

T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

OSMANLI HUKUKUNDA
TA'ZİR SUÇ VE CEZALARI

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN

Mehmet KOÇ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Saffet KÖSE

KONYA 2017

TEZ KABUL FORMU

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	--

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin*	Adı Soyadı	MEHMET KOÇ
	Numarası	098106043002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM/İSLAM HUKUKU
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	SAFFET KÖSE
	Tezin Adı	OSMANLI HUKUKUNDA TA'ZİR SUÇ VE CEZALARI

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan OSMANLI HUKUKUNDA TA'ZİR SUÇ VE CEZALARI başlıklı bu çalışma 25/08/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	SAFFET KÖSE	
2	Prof. Dr.	ORHAN ÇEKER	
3	Prof. Dr.	MEHMET AKGÜL	
4	Prof. Dr.	MUSTAFA AVCI	
5	Doç. Dr.	MURAT ŞİMŞEK	

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	MEHMET KOÇ		
	Numarası	098106043002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ İSLAM HUKUKU		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		X
Tezin Adı	OSMANLI HUKUKUNDA TA'ZİR SUÇ VE CEZALARI			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

MEHMET KOÇ
İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	MEHMET KOÇ		
	Numarası	098106043002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ İSLAM HUKUKU		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	SAFFET KÖSE		
Tezin Adı	OSMANLI HUKUKUNDA TA'ZİR SUÇ VE CEZALARI			

Osmanlı devleti kendinden önce tarih sahnesinde yerini almış diğer Türk devletlerinden aldığı hukuk mirasını İslam hukuku ile birleştirmiştir. Böylece şer'î ve örfî hukukun beraberce uygulandığı bir sistemi oluşturmuştur. Toplumda meydana gelen suç tiplerine şer'î ve örfî hukuk kurallarına göre farklı yaptırımlar uygulamıştır.

Osmanlı unsurları ve ispat şartları gerçekleşen had ve kısas suçlarına belirlenen cezaları uygulamaktadır. Had ve kısas suçlarının dışında kalan ta'zîr suçları ve cezaları kanunnameler tarafından belirlenmektedir. Aynı şekilde had ve kısas suçlarının unsurları oluşmadığında onlara uygulanacak cezalar da kanunnameler tarafından belirlenmektedir. Böylece suçların kanuni unsuru oluşmaktadır Ve ta'zîr cezaları uygulanırken keyfilik ortadan kaldırılmaktadır.

Çalışmamızda Osmanlı ceza hukukunu oluşturan fıkıh mevzuatı, fetva mecmuaları, kanunnameler ile klasik ve tanzimat dönemi mahkeme uygulamalarını beraberce görmek mümkündür. Böylelikle teori ve pratik ceza hukukunu bir arada görme ve Osmanlı ceza hukuku etrafında tartışılan konuları daha isabetli değerlendirme imkanımız olacaktır.

Anahtar kelimeler: Şer'î Hukuk, Örfî Hukuk, Suç, Ceza, Mahkeme Kararı, İnfaz.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	MEHMET KOÇ		
	Student Number	098106043002		
	Department	BASIC ISLAMIC SCIENCES ISLAMIC LAW		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☐	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☒	
	Supervisor	SAFFET KÖSE		
Title of the Thesis/Dissertation	IN THE OTTOMAN LAW CRİME AND PUNISHMENT OF TA'ZİR			

The Ottoman Empire took its place on the stage of history before other Turkish State has combined with of Islamic law. Thus the shar'i and conventional law has created a system when applied together. Types of crime that occurred in the community has implemented different sanctions according to the rules of shar'i and conventional law.

Ottoman composed of elements and conditions of had and kısas crimes set penalties the designated. Ta'zîr crimes and penalties are determined by the codes outside the had and kısas crimes. In the same way not composed of elements and conditions of had and kısas crimes will apply penalties to them are determined by the codes too. Thus consists of the legal element of the crimes and ta 'zîr penalties eliminated arbitrariness when applying.

In our study, the creator of Islamic Ottoman criminal law legislation, fatwa magazine, code and classic and the tanzimat period court applications it is possible to see together. Thus criminal law theory and practice together and discussed issues around the Ottoman criminal law will be able to better reviews.

Keywords: Sharia law, Conventional Law, Crime, Penalty, Court Decision, Execution.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL FORMU	i
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR.....	xiv
ÖNSÖZ	xvii
GİRİŞ	1
KONUNUN SINIRLARI, AMACI, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI.....	1
I. KONUNUN SINIRLARI	1
II. KONUNUN AMACI VE YÖNTEMİ.....	1
III. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	2
A. FIKIH KAYNAKLARI.....	2
B. ARŞİV BELGELERİ.....	4
C. OSMANLI CEZA HUKUKUNA DAİR ÇALIŞMALAR.....	6
BİRİNCİ BÖLÜM	8
İSLAM HUKUKUNDA SUÇ VE CEZA	8
I. İSLAM HUKUKUNDA SUÇ ve CEZA KAVRAMLARI.....	8
A. SUÇ KAVRAMI	8
B. SUÇUN UNSURLARI	9
1. Kanuni Unsur	9
2. Maddi Unsur	10
3. Manevi Unsur	10
4. Hukuka Aykırılık	11
C. CEZA KAVRAMI.....	11
D. CEZALANDIRMA İLKELERİ	12
1. Cezaların Kanuniliği	12
2. Cezaların Şahsiliği	12
3. Cezaların Eşitliği.....	13
4. Suç-Ceza Denkliği	13
E. SUÇ ve CEZALARIN TASNİFİ	14
1. Had Suçları	14
2. Kısas ve Diyet Suçları.....	15
3. Ta‘zîr Suçları	16
4. Ta‘zîr Yaptırımları	22
a. Cezalar	22
a.1. Bedeni Cezalar	22
a.1.1. İdam (Ta‘zîren-Siyaseten Katl) Cezası	23
a.1.2. Dayak Cezası.....	24
a.1.3. Uzun Kesme Cezası	25
a.2. Hürriyeti Bağlayıcı Cezalar	26
a.2.1. Hapis Cezası.....	26
a.2.1.a. Kürek Cezası.....	28
a.2.1.b. Prangabentlik Cezası	29
a.2.1.c. Kalebentlik Cezası	29
a.2.1.d. Zindanbentlik Cezası	30

a.2.1.e. Cezirebentlik Cezası	31
a.2.1.f. Manastırbentlik Cezası.....	31
a.2.1.g. Tomruk Cezası	31
a.2.2. Sürgün Cezası	32
a.2.2.a. Mahalleden İhraç Cezası	34
a.2.2.b. Şehirden İhraç Cezası.....	34
a.2.2.c. Kamu Yararına Çalıştırma (Kasaplık Yapmak Üzere Sürgün) Cezası	34
a.3. Mali Cezalar.....	34
a.3.1. Para Cezası	34
a.3.2. Müsadere	36
b. Güvenlik Tedbirleri	37
b.1. İlam, İhzar.....	37
b.2. Vaaz	37
b.3. Tevbih.....	38
b.4. Hecr	38
b.5. Teşhir.....	38
b.6. Azil (Görevden El Çektirme)	39
b.7. Meslekten İhraç (Hak Yoksunlukları).....	39
İKİNCİ BÖLÜM.....	40
OSMANLI HUKUKUNUN GENEL YAPISI	40
A. GENEL OLARAK OSMANLI HUKUKUNUN YAPISI.....	40
B. ŞERÎ VE ÖRFÎ HUKUK KAVRAMLARI	41
1. Şer'î Hukuk	41
2. Örfî Hukuk.....	42
C. ÜLÜLEMRİN YASAMA YETKİSİ VE ÖRFÎ HUKUKUN SINIRLARI	45
D. ÖRFÎ HUKUKUN DOĞUŞ SEBEPLERİ.....	47
E. ŞERÎ VE ÖRFÎ HUKUKUN BİRBİRİYLE İLİŞKİSİ VE SAHALARI.....	48
F. KANUNNAMELER ve KANUN HAKİMİYETİ.....	51
G. OSMANLI HUKUKUNDA FETVA ve KAZA	53
1. Genel Olarak Fetvâ ve Kazâ.....	53
2. Osmanlı Hukukunda Fetvânın Rolü	54
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	58
OSMANLI CEZA HUKUKUNDA TAZİR SUÇLARI VE CEZALARI.....	58
I. YAPTIRIMI BELİRLENDİĞİ HALDE TAZİR CEZASI UYGULANMASI GEREKEN SUÇLAR	58
A. HAD SUÇLARI VE CEZALARI	58
1. Hırsızlık Suçu ve Had Cezası	60
2. Hırsızlık Suçu ve Ta'zîr Cezaları.....	64
a. Siyaseten Katl Cezası.....	64
b. Dayak Cezası	67
c. Hapis Cezası	68
d. Sürgün Cezası	71
e. Para Cezası.....	73
f. Teşhir.....	74
g. Müsadere	74
3. Zina Suçu ve Had Cezası	79

4. Zina Suçu ve Ta'zîr Cezaları	83
a. Siyaseten Katl Cezası.....	83
b. Para Cezası	83
5. Diğer Cinsel Suçlar ve Ta'zîr Cezaları	89
a. Ağır Cinsel Saldırı (Irza Geçme) ve Ta'zîr Cezaları	90
a.1. Siyaseten Katl Cezası	90
a.2. Uzuv Kesme Cezası.....	91
a.3. Dayak Cezası	92
a.4. Hapis Cezası	93
a.5. Sürgün Cezası	96
a.6. Para Cezası.....	96
b- Livata Suçu ve Ta'zîr Cezaları.....	97
b.1. Siyaseten Katl Cezası	98
b.2. Dayak Cezası	100
b.3. Hapis Cezası	100
b.4. Sürgün Cezası.....	101
c. Fuhuş Yapma Suçu ve Ta'zîr Cezaları	102
c.1. Siyaseten Katl Cezası	102
c.2. Dayak Cezası	103
c.3. Hapis Cezası	104
c.4. Sürgün Cezası	104
c.5. Teşhir	107
d. Fuhşa Aracılık Yapma Suçu ve Ta'zîr Cezaları	107
d.1. Uzuv Kesme Cezası.....	108
d.2. Dayak Cezası	108
d.3. Hapis Cezası	108
d.4. Sürgün Cezası.....	109
d.5. Para Cezası	109
d.6. Teşhir.....	109
e. Hafif Cinsel Saldırı (Sarkıntılık) Suçu ve Ta'zîr Cezaları.....	110
e.1. Dayak Cezası	110
e.2. Hapis Cezası	111
e.3. Para Cezası.....	111
f. Namahrem ile Halvet Suçu ve Ta'zîr Cezaları.....	111
f.1. Dayak Cezası.....	112
f.2. Hapis Cezası.....	113
f.3. Sürgün Cezası.....	113
f.4. Para Cezası	113
f.5. Teşhir.....	114
g. Hayvanla Cinsel İlişki Suçu ve Ta'zîr Cezaları.....	114
Para Cezası	115
6. Kazif (Nitelikli Hakaret) Suçu ve Had Cezası.....	115
7. Kazif (Nitelikli Hakaret) Suçu ve Ta'zîr Cezaları	117
a. Dayak Cezası	117
b. Hapis Cezası	120
c. Sürgün Cezası	120
d. Para Cezası	121

8. Hırabe (Nitelikli Yağma) Suçu ve Had Cezası	121
9. Hırabe (Nitelikli Yağma) Suçu ve Ta'zîr Cezaları	128
a. Siyaseten Katl Cezası.....	128
b. Hapis Cezası	130
c. Sürgün Cezası	132
d. Müsadere	132
10. İçki İçme Suçu ve Had Cezası	133
11. İçki İçme Suçu ve Ta'zîr Cezaları	136
a. Dayak Cezası	136
b. Hapis Cezası	137
c. Sürgün Cezası	139
d. Para Cezası	141
e. Müsadere.....	142
f. Teşhir.....	143
12. Diğer İçecekler ve Ta'zîr Cezaları.....	144
a. Siyaseten Katl Cezası.....	144
b. Hapis Cezası	146
c. Sürgün Cezası	146
d. Müsadere	146
13. İrtidat Suçu ve Had Cezası.....	147
14. İrtidat Suçu ve Ta'zîr Cezaları.....	152
a. Siyaseten Katl Cezası.....	152
b. Uzuv Kesme Cezası.....	157
c. Dayak Cezası	157
d. Hapis Cezası	159
e. Sürgün Cezası	162
f. Teşhir.....	164
15. Bağy Suçu ve Ta'zîr Cezaları	165
a. Siyaseten Katl Cezası.....	167
b. Hapis Cezası	170
c. Sürgün Cezası	173
d. Teşhir.....	174
B. KISAS SUÇLARI VE CEZALARI.....	174
1. Kasten Öldürme Suçu ve Kısas Cezası.....	175
2. Kasten Öldürme Suçu ve Diyet	177
3. Kasten Öldürme Suçu ve Ta'zîr Cezaları	179
a. Siyaseten Katl Cezası.....	179
b. Dayak Cezası	180
c. Hapis Cezası	180
d. Sürgün Cezası	184
e. Para Cezası.....	184
4. Kasten Yaralama Suçu ve Kısas Cezası	185
5. Kasten Yaralama Suçu ve Diyet	187
6. Kasten Yaralama Suçu ve Ta'zîr Cezaları	187
a. Siyaseten Katl Cezası.....	188
b. Uzuv Kesme Cezası.....	188
c. Dayak Cezası	189

d. Hapis Cezası	190
e. Sürgün Cezası	194
f. Para Cezası	194
II. YAPTIRIMI BELİRLENMEMİŞ OLAN SUÇLAR	196
A. ŞAHIŞLARA KARŞI SUÇLAR VE UYGULANAN CEZALAR.....	196
1. Şibh-i Amd (Kast/Taksir Kombinasyonu) Öldürme Suçu ve Diyet	196
2. Şibh-i Amd (Kast/Taksir Kombinasyonu) Öldürme Suçu ve Ta'zîr Cezaları	199
a. Siyaseten Katl Cezası.....	200
b. Hapis Cezası	200
c. Sürgün Cezası	201
3. Hataen (Taksirle) Öldürme Suçu ve Diyet	202
4. Hataen (Taksirle) Öldürme Suçu ve Ta'zîr Cezaları	203
a. Dayak Cezası	203
b. Hapis Cezası	204
5. Hataen (Taksirle) Yaralama Suçu ve Diyet	204
6. Hataen (Taksirle) Yaralama Suçu ve Ta'zîr Cezaları	206
a. Hapis Cezası	206
b. Para Cezası	206
7. Çocuk Düşürme ve Düşürtme Suçu ve Diyet	206
8. Çocuk Düşürme ve Düşürtme Suçu ve Ta'zîr Cezaları	209
a. Dayak Cezası	209
b. Hapis Cezası	211
c. Sürgün Cezası	212
d. Para Cezası	213
9. Hakaret Suçu ve Ta'zîr Cezaları	213
a. Dayak Cezası	214
b. Hapis Cezası	215
c. Sürgün Cezası	217
d. Para Cezası	218
10. İftira Suçu ve Ta'zîr Cezaları.....	219
a. Dayak Cezası	220
b. Hapis Cezası	220
c. Sürgün Cezası	222
11. Yalan Şahitlik Suçu ve Ta'zîr Cezaları.....	223
a. Dayak Cezası	224
b. Hapis Cezası	224
c. Sürgün Cezası	227
d. Teşhir	227
B. MALVARLIĞINA KARŞI SUÇLAR VE TAZİR CEZALARI.....	231
1. Dolandırıcılık (Aldatma-Hile) Suçları ve Ta'zîr Cezaları	231
a. Siyaseten Katl Cezası.....	232
b. Uzuv Kesme Cezası.....	232
c. Dayak Cezası	232
d. Hapis Cezası	233
e. Sürgün Cezası	234
f. Para Cezası	234

g. Teşhir	235
h. Müsadere	235
i. Meslekten İhraç	236
2. Mala Zarar Verme Suçu ve Ta'zîr Cezaları	237
a. Siyaseten Katl Cezası.....	240
b. Dayak Cezası	240
c. Hapis Cezası	242
d. Para Cezası	244
e. Müsadere.....	245
3. Gasp (Basit Yağma) Suçu ve Ta'zîr Cezaları	245
a. Siyaseten Katl Cezası.....	246
b. Dayak Cezası	247
c. Hapis Cezası	248
d. Sürgün Cezası	250
e. Para Cezası.....	250
f. Azil	251
C. EKONOMİK HAYATA KARŞI SUÇLAR VE TA'ZİR CEZALARI.....	251
1. Karaborsacılık Suçu ve Ta'zîr Cezaları	251
a. Siyaseten Katl Cezası.....	252
b. Dayak Cezası	253
c. Hapis Cezası	253
d. Sürgün Cezası	254
e. Müsadere.....	255
2. Narha Uymama Suçu ve Ta'zîr Cezaları	256
a. Dayak Cezası	256
b. Hapis Cezası	257
c. Sürgün Cezası	258
d. Para Cezası	259
e. Teşhir	259
f. Müsadere	259
3. Ölçü ve Tartıda Hile Yapma Suçu ve Ta'zîr Cezaları	260
a. Siyaseten Katl Cezası.....	260
b. Hapis Cezası	261
c. Sürgün Cezası	262
d. Para Cezası	262
e. Teşhir	263
4. Tefecilik (Faizcilik) Suçu ve Ta'zîr Cezaları	263
a. Siyaseten Katl Cezası.....	264
b. Hapis Cezası	264
c. Sürgün Cezası	264
5. Yasak Eşya Ticareti Suçu ve Ta'zîr Cezaları	265
a. Siyaseten Katl Cezası.....	266
b. Dayak Cezası	267
c. Hapis Cezası	268
d. Sürgün Cezası	270
e. Para Cezası.....	270
f. Teşhir.....	271

g. Müsadere	271
D. KAMU İDARESİNE KARŞI SUÇLAR VE TA'ZİR CEZALARI	273
1. Casusluk Suçu ve Ta'zîr Cezaları	273
a. Siyaseten Katl Cezası	274
b. Hapis Cezası	277
c. Sürgün Cezası	278
2. Zimmet (Gulûl) Suçu ve Ta'zîr Cezaları	279
a. Siyaseten Katl Cezası	280
b. Dayak Cezası	280
c. Hapis Cezası	281
d. Sürgün Cezası	282
e. Azil	283
3. Rüşvet Suçu ve Ta'zîr Cezaları	283
a. Siyaseten Katl Cezası	284
b. Dayak Cezası	285
c. Hapis Cezası	285
d. Sürgün Cezası	287
e. Azil	287
4. Görevi İhmal Suçları ve Ta'zîr Cezaları	288
a. Siyaseten Katl Cezası	289
b. Dayak Cezası	292
c. Hapis Cezası	292
d. Sürgün Cezası	293
e. Para Cezası	294
f. Azil	294
5. Emre Aykırı Davranma Suçları ve Ta'zîr Cezaları	297
a. Dayak Cezası	297
b. Hapis Cezası	298
c. Sürgün Cezası	301
d. Para Cezası	303
e. Teşhir	304
f. Müsadere	304
g. Azil	306
h. Meslekten İhraç	306
6. Kalpazanlık Suçu ve Ta'zîr Cezaları	306
a. Siyaseten Katl Cezası	307
b. Uzun Kesme Cezası	308
c. Dayak Cezası	309
d. Hapis Cezası	309
e. Sürgün Cezası	311
f. Teşhir	312
g. Müsadere	312
7. Belgede Sahtecilik Suçları ve Ta'zîr Cezaları	313
a. Siyaseten Katl Cezası	313
b. Uzun Kesme Cezası	314
c. Hapis Cezası	314
d. Sürgün Cezası	317

e. Teşhir	319
f. Azil	320
8. Savaştan Kaçma Suçu ve Ta'zîr Cezaları	320
a. Siyaseten Katl Cezası.....	321
b. Uzun Kesme Cezası.....	322
c. Dayak Cezası	323
d. Hapis Cezası	323
e. Sürgün Cezası	324
f. Para Cezası	324
g. Teşhir	325
E. AİLE HAYATIYLA İLGİLİ SUÇLAR VE TA'ZİR CEZALARI	325
1. Evlenilmesi Yasak Olan Kadınlarla Evlenme Suçu ve Ta'zîr Cezaları....	325
a. Dayak Cezası	326
b. Hapis Cezası	327
c. Para Cezası.....	328
2. Eşlerin Sorumluluklarını Yerine Getirmeme Suçu ve Ta'zîr Cezaları	328
a. Hapis Cezası	329
b. Tenbih Cezası	329
3. Eşlerin Birbirine Kötü Davranma Suçu ve Ta'zîr Cezaları	329
a. Dayak Cezası	330
b. Hapis Cezası	330
c. Sürgün Cezası	331
4. Kocanın Hanımına Zahri Cima (anal ilişki) Suçu ve Ta'zîr Cezaları.....	331
a. Dayak Cezası	331
b. Hapis Cezası	332
F. DİĞER TAZİR SUÇLARI ve CEZALARI	332
1. Mabetlerin Tahribi ve İbadeti Engelleme Suçları ve Tazir Cezaları	332
a. Dayak Cezası	332
b. Hapis Cezası	334
c. Sürgün Cezası	334
d. Müsadere	335
e. Azil.....	337
2. Çevreyi Kirletme Suçu ve Ta'zîr Cezaları.....	337
a. Siyaseten Katl Cezası.....	338
b. Hapis Cezası	339
c. Sürgün Cezası	339
d. Teşhir	339
e. Müsadere.....	340
3. Kumar Oynama Suçu ve Ta'zîr Cezaları	341
Hapis Cezası	341
4. Hürriyeti Tahdit Suçu ve Ta'zîr Cezaları	342
a. Siyaseten Katl Cezası.....	342
b. Dayak Cezası	343
c. Hapis Cezası	344
d. Sürgün Cezası	345
5. Gayri Meşru Eğlence Suçu ve Ta'zîr Cezaları	345
a. Dayak Cezası	345

b. Sürgün Cezası	347
c. Teşhir	347
6. Borç Ödememe Suçu ve Ta'zîr Cezaları	348
a. Hapis (Hapsen Tazyik)	348
b. Teşhir	349
7. Dini Vecibelerin Yerine Getirilmemesi Suçu ve Ta'zîr Cezaları	350
a. Dayak Cezası	350
b. Para Cezası	352
c. Teşhir	352
8. Silah Taşıma Tehdit ve Korkutma Suçları ve Ta'zîr Cezaları.....	353
a. Siyaseten Katl Cezası.....	353
c. Sürgün Cezası	354
9. Hayvanlara Kötü Davranma Suçu ve Ta'zîr Cezaları	354
a. Dayak Cezası	355
b. Hapis Cezası	356
10. Konut Dokunulmazlığını İhlal Etme Suçu ve Ta'zîr Cezaları.....	356
a. Dayak Cezası	357
b. Para Cezası	357
11. Esnafın Temizliğe Dikkat Etmemesi Suçu ve Ta'zîr Cezası.....	357
12. Gayrimüslimlerin Müslümanlara Boykot Suçu İşlemesi ve Ta'zîr Cezası.....	358
DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	359
ÖZGEÇMİŞ	400

KISALTMALAR

a.eser	: Aynı Eser
a.mlf.	: Aynı Müellif
ADŞS	: Adıyaman Şer‘iyye Sicili
akt.	: Aktaran
AKÜSBE	: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
AMŞS	: Amasya Şer‘iyye Sicili
ANŞS	: Ankara Şer‘iyye Sicili
AŞD	: Atik Şikayet Defteri
AŞS	: Adana Şer‘iyye Sicili
AÜEHFD	: Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBE	: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
AÜSBE	: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AÜTİTE	: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
BAŞS	: Balıkesir Şer‘iyye Sicili
BEŞS	: Besni Şer‘iyye Sicili
BEÜSBE	: Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
bk.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BOA.AD	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Ayniyat Defteri
BOA.C.ADL	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Adliye
BOA.C.SH	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Sıhhiye
BOA.C.ZB	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Zabtiye
BOA.KD	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kıyas Defteri
BOA.MD	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mühimme Defteri
BOADB	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
BOŞS	: Bozkır Şer‘iyye Sicili
bsy.	: Baskı yeri yok
BŞS	: Bolu Şer‘iyye Sicili
BÜSBE	: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
BÜSBE	: Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
c.	: Cilt
CBÜSBE	: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ç18MÜSBE	: Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çev.	: Çeviren
ÇKÜSBE	: Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ÇNŞS	: Çankırı Şer‘iyye Sicili
ÇŞS	: Çanakkale Şer‘iyye Sicili
ÇÜİFD	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
d.no	: Defter Numarası
DAD	: Dini Araştırmalar Dergisi
DEÜSBE	: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİD	: Diyanet İlmi Dergi

DÜSBE	: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ed.	: Editör
EDŞS	: Edirne Şer'iyeye Sicili
EOGÜSBE	: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
EŞS	: Edremit Şer'iyeye Sicili
EÜSBE	: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
EÜSBE	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
FÜSBE	: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
GAŞS	: Galata Şer'iyeye Sicili
GOPÜSBE	: Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
GŞS	: Gaziantep Şer'iyeye Sicili
GÜHFD	: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
GÜSBE	: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
GÜSBE	: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
h.no	: Hüküm Numarası
haz.	: Hazırlayan
HŞS	: Harput Şer'iyeye Sicili
HÜSBE	: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İA	: İslam Ansiklopedisi
İAD	: İlmî Araştırmalar Dergisi
İHAD	: İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi
İKS	: İstanbul Kadı Sicilleri
İs.Ar.	: İslamî Araştırmalar
İSTEM	: İslam Sanat Tarih Edebiyat ve Musikisi Dergisi
İŞS	: İstanbul Şer'iyeye Sicili
İŞSA	: İstanbul Şer'iyeye Sicilleri Arşivi
İÜEFTED	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İÜSBE	: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İÜSBE	: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
K7AÜSBE	: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
KAŞS	: Kastamonu Şer'iyeye Sicili
KEBİKEÇ	: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi
KHŞS	: Karahisar Sahib Şer'iyeye Sicili
KOŞS	: Konya Şer'iyeye Sicili
KRŞS	: Karaman Şer'iyeye Sicili
KSÜSBE	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
KŞS	: Kayseri Şer'iyeye Sicili
Ktp	: Kütüphane
KÜŞS	: Kütahya Şer'iyeye Sicili
LŞS	: Lefkoşe Şer'iyeye Sicili
m.	: Madde
MD	: Mühimme Defteri
MDZYL	: Mühimme Defteri Zeyli
MRŞS	: Mardin Şer'iyeye Sicili
MSGSÜSBE	: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
MŞS	: Manisa Şer'iyeye Sicili

MÜSBE	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
MÜTAE	: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Mv.f	: el-Mevsû'atü'l-fikhiyye
NEÜSBE	: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
nr.	: Numara
NÜSBE	: Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
OMÜSBE	: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
RKS	: Rumeli Kazaskerliği Sicili
s.	: Sayfa
SHŞS	: Sivrihisar Şer'iyeye Sicili
SŞS	: Sivas Şer'iyeye Sicili
SÜİFD	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
SÜSBE	: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
SÜSBE	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: Sayı
TALİD	: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
thk.	: Tahkik
THTAD	: Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi
TRŞS	: Trabzon Şer'iyeye Sicili
TŞS	: Tokat Şer'iyeye Sicili
TTBD	: Türk Tarih Belgeleri Dergisi
TTTAD	: Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi
USAD	: Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
UŞS	: Urfa Şer'iyeye Sicili
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ÜŞS	: Üsküdar Şer'iyeye Sicili
v.	: Vefatı
vd.	: Ve Devamı
vr.	: Varak
vtb.	: Vefat Tarihi Bilinmiyor
YYÜSBE	: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖNSÖZ

Suçların işlenmediği bir toplum düşünülemez gibi suçların karşılıksız kaldığı ve cezalandırılmadığı bir toplum da düşünülemez. Osmanlı devleti de suç tiplerine farklı cezalar uygulamıştır. Ancak bu cezalar hukuk kurallarına riayet edilerek yürürlüğe girmiştir. Osmanlı devleti kendinden önce tarih sahnesinde yerini almış diğer Türk devletlerinden aldığı hukuk mirasını İslam hukuku ile meczederek şer'î ve örfî hukukun beraberce uygulandığı bir sistemi geliştirmiş ve toplumda meydana gelen suç tiplerine şer'î ve örfî hukuk kuralları gereğince farklı yaptırımlar uygulamıştır. Osmanlının benimsediği bu ceza sistemi bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Biz de tezimizde bu ikili (şer'î ve örfî) ceza hukuku sistemini uygulama örneklerini de kullanarak incelemeye çalıştık. Bu tezimiz aynı zamanda tarih sahnesinde uzun bir süre ayakta kalan Türk-İslam devleti olan Osmanlı devleti ile alakalı hukuk tarihi çalışması olduğu için çalışmamızın Türk hukuk tarihine katkı sağlayabileceğini umuyoruz.

Araştırmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Araştırma konumuzun sınırları, amacı, yöntemi ve kaynakları hakkında bilgi verdiğimiz girişin ardından, birinci bölümde genel hatlarıyla İslam hukukunda suç ve ceza kavramları ve ceza türlerini ele aldık. İkinci bölümde Osmanlı hukukunun şer'î örfî karakteri ve fetva kaza ilişkisinden bahsettik. Üçüncü bölüm ise her suç tipini önce İslam ceza hukukuna göre kısaca açıkladıktan sonra bu suç tiplerine Osmanlının uyguladığı ta'zîr ceza örneklerini inceledik. Genel bir değerlendirme ve sonuç ile çalışmamızı bitirdik.

Bu çalışmada, konunun tespit ve tez planı aşamalarında emeği geçen ancak rahmet-i rahmana kavuşan ilk tez danışmanım değerli hocam Prof. Dr. Hüseyin Tekin GÖKMENOĞLU'nu rahmet ve dua ile anarken, hocamın vefatından sonra çalışmayı birlikte devam ettirdiğimiz ve değerli tahlil, tenkit ve önerileriyle rehberlik yapan kıymetli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Saffet KÖSE'ye ve tezimi baştan sona okuyarak değerli tahlil, tenkit ve tavsiyelerini esirgemeyen alanın uzmanı kıymetli hocam Prof. Dr. Mustafa AVCI'ya hürmet ve teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca tez izleme komitesi üyeleri değerli hocalarım Prof. Dr. Orhan ÇEKER ve Prof. Dr. Mehmet AKGÜL'e katkılarından dolayı ve aynı şekilde tenkit, tahlil ve önerileri ile teze katkı sunan değerli hocam Doç. Dr. Murat ŞİMŞEK'e ve çalışmamızın her safhasında emeği geçen, kütüphanelerinden, eserlerinden ve fikirlerinden istifade ettiğim diğer bütün hocalarıma ve arkadaşlarıma ve yetişmemizde emeği geçen bütün hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Özellikle tez döneminde kendilerine fazla zaman ayıramadığım ve her zaman desteklerini gördüğüm eşim ve çocuklarıma fedakarlıklarından dolayı teşekkür ederim.

GİRİŞ

KONUNUN SINIRLARI, AMACI, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

I. KONUNUN SINIRLARI

Çalışmamızın adından da anlaşılacağı üzere tezimizde Osmanlı dönemi hukuk mevzuatında bulunan ta'zîr suç ve cezalarını incelemeye çalışacağız. Çalışmamız zaman dilimi açısından Osmanlı döneminin tamamını (Klasik Dönem 1299-1839 Tanzimat Dönemi 1839-1923) içine almaktadır. Konunun muhteviyatı açısından ise daha geniş bir çerçeveyi kapsamaktadır. Çünkü yapısı itibariyle ta'zîr suç ve cezalarına net bir sınır çizilemediği için biz de araştırmamızda suç tipleri ve onlara uygulanan ta'zîr cezalarında bir sınırlamaya gidemedik. Çalışmamızda Osmanlı dönemi kaynaklarında zikredilen ta'zîr suç tipleri ve onlara uygulanan ta'zîr cezalarını görmek mümkün olacaktır.

Konumuz zaman dilimi açısından Osmanlı Devleti'nin klasik dönemi diye de isimlendirilen Tanzimat öncesi ve sonrası dönemleri içine almaktadır. Klasik ve Tanzimat dönemleri şeklinde bir ayırım yapmadık. Her iki dönem uygulamalarını farklılıklarıyla birlikte tespit etmeye gayret ettik. Çalışmamızda farklı yüzyıllardaki farklı şehirlerin mahkeme kayıtlarını incelemeye çalıştık. Bu bize yaklaşık altı yüz yıllık bir dönemi genel hatlarıyla görme fırsatı vermektedir.

Osmanlı döneminde hangi suçlara hangi ta'zîr cezalarının verildiğini tespit etmek için ta'zîr suçları ve cezalarında da bir sınırlamaya gitmedik. Kayıtlara yansıyan bütün ta'zîr suçlarını ve uygulanan ta'zîr cezalarını araştırmamıza yansıtmaya çalıştık. Dolayısıyla ceza hukuku alanına giren hemen her konuyla alakalı örnekleri sınırlama yapmaksızın çalışmamızda bulmak mümkündür.

II. KONUNUN AMACI VE YÖNTEMİ

Osmanlı Devleti'nin hukuki yapısı esas itibariyle İslam hukukundan oluşmaktadır. Araştırmamızın öncelikli amacı ceza hukuku alanında Osmanlı uygulamalarının şer'î şerîf ile ne ölçüde örtüştüğünü tespit etmeye çalışmaktır. Bu bağlamda Osmanlı örfî hukukunun şer'î hukuk ile uyumu da incelenmeye çaba sarf edilecektir. Bu ikili yapının tesiriyle Osmanlı'nın bazen şer'î hukuktan ayrıldığı yani

İslam hukukunu askıya aldığı ve örfî hukuk adı altında şer'î cezalardan sapma olduğu iddialarına da açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

Bu amaca ulaşmak için yöntemimiz kısaca şu şekilde olacaktır. Öncelikle ilgili suç tipini ve öngörülen cezayı İslam ceza hukuku kaynaklarına göre belirleyeceğiz. Daha sonra Osmanlı hukuk teorisini oluşturan mevzuat hükümleri yani fıkıh kitapları, fetva mecmuaları ve kanunname maddeleri ile pratiği oluşturan mahkeme kararlarını beraberince inceleyeceğiz. Bu yöntemle hem Osmanlı hukukunun teori ve pratiğini birlikte görebileceğiz hem de klasik İslam ceza hukukuyla Osmanlı uygulamalarını kıyaslama imkanımız olacaktır. Bu kıyaslama neticesinde İslam ceza hukuku ile Osmanlı uygulamaları arasında uyumsuzluk oluşturan örnekler çıkarsa ilgili suç tipinin işlendiği yerde bu uyumsuzluk belirtilecek, şayet İslam ceza hukuku ve Osmanlı uygulamaları birbirine muvafık ise uygunluk olduğu ayrıca belirtilmeden diğer suç tiplerine geçilecektir.

III. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Araştırma konumuz İslam ceza hukukunun Osmanlı uygulamalarını tespit amacı taşıdığı için, klasik eserler ve modern İslam ceza hukuku araştırmaları, Osmanlı ceza hukuku ile alakalı arşiv belgelerinin yanı sıra bu alanda yapılan modern çalışmaları da araştırmamızda kaynak olarak kullandık.

A. FIKIH KAYNAKLARI

Çalışmamızda İslam ceza hukukunu genel bir çerçeveden görebilmek için Hanefî eserlerinden Serahsî (ö.483/1090)'nin *el-Mebsût*'u, Kâsânî (ö.587/1191)'nin, *Bedâi'u's-sanâi*'i, Merğînânî (ö.593/1197)'nin *el-Hidâye*'si, Molla Hüsrev (ö.885/1481)'in *Dürrü'l-hükkâm*'i, İbrahim el-Halebî (ö.956/1594)'nin *Mülteka'l-ebhur*'u, İbn Âbidîn (ö.1252/1836) 'in *Reddü'l-muhtar*'ını ve diğer üç mezhebin de meşhur kitaplarını sıkça kullandık.

Osmanlı hukuk tarihi araştırmalarında fetvâ mecmuaları, birinci derecede kaynaklar arasında yer almaktadır. Biz de çalışmamızda muteber fetva mecmualarından faydalandık. M. Ertuğrul Düzdağ'ın, Ebussuud Efendi (ö.982/1574)'nin fetvalarını esas alarak yaptığı araştırması *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı* ismiyle basılmıştır. Bu çalışmasında

onun fetvalarının bir kısmını da yayınlamıştır. Biz o fetvaları da kaynaklarımız arasında gördük ve kullandık. Orijinal nüshasından faydalandığımız Şeyhülislâm Minkârizâde Yahya Efendi (ö.1088/1677)'nin *el-Fetâvâ'sı* ve aynı şekilde el yazma nüshasından faydalandığımız Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi (ö.1103/1692)'nin *el-Fetâvâ'sı*, Süleyman Kaya'nın yayımladığı Şeyhülislâm Feyzullah Efendi (ö.1115/1703)'nin *Fetâvâ-yı Feyziye'si*, Süleyman Kaya, Betül Algın, Zeynep Trabzonlu ve Asuman Erkan'nın yayımladığı Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi (ö.1156/1743)'nin *Behcetü'l-Fetâvâ'sını* sıkça kullandık.

Bugüne kadar klasik kaynaklardan yararlanarak İslam ceza hukuku alanında tezler, serbest araştırmalar yapılmış ve bunların birçoğu basılmıştır. Çalışmamızda başvurduğumuz bu araştırmalardan önemlilerini şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Abdulaziz Âmir'in ta'zîr suç ve cezalarını ayrıntılı bir şekilde incelediği ve kendi yorumunu da eklediği *et-Ta'zîr fi's-Şerîati'l-İslâmiyye'si* sıkça başvurduğumuz bir eserdir.

2. Ömer Nasuhi Bilmen (ö.1971)'in, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu'nun* 3. cildinin tamamı ve 4. cildinin bir kısmında yer alan ceza hukuku ile ilgili bölümler derli toplu bilgiler sunması açısından istifade ettiğimiz kaynaklardandır.

3. Abdulkadir Udeh (ö.1954)'in *et-Teşrîu'l-cinâi'l-İslâmî* başlığı ile hazırladığı çalışma sıkça başvurduğumuz kaynaklardandır.

4. Ebu Zehra (v.1974)'nin *el-Cerîme ve'l-ukûbe fi fıkhi'l-İslâmî* adlı çalışması faydalandığımız kaynaklardandır.

5. Osman Şekerci'nin ta'zîr suç cezalarını derli toplu ele alan türkçe eserlerin ilklerinden olan *İslam Ceza Hukukunda Ta'zîr Suç ve Cezaları* isimli eseri istifade ettiğimiz kaynaklardan biridir.

6. Şamil Dağcı'nın *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller* isimli eseri istifade ettiğimiz kaynaklardandır.

7. Behnesî İslam ceza hukukuyla alakalı eser veren velüd hukukçulardan biridir. Behnesî'nin *el-Ukûbe fî fıkhi'l-İslâmî*, *et-Ta'zîr fî'l-İslâm* ve *el-Cerâim fî fıkhi'l-İslâmî*'sine sıkça başvurduk.

8. M.Cevat Akşit'in *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları* isimli eseri çalışmamızda başvurduğumuz kaynaklardan biridir.

B. ARŞİV BELGELERİ

Osmanlı hukuku araştırmalarında arşiv belgelerinden mutlaka faydalanması gerekir. Bu belgelerin kullanılmadığı araştırmalar eksik kalır. Biz de çalışmamızın büyük bir kısmında bu belgelerden istifade etmeye çalıştık. Osmanlı hukukunun uygulama örnekleri olan divan-ı hümayun kararlarının yazıldığı mühimme defterleri¹ ile yerel mahkemelerin defterleri şer'iyeye sicilleri² ve sak mecmuaları³ ceza hukuku kararlarını görebileceğimiz birincil kaynaklardır.

¹ Osmanlı Devleti'nin en önemli kurul ve teşkilatlarından biri olan Divân-ı Hümayun, yasama, yürütme ve yargı işlerinde padişahın sonraki en yetkili organıdır. Mumcu, Ahmet, *Divan-ı Hümayun*, s.54. Bu divanda siyasi, iktisadi, askerî, sosyal ve hukukî her türlü konu görüşülerek padişah adına kararlar alınır ve padişahın onayıyla kesinleşir. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 79; Mumcu, "Dîvân-ı Hümayun", *DİA*, IX, 430. Mühimme defterleri, Divân-ı Hümayun'da kararlaştırılan ve padişahın onayından geçen ferman suretlerinin kaydedildiği defterlerdir. Bu defterlerde Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilatının idari yapısı ve çalışma şekilleri, devlet-tebea ve devlet-esnaf münasebetleri, imar, iskan ve iktisat siyasetleri, iç siyaset, isyanlar ve bastırılma şekilleri, askerî tarih, strateji, dış siyaset ve yabancı devletlerle olan ilişkilerle alakalı kayıtların yanı sıra yargı kararlarına ait kayıtlar da bulunmaktadır. Kütükoğlu, Mübahat S, "Mühimme Defteri", *DİA*, XXXI, 520.

² "Şer'iyeye sicili, Osmanlı mahkemelerinde verilen kararların ve tutulan kayıtların toplandığı defterlerdir." Uğur, Yunus, "Şer'iyeye Sicileri", *DİA*, IXL, 8.

³ Sakk kelimesinin aslı Farsça "çek" sözcüğü olup Arapça'ya sakk olarak geçerek "yazılı belge, resmi tutanak" anlamında kullanılmaktadır. Kallek, Cengiz, "Sak", *DİA*, XXXV, 584. İstilaî olarak ise birkaç şekilde tanımlanmaktadır. Hakimin dava konusu olan olaya ve bu husustaki hükümüne dair tanzim etmiş olduğu vesikadır. Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukûk-ı İslâmiyye ve İstîlâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, VIII, 205. Vakfiye, nafaka, miras davaları, husûmete müteallık davalar, nikah vesaire gibi davaları içeren şer'î mahkemelerin verdikleri hüccet, ilam, temessük vb. gibi şer'î muamelelerin yazılış usulüdür. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*, s.116. Bu işlemlere sakk-ı şer'î usulü de denilir. Akgündüz, Ahmed ve Heyet, *Şer'îye Sicileri*, I, 18. Sakk kavramı, mahkemede belgelerin yazılma işlemi ve belgelerin yazılma usulü manalarına geldiği gibi, mahkemelerde kayıt altına alınan ilam ve hüccet gibi belgeler için de kullanılmaktadır. Ancak teknik olarak sakkın, mahkemelerde yazılıp kadının tasdik imzasını içermeyen belge olduğu anlaşılmaktadır. Bu tür belgelerin bir araya getirilmesi ile oluşturulan esarlere de sakk mecmuası denilmektedir. Kaya, Süleyman, "Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları", *TALİD*, III/5, s.382. Bu mecmuaları meydana getiren müellifler genellikle uzun yıllar mahkemelerde katip ve naib olarak görev yapmış ilim ehli kimselerdir. Bu mecmuaların onlar tarafından tashih edilerek oluşturulması bu eserlerin önemini artıran bir husustur. Kaya, "Sak", *DİA*, XXXV, 587.

Devlet arşivleri genel müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığının yayımladığı 3, 4, 6, 7, 12, 82 ve 85 numaralı ve transkrip edilerek yüksek lisans tezi olarak hazırlanan⁴ 9, 10, 16, 22, 24, 32, 34, 39, 43, 55, 66, 69, 72, 74, 75, 86, 88, 94, 99, 100, 101, 105, 124, 128, 141, 149 numaralı mühimme defterleri ve 3, 6, 13 numaralı mühimme zeyli defterlerini çalışmamızda sıkça kullandık. Yine Divan-ı Hümayun tarafından verilen sürgün, kalebentlik ve kısas hükümlerinin kaydedildiği defterlerin transkrip edilerek yüksek lisans tezi olarak hazırlanan 3, 4, 5 ve 929A numaralı nefy ve ıtlak, 17, 25 numaralı kalebent ve 7 numaralı kısas defterlerinden istifade ettik.

İslam Araştırmaları Merkezinin (İSAM) yayımladığı Üsküdar mahkemesi 1, 2, 5, 9, 14, 17, 26, 51, 56 ve 84 numaralı, İstanbul mahkemesi 3, 12, 18 ve 24 numaralı, Eyüb mahkemesi 3, 74, 82 ve 90 numaralı, Rumeli sadareti mahkemesi 21 ve 80 numaralı, Bab mahkemesi 3 ve 54 numaralı, Balat mahkemesi 2 numaralı ve Hasköy mahkemesi 10 numaralı kadı defterleri ile transkrip edilerek yüksek lisans tezi olarak hazırlanan Adana mahkemesi 30,73, Adıyaman mahkemesi 259, Afyon mahkemesi 557, 564, 590, Ankara mahkemesi 61, 857, Antep mahkemesi 37, 61, 64, 65, 66, 71, 98, 109, 121, 129, 137, 159, Amasya mahkemesi 71, Balıkesir mahkemesi 735, Besni mahkemesi 196, Bolu mahkemesi 835, Bozkır mahkemesi 337, Çanakkale mahkemesi 1131, Edirne mahkemesi 138, 270, Edremit mahkemesi 1229, Galata mahkemesi 259, 494, Harput mahkemesi 392, İstanbul mahkemesi 123, Karaman mahkemesi 296, Kastamonu mahkemesi 69/2, Kayseri mahkemesi 57/1, 78/2, 82/2, 100/2, 133/1, 133/2, Konya mahkemesi 14, 54, 57, 80, Kütahya mahkemesi 1, Lefkoşe mahkemesi 8, Manisa mahkemesi 64,100, Mardin mahkemesi 201, 244, Rumeli mahkemesi 42, Sivas mahkemesi 6, 20, 27, Sivrihisar mahkemesi 1, Tokat mahkemesi 10, 18, Trabzon mahkemesi 150, Urfa mahkemesi 204 ve Üsküdar mahkemesi 402, 420 numaralı defterlerden istifade ettik.⁵

⁴ Yüksek lisans tezi hazırlayanların isimlerini bibliyografyada verdiğimiz için burada ayrıca zikretmiyoruz.

⁵ Bizim çalışmamızın hazırlanan bu tezleden farkı şöyledir. Bu tezlerde Osmanlıca mahkeme kararları transkript edilmektedir. Bizim çalışmamızda ise mahkemeye yansıyan ceza kararları bir araya getirilerek Osmanlı ceza hukuku uygulamalarını bir arada görme ve ayrıca bu kararların İslam ceza hukuku ile kıyaslandığı görülecektir.

Osmanlıca matbu olan Debbağzâde Nûman Efendi'nin *Tuhfetü's-sukûk* ve Çavuşzâde Mehmed Aziz Efendi'nin *Dürrü's-sukûk* isimli sak mecmuaları çalışmamızda kullandığımız eserlerdendir.

C. OSMANLI CEZA HUKUKUNA DAİR ÇALIŞMALAR

Osmanlı örfi hukuk tarihinin teorik olarak kaynağı kanunnamelerdir.⁶ Kanunnameler, örfi hukuk alanındaki kanun hükümleri olması sebebiyle araştırmacılar için birinci derecedeki kaynaklar arasındadır. Çalışmamızda Uriel Heyd (ö.1968)'in Kanuni Sultan Süleyman (ö.1566)'a ait ceza kanunnamesinin çeşitli nüshalarını derlediği *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Ömer Lütfi Barkan (ö.1979)'ın *XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Kanunlar*, Ahmed Akgündüz'ün *Osmanlı Kânunnâmeleri ve Hukûkî Tahlilleri* ile Tanzimat sonrası kanunlarının da bulunduğu *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı* isimli eserleri sıkça kullandık.

Hukuk tarihi kitaplarının Osmanlı ceza hukuku bölümlerine de zaman zaman müracaat ettik. Coşkun Üçok ve Ahmet Mumcu'nun *Türk Hukuk Tarihi*, Halil Cin ve Ahmed Akgündüz'ün *Türk Hukuk Tarihi* ve özellikle Mustafa Avcı'nın *Türk Hukuk Tarihi* ve Mehmet Akif Aydın'ın *Türk Hukuk Tarihi* isimli çalışmaları bunlar arasındadır.

Mehmet Akman'ın *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması* isimli eseri uygulamadaki örnekleri kullanarak Osmanlı ceza yargılama usullerinin aktarıldığı önemli bir çalışmadır.

Ömer Menekşe'nin *XVII ve XVIII Yüzyılda Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçu ve Cezası* isimli doktora çalışması Osmanlı'nın hırsızlık suçlarına uyguladığı had ve ta'zîr cezalarının beraberce görülebileceği önemli araştırmalardandır.

Yaşar Tekin'in *Şer'îyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devletinde Ta'zîr Suç ve Cezaları* isimli yüksek lisans tezi mahkeme sicillerinin kullanılarak uygulamadaki

⁶ Kanunnâmeler, padişahların farklı zaman ve zeminde şer'î hukukun kendisine verdiği salâhiyete dayanarak ve şeyhülislâmların fetvalarını da dikkate alarak genellikle idarî, mali, cezaî ve değişik hukuk alanlarında emir ve fermanlarla ortaya koydukları hukuki kaideleri ihtiva eder. Akgündüz, *Kanunnâmeler*, I, 78; Ekinci, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku*, s.180.

farklı suç tiplerine farklı ta'zîr cezalarının uygulandığını gösteren bu alanda yapılan ilk önemli çalışmalardandır.

Mustafa Avcı'nın *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler, Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler ve Hukuk Tarihimizde Hapis Cezası* isimli eserleri Osmanlı ceza hukukunun hem teori hem de uygulama örneklerini bir arada bulabileceğimiz bu alanda çalışılan ilk önemli eserler olmalarının yanı sıra daha sonra yapılacak çalışmalara yol gösterici ve ufuk açıcı önemli araştırmalardır. Biz de çalışmamızda bunlardan çok fazla istifade ettik.

Ahmet Gökçen'in *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri* isimli çalışması Tanzimat döneminde uygulanan cezaların çeşit ve miktarlarını sunması açısından istifade ettiğimiz önemli bir kaynaktır.

Said Nuri Akgündüz'ün *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması* isimli doktora tezi Tanzimat dönemi ceza kanunları ve ceza uygulamaları örneklerini derli toplu göstermesi açısından önemli bir çalışmadır.

Ahmet Kılınc'ın *Mukayeseli Hukuk ve Hukuk Tarihinde Teşhir Cezası* isimli çalışması Osmanlıda ta'zîr cezası olarak teşhirin uygulandığı suçları bir arada göstermesi ve Osmanlıda teşhir cezasının münhasıran işlendiği ilk çalışma olmasından dolayı kayda değerdir.

Çalışmamızda tezimizle alakalı makaleler ve ansiklopedi maddelerinden azami ölçüde faydalanmaya çalıştık.

Konunun sınırları, amacı, yöntemi ve çalışmamıza kaynaklık eden eserleri ele aldıktan sonra şimdi tezimizin alt yapısını oluşturacak olan İslam hukukunda suç ve ceza konusuna başlayabiliriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA SUÇ VE CEZA

I. İSLAM HUKUKUNDA SUÇ ve CEZA KAVRAMLARI

Bu bölümde Osmanlı ceza hukukunda ta'zîr suç ve cezalarına temel olması açısından İslam hukukundaki suç ve ceza kavramları genel hatlarıyla incelenecektir.

A. SUÇ KAVRAMI

Kur'ân ve sünnette emirlere itaatsizlik ve isyan anlamında suç için *zenb*,⁷ *ism*,⁸ *isyan*,⁹ *sû'*,¹⁰ *hatîe*,¹¹ *lemem*,¹² *seyyie*,¹³ *cünâh*,¹⁴ *fahşâ*,¹⁵ *münker*,¹⁶ *bağy*,¹⁷ *cerîme*,¹⁸ *ma'siyet*¹⁹ vb. kavramlar yer almaktadır. Bu kavramlar dinen, ahlâken ve hukûken tasvip edilmeyen dünyevî veya uhrevî ceza yaptırımını gerektiren söz ve eylemleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

Klasik fıkıhta dar anlamıyla suçu karşılayan genel kabul görmüş bir kavram yoktur.²⁰ İslam hukukçuları suçu tanımlarken onu “cerime/cürm” veya “cinayet” kelimelerini kullanarak²¹ tarif etmektedirler.

⁷ Şuârâ, 26/14; AnkEbut, 29/40.

⁸ Bakara, 2/85; Nisâ, 4/112.

⁹ Yunus, 10/15; Hucûrât, 49/7.

¹⁰ Tevbe, 9/37; Nahl, 16/28.

¹¹ Bakara, 2/81; Nuh, 71/25; Nisa, 4/112.

¹² Necm, 53/32.

¹³ Bakara, 2/81; Nisâ, 4/31, Neml, 27/90.

¹⁴ Ahzâb, 33/5; Mümtehine, 60/10.

¹⁵ Bakara, 2/169; Yunus, 12/24.

¹⁶ Âl-i İmran, 3/104, 110; Nahl, 16/90.

¹⁷ A'râf, 7/33; Nahl, 16/90.

¹⁸ Mâide, 5/2, 8; En'am, 6/124; Rûm, 30/47.

¹⁹ Mücâdele, 58/8, 9; Buhârî, "Nikah", 94; Müslim, "İmârât", 39.

²⁰ Boynukalın, Mehmet, “Suç”, *DİA*, XXXVII, 453.

²¹ Udeh, Abdulkadir, *et-Teşrîu'l-cinâi'l-İslâmiyye*, I, 58; Ebu Zehra, Muhammed, *el-Cerime ve'l-Ukûbe fî fikhi'l-İslâmî*, s. 8; Âmir, Abdulazîz Musa, *et-Ta'zîr fî ş-şerîati'l-İslâmiyye*, s. 13; Zeydan, *el-Medhal li'd-dirâseti'l-şerîati'l-İslâmî*, s. 333; Boynukalın, “Suç”, 453.

Cerime/cürm kavramı, İslam hukukunun haramlığına ve cezalandırılmasına dair hükümler belirlediği fiiller veya terklerdir²² şeklinde tanımlanmaktadır. Cinayet kavramı ise mala ve cana yönelik hukuka aykırı fiillerdir²³ diye tarif edilmektedir.

Örnek olarak Mâverdi (v.450/1058), suçu, “Allah’ın had veya ta’zîr cezasıyla men ettiği fiillerin yapılmasıdır”²⁴ şeklinde; Çağdaş müellif Udeh ise “Yasaklanan fiilin işlenmesi ya da yapılması istenen fiilin terk edilmesi sonucunda ceza yaptırımını gerektiren durum.”²⁵ şeklinde tanımlamaktadır.

Modern hukukta ise suç, sorumlu bir kimse tarafından, müspet veya menfi bir hareketle meydana getirilen ve ceza tehdidi taşıyan bir kanunda yer alan tarife uygun bulunan, hukuka aykırı fiil,²⁶ tipe uygun, hukuka aykırı, kusurlu hareket²⁷ şeklinde ifade edilmektedir.

B. SUÇUN UNSURLARI

Bir fiilin suç olarak kabul edilebilmesi ve faile ceza verilebilmesi için suçun unsurlarının tamamının gerçekleşmesi gerekir. Çağdaş İslam hukukçuları suçun unsurlarını *erkânu’l-cerime* başlığı altında incelemektedirler.²⁸ Suçun teşekkül edebilmesi için bulunması zaruri olan bu unsurlar kanunî, maddî, manevî ve hukuka aykırılık olmak üzere dörde ayrılır.²⁹

1. Kanuni Unsur

Bir eylemin suç olarak kabul edilebilmesi için o eylemin ve buna uygulanacak cezanın kanunda açık bir şekilde belirlenmesi gerekir. Suçların ve

²² Zeydan, *el-Medhal li’l-dirâseti’l-şerîati’l-İslâmiyye*, s. 334.

²³ Serahsî, Şemsü’l-Eimme Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, XXVII, 84; Bilmen, *Istilâhât*, III, 10; *Mv.f.*, “Cinâyet”, XVI, 559; eş-Şâzelî, Hasan Ali, “Cinayet”, *DİA*, VIII, 14.

²⁴ Mâverdi, Ebü’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, *el-Ahkamu’s-sultâniyye ve’l-vilayâtü’d-dîniyye*, s. 285.

²⁵ Udeh, I, 58.

²⁶ Dönmezer, Erman, *Ceza Hukuku*, I, 311.

²⁷ Önder, Ayhan, *Ceza Hukuku Dersleri*, s. 4.

²⁸ Udeh, I, 97.

²⁹ Dağcı, Şamil, *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*, s. 13.

cezaların kanuniliği prensibi “kanunsuz suç ve ceza olmaz” şeklinde ifade edilmektedir.³⁰

Kanunilik ilkesi gereği bir fiilin suç kapsamında değerlendirilmesi yetkisinin sadece kanuna verilmiş olması ile insanların temel hak ve hürriyetleri teminat altına alınmakta ve cezalandırmada keyfilik önüne geçilerek masumiyet karinesi kontrol altına alınmaktadır. Ayrıca bu ilke sayesinde kıyasa başvurularak yeni suç ve ceza üretilmesinin de önüne geçilmektedir.³¹

2. Maddi Unsur

Suçun oluşması için bir fiilin var olması gerekir. Bu fiil söz ve hareket şeklinde müsbet olabileceği gibi yapılması gerekeni terk etme şeklinde de olabilir. Örneğin hırsızlık suçunda maddi unsur, başkasına ait malın gizlice alınması, hareketle kazf suçunda zina isnadında bulunmak sözle oluşmaktadır. Tanıklıktan kaçınmak ise yapılması gerekeni terk ile gerçekleşmektedir.³²

Suçun maddi unsurunun gerçekleşmesi için emir veya yasak hükmüne karşı işlenen bir hareketin olması, bu hareket ile kanunun suç saydığı bir neticenin meydana gelmesi ayrıca bu netice ile hareket arasında illiyet-nedensellik bağının bulunması lazımdır. Örneğin insan öldürme olayında failin sorumlu tutulması için failin fiili ile ölüm sonucu arasında bir illiyet-nedensellik bağının olması gerekir.³³

3. Manevi Unsur

Çocukluk, akıl hastalığı, bunaklık, uyku, baygınlık, ikrah ve sarhoşluk gibi ceza ehliyetini ortadan kaldıran veya azaltan arızaların bulunmadığı ceza ehliyetine sahip olan bir kişinin, bir eylemi, suç olduğunu bilerek ve isteyerek yapmasıdır.³⁴ “Suçta, kısaca manevi unsur olarak ifade edilen ve sonuç ile insan hareketleri

³⁰ Udeh, I, 118; Behnesî, Ahmed Fethi, *el-Ukûbe fi fihhi'l-İslâmî*, s. 42; Avvâ, Muhammed Selim, *fî Usûli'n-nizami'l-cinâi'l-İslâmî*, s. 76.

³¹ Dağcı, s. 13; Akşit, M. Cevat, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*, s. 87; Avcı, “İslam’ın Ceza Hukukuna Katkısı”, *İHAD*, sy. 8, s. 118; a.mlf. *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 34.

³² Aydın, Mehmet, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 184; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 57; Dağcı, s. 13.

³³ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 60; Dağcı, s. 15.

³⁴ Boynukalın, “Suç”, 456; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 172-178.

arasında iradeye dayanan subjektif bir bağın aranması, bir taraftan akıl ile irade fonksiyonları bulunmayan cansız eşya ve hayvanların suç faili kabul edilemeyeceğini, ayrıca bu fonksiyonlardan mahrum olan insanların da cezaî yönden sorumlu tutulamayacağını ortaya koyarken diğer taraftan bu yeteneklere sahip olan insanları da işledikleri fiillerinden ve irade-sonuç ilişkisine dayanan kast, taksir ve kastın aşılması durumlarına göre şahsen sorumlu tutmanın zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Bu bakımdan manevi unsur ceza hukukunda önemli bir yer işgal etmektedir.”³⁵

4. Hukuka Aykırılık

Bir eylemin suç kapsamına alınması için o eylemin hukuka aykırı olarak işlenmesi lazımdır. Diğer bir ifadeyle fiili suç kapsamından çıkarıp hukuka uygun hale getiren ve faile ceza verilmesini engelleyen mesleki görevin icrası (celladın ölüm infazını gerçekleştirilmesi), meşru müdafaa (kendini savunurken karşıya zarar verme), hakkın kullanılması (anne babanın çocuğu terbiye etmesi, doktorun tıbbi müdahalede bulunması) gibi hukuka uygunluk sebeplerinin bulunmaması gerekir.³⁶

C. CEZA KAVRAMI

İslam hukukunda ceza kavramını karşılamak üzere ukûbe ve ikâb kelimeleri yer almaktadır.³⁷ İnsanın işlediği suçtan dolayı dünyada karşılaşıacağı hukuki yaptırımını ifade etmek üzere ukûbe; suçun ahiretteki yaptırımını/azabı belirtmek için ikâb kavramı kullanılmaktadır.³⁸

Ceza kavramı, kanun koyucunun emrine muhalefet sonucunda toplum yararına tespit edilmiş yaptırımlardır;³⁹ ya da “kanun koyucunun toplum yararı için yasaklamış olduğu fiilleri işleyene, acı veren bir karşılık olan, kanunda belirtilmiş korkutucu bir müeyyidedir.”⁴⁰ şeklinde tarif edilmektedir.

³⁵ Dağcı, s. 16.

³⁶ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 78-106; Dağcı, s. 17; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 170; Ekinci, s. 334; Boynukalın, “Suç”, 456.

³⁷ Bebek, Adil, “Ceza”, *DİA*, VII, 469.

³⁸ *Mv.f*, “Ukûbe”, XXX, 269.

³⁹ Udeh, I, 524.

⁴⁰ Akşit, s. 68.

Modern hukukta ise ceza, “topluma zarar veren fiillerin karşılığı olarak, devletin kanun ile ihdas eylediği ve izlediği diğer yapıcı amaçlar yanında, özellikle suç işleyeni bir takım mahrumiyetlere uğratmak ve böylece toplumun işlenen fiili tasvip etmeme duygusunu belirtmek üzere kazaî bir kararla ve sorumluluk derecesi ile orantılı olarak uygulanan korkutucu, caydırıcı bir müeyyide”⁴¹ şeklinde tarif edilmektedir.

D. CEZALANDIRMA İLKELERİ

Suç işleyen fail cezalandırılırken uyulması gereken bazı ilkeler vardır. Bunları şu şekilde hulasaya edebiliriz.

1. Cezaların Kanuniliği

Suçun unsurlarından olan cezaların kanuniliği ilkesi bir başka açıdan cezalandırmanın temel prensipleri arasında sayılmaktadır. Suçluya uygulanacak cezanın türü, süresi ve miktarı kanunla düzenlenmelidir. Had ve kısas cezalarında kanunilik ilkesine sıkı bir bağlılık vardır. Çünkü yaptırımın türü ve miktarı ayet ve hadislerle belirlenmektedir. Ta‘zîr cezası gerektiren suçlara naslar tarafından belirli bir cezanın öngörülmemiş olması bu suçlara uygulanan cezalarda kanunilik ilkesinin olmadığı anlamına gelmemelidir.⁴² Had ve kısastaki gibi sıkı bir kanunilik ilkesi hakim olmasa da ta‘zîr suç ve cezalarında bir keyfilik söz konusu değildir. Ta‘zîr suçlarını ve bu suçların yaptırımını yasama organı belirler ve hakimler de verdikleri kararlarda bu yasalara uyarlırsa ta‘zîr suç ve cezalarında kanunilik ilkesi sağlanmış olur. Osmanlı döneminde birçok ta‘zîr suç ve cezaları ayrıntılı olarak kanunnamelerle belirlendiği için kanunilik ilkesi uygulanmıştır denilebilir.⁴³

2. Cezaların Şahsiliği

Cezalarda şahsilik, cezayı sadece suçu işleyen çekmesi başkalarının bu cezaya ortak olmaması şeklinde ifade edilebilir. Ayet⁴⁴ ve hadislerde⁴⁵ de cezaların

⁴¹ Dönmezer, Sulhi-Erman, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, II, 543.

⁴² Behnesî, *el-Ukûbe fi fıkhi'l-İslâmî*, s. 24; Dağcı, s. 35.

⁴³ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 34-37; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 179.

⁴⁴ “Herkesin kazanacağı yalnız kendisine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenemez.” En’âm, 6/164.

şahsi olduğu bildirilmektedir. Bu ilke ile masum insanların hak etmedikleri cezalarla eziyet görmeleri önlenmektedir.⁴⁶ Ancak bu ilkeye aykırı gibi görünen “taksirle adam öldürme ve müessir fiillerde diyetin âkileye ödettirilmesi, başkasının fiilinden sorumluluk olarak değil, cürmî kastı hiç olmayan failin yükünü hafifletme amacına yönelik bir sosyal dayanışma olarak kabul edilebilir.”⁴⁷

3. Cezaların Eşitliği

Cezanın eşitliğinden maksat toplumda bulunan kanun ile belirlenmiş müeyyidelerin herhangi bir ayırım gözetilmeksizin hak eden herkese eşit şekilde uygulanması demektir. Hz. Peygamberin hırsızlık yapan Fâtıma isimli soylu bir kadının affedilmesi için aracılık yapanlara “Allah’a yemin ederim ki, eğer Muhammed’in kızı Fâtıma da olsa aynı cezayı uygulardım...”⁴⁸ demesi bu ilkenin İslam’ın ilk yıllarından itibaren geçerli olduğunu göstermektedir.⁴⁹

Faile had ve kısas cezaları uygulanırken ceza eşitliğine sıkı şekilde riayet edilmektedir. Ancak ceza adaleti açısından ta’zîr suçlarında “yaptırımın türü ve miktarı belirlenirken hem suçun ağırlığına, hem de failin durumuna, yeteneklerine, mükerrir olup olmadığına bakılır. Dolayısıyla her nasılsa bir hata yapmış, suç işlemiş bulunan namus, fazilet ve mürüvvet sahibi kimselerin cezalarıyla; sefih, suça meyilli, mürüvvet ve izzet-i nefisten mahrum kimselerin yaptırım türü ve miktarı eşit olamaz.”⁵⁰

4. Suç-Ceza Denkliği

İslam dini gelmeden önce cahiliye döneminde ilkel kabilecilik anlayışının bir gereği olarak suç ve ceza dengesi gözetilmeyerek köleye karşı hür, kadına karşılık erkek veya bir kişi yerine iki kişi öldürülebiliyordu. Diyet konusunda da eşitsizlik hüküm sürmekteydi. Toplumda itibarı olanların diyeti diğerlerinin birkaç katı tahsil

⁴⁵ “Bir kimse kardeşinin ve babasının suçu yüzünden sorumlu tutulmaz.” Ebu Dâvud, “Diyât”, 2; Nesâî, “Tahrîmü’l-d-dem”, 29.

⁴⁶ Akşit, s. 119.

⁴⁷ Dağcı, s. 35.

⁴⁸ Buhârî, “Hudûd”, 16; Müslim, “Hudûd”, 8.

⁴⁹ Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 213; Akşit, s. 69.

⁵⁰ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 43.

edilmekteydi. Buna karşılık ayetler⁵¹ suç ve ceza dengesinin orantılı olması ilkesini getirmiştir.⁵²

E. SUÇ ve CEZALARIN TASNİFİ

Klasik fıkıh kitaplarında, suçlar şâri' tarafından cezası belirlenmiş olup olmadığı ve suçun çeşidini de dikkate alan had, kısas ve ta'zîr suçları ve cezaları şeklindeki tasnif benimsenmektedir.⁵³ Hanefîler dışındaki fakihler kısası şâri'in belirlediğini ifade ederek onu had suçları arasına dahil ederler.⁵⁴ Bu klasik tasnifin dışında muasır İslam hukukçuları ise suçları çeşitli açılardan kategorize etmektedirler.⁵⁵

1. Had Suçları

Had suçları Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gereken, miktar ve keyfiyeti nasla belirlenmiş cezaî müeyyideleri ifade eder.⁵⁶

Had suçlarını en geniş çerçeveden ele alanlar bunların sayısını yedi olarak belirlerler; zina, kazf, içki içmek, hırsızlık, hırabe, irtidat ve isyan (bağy).⁵⁷ Bazı alimler isyan suçunu,⁵⁸ diğer bir kısmı irtidat suçunu,⁵⁹ bir başka grup alim de şarap içme-sarhoşluk suçunu had dışında tutarlar.⁶⁰ Ridde, bağy ve şübh suçlarının üçünü

⁵¹ “Hüre hür, köleye köle, kadına kadın (öldürülür).” Bakara, 2/178; “Kötülüğün cezası misliyledir...” Yunus, 10/27; “Cezalandırmak isterseniz size yapıldığı kadarıyla cezalandırın....” Nahl, 16/126.

⁵² Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s.37.

⁵³ Köse, Saffet, “Osmanlıda Şer’î Cezalar”, *İslâmiyat*, II/4, s. 23; Bardakoğlu, Ali, “Ceza”, *DİA*, VII, 473.

⁵⁴ *Mv.f*, “Hudûd”, XVII, 132.

⁵⁵ Âmir, s.13; Behnesî, *el-Ukûbe fî fikhi'l-İslâmî*, s. 123; Udeh, I, 470; Ebu Zehra, *el-Cerime ve'l-Ukûbe fî fikhi'l-İslâmî*, s. 27; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 168-169.

⁵⁶ Had suçlarının tarifleri için bk. Ebû Zeyd, Bekr b. Abdullah *el-Hudûd ve't-Ta'zîrât inde İbn Kayyim*, s. 23; Behnesî, *el-Ukûbe fî fikhi'l-İslâmî*, s. 124; Âmir, s.13; Avvâ, s.151.

⁵⁷ Bardakoğlu, “Had”, *DİA*, XIV, 547; Karaman, I, 179; Şafak, Ali, *Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, I, 110.

⁵⁸ Siddikî, Abdurrahîm, *el-Cerime ve'l-ukûbe fî ş-şerâtil İslâmiyye*, s.15; Âmir, s. 23; Avvâ, s. 125; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 184.

⁵⁹ Kâsânî, Alâüddîn Ebu Bekir b. Mesûd, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi ş-şerâi'*, VIII, 33; Behnesî, *el-Ukûbe fî fikhi'l-İslâmî*, s. 80.

⁶⁰ Avvâ, s. 154.

de had kapsamı dışında düşünen hukukçular da vardır.⁶¹ Had suç ve cezalarını üçüncü bölümde Osmanlı uygulamasıyla beraber daha ayrıntılı şekilde inceleyeceğiz.

2. Kısas ve Diyet Suçları

Kısas suçu, şahısların hayat ve vücut bütünlüğüne karşı yapılan haksız saldırı sonucu oluşur. Bu suçlar kasten işlenirse öngörülen asli ceza kısastır ve bu Şâri' tarafından belirlenmiştir.⁶² Kast/taksir kombinasyonu veya taksirle meydana gelen fiillerde ise diyet ve ta'zîr cezası uygulanır.⁶³

Klasik Hanefî fıkıh kitaplarında can dokunulmazlığına karşı işlenen suçlar en geniş haliyle, kasten (amden) katl, şibhi amd (kast/taksir kombinasyonu) katl, hataen (taksirle) katl, hata benzeri katl, tesebbüben katl olmak üzere beş kısımda incelenir.⁶⁴ Vücut bütünlüğüne karşı işlenen suçlar (cinâyat fimâ dîne'n-nefs) ise, katl dışındaki yaralamaları ifade eder.⁶⁵

Kısas suçlarına asli ceza olan kısas cezaları uygulanmadığında diyet yaptırımını uygulanır. Diyet ve miktarı suçun cana ve uzuvlara yönelik olmasına göre ve suça maruz kalan mağdurun vasfına göre farklılık gösterir.⁶⁶

Kısas ve had suçları arasında bazı farklılıklar mevcuttur. Bunları kısaca şu şekilde ifade edebiliriz.

Kısas suçları mağdur tarafın şikayetine göre kovuşturulur. Had suçları ise şikayet olmasa da resen kovuşturulur. Had suçlarında ahrazın (dilsiz) yazı ve işaretiyle yaptığı şahitlik geçerli olmaz. Kısas suçlarında geçerlidir. Had suçları ictima edebilir, yani cezalandırılmamış birden çok suç tek suç sayılabilir ve tek ceza verilebilir. Kısas ve diyet suçlarında suç sayısınca ceza uygulanır. Had suçlarında

⁶¹ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 169.

⁶² Bakara, 2/178; Mâide, 5/45.

⁶³ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 276-278; Dağcı, s. 23; a.mlf. "Kısas", *DİA*, XXV, 490.

⁶⁴ Serahsî, XXVI, 60; Kâsânî, VI, 98; Merğînânî, Ebü'l-Hasan Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelil, *el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübedî*, II, 443; Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkam*, III, 88; Halebî, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, *Mülteka'l-Ebhur*, II, 282-284; Ömer Hilmi Efendi, *Mi'yar-ı Adalet*, s. 5; Bilmen, III, 28-29.

⁶⁵ Ömer Hilmi, *Mi'yar-ı Adalet*, s. 60-61; Bilmen, III, 31-32.

⁶⁶ *Mv.f.*, "Diyât", XX, 48.

şikayet hakkı mirasçılara geçmez. Kısas suçlarında geçer. Had suçlarında af geçerli değildir. Kısas suçlarında geçerlidir. Bu durumda devletin toplum adına suçluya ta'zir cezası takdir etme hakkı vardır. Zamanaşımı had cezalarını düşürür. Kısas cezalarını düşürmez. Had cezalarının infazı durdurulamaz. Kısas cezalarının infazı mağdurun talebiyle durdurulur. İkrarla sabit olan zina ve şürb gibi had suçlarında ikrardan rücu edilebilir. Diğer had suçları ve kısas suçlarında ikrardan rücu ceza hükümlerini etkilemez.⁶⁷

Üçüncü bölümde kısas ve diyet gerektiren suçları Osmanlı uygulamasıyla beraber ayrıntılı şekilde inceleyeceğiz.

3. Ta'zîr Suçları

Ta'zîr, *azzere* kökünden türeyerek sözlükte engellemek, reddetmek⁶⁸ anlamına geldiği gibi desteklemek, saygı göstermek,⁶⁹ anlamında da kullanılan karşıt anlamlı (*ezdâd*) kelimelerdendir.

İstilahta ise ta'zîr suçları, şâri' tarafından hakkında belirlenmiş bir ceza müeyyidesi olmayan, had ve kısas suçları dışında kalan, miktarı ve uygulaması yasama organına veya belli ölçüler dahilinde takdiri hakime bırakılmış Allah veya kul hakkını ihlal eden hukuka aykırı fiillere denir.⁷⁰

Diğer bir tanım da şöyledir. Ta'zîr, Allah veya kul haklarını ihlal eden hakkında şer'an had ve keffaret gibi mukadder ceza belirlenmeyen her türlü masiyete (günah) karşı uygulanacak cezadır.⁷¹ Bu tariften hakkında had ve keffaret belirlenmeyen her türlü masiyete ta'zir cezası uygulanacağı anlaşılmaktadır. Bununla beraber bazı masiyetlere ta'zir cezası uygulanmadığı ve masiyet olmadığı halde bazı fiillere ta'zir cezası uygulanacağı da ifade edilmektedir.⁷²

⁶⁷ *Mv.f*, "Hudûd", XVII, 132; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s.172.

⁶⁸ İbn-i Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensâî, *Lisânu'l-Arab*, IV, 562; Bilmen, III, 305.

⁶⁹ İbn-i Manzûr, IV, 562; Bilmen, III, 305.

⁷⁰ Udeh, I, 126; Bilmen, III, 24; Başoğlu, Tuncay, "Ta'zîr", *DİA*, XL, 198; Boynukalın, "Suç", 454; *Mv.f*, "Cinâyet", XII, 254.

⁷¹ *Mv.f*, "Ta'zîr", XII, 254; Âmir, s. 50.

⁷² Âmir, s. 84.

Fakihlerin zerince icma ettikleri masiyet tanımı oyledir. Masiyet, vacibin terki ve haram kılınan şeyin yapılmasıdır. Bu fiiller hakkında belirlenen bir ceza yaptırımını yoksa bunlara ta‘zir cezası uygulanır. Zekat vermemek, gücü olduğu halde borcu ödememek, emaneti teslim etmemek ve satıcının malının kusurunu saklaması vacibin terkine örnektir. Nisaba ulaşmayan ve koruma altında olmayan malı çalmak, yabancı kadını öpmek veya o kadınla halvet halinde bulunmak, ribacılık yapmak ve yalancı şahitlik yapmak haram kılınan şeyleri yapmaya örnektir.⁷³

Masiyetin kapsamına mendubun terki ve mekruhun işlenmesinin dahil edilip edilemeyeceği ve bu fiilleri yapanlara ta‘zir cezasının verilip verilemeyeceği konusunda ihtilaf edilmektedir.

Bu tür fiillere tazir cezasının verilemeyeceğini düşünenler, mendub ve mekruh fiillerde teklifin (sorumluluk) olmadığını cezanın ancak haram fiilin işlenmesi veya vacip fiilin terkedilmesi neticesinde uygulanacağını söylemektedirler. Mendubun terki ve mekruhun irtikabının ta‘zir cezası gerektireceğini düşünenler Hz. Ömer’in, koyunu kesmek üzere yere yatırdıktan sonra hayvan o halde iken bıçağını keskinleştiren adama tazir uygulamasını delil gösterirler.⁷⁴ Mısırlı müellif mir de bu tür fiilleri işleyenlere hafif ta‘zir cezalarının uygulanması gerektiğini düşünür.⁷⁵

Kamu yararı gerektirirse masiyet içermeyen yani mübah fiil suç sayılarak ta‘zir cezası uygulanabilir. Mbah eğlence aletleriyle geçimini sağlayan kişinin elinden aletlerin alınması, toplum yararı gereğince muhannesin⁷⁶ sürgün edilmesi örnek olarak verilebilir. Bu kişilerin toplumun diğer fertlerini etkilememesi için toplumun maslahati gereği bu tür yaptımar uygulanmaktadır.⁷⁷

Bazı fiillere de masiyet içermesine rağmen ta‘zir cezası uygulanmayabilir. Örneğin kişinin kendini dövmesi veya bir uzvunu yaralaması veya intihara teşebbüs etmesi masiyet içeren fiilerdir. Ancak kısasa mahal olmadığı için bu fiiller

⁷³ *Mv.f*, “ Ta‘zır ”, XII, 259; mir, s. 74.

⁷⁴ *Mv.f*, “ Ta‘zır ”, XII, 258.

⁷⁵ mir, s. 87.

⁷⁶ Kadınsı, kadına benzeyen erkek.

⁷⁷ mir, s. 88.

yaptırımsız kalmaktadır. Âmir bu kişiye de tazir uygulanması gerektiğini düşünmektedir. Çünkü nefsin korunması vaciptir.⁷⁸

Suçların kapsamı masiyetlerin alanından daha geniştir. Yasaklanan fiiller suçların kapsamına girdiği gibi masiyetler de bir yönüyle suçların kapsamına girmektedir. Böyle olmakla beraber suç kavramı ile masiyet kavramları müteradif değildirler.⁷⁹

Ta'zir cezasının, hakkında had ve kısas yaptırımı belirlenmeyen suçlara uygulanmasının yanısıra toplumun menfaati gereği had ve kısas ile birlikte uygulanacağını cevazı yönünde fakihler görüş bildirmektedir. Hanefiler muhsan olmayan zinakarlar had cezası olan yüz celdeye ilave olarak uygulanan sürgün cezasını ta'zir cezası kabul ederler. Hanefî ve Mâlikîler şübh haddinde celdeye ilave olarak suçluyu “Allah’tan korkmadın mı?” vb. ifadelerle sözlü olarak azarlamayı ta'zir cezası olarak görürler. Mâlikîler ve Şâfiîler kasten müessir fiilde kısasın yanısıra ta'zir uygulanacağını düşünürler. Şâfiîler ve Hanbelîler eli kesilen hırsızın kesik elinin boynuna asılmasını ta'zir cezası olarak görürler.⁸⁰

Aynı şekilde keffaretlerle beraber ta'zir cezasının birlikte uygulanabileceğini birçok fakih söylemektedir. Örneğin ihramlı şahsın kasten cima yapması ve aynı şekilde oruçlu kişinin kasten cima yapması neticesinde keffaretin yanısıra ta'zir cezaları uygulanır. Mâlikîler kısas cezası aflı sakıt olan katile, diyetin yanısıra keffaret gerekeceği ve ta'zir cezası olarak da yüz değnek ve bir sene hapis cezası uygulanacağını söylerler.⁸¹ Bunların yanısıra had ve kısas suçlarının unsurlarında ve ispat şartlarındaki eksikliklerden dolayı had ve kısas cezaları yerine ta'zir cezaları uygulanmaktadır.⁸²

Ta'zir suçlarını tek tek saymak mümkün değildir. Çünkü zamanla yeni suç tipleri ortaya çıkmaktadır. Ta'zir cezası gerektiren suçların genel kabul gören bir

⁷⁸ Âmir, s. 90.

⁷⁹ Âmir, s. 90.

⁸⁰ *Mv.f*, “ Ta'zir ”, XII, 258; Âmir, s. 54-55.

⁸¹ *Mv.f*, “ Ta'zir ”, XII, 259; Âmir, s. 56.

⁸² Âmir, s. 164.

sayımı olmamakla birlikte Allah hakkını ihlal eden ve kul hakkını ihlal eden suçlar şeklindeki ikili tasnifin⁸³ yanısıra masiyetin büyüklüğü, suçun kapsamı ve mağdurları, suçun alanı (korunan hukuki yarar), suçun işleniş biçimi ve verilen cezanın asli olup olmadığı açılarından farklı tasnifler yapılmaktadır.⁸⁴

Fakihler ta‘zir suçlarını Allah hakkını ihlal eden ve kul hakkını ihlal eden suçlar şeklinde ikiye ayırmaktadırlar.

Hiçbir ferdin hakkının karışmadığı sadece Allah hakkı olan emirleri yerine getirmemek örneğin namazı terketme, ramazanda özürsüz olarak kasten oruç tutmama ve içki meclisinde oturma gibi eylemler Allah hakkını ihlal eden fiillerdendir. Bunun yanısıra toplumun menfaatinin sağlanması ve aynı şekilde toplumun bir zarardan korunması da Allah hakkıdır. Yapıldığında tek bir ferde zarar vermeyen ve hakkında Şâri’ tarafından yaptırımını belirlenmeyen münker bir fiili işleyene ta‘zir cezası gerekir. Burada ta‘zir cezasını gerektiren suç Allah hakkını ihlal eden bir suçtur. Çünkü suçlara ve kötülöklere karşı durmak ve beldeleri fesattan korumak vaciptir. Böylece toplumun menfaati korunmuş ve toplumdan zarar uzaklaştırılmış olur.⁸⁵

Kul hakkından kasıt ise sadece şahıs hakkıyla ilgili olan haklardır. Bazen her iki hakkın ihlal edildiği ancak Allah hakkının baskın olduğu durumlar olabilir. Başkasının hanımına sarılmak ve öpmek fiillerinde hem kul hakkı ihlal edilmekte hem de had suçu yani Allah hakkının ihlal edildiği zina suçunun teşebbüs halinin gerçekleşmesinde Allah hakkının çiğnenmesi ağırlıktadır. Bazen her iki hakkın ihlal edildiği ancak kul hakkının ihlalinin daha ağır bastığı suçlar vardır. Örneğin bir şahsa sövmek ve hakaret etmek o şahsın itibarını ve şerefini zedelemesi yönüyle şahıs hakkı çiğnenmekte, Allah’ın başkasına eza vermeyi yasaklayan emirlerine muhalefet etmekle de Allah hakkı çiğnenmektedir.⁸⁶

⁸³ Âmir, s. 57-58.

⁸⁴ Başoğlu, “Ta‘zîr ”, 199.

⁸⁵ *Mv.f*, “ Ta‘zîr ”, XII, 260.

⁸⁶ Âmir, s. 57.

Allah ve kul hakları ayırımının önemi mahkeme kararlarında kendini göstermektedir. Kişilere karşı ta'zir suçlarında hak sahibi vazgeçmedikçe cezanın verilmesi zorunludur. Aynı şekilde kul hakkının ağır bastığı davalarda da hakimin davayı düşürmesi veya ülülemrin suçluyu, toplum adına maslahat görmesi halinde affetmesi mümkün değildir. Çünkü dava toplum hakkından ziyade şahıs hakkını ilgilendirmektedir. Ancak suç sadece Allah hakkı veya Allah hakkının baskın olduğu bir fiil ise ülülemr toplumun maslahati gereği suçluyu affedebilir veya hafif cezalar uygulayabilir.⁸⁷

İslam hukukunda akıl, can, mal, ırz ve dine yönelik bazı hukuka aykırı fiiller tip suçlar olarak düzenlenerek bunun dışındaki çok geniş bir alanı kaplayan ve yine yukarıda sayılan beş değerden birini hedefleyen hukuka aykırı fiillerin düzenlenmesi yasama organına bırakılmaktadır. Bununla İslam ceza hukuku normlarına zaman içinde uzun bir tatbik imkanı sağlanmak istenmektedir.⁸⁸ Ancak yasama organı yasa çıkarma yetkisini kullanırken sınırsız bir hürriyete sahip değildir. Suç tiplerini ve cezaları İslam'ın koyduğu genel ilkelere ve teşriî ruhuna uygun bir şekilde tespitle yükümlüdür.⁸⁹

Önceki İslam devletlerinden farklı olarak Osmanlılarda ta'zir cezalarının çoğunluğu kanunnameler yoluyla belirlenmiş ve yalnızca sınırlı sayıda suçun cezası kadıların ve alt seviyeden yöneticilerin takdirine bırakılmıştır.⁹⁰ Yasama organı soyut, hakim somut takdir hakkını kullanır. Kanunlarda belirlenen ta'zir cezaları⁹¹ mahkeme sürecinde değişikliğe uğrayabilir. Hakim suçlunun durumunu değerlendirip takdir hakkını kullanarak ağır ta'zir cezasını hafif ta'zir cezasına çevirebilir.⁹²

⁸⁷ *Mv.f*, “ Ta'zir ”, XII, 260; Âmir, s. 58.

⁸⁸ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 202.

⁸⁹ Udeh, I, 111; Akgündüz, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s. 534.

⁹⁰ Başoğlu, “Ta'zir ”, 200.

⁹¹ Örneğin 1858 CK m. 174. “*Bir kimse min-gayri taammüd bir şahsı itlaf etmiş ise, onbeş sene müddetle küreğe vaz olunur.*”

⁹² “*...merkuman Server ve Mustafa ağaların mezburan Mirok ve Beşir ağayı kayd-u bent ile darp etmelerinden nâşi Mirok'un müteessiren vefat eylediği ...min-gayr-i taammüd bir şahsı itlaf etmiş olan kimesnelerin on beş sene müddetle küreğe vaz' olunması hakkında olan yüz yetmiş dördüncü madde-i kanuniyenin fıkra olunmasına tevfikan on beş sene müddetle küreğe*

Ta‘zir cezaları ve miktarları belirlenirken suçun, suçlunun vasfı ve suça etkili olan haller dikkate alınır. İşlenen suçun hafif veya ağır olması uygulanacak ta‘zir cezasının türünü ve miktarını belirler.⁹³

Aynı şekilde suçlunun vasfı da ta‘zir cezasının türünü ve miktarını belirlemede önemli sebeplerden biridir. Örneğin suçlunun örnek bir şahsiyet olması, kamu görevlisi olması cezada ağırlatıcı sebep, suçlunun yaşlı, hasta veya sakat olması da cezada hafifletici sebep olabilir.⁹⁴

Suçta etkili haller cezanın hafif veya ağırlaşmasını sağlar. Burada tekerrür ve itiyad kavramları öne çıkmaktadır. “Bir suçun mahkumiyetten sonra tekrar işlenmesine tekerrür, ikinci mahkumiyetten sonra tekrar işlenmesine itiyad denir.”⁹⁵ Örneğin toplumda iyi olarak bilinen kişinin ilk defa suç işlemesi halinde ona en hafif ta‘zir yaptırımlarından olan ilam ve vaaz uygulanır. Ancak suçu ilk defa değil tekrar tekrar işleyen suçluya daha ağır ceza olan dayak veya hakimün uygun göreceği başka bir ta‘zir cezası uygulanabilir.⁹⁶ Örneğin mescidin kapısını çalmayı itiyad haline getiren kişiye kapı hırs altında olmadığı için had cezası uygulanamadığından ta‘zir cezalarının şiddeti artırılarak uygulanır.⁹⁷

Ta‘zir cezalarının tatbikini ülülemr veya yetkilendirdiği kişiler yerine getirir. Yetkisiz şahıslar cezaları infaz edemez.⁹⁸

Ta‘zîr suçları ile had suçlarının arasındaki bazı farklar vardır. “Had suçlarının yaptırımın türü ve miktarı âyet ve/veya hadislerle belirlenmiştir. Tazir suçlarının yaptırımı ise yetkili yasama organının takdirine bırakılmıştır. Had suçlarının cezaları toplumdan topluma göre değişmezken, ta‘zîr suçları toplumdan topluma değişiklik

konulmaları lazım gelir ise de merkumanın bir hayli müddettir hizmeti celîle-i hazreti padişahanemde bulunmuş olduklarına... ve kürek cezasının kalabentliğe tebdili... 1872.” Çoban, Harun, 5 Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, s. 563.

⁹³ Âmir, s. 497.

⁹⁴ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 221-224.

⁹⁵ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 199.

⁹⁶ Âmir, s. 501.

⁹⁷ Âmir, s. 502.

⁹⁸ Behnesî, *et-Ta‘zîr fi'l-İslâm*, s. 80.

gösterebilir. Had cezaları mükellef olmayanlara, ta'zîrin eğitici türü (güvenlik tedbirleri) mükellef olmayanlara uygulanabilir. Had zimmilere de uygulanır, bazı ta'zîr cezaları zimmîlere uygulanmaz. (örneğin şarap ticareti yapan müslümana dayak cezası verilir, zimmî vatandaş şarap satıp sonra müslüman olsa kendisine ceza verilmez). Had suçları ile topluma yönelik ta'zîr suçlarında suçların içtimalı kuralları uygulanır; kişilere yönelik ta'zîr suçlarında uygulanmaz. Hadler zamanaşımı ile düşer, tazir cezaları normalde düşmez, ancak Hanefilere göre ta'zîr suçlarının da zamanaşımı ile düşmesi yasayla kabul edilebilir. Osmanlıda ta'zîr suçları onbeş senede zamanaşımına uğradı. Tedip hakkı olanlar çocuk, köle, karı, öğrenci ve çırak üzerinde ta'zîr türü hafif yaptırımlar uygulayabilir; ancak had cezalarını yalnızca devletin yetkili yargı ve infaz mercileri uygulayabilir. Had suçlarının yargılanması sırasında tanıkların güvenilirlik soruşturması (tezkiye) yapılırken sanık tutuklanabilir; ta'zîr suçlarının yargılanması sırasında ise orantılılık ilkesi gereği tutuklanamaz. Had suçlarında bir adli hata ihtimalinde haksız yere infaz edilen bir cezanın telafisi imkansız veya zor olacağından ispatta çok hassas davranılması gerekir. Dolayısıyla had ve kısas cezaları şüphe ile düşer, bunların yerine ta'zîr cezaları verilebilir, tazir cezaları ise şüphe ile düşmez.”⁹⁹

Üçüncü bölümde ta'zîr cezalarını gerektiren suçları daha ayrıntılı şekilde Osmanlı uygulamasıyla beraber inceleyeceğiz.

4. Ta'zîr Yaptırımları

Çalışmamızın bu kısmında klasik İslam ceza hukuku ve Osmanlı döneminde uygulanan ta'zîr cezaları ve güvenlik tedbirleri çeşitlerini kısaca tanımlayacağız.

a. Cezalar

a.1. Bedeni Cezalar

Ta'zîr cezalarının türlü çeşitleri vardır. Bunlardan bir kısmı bedene uygulanan cezalardır. İdam, dayak ve uzuv kesme cezaları bunlardandır.

⁹⁹ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 174.

a.1.1. İdam (Ta‘zîren-Siyaseten Katl) Cezası

Ta‘zîren (siyaseten) katl, had ve kısas cezası olmaksızın yetkili otoritenin suçluya idam kararı vermesidir. Ta‘zîren katl, genellikle suç işlemeyi tekerrür ve itiyad haline getiren, başka bir şekilde suç işlemekten alıkonulamayan veya eylemleri kamu düzeni için tehdit oluşturan ve ıslahı kabil olmayan suçlulara uygulanır.¹⁰⁰ Ahmet Mumcu ta‘zîren katli, “İslam hükümdarının mutlak otoritesine dayanarak verdiği en ağır cezadır” şeklinde tarif eder.¹⁰¹

Cumhuru fukaha “siyaseten katl” yoluyla cezalandırmanın caiz olduğu görüşündedir.¹⁰² Hanefî kaynaklarında “ta‘zîren katl” terimine rastlanmaz. Onlar aynı anlama gelen “siyaseten katl” ifadesini kullanırlar.¹⁰³ Hanefî kaynaklarında “siyaseten katl” kelimesini bilindiği kadarı ile ilk defa Serahsî (v.483/1040) kullanmaktadır.¹⁰⁴ Diğer üç mezheb “ta‘zîren katl” terimini kullanmaktadır.¹⁰⁵

Osmanlı uygulamasında tezin ilerleyen bölümlerinde yer verileceği üzere farklı birçok suç için siyaseten katl cezalarının verildiği görülmektedir.

Uygulamadaki kayıtlarda siyaseten katli gerçekleştirmek için farklı infaz şekilleri kullanılmaktadır. Mahkeme kayıtlarında geçen "*siyaseten katl*", "*hakkından gelmek*", "*siyaset*", "*katl*", "*idam ve izale*", "*izale*", "*salb*", "*ihrâk bi'n-nâr*", "*re's-i menhûsesini (uğursuz, kötü baş) kat*", "*kazığa vurmak*"¹⁰⁶, "*vücudu ref etmek*", "*ref etmek*", "*heder etmek*", "*nâ-bûd (madum, yok) etmek*", "*ikiye biçmek*"¹⁰⁷ gibi kelimeler "*ta‘zîren katl*" anlamında kullanılmaktadır. "Siyaset" ve "hakkından gelmek" kelimeleri diğer cezalandırmalar için de kullanılmaktadır. Ancak idam anlamında kullanılması çoğu zaman cümlenin siyak ve sibakından anlaşılmaktadır.

¹⁰⁰ Bilmen, III, 309.

¹⁰¹ Mumcu, Ahmet, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, s. 1.

¹⁰² Âmir, s. 323.

¹⁰³ Koşum, Adnan, *İslam Hukukunda Cezayı Ağırlaştırıcı Nedenler*, s. 190.

¹⁰⁴ Serahsî, IX, 159, 166.

¹⁰⁵ Koşum, s. 191-193.

¹⁰⁶ Akgündüz, *Osmanlı Kânunnâmeleri ve Hukûkî Tahlilleri*, VI, 684.

¹⁰⁷ Maşalı, Münteha, "Ölüm Cezası", *DİA*, XXXIV, 43.

Tanzimat döneminde ise idamın infazı asarak (salb) yerine getirildiği gibi kurşuna dizmek şeklinde de gerçekleştirilmektedir.¹⁰⁸

a.1.2. Dayak Cezası

Dayak, İslam ceza hukukunda ta'zîr cezalarından birisidir. Ceza, suçluya el veya değnek vurmak şeklinde uygulanır.¹⁰⁹ Bu ceza en yaygın uygulanan ta'zîr cezalarındandır. Ta'zîr suçlarının hemen hepsine dayak cezası uygulanabilir.¹¹⁰

Dayak ile ta'zîr cezasının üst sınırıyla alakalı fukaha arasında bazı tartışmalar vardır. Burada temel ilke sayının had miktarına ulaşmamasıdır.¹¹¹ Ta'zîr cezası olan dayakta değnek sayısı, Ebû Hanîfe (v.150/767) ve İmam Muhammed (v.189/806)'e göre 3-39;¹¹² Ebû Yûsuf (v.182/799)'a göre 3-75;¹¹³ İmam Şâfiî (v.204/819)'ye göre 39;¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel (v.241/856)'e göre ise 10¹¹⁵ dur. İmam Mâlik (v.179/796) ise bu konuda en sert davranan alimlerdenidir ve 100 değnekten fazla olabileceğini savunmaktadır.¹¹⁶

Kaynaklar ta'zîr olarak uygulanan kırbaç/dayak cezasının, had olarak uygulanan dayak cezasına göre daha şiddetli olması gerektiğinden bahsederler. Buradaki şiddet Hanefî hukukçuları tarafından ya bütün darbelerin aynı organa

¹⁰⁸ Gökçen, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s. 51.

¹⁰⁹ Bilmen, III, 307.

¹¹⁰ Udeh, , 337; Âmir, s. 333.

¹¹¹ Kâsânî, VII, 64; Âmir, s. 308; *Mv.f.*, "Ta'zîr", XII, 265; a.mlf. "Celd", XV, 247; Başoğlu, "Ta'zîr", 201.

¹¹² Serahsî, XXIV, 36; Kâsânî, VII, 64; Merğînânî, I, 405; Halebî, I, 343; Âmir, s. 334; *Mv.f.*, "Ta'zîr", XII, 265; a.mlf. "Celd", XV, 246; Başoğlu, "Ta'zîr", 201.

¹¹³ Kâsânî, VII, 64; Merğînânî, I, 405; Halebî, I, 343; Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammade, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitab*, III, 65; Âmir, s. 335; *Mv.f.*, "Ta'zîr", XII, 265; a.mlf. "Celd", XV, 246; Başoğlu, "Ta'zîr", 201.

¹¹⁴ Şîrâzî, Ebu İshak Cemalüddîn İbrahim b. Ali b. Yusuf, *el-Mühezzeb fî fikhi'l-imam eş-Şâfiî*, II, 228; Âmir, s. 337; *Mv.f.*, "Ta'zîr", XII, 266; a.mlf. "Celd", XV, 246; Başoğlu, "Ta'zîr", 201.

¹¹⁵ İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahned b. Muhammed, *el-Muğnî*, XII, 524; İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hükümiyye fi's-Siyaseti'ş-Şer'iyye*, s. 102; Buhûtî, Mansur b. Yunus b. İdris, *Keşşâfû'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*, IV, 73; Âmir, s. 338; *Mv.f.*, "Ta'zîr", XII, 266; a.eser. "Celd", XV, 247; Başoğlu, "Ta'zîr", 201.

¹¹⁶ İbn Ferhûn, Ebü'l-Vefa Burhaneddin İbrâhim b. Ali b. Muhammed, *Tebssiratü'l-hükkâm fî usûli'l-akdiye ve menâhici'l-ahkam*, II, 262; Âmir, s. 341; *Mv.f.*, "Ta'zîr", XII, 265; a.eser. "Celd", XV, 246; Başoğlu, "Ta'zîr", 201.

uygulanması ya da darbenin acıyı artıracak derecede ağırlaştırılması şeklinde yorumlanmaktadır. Bu noktadaki hassasiyet caydırıcılık (zecz) ilkesinden kaynaklanmaktadır.¹¹⁷

Dayak cezası, fıkıh kitaplarında celde; Osmanlı Kanunnamelerinde ise, ağaç, değnek, çomak, kırbaç ve falaka isimleri ile yerini bulmaktadır.¹¹⁸

Osmanlı kanunnameleri, fetva mecmuaları ve mahkeme kayıtlarında yer alan “*ta‘zîr-i şedîd*” kavramı değnek sayısının artırılması veya dayağın şiddetinin artırılması anlamında kullanılmaktadır. Bu ifade ağır suç işleyen veya tekrür eden suçlar için uygulanan bir ceza çeşididir. Kayıtlarda bazen “*ta‘zîr-i belîğ*” ifadesi geçmektedir. Bu kavramı Şeyhülislâm İbn-i Kemal “*Ta‘zîr-i belîğ nedir? Cevap: Her kimsenin haline münasip ta‘zîr-i belîğ vardır. Ol hususta rey kadınıdır. Yüz değneğe dek ta‘zîrdir, haps-i medîd dahi ta‘zîrdir.*” diyerek açıklamaktadır.¹¹⁹

Osmanlı kayıtlarında bulunan “*ta‘zîr-i şedîd*” ve “*ta‘zîr-i belîğ*” ifadelerinden dayak türü ta‘zîr anlaşılmaktadır. Sadece “*ta‘zîr*” ifadesinin geçtiği kayıtlardan ta‘zîrin hangi türünün kastedildiği kesin bir şekilde anlaşılmadığı için herhangi bir ta‘zîr cezası kastedilmiş olabilir. Ancak birçok kayıttta ta‘zîr cezasının türü “*hapis, kürek, kalebent, sürgün, para (cerime, cürm), teşhir vb.*” şeklinde açıkça ifade edildiği için sadece “*ta‘zîr edilmesi, olunması vb.*” ifadelerden dayak cezası anlaşılabilir şeklinde bir yorum yapmak da mümkündür.

a.1.3. Uzun Kesme Cezası

Tekrür eden suçlar için topluma ibret olması açısından dil kesme¹²⁰, kulağı duvara çivileme¹²¹ şeklinde infaz edilen ve tenasul uzvunu kesme¹²² gibi tehdit şeklinde kayıtlarda yer alan bir ceza türüdür.

¹¹⁷ Serahsî, IX, 71; Kâsânî, VII, 64-65; Merğînânî, I, 405; Zeyla’î, III, 210; Remlî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-Ensârî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhac*, V, 173-174; İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî, *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*, III, 187; s. 346-347; Huleyfî, Nasır Ali Nasır, *ez-Zurûfu'l-müşeddide ve'l-muhaffife fi ukûbeti't-ta‘zîr i fi'l-fikhî'l-İslâmî*, s. 247-249; Behnesî, *et-Ta‘zîr fi'l-İslâm*, s. 56.

¹¹⁸ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 293.

¹¹⁹ Akt. İnanır, Ahmet, *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslam Hukuku*, s. 281.

¹²⁰ BOA.MD, d.no. 9, h.no. 197. akt. Paşazade, Orhan, *9 Numaralı Mühimme Defteri (977-978/1569-1570)*, s. 84.

a.2. Hürriyeti Bağlayıcı Cezalar

Hapis ve sürgün cezaları hürriyeti bağlayıcı cezalardandır.

a.2.1. Hapis Cezası

“İslam hukuk literatüründe hapis, gerek idarî ve ihtiyatî tedbir gerekse ceza amaçlı olsun, kişi hürriyetinin bağlanması ifade eden genel bir terimdir.”¹²³ Hapis, maksadına göre ihtiyatî tedbir (koruma tedbiri) ve ceza amaçlı olarak ikiye ayrılır.¹²⁴

“İhtiyatî hapis, suçlu olup olmadığı sabit oluncaya kadar sanığın, cezası infaz edilinceye kadar suçlunun, borcunu ödeyinceye kadar borçlunun hapsen tazyiki veya dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korunması amacıyla bir şahsın geçici bir süre için alıkonması mahiyetinde olduğundan bunda cezalandırmadan çok koruma tedbiri ve tâli bir müeyyide olma özelliği ağır basar.”¹²⁵

Ceza amaçlı hapis ise, suçlunun yargı kararıyla hapsedilmesini ifade eder ve çoğunlukla ta‘zîren hapis olarak isimlendirilir.¹²⁶

“İslam hukukçuları hapsin asli ve seçenek bir yaptırım olmasına pek sıcak bakmamışlar, buna rağmen ceza olan hapsin ıslah amaçlı (ta‘zîr ve tedip için) veya toplumun korunması maksadıyla bastırıcı bir ceza olarak (tenkil) verilebileceği hususunu açıkça vurgulamışlardır.”¹²⁷

İslam hukukçuları hapis cezasının had ve kısas suçlarında tamamlayıcı (ikinci ceza),¹²⁸ ta‘zîr grubunda yer alan suçlarda ise asli yaptırım olarak uygulanacağı görüşündedirler.¹²⁹

¹²¹ Demirtaş, Mehmet, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, s. 319.

¹²² Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 43.

¹²³ Bardakoğlu, “Hapis”, *DİA*, XVI, 54.

¹²⁴ Serahsî, IX, 38; Kâsânî, VII, 173; İbn Ferhûn, I, 408; Karâbisî, Esad b. Muhammed el-Hüseyn en-Nîsâbü’rî el-Hanefî, *el-Furûk*, I, 286; *Mv.f.*, “Habs”, XVI, 286.

¹²⁵ Bardakoğlu, “Hapis”, 55.

¹²⁶ Mâverdî, s. 236; Serahsî, IX, 38; Kâsânî, VII, 173; *Mv.f.*, “Habs”, XVI, 287.

¹²⁷ Avcı, *Hukuk Tarihimizde Hapis*, s. 161.

¹²⁸ Kudûrî, Ebu’l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer, *el-Muhtasar*, s. 111; Mergînânî, I, 405; Mevsilî, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyâr fî Ta’lîlî’l-Muhtar*, IV, 92; Zeyla’î, 210; İbn Ferhûn, II, 260; Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, IV, 306; Şevkânî, Muhammed b. Ali Muhammed, *Neylû’l-evtâr min esrari Münteka’l-ahbâr*, V, 95; Meydânî, *el-Lübâb*, III, 65; İbn Âbidîn, IV, 14;

Hapis cezası süre ölçü alındığında, süresi belirli hapis ve süresi belirsiz hapis,¹³⁰ süreli hapis ise müebbet ve muvakkat hapis olarak ikiye ayrılır.¹³¹ “Süresi belirli hapis daha çok hafif suçlara ve ilk defa suç işlemiş (mükerrir ve itiyadi olmayan) suçlulara ıslah amacıyla verilir. Müddetsiz hüküm şeklindeki hapis cezası ise ağır suçlar karşılığı olarak ve tehlikeli (mükerrir, itiyadi ve mesleki) suçlular için hükmolunur.”¹³²

Osmanlı kanunnamelerinde hapis süresi genellikle belirtilmemiştir. Fetva mecmuaları ve mahkeme kayıtlarında yer alan “habs-i medîd” kavramı için de belirli bir süre tayin edilmeyerek suçun ağırlığı veya hafifliğine göre hakimin takdirine bırakılmaktadır.¹³³

Uygulamada karşımıza çıkan kavramlardan bir tanesi de suçlunun “muhkem habs olunması” şeklindeki ifadedir.¹³⁴ Bu kavram, diğer hapis cezalarından daha ağır şartlarda cezanın infaz edilmesi olarak yorumlanabilir.

Tanzimat döneminde Osmanlılarda iki tür hapisane bulunmaktaydı. Bazı hapisanelerde hukuk ve ticaret mahkemelerinde verilen karara göre şahıslar hapsedilmekteydi. İkinci tür hapisaneler ise cezalandırma amaçlıydı. Buralarda cünha ve cinayet suçluları bulunmaktaydı. Bunlardan başka bir de tevkifhaneler bulunmaktaydı. Suç zanlıları tevkifhanelerde mahkemeleri oluncaya kadar tutuklu halde kalırlardı.¹³⁵

Mv.f, “Habs”, XVI, 287; Âmir, s. 364-365; Huleyfî, s. 133; Vad’ân, Muhammed b. Fehd, *Ziyadetu’l-ukûbeti’t-tazîriyyeti alê’l-mukadder fî cerâimi’l-hudûd*, s. 26-29; Koşum, s. 184; Avcı, *Hukuk Tarihimizde Hapis*, s. 162; Bardakoğlu, “Hapis”, 56.

¹²⁹ Mâverdî, s. 236; Merğînânî, I, 405; İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *es-Siyasetü’s-şer’iyye fî islâhi’r-râi’ ve’r-rai’yye*, s. 111-113; Zeyla’î, III, 210; İbnü’l-Hümâm, V, 117; Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, IV, 306; *Mv.f*, “Habs”, XVI, 287; Âmir, s. 364; Koşum, s. 184; Avcı, *Hukuk Tarihimizde Hapis*, s. 162; Bardakoğlu, “Hapis”, 56.

¹³⁰ Âmir, s. 366-372; Avvâ, s. 330.

¹³¹ Bilmen, III, 306; Avcı, *Hukuk Tarihimizde Hapis*, s. 163-167.

¹³² Avcı, *Hukuk Tarihimizde Hapis*, s. 163.

¹³³ Avcı, *Hukuk Tarihimizde Hapis*, s. 163.

¹³⁴ BOA.MD, d.no. 124, h.no. 290. akt. Bıyık, Ömer, *124 Numaralı Mühimme Defteri (H.1128-1130)*, s. 299. Baytimur, Suha Oğuz, *25 Numaralı Kalebend Defteri (H.1205/M.1790-1791)*, s. 80.

¹³⁵ Gökçen, s. 66.

a.2.1.a. Kürek Cezası

Kürek, hürriyeti bağlayıcı cezalardan olan hapis cezasının daha ağır infaz türlerinden biridir. Gemilerde kürek çektirmek ve ağır işlerde çalıştırmak suretiyle infaz edilmektedir. Bu yönüyle hapisten daha ağır bir cezadır.¹³⁶

Osmanlı kanunnameleri ve fetva mecmualarında zikdedilmemekle beraber Osmanlı donanmasının kürekçi ihtiyacını karşılamak üzere 1550'li yıllardan itibaren mahkeme kayıtlarında çokça yerini bulan bir ceza şeklidir. 16. Yüzyıldan itibaren mühimme defterleri ve çok sayıda fermanla çok çeşitli suçlar için küreğe mahkum edilenlerin listeleri verilmektedir.¹³⁷ Osmanlı kürek cezası uygulamalarını diğer Akdeniz devletlerinden etkilenecek yürürlüğe koymuştur. Kürek bazen asli ceza bazen de ek ceza olarak uygulanmaktadır. Kürek cezası, süresi önceden belirli olan yani muvakkat veya müebbet ve süresi belirsiz “ıslah-ı nefis edinceye kadar, salah hali zahir oluncaya kadar” şeklinde ifade edilerek ikiye ayrılmaktadır.¹³⁸

Klasik dönemde kürek cezasından kasıt genellikle gemilerde kürek çekmek şeklinde infaz anlaşılmaktadır. Tanzimat döneminde ise gemilerin dışında çalıştırılma alanları kastedilmektedir. 1851 tarihli CK Birinci Fesil m.5 ve 14'de ayrıca 1858 tarihli CK m.7, 19, 21, 57, 60 ve 62'de kürek cezaları ile ilgili düzenlemeler bulunmaktadır.

Tanzimat döneminde müebbet küreğe mahkum olan suçlu devletçe tayin olunan yerlerde vefat edinceye kadar zor işlerde çalıştırılmak üzere kullanılırdı. Bu cezaya çarptırılan mahkum cezanın infazı sırasında medeni haklarını kullanamaz kendisine hükümet tarafından bir vasi (vekil) tayin edilirdi.¹³⁹ Kürek cezası alan suçluların çalıştırılacakları yerler mahkeme kararlarına yansımaz idarenin takdirine bırakılırdı. Mahkumlar ayakları zincirli halde devletin inşa ettireceği binalara taş

¹³⁶ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 255.

¹³⁷ Gökçen, s. 58.

¹³⁸ Heyd, Uriel, *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine* (Çev. Selahattin Eroğlu), s. 64; Avcı, “Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik, Kürek ve Prangabentlik”, *TTAD*, sy. 45, s. 130-132; Ekinci, s. 341; Kırılı, Hacer, *Kürek Cezası ve Osmanlı Uygulaması*, s. 24.

¹³⁹ Gökçen, s. 53.

taşıma ve toprak kaldırma gibi işlerde çalıştırılırdı. Mahkumlar şahıs işlerinde çalıştırılmazdı.¹⁴⁰

a.2.1.b. Prangabentlik Cezası

Pranga, hapis cezası alan suçlunun ayaklarına zincir bağlanarak cezanın infaz edilmesidir. Özellikle mükerrir suç işleyenlere uygulanan bir ceza şeklidir. Osmanlı hukuk kaynaklarında ilk olarak 1838 Askeri CK'da yer almaktadır. 1851 ve 1858 tarihli CK'da farklı suçlar için ceza seçeneklerinden biri olmaya devam etmektedir.¹⁴¹ Prangaya vurulan suçlular işledikleri suçun çeşidine göre üç ile on beş yıl arasında değişen sürelerde cezalandırılır.¹⁴²

“Osmanlıda kürek cezasının ilk uygulandığı sırasında mahkumların ayağına pranga takılarak bu halkaya zincir bağlanıp prangalı başka bir mahkuma raptedilirdi. Kürekle pranganın hukuki nitelikleri aynıdır, ortak yanları mahkumların çalıştırılmasıdır. Aralarındaki fark, cezanın çekildiği yerdir. Kürek ve prangabentliğe “ağır hapis cezası” demek mümkündür.”¹⁴³

a.2.1.c. Kalebentlik Cezası

Kal'abend, Arapça “kal'a” ve Farsça “bend” (bağlamak) sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelen kal'a-bend kelimesi sözlükte, “bir kalenin içinde serbetsçe gezip ancak dışarıya çıkamamaya mahkum, kabahatli” manasına gelmektedir.¹⁴⁴

“Suçluların bir kale sınırları içinde hapsedilmesi anlamına gelen ve Osmanlıda XVIII. Yy. dan itibaren belirli ölçüde uygulanmaya başlanan kalebentlik cezası, suçluların surlarla çevrili kaleden dışarı çıkmamak üzere oturmaya mecbur tutulmaları sebebiyle bir çeşit hapis; kendi memleketlerinden uzak kalelerde bulunmaları yönüyle de bir çeşit sürgün cezasıdır. Ancak kalebentlik sürgünden ağır;

¹⁴⁰ Gökçen, s. 55.

¹⁴¹ Avcı, “Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik, Kürek ve Prangabentlik”, *TTAD*, sy. 45, s. 133.

¹⁴² Gökçen, s. 56.

¹⁴³ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 255.

¹⁴⁴ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, s. 1079; Gökçen, s. 61.

hapisten hafif ceza olarak kabul edilir. Mahkumlar, güvenlik gereklerine uymak kaydıyla kale halkıyla görüşebilir, dışarıdakilerle haberleşebilir, kale içindeki mabet vb. yerlere gidebilirler. Davalarının duruşmasına bir memur refakatinde gönderilir, meslek ve sanatlarını icra edebilirler; ancak meşakkatli işlerde çalıştırılmaz, teşhir edilmez ve demire (pranga) vurulmazlar. Kale içindeki arazilerden kiralayarak ürün yetiştirebilir, ailelerini yanlarına alabilir, bekar olanlar evlenebilirdi.”¹⁴⁵ Ayrıca kale içindeki cami, kilise ve havra gibi ibadet yerlerinde ibadetlerini yapabilirlerdi.¹⁴⁶

Klasik Osmanlı kanunameleri ve fetva mecmualarında ismi zikredilmemekle beraber 18. yy.’dan itibaren mahkeme kayıtlarında bolca örneği bulunan kalebentlik cezası Tanzimat dönemi kanunlarında kanun maddesi olarak yer almaktadır. 1858 tarihli CK m.25’e göre kalebentlik “*habs ile nefy cezalarını câmi’ bir ceza olup kal’a-bend olan şahıs zabtiye nizamâtının cevaz verdiği derecede dahil ve hariç kal’ada bulunanlar ile muhâbere edebilir*” şeklinde bir tanım yapılmaktadır. Kalebentlik cezası, muvakkat, müebbet ve süresiz hüküm şeklinde uygulanmaktadır.¹⁴⁷

a.2.1.d. Zindanbentlik Cezası

Zindanbentlik, suçluların cezalarını kale içindeki zindanlarda çekmesidir. Kalebentlik cezası ile zindanbentlik cezası kalede infaz edilmesi yönüyle birbirine benzese de ikisi birbirinden farklıdır. Osmanlı uygulamasında zindan hapsinden tahliye edilmekle beraber kaleden ayrılmaması emredilen suçlular vardır.¹⁴⁸ Zindanbentlik cezası uygulamadaki kayıtlarda nadiren görülmektedir.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 255.

¹⁴⁶ Gökçen, s. 61.

¹⁴⁷ Avcı, “Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik, Kürek ve Prangabentlik”, *TTAD*, sy. 45, s. 128-129.

¹⁴⁸ Avcı, “Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik, Kürek ve Prangabentlik”, *TTAD*, sy. 45, s. 128-129.

¹⁴⁹ Koca, Uğur, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre Hicri 1182-1188 (M. 1768-1774) Yılları arasında Osmanlı Devletinde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 64, Kavaklı, Sibel, 929/A Numaralı Nefy Defterinin (1826/1833) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, s. 49.

a.2.1.e. Cezirebentlik Cezası

Hem sürgün hemde hapis cezasının beraber uygulandığı infaz şekillerinden birisi olan cezirebentlik, adadaki kalede¹⁵⁰ veya adada kalma cezasıdır. Suçluların adalara sürgün gönderilmesinde “*nefy ve iclâ*” tabiri kullanılırken bazen de “*cezirebentlik*” tabiri kullanılmaktadır.¹⁵¹

a.2.1.f. Manastırbentlik Cezası

Manastırbentlik, zimmî vatandaşlardan suç işleyen bazı din adamlarının belirlenen manastırlara gönderilerek orada gözetim altında tutulmaları ve dışarı çıkmalarına izin verilmemesi şeklinde hapsin infaz şekillerindedir. Uygulamada çok fazla örneği bulunmamaktadır.¹⁵²

a.2.1.g. Tomruk Cezası

Tomruk, sözlükte, suçluların ayaklarının geçirildiği iki deliği olan bir kütük, işkence ve azap aleti ve hapisane olarak tanımlanmaktadır.¹⁵³

Tomruk, suç töhmeti ve sabıkası olan suçlular için uygulanan bir işkence aleti olarak kullanılmaktadır. Tomruk cezası sonucunda suçunu itiraf edenler zindana atılarak hapsedilmektedir.¹⁵⁴ Osmanlı kayıtlarında tomruğun hapsin infaz şekillerden biri olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁵ Uygulamada çok fazla örneği bulunmamaktadır.

¹⁵⁰ Avcı, “Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik, Kürek ve Prangabentlik”, *TTAD*, sy. 45, s. 128.

¹⁵¹ Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre Hicri 1182-1188 (M.1768-1774) Yılları arasında Osmanlı Devletinde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 63.

¹⁵² Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre Hicri 1182-1188 (M.1768-1774) Yılları arasında Osmanlı Devletinde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 65.

¹⁵³ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, s. 911.

¹⁵⁴ Kavaklı, s. 626; ÇŞS, d.no.1131, h.no.102, akt. Aslan, Serkan, *1131 Nolu Çanakkale Şer’iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, s. 185.

¹⁵⁵ “*Maruz-ı dâ’î-i devletleridir ki: Bakırcı taifesinden olup derun-ı arzuhalde mezkurü’l-esâmî Aslan ve Kiryako ve Yani ve Pireşkova ve Yasef ve Lefter ...Tersâne-i âmire’de küreğe vaz’ olunalar deyi lisânen ferman buyurulup, Tomruk’ta haps olunduğların kâimeleriyle dîvân-ı alilerine ilam olundukta faziletli İstanbul kadısı Efendi huzurunda bir dahi bu misillü kalb bakır alıp satmamak üzere ta’ahhüd ve tescil olunup utlak olunalar deyi lisânen ferman-ı alileri sadır olduğu ma’lum-ı devletleri buyruldukda emr ü ferman devletlü sultânım hazretlerindedir.*” İKS, *İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil*, s. 198.

a.2.2. Sürgün Cezası

Sürgün, suçlu bir kişinin veya topluluğun ceza yahut güvenlik tedbiri olarak yaşadığı yerden başka bir yere belli bir süre kalmak üzere isteği dışında gönderilmesi ve orada ikamet etmeye mecbur edilmesidir.¹⁵⁶

Kur'ân-ı Kerim'de hırâbe suçuna verilecek cezalardan biri olarak sürgünden de bahsedilir.¹⁵⁷ Muhsan olmayan zani için ayette¹⁵⁸ bildirilen 100 celde cezasına ilave olarak Hz. Peygamber bir yıllık sürgün cezası olduğunu bildirmiş,¹⁵⁹ bu sürgün fakihlerin çoğunluğuna göre zina haddinin bir parçası olarak görülmüş, Hanefilerce bu ilave sürgün cezası ta'zîr olarak değerlendirilmiştir.¹⁶⁰

Sürgün cezasının nasıl uygulanacağı konusunda fakihler arasında ihtilaf vardır. Hanefiler suçlunun suçu işlediği yerde hapsedilmesi ile sürgün cezasıyla elde edilmek istenen sonuca ulaşılabileceği dolayısıyla ayrıca başka bir yere sürgün edilmesine gerek olmadığı görüşündedirler.¹⁶¹ Bundan dolayı hırâbe ayetindeki “nefy” lafzını, yol güvenliğini ihlal eden, fakat adam öldürmeden ve mal gasbetmeden yakalanan suçlulara had cezası olarak uygulanacak hapis cezası olarak yorumlamaktadırlar.¹⁶² Şâfiî ve Hanbelî hukukçulara göre suçlunun, yaşadığı memleketten başka bir yere gönderilmesi yeterlidir, ayrıca hapsedilmeleri gerekmez.¹⁶³ Mâlikiler ise suçlunun suçun işlendiği yerden başka bir yere sürülüp

¹⁵⁶ Bilmen, III, 307; Âmir, s. 389; *Mv.f*, “Nefy”, XLI, 118; Türcan, Talip, “Sürgün”, *DİA*, XXXVIII, 164.

¹⁵⁷ Maide, 5/33.

¹⁵⁸ Nur, 2/24.

¹⁵⁹ Buhârî, “Hudûd”, 30; Müslim, “Hudûd”, 12.

¹⁶⁰ Mâverdî, s. 84; Serahsî, IX, 135; Zeyla'î, III, 173; İbnü'l-Hümâm, IV, 132; Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî Ekfâzi'l-Minhac*, IV, 137; Buhûtî, *Keşşâfû'l-knâ'*, VI, 92; İbn Âbidîn, IV, 14; *Mv.f*, “Nefy”, XXXXI, 122; Âmir, s. 393; Behnesî, *es-Siyasetü'l-cinâiyye fi ş-şerîati'l-İslâmiyye*, s. 95; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükiimler*, s. 305.

¹⁶¹ Serahsî, IX, 199; İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, II, 493; İbn Âbidîn, IV, 114; Âmir, s. 389; *Mv.f*, “Nefy”, XXXXI, 118; Türcan, “Sürgün”, 165.

¹⁶² Serahsî, IX, 135;

¹⁶³ Mâverdî, s. 291; İbnü'l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkamu'l-Kur'ân*, II, 598; İbn Kudâme, XII, 482; Heytemî, Şihâbuddîn Ahmed b. Hacer, *Tuhfetü'l-muhtâc bi şerhi'l-minhac*, IX, 59; Buhûtî, *Keşşâfû'l-knâ'*, VI, 152; *Mv.f*, “Nefy”, XXXXI, 118; Türcan, “Sürgün”, 165.

orada hapsedilmesi gerektiğini söylerler. Hapsedilmezse gönderildiği yerde aynı suçu işleyebilir.¹⁶⁴ Sürgün cezaları süre bakımından da ihtilaf konusu olmuştur. Hanefî ve Mâlikîlere göre maslahat gereği uygulanacak sürgün cezasının süresi yetkili merciin takdirine bırakılır.¹⁶⁵ Şâfiî ve Hanbelî hukukçular, ta'zîr suçlarında uygulanacak sürgün cezalarının zina haddindeki bir yıllık süreyi aşmamak şartıyla bir gün bile olabileceğini söylerler.¹⁶⁶

Osmanlı uygulamasında sürgün cezası için “nefy ü icla”¹⁶⁷, “nefy ü tağrîb”¹⁶⁸, “menfiyyen meks”¹⁶⁹ tabirleri kullanılmaktadır. Sürgün cezası alan suçlular gönderildikleri memleketten başka bir yere gidemez ancak şahsi hürriyetleri baskı ve tazyik (hapis) altına alınmaz.¹⁷⁰

Kayıtlarda bazen “katle bedel nefy ve iclâsına”¹⁷¹ tabiri kullanılmaktadır. Bu ifade ile ilgili olarak net bir bilgi bulunmamaktadır. Ama suçlunun bulunduğu mekanda en kötü şartlar altında kalması şeklinde yorumlanabilir.¹⁷² Ya da suçlunun aftan dolayı katil yerine sürgün edilmesi şeklinde yorumlanabilir.

¹⁶⁴ İbnü'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kur'an*, II, 598; İbn Kudâme, XII, 482; Desûkî, Şemsuddîn Muhammed, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-Kebîr*, IV, 349.

¹⁶⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 364; Trablusî, Alaeddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Halil, *Muînu'l-hükkâm fî mâ yeterrededü beğne'l-hasmeyni mine'l-ahkam*, s. 184; Âmir, s. 393; *Mv.f*, “Nefy”, XXXI, 125; Türçan, “Sürgün”, 165.

¹⁶⁶ Ferrâ, Muhammed b. Hüseyin Ebu Ya'la, *el-Ahkamu's-sultâniyye*, 247; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 228; İbn Ferhûn, II, 204; İbn Kudâme, X, 347; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, VII, 174; Buhûtî, IV, 73-76; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 364.

¹⁶⁷ “Kayseri naipine ...merkumun iyal u evladiyla Kayseri'ye **nefy u iclası** babında divandan erm-i âlî. 15 Rebî'ü'l-âhir [12]48.” Kavaklı, s. 538.

¹⁶⁸ “Aydıncık Kazası mütemekkinlerinden Terzi Kara Agop nam zimmînin ...mersumun cezaya mübaşeretiyile li-ecli't-tedip Kale-i Sultaniye'ye **nefy ü tağrîb olunması** fermanım olmağın [1]249.” ÇŞS, d.no. 1131, h.no. 102. akt. Aslan, *1131 Nolu Çanakkale Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, s. 185.

¹⁶⁹ “Saruhan sancağına tabi Timurcu kazası dahilinde sakin Atavseli (?) aşireti Beği Battal Beğin ...ol tarafta **menfiyyen meks u ikamet** ettirip bilâ-ferman itlak ve mahall-i âhara hareketine irâ'e-i ruhsat olunmayıp...(1)268.” Akıllı (Acar), *Tuğba*, 3 Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin (s.1-100) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, s. 263.

¹⁷⁰ Gökçen, s. 69.

¹⁷¹ “...Araboğlu Niyaki zimmî mübaşiri çavuş merkum ve iyal ve evladiyla ol tarafta vusulünde Sisam Ada'sında **katle bedel menfiyyen meks ve ikamet ettirip bilâ emr-i şerîf** itlakından...1205.” Baytimur, s. 205.

¹⁷² Baytimur, s. 205.

a.2.2.a. Mahalleden İhraç Cezası

Sürgün cezasının çeşitlerinden biridir. Suçlu kişi ikamet ettiği mahalleden taşınmak zorundadır. Normal sürgün cezalarında sürgün edilen yer bellidir ve suçlunun oraya gitmesi zorunludur. Ancak mahalleden ihraç cezalarında sadece oturduğu mahalleyi terk etmesi gerekir. Suçlu isterse bitişik mahalleye taşınabilir.¹⁷³

a.2.2.b. Şehirden İhraç Cezası

Şehirden ihraç, suçlunun oturduğu şehri terk etmesi kararıdır. Sürgünden farkı suçluya sürgün edildiği yer belirtilmez suçlu istediği şehre gidebilir.¹⁷⁴

a.2.2.c. Kamu Yararına Çalıştırma (Kasaplık Yapmak Üzere Sürgün) Cezası

Bir çeşit sürgün cezasının infazı olan kasaplık cezası, genellikle suçluların İstanbul'da kasaplık yapmak üzere (kamu yararına çalıştırma) malları ile beraber sürülmesi şeklinde gerçekleşmektedir.¹⁷⁵

a.3. Mali Cezalar

Para cezaları ve müsadere mali cezalar arasında yer almaktadır.

a.3.1. Para Cezası

Mali ceza suçlunun mal varlığına yönelik bir müeyyidedir. Mali cezaların hangi suçlara karşılık, ne miktarda verileceği naslarla belirlenmeyip ilgili mercilerin takdirine bırakılmış olduğundan, para cezası, ta'zîr cezaları arasında yer alır.¹⁷⁶

Suçludan yapılması istenen ödeme, verilen zararın, telef edilen mal ve menfaatin karşılanmasına yönelikse tazmin; kişiye mali bir ceza uygulanmasına yönelikse garamet veya tağrim olarak adlandırılır.¹⁷⁷

¹⁷³ GŞS, d.no.65, h.no.293, akt. Karaçağlayan, Naime Yüksel, *1714-1715 Tarihleri Arasında Gaziantep'te Sosyal, Siyasi ve İktisadi Yapı (65 Numaralı Gaziantep Şer'iyeye Sicili Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi)*, s. 386.

¹⁷⁴ MŞS, d.no.64, h.no.125/b2, akt. Çetin, Selman, *64 No'lu Manisa Şer'iyeye Sicili*, s. 218.

¹⁷⁵ BOA, MD.d.no.12, h.no. 461. akt. BOADB, *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572)*, s. 323.

¹⁷⁶ Bardakoğlu, "Garâmet", *DİA*, XIII, 360; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 327.

İslam hukukçuları mali ta‘zîr cezasının meşruiyeti hakkında farklı yaklaşımlara sahiptirler. Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed para cezasını caiz görmezken,¹⁷⁸ Ebû Yûsuf, suçlunun malının ta‘zîren alınmasını caiz görür. Ancak suçlunun tevbe edip ıslah olması durumunda malının iade edileceğini aksi takdirde malının toplumun ihtiyaçları için harcanacağı görüşünü savunur.¹⁷⁹

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlerin çoğunluğuna göre mali ta‘zîr cezası caizdir.¹⁸⁰ Hanbelîlerden İbn Teymiyye (v.728/1328) ve talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye (v.751/1350), Mâlikîlerden İbn Ferhûn (v.799/1397), mali ta‘zîr cezasının önde gelen savunucularıdır.¹⁸¹

Mali cezaların, eşitlik ilkesine aykırı olduğunu, zengin ile fakir arasında bir ayırım meydana getirdiğini, bu cezanın bazıları için caydırıcı olurken diğerleri için caydırıcı olmadığını, mali cezayı gerektiren suçun toplumda aynı anda iki farklı neticenin meydana gelmesini, birinci neticenin suçlu açısından mefsetet olduğunu, ikinci neticenin ise malı alan açısından maslahat olduğunu, bu çift yönlü sonucun da toplumu tehdit eden sıkıntı ve tezatların en tehlikeli görünümünden birisinin ortaya çıkmasını, zalim idarecilere halkın malını haksız yere yeme fırsatı verme ihtimali olması sebepleriyle mali ta‘zîr cezasına karşı çıkanlar olmuştur.¹⁸²

Ayrıca “suç siyaseti açısından para cezasının suçlulukla mücadele aracı olmaya elverişli olmadığını, özellikle cezanın uslandırıcı fonksiyonunun para

¹⁷⁷ *Mv.f*, “Ğarâmêt”, XXXI, 148; Bardakoğlu, “Ğarâmêt”, 360; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 327.

¹⁷⁸ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, V, 44; İbn Âbidîn, III, 184; Bilmen, III, 309; *Mv.f*, “Ta‘zîr”, XII, 270; Huleyfî, s. 185; Âmir, s. 396; Behnesî, *el-Ukûbe fi fikhi'l-İslâmî*, s. 213; Avvâ, s. 328.

¹⁷⁹ Zeyla'î, III, 208; Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmud, *el-İnâye*, IV, 212; İbnü'l-Hümâm, IV, 212; İbn Âbidîn, III, 184; Bilmen, III, 309; Huleyfî, s. 186; Âmir, s. 396; Behnesî, *el-Ukûbe fi fikhi'l-İslâmî*, s. 213; Avvâ, s. 328; *Mv.f*, “Ta‘zîr”, XII, 270.

¹⁸⁰ Ferrâ, s. 295; İbn Teymiyye, *el-Hisbe*, s. 40; a.mlf. *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, XXVIII, 109-110; İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hükümiyye*, s. 250; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, VIII, 20; İbn Ferhûn, II, 367-368; Trablusî, s. 195; Buhûtî, IV, 74-75; Şebrâmellîsî, Ebû'z-Ziya Nûruddin Ali b. Ali el-Kâhirî, *Hâşiye alâ Nihâyetü'l-Muhtâc*, VIII, 148; Şâtübî, Ebu İshak İbrâhim b. Muhammed, *el-İ'tisâm*, II, 131; Huleyfî, s. 187; Âmir, s. 397; Behnesî, *el-Ukûbe fi fikhi'l-İslâmî*, s. 213; *Mv.f*, “Ta‘zîr”, XII, 271; Avvâ, s. 328.

¹⁸¹ İbn Teymiyye, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, XXVIII, 109-110; İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hükümiyye*, s. 250; İbn Ferhûn, II, 367-368.

¹⁸² Esen, Hüseyin, *İslam Hukukunda Mali Cezalar*, s. 127.

cezalarında bulunmadığını, cezalarda bulunması gerekli ahlaki niteliklerin para cezasında mevcut olmadığını, caydırıcı olmadığını için mükerrelige zemin hazırladığını, uygulandığı suçludan çok, nafakasını sağladığı aile fertlerini etkilediğini, dolayısıyla şahsilik ilkesine de aykırı olduğunu söyleyenler de vardır.”¹⁸³

Mali ta‘zîr cezasının lehinde olanlar ise, “hapsin kötü etkilerinin para cezasında olmadığını, suçluyu ailesinden ve toplumdan uzaklaştırmadığını, derecelendirilmesinin ve suçlunun ekonomik durumuna uydurulmasının mümkün olduğunu, infazı devlete masraf yüklemeyip; aksine gelir sağladığını, özellikle kazanç saiki ile işlenmiş suçlarda, suçlulukla mücadelede hapis cezasından daha etkili olduğunu söylemişlerdir.”¹⁸⁴

a.3.2. Müsadere

Müsadere, devlet tarafından hazineye irat kaydetmek veya bir süre koruma altına almak üzere ceza veya tedbir olarak bir mala el konulması tasarrufudur. Özellikle kamu görevlilerinin haksız yollarla elde ettikleri gelir veya emlakın tamamına ya da bir kısmına devletin el koymasını ifade eder.¹⁸⁵

Müsadere, aynî bir malî yaptırımdır, ancak bazı durumlarda nakdi para cezasına da çevrilebilir yani kaim (mukabil) değerin müsadere edilmesi şeklinde olabilir.¹⁸⁶ Müsadere, tek başına bir yaptırım olarak uygulanabildiği gibi, ek bir yaptırım olarak da verilebilir.¹⁸⁷

Müsaderenin itlaf¹⁸⁸, tağyir¹⁸⁹, miktarı önceden belirli olan (mazbut: maktu), miktarı önceden belirli olmayan hakim takdirine bırakılmış olan ve suçlunun malını tevbe edinceye kadar hapsetme (temlik) şeklinde infaz çeşitleri vardır.¹⁹⁰

¹⁸³ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 329.

¹⁸⁴ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 330.

¹⁸⁵ Tomar, Cengiz, “Müsâdere”, *DİA*, XXXII, 65.

¹⁸⁶ Esen, *İslam Hukukunda Mali Cezalar*, s. 142.

¹⁸⁷ Âmir, s. 435.

¹⁸⁸ Putların kırılması, içki kaplarının kesilmesi veya yakılması şeklinde gerçekleşir. Âmir, s. 401; Mescid-i dırar’ın yıkılması da itlaf örneklerindedir. İbn Teymiyye, *el-Hisbe*, s. 173.

¹⁸⁹ Şaraba tuz atılarak vasfının değiştirilmesi şeklinde olabilir. Osmanlı uygulamasında görmekteyiz. BOA.MD, d.no. 6, h.no. 491. akt. BOADB, *6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565)*, s. 282; Diğer örnek için bk. a.eser. s. 313.

Zorla sattırma da müsadere çeşitlerindedir. Suçlunun elindeki malı zorla başkalarına sattırmakla gerçekleşen ve çoğunlukla karaborsacılık yapan¹⁹¹ ve narha uymayan kişilere¹⁹² ve fahişe kadınların evleri zorla sattırılarak¹⁹³ uygulanan bir tedbir olarak Osmanlı uygulamasında yerini almaktadır.

b. Güvenlik Tedbirleri

b.1. İlam, İhzar

Klasik kaynaklarda bu türe giren uyarı tasviri olarak anlatılmaktadır. Buna göre mücerred ilam veya tenbih, hakimın suçlu kişiye “Sen şöyle şöyle yapmışsın, bundan sonra öyle bir şey yapma” diyerek uyarıda bulunması şeklinde olur. Bu uyarı; ilk defa basit suç işleyen kişiye hatası hatırlatılarak bir daha yapmaması konusunda biraz da sert şekilde uyarılması/azarlanması şeklinde olur. Hakim bu uyarıyı göndereceği bir elçi vasıtasıyla da yaptırabilir.¹⁹⁴ Hakimın suçlu kişiyi mahkeme salonuna çağırarak yüzüne karşı “sen şöyle şöyle yapmışsın..” şeklinde uyarıda bulunması ile olur.¹⁹⁵

b.2. Vaaz

Cahillik ve gafletten dolayı ilk defa suç işleyen kişiye nasihatte öğütte bulunulması şeklinde olur. “Baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin” ayetini fakihler öğütün ta‘zir çeşitlerinden bir olduğuna delil gösterirler.¹⁹⁶

¹⁹⁰ İbn Teymiyye, *el-Hisbe*, s. 143; Zeyla’î, Fahrüddin Osman b. Ali b. Mihcen, *Tebyinü’l-hakâik şerhu Kenzi’d-dekâik*, III, 208; İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku’l-Hükümiyye*, s. 241; İbn Ferhûn, II, 202-204; Buhûfî, IV, 74-75; İbn Âbidîn, III, 184; *Mv.f.*, “Ta‘zîr”, XII, 271; Âmir, s. 400-404; Ebu Ruhayye, Macit Muhammed, “İslam’da Mali Ta‘zîr Cezası” (Çev: Nihat Dalgın) *OMÜİFD*, sy. 11, s. 314-334; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 330; Esen, *İslam Hukukunda Mali Cezalar*, s. 133-140.

¹⁹¹ BOA, MDZYL, d.no.3, h.no. 200. akt. Torun, Murat, *III Numaralı (H. 983-984/M. 1575-1576) Tarihli Mühimme Zeyli Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s.1-175)*, s. 177.

¹⁹² BOA, MDZYL. d.no. 3, h.no. 200. akt. Torun, s. 177.

¹⁹³ İKS, *İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil*, s. 237.

¹⁹⁴ Kâsânî, V, 64; Zeyla’î, III, 208; İbnü’l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid, *Fethu’l-Kadır*, V, 113; Molla Hüsrev, II, 75; İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrahim el-Mısrî, *el-Bahrü’r-râik şerhu Kenzi’d-dekâik*, V, 33; İbn Âbidîn, III, 184; Bilmen, III, 306; Âmir, s. 437.

¹⁹⁵ Âmir, s. 438.

¹⁹⁶ Âmir, s. 440.

b.3.Tevbih

Hakimin suçlu kişiyi suratı asık ve sesi yüksek bir şekilde azarlamasıyla olur. Tevbihin ilam ve vaazdan farkı şöyledir. Sert bir şekilde azarlanmayı hak eden suçlu bu suçu daha önce de işleyen biri olmasıdır. İlam ve vaazda ise ya ilk defa işlenen bir suç vardır ya da sehven işlenen bir suç vardır.¹⁹⁷

b.4. Hecr

Toplumun suçlu ile ilişkisi keserek bir anlamda onu protesto etmesidir. Haklarında ayet¹⁹⁸ ininceye kadar Peygamberimizin Tebuk gazvesine katılmayan üç kişiyle alakayı kesmesi hatta elli gün boyunca hiçkimsenin kendileriyle konuşmaması ve selam vermemesi terk cezasına örnektir. Bu ceza başka cezalara ek olarak verilmez.¹⁹⁹

b.5.Teşhir

Teşhirin sözlük anlamı şöhretlendirme, gösterme, (bir mahkumu) hakarete uğratmak için halka gösterme, dillere düşürme, ortalığa duyurma gibi anlamlara gelir. İstilah olarak, “İrtikab olunan suç ve failin bir ilan vasıtasıyla halka duyurulması” veya “caninin işlediği suçun insanlara duyurularak ondan sakınmaları hususunda uyarılmaları ve yaptığı rezilliklerin herkese duyurulmasıdır” şeklinde farklı şekillerde tanımlanmaktadır.²⁰⁰

Klasik fıkıh kitaplarında suçlunun yüzüne kara sürülerek ve eşeğe ters bindirilerek çarşıda veya mahallesinde dolaştırmak şeklindeki infaz çeşitlerinin²⁰¹ yanısıra Osmanlı uygulamasında suçlunun sakalının kesilmesi, kapısının mühürlenmesi veya mahkeme defterine isminin kaydedilmesi gibi farklı infaz şekilleri de mevcuttur. Bugün Gıda Tarım ve Hayvancılık bakanlığının hileli gıda üretkenleri yayın organlarında ilan etmesi de teşhire örnek olabilir.

¹⁹⁷ Âmir, s. 444.

¹⁹⁸ Tevbe, 9/118.

¹⁹⁹ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslâm*, s. 40; Udeh, I, 608; Âmir, s. 446; *Mv.f.*, “Ta‘zîr”, XII, 276; *Avvâ*, s. 325.

²⁰⁰ Kılınç, Ahmet, *Mukayeseli Hukuk ve Hukuk Tarihinde Teşhir Cezası*, 15-19.

²⁰¹ Serahsî, XVI, 145; Meydânî, *el-Lübâb*, III, 138; İbn Ferhûn, II, 214; *Avvâ*, s. 326; İbn Teymiyye, *es-Siyasetü’ş-şer‘iyye*, s. 54; Bilmen, III, 307; Huleyfî, s. 161; Âmir, s. 458.

Teşhir, asli yaptırım olarak uygulanabildiği gibi diğer cezalara ilave olarak da verilebilir. Örneğin içki içmeyi itiyad haline getirmiş kişilerin cezaları teşhir ilave edilerek ağırlştırılabilir.²⁰²

b.6. Azil (Görevden El Çektirme)

Azil, kamu görevlisinin vazifesini suistimal etmesi veya cezayı gerektirecek bir suç işlemesi sebebiyle kamu görevinden çıkarılmasıdır.²⁰³ Osmanlı uygulamasında geçici ve sürekli azil cezaları örnekleri mevcuttur.²⁰⁴

b.7. Meslekten İhraç (Hak Yoksunlukları)

Meslekten ihraç, esnaflara özel uygulanan bir ceza şeklidir. Esnafılıkta hile ve dolandırıcılık gibi suçları işleyenlere bir daha o mesleği yapmamak üzere yasak konulmasıdır. Bu yaptırıma, esnaf örgütlerinin kethüdarları, ihtiyar ustaları veya diğer esnafların bir esnafı mahkemeye şikayet etmesi üzerine kadı, yargılama sonunda hükmetmektedir.²⁰⁵

²⁰² Mâverdî, s. 239; Bâcî, Ebü'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd b. Eyyûb, *el-Müntekâ*, III, 145; Merdâvî, Alâuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Süleyman b. Ahmed, *el-İnsâf fî marifeti'r-râcih mine'l-hilaf*, X, 248; Huleyfî, s. 161; Âmir, s. 460; Koşum, s. 183.

²⁰³ Bilmen, III, 307; Atar, Fahrettin, "Azil", *DİA*, IV, 327.

²⁰⁴ Gökçen, s. 76.

²⁰⁵ Demirtaş, s. 300.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI HUKUKUNUN GENEL YAPISI

A. GENEL OLARAK OSMANLI HUKUKUNUN YAPISI

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla beraber yeni bir hukuk sistemi başlamış değildir. Bu devleti kuranlar daha önce kurulmuş Türk İslam devletlerinden birçok şeyin yanı sıra, o zamana kadar yürürlükte olan ve büyük ölçüde birlik arz eden hukukî yapıyı da almışlardır. Ancak Osmanlıların almış oldukları bu hukukî mirası hiç değişikliğe uğratmadan uyguladıklarını düşünmek mümkün değildir. Altı asırlık bir süreç içinde ihtiyaç duyuldukça bu hukukî yapıda gerekli değişiklikler ve ilaveler yapılmıştır.²⁰⁶

Osmanlı Devleti'nin hukukî yapısı, daha önce kurulmuş İslam ve Türk devletlerinde olduğu gibi esas itibarıyla İslam hukukundan oluşmaktadır. Bu durum İslam dininin sadece inanç ve ibadet esaslarından oluşmayıp, hukuku da içine almak üzere hayatın bütün yönlerini düzenleyen bir sistem olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple İslamiyeti kabul eden milletler bu kabulün bir gereği olarak İslam hukukunu da benimsemişlerdir. Osmanlılar şer'î hukuku uygularken bu hukukun devlet başkanına vermiş olduğu sınırlı yasama yetkisini de kullanmıştır.²⁰⁷

Ancak bu tespit, bütün araştırmacıların bu konuda aynı kanaatte olduğu anlamına gelmez. Osmanlı Devleti'nin teori ve uygulamada şer'î bir devlet olup olmadığı konusunda araştırmacılar farklı düşünmektedirler. Bazıları Osmanlı Devletini, şeri hükümlerin hakim olduğu şeriata dayalı bir devlet olarak kabul ederlerken²⁰⁸ diğer bir kısmı da Osmanlı Devletini, kamu hukukunda fıkıhtan ayrı bağımsız bir millî hukuk oluşturduğu iddiası ve gayrimüslim gruplara tolerans

²⁰⁶ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s.65; İnalçık, Halil, "Osmanlı Hukukuna Giriş, Örfî Sultânî Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *AÜSBFD*, c.12, s. 102-103.

²⁰⁷ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 66; Akman, Mehmet, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, s. 16.

²⁰⁸ Karaman, "Fıkıh", *DİA*, XIII, 11; Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 51; Cin, Halil-Akgündüz, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 155; Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, s. 16.

gösterdiği için laik bir devlet olarak değerlendirirler.²⁰⁹ Ö. L. Barkan'ın öncülük ettiği bir grup ise, Osmanlı hukuk uygulamasında, şer'î mevzuattan çok, dünyevi otorite tarafından konan kuralların (örfi sultânî) örf ve adetlerin hakim olduğunu, bu sebeple Osmanlı Devletine şer'î devlet demenin pek mümkün olmadığını belirtir.²¹⁰ Diğer bir iddia ise, özellikle II. Mehmet (Fâtih), Yavuz Sultan Selim ve Kânûnî Sultan Süleyman dönemlerinde oluşturulan kanunların şeriata muhalif olduğudur.²¹¹ Bu iddialara çalışmamızın ilgili yerlerinde açıklık getirmeye çalışacağız.

B. ŞER'Î VE ÖRFİ HUKUK KAVRAMLARI

1. Şer'î Hukuk

Osmanlı hukukunda şer'î hukuktan kastedilen Kur'ân, sünnet, icmâ ve kıyas gibi şer'î delillere dayanarak İslam müctehidlerinin fıkıh kitaplarında devletin müdahalesinden bağımsız olarak tedvin ettikleri hükümlerdir.²¹²

Osmanlı kanunnamelerinde şer'î hukuk yerine, şer'î yahut şer'-i şerîf terimleri kullanılmıştır. Bu hükümler hiçbir şahsın veya heyetin onayına gerek olmaksızın geçerlidir ve bütün müslümanları bağlar. Bunlarda kanun koyucu Allah veya peygamberidir.²¹³

Şer'î hukukun kaynakları aslî ve ferî (tâlî) olmak üzere iki kısımdır. Kur'ân, sünnet, icmâ ve kıyas aslî delilleri oluştururken, istihsan, mesalih-i mürsele, istishab, örf, sahabe kavli, öncekilerin şeriatları (şer'u men kablena) vb. ise fer'î delillerden

²⁰⁹ Barkan, Ö. Lütfî, *XV ve XVI ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları, Kanunlar*, s. XIII-XX; Ortaylı, İlber, *Osmanlı Devletinde Laiklik Hareketleri Üzerine*, c. I, s. 498-500.

²¹⁰ Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu Teşkilat ve Müesseselerinin Şer'îliği Meselesi", *İÜHF*, c.11, sy. 3-4, s. 209; a.mlf. "Kanunname", *İA*, VI, 174 vd; İnalçık, "Osmanlı Hukukuna Giriş, Örfî Sultânî Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *AÜSBFD*, c.12, s. 107-108.

²¹¹ Köprülü, M. Fuad, "Fıkıh", *İA*, IV, 608; a.mlf. *İslam ve Türk Hukuku Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, s. 11-14; Üçok, Coşkun, "Osmanlı Kanunnâmelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *AÜHF*, III/1, s. 126.

²¹² Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s.66; Akgündüz, "Osmanlı Hukukunda Şer'î Hukuk-Örfî Hukuk İkilemi ve Yasama Organının Yetkileri", *İAD*, XII/2, s. 117.

²¹³ Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 197.

kabul edilmiştir. Osmanlının şer'î hukuk mevzuatını fûrû-ı fıkıh ve fetva kitapları oluşturur.²¹⁴

2. Örfî Hukuk

İslam hukukunun fer'î delillerinden biri olarak kabul edilen örfün, şer'î hükümlere aykırı olmamak şartıyla bir hüküm kaynağı olarak kullanılmasına fıkıh usulcileri müsaade etmiştir. İslam hukukunun tâlî kaynakları kullanılarak ve örf-âdet kaideleri esas alınarak, ister zamanın ülülemri ve isterse müctehid hukukçular tarafından ortaya konan hukuki hükümlerin hepsine âdet hukuku veya örfî hukuk denmektedir. Osmanlı hukukunda örfî hukuk tabiri kullanıldığında ise fıkıh usulünde tarif edilen manasıyla yakından ilgisi olmakla beraber ilk bakışta isminin hatıra getirdiği gibi bir örf ve âdet hukuku anlaşılmalıdır.²¹⁵

Örfî hukuk denildiğinde, İslam hukukunun devlete tanımış olduğu yasama yetkisine bağlı olarak geliştirilen kanun hukuku anlaşılmalıdır.²¹⁶ Özellikle idare, ceza, anayasa, mali hukuka dair bazı meselelerde ve özel hukukla ilgili icthadi mevzularda, İslam hukuku yasama organına sınırlı teşrî'î yetki tanımıştır. Osmanlı hukukunda örfî hukuk denince ülülemre tanınan sınırlı yasama yetkisi çerçevesinde, mütehasıs İslam hukukçularının icthad ve fetvalarına da başvurularak ortaya konan hukukî hükümler akla gelmelidir.²¹⁷

“Örfî hukuk, Osmanlıda padişahların irade ve fermanlarına dayanan ve modern anlamda kanunilik özelliği taşıyan hukuk normlarının genel adıdır.”²¹⁸ Osmanlı padişahlarının münferit ferman ve kanunlarıyla yapılan bu düzenlemeler zamanla önemli bir yeküne ulaşınca oluş biçiminin klasik İslam hukukundan farklı oluşu göz önüne alınarak ayrı bir isim verilmiş, örf veya örfî hukuk denmiştir.²¹⁹

²¹⁴ Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 156.

²¹⁵ İnalçık, *Osmanlı'da Devlet Hukuk Adalet*, s. 27.

²¹⁶ Köse, “Osmanlıda Şer'î Cezalar”, *İslâmiyat*, II/4, s. 27; Koşum, “Osmanlı Örfî Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri”, *SÜİFD*, sy. 17, s. 146.

²¹⁷ Akgündüz, *Kanunnâmeler*, I, 51.

²¹⁸ Bardakoğlu, “Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine”, *Yeni Türkiye*, sy. 31, s. 710.

²¹⁹ Aydın, “Osmanlı Hukuku'nun Genel Yapısı ve İşleyişi”, *Türkler*, sy. 10, s. 25.

Siyâset²²⁰ ve siyâset-i şer'îye kavramları örfi hukuk kavramı ile bağlantılıdır. Hatta Osmanlıdaki örfi hukuk kavramı İslam hukukundaki "Siyâset-i şer'îye" kavramıyla hemen hemen aynı anlamda kullanılmaktadır.²²¹ Siyâset-i şer'îye ile ilgili farklı tanımlar yapılmaktadır. Bunlardan birine göre siyâset-i şer'îye "ağırlaştırılmış şer" veya "şer'î hükmü bulunan bir suçun cezasını fesadı ortadan kaldırmak amacıyla ağırlaştırmak" anlamında kullanılmaktadır.²²² Yunus Apaydın tarifte şer'î hükmün bulunması ile nasların doğrudan düzenlenmesinin kastedilmediğini, nasların yorumlanması neticesinde ulaşılan hükmün kastedildiğini söylemektedir.²²³ Apaydın siyâset-i şer'îye kavramını "kamu otoritesinin yönetilen topluluğun yararına olacak ve dinin genel ilkelerine ters düşmeyecek düzenlemeler ve bu çerçevede uygulamalar yapma yetkisi" olarak tanımlamaktadır.²²⁴ Siyâset-i şer'îyenin şeriatın genel ilkeleri çerçevesinde ve nasların açık anlamlarına ters düşmeden tatbik edilebileceği anlaşılabilir.²²⁵

"Siyaset-i şer'îyenin maslahatı mürsele, istihsan sedd-i zeria gibi fıkıh usulü kurallarının bir çoğu ile sıkı bir bağının olması yanında onun daha dar ve özel bir kullanımı da cezaların ağırlaştırılması anlamında kullanılmasıdır. Bazı İslam hukukçuları siyaset-i şer'îyeyi yalnızca cezalar, tedbir ve yasaklar alanına inhisar etmektedirler. Ceza alanındaki kullanımını da yalnız ağırlaştırma ve şiddetlendirme üzerinde yoğunlaşmaktadır. Suç, ağırlatıcı sebeplere bittiğinde buna bağlı olarak ceza da ağırlaştırılır. Bu ağırlaştırma için "siyaseten" ifadesi kullanılır."²²⁶ Siyaset-i şer'îye ceza hukuku kavramlarından biridir denilebilir. Tezin ilerleyen bölümlerinde

²²⁰ "Sözlükte "bir nesneyi düzgün ve iy durumda bulunması için özenle gözetip korumak; hayvanı ehlileştirmek, atı terbiye etmek " gibi anlamlara gelen siyaset "toplumun işlerini üzerine alma, yürütme, yönetme işi, insan topluluklarını yönetme şeklinde tanımlanır. Fıkıh literatüründe, kamu otoritesinin dinin genel ilkelerine ters düşmeyecek düzenlemeler ve uygulamalar yapması da çoğu zaman siyaset kelimesiyle ifade edilir." Köse, Hızır Murat, "Siyaset", *DİA*, XXXVII, 294.

²²¹ Aslan, Nasi, "Klasik Dönem Ceza Kanunnâmeleri Bağlamında Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine", *ÇÜİFD*, III/2, s. 24; Koşum, "Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri", *SÜİFD*, sy. 17, s. 157.

²²² Apaydın, "Siyaset-i Şer'îye", *DİA*, XXXVII, 300.

²²³ Apaydın, "Siyaset-i Şer'îye", 300.

²²⁴ Apaydın, "Siyaset-i Şer'îye", 299.

²²⁵ Balcı, Alparlan, *Örfi Hukukun Mahiyeti ve Osmanlı Ceza Tatbikatı Yönünden İncelenmesi*, s. 37.

²²⁶ Koşum, *İslam Hukukunda Cezayı Ağırlaştırıcı Nedenler*, s. 45.

görüreceği üzere Osmanlı mahkeme kararlarında da “siyaset” kavramını sıkça geçmektedir.

Klasik fıkıh kitapları içinde yer alan ve geçmiş dönemlerde devletin müdahalesinden bağımsız olarak oluşan hukuka şer‘î hukuk, padişahların emir ve fermanlarıyla oluşan hukuka da örfî hukuk adı verilmiştir.²²⁷

Osmanlı hukukunda örfün ne anlama geldiğini tesbitte sıkça başvurulan Fatih Sultan Mehmed (v.1481) dönemi tarihçisi Tursun Bey’e (v.1500) ait olan sözde, şer‘î hukukun yanısıra örfî hukukun varlığından da bahsedilmiştir. Tarihçi Tursun Bey şer‘î hukuku "vahye ve nakle dayanan hukuk"²²⁸ şeklinde anlattıktan sonra örfî hukuku, "Yani bu tedbir ol mertebe olmazsa belki mücerred tavr-ı akl üzere nizâm-ı âlem-i zâhir için mesela tavr-ı Cengiz Han gibi olursa sebebine izâfe ederler siyâset-i sultanî ve yasâğ-ı pâdişâhî derler ki örfümüzce ona örf derler" diye tarif etmektedir.²²⁹ Bu tariften de anlaşıldığı üzere, ister daha önceden bir örf ve adet olarak mevcut olsun, isterse ülüemr tarafından ilk defa konuluyor olsun, hukukî bağlayıcılığının kaynağı Padişah'ın iradesi olan kurallara örf adı verilmektedir.²³⁰ Ayrıca yine tarifte ifade edildiği üzere örfî hukukun sadece Osmanlı Devletine has olmayıp diğer İslam devletlerinde de mevcut olduğu ve ortaya çıkışının daha önceki tarihlerde olduğu anlaşılmaktadır.²³¹

“İfade etmek gerekir ki Osmanlı devletinde karşılaştığımız örf düşüncesi aynı muhteva ve farklı isimlerle pek çok Türk ve İslâm devletinde görülmüştür. Şu halde Müslüman coğrafyada hüküm sürmüş pek çok siyasi iktidarın müracaat ettiği örfî hukukun anlaşılması için hem söz konusu siyasi iktidarlarınTürk devlet geleneğinden

²²⁷ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 66.

²²⁸ Akman, "Örf", *DİA*, XXXIV, 93.

²²⁹ Tursun Beğ, *Tarih-i Ebu'l-Feth* (Haz. Mertol Tulum), s.12.

²³⁰ Akgündüz, Said Nuri, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, s.18.

²³¹ Aydın, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, s.378.

tevarüs ettikleri tecrübenin hem de bu iktidarların meşruiyetinin esası olan fıkıh düşüncesinin ve İslâm devlet geleneğinin nazara alınması gerekir.”²³²

Osmanlı hukuk sistemindeki kullanımıyla örfî hukuk tabiri "siyâset-i sultânî", "siyâset-işer'iyye", "yasa", "yasag", "yasağ-ı padişahi", "yasaknâme", "örf-i padişahi", "örf-i münif-i sultânî", "kanun", "kanun-ı münif", "kanunnâme" ve benzeri ifadelerle eş anlamlı hale gelmiş ve manası genişlemiştir.²³³

C. ÜLÜLEMRİN YASAMA YETKİSİ VE ÖRFİ HUKUKUN SINIRLARI

Devletin yüksek otoritesini elinde tutan organa ülülemr denir. Bu organ halife, sultan veya hem halife ve sultan hem de yardımcı bir şûrâ meclisi olabilir. Şer'î esaslara göre yönetilen devletin başında bulunan idarenin (hakkında nass bulunmayan hususlarda) vatandaşının menfaat ve maslahatını gözeterek çıkarmış olduğu yasalara uymak, dinin emridir.²³⁴

Bununla beraber İslam hukukuna göre hükümdar, her istediğini yapan ve her türlü arzusuna uyulması gereken bir kişilik değildir. Bu bakımdan Osmanlı hukukçularına göre örfî kanunlar şu hususları ihtiva etmelidir. Birincisi, şeriatın dışında kalmış bir durum olmalı. İkincisi, Müslümanlar arasında bu duruma dair yaygın bir âdet veya telakki yaşamalı. Üçüncüsü, yasama organının iradesiyle düzenlenmeli ve düzenlenen bu kanun hükmü, İslam cemaatinin hayrına ve adalete uygun olmalıdır.²³⁵

Ülulemrin yasama yetkisinin kapsamını, başka bir deyişle örfî hukukun sınırlarını, Türk hukuk tarihinden örneklerle izah etmek mümkündür.

²³² Balcı, *Örfî Hukukun Mahiyeti ve Osmanlı Ceza Tatbikatı Yönünden İncelenmesi*, s. 30.

²³³ Barkan, "Kanunname", *İA*, VI, 185-195; Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, s. 168-169; Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 155; İnalçık, "Kanun", *DİA*, XXIV, 325; Akman, "Örf", *DİA*, XXXIV, 93; Koşum, "Osmanlı Örfî Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri", *SÜİFD*, sy. 17, s.146.

²³⁴ "Ey iman edenler Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ülülemre (idarecilere) de itaat edin." Nisa, 4/59

²³⁵ Kazıcı, Ziya, "Osmanlı Devletinde Din ve Hukuk", *İSTEM*, sy.1, s.71.

Ülûlemin, uygulamada kolaylık olsun diye şer'î hükümleri, kanun haline getirebilme yetkisi bulunmaktadır. Osmanlı hukukundaki Kanunînin Ceza Kanunnamesi'nin bazı maddelerinde, şer'î açıdan mülk arazinin hükümlerini kanunlaştıran Girit Kanunnamesi, Mecelle ve Hukuk-ı Aile Kararnamesinde bu durum açıkça görülebilir. Bu örneklerde ülûlemin tedvin faaliyetlerinden bahsedilir; yasama faaliyetinden bahsedilemez.

Ülûlemin, icthadi konularda mevcut icthadlardan birini tercih ederek onu kanun haline getirebilir. Şer'î hükümlerle çatışmayan icthadi bir konuda, mevcut icthadlardan birinin uygulanması ve tercih edilmesi yolunda bir emir verdiği zaman, bu emre itirazsız uyulur ve tercih edilen icthad herkesi bağlar. Osmanlıda Hanefî mezhebinin icthadlarının tercih edilmesi bu esasa dayanmaktadır. Ancak uygulamada diğer mezheplerin görüşlerine göre hükümlerin de verildiği görülmektedir. Uygulama örneklerini ilgili suç ve cezanın işlendiği yerde göreceğiz.

Ülûlemin, kendisine tanınan sınırlı yasama yetkisini kullanır. Amme maslahatı (kamu yararı) için bazı şer'î hükümleri uygulama açısından kayıtlar, icthadi konularda bazı emir ve yasaklamalarda bulunabilir. Bazı davaların belli zamanaşımı sürelerinin geçmesinden sonra dinlenemeyeceği, borca batık şahsın hapsedilebileceği ve tasarruflarının geçerli olmayacağı yolunda Osmanlı padişahlarının şeyhülislâmın fetvasını alarak verdikleri fermanlar buna örnektir. Yine amme maslahatı (kamu yararı) gereğince bütün idari düzenlemeleri yapabilir. Askeri kanunlar, devlet teşkilatı ile ilgili idari ve malî kanunlar, yargı erkinin görev ve yetkisini düzenleyen kanunlar, mahkemelerin derecelerini tayin, gayrimenkul mülkiyetinin tapuya tescili vb. hususlarla ilgili düzenlemeler örnek olarak verilebilir.

Ülûlemin, hakkında belli bir ceza tayin edilmeyen ta'zîr suçlarına gereken cezayı takdir edebilir.²³⁶ Osmanlı kanunnamelerinin önemli bir bölümünün cezaî ve malî düzenlemelere ayrılmış olması bunu göstermektedir.²³⁷

²³⁶ Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 198-201.

²³⁷ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 73.

D. ÖRFİ HUKUKUN DOĞUŞ SEBEPLERİ

Örfî hukukun sadece Osmanlılara has olmadığı diğer Türk-İslam devletlerinde de mevcut olduğu bilinmektedir. "Töre, tüzük, yasa, yasak" kelimeleri İslamiyetten önce ve sonra kullanılmaya devam etmiştir.²³⁸ Osmanlı devletinde İslam hukukunun yanı sıra örfî hukukun ortaya çıkışının İslam hukukunun teşekkül biçimi ve Osmanlı devletinin içinde bulunduğu malî, askerî ve idarî şartlarla yakın ilişkisi vardır. Emeviler'in hilâfet idaresini saltanata çevirmesiyle birlikte fukahanın ilmî çalışmalarını daha çok özel hukuk ve kamu hukukunun bazı alanlarında yoğunlaştırması neticesinde, devletin esas teşkilatı ve idari yapısı gibi alanlarda zamanla boşluklar oluşmuştur. Bu boşluğun devlet başkanlarınca doldurulması zorunlu hale gelmiş ve kamu hukuku alanında yeni düzenlemeleri gerekli kılmıştır.²³⁹

İslam hukukunun, nassın ayrıntılı şekilde düzenlemediği sahalarda devlet başkanına belirli bir takdir hakkı sunmasından dolayı Osmanlı padişahlarına da örfî hukuk alanında tasarruf zemini oluşmuştur.²⁴⁰ Bunun sonucu olarak örf ve âdete dayanarak veya devlet adamlarının siyasi ve idari maslahatı göz önüne alarak verdikleri emir ve iradelere dayanan bir hukuk ortaya çıkmaya başlamıştır. Tekâlîf-i şer'iyeye denilen zekat, öşür, haraç, cizye gibi şer'î vergilerin devletin giderlerini karşılamaması üzerine farklı adlar altında örfî vergilerin (tekâlîf-i örfîyeye) konması buna örnektir. Keza tarım arazilerinin güçlü toprak sahiplerinin ortaya çıkmasına yol açacak şekilde tek elde toplanmasını veya vergilerinin tahsilini güçleştirecek biçimde küçük parçalara ayrılmasını önleyecek bir tarzda çiftçilere dağıtılması ve arazinin bu yapıyı bozmayacak hukukî esaslarla düzenlenmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Geniş bir coğrafyaya yayılmış bulunan devlette sükun ve asayişin zaman zaman zorlukla sağlanması ağır bir ceza politikasını, devletin malî sıkıntılar içinde olduğu dönemlerde para cezalarının, donanmada kürekçiye ihtiyaç olduğu dönemlerde de kürek cezalarının ağırlık kazanmasını gerekli kılmış devlet de ihtiyaca muvafık olarak bu düzenlemeleri yapmıştır.²⁴¹

²³⁸ Akman, "Örf", 93.

²³⁹ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 72; Akman, "Örf", 93.

²⁴⁰ Akman, "Örf", 93.

²⁴¹ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 72.

E. ŞERÎ VE ÖRFÎ HUKUKUN BİRBİRİYLE İLİŞKİSİ VE SAHALARI

Osmanlı devletinin hukuk düzeninin esas itibarıyla İslam hukukuna yani şeriata dayandığı, örfî hukukun belirli bir süre içinde ortaya çıktığı göz önüne alınınca, bu hukukun şer'î hukukla çatışmamasına itina gösterilmesini, makul bir düzenleme şekli olarak kabul etmek gerekir. Aksi bir çözüm hukukî hayatta çekişmelere ve ikiliklere yol açardı. Bu sebeple şer'î ve örfî hukukun birbiriyle çatışma veya rekabet içinde değil, belli bir uyum içinde oldukları görülmektedir. Ancak bütün bu titizliğe rağmen zaman zaman bazı ilk dönem kanunnamelerinde şer'î hukuka aykırı görünen maddeler bulunmaktadır. Daha sonraki dönemlerde bu aykırılıklar kaldırılmıştır. Hatta bazı kanunnamelerin başlarında "*kanunname-i sultanidir ki, şer'-i şerife muvafakati mukarrer olup hala muteber olan kavanin ve mesaildir*" gibi ifadeler yer almıştır.²⁴²

Her şeyden önce örfî hukuk şer'î hukukun bir kısım hükümlerini kaldırmak veya değiştirmek iddiasıyla ortaya çıkmış değildir. Aksine şer'î hukukun tanıdığı yetki çerçevesinde veya bu hukukun düzenlememiş olduğu alanlarda hüküm koyması söz konusudur.²⁴³ "Osmanlı örfî hukuku şer'î hukuka aykırı bir hukuk değil, İslam hukukunun Osmanlı uygulamasından ibarettir denilebilir. Burada örfî hukukun meşruiyetini şer'î hukuktan aldığını özellikle belirtmek gerekir."²⁴⁴ Kanunnâme koyan sultanlar şer'î hukuka aykırı davranmak niyetiyle değil; onun eksiklerini tamamladıkları inancıyla hareket etmişlerdir.²⁴⁵ Bazı kanunnâmelerde yer alan "*Şeriatın emri muteberdir, bu (meselede) kanuna mesağ yoktur*"²⁴⁶ ve Mecelle 14. maddedeki "*Mevrid-i nassda ictihâda mesağ yoktur*" ifadelerinden de anlaşılacağı üzere örfî hukuk kurallarının şer'î hukuka aykırı olamayacağı beyan edilmektedir. Şer'î hukuka aykırı hukuk normu yok hükmündedir. "*Nâ-meşru olan nesneye emr-i sultani olmaz.*"²⁴⁷ Yani şeriata aykırı olan örfî emirler ve kararlar bağlayıcı olamaz.

²⁴² Akgündüz, "Osmanlı Kanunnamelerinin Şer'î Sınırları", *Osmanlı*, VI, 402.

²⁴³ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 72.

²⁴⁴ Köse, "Osmanlıda Şer'î Cezalar", *İslâmiyat*, II/4, s. 27.

²⁴⁵ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, s. 87.

²⁴⁶ Heyd, *Criminal Law*, s. 67.

²⁴⁷ Heyd, *Criminal Law*, s. 191-192.

Osmanlı hukuk düzeninde üst hukuk olan şeriat, sınırladığı alt hukuk olan örfî hukukun yürürlüğünü zedelemeyecek bir hukuk nazariyesine ve ilke kurallarına sahiptir. Böyle olmasaydı sistemde uyumsuzluk meydana gelirdi. Osmanlı hükümdarları şer'î hukukun ayrıntılı olarak düzenlemede bulunmuş olduğu alanlarda kanun koymamaya, diğer alanlarda kanun koyarken de şer'î hukukun umumi ilkelerine ters düşmemeye dikkat etmişlerdir.²⁴⁸

"Osmanlıların İslam hukukunu uyguladıkları, bu hukukun boşluklarının veya İslam hukukunun devlet başkanına yetki tanıdığı alanların örfî hukuk kurallarıyla doldurulduğu göz önüne alındığında Osmanlı hukukunun İslam hukuku etrafında şekillendiğini söylemek hatalı olmaz. Bu sebeple örfî hukuk kurallarının konuluş aşamasında padişah'tan nişancıya, kadıaskerden mahalli kadı'lara, veziriazamdan şeyhulislâma varıncaya kadar çok aşamalı bir kontrol mekanizmasının şer'î-örfî hukuk uyumuna özen gösterdiğini söylemek mümkündür."²⁴⁹ Örneğin, ilk örfî vergi olan pazar vergisinin (bâc) konması sırasında Osman Gazi'nin şeriatın emri değil diye bu şekil bir vergiye karşı çıktığı, ancak şer'î esaslara aykırı olmadığını anladıktan sonra bunu kabul ettiği tarihi kaynaklarda belirtilmektedir.²⁵⁰

Şer'î ve örfî hukukun aynı kaza mercii tarafından tatbiki, yani örfî hukuk için ayrı mahkemeler kurulmayıp şer'î'ye mahkemelerince uygulanması bu iki hukukun belli bir bütünlük içinde yürütülmesinde müspet bir rol oynamıştır. Osmanlı sultanları kazaî ikiliğin ortaya çıkmaması için kadıyı yargılama alanında tek yetkili kılmışlardır.²⁵¹ Ehl-i örfün²⁵² kadının yargılması olmaksızın suçluyu cezalandıramayacağı ve verilen hükmün infazı yetkisinin ehl-i örf'e ait olduğu Kanunî Sultan Süleyman Kanunnâmesi'nde açıkça ifade edilmektedir.²⁵³

²⁴⁸ Özbilgen, Erol, *Osmanlı Hukukunun Yapısı*, s. 89.

²⁴⁹ Aydın, "Osmanlı Hukuku'nun Genel Yapısı ve İşleyişi", *Türkler*, sy. 10, s. 25.

²⁵⁰ Âşık Paşazade Tarihi (Haz. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç), s. 73-74.

²⁵¹ Aslan, "Klasik Dönem Ceza Kanunnâmeleri Bağlamında Osmanlı Hukukunun Şeriliği Üzerine", *ÇÜİFD*, III/2, s. 24.

²⁵² Ehl-i şer': Müslüman aile kökenli olan ve genellikle medreselerde okuyarak icazet aldıktan sonra kaza, eğitim ve din alanlarında görevlendirilen ulema zümresini; Ehl-i örf: Osmanlı Devleti'nde padişahın icraî, idarî ve askeri yetkilerini temsil eden, ulema dışında kalan görevliler. İpşirli, Mehmet, "Ehl-i Örf", *DİA*, X, 519.

²⁵³ Heyd, *Criminal Law*, s. 80.

Çoğu ferman ve hükümlerde yer alan "şer' ve kanun" üzere görülmesi emri de, Osmanlı devletinde şer'î ve örfî hukukun birbiriyle çatışan değil, birbirini tamamlayan iki hukuk mevzuatı olarak kabul edildiğini göstermektedir. 953 (1546) tarihli bir fermanında yer alan "şer'î kavime muhalif ve kanun-ı kadime muğayır kimesneye iş ettirmeyesin" ifadesini çoğu fermanlarda görmek mümkündür. Bu örnekler, bu iki hukukun birbirine paralel mütalaa edildiklerini ortaya koymaktadır.²⁵⁴

Ayrıca padişah veya sadrazam tarafından çeşitli konular hakkında istenen fetva örnekleri Başbakanlık ve Topkapı sarayındaki arşivlerde mevcuttur. Hatta 1224 tarihli bir telhisde siyaseten idamları istenen, fakat fetva alınamayan firariler hakkında padişahın "Ferman fetvaya mutabık olmak münasibdir, muğayeret olmasın. Reis efendi gidip istilam eylesin" dediği görülmektedir. Bütün bu örnekler Osmanlı padişahlarının İslam hukukuna uyma yönünde belli bir titizliğinin olduğunu göstermektedir.²⁵⁵ Genel tavır bu olmakla beraber ileride örneklerini aktaracağımız üzere bazı sultanların fetva almadan da siyaseten katl hükümleri verdikleri bazı uygulamalar mevcuttur.

M. Akif Aydın ve Mehmet Akman'ın değerlendirmelerine göre, bütün bunlar şer'î ve örfî hukukun tam bir uyum içinde olduğu anlamına da gelmemelidir. Özellikle on altıncı yüzyıldan sonra ehl-i şer'in etkinliğinin artmasıyla bazı kanunname maddelerinin şer'î hukuka uygun olmadığı gerekçesiyle değiştirilmesi zaman zaman aykırılıkların olduğunu göstermektedir. Osmanlı tarihinde ehl-i şer' ile ehl-i örf temsilcileri arasında bir mücadele hep olagelmıştır. Ancak bu mücadele iki hukuk sistemi arasında olmaktan ziyade yürütme ve yargı güçleri arasındadır ve hakimiyet alanlarını güçlendirmeye yöneliktir. Ehl-i örf hem yürütme hem de yargı alanında dilediği gibi hareket etme, özellikle asayişî sağlamak için suçlu saydığı kişilere ağır cezalar verme arzusunda olmuştur. Buna karşılık ehl-i şer' de ehl-i örfün icraatını hukuk çizgisine çekmek istemiştir.²⁵⁶

²⁵⁴ Akgündüz, "Osmanlı Kanunnamelerinin Şer'î Sınırları", *Osmanlı*, VI, 402.

²⁵⁵ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 75; Akgündüz, *Kanunnâmeler*, I, 66.

²⁵⁶ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 76; Akman, "Örf", 94.

Örfî hukukun sahası kural olarak, "şer'î hukukun düzenlemediği alanlar" olarak kabul edilmekle beraber, devleti yöneten yetkili merciler; "kamu yararı ve kamu düzenini sağlama" prensiplerine dayanarak, örfen kural koyma yetkilerini geniş bir alana yaymışlardır.²⁵⁷ Osmanlı hukukunun bütünlüğü içerisinde hemen her sahada şer'î ve örfî hukuk esaslarının yan yana bulunduğu görülür. Bu iki hukuk kesin çizgilerle birbirinden ayrı değildir. Ancak her iki hukukun belirli alanlarda yoğunluk kazandıklarını söylemek mümkündür. Bunun sonucu olarak şahıs, aile, miras, borçlar, ticaret hukuku gibi İslam hukukunca ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş hususi hukuk alanlarında şer'î hukuk esasları hakim olmuştur. Esas teşkilat, idare, ceza, vergi hukuku gibi kamu hukuku alanlarında örfî hukukun payı hususi hukuktaki payına nisbetle daha fazladır.²⁵⁸

F. KANUNNAMELER ve KANUN HAKİMİYETİ

Kanunnâmeler, padişahların farklı zaman ve zeminde şer'î hukukun kendisine verdiği salâhiyete dayanarak ve gerektiğinde şeyhülislâmların fetvalarını da dikkate alarak genellikle idarî, malî, cezaî ve değişik hukuk alanlarında emir ve fermanlarla ortaya koydukları hukuki kaideleri ihtiva eder.²⁵⁹

Kanunnâmeler, Divan-ı Hümayun üyelerinden nişancı tarafından hazırlanır, aslında kalemiye denilen Osmanlı bürokrasisinin reisi ve divan üyesi olan nişancının örfî-sultani hukukun tanzim ve tatbikinde geniş salahiyet sahibi olması hasebiyle hukuk konusunda önemli yeri vardır ve "müftî-i kânun" ismiyle de anılırdı.²⁶⁰ Nişancı, kanunnâmelerin şeklen usulüne uygun hazırlanmasına nezaret eder. Kanunnâmelerin, muhteva olarak şer'î hukuka aykırı olmaması için de şeyhülislâmlığa sorularak kanunun meşruluğu fetvaya bağlanır. İstişare mahiyetinde de olsa padişahların kanun ve fermanların çıkarılmasında şeyhülislâmlarla teşrik-i

²⁵⁷ Durhan, İbrahim, "Osmanlı Hukukunun Yapısı Üzerine Bir Etüd", *AÜEHFD*, III/1, s. 227.

²⁵⁸ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 77.

²⁵⁹ Akgündüz, *Kanunnâmeler*, I, 78; Ekinci, s. 180.

²⁶⁰ Afyoncu, Erhan, "Nişancı", *DİA*, XXXIII, 157.

mesâide buldukları bilinmektedir. Divanda görüşüldükten sonra padişahın tasdikiyle kanun haline gelir ve uygulanır.²⁶¹

Örfî hukuk kuralları bir bütün olarak değil, çoğu kere ihtiyaç duyuldukça parça parça münferit fermanlar, iradeler şeklinde isdar edilmiş, ilgili kişilere ve mahkemelere gönderilmiş ve bir suretleri aynen veya özetlenerek şer'îye sicillerine kaydedilip sonraki dönemlerde de kullanılmasına imkan tanınmıştır. Daha sonra bu münferit hükümler kanunnâmeler şeklinde biraraya getirilmiştir.²⁶²

Kanunnâmeler, umumî ve hususî olarak iki kısma ayrılır. Umumî olanlar bütün Osmanlı ülkesi için geçerli örfî hukuk kaidelerini ihtiva eder. Hususi olanlar da ise ait olduğu mahalli ilgilendiren bazı özel maddeler vardır. Örneğin Girit kanunnâmesinde mülk arazi ve harâcla ilgili hükümler bulunurken, Budin kanunnâmesinde mîrî arazi ile alakalı hükümler yer alır.²⁶³

Kanunnâmelerin neşredilmesindeki asıl gaye, yürürlükte olan kanun hükümlerinin belirgin ve biliniyor olmasını sağlayarak kanunilik ilkesinin gerçekleştirilmesinin gereği olarak keyfiliğin önlenmesidir denilebilir.²⁶⁴ Osmanlı merkez yönetimi özellikle kamu görevlilerinin kanun hükümlerine aykırı iş yapmamaları konusunda çok hassas davranmıştır. II. Bayezid dönemine ait bir kanunnâmede kadılara, kamu görevlilerinin kanunnâme hükümlerine uyup uymadıklarının dikkatlice takip edilmesini, kanunlara aykırı davranışları merkez yönetimine bildirilmesinin emredildiği görülmektedir.²⁶⁵

Kanunnâmelerle alakalı özellikle ceza hükümleriyle ilgili maddelerde şer'î hukukun öngördüğünden daha farklı hükümler bulunduğu ve şer'î hukuktan sapmalar

²⁶¹ Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s. 96; Ekinci, s. 181; Gökbilgin, M. Tayyib, "Nişancı", *İA*, IX, 299-300; Aslan, "Klasik Dönem Ceza Kanunnâmeleri Bağlamında Osmanlı Hukukunun Şeriliği Üzerine", *ÇÜİFD*, III/2, s. 25.

²⁶² Aydın, "Kanunnâmeler ve Osmanlı Hukuku'nun İşleyişindeki Yeri", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 24, s. 40.

²⁶³ Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 202.

²⁶⁴ Aydın, "Kanunnâmeler ve Osmanlı Hukuku'nun İşleyişindeki Yeri", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 24, s. 41-43; a.mlf. *Türk Hukuk Tarihi*, s. 71.

²⁶⁵ "Min ba'd bu zikr olunan kavânîn mucibince amel edeler bu kanundan tecavüz eylemeyeler. Edenleri kuzât-ı vilayet men edeler. Memnu olmayanları dergah-ı muallâya arz edeler. Ve illâ vilayet kadıları muâteb olurlar" Akgündüz, *Kanunnâmeler*, II, 53.

olduğu bölümün başında iddia edilmişti. Bu iddialarla ilgili değerlendirmelere tezin üçüncü bölümünde yer verilecektir.

G. OSMANLI HUKUKUNDA FETVA ve KAZA

1. Genel Olarak Fetvâ ve Kazâ

Fetvâ, dini-hukukî konularda sorulan sorulara müftü tarafından verilen cevaptır.²⁶⁶ Kaza ise, insanlar arasında meydana gelen dava ve ihtilafların yargı yetkisine sahip hakim tarafından usulüne uygun bir şekilde hükme bağlanmasıdır.²⁶⁷

Fetvâ ve kaza tefriki (diyânî ve kazâî hüküm ayırımı), İslam hukukunun esas prensiplerindedir. Gerek müftü gerekse yargılama ve hüküm vermekle görevlendirilen kadı, Kur'an ve Sünnet'in hükümlerine bağlı olup bu çerçevede hüküm vermekle sorumludurlar. Ancak fetva ile kaza arasında benzerlikler olmakla beraber aralarında şu temel farklar bulunmaktadır.²⁶⁸

Fetvâ, şer'î hükmü açıklamak ve bildirmekten ibaret olup, bağlayıcı değildir. İstişârî mahiyettedir. Fetvâyı soran kimse bu fetvâyı uymaya zorlanamaz. Ancak kazâî hükümlere uymak mecburidir. Verilen hükme uyulmadığı takdirde icra mercileri tarafından zorla infaz edilir. Fetvâ umumîdir, hem soranı hem de başkalarını ilgilendiren genel bir hüküm mahiyetindedir. Kazâ ferdîdir, lehine ve aleyhine hüküm verilen kişiler için bağlayıcıdır. Fetvâ, şer'î meseleleri kapsadığından yargılama ile ilgili konularda olduğu gibi ibâdet ve benzeri hususlarda da geçerlidir. Kazâ ise yalnız yargılama ve kanunlaştırma konusu olabilen olaylarda geçerlidir. Mesela kadı, "Bu oruç sahihtir, şu oruç batıldır" şeklinde hüküm veremez. Fetvâda anlatılan hadiseye göre cevap verilir. Kazâda ise delillere ve kanaata göre karar verilir. Fetvâ vermede ilmi liyakat esastır. Hatta kadınlar, köleler ve çocuklar tarafından bile fetvâ verilebilir. Kazâda ise yetkili resmi makamca tayin edilmiş olmak şarttır. Aksi halde verilen hüküm geçerli olmaz.²⁶⁹

²⁶⁶ Atar, "Fetva", *DİA*, XII, 487.

²⁶⁷ Atar, "Kaza", *DİA*, XXV, 114.

²⁶⁸ Bilmen, I, 253-254; Atar, "Fetva", 487; Türcan, "İslam Hukukunda İki Farklı Geçerlilik Alanı: Kazâî ve Diyânî Hüküm Ayırımı", *İAD*, IXX/1, s. 161.

²⁶⁹ Atar, "Fetva", 487-488; Ekinci, s. 130; Aslan, "Osmanlı Hukuku'nun Oluşumunda Fetvâ ve Kaza Münasebeti", *DAD*, II/4, s. 86; Türcan, "İslam Hukukunda İki Farklı Geçerlilik Alanı: Kazâî ve

İslam dininde genel olarak tavsiye edilen şûra prensibinin hukuk alanına bir yansımından ibaret olan fetvanın İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren yaygın olarak kullanıldığını görmekteyiz. Hz. Ömer Medine'de yedi hukukçudan oluşan bir şûra heyeti kurarak Medine kadısı dahil herkesin hukuki sorunlarını iletebileceği bir ortam hazırlamıştır. Böyle bir ortamın İslam'ın daha ilk yıllarda oluşturulması fetva müessesesinin kurumsallaşması için ilk adımlardan biri olarak kabul edilebilir. Fetvanın İslam hukukunun işleyişindeki rolünün iki yönlü olduğu söylenebilir. Kadılar bazen önlerine gelen davalarla ilgili müftülere fetva sormuşlardır. Bu yönüyle müftüler kadılara yardımcı olmuşlardır. Diğer yönüyle müftülerin varlığı bir takım meselelerin mahkemeye intikal etmeden çözümlenmesini de sağlamıştır.²⁷⁰

2. Osmanlı Hukukunda Fetvânın Rolü

Fetvanın İslam hukukundaki dinamik yapısı ve işleyişi Osmanlı döneminde daha geniş boyutlara ulaşarak yasama, yürütme ve yargıda önemli etkileri olmuştur.

Normal şartlarda hukuki bağlayıcılığı olmayan fetvalar devlet başkanı tarafından kanun haline getirilebilir. Burada uygulanan usul şudur: Padişaha çoğu zaman şeyhülislâm bazen de kazaskerler veya başka bir hukukçu tarafından o zamana kadar uygulanmakta olan hukuk kuralının değişmesini öngören bir fetva sunulmakta, Padişah da bu fetvâları “mûcebince amel oluna” diye tasdik etmektedir. Bu durumda kadıların bu kanun şekline dönüşmüş fetvaya uymaları mecburi hale gelmiştir. Bunun örneği Şeyhülislâm Ebûssuud Efendi (1491-1545) fetvâlarıdır. O, zamanın şartlarını ve insanların ihtiyaçlarını dikkate alarak ihtilafli konulardaki verdiği bazı fetvâlarını *ma'rûzât* şeklinde padişaha arz etmiştir. Padişah tarafından tasdik olunan bu fetvalar kanun haline dönüşerek bütün kadıları bağlayıcı bir hal almıştır. Bu şekildeki kanunlaştırma geleneği Osmanlı Devletinin sonuna kadar devam etmiştir.²⁷¹

Diyânî Hüküm Ayırımı”, *İAD*, IXX/1, s. 161-166; Heyd, *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine* (Çev. F. Gedikli), s. 95.

²⁷⁰ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 94.

²⁷¹ Aydın, “İslam Hukuku'nun Osmanlı Devleti'nde Kanun Hukukuna Doğru Geçirdiği Evrim”, *THTAD*, sy. 1, s. 15; Ekinci, 131; Aslan, “Osmanlı Hukuku'nun Oluşumunda Fetvâ ve Kaza Münasebeti”, *DAD*, II/4, s. 87.

Çok karşılaşılan problemlere soru-cevap şeklinde yer veren fetva mecmuaları, Hanefî mezhebi içerisinde hakim görüşü bildirmesi, ayrıca verilen hükmün Divan-ı Hümayun²⁷² gibi bir üst yargı mercii tarafından bozulmasını önlemek açısından kadıların hüküm verirken başvuru kaynakları arasında yerini almıştır.²⁷³

Bazen davalı ve davacı iddialarını desteklemek için müftüden fetva alabilirdi. Şer‘iyye sicil defterlerinde taraflardan birinin getirdiği fetvaya dayanılarak verilen hükümlere rastlanmaktadır. Örneğin, “1048/1673 tarihli bir belgede; Kayseri’nin Talas Köyü’nde bazı zimmîler Asol isimli Hristiyan bir kadın aleyhine dava açarak, öteden beri kendilerinin evlerinden akan kar ve yağmur sularının biriktiği kuyular, umuma ait iken söz konusu kadının bu kuyuların yakınına ev yaptırarak, kuyuları kendi avlusunun içine alıp kendilerinin kullanımına mânî olduğunu bildirirler. Konuyla ilgili aldıkları fetvada; Asol isimli kadının, zimmî komşularının kış ve yaz mevsimlerinde evlerinin çatılarından akan kar ve yağmur suyuna engel olamayacağı belirtilmiş. Kadı da bu fetvaya göre hüküm vermiştir.”²⁷⁴ 1572 tarihli mühimme

²⁷² “Divan-ı Hümayun idari, siyasi görev ve yetkilerin yanında hukuk alanında da yetkilere sahip bir üst kurumdur. Hukuki faaliyet, hukuk kurallarının düzenlenmesi şeklinde olduğu gibi bu kuralların uygulanması bakımından da yürütülmekteydi. Divan-ı Hümayun bütün yargı birimlerinin üstünde bir yargı organı olarak mahkemelerce verilmiş hükümleri inceleyen bir mercii, bazı davalar için ise tek yargı mercii idi. - Divan-ı Hümayun bir yargı organıdır- ifadesinden, burada kurul halinde yargılama yapıldığı anlaşılmamalıdır. Teorik olarak İslâm hukuku böyle bir yargılamaya imkan vermektedir. Devlet başkanı birden fazla kadıyı birlikte yargılama yapmak şartıyla görevlendirebilir. Bu durumda birlikte yani kurul halinde karar vermeleri gerekir. Ancak İslâm tarihinde kurul mahkeme uygulamasına pek rastlanmamaktadır. Divan-ı Hümayun’da da yargılama kurul olarak değil, kazaskerler tarafından münferiden yapılmaktadır. Divan-ı Hümayun’da görülen davalar ikiye ayrılmaktadır. Birincisi daha önce bir mahkemede hükmeye bağlanan ve tekrar incelenmek üzere Divan-ı Hümayun’a gelen davalardır. İkinci ise doğrudan ilk ve son derece mahkemesi olarak Divan-ı Hümayun’da görülen ve hükmeye bağlanan davalardır.” Şentop, Mustafa, *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*, s. 113.

²⁷³ Köse, “Osmanlıda Şer‘î Cezalar”, *İslâmiyat*, II/4, s. 29.

²⁷⁴ Aslan, “Osmanlı Hukuku’nun Oluşumunda Fetvâ ve Kaza Münasebeti”, *DAD*, II/4, s. 90; Diğer örnekler için bk. “...el Hac Halil birkaç seneden beri ibadullahın dükkanlarını ve menzillerini açıp sirkat adet-i müstemirresi olduğundan ...izalesi lazım şaki olduğu indimizde meşhuttur biz bu hususa bu vech üzere şahitleriz ve şahadet dahi ederiz deyi her biri eda-yı şahadet-i şer‘iyye eyledikte hala medine-i mezburda mezun bil iftâ olan faziletli es-Seyyid Mehmed Efendi’den sirkat sabit olan zâde sârik hâkimüş şer‘ siyaseten katl eylemesi meşru olur mu? Cevap bâ savâbında Allâh u teâlâ a’lem olur ... ber (üzere, üzerine) mucib-i fetva-yı şerîfe şaki-i mezburun emr-i veliyyülemler ile katl ve tertib cezasına ...1165/1752.” GŞS, d.no. 109, h.no. 261. akt. Karasakal, Mehmet, *109 Numaralı Ayntab Şer‘iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1165/M.1752)*, s. 376; Ongan, Halit, *Ankara’nın İki Numaralı Şer‘iyye Sicili*, h.no. 1032, 1050.

defterindeki bir kayıttan, dine ve dini ortaya çıkarana söven kişi hakkında fetva alınarak fetvanın gereği olarak bu şahsa idam cezası verilmektedir.²⁷⁵

Kadılar da bazı davalarda müftüden görüş istemiştir. Hem kadının istediği fetva hem de tarafların getirdiği fetvanın kadıyı usûlen bağlayıcı olmaması fetvânın gelişigüzel reddedebileceği anlamına gelmemektedir. Fetvâyı reddetmek için kadının elinde kuvvetli gerekçeler olmalıdır. Aksi halde ilgili taraf davayı yüksek mahkeme niteliğinde olan Divân-ı Hümâyün'a götürdüğünde sebepsiz yere fetvâyı reddeden kadı zor durumda kalırdı. Özellikle şeyhülislâmlar tarafından verilen fetvâların bu açıdan özel bir ağırlığının olduğu görülmektedir.²⁷⁶

Fetvâ kurumunun önemli fonksiyonlarından biri de kadı'nın verdiği hükmün müftünün ilmî denetimine açık olmasıdır. Sistematik bir temyiz usulünün bulunmadığı dönemlerde özellikle taşrada müftülerin her zaman olması ve halkın müftülere kolayca ulaşabilme imkanının olması kadıları hukuka uygun davranmaya zorlamıştır.²⁷⁷

“Osmanlı'nın ilk dönemlerinde ülke sınırlarının dar ve sosyal hayatın sade olmasından dolayı şeyhülislâmlar sorulan sorulara sözlü veya yazılı olarak derhal cevap vermişlerse de zamanla halkın ve idarenin dini konularla alakalı soru ve problemleri ve buna bağlı olarak fetva talepleri artmıştır. Bundan dolayı şeyhülislâmlık makamı içerisinde fetva işlerinin görülebilmesi için bazı kişilerin istihdam edilmesi yoluna gidilmiştir. Fetvahanenin kuruluşu ve başlangıç dönemlerindeki işleyişi hakkında yeterli bilgi olmamakla beraber son dönem hakkında ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Son dönemde fetvahane pusula odası, fetva odası (hey'et-i iftâiye) ve ilamat odası olmak üzere üç kısımdan meydana gelmekte

²⁷⁵ "Lalaya ve Alaşehir kadısına hüküm ki: Kütahya kadısı Mevlana Muslihiddin mektup gönderip... Ece oğlu İlyas b. Mustafa nam kimesne ile kavga edip şer'a davet ettiği için ağzına ve avradına hâşâ şeriat ve şeriatı ihdas edenin ağzına ve avradına ve dinine ... edip ... benim deyi ...sebb ettiği şer'le sabit olup müftü-i enâm mezburun hakkında katli lazımdır diye fetva verdiğini bildirip... muktezay-ı fetvay-ı şerifle amel edip emr-i şer' ne ise eda eylesin... 979/1572." BOA.MD,d.no. 10, h.no. 280. akt. Çakır, İbrahim Ethem, 10 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, (s.179-356), s. 50; Diğer örnek için bk. GSS, d.no. 109, h.no. 261. akt. Karasakal, Mehmet, 109 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1165/M.1752), s. 376

²⁷⁶ Aydın, Türk Hukuk Tarihi, s. 95; Ekinci, s. 132 .

²⁷⁷ Aydın, Türk Hukuk Tarihi, s. 95; Aslan, "Osmanlı Hukuku'nun Oluşumunda Fetvâ ve Kaza Münasebeti", DAD, II/4, s. 99.

ve buralarda fetva eminine bağılı olarak fetva emini muavini, ilamat müdürü, ilamat mümeyyizi, baş müsevvid gibi çeşitli memurlar görev yapmıştır. Fetva odasına gelen sorular (mesele) müsevvidler tarafından fetva formuna sokulur ve bunları temize çekmekle görevli olan mübeyyiz tarafından yazıldıktan sonra şeyhlislâma takdim edilirdi. Şeyhülislâm konuyu inceleyerek kendi el yazısı ile “vardır/yoktur”, “olur/olmaz”, “gelir/gelmez”, “meşrudur/meşru değildir”, “caizdir/caiz değildir” vb. bir ibare yazıp imza eder ve evrakı fetva odasına iade ederdi. Fetvalarda sözlü cevap isteyenlere fetva odasından cevap verilir, dilekçe ile sorulan soruların Cevapı ise söz konusu dilekçenin üzerine yazılarak sahibine iade edilirdi. Bu işlemler yaklaşık bir hafta içinde tamamlanırdı. Osmanlı Devleti’yle beraber şeyhülislâmlık ve ona bağılı birimlerde ortadan kalkmakla beraber uhdesinde bulunan bütün hizmetler Ankara’da Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından kurulan Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti’nce yürütülmüş, 3 Mart 1340 (1924) tarih ve 429 sayılı Şer’iyye ve Evkaf ve Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun ile bu vekaletin de lağvedilmesinden sonra resmi ve gayri resmi kişilerin fetva talepleriyle ilgili görevler Diyanet İşleri Başkanlığına verilmiştir.”²⁷⁸

²⁷⁸ Koca, Ferhat, “Fetvahâne”, *DİA*, XII, 496-499.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI CEZA HUKUKUNDA TAZİR SUÇLARI VE CEZALARI

I. YAPTIRIMI BELİRLENDİĞİ HALDE TAZİR CEZASI UYGULANMASI GEREKEN SUÇLAR

A. HAD SUÇLARI VE CEZALARI

Fıkıh mezheplerine ve bazı fakihlere göre ayrıntıda görüş farklılıkları bulunsa da İslâm hukuk literatüründe had ile genelde Allah hakkı yani toplum hakkı olarak yerine getirilmesi gerekli olan miktar ve keyfiyeti naslarca belirlenmiş cezaî müeyyideler kastedilir. Bu özelliği sebebiyle had cezaları bağlayıcıdır. Hakim, bu cezalar yerine başka cezalar veremeyeceği gibi, belirli miktardan az veya daha fazla da veremez.²⁷⁹ Bu cezaî müeyyideleri gerektiren suçlara had suçları (cerâimü'l-hudûd), bazen de mecaz olarak had/hadler denilir.²⁸⁰

Haddin Allah'ın hakkı oluşunun anlamı, bu cezaların, kişiler ve toplum tarafından düşürülmesinin, affının, azaltılması ve değiştirilmesinin mümkün olmamasıdır. Kamu yararını ve maslahatını ilgilendiren, kamu yararını gerçekleştiren her ceza, İslam hukukunda Allah'ın hakkıdır.²⁸¹

Had cezalarını gerektiren suçların sayısı konusunda İslam hukukçuları farklı görüşlere sahiptir. Kur'an-ı Kerimde dört adet had cezasından bahsedilir:

a.Zina yapan kadın ve erkeğe yüzer sopa (celde) vurulması,²⁸²

b.Namuslu (iffetli) bir kadına zina isnadında bulunup bu isnadı şahitlerle ispatlayamayan kişiye seksen sopa vurulması ve bu kişinin şahitliğinin kabul edilmemesi,²⁸³

c.Hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerinin kesilmesi,²⁸⁴

²⁷⁹ Şafak, *Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, I, 646.

²⁸⁰ Bardakoğlu, "Had", 547.

²⁸¹ Şafak, *Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, I, 109.

²⁸² Nur, 24/2.

²⁸³ Nur, 24/4.

d.Hırabe (nitelikli yağma, silahlı gasp, yol kesme ve eşkiyalık) suçunu işleyenlerin ya öldürülmesi ya asılması ya el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi veya sürgün edilmesi.²⁸⁵

Bu dört suç ve ceza çeşidi Kur'an-ı Kerim'de belirlenmiş olduğundan dolayı bunların had cezası olduğu konusunda İslam hukukçuları ittifak halindedir. Hanefiler dışındaki fukahaya göre kısas da had cezasıdır.²⁸⁶

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, had suçlarını en geniş çerçeveden ele alanlar yedi adet had suçu sayarlar; zina, zina iftirası, içki içmek, hırsızlık, yağma-yol kesme (hırâbe), irtidat ve isyan (bağy).²⁸⁷ Bazıları isyan suçunu çıkarıp bu suçları altıya indirirken,²⁸⁸ irtidat suçunu çıkarıp beşe indirenlere,²⁸⁹ şarap içme-sarhoşluk suçunu da çıkarıp dörde indirenlere de vardır.²⁹⁰ Bazı Şâfiî ve Mâlikîler ise kısas ve kasten namazı terk edenlerin katledilmesi maddelerini hadler arasına dahil ederek sayıyı dokuzaya çıkarmaktadırlar.²⁹¹

“Hangi tür suç ve cezaların had kapsamına dahil olduğu tartışması, cezaların af ve sulha konu olması veya kanun koyucunun takdirine bağlı olarak değişikliğe tâbi tutulabilmesi sonucunu doğrudan etkilediğinden büyük bir önem taşır; bu yönde yapılan tartışmaların, Kur'an'da zikredilen cezaî müeyyidelerden ziyade Hz. Peygamber'in söz ve uygulamaları ile belirlenip tatbik edilen suç ve cezalarda yoğunlaştığı görülür. Bunun bir sebebi Resûl-i Ekrem'in, cezası Kur'an'da yer almayan herhangi bir suça sabit bir ceza uygulayıp uygulamadığı konusunda farklı rivayetlerin nakledilmesi, daha önemli diğer sebebi de Hz. Peygamber'in uygulamasının Allah hakkı için önerilmiş değişmez bir ceza (had) olmasının yanı sıra devlet başkanı sıfatıyla ve o günkü şartlara bağlı olarak kullanılmış bir takdir hakkı

²⁸⁴ Maide, 5/38.

²⁸⁵ Maide, 5/33.

²⁸⁶ *Mv.f*, “Hudûd”, XVII, 132.

²⁸⁷ Şafak, *Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, I, 110.

²⁸⁸ Sıddikî, *el-Cerime ve 'l-ukûbe fi 'ş-şerâtil İslâmiyye*, s.15; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s.184.

²⁸⁹ Kâsânî, VIII, 33; Behnesî, *el-Ukûbe fi fihhi 'l-İslâmî*, s. 80.

²⁹⁰ Avvâ, s. 154; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s.16.

²⁹¹ *Mv.f*, “Hudûd”, XVII, 132.

(ta‘zîr) olması ihtimalini de taşıması ve bu konuda farklı yaklaşımların bulunmasıdır.”²⁹²

Had suçlarının unsurları oluştuğunda had cezaları uygulanır. Bu unsurlar oluşmadığında veya had suçunun ispatında eksiklik veya şüphe bulunmasında ise suçluya had cezası yerine ta‘zîr cezası uygulanır.²⁹³

1. Hırsızlık Suçu ve Had Cezası

Hırsızlık eski Türkçe’de uğrulama,²⁹⁴ Arapça’da sirkat ya da serika kelimeleriyle ifade edilmiş, lügatte “başkasının malını gizlice alma, çalma”²⁹⁵ anlamında kullanılmıştır.

Klasik fıkıh literatüründe had cezası gerektiren hırsızlık, “cezaî ehliyeti haiz kimsenin nisab miktarı mütekavvim bir malı mülkiyet şüphesi bulunmaksızın kendi isteğiyle alması”²⁹⁶ şeklinde tanımlanmaktadır. Hırsızlık suçunun kanuni unsuru ayet²⁹⁷ ve hadislerle²⁹⁸ belirlenmektedir. Maddi ve manevi unsurları ise aşağıda ifade edilecektir.

İslam hukukunda hırsızlık suçunun oluşması ve had cezasının uygulanması için failde, çalınan malda ve çalma fiiliyle ilgili bazı şartlar aranır. Hırsızlık suçunun oluşması için aranan şartları kısaca şöyle sıralayabiliriz.

a- Failin suç işleme kastını taşıması ve bu kastın da hukuken geçerliliğinin bulunması gerekir. Kasıt, bir kişinin bir fiili bilerek ve isteyerek işlemesi olduğundan hırsızın da eylemini böyle bir bilinç ve istekle gerçekleştirmesi, yani

²⁹² Bardakoğlu, “Had”, 548.

²⁹³ *Mv.f*, “Hudûd”, XVII, 134.

²⁹⁴ Bardakoğlu, “Hırsızlık”, *DİA*, XVII, 385.

²⁹⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, s. 842; İsfehâni, Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, *el-Müfredât* (Çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu), I, 578; *Mv.f*, “Serika”, XXIV, 292; Bilmen, III, 261; Bardakoğlu, “Hırsızlık”, 385.

²⁹⁶ Kudûrî, s. 201; İsfehâni, *el-Müfredât*, I, 578; Zeyla’î, III, 211; Aynî, Ebu Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa, *el-B.âye fî şerhi’l-Hidâye*, VI, 374; Molla Hüsrev, II, 77; İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râik*, V, 54; *Mv.f*, “Serika”, XXIV, 292; Bilmen, III, 261; Bardakoğlu, “Hırsızlık”, 385.

²⁹⁷ Mâide, 5/18.

²⁹⁸ Buhârî, *Hudûd*, 11-12; Ebu Davud, *Hudûd*, 15.

başkasının malını sahiplenme amacıyla almış olma şartı aranır. Dolayısıyla failin bir malı kendi malı veya mübah bir mal olduğu kanaatiyle veya kullandıktan sonra iade etme ya da tehlikeden koruma maksadıyla alması ve karinelerin de buna delalet etmesi durumunda suç meydana gelmez. Ayrıca failin kastının hukuken geçerliliği için de cezai ehliyete sahip yani akıllı ve bülüğa ermiş bir kimse olması gerekir. Hırsızlık yapan gayri mümeyyiz çocuklara, akıl hastalarına cezai ehliyetleri tam olmadığı için had cezası yerine ıslah edici bir program tatbik edilir. Hırsızlığın ikrah, tehdid tesiriyle veya zor durumda bırakacak açlık ve susuzluk gibi etkenlerle işlenmesi halinde kasıt unsuru veya hukuka aykırılık tam gerçekleşmemiş sayılır.²⁹⁹

b- Hırsızlık konusu malın belirli bir değerde olması gerekir. Buna çalınan malın nisabı denir. Bu nisap miktarında fukaha ihtilaf etmektedir. Hasan el-Basrî ve Hariciler, hırsızın elinin kesilmesini emreden ayette nisap miktarından bahsedilmediğini söyleyerek çalınan malın belirli bir değerde olmasını gerekli görmezler. Ancak dört mezheb imamı hırsızlık suçunun oluşabilmesi için nisap ararlar. Bu nisap değerini Hanefîler o günün şartlarında on dirhem olarak belirlemişlerdir.³⁰⁰ Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise üç dirhem veya dinarın dörtte biri³⁰¹ dir.³⁰²

c-Alınan malın koruma (hırz) altında olması gerekir. Korumanın şekli ile ilgili farklı görüşler olsa da dört mezheb imamı ve Zeydî fakihler hırsızlığa konu malın çalma esnasında korunmuş olması gerektiğini aksi takdirde el kesme cezasının verilemeyeceğini söylerler. İbn Hazm ve diğer Zâhirî fakihler ise koruma şartı olmaksızın malın çalınmasının el kesme cezasının verilmesi için yeterli olduğu görüşündedirler.³⁰³

²⁹⁹ Merğînânî, I, 408; Halebî, I, 344; İbn Ferhûn, II, 191; Udeh, , 542; *Mv.f*, “Serika”, XXIV, 293; Bardakoğlu, “Hırsızlık”, 386.

³⁰⁰ “*El, 1 dinar veya 10 dirhem miktarı olan hırsızlıkta kesilir*” Ebu Dâvûd, Süleyman b. Eş’as b. İshak el-Ezdî, es-Sünen, *Hudûd*, 12; Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî, *el-Camiu’s-sahih*, *Hudûd*, 16.

³⁰¹ “*Hz. Peygamber, değeri 3 dirhem tutan bir kalkan sebebiyle hırsızın elini kestirdi*” Müslim, b. el-Haccâc Ebû’l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *Hudûd*, 6;

³⁰² Merğînânî, I, 408; Udeh, II, 517-518; Behnesi, *Medhal el-Fikhu’l-cinâi’l-İslâmî*, s. 37-38; a.mlf. *el-Cerâim fî Fikhi’l-İslâmî*, s. 43; Avvâ, s. 219-220.

³⁰³ Behnesi, *Medhal el-Fikhu’l-cinâi’l-İslâmî*, s. 34-36; Avvâ, s. 217-218.

d- Çalınan malın eylem esnasında başkasının mülkiyetinde olmasıdır. Çalınan malda, mülkiyet şüphesi olması halinde alana had cezası uygulanamaz. Bundan dolayı ortak malda gerçekleşen hırsızlık, ebeveynin çocuklarından, çocukların ebeveyninden, karı kocanın birbirinden ve kölenin efendisinden alarak oluşan hırsızlıklarda had cezası uygulanamaz. Çünkü bu tür yakınlar arasında malın korunmasına dair tedbirleri uygulamak zordur. Devlet hazinesine ait bir mala karşı yapılan hırsızlığa had cezasının uygulanamayacağını söyleyenler, hırsızın da bu kamu malında hissesi bulunduğu noktasından hareket ederler.³⁰⁴

e- Malın bulunduğu yerden gizlice alınmış olması gerekir. Bu şart hırsızlık suçunu benzeri eylemlerden ayıran bir özelliktir. Mesela bir malı alenen ve zorla almak gasp suçudur, emanet olarak elde bulunan malı asıl sahibine geri vermemek hırsızlık suçu değildir.³⁰⁵

Hırsızlık suçu ikrar ve beyyine (iki şahit) ile sabit olur.³⁰⁶ El kesme cezasının yerine getirilmesi malı çalınan kişinin cezanın infazı yönünde bir talebinin olmasıyla mümkün olur. Böyle bir talep olmazsa had cezası uygulanmaz.³⁰⁷

Bütün şartlarıyla yerine gelmiş bir hırsızlık suçunun cezası “ *hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah’tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin*”³⁰⁸ ayetiyle belirlenmiştir. Hırsızlığın ilk defa yapılmasında hırsızın sağ eli kesilir.³⁰⁹ Had cezasının uygulanmasından sonra ikinci defa hırsızlık suçunun oluşmasında Hanefîlere göre hırsızın sol ayağı kesilir.³¹⁰ Üçüncü kez tekrar edilen hırsızlıkta ise kesme yoktur tevbe edinceye kadar hapsedilir.³¹¹

³⁰⁴ Geniş bilgi için bk. Kudûrî, s. 202; Şîrâzî, Ebu İshak Cemalüddîn İbrahim b. Ali b. Yusuf, *el-Mühezzeb fî fikhi'l-imam eş-Şafî*, III, 361-362; Udeh, II, 524-529; Avvâ, s. 186; Âmir, s. 224-226; Bilmen, III, 267-268.

³⁰⁵ Kâsânî, VII, 65; Âmir, s. 214; Bardakoğlu, “Hırsızlık”, 386.

³⁰⁶ *Mv.f.*, “Serika”, XXIV, 332.

³⁰⁷ Halebî, I, 350; Molla Hüsrev, II, 83.

³⁰⁸ Mâide, 5/38.

³⁰⁹ Kudûrî, s. 202; Merğînânî, I, 415; Halebî, I, 349; *Mv.f.*, “Serika”, XXIV, 336.

³¹⁰ Kudûrî, s. 202; Mâverdî, s. 372; Halebî, I, 349; *Mv.f.*, “Serika”, XXIV, 340.

³¹¹ Merğînânî, I, 416; Halebî, I, 349.

Fetva mecmualarında unsurları gerçekleşen hırsızlık suçuna el kesme cezasının uygulanacağı ifade edilmektedir. “Zeyd Amr’ın mekan-ı muhrezinden kıymeti nisab-ı serikaya baliğ malını hufyeten ahz ve ihrac ettiği beyyine ile sabit olup ve şerait-i kat’ mevcut olup şüphe-i dârie olmıcağ hakimü’ş-Şer‘ Zeyd’in sağ elini mafsalından kat’ ettirmeğe kadir olur mu? Cevap: Olur.”³¹²

Fatih Ceza Kanunu m.16’ya göre at çalanın eli kesilmeli, nisaba ulaşmayan tavuk, ördek, kese ve sarık gibi şeyleri çalanlara ta‘zîr uygulanmalıdır.³¹³

Osmanlı uygulamasında da unsurları oluşan hırsızlık suçuna had cezasının uygulandığı görülmektedir. Ancak birçok kayıttta “el kesme” ifadesi kullanılmaksızın “mücibince”³¹⁴, “şer‘le hakkından geline”, “şer‘le ne lazım gelürse icrâ oluna” “şer‘-i kadîm ile amel olup şer‘ ile lazım geleni icrâ”, “şer‘ ile lazım geleni icrâ eylesin” vb. ifadeler³¹⁵ kullanılarak had cezasının uygulanması istenmektedir. Bazı kayıtlarda “sağ el kesme” hükmü “...**hadden kat’-ı yed olunmasını talep ederiz dediklerinde sârik-i mezbur Ahmed’in sağ elini kat’a...**”³¹⁶ açıkça ifade edilerek bazı kayıtlarda ise sağ el belirtilmeden “el kesme” hükmü verilmektedir.³¹⁷

³¹² Abdurrahim Efendi, Menteshzâde, *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, I, 126. akt. Menekşe, Ömer, *XVII ve XVIII Yüzyılda Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçu ve Cezası*, s. 111.

³¹³ Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 349.

³¹⁴ “Beşiktaş’ta..Pentarin v. Şamson nam Yahudi meclis-i makud-ı mezburda.....her birinin vech-i muharrer üzere **makbuzların kıymetini nisab-ı serikaya baliğ olmağla sual olunup mucibi icra olunmak matlubumdur** dedikte gibbe’s-sual mezburun Mustafa ve peremeci Hüseyin ve diğer Mustafa ve bekçi Veli.....müdde’i-i mezburun vech-i mübeyyen üzerine **menzîlini basıp mahall-i muhrezinden ahz ve ihrac etikleri eşyasını beynlerinde tevzî’ ettiklerinde zikr olunan eşya-i mesruke kendi hisselerine düşüp vech-i muharrer üzere her birinin makbuzu nisab-ı serikaya baliğ olduğunu her biri ikrar etmeğın mucibince bade’t-hükm...1077/1667.**” İKS, *Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil*, s. 563.

³¹⁵ Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 91; BOA.MD, d.no. 75, h.no. 636. akt. Keleş, Adem, *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.172-331)*, s. 240; BOA.MD, d.no. 43, h.no. 123, akt. Sakarya, Sevilay, *43 Numaralı Mühimme Defteri (H.988/M.1580) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-108)*, s. 119.

³¹⁶ “Medine-i mezbure mütesellimi Yusuf Ağa b. Yahya Beğ tarafından Mehmed b. Ali mübaşeretıyla Ahmed b. Ebubekir nam sariki meclis-i şer‘a ihzar üzerine dava ve takrir-i kelim edip mezbur Ahmed’in **sirka adet-i müstemirresi olup.... meclis-i şer‘de sirkatını miraren ikrar ve itiraf edince eşya-yı mesrukeyi ashabına bade’r-red mezburun el-Hac İbrahim ve Mustafa ve Ali ve diğer Ali ve Mehmed ve Osman ve Halil ve el-Hac Yusuf vesairleri meclis-i mezburda mezbur Ahmed’in ikrarı mucibince **hadden kat’-ı yed olunmasını talep ederiz dediklerinde sarik-i mezbur Ahmed’in mekan-ı muhrezden bi’t-tav’ sirkatını ikrar eylediği nukud ve meta-ı nisabı tecavüz dahi etmekle imtisalen li-emrillahi ve ’r-resullullah mezbur Ahmed’in sağ elini kat’a...** 1127/1715.**” GŞS, d.no. 66, h.no. 338, akt. Erbilici, Eyüp, *1715 Tarihinde Gaziantep’te Sosyal, Siyasi ve İktisadi Yapı (66 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicileri Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, s. 325; Diğer örnek

Osmanlı uygulamasındaki bir örnekte daha önce eli kesilen hırsızın ikinci defa hırsızlık yapmasından dolayı diğer elinin veya ayağının kesilmesine hükmedilmektedir. “*İstanbul kadısı suret-i sicil gönderip Kulak Hüsrev nam kimesneyi zaim-i İstanbul meclis-i şer‘e getirip Çukacılar içinde açılan yahudi dükkanlarını bundan zan ederim sabıkan dahi hırsızlıkta bulunup eli kesilmiştir dedikte mezbur hırsuzdan sual olunub ikrar iden dört kimesne idik Sultan Bayezid havlısında cem’ olduk yatsu namazında çukacılar içinde bu yahudinin dükkanına girmeyi kavlı eyledik....keyfiyet-i hal mezbur hırsuzdan sual olundukda burgı ile mertegin nisfina değin kestim deyi ikrar ettiğın bildirmeğın...her ne serika etti ise şer‘le eğer eli eğer ayağı (....) kat’ lazım gelirse kat’ oluna deyi buyruldu.*”³¹⁸

2.Hırsızlık Suçu ve Ta‘zîr Cezaları

Hırsızlık suçunun unsurlarında veya ispat şartlarında eksiklik oluştuğunda had cezası ta‘zîr cezasına dönüşmektedir. Osmanlı bu tür hırsızlık suçlarına tazminin³¹⁹ (kasame benzeri) yanısıra siyaseten katl, dayak, hapis, sürgün ve para cezaları, teşhir ve müsadere gibi güvenlik tedbirleri uygulamaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

Hanefilere göre, tekerrür eden hırsızlık suçuna ölüm cezası (siyaseten katl) verilebilir.³²⁰ Kanunnamelerde de Hanefî mezhebinin bu görüşüne muvafık maddeler

için bk. “...mezburun dükkanının sakfını delip içinde olan eşyayı mezbureyi serika etmişim...nisab-ı müteayyin olmağın mucibince mezbur Mehmed’in sağ eli kat’ olunmak mucib-i şer‘iyyesi olmağın... 1087/1677.” Akt. Menekşe, s. 111.

³¹⁷ “Kayseri’de Mehmed Çelebi...Seyfullah b. Ebubekir üzerine dava ve takrir-i kelam edip tarih-i kitabtan (....) mukaddem karye-i mezburede vaki menzilin içinde hıfz-ı emval içinde madud olan mukaffel hücre ve mahzenim gece ile açılıp içinden bir sim kemer kuşak ve iki sim ön kuşak ...ve bunun emsali emvalim ve esbabım sirkat olunmuştu...mezbur Seyfullah cevabında meclis-i şer‘de sirkati bi’t-tav’ ve’r-rıza lâ bi’l-ikrah ve’l-cebr iki defa ikrar ve itiraf ettikten sonra mucibiyle mezbur Seyfullah’ın **kat-ı yedine hüküm olunup**...1058/1649.” KŞS, d.no. 57/1, h.no. 44. akt. Karaköse, Murat, 57/1 Kayseri Numaralı Şer‘iyye Sicili (H.1058-1059/M. 1648-1649) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 120. Diğer örnek için bk. “...ber vech-i muharrer serikayı tav’an ikrar edip rücu etmemekle ve şerâit-i şerîa dahi bi’l-cümle mevcude olmağın mucibince müdde-i merhum Ali Ağa’nın talebiyle mezbur Kanber kiptiye şer’an kat’ı yed lazım gelip...” Debbağzade, Tuhfetü’s-sukûk, s. 335.

³¹⁸ Akt. Menekşe, s. 112.

³¹⁹ Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi m. 33: “Eğer bir kurbunda konan kişinin gece ile mali uğurlansa hırsız bulduralar. Bulunmazsa köy halkına tazmin ettireler.” Akgündüz, Kanunnameler, III, 92.

³²⁰ İbn Âbidîn, VI, 108; Âmir, s. 305-306; Mv.f, “Ta‘zîr”, XII, 263-264; Başoğlu, “Ta‘zîr”, 201.

bulunmaktadır. Örneğin Kanuni Umumi Kanunnamesi m.37’de “...eve gireni ve birkaç kerre hırsızlık edeni **salb edeler**”³²¹ ve II. Beyazid Umumi Kanunnamesi m.28’de “...dükkan açanı ve birkaç kez hırsızlığı zâhir olmuş kimseyi **asalar**”³²² şeklindeki hükümlerden tekrar tekrar hırsızlık yapan suçlunun asılarak katledileceği anlaşılmaktadır.

Bazı kanunname maddelerinde ise “tekerrür” ifadesi bulunmaksızın hırsızın asılacağı öngörülmektedir. II. Beyazid Aydın-Eli Siyasetnamesi m.11: “...ve uğurluk eden ve dükkan açanı **asalar**.”³²³ III. Murad Devri Umumi Kanunnamesi m.53: “At ve katır ve deve uğurlasa, **salb edeler**.”³²⁴

Fetva mecmualarında da itiyadi hırsızlık suçlarına siyaseten katli cezasının uygulanacağı ifade edilmektedir. “Zeyd bir defa Amr’ın badehu Bişr’in badehu Bekir’in badehu Halid’in mekân-ı muhrezlerinden kıymetleri nisab-ı serikaya bâliğ her birinin şu kadar eşyalarını serika eylediği şer’an sabit olsa Zeyd’in **emr-i veliyyü’l-emr ile katli meşru mudur? Cevap: Meşrudur.**”³²⁵

Uygulamada da hırsızlığı alışkanlık haline getiren suçlulara idam cezaları verilmektedir. Örneğin 1732 tarihli Adana mahkemesindeki bir kayıta, hırsızlığı alışkanlık haline getiren faile idam cezası verilmektedir.³²⁶ 1752 tarihli Antep

³²¹ Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 301.

³²² Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 43.

³²³ Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 170.

³²⁴ Akgündüz, *Kanunnameler*, VIII, 114.

³²⁵ Abdullah Efendi, Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, (haz. Süleyman Kaya-Betül Algın-Zeynep Trabzonlu-Asuman Erkan), s. 154; Diğer örnek için bk. “Zeyd Amr ve Bekir’in esvabların serika ettiği sabit olup badehu bir iki defa serika ettiği dahi sabit olsa Zeyd siyasete müstahak olur mu? Cevap: Emr-i veliyyü’l-emr ile katli olunur.” *Fetâvâ-yı Sunullah*, vr. 25b. akt. Menekşe, s. 127.

³²⁶ “Adana Farsak nam karye ahalisinden Hüseyin b. Halil...Yenidünya demekle meşhur Ahmed b. Abdulkerim ...yirmi kuruş kıymetli **bir re’s tori bargirim merada bilâ-kayd neharen ra’y olunurken gasp ve ahz...** yine merkum Hüseyin b. Halil mezbur Ahmed mahzarında ..mülküm olan **bir re’s devem dahi sirkat olunmağla...** yine Mustafa Beşe... merkum Ahmed’den dava ve takrir-i kelam edip...kırk kuruş kıymetli **bir re’s devemi işbu mezbur Ahmed gasp ve ahz edip** hatta gasbını dahi mahzar-ı müsliminde ikrar ve itiraf etmekle.....işbu Yenidünya demekle beyne’l-ahali maruf olan Ahmed b. Abdulkerim **kadimden sirkat töhmeti ile müttehendir** bunun emsali gasb-ı emval ve leyalen ve neharen **sirkat** ve îzâ’-i nâs ve ızrar-ı ibad etmek mezbur Ahmed’in **adet-i müstemirresi olup vücudu rûy-ı arzdan (yeryüzü) izalesi lazım...ber mucib-i ihbar-ı müslimin emr-i veliyyü’l-emr ile siyaseten merkum Ahmed’in katli meşru olmağın...1144/1732.**” AŞS, d.no. 14, s. 80-81. akt. Kankal, Ahmet, “Osmanlı Ceza Hukukuyla Alakalı İlginç Bir Belge” *OTAM*, IV, s. 201-203.

mahkemesindeki bir kayıta, ev ve işyerlerini soyma alışkanlığı olan suçlunun müftü'den de fetva alınarak siyaseten katledilmesine hükmedilmektedir.³²⁷

Uygulamada bazen hırsızlığı alışkanlık haline getirmeyen suçlulara da siyaseten katl cezası verilmektedir.³²⁸ Bu türden ağır bir cezanın verilmesi hırsızları suç işlemekten caydırmak ve “sâire ibret” olması amacının taşıdığı anlaşılmaktadır. Nitekim Şeyhülislâm Abdurrahim Efendi (ö.1128/1716) hırsızlık yapmak amacıyla beytülmal demirlerini keserken yakalanan hırsızla ilgili verdiği bir fetvada “gayre ibret için” hırsızın padişahın emriyle siyaseten katl ile cezalandırılmasının mümkün olduğunu ifade etmektedir. Normal şartlarda teşebbüs halindeki bir hırsızlık suçuna el kesme cezası verilemez.³²⁹ Ancak bu örnekte suçlunun devletin hazinesine girmeye cesaret edecek kadar gözü dönmüş sâil bi'l-fesâd kişi olmasından dolayı bu cezanın takdir edildiği söylenebilir.

³²⁷ "Ayıntab'da Hüseyin b. Mehmed nam kimesne meclis-i şer'a... el Hac Halil b. Mehmed nam şaki mahzarında üzerine dava ve takrir-i kelam edip tarih-i kitab gecesine kale altında vaki tütüncü dükkanımı işbu mezbur Halil açıp ve derunundan malımı sirkat eder iken ahz olunup bundan mâada mezbur Halil Hacı Muhsin oğlu Ömer'in dükkanını refiki Culahoğlu ile açıp derunundan malını sirkat eylediklerinde refiki mezbur ahz ve salb olunup kendi firar ve bade ikrar ile sabit ve Tevbe Mahallesinden es-Seyyid el Hac Mehmed'in bakkal dükkanını açıp bakkala müteallik eşyasını sirkat edip bunlardan mâada gecelerde alet-i harp ile gezip ibadullahın menzîlini ve dükkanlarını açıp emvalini sirkat etmek adet-i müstemirresi olup... Kayacık Mahallesinden İmam Molla Ebu Bekir b. Mehmed...nam kimesnelerin ve sair zeyl-i rakimde muharrerü'l-esami ulema ve suleha meclisi şer'a hazırın olup eserü'l-istişhad fi'l-hakika işbu mezbur el Hac Halil birkaç seneden beri ibadullahın dükkanlarını ve menzîllerini açıp sirkat adet-i müstemirresi olduğundan... izalesi lazım şaki olduğu indimizde meşhuttur biz bu hususa bu vech üzere şahitleriz ve şahadet dahi ederiz deyi her biri eda-yı şahadet-i şer'îyye eyledikte hala medine-i mezkurda mezun bi'l-iftâ olan faziletli es-Seyyid Mehmed Efendi'den sirkat sabit olan zâde sarik hakimüş şer' siyaseten katl eylemesi meşru olur mu Cevap bâ savâbında Allâh-u teâlâ a'lem olur ...ber mucib-i fetva-yı şerîfe şaki-i mezburun emr-i veliyyülemr ile katl ve tertib-i cezasına.. 1165/1752." GŞS, d.no. 109, h.no. 261. akt. Karasakal, s. 376; Diğer örnek bk. GŞS, d.no. 64, h.no. 145, akt. Narinç, Ökkeş, 64 Numaralı Gaziantep Şer'îyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1123-1124/M.1711-1712), s. 120.

³²⁸ "Bu mesele beyanında Eimme-i Hanefiyye'den cevap ne vechiledir ki; Padişah-ı İslâm hullidet hilafetuhu ila yevmi'l-kıyam hazretlerinin mahfaz olan Hazine-i amirelerinden serikaya tasaddi edip Hazine-i Amire'nin pencerelerini törpülerken bu halde ahzolanun Zeyd'e ne lazım olur beyan buyurula? Cevap: Allahu a'lem. Mekân-ı muhrezden serikaya tasaddi edip nesne ahz etmeden ahz olunan kimesneye şer'an ta'zîr-i şedîd lazım olur ve ğayet (?) ta'zîr yetmiş dokuz değnek olup İmam Ebu Yusuf'tan bir rivayette yüzden ziyade olur ve ta'zîr-i şedîd müttehemîn tevbe ve salahu zahir olunca habs-i medîd dahi olur hem darp ve hem habs cem' tariki ile dahi olur bu makule müzinin keyfiyeti ta'zîr-i Padişah-ı İslâm hullidet hilafetuhu ilâ yevmi'l-kıyam hazretlerinin re'yi hümayunlarına müfevîz olup böyle müezzî ve müfsidin şer u fesadını def' ve gayriye ibret için hümayunlarına siyaseten katl ihtiyar buyurulursa be's yoktur. Ketebehu el-fakîr Abdurrahim ufiye anhu. Siyaseten katilde emr-u men lehü'l-emr inzâmına muhtaçtır. Munzam olacak katl meşrudur. Ketebehu el-fakîr Abdurrahim ufiye anhu." Akt. Menekşe, s.128.

³²⁹ Çiftçi, Adem, İslam Ceza Hukukunda Suça Teşebbüs, s.131.

b. Dayak Cezası

Değnek cezası unsurları tam olarak oluşmadığından had uygulanamayan hırsızlara verilen ta'zîr cezalarından biridir. Uygulamadaki bazı kayıtlarda nisap miktarına ulaşmayan malları çalan kişilere sadece değnek cezası verildiği görülmektedir. Örneğin 1520 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıtta, bir somun ekmek çalan kişiye sayısı belirtilmeksizin değnek cezası uygulanmaktadır.³³⁰ Aynı defterdeki başka bir kayıtta ise tavuk çalan kişiye de değnek cezası verilmektedir. Kanunnamenin ilgili maddesine göre tavuk çalan kişiye değnek cezasının yanısıra para cezası öngörülse de sadece ta'zîr (değnek) uygulanacağı beyan edilmektedir.³³¹ Kanunlarda çalınan malların isimleri belirtilerek hangi mala kaç değnek ve ne kadar para cezası uygulanacağı açıklanmaktadır. Mahkeme defterinde para cezasının miktarı belirtilmese de suçludan tahsil edilecek miktar bellidir. Bundan dolayı birçok mahkeme defterinde para cezalarını ve miktarlarını görememekteyiz.

1851 tarihli Sivas mahkemesi kadı defterindeki bir kayıtta, Sivas eyaleti Tuzaklı kazasında meydana gelen hayvan hırsızlığı olayında, Ali isimli şahsa, onaltı adet hayvanı çaldığı sabit olunca, hayvanlar duruyorsa sahiplere iade, durmuyorsa kıymetlerini tahsil ve ayrıca ta'zîr cezası verilmektedir.³³² Bu örnekte çalınan

³³⁰ "Üsküdar amili olan Osman şer'i şerif meclisine Sefer b. Mahud'u ihzar edip Mahmud'un dükkanından **bir somun? serika edip** başçı dükkanında satmışsın deyicek mezkur Sefer amilin ikrarını tasdik ettikte mezkura **ta'zîr olunup** sebt olundu. 926/1520." İKS, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 419.

³³¹ "Lavid ? oğlunun serhoşla tavuğun alan Mihal b. Yani'nin nefisine Yani b. Köküç kefil olduktan sonra mezkur **tavuk alan Mihal'e ta'zîr olundu.** 920/1520." İKS, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 244.

³³² "Sivas Eyaleti Tuzaklı Kazası İsbile Karyesi ahalilerinden... Cemal oğlu Ali b. Cemal nam kimesne muvacehesinde merhum Çitçioğlu Hasan Ağa'nın **iki re's siyah öküzleri** Çitçioğlu Hüseyin Ağa'nın **iki re's siyah öküzü** ve merhum Mahmud'un **iki re's siyah öküzü** ve merhum Hüseyin'in **bir boz re's öküzü** ve diğer Hüseyin'in **re's boz öküzü** ve merhum Kuşakçioğlu Ömer'in **iki re's siyah** ve merhum Kuşakçioğlu Ahmed'in **bir siyah öküzü** ve merhum Canikoğlu Eyyüp'ün **iki siyah öküzü** ve merhum Salih'in **iki reis siyah ve sakar öküzleri** ve Hasan Ağa'nın **bir reis alaca öküzü ki, ceman onaltı re's öküzler** müvekkil-i merhumunların yedlerinde mülkleri olup Tuzaklı Kazası'nda abeşi (?) nam **mahalde ra'î olunur iken** hayvanat-ı mezkurları işbu merhum gündüzün kuşluk vakti aveneleri gaibun ani'l-meclis Ali Şir ve Kürt Mahmud ve Timur nam kimesneler ile maan mahall-i mezkure geldiklerinde işbu merhum hayvanat-ı mezkurların cümlesini ahz ederek sakın olduğu karyesine götürmüş olduğundan **sual olunup mucib-i şer'isi icra olunmak muradındır** diye...bi'l-vekalde bade'd-dava ve's-sual merhum dahi cevabında külliyyen inkar etmekle müdde'î vekil-i merhum mârû'z-zikr iddiasını mübeyyin beyana havale olunduktan şerait-i kabul haklarında vaki olan karye-i merkumeden Kuşakçioğlu Ahmed b. Ali ve İrmenis Karyesi'nden Sulakoğlu Ali b. Veliyyüddin nam kimesneler şahadetleriyle tarih-i mezkurda merhum Cemaloğlu Ali hayvanat-ı mezkurların cümlesini gündüzün kuşluk vakti ahz

hayvanların değeri nisabı geçmesine rağmen hayvanlar mekan-ı muhrezden çalınmadıkları için yani hırsızlık suçunun unsurlarından birinin eksik olmasından dolayı faile had cezası yerine ta'zîr cezası verildiği anlaşılmaktadır.

Kayıtlarda hırsızlığa azmettiren kişiye de ta'zîr cezası uygulandığı görülmektedir. 1519 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, bir kişiyi armut çalması için azmettiren Ramazan'a ta'zîr cezası verilmektedir.³³³

c. Hapis Cezası

Uygulamada hırsızlık suçunun unsurlarından birinin eksikliği sebebiyle had cezasının kürek cezasına dönüştüğüne dair örnekler mevcuttur.

Örneğin 1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, başkasının öküzlerini mekan-ı muhrez olmayan yerden çalan kişiye kürek cezası verilmektedir.³³⁴ Mahkeme defterinde hırsızın elinin kesilmeme sebebi açıklanmaktadır. *"...mekan-ı muhrezden olmamağın şer'le kat'-ı yed lazım gelmediğin...zikrolunan kimesnelerin cümlesi küreğe koşulmasın..."*

Uygulamada hırsızlık yaptıklarına dair şüphe edilen ancak tam olarak ispatlanamayan suçlulara kürek cezası verilmektedir. Örneğin 1594 tarihli Üsküdar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, ellerindeki çalıntı beygirleri satın aldık diye

ve sirkat ederek kendi karyesine götürdüğünü bi'l-muvacehe vech-i şer'î üzere isbat eyleyip mucibiyle hayvanat-ı mezkurlar mevcut ise aynen müstehleke ise ahali ve vukuf (?) ihbarlarıyla gitmelerinin merkum Cemaloğlu Ali'den bi't-tahsil müdde'î vekil-i merkume teslimle merkum Cemaloğlu Ali nam kimesneye ta'zîr lazım geldiği bi'l-iltimas huzur-ı devletlerine ilam olundu. 1851." SŞS, d.no. 27, h.no. 94/1. akt. Eser, Mustafa, 27 Numaralı Sivas Şer'iyeye Sicili (H.1267-1268/M.1851-1852) Değerlendirme ve Transkripsiyon, s. 228.

³³³ "Ramazan b. Hüseyin meclis-i şer'a gelip Hamza-yeri demekle maruf yerin üzerinden varıp sahibü'l-arz olan Mukbil Fakih marifeti olmadan (...)ni gönderip armut aldırıp teaddi ettiğini itiraf ettiği sebepten ta'zîr olunup sebt-i sicil olundu. 925/1519." İKS, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 162.

³³⁴ "Edirne kadısına hüküm ki: Südde-i Saadetim'e mektup gönderip; "Eflak kafirlerinden Kerkene ve İstancorlina (?) ve İstanko nam zimmiler... Balioğlu Memi nam kimesne Haydar nam kimesnelerin öküzlerin sirkat ettiği şer'le sabit olmağın mekan-ı muhrezden olmamağın şer'le kat'-ı yed lazım gelmediğin... mezkurun kimesneleri emrim üzere cümlesin kayd ü bent ile Südde-i Saadetim'e gönderesin ki, küreğe koşula. 976/1569." BOA.MD, d.no. 7, h.no. 2542. akt. BOADB, 7(III) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s.292.

savunma yapmaları ancak daha önceden suç töhmetleri olduğu için dört zimmîye kürek cezası verilmektedir.³³⁵

1592 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, hırsızlık suçu şahitlerce sabit olan üç kişiye kayıta “*hayli nesne serika eyledikleri*” ifadesi bulunsa da el kesme yerine kürek cezası verildiğine göre muhtemelen çalınan eşyalar üçe bölündüğünde hırsızlık nisabına ulaşmamıştır.³³⁶

1594 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta ise genel bir ifade kullanılarak idam cezası alan suçlular haricindeki suçluların küreğe gönderilmesi emredilmektedir.³³⁷

Kanuni kanunnamesi m.65’de: “*Eğer at veya katır veya eşek veya sığır uğurlasa elin keseler eğer kesmezlerse ikiyüz akçe cürm alınır.*”³³⁸ denilerek at, katır, eşek veya sığır çalan suçlunun elinin kesilmesi eğer kesilmezse yani had cezasını gerektirecek hırsızlık unsurları oluşmamışsa para cezası öngörülmektedir. Kanuni dönemindeki 1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta; Çorum’da meydana

³³⁵ “*Aztolu Bostancıbaşı Ağa tarafından mübaşir tayin olunan Hümayun zabıtı kulları mübaşeretiyle sarık olmak üzere ahz ve meclis-i şer’ e ihzar eylediği Kıbtî taifesinden Ali ve Mustafa ve Nikola muvacehelerinde mezburun Kıbtîler tarih-i ilamdan beş gün mukaddem mahall-i mezkurede gece halinde dört bargir (beygir) ve bir siyah katırı sirka ettiklerinde yedlerinde bulunmakla ahz eylediğimizden sonra yine dört re’s bargirimizi dahi mezburun bir hafta mukaddem sirka etmeleriyle talep ederim diye dava ettiklerinde mezburun cevaplarında zikr olunan dört re’s bargir ile bir-re’s katırı gaib ani’l-meclis ismi malumemiz olmayan Emir nam kimesne ile Bulgar nam zimmiden bir-re’s bargir ve beş kuruş verip iştirâ’ etmişizdir deyi müdafaaya tasaddi ve lakin mezburun Kıbtîleri civar-ı aliyyede mechulü’l-ahval olup hilaf-ı ferman serseri ve geşt ve güzâr (gezip dolaşan) eder makulesinden olup mazınne-i töhmet olduklarına binaen reayanın emniyetleri olmamakla ıslah-ı nefis edince küreğe vaz’ olunmak üzere ilamlarıyla huzur-ı alilerine irsal olundu. 1160/1590.” ÜŞŞ, d.no. 420, h.no. 157. akt. Muzafferova, s. 105.*

³³⁶ “*Gelibolu kadısına hüküm ki...Gelibolu bezestanının demir penceresini delip mal-ı vakıftan rehlin konulan ve esvabdan hayli nesne serika eyledikleri...şahadetleriyle sabit olup olunduğun (?) sen ki kadısın mumzi suret-i sicil ile bildirdiğin ecilden zikrolunan üç nefer mücrim ve anlardan gayrı Gelibolu zindanında cürm-ü galiz ile mahpus olanlar Sığıcak Beği olan Mustafa dame izzuhunun kalıçesine (gemi) teslim olunmak babında hükm-ü hümayunum ricasına arzetmeğin buyurdum ki vardıkda onun gibi cürm-ü galizleri sabit olup salbe veya kat’-ı uzva müstahak olanlardan ne mikdar mücrim var ise müşarun-ileyhin kalıçesine veresin. 1162/1592” BOA.MD, d.no. 69, h.no. 44. akt. Çiçek, Fatih, 69 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.169-336), s. 123.*

³³⁷ “*Hüdavendigâr ve Karesi ve Biga sancaklarında vaki olan kadılara hüküm ki:... bi-hasebi’s-şer’ salb u siyasete müstahak olanlardan mâadasın havass-ı hümayun vesair serbest karyelerdendir demeyip suret-i sicilleri ile müşarun-ileyh çavuşuma teslim eylesin ki küreğe verileler...1002.” BOA.MD, d.no. 72, h.no. 250. akt. Tanrıvermiş, Abdullah, 72 Numaralı Mühimme Defteri (H.1002-1003), (vr.1-230) İnceleme-Metin, s. 184; Diğer örnekler için bk. a.eser. s. 244, 298.*

³³⁸ Heyd, *Criminal Law*, s. 73.

gelen at hırsızlığı olayında, Elvent isimli sipahiye, hırsızlık yaptığı sabit olduğu için kürek cezası verilmektedir.³³⁹ Bu kayıttan atın hırsızlıkta iken mi yoksa açık alandan mı çalındığı belli değildir. Kürek cezası verildiğine göre at açık alandan çalınmış olmalıdır. Ayrıca defterde para cezası ve miktarı açıklanmamaktadır muhtemelen suçluya para cezası da uygulanmaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi para cezaları ve miktarları çoğunlukla mahkeme defterlerine kaydedilmemektedir. Çünkü kanunnamelerde hangi suça ne kadar para cezası uygulanacağı açıklanmaktadır. At vb. hayvanları çalan suçlulara uygulanan kürek cezası örnekleri kayıtlarda oldukça çoktur.³⁴⁰ Bu kararların hepsi Divan-ı Hümayun tarafından 1550-1600 tarihleri arasında alınmaktadır.

Uygulamada hırsızlara yardım yataklık yapan kişilere de kürek cezası verilmektedir. 1594 tarihli mühimme defterindeki bir kayıttan, Kili sakinlerinden Sinan'a, hırsızları korumak ve işbirliği yapmaktan dolayı kürek cezası verilmektedir.³⁴¹

1885 tarihli bir kayıttan teşebbüs halinde kalan hırsızlık suçuna üç yıl kürek cezası verilmektedir. Yine aynı tarihli bir kayıttan, hırsızlık kasdıyla bir dükkanın

³³⁹ "Çorum beğine ve kadısına hüküm ki: Sen ki Çorum beği ve kadısısın, mektup gönderip; "Elvend b. Rüstem nam **sipahi at sirka edip** hırsızlığı müseccel ise arzidesiz" diye emr-i şerif varid olmağın "Vakidir" deyi tasdik eylediğın ilam ettiğıniz ecilden buyurdum ki: Mezburu yarar âdemlere koşup Südde-i Saadetim'e suret-i sicili ile gönderesiz ki **küreğe konula**. 972/1565." BOA.MD, d.no. 6, h.no. 98. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 77.

³⁴⁰ Örnekler için bk. BOA.MD, d.no. 3, h.no. 708. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 314; BOA.MD, d.no. 6, h.no. 1193. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 208; BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1510. akt. BOADB, 7(II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 169; BOA.MD, d.no. 12, h.no. 574. akt. BOADB, 12 Numaralı Mühimme Defteri, (978-979/1570-1572), s. 384; BOA.MD, d.no. 10, h.no. 519. akt. Çakır, s. 166; BOA.MD, d.no. 12, h.no. 1197. akt. BOADB, 12(II) Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s. 246; BOA.MD, d.no. 10, h.no. 478. akt. Çakır, s. 144; BOA, MDZYL, d.no. 3, h.no. 57. akt. Torun, s. 94; BOA.MD, d.no. 39, h.no. 204. akt. Akçelik, Erhan, 39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-118), s. 203.

³⁴¹ "Bender beğine hüküm ki: Mektup gönderip Kili sakinlerinden Yaya Sinan demekle maruf kimesne mukaddema şehir subaşı iken, **dükkanlar açıldıkta, "Hırsızları ben bilirim"** deyi ikrar edip karındaşı dahi hırsız şeriki olup, **cümle fesâd u şenaatte mezburlar müşterektir** deyi, a 'yan-ı vilayet haber verdiklerinden...mezkur Yaya Sinan'ın vech-i meşruh üzere olan suret-i sicilin alâ vechi't-tafsîl şer'le sabit olursa, yarar âdemlere koşup **küreğe gönderesin**.1594" BOA.MD, d.no. 72, h.no. 137. akt. Tanrıvermiş, s. 102.

duvarını delmeye çalışırken yakalanan faile sabıkası da olmasından dolayı dört sene kürek cezası verilmektedir.³⁴²

Hırsızlara uygulanacak ta'zîr cezalarından birisi de kalebentlik cezasıdır. Uygulamadaki 1716 tarihli mühimme defterindeki bir örnekte, hırsızlık töhmetinden dolayı yakalanarak tutuklanan üç kişiye kalebentlik cezası verilmektedir. Bu örnekte de muhtemelen ispat şartlarından birisi eksik olduğu için suçlulara had cezası yerine ta'zîr cezası uygulanmaktadır.³⁴³

Kalebentlik cezası bazı hırsızlık suçlarında katle bedel bir ceza çeşidi olarak kayıtlarda yerini alır. Örneğin 1785 tarihli bir kayıтта, birkaç defa hırsızlığı sabit olan suçluya ölüm cezasına bedel kalebentlik cezası verilmektedir.³⁴⁴

d. Sürgün Cezası

Hırsızlara uygulanan ta'zîr cezalarından birisi de sürgün cezasıdır. Uygulamada hırsızlık töhmetinden dolayı suçluya sürgün cezası verilmektedir. Örneğin 1833 tarihli Nefy defterindeki bir kayıтта; Nevşehir'de meydana gelen olayda, Yusuf isimli şahsa, hırsızlık töhmetinin olması ve elinde çalınmış mal bulunmasından dolayı çalıntı malların sahiplerine iade edilmesinden sonra ailesiyle beraber sürgün cezası verilmektedir.³⁴⁵

1827 tarihli Nefy defterindeki bir kayıтта; Edirne'de yüzbaşı olan Salih isimli askere, hırsızlık töhmeti taşıması ve en son yaptığı hırsızlığı da itiraf etmesinden

³⁴² Akt. Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, s. 157.

³⁴³ “Bozcaada Kalesi dizdarına hüküm ki: Süleyman çorbacı ve oğlu Emir Mehmed ve Çolak Ahmed demekle maruf üç nefer kimesneler sarıklık töhmeti ile ahz olunup tedip olunmaların muktezi olmağla...merkuman üç neferi zabitleri marifetiyle Bozcaada Kalesi'ne varıp dahil olduklarında kale-i mezburede kalebent olunmaları için hüküm yazılmıştır. 1128/1716.” BOA.MD, d.no. 124, h.no. 3. akt. Bıyık, s. 104.

³⁴⁴ “Arap Beşir nam şahıs sirkat töhmetine tasaddi ve lede'l-ahz yedinde zuhur eden eşyayı serika eylediğini mukırr ve muterif olduğundan mâada mukaddema birkaç defa vuku bulan sirkat töhmeti dahi (.....) sudur eylediğini (.....) ikrar ve itiraf eylediğine binaen çavuş mübaşeretiyile mezbur katline bedel Magosa Kalesi'ne irsal ve kalebent olunup...1199/1785” Akt. Menekşe, s.137.

³⁴⁵ “Kayseri naibine ve Nevşehir Ürgüb Voyvadası Tahir Beğ'e, Zile Karyesi ahalisinden Yusuf nam şahıs sirkat töhmetiyle ahz u haps ve yedinde olan eşya-yı mesrake ashabına red ile kendisinden ahali emin olmadıkları inha olunmakla merkumun iyal u evladiyla Kayseri'ye nefy u iclası babında divandan emr-i ali. 1248/1833.” Kavaklı, s. 538.

dolayı sürgün cezası verilmektedir.³⁴⁶ Kayıтта çalınan şeyin ne olduğu belli olmasa da sürgün cezası verildiği için hırsızlık suçunun unsurlarından birinin eksik olduğunu söyleyebiliriz.

Hırsızlara uygulanan ta‘zîr cezalarından birisi de mahalleden ihraç cezasıdır. Yavuz Sultan Selim Umumi Kanunamesi m.121'de: “*Ve dahi bir kimesneyi mahallesi veya karyesi cemaati hırsızdır*³⁴⁷ *ve kahbedir deyü şikayet edip bize gerekmez deyü reddetseler, vâkıa müttehem ise, dahi beyne'n-nâs ma'lûm ola, mahallesinden ve karyesinden nefy edeler.*”³⁴⁸ şeklinde beyan edilen kanun maddesinin uygulama örneğini 1739 tarihli Konya mahkemesi kadı defterindeki bir kayıтта görmekteyiz. Konya'da meydana gelen hırsızlık olayında, Mehmet isimli şahsa bir ev ve mescide girerek hırsızlık yapmasından dolayı mahalleden ihraç cezası verilmektedir.³⁴⁹

Benzer bir örneği 1749 tarihli Konya mahkemesi kadı defterindeki bir kayıтта da görmekteyiz. Mahkeme mahalle halkının hırsızlık yapan karı kocanın mahallelerinden ihraç edilme taleplerine muvafık karar vermektedir.³⁵⁰

³⁴⁶ “Çirmen Sancağı mutasarrıfı vezire ve Tolcı naibine: Edirne'de Salih nam şahıs *sirkat töhmetini irtıkab etmiş ve sirkat eylediği şeyleri kendisi dahi ikrar ederek üzerinde olan talim elbisesi ref' ile kendisi habsolunmuş olduğu müşarun-ileyh tarafından inha olunmakla merkumun müşarun-ileyh tarafından tayin olunan kavas (koruma görevlisi) ile Tolcı'ya nefy u iclası* babında divandan emr-i âli. 1242/1827.” Kavaklı, s. 38.

³⁴⁷ Kanunamedeki “hırsız” ifadesi “sârik” anlamındaki suçludan ziyade farklı suçları işlemeyi itiyad haline getiren kişi olarak yorumlanabilir.

³⁴⁸ Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 106.

³⁴⁹ “Konya'da İbn Salih Mahallesi ahalisinden işbu (sekiz isim) ve sairlerin meclis-i şer' de Ahmed b. Veli nam kimesne mahzarında her biri takrir-i kelam ve tabir-i ani'l-meram edip *mezbure Mehmed kendi halinde olmayıp gecelerde gezip Mehmed'in menziline açup malını sarf etmeğin tarih-i kitabdan bir gün mukaddem Turşucu Mahallesinde vaki mescid-i şerîfin kapısını açıp üç dört aded sim sarf eylediği şer'an sabit olmağla mezbur Ahmed'den cümlemiz razı ve hoşnud değiliz mahallemizden ihrac olunması matlubumuzdur* deyi her biri sû-i halini ihbar etmeleriyle mucib-i ihbar *Ahmed'in mahalle-i mezbureden hurucuna...1739.*” KOŞŞ, d.no. 54, h.no. 148/6. akt. Sevici, Hatice, 54 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili'nin (1-190) Değerlendirme ve Transkripsiyonu (H.1150-1152/M.1738-1740), s. 520.

³⁵⁰ “Konya Çumra karyesi sakinlerinden (sekiz isim) nam kimesneler ve karye-i mezkure zabiti el-Hac Ali Ağa hazır bi'l meclis olduğu halde meclis-i şer'-i şerif-i enverde herbiri takrir-i kelam ve tabir-i ani'l-meram edip karyemiz sakinlerinden gaib ani'l-meclis *Hüsam b. Abdülmümin ve zevcesi Şerife Meryem bt. Abdurrahman nam kimesneler tarih-i kitabdan bir yıl mukaddem karyemiz sükkanından Araboğlu Ahmed'in gece ile menzilinden bir miktar eşyası zayi' olup mezbur Hüsam'ın menzilinde zuhur ve sabit olduktan sonra üç seneden beri dahi nice kimselerin zayi' olan emval ve eşyaları zuhur edip ekserini ashab-ı isbat ve yedinde ahz olunmağla naib-i mezbur vech-i meşruh üzere mezbur Meryem'i ta'zîr edip bundan mâada tarih-i kitabdan bir*

e. Para Cezası

Hırsızlara ta'zîr cezası olarak değneğin yanısıra para cezası uygulanmaktadır. Kanunnamelerin bir kısmında unsurları oluşan hırsızlık suçuna had cezası uygulanacağı, unsurlarında eksiklik varsa değnek ve para cezalarının uygulanacağı açıkça ifade edilmektedir. Kanuni Umumi Kanunnamesi m.30'da bu açıklamayı görmekteyiz. *“Eğer kovan veya koyun veya kuzu uğurlasa, serika nisabına yetmese, kadı ta'zîr edip ağaç başına bir akçe alına. Ve eğer serika nisabına yetse, elin keseler, cürm almayalar.”*³⁵¹

Bazı kanunname maddelerinde ise unsurları oluşan hırsızlık suçuna had uygulanacağı, oluşmayanlara ta'zîr cezaları verileceği şeklinde açık bir beyan bulunmamaktadır. Ancak kanun maddesindeki ifadelerden unsurları oluşmayan hırsızlık suçlarına ta'zîr cezaları uygulanacağı anlaşılmaktadır. Örneğin tavuk, kaz, ördek vb. çalanlara had cezasının verilmemesinin sebebi gayet açıktır. Çünkü bu mallar nisap miktarına ulaşmamaktadır. Yine inek, at vb. malları çalanlara da para cezaları öngörülmektedir. Bu tür nisap miktarını geçen hırsızlık mallarının muhtemelen hırsızlık altında değil iken çalınmasından dolayı suçun unsurları oluşmadığından had cezası yerine para cezaları öngörülmektedir. Örneğin Fatih Umumi Kanunnamesi m.16 ve II Bayezid Umumi Kanunnamesi m.20'ye göre: kaz ve ördek çalana iki sopaya bir akçe alınır. Koyun ve kovan çalandan 15 akçe alınır, yancuk (kese, çanta), destar (sarık) çalandan sopa başına bir akçe alınır. Sığır çalandan zenginse 100, orta halli ise 50, fakirse 40 veya 30 akçe alınır. At çalandan 200 akçe alınır, m. 27 ve 23'e göre: yoğurt veya ekmek çalandan sopa başına bir akçe alınır.³⁵²

sene mukaddem karyemiz sakinlerinden Sabire bt. Mustafa nam hatunu mezbure Şerife Meryem âhara pezevenklik edip menziline kapayıp kulağından bir çift küpesini bir sim kemeri ve kuşağını gasb edip sabit ve yedinde ahz olunmağla hala mezbur Hüsam'ın ve zevcesinin sirka ve gammaz ve heik-i ırz mezburanın adet-i müstemirreleri olup bundan böyle mezburlar karyemiz sakin olmak iktiza eder ise perişan olmamıza baislerdir karyemizden mezbur Hüsam'ın iyaliyle ihracını talep ederiz deyi ihbar etmeleri mucibince mezbur Hüsam'ın zevcesi ile karye-i mezburdan ihracına...1162/1749.” KOŞŞ, d.no. 57, h.no. 70/4. akt. Altan, Mehmet, 1748-1749 Yılında Konya'da Sosyal ve İktisadi Hayat (57 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre), s. 170.

³⁵¹ Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 301; Heyd, s. 73.

³⁵² Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 351; a.eser. II, 42.

Kanuni devri Bağdâd Eyaleti Kanunnamesi m.55'te de yine hırsızlık yapan kişiye suçun durumuna (hırsızlık suçunun unsurlarının oluşup oluşmadığına) bakılarak had veya ta'zîr cezaları uygulanması gerektiği beyan edilmektedir.³⁵³

Kanunname maddelerinde unsurları oluşmayan hırsızlık suçlarına öngörülen para cezalarının uygulamada da uygulandığını görmekteyiz. Örneğin 1519 tarihli Üsküdar Mahkemesindeki bir kayıta çalınan on koyundan bir tanesinin Yusuf isimli şahsın ağılında bulunmasından dolayı ilgili şahsa para cezaları uygulanmaktadır.³⁵⁴

f. Teşhir

Hırsızlara uygulanması öngörülen ta'zîr yaptırımlarından birisi de teşhirdir. Hırsızlara uygulanacak teşhir yaptırımı sadece kanunname maddelerinde bulunmaktadır. Kanuni Umumi Kanunnamesi m.64; “*Eğer bir kimesne kaz veya tavuk veya ördek uğurlasa veyahud urub öldürse kadı bade't-tazmin ta'zîr edip kadı tavuğu ve ördeği boynuna asıb teşhir ede ve illa iki ağaca bir akçe cürm alına.*”³⁵⁵

II. Beyazid Dönemi Çeltük Yasaknamesi m. 3: “*Ve bir kimesne çeltik uğurlayacak olursa, kadı ma'rifetiyle tazmîn ettirdikten sonra muhkem let edip burnunu delip pazarlarda gezdirip teşhir eyleye. Ve bir kimesne kasd ile çeltük içine davar koyacak olursa, zararın tazmîn ettirip hakkından geleler.*”³⁵⁶ İncelediğimiz mahkeme defterlerinde bu kanun maddelerinin uygulama örneklerini bulamadık.

g. Müsadere

Hırsızlara öngörülen ta'zîr yaptırımlarından birisi de hırsızlık mahallinin itlaf edilmesidir. Uygulamadaki 1631 tarihli mühimme defterindeki bir örnekte,

³⁵³ “*Ve uğrıdan ve haramiden cerime alınmayıp günahına göre siyaset oluna. Meğer ettiği günah cüz'î ola; ana göre cerime alına.*” Akgündüz, *Kanunnameler*, V, 224.

³⁵⁴ “*Taşköprü vilayetinde amil olan Musa b. Turahan meclis-i şer'a Yusuf b. Abdullah'ı ihzar edip bundan evvel Günceoğlu'nun sürüsünden on koyun sirkat olunup sonra biri senin ağılında bulunup zıkr olan koyun hususunda üzerine sirkat töhmeti sabit olup ta'zîr olup sebt-i sicillat olunmuş idi sonra bu babda cerimen bitmeyip (?) kaldı talep ederim dedikte mezkur Yusuf vakia bu vechile sirkat töhmeti üzerine sabit oldu ama cerimem ehl-i örf taifesine bitip (?) tamam oldu dedikte gibbe'l-inkar ve'l-istîşhad ve'l-acz an ikameti'l-beyyine mezkur Musa'ya cerimesin bitmediğinin (?) bilmediğine yemin billâh ettirilip cerimesi mezkur amil Musa'ya hüküm olundu. 925/1519.*” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil*, s. 163.

³⁵⁵ Heyd, *Criminal Law*, s. 73.

³⁵⁶ Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 404.

yolcuların konakladığı bir handa sürekli hırsızlık olaylarının meydana gelmesinden dolayı hanın yıkılmasına karar verilmektedir.³⁵⁷ Mescid-i dırar'ın yıkılması da itlaf çeşitlerindedir.³⁵⁸ Hırsızlık mahallinin yıktırılması mescid-i dırar'ın yıktırılmasına kıyaslanmış olabilir.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere unsurları oluşan hırsızlık suçlarına Osmanlı had cezasını uygulamaktadır. Suçun unsurları ve ispat şartlarındaki eksiklik veya şüphe durumunda had yerine ta'zîr cezaları uygulanmaktadır. Osmanlı, gerektiğinde cezaların caydırıcı yönü de dikkate alınarak devlet hazinesine girmeye kalkışan suçlu örneğinde olduğu gibi tekerrür ve itiyadi olarak işlenen hırsızlık suçlarına siyaseten katli uygulamaktan çekinmemiştir. Unsurları ve ispat şartları oluşmayan hırsızlık suçlarına farklı ta'zîr cezaları uygulanmakla beraber 1550-1600 yılları arasında kürek cezalarının yoğunlaştığını görmekteyiz.

Hırsızlık suçuyla alakalı değinmemiz gereken noktalardan birisi de Osmanlı kanunnamelerinde hırsızlık zanlısı olan ve suç töhmeti taşıyanların işkence yapılarak sorgulanmasına yönelik kanun maddelerinin³⁵⁹ bulunması meselesidir.

Örneklere geçmeden önce İslam hukukunun işkence konusuna yaklaşımını kısaca ifade etmek gerekir. Hz. Ömer, işkence, tehdit ve benzeri yollarla suç itirafında bulunan sanığın itirafının geçerli olmadığını ifade etmektedir.³⁶⁰ Ebû Yûsuf

³⁵⁷ "Saray kadısına hüküm ki: Haliya nefsi-i Sarây'da vaki () Hanı demekle maruf **hanın hancıları, hana müsaferet ile konan müslümanların esvab u erzakın garet ü hasaret edip daima ayende vü revendeye (gelen gidene) gadr u teaddi olunduğundan** gayri haliya zikrolunan **handa altı yük mîrî akçe sirka olunup** zikrolunan hanın hedm olması mühimmattan olmağla...İbrahim Çavuş zîde kadruhu mübaşeretîyle **şer'le kal' u kam' olunmak** babında ferman-ı alışanım sadır olmuştur. Buyurdum ki: *Vusul buldukda, sadır olan emrim üzere zikrolunan hanı marifet-i şer'-i şerîf ve merkum mübaşeretîyle kal' u kam' ettirip...*1041/1631" BOA.MD, d.no. 85, h.no. 364. akt. BOADB, 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041/1630-1631), s. 223.

³⁵⁸ İbn Teymiyye, *el-Hisbe*, s. 173.

³⁵⁹ II. Bayezid Umumi Kanunnamesi m.39: "*Ve hırsız taifesi işkencede ikrar etse ve alâim dahi ikrar eylese, ol ikrar muteber ola.*" Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 44. Yavuz Sultan Selim Rumeli Eyaleti Kanunnameleri m.128: "*Bir kimesnenin elinde veya evinde uğurluk nesne bulunsa, satın aldı ise satanı bulduralar ve bulmayacak, müttehem ise işkence edeler. Amma işkencede ihtiyat edeler, kable's-sübut telef-i nefis olmaya. Amma işkencede telef-i nefis vaki' olacak olur ise, davası sorulmaya.*" Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 427. Kanuni Umumi Kanunnamesi m.47: "*Ve eğer hırsız işkencede ikrar etse, alâmeti dahi bulunursa, onun ikrarı muteberdir, suçuna göre siyaset edeler.*" Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 302. m.48: "*Eğer hırsız bir kişiye "şerikimdir" dese, ol kişi bunda müttehem kimesne ise, işkence edeler; eğer değil ise, hırsızın sözüne amel emeyeler.*" Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 303; Heyd, s. 80.

³⁶⁰ Akşit, s. 135.

zor ve tehdit altında yapılan itirafı geçerli kabul etmeyerek bu şekildeki itiraf sonucunda ceza verilemeyeceğini söyler.³⁶¹ Ancak özellikle hırsızlık suçlarında çalınan malların yerini göstermesi ve suç ortaklarını söylemesi için sanığa işkence yapılabileceğini söyleyen hukukçular da vardır. İbn Âbidin bunlardan biridir.³⁶² Dede Cöngi Efendi hırsıza işkence yapılabileceği şeklindeki bazı Hanefî ulemasının icthatlarına açıklık getirerek “ikrah sebebiyle yapılan itiraf, çalınan malın tazmin edilmesinde kabul edilir ancak kısas ve had cezaları uygulamak için delil olarak kabul edilmez”³⁶³ demektedir. “İşkencenin İslâm yargılama hukukunda hiçbir zaman bir usul kurumu olarak mevcut olmadığı, yani sanığın ikrarını sağlamaya yönelik bir ifade alma tekniği olarak meşrulaşmadığı da söylenmektedir.”³⁶⁴

Kanun maddelerinde görüldüğü üzere zanlıya işkence yapılması özellikle suçun yan delilleri bulunması halinde istenmektedir. Uygulama örneklerinde de aynı şekilde zanlının töhmeti sabıkası varsa işkence yapılmaktadır. 1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Çorlu kasabasında meydana gelen elbise hırsızlığı olayında töhmeti sabıkası olan subaşı ve asesin işkence yapılarak konuşturulması emredilmektedir.³⁶⁵ 1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Keşan kazasında Boyacı Mehmet isimli levente, kazada bazı evlerin açılması ve elbiselerin çalınması sonrası şahsın töhmeti sabıkası olması ve elinde bazı elbiseler olmasından dolayı işkence yapılması ve konuşturularak ortaklarının ve yardımcılarının olup olmadığını öğrenilmesi ve gerekli cezanın verilmesi emredilmektedir.³⁶⁶ 1569 tarihli mühimme

³⁶¹ Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harac*, s. 175.

³⁶² İbn Âbidîn, VI, 146.

³⁶³ “...suret-i ikrahda darp-ı siyat ya habs-i yevm ile vuku'-yafta olan ikrar-ı müttehem, her ne kadar tazmin-i emvalde muteber ise de lakin şüphe ile münderi' ve mündefi' olan hudud ve kısasda mutlaka gayr-ı caizdir.” Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 161.

³⁶⁴ Avcı, “Hukuk Tarihimizde Hukuka Aykırı Deliller Sorunu: İşkence (Örf-i Maruf) Uygulaması”, *TDAV*, sy.147, s. 28.

³⁶⁵ BOA.MD, d.no. 6, h.no. 296. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 182.

³⁶⁶ “Keşan kadısına hüküm ki: Dergah-ı Muallama mektup gönderip; "taht-ı kazanda evler açılıp ve esvablar garet olunup haliya İpsala'da mahbus olan Boyacı Mehmed nam müttehem levend mazanna olup elinde bazı esvab dahi bulunup yataklarını ve yoldaşlarını dedirtmek için a'yân-ı vilayet mezburu örf-i maruf olunmasın iltimas ettiklerin" bildirdiğin ecilden buyurdum ki: Göresin; kazıyye arz olunduğu gibi olup mezburun töhmet-i sabıkası var ise örf-i maruf ettirip yatakların ve yoldaşların dedirtip şer'le lazım geleni icra edesin. Amma; örfde ihtiyat edip

defterindeki bir kayıta, Hayrabolu kasabasında bir cariye'nin öldürülmesi ve hırsızlık olaylarından sonra kasabadaki şüpheli ve töhmeti olanların işkence yapılarak konuşurması ve suçlulara gereken cezanın verilmesi emredilmektedir.³⁶⁷ 1560 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, bir katl davasında, şüpheli olan dört kişiden biri olan Abdi isimli şahıs, maktulu dördümüz öldürdük ve eşyalarını aldık şeklinde itirafta bulunmakta, diğer üç kişi ise katl olayına karışmadıklarını söyleyerek inkar etmektedirler. Üç kişiden biri olan Perçe isimli şahsa işkence yapılarak konuşurması emredilmektedir.³⁶⁸ 1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Karahisar'da ortadan kaybolan yeniçeriler hakkında ifadesine başvuru olan kişilerin çelişkili ve önceki ifadelerini nakzeder şekilde ifade vermelerinden dolayı hepsine işkence yapılarak gerçeğin ortaya çıkarılması emredilmektedir.³⁶⁹ 1578 tarihli mühimme defterindeki başka bir kayıta, Erzurum'da meydana gelen olayda, tezvîr hüküm yazdığı iddia edilen kişilerin töhmeti sabıkaları varsa, işkence yapılması ikrar ederlerse el kesme cezası verilmesi, inkar ederlerse müebbet kürek cezası verilmesi emredilmektedir.³⁷⁰

Uygulama örneklerinde de gördüğümüz üzere işkence sadece hırsızlık olaylarında töhmeti sabıkası olanlara değil diğer suçları işlemiş olma ihtimali olan zanlılara da uygulanmaktadır. Suç alameti yan deliller ve töhmeti olmayan kişilere işkence uygulanmamaktadır. Osmanlı kayıtlarında sabıkası olmayan veya aleyhine karine ve belirti bulunmayan kimselerin işkenceye tabi tutulmasına yönelik bir bilgi ve belge henüz bulunmamaktadır.³⁷¹ Ayrıca “işkence ya kanun gereği yani kanunun

kable's-sübut telef-i nefis olmaktan hazer edesin. 976/1569.” BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1693. akt. BOADB, 7 (II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 259.

³⁶⁷ *töhmet-i sabıka ile müttehem olup müseccel olanlardan mucib-i örf olanların ahvallerin örf-i maruf ile görüp...ve kable's-sübut telef-i nefis olmaktan hazer edip...976/1569*” BOA.MD, d.no. 7, h.no. 2121. akt. BOADB, 7 (III) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 81.

³⁶⁸ BOA.MD, d.no. 3, h.no. 1172. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 520.

³⁶⁹ BOA.MD, d.no. 6, h.no. 308. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 188.

³⁷⁰ BOA.MD, d.no. 34, h.no. 184. akt. Eren, 34 Numaralı ve (H.986/1578) Tarihli Mühimme Defteri (1-164), s. 103.

³⁷¹ Avcı, “Hukuk Tarihimizde Hukuka Aykırı Deliller Sorunu: İşkence (Örf-i Maruf) Uygulaması”, TDAV, sy.147, s. 29.

müsaade ettiği suçlarda veya padişah fermanı ile işkence edilmesi emredilen hususlarda kadı kararı ile ehl-i örf denen kolluk ve infaz memurlarınca yapılırdı.”³⁷²

Kanunname maddeleri ve Divan-ı Hümayun kararları bu yönde olmakla beraber yerel mahkemeler, şeyhülislâm ve müftüler işkenceye karşı tavır almaktadırlar. “Osmanlı tarihi boyunca kadılar, ehl-i örfün keyfi ceza verme arzularıyla devamlı bir mücadele içinde olmuşlardır.”³⁷³

Şeyhülislâmların verdikleri fetvalarda işkence uygulamasına karşı olduklarını görmekteyiz.³⁷⁴ Hatta fetvalarda töhmeti sabıkası olan biri işkenceden dolayı ölürse kanunname maddelerinin³⁷⁵ aksine işkence yapanın diyet ödemesi gerektiği ifade edilmektedir³⁷⁶

Yerel mahkeme kadıları işkence uygulamasının yanında olmamakta ve ellerinden geldiğince işkenceyi engellemeye çalışmaktadırlar. 1564 tarihli mühimme defterindeki bir kayıttta, Akkirman sancağı beyi Hasan Bey, bir katl davasında, kadının "töhma sabıkası olan kişinin işkence sebebiyle katli itiraf etmesi muteber değildir" şeklinde hüccet vermesi üzerine, işkenceye maruz kalanın yaptığı ikrarın muteber olup olmadığı ve kısas uygulanıp uygulanmayacağını Divan-ı Hümayuna mektup göndererek sormaktadır. Divan-ı Hümayundan gelen cevapta gönüllü olarak

³⁷² Avcı, “Hukuk Tarihimizde Hukuka Aykırı Deliller Sorunu: İşkence (Örf-i Maruf) Uygulaması”, *TDAV*, sy.147, s. 28.

³⁷³ Avcı, “Hukuk Tarihimizde Hukuka Aykırı Deliller Sorunu: İşkence (Örf-i Maruf) Uygulaması”, *TDAV*, sy.147, s. 28.

³⁷⁴ “*Zeyd-i yahûdi -Amr esvabım sirka eti- deyi sancakbeyi olan Bekir’e urf ettirip altı yedi günden sonra Amr fevt olsa esvabı sirka edenler bulunsalar Zeyd’e ve Bekir’e ne lazım olur? Cevap: Urf edene diyet Zeyd’e ta’zîr-i şedîd ve habs-i medîd lazımdır.*” Düzdağ, s. 139; “*Ehl-i örf taifesinden Zeyd Amr’ı ahz edip işkence ederken Amr’ın başını sicim ile sarıp şiddet ile sıktıkda ondan gözlerine zaaf târî olup kel-evvel görmez olsa Zeyd’e ne lazım olur ? Cevap: Hükümet-i adl.*” *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 308.

³⁷⁵ Yavuz Sultan Selim Rumeli Eyaleti Kanunnameleri m.128: “*Bir kimesnenin elinde veya evinde uğurluk nesne bulunsa, satın aldı ise satanı bulduralar ve bulmayacak, müttehem ise işkence edeler. Amma işkencede ihtiyat edeler, kable’s-sübut telef-i nefis olmaya. Amma işkencede telef-i nefis vaki olacak olur ise, davası sorulmaya.*” Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 427.

³⁷⁶ “*Esvabı sirka olan Zeyd mazınne olan Amr’ı ehl-i urf eline verip ehl-i urfe işkence ettirip Amr urf içinde fevt olsa Amr’ı urf ettiren bizzat Zeyd olmayıp sebeb olmak ile verese-i Amr Zeyd’dan diyet almağa şer’an kadir olurlar mı? Cevap: Ta’zîr-i şedîd ve zindanda habs-i medîd ettirirler diyeti urf edenden alırlar.*” Düzdağ, s. 139.

katli ikrar ve itiraf edenlerin kısas edilmesi gerektiğine dair bir yanıt verilmektedir.³⁷⁷ Bu örnekten anlaşılacağı üzere kısasla sonuçlanacak işkenceye itibar edilmemektedir. Bazı kanunnamelerde kısas veya hadle ilgili olmayan çalınan malın iadesi ve tazmini konusundaki işkence uygulamalarında ise kadının işkence sonucu ortaya çıkan ikrar konusunda müdahil olmaması istenmektedir.³⁷⁸

İşkence uygulamalarını özellikle 16. yüzyılda Divan-ı Hümayun kararlarında görmekteyiz. İncelediğimiz sicillerde 16. yüzyıldan sonra işkence kararlarına rastlamadık. Ayrıca ne 16. yüzyıl ne de daha sonraki tarihlerde yerel mahkeme kararlarında işkence örneklerine rastlamadık. Örneğin 1716³⁷⁹ ve 1833³⁸⁰ tarihli kayıtlarda hırsızlık töhmeti olanlara işkence yapılmamaktadır.

Osmanlının işkence uygulamasıyla alakalı şöyle bir değerlendirme yapabiliriz. İslam hukukunda yeri olmamasına rağmen 15. ve 16. yüzyıllarda ehl-i örf suçlularla daha iyi mücadele etmek ve devlet düzeninin korunması amacıyla töhmeti sabıkası olanlara işkence uygulamıştır. Hatta bu kural kanunname maddelerinde de yerini bulmuştur. Ancak 17. yüzyıldan itibaren ehl-i örfün önceki nüfuzunu kaybetmesiyle işkence uygulamalarının bittiğini söyleyebiliriz. Osmanlı altı yüzyıllık döneminin her safhasında işkence uygulamış ve İslam ceza hukukundan sapmıştır şeklinde bir yorum yapmak haksızlık olacaktır.

3. Zina Suçu ve Had Cezası

Kasten işlenilmiş gayr-ı meşru cinsel ilişki³⁸¹ olarak da ifade edilen zinanın farklı tarifleri yapılmıştır. Hanefiler zinayı, “Ceza ehliyeti olan bir erkeğin,³⁸² cinsi

³⁷⁷ BOA.MD, d.no. 6, h.no. 625. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 354.

³⁷⁸ II. Bayezid Aydın-Eli Siyasetnamesi m.8'de "İşkence ile ikrar edene kadı araya girmeye, ikrar ettiği nesneyi bulduralar veyahut ödede" Akgündüz, Kanunnameler, II, 170.

³⁷⁹ "Bozcaada Kalesi dizdarına hüküm ki: Süleyman çorbacı ve oğlu Emir Mehmed ve Çolak Ahmed demekle maruf üç nefer kimesneler sarıklık töhmeti ile ahz olunup tedip olunmaların muktezi olmağla Bozcaada Kalesinde kalebent olunmaları fermanım olmağın indî sen ki dizdarı mezkursun merkuman üç nefer zabitleri marifetiyle Bozcaada Kalesine varıp dahil olduklarında kale-i mezburede kalebent olunmaları için hüküm yazılmıştır. 1128/1716." BOA.MD, d.no. 124, h.no. 3. akt. Bıyık, s. 104.

³⁸⁰ "Kayseri naibine: Zile Karyesi ahalisinden Yusuf nam şahıs sirkat töhmetiyle ahz u habs ve yedinde olan eşya-yı mesruke ahabına red ile kendisinden ahali emin olmadıkları inha olunmakla merkumun iyal u evladiyla Kayseri'ye nefy u iclası... 1248/1833." Kavaklı, s. 538.

³⁸¹ Şekerci, Osman, İslam Ceza Hukukunda Ta'zîr Suçları ve Cezaları, s. 36.

münasebette bulunma hakkı veya şüphesi olmadan, kendisine cinsi meyil duyulan³⁸³ ve hayatta olan bir kadınla ve onun rızasıyla³⁸⁴ önden³⁸⁵ (vagina) cinsi münasebette bulunmasıdır.³⁸⁶ şeklinde tarif ederler.

Ebû Hanîfe ve Mâlikîler zinanın tarifine, “müslüman olma” şartını eklemişler.³⁸⁷ Şâfiîler ve Hanbelîler ise ters ilişkiyi de zina kapsamına almışlar.³⁸⁸

Zina suçunun kanuni unsurunu bildiren ayetlerin³⁸⁹ yanısıra bu suça had cezası uygulanabilmesi için aşağıda kısaca sayacağımız maddi ve manevi unsurların da olması gerekir:

a- Gayri meşru ilişkiye bilerek ve isteyerek (cebir ve tehdit olmaksızın) girilmesi gerekir.

b- Erkeğin cinsel organının sünnette kesilen yere kadar kadının cinsel organına girmesi gerekir.

c- Erkekle kadın arasında nikah şüphesinin (karşı tarafı eşi zannetmesi veya aralarında nikah akdi olduğu düşüncesi) olmaması gerekir.

d- Hanefilere göre, temas önden (vagina) olmalıdır.

e- Zina eyleminde tarafların erkek ve kadından oluşması gerekir.³⁹⁰

Zina suçunu diğer suçlardan ayıran en önemli özellik, suçun ispatı sırasında özel ispat şartlarının olmasıdır. Zina suçu re'sen kovuşturulur. Suçun ispatı ikrar ve şahitlikle olur. Suçun ikrarla sabit olacağı noktasında İslam hukukçuları arasında ittifak olmakla beraber, ikrarın kaç defa yapılacağı konusunda ihtilaf vardır. Mâlikî

³⁸² Mecnun ve küçük çocuğun cinsi münasebeti hariç tutulmuş. Molla Hüsrev, II, 61.

³⁸³ Şehvet uyandırmayacak kadar küçük yaştaki kız çocuğu hariç tutulmuş. Molla Hüsrev, II, 62.

³⁸⁴ İkrâh (zorlama) haddi düşürür. Molla Hüsrev, II, 62.

³⁸⁵ Livata (ters ilişki) had cezası gerektirmez; ta'zîr cezası uygulanır. Merğînânî, I, 391.

³⁸⁶ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 383.

³⁸⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 803; Sahnûn b. Abdisselâm b. Said et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, IV, 484; *Mv.f.*, “İhsan”, II, 225.

³⁸⁸ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, III, 339; İbn Kudâme, XII, 340.

³⁸⁹ Nur, 24/2; Nisa, 4/25.

³⁹⁰ Buhûtî, IV, 96; İbn Âbidîn, III, 141; Esen, “Zina”, *DİA*, LIV, 441; *Mv.f.*, “Zina”, XXIV, 21.

ve Şafîiler'e göre tek ikrar yeterlidir.³⁹¹ Hanefî ve Hanbelîlere göre ikrarın dört defa tekrar edilerek yapılması şarttır.³⁹² Hanefiler ayrıca bu ikrarların farklı meclislerde olması gerektiği, mahkemede hakim huzurunda ve her defasında hakim reddetmesi şeklinde yapılmasını şart koşarlar.³⁹³

İspat yollarından olan şahitliğin geçerli olabilmesi için, şahitin müslüman, âdil ve hür olması yanında dört erkek³⁹⁴ şahitin zina fiilini gördüklerini ayrıntılı bir biçimde birbirleriyle çelişmeyecek şekilde aynı mecliste anlatmaları gerekir.³⁹⁵

Zina suçu sabit olduktan sonra, faillere muhsan³⁹⁶ iseler taşlanarak öldürme (recm) ile,³⁹⁷ muhsan değil iseler yüzer celde-kırbaç vurmak suretiyle had cezaları uygulanır.³⁹⁸ Muhsan olan kişi muhsan olmayan biriyle zina etse muhsana recm diğerine celde cezası verilir. Bu konuda hukukçular görüş birliğindedir.³⁹⁹ Köle ve cariyelerin cezası muhsan olup olmadıkları dikkate alınmaksızın elli değnektir.⁴⁰⁰

Osmanlıda muhsan zinakarların cezasının recm olduğunu belirten bir fetva örneği şöyledir: *"Bir taife karye karye gezip avretlerine ve kızlarına ve cariyelerine zina ettirmeyi adet edinseler şer'an ne lazım gelir? el-Cevap: Cumhuru ile fevkal-hadd darb-ı şedidden sonra salahları zahir oluncaya dek zindandan çıkarılmayıp zinası sabit olan avretler cem'ian recm olunmak lazımdır."*⁴⁰¹

³⁹¹ Sahnûn, IV, 486; Hattab, Ebu Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Muhammed Abdirrahmân Ruynî, *Mevâhibu'l-celîl li şerhi Muhtasarı Halil*, VIII, 127; Müzenî, İbrahim İsmâil b. Yahya b. İsmâil, *el-Muhtasar*, s. 342; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, III, 341; İbn Ferhûn, II, 196; Esen, "Zina", 441; *Mv.f.*, "Zina", XXIV, 41.

³⁹² Kudûrî, s. 195; Serahsî, IX, 91; İbn Kudâme, XII, 354; İbn Teymiyye, *es-Siyasetü's-şer'iyye*, s. 290; Esen, "Zina", 441; *Mv.f.*, "Zina", XXIV, 41.

³⁹³ Merğînânî, I, 382; Molla Hüsrev, II, 62; Halebî, I, 330.

³⁹⁴ Nisâ, 4/15; Nûr, 24/4.

³⁹⁵ Merğînânî, I, 381; Molla Hüsrev, II, 62; Halebî, I, 330; Esen, "Zina", 441; *Mv.f.*, "Zina", XXIV, 41.

³⁹⁶ Muhsan olmaktan kasıt hür, âkil, baliğ bir kişinin sahih bir nikah akdiyle kurulan evlilikte, aynı şartları taşıyan bir kadınla önden (vagina) cinsel ilişkiye girmiş olmasıdır. bk. Halebî, I, 330.

³⁹⁷ Müslim, "Hudûd", 25; İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid er-Rebe'î el-Kazvînî, *es-Sünen*, "Hudûd", 7; Tirmizî, "Hudûd", 5.

³⁹⁸ Nur, 24/2.

³⁹⁹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 268; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 808; *Mv.f.*, "İhsan", II, 226.

⁴⁰⁰ Müzenî, *el-Muhtasar*, s. 342; Kudûrî, s. 195; Merğînânî, I, 381; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 833; İbn Kudâme, XII, 340; Halebî, I, 331.

⁴⁰¹ Düздаğ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, s. 159

Osmanlı uygulamasında unsurları oluşan zina suçuna recm cezası verildiğini görmekteyiz.⁴⁰² Bu olayda suç 25 Cemaziyelevvel 1091 tarihinde işlenmiş, mahkeme 27 Cemaziyelevvel günü karar vermiş ve hüküm 1 Cemaziyelahir 1091 günü infaz edilmiştir.⁴⁰³

1657 tarihli Girit mahkemesindeki bir kayıta zina yaptıklarını itiraf eden iki zimmiye celde cezası uygulanmaktadır.⁴⁰⁴ Aynı defterdeki başka bir örnekte yine zina yaptıklarını itiraf eden iki zimmiye celde cezası uygulanmaktadır.⁴⁰⁵ Bu örneklerde suçlulara muhsan olmadıkları için celde cezası verilmektedir.

⁴⁰² "İstanbul'da Aksaray kurbunda Atik mahallesinde sakin işbu baisü'l-kitab Abdullah Çelebi b. Mehmed nam kimesne, meclis-i şer'-i enverde halen zevce-i menkuhesi...olan Ayşe bt. Mehmed muvacehesinde üzerine dava ve takrir-i kelam edip işbu mah-ı (ay) Cemaziyelevvelinin yirmibeşinci günü vakt-i zuhrda mahalle-i mezburda vaki menzîlimin hariciyesinde olan küçük odada mezbure Ayşe..Balat kapısı dahilinde sakin işbu hazır bi'l-meclis Mihail v. Robin nam Yahudi ile ihtiyarlarıyla ber-vech-i âtî **zina ederlerken mezburanı ahz etmiştir.** Husus-ı mezbur sual olunup ihkak-ı hak alınmak matlubumdur dedikte gibbe's-sual mezbure Ayşe cevabında filhakika işbu mezkur Mihail ile vakt-i mezburda marru 'z-zikr odada olduklarını ikrar lakin zinayı inkar edecek merkum Abdullah Çelebi'den husus-ı mezkura beyyine talep olundukda yine mahalle-i mezburede sakin udul-u müslimin...Salih Çavuş, Mehmed Beğ, Mustafa b. Ahmed ve Süleyman b. Ali nam kimesneler li-ecli's-şahade meclis-i şer'a defaaten hazırın olup eserü'l-istişhad filvaki Cemaziyelevvelin yirmibeşinci günü vakt-i zuhurda...işbu merkume Ayşe arkası üzerine yatıp işbu mezbur Mihail çatalına girip tayian ikisi zina ederlerken biz ale'l-fi'leti üzerlerine varıp tahammül-i şahadet için nazar eylediğimizde mezkur **Mihail mezbure Ayşe'yi fercinden vat' eylediğini "ke'l-mîl fi'l-mikhale" muayene ve müşahede eyledik...** mezburenin zinasına bu vech üzere şahitleriz, şahadet dahi ederiz... emr-i ta'dil ve't-tezkiye tamam şahadetleri makbul olmağın mucebîyle mezkure **Ayşe recm olunmak üzere hüküm** ve işbu vesika bi't-talep ketbolundu. 1091/1680." İŞSA, Rumeli Kazaskerliği Mahkemesi, d.no.128, h.no. 41a-1. akt. Menekşe, "Osmanlıda Zina Cezası Olarak Recm", *Marife*, III/2, s. 18.

⁴⁰³ "...Hatun-ı mezbureyi hafr ü hazır olan çukura kollarına gelince gömdüler ve cem olan nasın herbiri bir taş tutup ol vecihle **recm ile helak eylediler.** Ve Yahudi dahi bu girdab-ı mehlekeden tahlis-i giriban etmek ümidiyle bir gün mukaddem şeref-i İslâm ile müşerref olmuştu. Hasılı onu dahi ol mecma-i azimede **katl eylediler...**1091/1680." Akt. Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 258; ayrıca bk. Akgündüz, Ahmed-Öztürk, Said, *Bilinmeyen Osmanlı*, s. 430.

⁴⁰⁴ "Yerani 'ye ber-vechi maktu mutasarrıf olan Mehmed Ağa 'nın vekili Mehmed Beşe meclis-i şer'de Nikola zimmî ve Ergina zimmîyeyi ihzar edip mezburları nısfü'l-leyl karib mahalde zina ve ülfet üzere iken üzerine varıp tuttum sual olunsun dedikte gibbe's-sual her biri ikrar edip ol mahalle zina kasdıyla varıp mezbure dahi râm olup **zina eyledüklerin ikrar etmeleriyle dört defa sualin ikrar ile cevabından sonra haddullah (celde) icra olunup...** 1067/1657." Akt. Oğuz, Mustafa, *Girit (Resmo) Şeriyye Sicil Defterleri (1061-1067)*, s. 390.

⁴⁰⁵ "Rustika zaimi Yahya Ağa karye-i mezbureden Elya zimmîyeyi ihzar edip mezburenin **na-mahrem ile ülfet ve zinası mesmuadır sual olunsun dedikte gibbe's-sual mezbure cevabında filvaki karye-i mezbureden Kostanti zimmî ile üç aydır ülfet ve zina ederim deyî dört defa bî-pervâ ikrar edip haddullah (celde) icra olunmak için zabıtına hitaben tenbih birle kayd şûd.** 1067/1657." Oğuz, s. 400.

4. Zina Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Zina suçunun unsurlarında veya ispat şartlarındaki bir eksiklik sebebiyle had cezası ta'zîr cezasına dönüşmektedir. Osmanlı bu şekildeki suçlar için siyaseten katl ve para gibi farklı ta'zîr cezaları öngörmüştür.

a. Siyaseten Katl Cezası

1573 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, muhsan olan müslüman bir kadına, yahudi ile zina yapması ve suçun ispat şartları tam olarak oluşmadığı için başkalarına ibret olması için denize atılmak suretiyle siyaseten (ta'zîren) katl cezası verilmektedir. Yahudi ise çengele vurularak idam edilmektedir. Bu örnekte kadının zina fiilini alışkanlık haline getiren biri olmadığı halde idamla cezalandırılmasını, kayıttaki “*sâirlerine mucib-i ibret için*” ifadesinden de yola çıkarak bir yahudi ile bu suçu işlemiş olması ve bu fiili yaparak zımnen diğer müslüman kadınların da tahkir edilmesine sebep olmasıdır şeklinde bir yorum yaparak açıklamak mümkündür.⁴⁰⁶

b. Para Cezası

Osmanlı kanunnamelerinde zina suçunun unsurları ve ispat şartları oluşmadığında zinakarların maddi durumuna göre farklı miktarlarda para cezaları öngörülmektedir.

Fatih Umumi Kanunnamesi m.1-3'e göre, evli zinakar (erkek kadın eşit) zenginse 300, orta halli ise 200, fakir ise 100, çok fakir ise 50, daha çok fakir ise 40 akçe, m. 2'ye göre, ergen (bekar) zinakar (erkek kız eşit) ise mali durumuna göre, 100, 50, 40, 30 akçe alınır. Yavuz Sultan Selim Umumi Kanunnamesi m.1: “*Eğer bir kimesne zina eylese şer' ile sabit olsa, zina eden kişi evlü ve gani olsa....siyaset*

⁴⁰⁶ “*Rodos beğine ve kadısına hüküm ki: Sen ki sancak beğisin Dergah-ı Muallama mektup gönderip Semuyin nam yahudi Rodos sipahilerinden Mustafa nam kimesnenin avretiyle bir bağ evinde öpüşüp kaçuşurken bulunduğu sabit u zahir ve müseccel olup ve mezbur yahudi daima Müslüman avretleri götürüp fiil-i şeni' edip ve iki Müslümanı katl etmiştir deyi bildirdiğin kadıaskerim arz etmeğin mezbur yahudi çengele urulup ve hatun denize atılmasını emr edip buyurdum ki arz olunduğu gibi ise mezbur yahudiyi çengele urup ve merkum hatunu denize atıp sairlerine mucib-i ibret için vech-i meşruh üzere siyaset edip emrim yerine vardığın arz edesin. 1573.*” BOA.MD, d.no. 22, h.no. 27. akt. Rahman, Şahin, 22 Numaralı Mühimme Defteri'nin (981-1573) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 64.

*olunmadığı takdirce..” mali durumuna göre, 400, 200, 100, 50, 40 akçe alınır.*⁴⁰⁷ Kanuni Umumi Kanunnamesi m.1: *“Eğer bir kimesne zina eder görülse, şer’an üzerine sabit olsa, lakin alâ vechi’ş-şer‘ recm kılınmalı olmasa..”* zengin ise 400 orta halli veya fakir ise 50 akçe alınır.⁴⁰⁸ Bu kanun maddelerinde *“Siyaset olunmadığı takdirce”, “lakin alâ vechi’ş-şer‘ recm kılınmalı olmasa..”* ifadelerinden unsurları ve ispat şartları oluşmamış zina suçları için ta‘zîr cezaları uygulanacağı beyan edilmektedir.

Fatih Umumi Kanunnamesi m.8: *“Eğer kul (köle)-karavaş (cariye) zina kılrsa, hür ve hürrenin nısfını vere.”*⁴⁰⁹

II. Bayezid Umumi Kanunnamesi m. 3: *“Eğer zina eden dul avret olsa, onun cürmi ergenler gibi ola...”*⁴¹⁰

Fatih Umumi Kanunnamesi m. 4’e göre, bir kadın yabancı bir erkeği evine alırsa köftehor kınlığı⁴¹¹ olarak mali durumuna göre kadının kocasından 100, 50, 40, 30 akçe alınır.⁴¹²

Osmanlının kanunnameler bağlamında en çok tartışıldığı noktası şer‘î cezaları iptal ederek onun yerine para cezaları ihdas ettiği şeklindeki iddialar çerçevesinde olmaktadır. Bu konudaki iddialar şu şekildedir.

Uriel Heyd, Osmanlı kanunnamelerinde düzenlenen para cezalarını şer‘î hukuktan sapma olarak değerlendirerek para cezalarının birçok suç için standart hale getirilmesinin ana sebebinin mali gereksimler olduğunu düşünmektedir.⁴¹³

Coşkun Üçok “Kanunnamelerin birçok hükümleri ile tespit edilmiş olan mali cezalar, zarar gören yana ödenen bir nevi tazminat demek olan diyet cezasından

⁴⁰⁷ Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 88.

⁴⁰⁸ Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 296.

⁴⁰⁹ Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 348.

⁴¹⁰ Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 40.

⁴¹¹ Köftehorluk kınlığı, karısının zinasına göz yuman kocadan alınacak para cezasıdır. Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 348.

⁴¹² Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 349.

⁴¹³ Heyd, “Eski Osmalı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat”, *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine* (Çev. Selahattin Eroğlu), s. 58.

başka mali ceza tanımayan ve ta'zîr cezaları arasında mali cezalara yer vermek istemeyen İslam ceza hukukunun esas prensiplerine tamamıyla aykırı düşmektedir."⁴¹⁴ diyerek İslam hukukundan sapma olduğunu görüşündedir.

Neşet Çağatay'da Osmanlının şer'î cezalara para cezalarını ilave etmesini İslam hukuku dışında bir uygulama olarak görür.⁴¹⁵

Ayrıca Fatih Umumi Kanunnamesi m.1: "*Eğer bir kişi zina kılsa şeriat huzurunda sabit olsa ol zina kılan evlü olsa ve dahi bay (zengin) olursa ki bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse cürm üçyüz akçe alına, evsatu'l-hâl olursa kim altıyüz akçeye malik ola cürm ikiyüz akçe alına, andan aşağı gücü yeterse cürm yüz akçe alına...*" şeklindeki zina suçu ile ilgili bir kanun maddesi, zina suçlarına had cezasının uygulanıp uygulanmayacağına dair kesin bir ifadenin olmadığı ve para cezası öngörüldüğü ve şeriate aykırılık bulunduğu şeklinde bir eleştiri vardır.⁴¹⁶

Bu iddialarla ilgili değerlendirmeye geçmeden önce mezheplerin para cezasıyla alakalı tutumuna kısaca değinelim. İslam hukukçuları mali ta'zîr cezasının meşruiyeti hakkında farklı yaklaşımlara sahiptirler. Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed para cezasını caiz görmezken,⁴¹⁷ Ebû Yûsuf, suçlunun malının ta'zîren alınmasını caiz görür. Ancak suçlunun tevbe edip ıslah olması durumunda malının iade edileceğini aksi takdirde malının toplumun ihtiyaçları için harcanacağı görüşünü savunur.⁴¹⁸ Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlerin çoğunluğuna göre mali ta'zîr cezası

⁴¹⁴ Üçok, "Osmanlı Kanunnâmelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *AÜHF*, IV/1, s. 61.

⁴¹⁵ "Osmanlı kanunnamelerinde cezaların çoğu para cezaları haline sokulmuş veya şer'î cezalara para cezaları türlü biçimlerde ilave edilmiştir...dayağa ilaveten para cezası...." Çağatay, "İslam Hukukunun Anahatları ve Osmanlıların Bunun Bazı Kurallarını Değişik Uygulamaları" *Belleten*, c.LI/200, s. 633.

⁴¹⁶ Üçok, Coşkun, "Osmanlı Kanunnâmelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *AÜHF*, IV/1, s. 61; Yaman, Ahmet, "Osmanlı Pozitif Hukukunun Şer'îliği Tartışmalarına Eleştirel Bir Katkı", *İslâmiyât*, sy.1, s.117.

⁴¹⁷ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, V, 44; İbn Âbidîn, III, 184; Bilmen, III, 309; *Mv.f.*, "Ta'zîr", XII, 270; Huleyfî, s. 185; Âmir, s. 396; Behnesî, *el-Ukûbe fi fikhi'l-İslâmî*, s. 213; Avvâ, s. 328.

⁴¹⁸ Zeyla'î, III, 208; Bâbertî, , *el-Înâye*, IV, 212; İbnü'l-Hümâm, , 212; İbn Âbidîn, III, 184; Bilmen, III, 309; Huleyfî, s. 186; Âmir, s. 396; Behnesî, *el-Ukûbe fi fikhi'l-İslâmî*, s. 213; Avvâ, s. 328; *Mv.f.*, "Ta'zîr", XII, 270.

caizdir.⁴¹⁹ Hanbelîlerden İbn Teymiyye ve talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye, Mâlikîlerden İbn Ferhûn, mali ta'zîr cezasının önde gelen savunucularıdır.⁴²⁰

Osmanlı döneminin önemli Hanefî fakihlerinden olan Molla Hüsrev (v.885/1480) ve İbrahim Halebî (v.792/1594)'nin kitaplarında, Minkarizâde Yahya Efendi (v.1088/1677), Çatalcalı Ali Efendi (v.1103/1692), Feyzullah Efendi (v.1115/1703) ve Yenişehirli Abdullah Efendi'nin (v.1156/1743) fetva mecmualarında para cezalarıyla alakalı bir örnek bulunmamaktadır.

İbn Kemal (v.940/1534)'e göre, suçludan mal alma ile ta'zîr cezası uygulamasının İslâmın ilk yıllarından itibaren mevcut olduğunu ve devlet başkanının ta'zîr cezası olarak para cezası verebileceğini söyler.⁴²¹

Şeyhülislâm Muhyiddin Çivizâde (v.953/1547) *Risâle Müeallika bi't-teâzir* isimli eserinde, para cezasının meşru ta'zîr cezalarından biri olduğunu savunur.⁴²²

Dede Cöngi (v.974/1567) *Siyasetname* adlı eserinin 107. maddesinde “Ahkâm-ı Sultâniye ve Hülâsa'da, ahz-ı mal ile ta'zîr eylemek dahi caizdir deyi yazmışlar. Cemaate hazır olmayan ve bî-namazlar gibi kimselerden maslahat iktiza eyledikte. Bâğî olan eşirrâ ve müfsidlerin at ve silahları ahz olunduğu gibi. Eğer tevbeleri zâhir olur ise, gerü red olunur.”⁴²³ diyerek nakil yapmış ancak kendi görüşünü ifade etmemiştir.

Ebüssuud Efendi(v.982/1574) ise para cezalarını “kınlık akçesi ehl-i şer' huzurunda sabit olan cürmin ukûbet-i örfiyyesidir” şeklinde tarif ederek hem para

⁴¹⁹ Ferrâ, s. 295; İbn Teymiyye, *el-Hisbe*, s. 40; a.mlf. *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, XXVIII, 109-110; İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hükümiyye*, s. 250; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, VIII, 20; İbn Ferhûn, II, 367-368; Trablusî, s. 195; Buhûti, IV, 74-75; Şebrâmellisî, Ebü'z-Ziya Nûruddin Ali b. Ali el-Kâhirî, *Hâşiye alâ Nihâyetü'l-Muhtâc*, VIII, 148; Şâtübî, Ebu İshak İbrâhim b. Muhammed, *el-İ'tisâm*, II, 131; Huleyfi, s. 187; Âmir, s. 397; Behnesî, *el-Ukûbe fi fikhi'l-İslâmî*, s. 213; *Mv.f.*, “Ta'zîr”, XII, 271; Avvâ, s. 328.

⁴²⁰ İbn Teymiyye, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, XXVIII, 109-110; İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hükümiyye*, s. 250; İbn Ferhûn, , 367-368.

⁴²¹ Akt. İnanır, s. 280.

⁴²² Özer, Abdullah, *İslam Hukuk Literatüründe Ta'zîrRisaleleri ve Şeyhülislâm Muhyiddin Mehmed b. İlyas Çivizâde'nin Risâle Müeallika bi't-Teâzir Adlı Eseri*, s.136.

⁴²³ Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 167.

cezalarının meşruiyet dayanağını hem de ta‘zîr cezası olarak hukuki mahiyetini açıklamaktadır.⁴²⁴

Heyd, Ebûssuud Efendi'nin para cezalarıyla alakalı verdiği fetvaya rağmen çağdaşı olan diğer bazı ulemanın tutumunun farklı olduğunu söyleyerek bu tutum farklılığını örneklerle açıklamaktadır. Para cezalarına karşı olan 1589-98 yılları arasında şeyhülislâmlık yapan Mehmed b. Bostan'ın “içerisinde para cezalarının da olduğu örfî vergiler vakfedilemez” şeklindeki fetvasını nakleder. Bununla beraber diğer bazı fetvalarda “para cezalarının vakıf gelirleri arasında olmasında sıkıntı olmadığı” şeklindeki görüşlerin de olduğunu söyler.⁴²⁵ Heyd'in bu ifadelerinden o dönemin şeyhülislâmların para cezalarıyla alakalı net bir tavırlarının olmadığı anlaşılmaktadır.

Ö. Nasuhi Bilmen (v.1971), para cezalarının lehinde ve aleyhinde bir değerlendirme yapmamaktadır.⁴²⁶

Abdülaziz Amir, para cezalarının asli veya tamamlayıcı ceza olarak uygulanabileceğini söyler.⁴²⁷

M.Akif Aydın, Osmanlının uyguladığı para cezaları ile ilgili “devletin mali darlık içinde bulunduğu dönemlerde para cezalarına ağırlık verdiğini” söyleyerek para cezaları hakkında olumlu veya olumsuz bir yorum yapmamaktadır.⁴²⁸

Mustafa Avcı ise Osmanlının uyguladığı para cezaları hakkında “para cezalarının dolaylı da olsa şer‘î hukukun kaynaklarında yer almış bulunması, bu cezaların şer‘î hukuk hükümlerinden olduğu gibi iktibas edilmese de şer‘î hukuka aykırı davranıldığı da iddia edilemez” demektedir.⁴²⁹

Mustafa Avcı ayrıca “Kanunnameler, cezaların kanuniliği ilkesinin sağlanması, ehl-i örf denilen askeri ve idari yetkililerin dilediği gibi vergi koyması ve

⁴²⁴ Heyd, *Criminal Law*, s. 281; Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 126.

⁴²⁵ Heyd, *Criminal Law*, s. 282.

⁴²⁶ Bilmen, III, 310.

⁴²⁷ Âmir, s. 413

⁴²⁸ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 173.

⁴²⁹ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 323.

para cezası (cerime) toplamasının önlenmesi suretiyle kanun egemenliğinin sağlanması amacıyla konulmuştur.”⁴³⁰ diyerek para cezalarının kanunla belirlenmesinin keyfiliği önleme açısından önemine de değinmektedir.

Mezheplerin, Osmanlı dönemi alimlerinin ve çağdaş hukukçuların para cezasıyla alakalı görüşlerini aktardıktan sonra Osmanlının para cezalarıyla alakalı eleştirildiği zina konusundaki kanunname maddesinden bahsedelim.

Fatih Umumi Kanunnamesi m.1: *"Eğer bir kişi zina kılsa şeriat huzurunda sabit olsa ol zina kılan evlü olsa ve dahi bay olursa ki bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse cürm üçyüz akçe alına, evsatu'l-hâl olursa kim altyüz akçeye malik ola cürm ikiyüz akçe alına, andan aşağı gücü yeterse cürm yüz akçe alına..."* şeklindeki zina suçu ile ilgili bir kanun maddesidir. Bu madde ile alakalı, zina suçlarına had cezasının uygulanıp uygulanmayacağına dair kesin bir ifadenin olmadığı ve para cezası öngörüldüğü ve şeriate aykırılık bulunduğu şeklinde bir eleştiri vardır.⁴³¹ Bu maddede yer alan *"şeriat huzurunda sabit olsa"* lafzından sonra para ceza miktarlarından bahsedilmesi ve had cezasından bahsedilmemesinden dolayı had cezasının iptal edildiği düşünülmektedir. Sadece lafza bakılarak bu yorumu yapmak mümkün ancak aynı kanunnamenin diğer bazı hükümlerini inceleyecek olursak şer'î hukukun icrasına dikkat edildiğini daha iyi görebiliriz. Örneğin m. 16'da *"Eğer sığır uğurlasa, elin kesmeyeler; ganî olup bir akçeye...Eğer at uğurlasa, elin keseler; kesmezlerse ikiyüz akçe cürm alına."* *"elin kesmeyeler"* ifadesiyle şu anlatılmak istenmektedir; sığır hırsızlığının unsurları ve ispat şartları oluşmadığında suçlunun şer'an elinin kesilmesi gerekmezse ta'zîr cezası olarak para cezası uygulanacaktır. At hırsızlığından bahseden maddede bu durum daha iyi anlaşılmaktadır. *"Eğer at uğurlasa, elin keseler; kesmezlerse"* yani at hırsızlığının unsurları ve ispat şartları oluşursa failin eli kesilir oluşmamışsa kesilmez şeklinde anlaşılmalıdır. *"şeriat huzurunda sabit olsa"* ifadesi de *"Eğer sığır uğurlasa, elin kesmeyeler"* ifadesinin bir benzeri olarak yorumlanabilir. Zaten daha sonraki dönemlerde çıkarılan kanunnameler bu kapalılığı ortadan kaldıracak şekilde düzenlenmiştir. Örneğin

⁴³⁰ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 322.

⁴³¹ Üçok, Coşkun, "Osmanlı Kanunnâmelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *AÜHF*, IV/1, s. 61; Yaman, Ahmet, "Osmanlı Pozitif Hukukunun Şer'îliği Tartışmalarına Eleştirel Bir Katkı", *İslâmiyât*, sy.1, s.117.

Kanuni Umumi Kanunnamesi m.1: “Eğer bir kimesne zina eder görülse, şer‘an üzerine sabit olsa, lakin alâ vechi’ş-şer‘ recm kılınmalı olmasa..” zengin ise 400 orta halli veya fakir ise 50 akçe alınır.⁴³² Bu kanun maddesindeki “şer‘an üzerine sabit olsa” ifadesinden sonra açıklama yapılarak “lakin alâ vechi’ş-şer‘ recm kılınmalı olmasa..” ifadesi eklenmektedir. Böylece unsurları ve ispat şartları eksik olan zina suçlarına para cezalarının uygulanacağı tasrih edilmektedir. Zina yapan ve had cezası yerine para cezasının uygulandığını ispat etmek için Fatih dönemindeki mahkeme kayıtlarını inceleyerek bu kanun maddesinin yürürlüğünü de görmek lazımdır. Sicillerde bu tür hükümler varsa “Fatih döneminde zina haddi uygulanmamış onun yerine para cezası uygulanmıştır” denilebilir.

Ayrıca bir önceki değerlendirmede de ifade ettiğimiz üzere şeyhülislâm ve müftülerin kanunnamelerde kanun maddesi olarak yerini alan “suç töhmeti olan sabıkalı kişilere karşı işkence yapılması” emirlerine muhalefet etmeleri bize gerektiğinde bu kanun maddelerinin zıddına fetva verilebileceği ve bu maddelerin dolaylı da olsa sorgulanabileceğini göstermektedir. Şeyhülislâm, müftü ve mahkeme kadısının işkence yapılması konusunda bile itiraz etmeleri yeterli bir cevap olsa gerektir. Çünkü işkence konusunda kanunname maddelerine muhalefet eden ulemanın naslarca belirlenen had cezalarının kaldırılmasına itiraz etmemeleri düşünülemez. Ayrıca Osmanlı tatbikatında şer‘î hukuk için ayrı örfî hukuk için ayrı mahkemelerin olmaması yani her iki hukukunda tek mahkeme olan şer‘iyye mahkemeleri tarafından tatbik edilmesi kanunname maddelerinin kadı denetiminde olması ve kadıların kararları da müftü ve şeyhülislâmların dolaylı denetiminde olması şeriata aykırı kararların uygulanmasını engellemektedir.

5. Diğer Cinsel Suçlar ve Ta‘zîr Cezaları

Osmanlı uygulamasında had cezasını gerektiren zina suçlarının dışında kalan tecavüz, livata, fahişelik, fuşşa zorlama ve aracılık yapma, kadınlara sarkıntılık, namahremle halvet ve hayvanla cinsel ilişki gibi farklı cinsel suçlara farklı ta‘zîr cezalarının verildiği görülmektedir.

⁴³² Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 296.

a. Ağır Cinsel Saldırı (Irza Geçme) ve Ta'zîr Cezaları

Irzına geçilen kadına had uygulanmayacağı konusunda fakihler ittifak halindedir. Bu suçun unsurları ve ispat şartları zina suçunun unsurları ve ispat şartlarıyla aynıdır. Irza geçen faile zina haddi uygulanır.⁴³³ Mâlikî ve Zâhirîler cebren zinayı hırabe suçu kapsamında sayarlar.⁴³⁴

Osmanlı fetva mecmualarında da cebren zina yapan faillere muhsan iseler recm⁴³⁵ muhsan değiller ise 100 değnek⁴³⁶ had cezası uygulanacağı ifade edilmektedir. 1663 tarihli Ankara mahkemesindeki bir kayıta, bir kadına tecavüz ettiklerini itiraf eden iki suçluya had cezası uygulanmaktadır. Ancak kayıta suçlulara recm mi yoksa celde cezası mı uygulandığı belirtilmemektedir.⁴³⁷

Cebren zina suçunun ispat şartları oluşmadığında had cezaları ta'zîr cezalarına dönüşmektedir. Irza geçme Osmanlı kayıtlarında çoğulukla "fiil-i şeni" kelimesi kullanılarak ifade edilmektedir. Bu kelime kadınlar için kullanıldığında tecavüz, erkekler için kullanıldığında ise livata anlaşılmaktadır. Biz kadın ve erkeğe karşı işlenen tecavüz suçlarını ayrı başlıklarda inceleyeceğiz.

Osmanlı hukukunda kadına tecavüz suçları için siyaseten katl, uzuv kesme, dayak, hapis, sürgün ve para gibi farklı ta'zîr cezaları öngörülmektedir.

a.1. Siyaseten Katl Cezası

Uygulamada kadın çekip (zorla kaçırmak) tecavüz eden suçlulara idam cezası örnekleri mevcuttur. Örneğin 1567 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, iki kişiye bir kadını zorla kaçırarak müslüman mezarlığında tecavüz etmeleri ve toplum düzenini de bozdukları gerekçesiyle haklarından gelinmesi yani idam cezası

⁴³³ Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 334; Molla Hüsrev, II, 67; Halebî, II, 181; *Mv.f.*, "Zina", XXIV, 31; a.eser. "İkrâh", VI, 108; Bardakoğlu, "İkrah", *DİA*, XXII, 37.

⁴³⁴ Bardakoğlu, "Eşkîya", 463.

⁴³⁵ "Zeyd Hind'i nikah olunmadan cebr ile tasarruf eylese şer'an Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Muhsan ise katlolunur." Düzdağ, s. 157.

⁴³⁶ "Muhsan olmayan Zeyd'in Hind-i bîkr-i hürreye cebren zina eylediği vech-i şer'î üzere sabit olsa Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Yüz değnek vurulur." Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (haz. Süleyman Kaya), s. 114.

⁴³⁷ Konan, Belkıs, "Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu", *OTAM*, sy. 29, s.159.

verilmektedir.⁴³⁸ Bu kararın verildiği sicilde “*udûl-i müslimîn şehâdetleriyle sâbit ü zâhir olup*” ifadesi geçmektedir. Ancak kaç kişinin şehadet ettiği açıkça belirtilmediği için ve “*haklarından gelinmesi*” ifadesinden dolayı suçlulara had cezası yerine siyaseten katl cezası verildiğini söyleyebiliriz.

1567 tarihli mühimme defterindeki başka bir örnekte, iştirak halinde cebren zinaya idam cezası uygulanmaktadır. Bursa'da meydana gelen olayda, bir sipahi ve kapıcıya, evli bir kadına el uzatmaları sebebiyle sipahiye, siyaset (idam) cezası verilmektedir. Kapıcının ise firar ettiği ancak başka bir suçtan dolayı kürek cezası verildiği onun da siyaset edilmesi emredilmektedir.⁴³⁹ Bu kayıtlardaki “siyaset” kelimelerinin idam anlamında kullanıldığı söyleyebiliriz. Çünkü zanlının başka bir suçtan dolayı kürek cezası çektiği halde siyaset edilmesi emredilmektedir.

a.2. Uzun Kesme Cezası

Kanunnamelerde tecavüz kasdıyla zorla kız veya oğlan kaçırın veya kaçırma kasdıyla eve girenlerin tenasül uzuvlarının kesilmesi beyan edilmektedir. Örneğin II. Bayezid Umumi Kanunnamesi m.26'da “*Kız ve oğlan çeken (zorla kaçırın) kişinin ve hiyânet ile bir ecnebinin evine giren kimsenin ve avret ve kız çekmeye varan kimesnenin içmeği (zeker) kesile.*”⁴⁴⁰ Kanuni Umumi Kanunnamesi m.5: “*Ve eğer oğlan çeken veya kız çeken kimesnelerin, hiyanet ile evine girenin ve avret-kız*

⁴³⁸ “Bursa beğine hüküm ki: Mektup gönderip; “Mahruse-i Bursa'da Kapıcı Mustafa b. Abdullah ve diğer Mustafa b. Abdullah nam kimesneler Ayişe bt. Mustafa nam hatunı kendi maslahatına giderken çekip makabir-i müsliminde fül-i seni’ ettikleri udul-i müslimin şahadetleriyle sabit ü zahir olup kayd ü sicil olunup haklarından gelinmesi lazım olduğundan gayri sebab-i intizam-ı ahval-i nâs olmağın suret-i sicil ihrac olunup kendiler yasakcısına teslim olunmuşdur.” deyi bildirmişsin. İmdi; mezburlara siyaset olunmasın emredip buyurdum ki: Vusul buldukda, mezburlara siyaset edip emrim yerine vardığın yazıp arzeyeysin.1567.” BOA.MD, d.no. 7, h.no. 225. akt. BOADB, 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 119. Diğer örnek için bk. GŞS, d.no. 66, h.no. 122. akt. Erbilici, s. 156;

⁴³⁹ “Bundan akdem mahruse-i Bursa'da bir sipahi ile bir kapıcı şürb-i hamr edip bir müslümanın menkuhasına el uzatıp sabit olup sancağı beği arzeyeleğin; “Siyaset oluna!” deyi hükm-i şerifim gönderilip sipahi siyaset olunup kapıcı firar edip haliya elegendip bilfiil kürekte olduğu arzolanmağın onun dahi siyaset olunmasın emredip buyurdum ki: Vardıkta, mezbur kapıcı dahi siyaset olunup emrim icra olunduğun yazıp bildiresin. 1567.” BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1132. akt. BOADB, 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 565; BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1956. akt. BOADB, 7 (II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 388; Diğer örnekler bk. KŞS, d.no. 102, h.no. 99. akt. Büyükşahin, Şefika, Kayseri Şeriyeye Sicilerine Göre Kayseri'de Kadın (1688-1697), s. 78.

⁴⁴⁰ Akgündüz, Kanunnameler, II, 43.

çekmeğe bile varanın siyaset için zekerlerin keseler.”⁴⁴¹ Bu kanun maddelerinin uygulamasını açıkça ifade eden bir örneğe incelediğimiz kayıtlarda rastlamadık.

Bu kanun maddelerinde faillere uzuv kesme ve diğer bazı kanunamelerde zina eden kadının fercinin dağlanması⁴⁴² cezalarının öngörülmesi şer‘i cezalardan sapma örnekleri olarak değerlendirilebilir.⁴⁴³

a.3. Dayak Cezası

Fetva mecmualarında tecavüz kasdıyla eve giren suçluya ta‘zîr cezası verileceği ifade edilmektedir. “*Zeyd Hind’e zina kasdıyla Hind’in menziline girip Hind bir tarikle halas olsa Zeyd’e ne lazım olur? Cevap: Ta‘zîr.*”⁴⁴⁴

Uygulamada da bu fetvanın uygulandığını görmekteyiz. 1519 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, Ahmet isimli şahsa, Ümmü isimli kadının yolunu zina kasdıyla kesmesinden dolayı ta‘zîr cezası verilmektedir.⁴⁴⁵ 1742 tarihli Kayseri mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta ise Abdullah isimli şahsa, Şerife ve Fatma isimli kadınların evine fiil-i şeni’ kasdıyla girmesinden dolayı ta‘zîr cezası verilmektedir.⁴⁴⁶ 1768 tarihli Antep mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Elife

⁴⁴¹ Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 297.

⁴⁴² “Eğer bir kişi avret veya kız kapsa... eğer avret veya kız razı olup ondan taşra gitseler onların ferclerin dağlayalar” Heyd, *Criminal Law*, s. 59, md. 11; Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 40.

⁴⁴³ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 265.

⁴⁴⁴ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, I, 118.

⁴⁴⁵ “Ümmi bt. Resul meclis-i şer‘a Ahmed b. Kemal’i ihzar edip **zina kasdına yoluma gelip koluma yapışıp ve sabıkda dahi taş atıp teaddi (?) eyledi diye teaddi ettin dedikte gibbe’l-inkar ve’l-istişhad ve’l-acz an-ikameti’l-beyyine mezkur Ahmed’e yemin müteveccih olup elini Kelam-ı Kadim’e koyup **yemin billâh etmekten nükul ettiği** sebebden **ta‘zîr olunup** sebt-i sicil olundu. 925/1519.” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil*, s. 141. Had davalarında sanığa yemin teklif edilemez. Akman, s. 92. Ancak bu davada had suçu gerçekleşmemiş teşebbüs halinde kalmıştır. Bu sebeple davalıya yemin teklif edilmiş olabilir.**

⁴⁴⁶ “Kayseri’de Tus mahallesi sakinelerinden Şerife bt. Hasan ve Fatıma bt. Hüseyin nam hatun taraflarında davaya vekil-i şer‘ileri el-Hac Halil b. Mehmed meclis-i şer‘i kavimde Abdullah b. Osman ve es-Seyyid Ahmed b. Mehmed mahzarlarında bi’l-vekale üzerlerine dava ve takrir-i kelam edip tarih-i kitab gecesinden on beş gün mukaddem gece ile müvekkilelerime **hiyanet kasdıyla menzilleri dahiline girip fiil-i şeni’ kasd etmeleriyle** sual olunup mucib-i şer‘isi icra olunmak matlubumdur dedikte gibbe’s-sual ve’l-inkar vekil-i mezburdan müddeasına beyyine talep olundukta udul-u müsliminden es-Seyyid Mehmed b. el-Hac Osman ve es-Seyyid Şeyh İbrahim b. Ahmed nam kimesneler li ecli’ş-şahade meclis-i şer‘a hazıran olup istişhad olunduklarında fi’l-hakika işbu mezbur Abdullah’ı müvekkiletan-ı mezburetanın **menzilleri dahilinde gördük** deyi her biri eda-yı şahadet-i şer‘iyye bade’t-tadil ve’t-tezkiye şahadetleri makbule olmağın mucibince mezbur **Abdullah’ın ta‘zîriyle** mâ-vakaa bi’t-talep ketb

isimli kıza tecavüz etme kasdıyla evine girmesi ve tecavüze teşebbüs halinde iken yatakta yakalanması neticesinde suçluya ta'zîr cezası verilmektedir.⁴⁴⁷

a.4. Hapis Cezası

Fetva mecmualarında cebren zina yapan suçluya had cezasının yanısıra ta'zîr ve hapis cezası uygulanacağı ifade edilmektedir.⁴⁴⁸ Uygulamada da tecavüz suçunu işleyenlere hapis cezası verilmektedir. Ancak bu örnekte suçun sabit olduğu sicilde beyan edilmekle beraber suçluya ta'zîrden önce had cezasının uygulanıp uygulanmadığına dair bir ifade bulunmamaktadır. 1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, kocasını direğe bağlayıp etkisiz hale getirdikten sonra evinde kadına tecavüz eden suçluya halini düzeltinceye kadar hapis cezası verilmektedir.⁴⁴⁹

Uygulamadaki örneklerde cinsel saldırı kasdıyla evlere girmeyi itiyad haline getirenlere kürek cezaları verilmektedir. Örneğin 1559⁴⁵⁰ tarihli ve 1560 tarihli

olundu.1155/1742. " KŞS, d.no. 133/1, h.no. 176. akt. Öcal, Süleyman, 133/1 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H.1155/M.1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 210.

⁴⁴⁷ "Ayntab'da Hüseyin b. Ömer nam kimesne meclis-i şer'de ..İsmail b. İsmail nam kimesne mahzarında takrir-i kelam ve tabir-i ani'l-meram edip tarih-i kitabdan elli gün mukaddem işbu merkum İsmail sevindi karyesinde azab olmak hasebiyle cevfu'l-leylde müvekkilem mezburenin kızkarındaşı müteveffâ-ı mezburenin menziline duhul ve sûi muaşerete mübadere (başlama) ve ırzına taarruz esnasında hem civarları ve müteveffât-ı mezburenin karındaşı işbu Ali nam kimesne muâyene ve muâheze...Hüseyin'den dava-yı mezkuresine muvâfık beyyine talep olundukta udulü rical-i müsliminden ve karye-i mezbure ahalisinden bi'l-müccavirleri Mustafa b. Osman ve Ahmed b. Ali nam kimesneler li-ecli'ş-şahade fi'l-hakika tarihi kitabdan elli gün mukaddem işbu mukaddem işbu mukaddem İsmail cevfu'l-leylde müteveffâ-ı mezbure Elife'nin hayatında menziline duhul ve mezbure Elife'nin firaşına sûi kast ile duhul edip cebren mezbure Elife feryad ve istiâne ve bizler varıp mezbur İsmail'i firaş-ı mezburede ra'yen li-ayn gördüğümüzde fîrar eyledi diye her biri eda-yı şahadet-i şer'iyeye eyledikte bade'l-kabul mucibiyle mezbur İsmail'in ta'zîrine...1182/1768." GŞS, d.no. 121, h.no. 84. akt. Karakuş, Hasan, 121 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicili H.1179-1200/M.1765-1785, s. 169.

⁴⁴⁸ "Muhsan olmayan Zeyd, Hind-i baliğayı çekip evine götürüp vat' eylese ve izale-i bekaret edip salıverse, böyle ettiği için Zeyd'e 100 değnek vurulup ta'zîr ve habsolunur." Fetâvâ-yı Abdurrahim, I, 101. akt. Avcı, Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler, s.463.

⁴⁴⁹ "Anadolu Beğlerbeğisine ve Karahisar-ı Sahib kadısına hüküm ki: Karahisar mahallatından Kurmalı Mahallesinde sakin Altmış cemaati neferatından Şiracı Hüseyin b. Ali üç sene mukaddem sefere gideriz deyi Çatal Ali ve karye-i Çalışlar'dan Derviş ve karye-i Uçağıl'dan Veli nam kimesneler ile karye-i mezburda Kırk mevkide vaki Mehmed b. Hüseyin nam kimesnenin odasına kondukda fuzuli bir (...) ekl ü şurb bade'l-işâ mezbur Mehmed'i direğe bent ve haremine girip, zevcesine fül-i şeni' eylediği... sabit ve hüccet olmağla salahı zahir olunca mezbur sicinde tahlid (müebbet hapis) olunmak babında yazılmışdır. 1102/1691." BOA.MD, d.no. 101, h.no. 16. akt. Karacan, Tuba Meryem, 101 No'lu Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, s.131.

⁴⁵⁰ "Bayramlı kadısına hüküm ki: Mektup gönderip taht-ı kazandan Hacı nam kimesne Memi nam kimesnenin gece ile fül-i kabih kasdına evine duhul edip bundan esbak dahi nice def'a (itiyad)

mühimme defterindeki kayıtlarda, zina kasdıyla birkaç sefer evlere giren şahıslara kürek cezası uygulanmaktadır.⁴⁵¹ Daha önce geçtiği üzere bu suçu ilk defa yapanlara değnek cezası verilmekte idi burada ise tekerrür olduğu için daha ağır bir ceza olan kürek cezası icra edilmektedir.

Uygulamadaki 1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıtta, müslümanın bir kadına tecavüz eden, alet-i harple ev basan zimmiye kürek cezası verilmektedir.⁴⁵² 1572 tarihli mühimme defterindeki bir kayıtta ise zorla bir kızı kaçırıp tecavüz eden kalabalık bir gruba kürek cezası verilmektedir.⁴⁵³

1858 CK m.198'de kadın erkek ayırımı yapılmaksızın bir kimseye cebren zina eden suçluya muvakkat kürek cezası verileceği ifade edilmektedir.⁴⁵⁴ 1861

bu makule fiili sicil olunduğun bildirmişsin. İmdi mezkurun küreğe gönderilmesini emr edip buyurdum ki, mezkuru Südde-i Saadetime gönderesin ki küreğe koşula...966/1559." BOA.MD, d.no. 3, h.no. 168. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 82.

⁴⁵¹ "Ferecik kadısına hüküm ki: Südde-i Saadetime mektup gönderip kaza-i mezbura tabi Saruhanlı nam karyeden Alioğlu Şaban nam kimesne karye-i mezbureden Değirmencioğlu Memi nam levendi mahfil-i şer'a ihzar edip mezbur levend **zina kasdına evime girip bundan akdem dahi iki defa (itiyad) evime girmiş idi ve bundan gayri bir yundum dahi serika olundu.** Mazinnem budur deyi dava ettikte mezbur Memi inkar ile cevap verip evine girdiğine Üveys nam kimesne şahadet edip ve karye-i mezbureden nice kimesneler şahadet edip...mezkur levendi kayd u bent ile yarar âdemlere koşup Südde-i Saadetime gönderesin ki, **küreğe konula...967/1560." BOA.MD, d.no. 3, h.no. 1274. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 566.**

⁴⁵² "Kesterye kadısına hüküm ki: Dimitri Yorgi nam zimmi için; **"Fesad u şenaatten hâli değildir** hakkından gelinmez ise perakende olmamiz mukarrerdir." deyi şekva ettiklerinden mâada **bir müslüman avretine fiil-i seni' ettiği ve Kostantin nam zimmînin alat-ı harble evin baspp sandıkların nacakla pareleyip zulmeylediği** sabit ü zahir olduğuna...şer'le sabit olmuş fesadlarının suret-i sicilleriyle yarar âdemlere koşup emrim mucibince **küreğe gönderesin...972/1565." BOA.MD, d.no. 6, h.no. 1170. akt. BOADB, 6(II) Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 194.**

⁴⁵³ "Eskişehir kadısına hüküm ki: Südde-i Saadetim'e suret-i sicil gönderip; "Sarualan nam karyede mutavattin olan Gaybi b. Safa nam kimesne sabika Hısarçık nam karyede mütemekkin iken İdris nam **kimesnenin kızın çekip nice gün dağlarda gezdirip** vech-i meşruh üzere ehl-i fesad olmağın karye-i mezbureden reddolunup badehu karyeye varıp anda dahi fesad u şenaatten hali olmayıp ahali aciz kalmağın andan dahi reddolunup ve **Habibe nam kızı bazı levend cem' edip cebren çekip daima** fesad u şenaatten hali olmayıp ziyade ehl-i fesad olup ve İmam İbrahim Fakih (?) b. İdris ve karındaşları Halil ve Nasuh ve Yusuf nam **kimesneler dahi mezbure kızı çekmede bile oldukları tescil olunduğun**" ilam eylediğin ecilden buyurdum ki: fesad u şenaatleri **şer'le sabit ü zahir olursa** sebt-i sicil eyleyip suret-i sicilleriyle mezkurları yarar âdemlere koşup **küreğe konmak** için Südde-i Saadetim'e gönderesin. 979/1572." BOA.MD, d.no. 12, .no. 879. akt. BOADB, 12(II) Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s. 101.

⁴⁵⁴ "Bir adam bir kimseye cebren fiil-i seni' icra eder yani ırzına geçer ise muvakkaten küreğe konulur." Akgündüz, İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, s. 646.

tarihli bir kayıta, cebren ırza geçme suçunu işleyen faile üç yıl kürek cezası verilmektedir.⁴⁵⁵

Uygulamada tevacüze kast suçuna kalebentlik cezası da verilmektedir. Örneğin 1806 tarihli Tokat mahkemesindeki bir kayıta, Tokat'ta meydana gelen olayda, Ebû Bekir isimli şahsa, gündüz vakti bir eve fiil-i şeni' kasdıyla girmesinden dolayı kalebentlik cezası icra edilmektedir.⁴⁵⁶ 1718 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Kütahya'da meydana gelen olayda, Ahmet isimli yeniçeriye, onbir kadına cebren ve alenen fiil-i şeni' yapması, halktan zorla para alması ve müezzini korkutarak caminin açılması ve ezan okunmasını engelleme suçlarından dolayı Kütahya kalesinde muhkem hapis ve kalebentlik cezası verilmektedir.⁴⁵⁷ Defterde suçlunun bu fiili alışkanlık haline getirdiği sayısı belirtilmese ahalinin şahadetiyle sabit olmasına rağmen suçluya nispeten hafif cezalar olarak kabul edilebilecek muhkem hapis ve kalebentlik cezaları verilmektedir. Hanefi görüşüne göre suç tekerrüren işleyen suçluya siyaseten katl uygulanması gerekirdi. Bu örnekte suç-ceza dengesine riayet edilmemiştir şeklinde bir yorum yapmak mümkündür.

⁴⁵⁵ Akt. Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, s.142.

⁴⁵⁶ "Tokat Voyvodası Ağa'ya inha olunur ki: medine-i mezbure sükkânından işbu baistü'l-mürasele Ebu Bekir nam kimesne Mihmad Hacib Mahallesi ahalisinden Hüseyin b. Mehmed'in mahalle-i mezburede vaki **menziline neharen duhul ve zevcesi Aişe'ye fiil-i şeni' kasdıyla bir çift post pabuç iâre (geçici süreyle bir mal verme, ödünç verme) ettiğini** mezburana bi'l-muvacehe dava ve ta'zir iktizâ etmekle medine-i mezbur kalesi kapısına vaz' ve tedip ettirmeniz babında...merkumu **zıkr olunan kapıya zabiti marifetiyle vaz' ve tedip ettiresiz...**1221/1806." TŞS, d.no. 10, h.no. 5/1. akt. Demir, Şaban, *10 Numaralı Tokat Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi*, s. 91.

⁴⁵⁷ "Geyve kadısına ve Kütahya Kalesi dizdarına hüküm ki: Sen Südde-i Saadetim'e mektup gönderip Geyve kazasına tabi Yüzviran nam karye sakinlerinden Halil ve Mir Veli ve Süleyman kimesneler ile kaza-yı mezburda sakine Aişe nam hatunun hasm-ı hacet vekaleti sabit olan karındaşı ve Bekir Halil nam kimesne meclis-i şer'a varıp mezbur Halil'in kızkarındaşı mezbure Aişe karye-i mezburede neharen kendi halinde gider iken karye-i mezbure sükkânından Ahmed nam yeniçeri **mezbureyi kolundan çekip kendi menziline götürüp cebren fiil-i şeni' murad edip uçkurun şak eyledikte** mezkur Mir Veli ol esnada cami-i şerife gider iken mezbureyi tahlis ve mezbur Halil ve Süleyman'a mezbur Ahmed kendisine dört kuruş getirmek üzere şart ve menzillerine kapanıp merkum Ahmed'in şer ve mekrinden emin olup **mezbur Ahmed'in keyfiyet-i ahvali karye-i mezbure ahalisinden sual olundukta mezbure Aişe'yi neharen alenen menziline götürüp cebren fiil-i şeni' eylediği vakidir** ve bundan gayrı karye-i mezbureden **on aded ehl-i ırz hatuna dahi cebren alenen fiil-i şeni' eylediğinden** mâada mezkur Halil ve Süleyman'a şart verip **akçelerin aldığı ve menzillerine kapadığı ve caminin müezzini ezan okumadan men' ve camii açdırmayıp ve cemaati camiden men' edip daima alet-i harb ile fesad ve şekavet üzere olduğun nihayeti olmayıp perakende (dağılmak) ve perişan olmalarına bais olduğun alâ tariki's-şahade haber** merkum Ahmed zabiti marifetiyle **Kütahya Kalesinde muhkem habs ve kalebent olunup emr-i şerifim sadır olmadıkça itlak olunmaya diye yazılmıştır. 1130/1718.**" BOA.MD, d.no. 124, h.no. 290. akt. Bıyık, s. 299.

a.5. Sürgün Cezası

Uygulamada teşebbüs halinde kalan tecavüz suçuna sürgün cezası icra edilmektedir. Örneğin 1590 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Hasan isimli yeniçeri şeyhine, sipahi İskender'in evine girerek hanımına karşı fiil-i şeni' kastetmek suçundan dolayı sürgün cezası verilmektedir.⁴⁵⁸ Kadın adamı gürz (topuz) ile yaraladığı halde kadına herhangi ceza verilmemektedir. Çünkü meşru müdafaa hakkını kullanmaktadır.⁴⁵⁹

Tekerrür eden tecavüze teşebbüs suçuna da sürgün cezası uygulanmaktadır. 1718 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Ferecik kazasında meydana gelen olayda, Kalaris isimli papaza, bir zimminin evine birkaç sefer girerek evin hanımına fiil-i şeni' kastetme suçundan dolayı sürgün cezası verilmektedir.⁴⁶⁰

a.6. Para Cezası

Irza geçmeye teşebbüs suçuna kanunamelerde failin maddi durumuna göre farklı para cezaları öngörülmektedir. Fatih Umumi Kanunnamesi m.7'ye göre, zina kasdıyla birinin evine giren kişiye, zenginse 300, orta halli ise 200, fakir ise 100, çok fakir ise 50, daha çok fakir ise 40 akçe para cezası uygulanır.⁴⁶¹ Bu kanunun uygulama örneğini incelediğimiz sicillerde bulamadık.

Osmanlıda cebren zina suçunun ispatlanması halinde suçluya had cezaları uygulanacağı fetva mecmualarında ifade edilmektedir. Ancak incelediğimiz

⁴⁵⁸ "Kıbrıs beğlerbeğisine hüküm ki: İstanbul kadısı suret-i sicil gönderip "yeniçeri şeyhi" demekle maruf Hasan nam şeyh sipahi oğullarından İskender nam sipahinin evine girip avretine fiil-i şeni' kast etmekle avret-i mezkur şeyhi gürz (topuz) ile urup mecruh ettiği şer'le sabit olduğun ilam etmeğin şeyh-i mezburun Kıbrıs'a sürülmesini emr edip...998/1590." BOA.MD, d.no. 66, h.no. 487. akt. Aytaç, Reyhan, 66 Numaralı (H.997-998/M.1589-1590) Mühimme Defteri (İnceleme-Metin), s. 356.

⁴⁵⁹ Dönmez, İbrahim Kafi, "Meşru Müdafaa", DİA, s. 384.

⁴⁶⁰ "Ferecik kadısına ve İnöz kazası naibine hüküm ki: Sen ki Rikab-ı Hümayunum'a mektup gönderip kaza-i mezbureye tabi Rumcuk nam karye reayasından Kirana nam zımmi meclis-i şer'-i şerife varıp şekavet ile meşhur olup İnöz'den gelip beş seneden beri karyelerinde papazlık ile mümekkin olan Papa Kalaris veled-i Fusat nam zımmi kendi halinde olmayıp birkaç def'a gece ile hufyeten menziline gelip zevcesi Kirana nam nasraniyyeye fiil-i şeni' kasd eylediğinden...İnöz kazasına icla olunmak babında hükm-ü hümayunum verilmek ricasına vech-i meşruh üzere icla olunmak için yazılmıştır. 1130/1718." BOA.MD, d.no. 128, h.no. 197. akt. Toraman, Leyla, 128 Numaralı ve 1717-1718 Tarihli Mühimme Defteri, s. 92.

⁴⁶¹ Akgündüz, Kanunnameler, I, 349; Aynı madde II. Bayezid kanunnamesi m.6'da da bulunmaktadır. Akgündüz, Kanunnameler, II, 40.

kayıtlarda had cezasının uygulandığı bir örneğe rastlayamadık. Yukarıda zikredildiği üreze tecavüze kast ve teşebbüs suçlarına farklı ta'zîr cezaları uygulanmaktadır. Teşebbüsü alışkanlık haline getirenlere diğer ceza çeşitlerine göre nispeten daha ağır olan kürek cezaları verilmektedir. Birkaç kişinin suçu iştirak halinde gerçekleştirmesinde ise siyaseten katl uygulanmaktadır.

b- Livata Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Kur'ân-ı Kerim kocanın, eşiyle olan cinsel ilişkisinde kadınlık organı (vagina) nın kullanılması gerektiğini ifade eder.⁴⁶² Livatanın hadisle yasaklanması kanuni, yasak olan cinsi münasebette bulunmak maddi ve suç işleme kastının olması da manevi unsuru oluşturmaktadır.

Fiilin ister şahsın eşinin dışında bir kadınla olması, ister erkeğin erkekle ters ilişkide bulunması şeklinde olması cezayı gerektiren bir suçtur. Ebû Hanîfe vagina dışındaki bir yolla kadın ya da erkekle ters ilişkide bulunmanın zina olarak kabul edilemeyeceği ve livata yoluyla nesebin karışma ihtimalinin bulunmadığını ifade ederek bu suçu işleyene had cezası verilemeyeceğini dolayısıyla ta'zîr cezası gerekeceğini söyler. Ebû Yûsuf ve Muhammed ise bu suçu zina kapsamında gördüklerinden had cezası uygulanacağı görüşünü savunurlar.⁴⁶³ Ülüemr bu çirkin fiili kendi eşiyle dahi alışkanlık haline getirmiş kişiye şiddetli ta'zîr, hapis hatta ölüm cezası uygulayabilir.⁴⁶⁴

Şâfiîler ve Hanbelîler kocanın hanımıyla ters ilişkisi tekerrür ederse ta'zîr gerekeceği görüşündedirler.⁴⁶⁵ Bu ilişki kocanın nikahlı hanımıyla meydana geldiği için fakihler bu fiile had gerekmeyeceği konusunda icma etmişlerdir.⁴⁶⁶ Abdulaziz

⁴⁶² Bakara, 2/223.

⁴⁶³ Kudûrî, s. 198; İbnu'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kur'ân*, II, 316; Kâsânî, VII, 34; Merğînânî, I, 391; Zeyla'î, III, 164; Molla Hüsrev, II, 66; Halebî, I, 333-334; Behnesî, *el-Cerâim fi fikhi'l-İslâmî*, s. 103-104; Udeh, II, 311-312; *Mv.f.*, "Livât", XXXV, 340; Yaşaroğlu, Kamil, "Livata", *DİA*, XXVII, 199.

⁴⁶⁴ İbn Âbidîn, VI, 108; Âmir, s. 305-306; *Mv.f.*, "Ta'zîr ", XII, 263-264; Başoğlu, "Ta'zîr ", 201; Bilmen, III, 208.

⁴⁶⁵ Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 339; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 187; Merdâvî, *el-İnsâf*, X, 170; Behnesî, *el-Cerâim fi fikhi'l-İslâmî*, s. 104.

⁴⁶⁶ Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed, *Tercümetü't-Tahtâvî ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, IV, 351; Udeh, II, 312; Âmir, s. 186.

Âmir de, fiilin zina olarak isimlendirilmesi için bu fiilin ancak kadının vaginasında meydana gelmesi gerektiğini, dolayısıyla had değil ta'zîr cezası uygulanacağı görüşündedir.⁴⁶⁷

Hanefilere göre yabancıyla livata yapanlara sopa, müebbet hapis veya tevbe edip ıslah oluncaya kadar hapis cezası verilebilir.⁴⁶⁸ Bu fiili alışkanlık haline getirip tekrür edenlere ülü'l-emr ölüm cezası da verebilir.⁴⁶⁹ Yabancıyla olan ters ilişki Mâlikilere göre zinadır, işleyenlere had cezası gerekir. Mağdur çocuk, fail yetişkin ise sadece fail recm edilir. Suçluların her ikisi de yetişkin ise ister bekar olsun ister evli olsunlar her ikisi de recm edilirler.⁴⁷⁰ Hanbeliler ve Şâfîler fiili zina kapsamında değerlendirerek işleyenlere had uygulanacağı görüşündedirler. Mağdur olan çocuk, akıl hastası veya mükreh ise bunlara had uygulanmaz. Suçlular yetişkin ise evli veya bekar ayırımına bakılmaksızın her ikisi de recm edilir.⁴⁷¹

Osmanlı livata suçunu işleyenlere siyaseten katl, hapis ve dayak gibi farklı ta'zîr cezaları uygulamıştır.

b.1. Siyaseten Katl Cezası

Fetva kitaplarında cebren livata suçunu alışkanlık haline getirenlere idam cezası önerilmektedir. "*Zeyd ve Amr ve Bekir ve Beşir Halid-i sağîre cebren livata edip mezburların ol fil-i şeni'lerinden nâşi Halid fevt olsa (neticesi sebebiyle ağırlaşmış suç) Zeyd ve Amr ve Bekir ve Beşir'e şer'an ne lazım olur? Cevap: Diyet*

⁴⁶⁷ Âmir, s. 186.

⁴⁶⁸ Zeyla'î, III, 181; İbnü'l-Hümâm, IV, 150; Tahtâvî, *Tercümetü't-Tahtâvî*, IV, 351; İbn Âbidîn, VI, 38.

⁴⁶⁹ Merğînânî, I, 391; Zeyla'î, III, 180; İbnü'l-Hümâm, IV, 150; Dede Cöngi, Minkarizâde İbrahim Kemaleddin, *Siyasetname Tercümesi* (Çev. M.Arif Efendi) Akgündüz, *Kanunnameler* içinde IV, 134; Tahtâvî, *Tercümetü't-Tahtâvî*, IV, 351; İbn Âbidîn, VI, 38; Bilmen, III, 208; Âmir, s. 317; *Mv.f.*, "Livât", XXXV, 340; Behnesî, *el-Cerâim fi fikhi'l-İslâmî*, s. 105;

⁴⁷⁰ Sahnûn, , 213; Bâcî, *el-Müntekâ*, IX, 149; İbnü'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kur'an*, II, 317; Karâfî, Ebü'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. İdris b. Abdirrahman, *ez-Zehîra*, XII, 65.

⁴⁷¹ Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 339; İbnü'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kur'an*, II, 316; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Câmiu'l-fikh*, VI, 492; Merdâvî, *el-İnsâf*, X, 166; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 187; Bilmen, III, 209; Behnesî, *el-Cerâim fi fikhi'l-İslâmî*, s.105.

ve ta'zîr-i şedîd (dayak) ve habs-i medîd, mu'tâdları ise cümlesi siyaseten katlolunur."⁴⁷²

Uygulamada da livata suçunu alışkanlık haline getirenlere siyaseten katli cezası verilmektedir. Örneğin 1739 tarihli Konya mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Konya'da ikamet eden Mustafa isimli şahsa, Azîz İmâmoğlu Mustafa isimli şahsın gece vakti evine girerek livata yapması, mahkemeye çıkarıldığına zanlının kendi itirafı neticesi ve şahitlerin de bu tür ırza saldırı adeti müstemirresi olduğuna şahitlik yapmalarından dolayı, fetva alınarak siyaseten katline hükmedilmektedir.⁴⁷³

1742 tarihli Kayseri mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Kayseri'de meydana gelen olayda, Ahmet isimli şahıs, genç bir erkek çocuğa cebren livata yapmak suçundan dolayı yargılanmaktadır. Konuyla ilgili fetvada "bu tür suçları alışkanlık haline getirenlerin katledileceği" beyan edilerek, alınan fetva mahkeme sicil defterine de yazılarak şahitlerin şahadetinden sonra hüküm kaydedilmektedir.⁴⁷⁴

⁴⁷² Behcetü'l-fetâvâ, s. 165; Diğer örnekler için bk. "Zeyd Amrî sağîre cebren livata edip Zeyd'in mutadî olduğu şeran sabit olsa Zeyd'in katli meşru mudur? Cevap: Meşrudur." Fetâvâ-yı Ali Efendi, I, 111; Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 86.

⁴⁷³ "Konya'da Şeyh Ali mahallesi sükkanından Aziz İmamoğlu Mustafa b. Hacı Abdülkadir nam meclis-i şer'î alide yine mahalle-i mezbure sükkanından Dal Ahmedoğlu Mustafa nam kimesne üzerine dava ve takrir-i kalam edip tarih-i kitabdan dört gün mukaddem mezbur Mustafa yanında beş nefer refiki ile mahalle-i mezburede vaki menzilime gece ile girip nâim olduğum oda içinde üzerime hücum ve boğazımı sıkıp bana livata ve tasarruf etmeleriyle ol hinde kesemde olan yetmiş kuruşluk akçemi dahi almışlar idi mezbur Mustafa daima ibadullâhın ehl ve iyallerine taarruz ve sûî kasd adet-i müstemirresi (itiyad) olup...Aziz İmamoğlu Mustafa'dan müddeâsına mübeyyin beyine talep olundukta udûl-u müsliminden İsa Beşe b. Hasan Beşe ve Veli Beşe b. Süleyman nam kimesneler li-ecli's-şahade meclis-i şer'de hazıran eserü'l-istişhad fi'l-vaki mezbur Dal Ahmedoğlu Mustafa yanında beş nefer refiki ile merkum Aziz İmamoğlu Mustafa'nın mahalle-i mezburede vaki menziline gece ile girip...biz şahitiz şahadet dahi ederiz deyi her biri eda-yı şahadet-i şer'îye eylediklerinden sonra ...medine-i mezburede mezun bi'l-iftâ olan İbrahim Efendi hazretlerinden husus-i mezkur için istiftâ olundukta müşarun-ileyh dahi vech-i meşruh üzere şekaveti ve sâî bi'l-fesâd ve mükabir olduğu şer'ân zahir ve mütehakkık olan zîde şakinin emr-i veliyyülemler ile katli meşrudur deyi sual cevabında meşrudur deyi bir kıta fetva-yı şer'î vermeleriyle mezbur Dal Ahmedoğlu Mustafa'nın siyaseten katli meşruiyetine bade'l-hüküm mâ-vakaa bi't-talep ketb olundu.1151/1739." KOŞS, d.no. 54, h.no. 158/2. akt. Sevicî, s. 522; Diğer örnek için bk. KŞS, d.no. 133/1, h.no. 220. akt. Öcal, 133/1 Numaralı Kayseri Şer'îyye Sicili (H.1155/M.1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 250; BOA.MD, d.no. 3, h.no. 1291. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 573; a.eser. s. 602; BOA.MD, d.no. 12, h.no. 1178. akt. BOADB, 12 (II) Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s. 254.

⁴⁷⁴ "Kayseri'de Kürdler mahallesi sükkanından el-Hac Ali b. Abdullah nam kimesne meclis-i şer'î kavimde takrir-i kalam edip tarih-i kitabtan iki gün mukaddem sulbî oğlum Mehmed nam şâbb-i emredi gaib ani'l-meclis İsmail b. el-Hac Ali ve Mehmed b. Ahmed nam kimesneler cebren ve kahren fiil-i şeni' olan livata edip halen firar etmeleriyle merkumunun livata etmek adet-i müstemirreleri olmağla medine-i mezburede mezun bi'l-iftâ el-Hac Ahmed Efendi hazretleri dahi

b.2. Dayak Cezası

Fetva mecmualarında livataya kast eden suçlulara ta'zîr ve hapis cezası verileceği ifade edilmektedir. "*Zeyd ve Amr Bekir'i emredi (yüzü tüylenmemiş çocuk) cebren menzilinden çıkarub fiil-i şeni' kasdıyla bir mahalle götürüp Bekir bir tarikle halas olsa Zeyd'e ve Amr'a ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr ve habs.*"⁴⁷⁵ Uygulamada da livataya kast eden suçlulara ta'zîr cezası verilmektedir. Örneğin 1806 tarihli Tokat mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Tokat'ta meydana gelen olayda, Feyzullah isimli şahsa, küçük çocuğa karşı fiil-i şeni'ye kastedtiği için ta'zîr cezası verilmektedir.⁴⁷⁶

Fetva mecmualarında yabancı bir kadına cebren livata yapan kişiye ta'zîr-i şedid cezası verileceği ifade edilmektedir. "*Zeyd Hind'i ecnebiyeyi menziline götürüp cebren livata eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd.*"⁴⁷⁷

b.3. Hapis Cezası

Uygulamada yabancı erkeğe livataya kast suçundan hapis cezası icra edilmektedir. Örneğin 1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Karahisar-ı Sahip kazasında meydana gelen olayda, İsmail ve Hasan isimli şahıslara, Ali isimli şahsa sövme, darb etme ve fiil-i şeniye kasd ettikleri için hallerini düzeltene kadar hapis cezası verilmektedir.⁴⁷⁸

yed'ime işbu fetvâ-yi şerîfede itâ etmekle merkumunun ahvalleri işbu hazrun bi'l meclis ahali-i mahalleden istihbar ve haberleri tahir ve sureti yed'ime itâ olunmak matlubumdur dedikte yedinde olan fetvâ-yi şerîfede: Zeyd Amr-ı emred'e cebren livata eylese Zeyd'e şer'an ne lazım olur? el Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve tevbe ve salahı zahir olunca ahbes mevâzi'da habs olunur. Bu surette Zeyd'in livata etmek mutâdı olduğu şer'an sabit olsa Zeyd'in katli meşru mudur? Cevap: Meşrudur deyi buyurulmağın ahali-i mahalleden (on isim) nam kimesneler li-ecli'l-ihbar meclis-i şer'a hazrun olup istihbar olundukta merkuman İsmail b. Hacı Ali ve Mehmed b. Ahmed nam kimesnelerin livata adet-i müstemirreleri olup...1154/1742." KŞS, d.no. 133/I, h.no. 220. akt. Öcal, 133/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1155/ M.1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 250.

⁴⁷⁵ Fetâvâ-yı Ali Efendi, I, 117.

⁴⁷⁶ "Tokat Sofiyyun mahallesi sakinlerinden **Deli Bekiroğlu Feyzullah nam kimesne Hasan nam sağîre fiil-i şeni' kasd eylediği ikrar ile sabit olmağla...mezburu zabiti marifetiyle ta'zîr ettiresiz.. 1221/1806." TŞS, d.no. 10, h.no. 4/2. akt. Demir, 10 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi, s. 89.**

⁴⁷⁷ Fetâvâ-yı Ali Efendi, I, 110; Diğer fetva örneği için bk. Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s.103.

⁴⁷⁸ "Anadolu Beğlerbeğisine hüküm ki: Karahisar-ı Sahib sakinlerinden kırk dokuz bölük beği Sipahoğlu Hasan nam kimesne Hacı Mahmud mahallesinden Ali b. Mehmed nam kimesneyi fiil-i

1631 tarihli Manisa mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta; Manisa'da meydana gelen olayda, Mehmet isimli şahsa, küçük bir çocuğa fiil-i şeni' yapması ve sokak ortasında alenen masturbasyon yapmasından dolayı kürek cezası verilmektedir.⁴⁷⁹

b.4. Sürgün Cezası

Uygulamada ispatlanamayan livata suçuna sürgün cezası da verilmektedir. Örneğin 1580 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Alaiyye kale kethudası Hasan'a, Tur Ali isimli emrede içki içirmek ve fiil-i şeni' yapmaktan dolayı Kıbrıs'a sürgün edilmektedir.⁴⁸⁰ Bu örnekte livata suçu ispatlanmadığı için sürgün cezası uygulanmaktadır.

şeni' (?) ile yatırıp ahali-i sük ellerinden halas eyledikleri...mezbur Sipahoğlu Hasan'ın salahi zahir olunca sicinde tahlid (müddetsiz hüküm-hapis) eylesin deyi yazılmıştır. 1102/1691." BOA.MD, d.no. 101, h.no. 15. akt. Karacan, s. 131. Diğer örnek için bk. a.eser. s.133.

⁴⁷⁹ "Manisa'da Ali Efendi b. Mustafa meclis-i şer'-i şerif'e eşkiyadan Mehmed b. Osman nam şakiyi ihzar ve mahzarında üzerinde takrir-i dava edip tarih-i kitabdan üç gün mukaddem **kabil-i ğurubda merkum Mehmed üç yaşında oğlum sağiri sokakda ahz edip civarımızda sakin olduğu menzilin içine koyup hâşâ sümme hâşâ fiil-i şeni' ederken sağır-i mezbur feryadla ağlayıp sadasından müslümanlar varıp gördüklerinde şaki-i merkum donunun uçkurunu bağlayarak iç evlerine firâr eyleyip sağır-i mezburu halas etmişler sual olunup icra-yı şer' olunmak talep ederim dedikte gibbe's-sual ve'l-inkar müşarun-ileyh Efendi'den davasını mübeyyin beyyine talep olundukta udul-u müsliminden Mehmed b. Hüseyin ve Arslan b. İbrahim ve Mehmed b. Ebu Bekir nam kimesneler li-ecli's-şahade mahfil-i şer'e hazırun olup sağır-i mezburun feryadla sadasın işitip içeriye girdiğimizde **mezbur Mehmed sağır-i mezbur'un üzerinden kalkub donunun uçkurunu bağlayarak iç evlerine firar eyledi merkum Mehmed'i bu halde gördük bu hususa şahitleriz şahadet dahi ederüz deyi eda-yı şahadet-i şer'iyeye ettiklerinde gibbe't-ta'dil ve't-tezkıye şahadetleri makbule olunduktan sonra mahmiyye-i mezbure ahalisinden merkum Mehmed'in keyfiyyet-i hali vukufu olan müslümanlardan istihbar olundukta el-Hac Zâti Beşe b. Ahmed ve Seyyid Mahmud Çelebi b. Seyyid Mustafa ve Durmuş Beşe b. Abdullah ve Yusuf b. Mustafa ve sairî meclis-i şer'-i hatıra hazır olup fi'lhakika merkum Mehmed şaki ve bed-fiil olup daima bu makule fesad ve şenaatten hâlî değildir cümle fesadından gayri dahi mahmiyye-i mezbure de filan mahallede üç yolu müştemil olan mevzide oturub **keşf-i avret edip zekerini beyne'n-nâs eline alıp melanet (alenen hayasızca hareket) fiili ile amel ederken** görüp def' eyledik ve bi'l-cümle fesad ve şenaati mürtekib bir fasiddir müslümanların üzerinden şenaatinin def'i lazımdır deyi haber verdiklerinde **es-sefine ehabbü ileyh mazmunu ile amel olunup mîrî gemiye teslim olunmak üzere...1040/1631." MŞS, d.no. 64, h.no.12/1. akt. Çetin, 64 Nolu Manisa Şer'iyeye Sicili, s. 28; Diğer örnekler için bk. BOA.MD, d.no. 12, h.no. 676. akt. BOADB, 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s. 436; BOA.MD, d.no. 22, h.no. 40. akt. Rahman, s. 70. BOA.MD, d.no. 12, h.no. 1178. akt. BOADB, 12 (II) Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s. 254.******

⁴⁸⁰ "Alaiyye beğine ve kadısına hüküm ki: Alaiyye Kalesi kethudası olan Hasan kale-i mezbure sakinlerinden Tur Ali nam **emred oğlamı haber edip sürb-i hamr ettirip fiil-i şeni' eylediği ilam olunmağın** Burdur kadısı teftiş eyledikten **cebriyle hamr meclisine getirtip hamr ettirdiğini ikrar eylediği sabit olduğun bildirmeğın** mezkur ele getirilip **Kıbrıs'a sürülmek..1580." BOA.MD, d.no. 43, h.no. 29. akt. Sakarya, s. 142.**

Osmanlı livata suçlarında İslam hukukuna muvafık şekilde cezalar vermektedir. Suçu alışkanlık haline getirenlere siyaseten katl, suçun teşebbüs ve kast halinde kalmasında dayak ve hapis cezaları ve ilk defa gerçekleşmesi halinde kürek ve ispatlanamayan iddiadan dolayı zanlıya sürgün cezası uygulanmaktadır.

c. Fuhuş Yapma Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Fuhuş, "Bir kadının evlilik dışında meslek edinerek veya başta para olmak üzere herhangi bir karşılık gözeterek vücudunu bir erkeğin cinsi tatminine sunması"⁴⁸¹ olarak tarif edilmektedir. Fahişe mükerrir veya bu işi itiyad haline getiren zaniye demektir.⁴⁸² Zina suçunun unsurları ve ispat şartları fahişeler için de geçerlidir.

Fuhuş yapan kadına Ebû Yûsuf, Muhammed, Mâlik ve Şâfiîye göre zina haddi uygulanır. Ebû Hanîfe ise had gerekmeceği söyler.⁴⁸³

Osmanlı uygulamasında fahişelere zina haddi uygulanma örneğini göremedik. Ancak ispat şartları oluşmamış fuhuş suçlarına siyaseten katl, dayak, hapis ve sürgün cezaları teşhir ve müsadere gibi güvenlik tedbirleri tatbik edilmektedir.

c.1. Siyaseten Katl Cezası

Osmanlı uygulamasında zina yapmakla meşhur hale gelen fahişelere siyaseten katl cezaları uygulanmaktadır. 1568 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Paşalı isimli kadına, mükerrir katl suçunu işlemesi veya sebep olması ve fahişelik yaptığı için mahallinde infaz edilmek üzere siyaset (idam) edilmesi emredilmektedir.⁴⁸⁴ 1685 tarihli Bolu mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta,

⁴⁸¹ Tümer, Günay, "Fuhuş", *DİA*, XIII, 209.

⁴⁸² Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 465.

⁴⁸³ Serahsî, IX, 58; Karâfi, *ez-Zehîra*, XII, 67; Molla Hüsrev, II, 67.

⁴⁸⁴ "Malkara kadısına hüküm ki: taht-ı kazana tabi Beğköyi nam karyede Dede Bali nam kimesne mecruhan maktul bulunup sual olundukta mezkur karyede sakın olan Paşalı nam hatun için; **"İyi hatun değildir; mukaddema dahi Hızır nam kimesnenin katline bais olmuştur. Fahişedir; sabıka olan zevci dahi na-mahrem ile görüp talak vermiştir."** dediklerin" bildirmeğin bu babda Dergah-ı Muallam çavuşlarından Evren Çavuş zîde kadruhu mübaşir tayin olunup buyurdum ki: Mezkuru ihzar edip hakk üzere dikkat ü ihtimamla onat vechile şer'le teftiş edip göresin arzolunduğu üzere olup sabit ü zahir olmuş ise **mahallinde siyaset edip** emrim yerine vardığın yazıp bildiresin. 1568." BOA.MD, d.no. 7, h.no. 2176. akt. BOADB, 7(III) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 108.

fahişelik yapmakla meşhur olan kadın hakkında zina ispatındaki dört şahit olayı bizzat görmese de yerleşim yerindeki büyük bir topluluk kadının fuhuşla meşhur olduğunu söyledikleri için "izale" yani ortadan kaldırılmasına "idam" edilmesine karar verilmektedir.⁴⁸⁵ 1602 tarihli buyruhduda fahişelik yapan iki kadının kızgın demirle dağlanması ve bir kadının asılması emredilmektedir. Fahişelik yapan kadınlar bazen asılarak idam edilebilir.⁴⁸⁶ 1791 tarihli hatt-ı hümayunda fahişelikle meşhur olan beş kadın boğdurularak idam edilmektedir. Daha sonra bu kadınlardan üçü İstanbul kent merkezi, biri Kasımpaşa ve diğeri Üsküdar'da herkesin göreceği şekilde diğer fahişe kadınlara ibret olması için asılarak teşhir edilmektedir.⁴⁸⁷

c.2. Dayak Cezası

1591 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, Fatma ve Huri isimli fahişelerle bir evde aynı döşekte yakalanan Satılmış isimli şahsa ve kadınlara ta'zîr cezası verilmektedir.⁴⁸⁸ Yine 1748 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, evine aldığı yabancı adamla zina fiili meydana gelmeden önce yakalanan kadına ve adama

⁴⁸⁵ "Bolu mütesellimi Kenan Ağa'nın kethüdası tarafından cümle-i umruna vekil olan Mustafa fi'l-asl Bolu kazasına tabi Tekye nam karyeden olup üç dört senedir medine-i **Bolu'da lâ mekan olup fahişe avratları ile fuhş eden Fatma bt. Ramazan nam fahişe avratı meclis-i şer'e ihzar ve müvacehesinde takrir-i kelim ve tabîr-i ani'l-meram edip mezbure tarih-i kitabdan bir gün mukaddem üç nefer namahrem levendat ile Hisar arkası nam mevzide ahz olunmuşdur.** Mezbureden sual olup ve hazırın bi'l-meclis olan müsliminden dahi istihbar ve istilam olunup haberleri tahrir ve mucib-i şer' icra olunması iltimas olunur dedikte medine-i mezbure sükkânından ulema ve süleha ve sair müsliminden (onüç isim) ve sairler cemm-i gafîr ve cemm-i kesir li-ecli'l-ihbar meclis-i şer'e hazırın olup **mezbure Fatma dört beş senedir ilan-ı fuhş eder her vechle vacibü'l-izaledir** deyi alâ tariki'ş-şahade haber verdiklerinde **mucibiyle mezbure Fatma'nın müstahak olduğu cezayı icraya...1685"** BŞS, d.n. 835, h.no. 82a/1. akt. Şahin, Erdinç, 1684-1686 Yılları Arasında Bolu'da Ekonomik ve Sosyal Hayat (835 Numaralı Bolu Şer'iyeye Siciline Göre), s. 374.

⁴⁸⁶ "Beğlerbeği hanından ahz olunan üç nefer fahişelerin ikisi teşhiz olunup (kızgın demirle dağlanıp) biri çuvala konub salb oluna diye buyruldu. 1602."Akt. Mumcu, Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl, s. 119.

⁴⁸⁷ BOA, HH, no. 10845. akt. Köse, Osman, "XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devletinde Bir Uygulama: İstanbul'da İçki ve Fuhuş Yasağı", *Turkish Studies*, II/1, s. 115.

⁴⁸⁸ "Üsküdar subaşısı Müstedam Beğ b. Abdülmennan nam kimesne mahfil-i şer'de takrir-i meram kılıp Toygar Hamza mahallesinde Mustafa nam kimesnenin evinde **fahişeler vardır mübarek günlerde fiil-i şeni' etmek ihtimali vardır** üzerine varılıp keşf olunmasın teleb eylerim dedikte kibel-i şer'den Mevlana Mehmed b. İbrahim el-Müstaid varıp zikr olunan odada Satılmış b. Hızır ve Fatma bt. İbrahim ve Huri bt. Hüner Çelebi nam **avretleri üçü bir döşekte iken tutulup kendilere sual olundukta şeytan belasına uğradık diye ikrar eylediklerinde ta'zîr olunmağa işaret olunduğu kayd şud.1591"** İKS, Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil, s. 272.

ta'zîr cezası verilmektedir.⁴⁸⁹ Bu iki örnekte zina gerçekleşmediği için had cezası yerine ta'zîr cezası uygulanmaktadır.

c.3. Hapis Cezası

1777 tarihli Kastamonu mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, fahişelik yapan kadınlara zinanın ispat şartları oluşmadığı için “avratlar zindanı” olarak meşhur olan Kastamonu kalesinde bulunan kadın hapishanesinin zindanına atılmalarına karar verilmektedir.⁴⁹⁰

1718 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, fahişe kadınla yakalanan şahsa kalebentlik cezası verilmektedir.⁴⁹¹ 1806 tarihli Tokat mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Selim ve oğlu Halil isimli şahıslara, fahişe kadınları fuhuş yapmak için bir evde toplamaları sebebiyle şehir kapısına hapsetme cezası verilmektedir. Kapıya vaz etmek kalebent cezası olsa gerek.⁴⁹² Bu iki örnekte zina fiili ispat edilmediği için had uygulanmamaktadır.

c.4. Sürgün Cezası

1828 tarihli nefy defterindeki bir kayıta; Ümmügülsüm isimli kadına, namusunu korumadığı ve fahişelik yaptığı gerekçesiyle sürgün cezası

⁴⁸⁹ "Üsküdar'da Mirahur mahallesinde sakine...asıl Hatice bt. Abdullah tarih-i ilamdan bir gün mukaddem menziline kendiye na-mahrem olan es-Seyyid Ahmed ile maan ahz ve meclis-i şer'a ihzar ve bade'l-istintak ve birbirilerine nâ-mahrem ve **fül-i şeni' kasdiyle cem' olunduklarını bade'l-itrâf ta'zîr olunmalarıyla ...1161/1748.**" ÜŞS, d.no. 420, h.no. 434. akt. Muzafferova, s. 235.

⁴⁹⁰ "**Fahişe taifelerin kaleye vaz' fermanıdır ...sen ki Kastamonu kadısı...medine-i mezburede fahişi zahire ve nâ-mahrem kimesneler ile muahaza ve marifet-i şer'le tedipleri iktiza eden nisâ taifeleri medine-i mezburede fahişi vaki saray müezzînleri menziline habs oluna gelip lakin seferler vukuu hasebiyle bazı müfsidler menzil-i mezkurdan ihrac ve fesad ve melanet icra ve ol vechile tedip mümkün olmayıp yevmen fe yevmen fuş ve fiskların izhar ve ehl-i ırz hatunlara sirayet olmaktan naşi o misilli nâ-mahrem kimesne ile muahaza olunan fahişe avretler medine-i mezbure kalesinde vaki avratlar zindanı demekle meşhur zindana habs ve tedip olunmaları babında emr-i şerîfîm...mucibince amel...1191/1777.**" KAŞS, d.no. 60, h.no. 116. akt. Maden, Fahri, 18. Yüzyılın Sonlarında Kastamonu (Şer'iyeye Sicilerine Göre), s. 372.

⁴⁹¹ "**İnöz Kalesi dizdarı (boş) hüküm ki: Ahmed nam şaki fahişe avret ile ahz olunmağla şaki-i mezbur ıslah-ı nefis için mübaşir marifetiyle İnöz Kalesinde kalebent olunmak...1718.**" BOA.MD, d.no. 128, h.no. 77. akt. Toraman, s. 45.

⁴⁹² "**Tokat Voyvodası Ahmed Ağa'ya inha olunur ki: Medine-i mezbure sakinlerinden işbu baisü'l-mürasele Selim ve oğlu Halil nam kimesneler Samyeli mahallesinde karhaneci Mehmed'in menziline fül-i şeni' kasdiyle fahişe avretleri getirip enva-ı fesadati icraya cesaret eylediklerini ...medine-i mezbure kapısına vaz' ve habs olunmalarını...1221/1806.**" TŞS, d.no. 10, h.no. 4/3. akt. Demir, 10 Numaralı Tokat Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi, s. 89.

verilmektedir.⁴⁹³ 1828 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, Ayşe, Dilhayat, Hoşyar, Hatice ve Hatice'nin oğlu Abdullah'a, kendi hallerinde olmadıkları, yabancı erkekleri evlerine aldıkları ve fuhuş yaptıkları gerekçesiyle sürgün cezası verilmektedir.⁴⁹⁴

Kanunnamelerde fahişe olduğu bilinip mahalle halkı tarafından şikayet edilen zanlıların mahalleden ihraç edileceği beyan edilmektedir. Yavuz Sultan Selim Umumi Kanunnamesi m.121'de “*Ve dahi bir kimesneyi mahallesi veya karyesi cemaati hırsızdır ve **kahbedir** deyü şikayet edip bize gerekmez diye reddetseler, vâkia müttehem ise, dahi beyne'n-nâs malum ola, mahallesinden ve karyesinden nefy edeler.*”⁴⁹⁵

Bu kanun maddesinin uygulama örnekleri çoktur. Örneğin 1714 tarihli Antep mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Mehmet ve Mustafa isimli kardeşlere, fahişe kadınlarla biraraya gelme alışkanlıklarının olması ve geceleri silahla gezmeleri ayrıca Mehmed'in bir evde fahişe kadınla beraber yakalanması gibi suçları işlemelerinden dolayı mahalleden ihraç cezası verilmektedir.⁴⁹⁶ 1739 tarihli Konya

⁴⁹³ “Divan-ı Hümayun çavuşbaşısı Hüsnü Beğ Efendi'ye ve Bursa naibine: Dersaadet seknesinden Nakkaş Paşalı Ümmügülsüm nam **avret ırz u edebiyile mukayyede olmayıp hilaf-ı şeriat-ı garrâ' fuhşiyata ictira etmekde** idiği tahkik kılınmış olmakla çavuş mübaşeretiyile li-ecli't-tedip mezburenin **Bursa'ya nefy u iclası** babında divandan emr-i ali..1243/1828.” Kavaklı, s. 129.

⁴⁹⁴ “Çavuşbaşı ağaya: Beşiktaş'ta Tekerlek Mustafa Çelebi Mahallesi sakinelerinden Ayşe ve Dilhayat ve Hoşyar ve Hadice nam avretler ile mezbure Hadice'nin oğlu Abdullah nam **şahıs kendi hallerinde ırzlarıyla mukayyed olmayarak hanelerine nâ-mahrem ecnebi adamlar celbiyle hilaf-ı şer' efâl-i şeni'aya ictisarları...harekatı nâ-merziyye tahakkuk etmiş olduğu Beşiktaş naibi tarafından bâ-ılam inha olunmakla merkum ve mezbureler tayin olunan divan çavuşuna terfikan Bursa'ya nefy olunmaları** babında divandan emr-i ali. 1243/1828.” Kavaklı, s. 120; Diğer örnekler için bk. a.eser. s. 72; KRŞS, d.no. 296, h.no. 81/2. akt. Gürbüz, Sevda, 296 Numaralı Karaman Şer'iyeye Sicili Çerçevesinde 1829-1832 Yılları Arasında Karamanda Sosyal, İdari ve Hukuki Hayat, s. 235.

⁴⁹⁵ Akgündüz, Kanunnameler, III, 106.

⁴⁹⁶ “Ayntab'da Bostancı Kurbi nam mahalle sükkanından (üç isim) nam kimesneler meclis-i şer'de mahalle-i mezbure sükkanından el-Hac Mehmed b. Ali nam kimesne mahzarında her biri üzerine dava ve takrir-i kalam edip mezbur el-Hac Mehmed ve karındaşı gaib ani'l-meclis el-Hac Mustafa kendi hallerinde olmayıp daima nâ-mahrem olan fahişe avretler ile muşeret edip her-bâr menzillerine avret götürüp fiil-i şeni' edip ve gecelerde alat-ı harble gezmek adet-i müstemirreleri olmağla hatta tarih-i kitab gecesi mezbur el-Hac Mehmed İbn-i Eyüb mahallesinde sakine işbu hazıran bi'l-meclis **Meryem b. Ali'yi menziline getirip nisfu'l-leylde yeniçeri serdarı es-Seyyid el-Hac Bekir Ağa mezbur el-Hac Mehmed'i mezbure Meryem ile ahz etmekle** mezbur el-Hac Mehmed ve karındaşı mezbur el-Hac Mustafa'nın evza-ı efalinden biz ve sair ahali-yi mahalle cevr ve eziyetlerinden razı değiliz mezburan el-Hac Mehmed ve el-Hac Mustafa'nın keyfiyet-i halleri istihbar olunup ihbarları bade't-tahrir mahalle-i mezbureden ihrac olunmaları matlubumuzdur dediklerinde mahalle-i mezbure ahalisinden (on isim) meclis-i şer'a hazıran olup gibbe'l-istihbar...süi hallerinden alâ tariki-ş-şahade haber vermeleriyle **mezburan el-Hac Mehmed ve el-Hac Mustafa'nın mahalle-i mezbureden ihraclarına...1126/1714.**” GŞS,

mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Ayşe isimli kadına, kendi halinde olmadığı tavır ve hareketleriyle çevresini rahatsız etmesinden dolayı mahalleden ihraç kararı verilmektedir. Ancak mahkeme bu kararı almadan önce mahalle sakinleri kadının kapısına katran sürerek bir şekilde onu teşhir etmektedir.⁴⁹⁷

Uygulamada fahişe kadınlara şehirden ihraç cezası da verildiğini görmekteyiz. 1631 tarihli Manisa mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Fatma isimli kadına, yabancı erkeklerle bir araya gelme ve levend odalarında sabaha kadar kalarak fuhuş işlemesi suçlarından dolayı teşhir ve şehirden ihraç cezaları verilmektedir.⁴⁹⁸

1568 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, fahişelik yapan kadınlara hapis cezası uygulanmaktadır. Bu fahişe kadınlarla nikahlanmak isteyen kişilerin nikahtan sonra İstanbul dışında bir yerde ikamet etmelerine karar verilmektedir.⁴⁹⁹

Uygulamada fuhuş yapan kadınlara bir çeşit mahalleden ihraç kararı sayılabilecek bir yaptırım şekli de evinin zorla başkasına sattırılmasıdır. Örneğin

d.no. 65, h.no. 293. akt. Karaçağlayan, s. 386; Diğer örnekler için bk. a.eser. 332; GŞS, d.no. 61, h.no. 142. akt. Çavdaroğlu, Mustafa, *61 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (H.1124-1125/M.1712-1713), s. 156; KOŞS, d.no. 54, h.no. 84/2. akt. Sevici, s. 321.

⁴⁹⁷ "Konya'da Nişantaşı Mahallesi sakinelerinden...Ayşe kendi halinde olmayıp bundan akdem bir defa dahi sokak kapısına katran sürülüp mezburenin evza' ve etvarından cümlemiz hoşnud ve razı değilleriz mahalleimizden ihrac olunmak matlubumuzdur deyi her biri mezbure Ayşe'nin sūi halini haber vermeleriyle mezbure Ayşe'nin mahalle-i mezbureden hurucuna...1739." KOŞS, d.no. 54, h.no. 87/2. akt. Sevici, s. 331; Diğer örnek için bk. KŞS, d.no. 133/1, h.no. 151, akt. Öcal, *133/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1155/M.1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, s. 188.

⁴⁹⁸ "Manisa'da subaşı olan Mehmed Ağa medine-i mezbure mahallatından Yarhasanlar Mahallesinde sakine Fatıma bt. Mehmed nam Hatun'a mahfil-i şer'-i şerîfe ihzar ve mahzarında üzerine takrir-i dava edip mezbure Fatıma daima nâ-mahrem ile ihtilat etmekte bir gece evinde yatmayıp levend odalarına varıp sabaha değin ef'al-i şeni'a ile fisk-ı fücürdan hali değildir sual olunup mucib-i şer'-i şerîf icra olunmasını talep ederim dedikde gibbe's-sual ve'l-inkar mahalle-i mezbure ahali mahfil-i şer'-i mutahharaya ihzar olunup mezbure Fatıma'nın keyfiyyet-i hali tefahhus olundukta (altı isim) ve sairleri bi-cem'ihim mezkure Fatıma ef'al-i şeni'a ile fisk ve fücürdan hali değildir diye haber vermeğin merkume Fatıma teşhir olunup badehu şehirden ihracına...1631" MŞS, d.no. 64, h.no. 125/b2. akt. Çetin, *64 No'lu Manisa Şer'iyye Sicili*, s. 218.

⁴⁹⁹ "İstanbul kadısına hüküm ki: Hin-i teftişte tutulup habsolunan fahişeleri bazı kimesnelere nikah etmek isteyip almak murad edindikleri istima olunmağın buyurdum ki: Vusul buldukda onların gibi fevahişi nikah ile alan kimesnelere tenbih edesin ki nikah ettiklerinden sonra İstanbul'da durmayıp âhar yerlere alıp gideler. Şöyle ki; bade't-tenbih ol makule kimesnelere aldıkları fevahişi ile İstanbul'da duralar geri habsolunalar. 975/1568." BOA.MD, d.no. 7, h.no. 623. akt. BOADB, *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569)*, s. 318.

1618 tarihli İstanbul mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Fatma Hatun isimli kadına, geceleri yabancı erkekleri evine getirmesi ve fuhuş yapmasından dolayı, evinin zorla başkasına sattırılması kararı verilmektedir.⁵⁰⁰

c.5. Teşhir

1519 tarihli Üsküdar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Şahi isimli evli kadına, bir leventle aynı odada yakalanmasından dolayı teşhir uygulanmaktadır.⁵⁰¹

Osmanlı fahişelere, zina suçları ispatlanmadığı için farklı ta'zîr cezaları uygulamaktadır. Bir kadının fahişe olduğu toplum tarafından bilinse bile dört şahitle suç ispatlanmadığı için kadına had cezası yerine ta'zîr cezası uygulanmaktadır. Fahişeliği alışkanlık haline getiren ve toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından bilinerek meşhur hale gelen zanlılara ise daha ağır bir ceza olan siyaseten katl uygulanmaktadır.

d. Fuhşa Aracılık Yapma Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Ailesini kıskanmayan ve fuhuşa itenlere de "deyyus" denir. Fuhşa aracılık yapanlar için ise "pezevenk" ismi kullanılmaktadır.⁵⁰² Ayetle⁵⁰³ kadınların fuhşa zorlanmalarının yasaklanması ve hadisle⁵⁰⁴ fahişe kazancının (mehri'l-bağiyi) yasaklanması suçun kanuni, yasaklanan fiilin işlenmesine aracılık yapma maddi ve

⁵⁰⁰ "Yenibahçe kurbunda merhum Mimar Sinan mahallesi sakinelerinden Dellal Receb zevcesi demekle meşhure olan Fatıma Hatun'un hali mahalle-i mezbure ve sair mukaddema sakine olduğu mahallat ahalisinden istisfar olunmak babında....mezburenin sabıkan sakine olduğu Defterdar Ahmed Çelebi mahallesi ahalisinden (dör isim) Mimar Sinan mahallesi ahalisinden (üç isim) nam kimesneler ve cem'i gafır ve cem'i kesir meclis-i şer'-i şerife ihzar olunup gibbe'l-istihbar fi'l-vaki mezbure Fatıma Hatun evine her gece nâ-mahrem rical getirip fisk u fücur üzere mahalle-i mezburede vaki mülk menzili cebren bey' ettirilmişir ve mezbure Fatıma daima fuhuş ve zina üzeredir...1618" İKS, İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 237.

⁵⁰¹ "İskender'in avreti Şahi bt. Timurhan nam avret orosbu ve kahbe avrettir sabıka Murad b. Seydi'nin levendiyle bir ev içinde tutulup zıkr olan Murad kaçıp gitmiş diye mezkur Sinan dava ettikde Hacı Ahmed b. Mehmed ve Ali b. Mustafa ve İsmail b. Yahya ve Hamza b. Yusufhan hazırın olup mezkur Sinan'ın min külli'l-vücûh davasına muvafik eda-yı şahadet ettikleri sebebden teşhirine hükmolundu. 925/1516." İKS, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 65.

⁵⁰² Bozkurt, Nebi, "Fuhuş", DİA, XIII, 212.

⁵⁰³ Nur, 24/33.

⁵⁰⁴ Müslim, Müsakat, 40.

fiili işlemeye kasdetme manevi unsurunu oluşturmaktadır. Fuhşa aracılık yapanlara şiddetli ta'zîr ve teşhir cezaları uygulanır.⁵⁰⁵

Bu suçu işleyenlere Osmanlı hukukunda uzuv kesme, dayak, hapis, sürgün ve para cezaları ve teşhir gibi güvenlik tedbiri öngörülmüştür.

d.1. Uzuv Kesme Cezası

Kanunamelerde pezevenkliği alışkanlık haline getirenlere burun ve kulak kesme şeklinde uzuv kesme cezaları öngörülmektedir. Kanuni Zül-Kadriyye Eyaleti Kanunnamesi m.14: *"Bir kimesne daim pezevenklik etmek adeti olsa, yüzüne kara dürtüp rüsvây-ı alem edeler, burnunu ve kulağını keseler, eğer değilse beş altın alına."*⁵⁰⁶ II. Bâyezid Aydın-Eli Siyasetnamesi m.5; *"Ve pezevenklik daima adeti ve sanatı ola, burnu kesile ve illâ eşeğe bindirip teşhir oluna."*⁵⁰⁷ Elimizdeki sicillerde bu kanunların uygulama örneklerine rastlamadık.

d.2. Dayak Cezası

Fetva mecmualarında da fuhşa aracılık yapanlara ta'zîr cezaları verileceği ifade edilmektedir. *"Bir avret bir kimsenin avretini getirip kafire ve müslümana zina ettirse, ondan sonra bir cariye satın alıp kafire müslümana zina ettirse, şer'an ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i belîğ (dayak) lazım olur."*⁵⁰⁸ *"Bazı avretler pezevenklik etseler ve cariyeler alıp zina ettirseler böyle edenlere şer'an ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i belîğ lazım olur."*⁵⁰⁹

d.3. Hapis Cezası

Fetva mecmualarında da fuhşa aracılığı alışkanlık haline getirenlere şiddetli sopa cezasından sonra hallerini düzeltene kadar hapis cezası verileceği ifade edilmektedir. *"Bir taife karye karye gezip avretlerine ve kızlarına ve cariyelerine zina ettirmeyi adet edinseler şer'an ne lazım olur? Cevap: Cumhuru ile fevka'l-had*

⁵⁰⁵ Bilmen, III, 320.

⁵⁰⁶ Akgündüz, *Kanunnameler*, VII, 156.

⁵⁰⁷ Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 169.

⁵⁰⁸ Akt. İnanır, s. 281. Ta'zîr-i belîğ'in ne olduğunu yine İbn-i Kemal'in açıklamalarından öğreniyoruz. O ta'zîr -i belîği, "her suçlunun haline göre ta'zîr-i belîğ vardır onuda kadı belirler" der. İnanır, s.285.

⁵⁰⁹ Akt. İnanır, s. 281.

darb-ı şedidden sonra salahları zahir oluncaya dek zindandan çıkarılmayıp zinası sabit olan avretler cemîan recm olunmak lazımdır."⁵¹⁰

d.4. Sürgün Cezası

Uygulamada pezevenklik yapan suçlunun mahalleden ihraç edilme örneği bulunmaktadır. 1749 tarihli Konya mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, pezevenklik yapan kadına mahalleden ihraç cezası verilmektedir.⁵¹¹

d.5. Para Cezası

Kanunnamelerde pezevenklik edenlere değnek sayısına göre para cezası verileceği beyan edilmektedir. Fatih Umumi Kanunnamesi m.5: "*Eğer avret pezevenklik eylese kadı ta'zîr ura ne kadar mâ-yerâh. Ağaç (değnek) başına bir akçe cürm alına.*"⁵¹² Yavuz Sultan Selim Rumeli Eyaleti Kanunnameleri m.101: "*Ve eğer bir kimesnenin avretine bir kimesne pezevenklik eylese, kadı vech gördüğünce ta'zîr ede; her değnek başına ehl-i örf bir akçe cerîme ala.*"⁵¹³ Kanuni Rumeli Eyaleti Kanunnamesi m.111: "*Eğer bir kişi pezevenklik eylese kadı ta'zîr ve teşhir edip ağaç başına bir akçe cürm alına.*"⁵¹⁴ Para cezası örneklerini incelediğimiz sicillerde göremedik.

d.6. Teşhir

Birçok kanunname maddesinde pezevenlik yapanların teşhir edileceği belirtilmektedir. Yavuz Sultan Selim Umumi Kanunnamesi m.24: "*Eğer bir kişi pezevenklik etse, bade't-ta'zîr teşhir edip ağacına bir akçe cürm alına.*"⁵¹⁵ Yavuz

⁵¹⁰ Düzdağ, s. 159

⁵¹¹ "Konya'da Kalenderhane mahallesi sakinlerinden (dört isim) nam kimesneler meclis-i şer'i enverde yine mahalle-i mezbure sakinlerinden Raziye bt. Salih nam hatun mahzarında her biri takrir-i kelam edip **mezbure Raziye kendi halinde olmayıp pezevenk olup** ber vecihle razı ve hoşnut ve emin olmadığımız ecilden mahallemizden ihrac olunması matlubumuzdur diye mezburlardan her biri ve sair ve vukufu olan müslimin mezbur Raziye'nin sūi halini haber vermeleriyle mucibince **mezbure Raziye'nin mahalle-i mezbureden ihracına...1749.**" KŞS, d.no. 57, h.no.106/5. akt. Altan, s. 240.

⁵¹² Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 348.

⁵¹³ Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 425.

⁵¹⁴ Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 468.

⁵¹⁵ Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 91.

Sultan Selim Rumeli Eyaleti Kanunnameleri m.125: “*Ve pezevenklik edenin **alnunda dağ edeler.***”⁵¹⁶

Pezevenkliği alışkanlık haline getirenlere ise yüzüne kara sürme, eşeğe bindirip teşhir gibi farklı teşhir çeşitleri uygulanmaktadır. Kanuni Zül-Kadriyye Eyaleti Kanunnamesi m.14: “*Bir kimesne daim pezevenklik etmek âdeti olsa, **yüzüne kara dürtüp rüsvây-ı âlem edeler, burnunu ve kulağını keseler, eğer değül ise beş altın alına.***”⁵¹⁷ II. Bâyezid Aydın-Eli siyasetnamesi m.5; “*Ve **pezevenklik daima adeti ve sanati ola, burnu kesile ve illâ eşeğe bindirip teşhir oluna.***”⁵¹⁸ Bu kanun maddesinin yürürlük örneğini incelediğimiz kayıtlarda göremedik.

Kanunname maddelerindeki burun ve kulak kesilmesi hükümleri bu tür suçları işlemekten caydırma amacıyla yer alsa gerektir.

e. Hafif Cinsel Saldırı (Sarkıntılık) Suçu ve Ta‘zîr Cezaları

Zina kasdı olmasa bile kendisine haram olan bir kadına dokunmak, öpmek, laf atmak, dikizlemek ve işaret etme gibi davranışlarda bulunmak hafif cinsel saldırı suçlarıdır. Bu suçun ayetle⁵¹⁹ yasaklanması kanuni, fiilin icra edilmesi maddi ve kasıtlı olarak yapılması da manevi unsuru oluşturmaktadır. Bu tür suçları işleyenlere ta‘zîr cezaları uygulanır.⁵²⁰

Osmanlı bu şekilde gerçekleşen kadınlara sarkıntılık suçları için dayak, hapis ve para cezaları uygulamaktadır.

e.1. Dayak Cezası

Fetva kitaplarında da kadınları öpen⁵²¹ ve dikizleyenlere⁵²² ta‘zîr cezası verileceği ifade edilmektedir. Uygulamada da işaret ve sözle sarkıntılık yapanlara

⁵¹⁶ Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 427.

⁵¹⁷ Akgündüz, *Kanunnameler*, VII, 156.

⁵¹⁸ Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 169.

⁵¹⁹ İsrâ, 17/32.

⁵²⁰ Serahsî, IX, 77-79; Kâsânî, V, 34-35; Âmir, s. 188-191; Behnesî, *et-Ta‘zîr fi'l-İslâm*, s. 34; *Mv.f.*, “Ta‘zîr”, XII, 279.

⁵²¹ “*Zeyd, Hind-i nâ-mahremi tutup öpse salıverse Zeyd'e ta‘zîr lazım olur.*” *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, I, 107. akt. Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 467.

ta'zîr cezasının verildiğini görmekteyiz. Örneğin 1550 tarihli Üsküdar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Mehmed isimli şahsa, bir kadını işaretle ve sözle rahatsız etmesinden dolayı ta'zîr cezası verilmektedir.⁵²³ Yine aynı sicildeki başka bir kayıta, bir eve girerek evin hanımına sarkıntılık yapan şahsa ta'zîr cezası uygulanmaktadır.⁵²⁴

e.2. Hapis Cezası

1858 CK m.202'nin zeylinde, kadınlara elleriyle sarkıntılık yapanlara bir aydan üç aya kadar hapis cezası verileceği beyan edilmektedir.⁵²⁵

e.3. Para Cezası

Kanunnamelerde bir kadını öpen ve laf atan kişiye para cezası uygulanacağı beyan edilmektedir. Fatih Umumi Kanunnamesi m.9: "*Eğer biregûnun (yabancı, başkası) avretin öpse yahud dillese (söz atma) yahud yapışsa kadı ta'zîr ede. Ağaç başına bir akçe cürm alına.*"⁵²⁶

f. Namahrem ile Halvet Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Hz. Peygamber bir erkekle, dinen evlenilmesi meşru (namahrem) olan bir kadının arada nikah bağı olmaksızın kapalı bir yerde baş başa kalmasını

⁵²² "Zeyd bazı kimesnelerin tahta havlularının aralarından kendine **nâ-mahrem olan avratlara nazar eder olsa Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr ile zecr ve men' olunur.**" Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 97.

⁵²³ "*Karye-i Samandıra'dan Hasan b. Süleyman şeriat mahfilinde takrir-i dava kılıp eyitti ki işbu müşarun-ileyh Mehmed b. Ali benim hatunum Halime bt. Yakub Fakih **işaret edip ve söyledin** diyecek mezbur Mehmed'den sual olundukta inkar edip gibbe'l-inkar Hasan'dan beyyine talep olunup aciz oldukda mezbur Mehmed'e yemin teklif olunup dedi ki hayır ve şer' yemin etmek adetim değildir yemin etmezim diye yeminden nükul edip **ta'zîr olunup**...956/1550.*" İKS, Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil, s. 97.

⁵²⁴ "*Karye-i Samandıra'dan Çalapverdi b. Yusuf şeriat mahfilinde tahrir-i dava edip dedi ki işbu müşarun-ileyh Mehmed b. Ali muvacehesinde **sen gece ile benim evime gelip avretime yapışip bana hayf ettin** dedikte mezbur Mehmed'den sual olundukta inkar ile cevap verecek badehu yemin teklif olunup nükul edip **ta'zîr olunup**.. 956/1550.*" İKS, Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil, s. 94; Diğer örnekler için bk. KŞS, d.no. 62, h.no. 26. akt. Dalkılıç, Emine, *Kayseri Kadı Sicillerine Göre Zimmiler (1650-1665)*, s. 122; İKS, *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil*, s. 141.

⁵²⁵ Akgündüz, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyatı*, s. 647.

⁵²⁶ Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 348.

yasaklamaktadır.⁵²⁷ Bu hadis suçun kanuni, fiilin icra edilmesi maddi ve kasıt bulunması manevi unsuru oluşturmaktadır.

Osmanlı hukukunda namahremle halvet suçunu işleyenlere dayak, hapis sürgün ve para cezaları ve güvenlik tedbiri olarak teşhir öngörülmektedir.

f.1. Dayak Cezası

Fetva mecmualarında kadınlarla sohbet eden kişiye ta‘zîr cezasının verileceği ifade edilmektedir. *"Zeyd kendine nâ-mahrem olan nisvân ile ekser evkate musahabet eder olsa Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta 'zîr ile zecr ve men' olunur."*⁵²⁸

Uygulamada bu suçu işleyen kadın ve erkeğe ta‘zîr cezası verilmektedir. Örneğin 1534 tarihli Üsküdar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıttta, Kasım ve Safiye'ye, orman içinde beraber yakalandıkları için ta‘zîr cezası uygulanmaktadır.⁵²⁹

Fetva mecmualarında hanımını namahremden sakınmayan kocaya şiddetli ta‘zîr uygulanacağı ifade edilmektedir. *Zeyd zevcesi Hind-i müslimeye ecnebi olan birkaç kimesneleri daimen menziline getirip Hind ile bir yerde otursalar Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta 'zîr-i şedîd ve habs."*⁵³⁰ Benzer bir fetvada eşine namahrem olan kişileri evine getirerek hanımına hizmet ettirerek içki içen kocaya içkiden dolayı had ve hanımını namahreme gösterdiği için şiddetli ta‘zîr cezaları uygulanacağı ifade edilmektedir. *"Zeyd menziline zevcesi Hind'e nâ-mahrem olan Amr'ı getirip meclis-i fisk kurup Hind'e hizmet ettirip şürb-i hamr eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Hadd-i şürb ve ta 'zîr-i şedîd."*⁵³¹

⁵²⁷ Buhârî, *Nikah*, 111, 112.

⁵²⁸ *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 99.

⁵²⁹ *"Kasım b. Abdullah ile Safiye bt. Mamud meclis-i şer'a ihzar olunup mezbure Safiye'yi Kasım ile bir orman içinde musahabet ederken İskender b. Abdullah ve Arap Kanber nam kimesneler şahadet eyleyip nâ-mahrem oldukları sebebden ta'zîr olunup tescil olundu. 1534"* İKS, *Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil*, s. 128.

⁵³⁰ *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, I, 116.

⁵³¹ *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 81.

f.2. Hapis Cezası

1568 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Memi ve Hasan isimli iki şahsa, namahrem iki kadınla hamamda halvet halinde bulduklarından kürek cezası verilmektedir.⁵³²

f.3. Sürgün Cezası

1596 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, kale dizdarı olan Mehmet ile kardeşine namahrem bir kadınla yakalandığı için sürgün cezası uygulanmaktadır.⁵³³

1564 tarihli Üsküdar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Üsküdar Hasanağa mahallesinde ikamet eden Fatma isimli kadına, namahrem kişilerle konuşması ve onlardan çekinmemesinden dolayı mahalleden ihraç cezası verilmektedir.⁵³⁴

f.4. Para Cezası

Kanunnamelerde namahremle halvet suçuna para cezası öngörülmektedir. Kanuni Bozok Sancağı Kanunnamesi m.12: *"Ve her kim nişanlısına varsa buluşsa zina gibidir. Amma varsa buluşmasa beş altın alına."*⁵³⁵ Nişanlı da olsalar nikahsız kapalı bir yerde kalmanın ceza gerektireceği vurgulanmaktadır. Uygulamada da bu

⁵³² "Silivri kadısına hüküm ki: Dergah-ı Muallama mektup gönderip; "Hafız Reis sefinesinde yedi akçe ulufeye mutasarrıf olan Memi ve Hasan nam reis kimesneler Fethi ve Ayni nam hatunlar ile hamama girdiklerinde mezburan Memi ve Hasan dahi itiraf edip; "Nebi avretim Fethi ve Hasan avreti Ayni ile orta sofada otururlardı." dedikte, mezbur Memi ile mezbure Fethi bir halvete girip ve mezbur Hasan ve Nebi nam kimesne mezbure Ayni ile orta sofada oturup mezburan Hasan ile Nebi peştemal ile ve mezbure Ayni peştemalsız oturup mezbure Fethi dahi peştemalsız halvet içinde çıktığı sabit oldu." diye arzettiğin ecilden mezbur Memi ile Hasan küreğe koşulması emredip buyurdum ki: Vusul buldukda, mezburları **küreğe koşulmak** için yarar âdemlere koşup gönderesin ki, **küreğe konula...**975/1568." BOA.MD, d.no. 7, h.no. 516. Akt. BOADB, 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 265.

⁵³³ "Anadolu'da vaki olan kadılara hüküm ki: Kastamonu Kalesi mustahfizları Südde-i Saadetim'e arz-ı hal sunup kale-i mezbure dizdarı olan Mehmed ki Müslümanlara hilaf-ı şer'i zulm ve taaddisi olduğundan mâada **nâ-mahrem ile ahzolundukta kabul edip ve karındaşı () dahi nâ-mahrem ile gezip...**Vusul buldukda mezbur her kangınızın taht-ı kazasında ele getirilirse emr-i sabık mucibince amel edip **Kıbrıs'a sürgün eyleyesin.**1004/1596." BOA.MD, d.no. 74, h.no. 42. akt. Taşkesenlioğlu, Cihat, 74 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (s.1-117), s. 65.

⁵³⁴ "Mahalle-i Hasan Ağa'dan İmam Abdi Halife ve cemaatten (dört isim) ve sair...nam kimesneler işbu Fatıma bt. Abdullah iyi değildir **nâ-mahremle ile söyleşir nâ-mahremden ibâ etmez kabul etmeyiz dediklerinde mezbure Fatıma'ya mahalleden çıkıp gitmek** emr olunup...971/1564." İKS, Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil, s. 248.

⁵³⁵ Akgündüz, Kanunnameler, VI, 227.

suça para cezası verilmektedir. 1515 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta bir kadınla yakalanan şahsa para cezası tatbik edilmektedir.⁵³⁶

f.5. Teşhir

1519 tarihli Üsküdar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta; Zeynep isimli kadına, Dimitri isimli zimmi ile sığır ahırında halvet halinde yakalandığı için ta'zîr cezası ve teşhir uygulanmaktadır.⁵³⁷

g. Hayvanla Cinsel İlişki Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Hayvanla cinsel ilişkide bulunmak hadislerle⁵³⁸ yasaklanmaktadır. Bu hadis suçun kanuni, fiilin icra edilmesi maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbele göre, hayvanla cinsi ilişkide bulunan kimseye had uygulanmaz. Çünkü fiil zina olarak isimlendirilmez. Ancak faile şiddetli ta'zîr uygulanır.⁵³⁹ Bir rivayete göre Şâfiî ve Ahmed b. Hanbele göre suçluya had uygulanır hatta Şâfiî'ye göre bu çirkin fiili işleyen kimse evli olsun veya olmasın kılıç ile katledilir.⁵⁴⁰

Cinsel ilişkide bulunmuş hayvanın etinin yenilip yenilemeyeceği ihtilaf konusudur. Normal şartlarda da eti yenilmeyen bir hayvan ise, kesilir ve eti yakılır. Eti yenen hayvanlardan ise Ebû Hânîfe'ye göre etini yemek caizdir. Ebû Yûsûf ve İmam Muhammed'e göre et yakılır.⁵⁴¹ Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîlere göre

⁵³⁶ “Çalabverdi b. Hasan İstanbul'da avret ile tutulup cerimesini aldıkları istima olunduktan sonra Üsküdar subaşısı dahi cerimesin aldım deftere sebt ediverin dediği sebebden deftere sebt olundu. 920/1515.” İKS, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 164.

⁵³⁷ “Karye-i Nerdübanlı'da Zeyneb bt. Mahmud'u Turmelik'in sığırı damı içinde Dimitri nam kafir ile bulduk diye meclis-i şer'de Hamza b. Şahin ve gündüz b. Hoşkadem şahadet eylediler bade't-tezkiyeti'ş-şer'iyye ve't-tahlîfi'l-âdî şahadetleri kabul olundukta ta'zîr olunup ve teşhir olundu. 925/1519.” İKS, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 342.

⁵³⁸ Ebu Davud, *Hudûd*, 29.

⁵³⁹ Sahnûn, IV, 484; Kâsânî, 34; Zeyla'î, III, 181; İbnü'l-Hümâm, IV, 150; Meydânî, *el-Lübâb*, III, 196; Udeh, II, 313; Bilmen, III, 207, 320.

⁵⁴⁰ Mâverdi, s. 292; İbn Kudâme, X, 163; Merdâvî, *el-İnsâf*, X, 168; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 189; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VII, 118; Bilmen, III, 207; Âmir, s. 187; Behnesî, *el-Cerâim fi fikhi'l-İslâmî*, s.108;

⁵⁴¹ Kudûrî, s. 198; Kâsânî, , 34; Merğînânî, I, 391; Molla Hüsrev, II, 66; Bilmen, III, 207; Âmir, s. 186; Behnesî, *el-Cerâim fi fikhi'l-İslâmî*, s. 108.

hayvanın öldürülmesi gerekir, etinin yenilip yenilmemesi ihtilafıdır.⁵⁴² Osmanlı hukukunda hayvanla cinsel ilişkiye girenlere para cezasının yanısıra hayvanın bedeli tazmin ettirilmektedir.

Para Cezası

Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi m.7: “Eğer bir kişi hayvana varsa, muhkem ta‘zîr edip ağaç başına bir akçe cürm alına.”⁵⁴³

Uygulamada ise hayvanla cinsel ilişkide bulunan kişiye ta‘zîr ve para cezası verilmeksizin sadece hayvanın bedeli tazmin ettirilmektedir. 1746 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, bir müslümanın katırına varan zimmiye hayvan kesilip yakılarak itlaf edildikten sonra hayvanın bedeli tazmin ettirilmektedir.⁵⁴⁴

6. Kazif (Nitelikli Hakaret) Suçu ve Had Cezası

Kazif, kadın olsun erkek olsun muhsan⁵⁴⁵ bir kişiye açık bir ifadeyle zina isnadında bulunmak veya nesebini reddetmektir.⁵⁴⁶ Mâlikilere göre dolaylı ithamla da kazf suçu oluşur.⁵⁴⁷ Bu suçun ayet⁵⁴⁸ ve hadisle⁵⁴⁹ yasaklanması suçun kanuni, zina iftirasında bulunmak maddi ve kasıt bulunması manevi unsurunu oluşturur.

Hanefilere göre kazif suçu şikayete bağlı olarak kovuşturulan suçlardandır. Şikayet mahkemeye intikal ettikten sonra kazif suçunu toplum (genel ahlak) aleyhine işlenmiş suç olarak kabul ettikleri için makzûf davadan vazgeçse bile dava

⁵⁴² İbn Kudâme, XII, 352; Merdâvî, *el-İnsâf*, X, 168; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 189; Bilmen, III, 207.

⁵⁴³ Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 89.

⁵⁴⁴ "...zimmî-yi mesfur beş gün mukaddem nehalen Üsküdar'da el-Hac İbrahim hanında ehl-i İslâm'dan bir kimesnenin **kancık katırını tasarruf eylediğini** üç nefer ehl-i İslâm şahadet edip katır sahibi mevcut olmadığından mucib-i şer'isi icra olunmayıp tehiri iktizası hasmı ile mürâfaadan sonra **katır zebh ve ihrâk-ı bi'n-nâr [edilip] ve kıymeti zimmî-yi mesfurdan lazım gelip...1159/1746.**" İŞSA, Üsküdar Mahkemesi, d.no. 415, v.27b/2. akt. Akman, *Osmanlı Devletin'de Ceza Yargılaması*, s. 33.

⁵⁴⁵ Zina suçundaki "muhsan" ile karıştırılmamalı. Kazifteki muhsan olmaktan kasıt iffetli olmaktır. Evli olma şartı yoktur. Muhsan sayılmak için müslüman, akıllı, baliğ, hür ve iffetli olmak gerekir. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 808; Âmir, s. 24; Aktan, Hamza, "Kazf", *DİA*, XXV, 148.

⁵⁴⁶ Merğînânî, I, 400; Trablusî, s. 225; Bilmen, III, 18; *Mv.f.*, "Kazf", XXXIII, 5; Aktan, "Kazf", 148.

⁵⁴⁷ Sahnûn, IV, 494; Mâverdî, s. 301; Bâcî, *el-Müntekâ*, IX, 167; İbn Ferhûn, II, 197.

⁵⁴⁸ Nûr,24/4.

⁵⁴⁹ Ebu Davud, "Hudûd", 34.

kapanmaz. Kamu davası olarak devam eder.⁵⁵⁰ Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre kazf suçu kişi aleyhine işlenmiş bir suçtur. Makzûf dava açıp açmamakta veya dava açmış olsa bile kâzifi affedip affetmemekte serbesttir.⁵⁵¹

Kâzif, zina iddiasını dört şahitle ispatlayamazsa hakim bu kişiye hür ise seksen sopa,⁵⁵² köle ise kırk sopa cezası hükmeder.⁵⁵³ Hz. Aişe'ye iftira (ifk) olayından sonra onu temize çıkaran (Nur, 24/11-23) ayetleri nazil olunca Hz. Peygamber minbere çıkıp ilgili ayetleri okudu. Minberden inince Hassan b. Sabit, Mistah b. Üsase ve Hamne bt. Cahş'a kazif haddi uygulanmasını emretti ve şahıslara kazif haddi uygulandı.⁵⁵⁴

Kazif suçunu oluşturmayacak isnat ve iftiralara örneğin “ey fasık, ey kafir” gibi sözlere had cezası uygulanmaz.⁵⁵⁵ Aynı şekilde muhsan olma şartlarını taşımayan küçük çocuk veya mecnuna zina iftirasında bulunulsa kâzife had değil; ta'zîr uygulanır.⁵⁵⁶

Osmanlı fetva mecmualarında kazif suçuna had cezası verileceği beyan edilmektedir. *"Hind'in kayın atası Zeyd, Hind'e "sen Amr ile -haşa- zina ettin" dese iftira eylese şer'an ne lazım olur? Cevap: İftira etti ise Hind muhsane olacak hadd-i kazif lazımdır."*⁵⁵⁷

Fetva mecmualarında Hanefî mezhebinin görüşüne uygun şekilde makzûf davacının talep etmesi halinde davalıya haddi kazif uygulanacağı, talep etmezse ta'zîr cezası verileceği ifade edilmektedir. *"Zeyd afif ve muhsan olan Amr ile çekişib Amr'a –bre zânî bre lûtî dese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr, Amr*

⁵⁵⁰ Merğînânî, I, 404; Bâbertî, *el-Înâye*, II, 1231; İbn Âbidîn, II, 407; Âmir, s. 24.

⁵⁵¹ Mâverdî, s. 300; Bâcî, *el-Müntekâ*, IX, 162; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 809; İbn Kudâme, XII, 386; İbn Ferhûn, II, 202; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 203; Âmir, s. 24-25.

⁵⁵² *"Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra (bunu ispat için) dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin."* Nûr,24/4.

⁵⁵³ Ebu Yusuf, Yakub b. İbrahim b. Habib el-Ensârî, *Kitabu'l-Harâc*, s. 166; Kudûrî, s. 199; Merğînânî, I, 400; Bâbertî, *el-Înâye*, II, 231.

⁵⁵⁴ Ebu Davud, *Hudûd*, 34; Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi*, V, 205.

⁵⁵⁵ Mâverdî, s. 300.

⁵⁵⁶ Kâsânî, VII, 40.

⁵⁵⁷ Düzdağ, s. 157.

taleb ederse hadd-i kazf."⁵⁵⁸ Bayan kâzife de had uygulanacağı yine ifade edilmektedir. "*Hind, salih afif ve muhsan olan Zeyd-i imama –bre zânî bre hırsız-diye şetm eylese Hind'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr, Zeyd talep ederse hadd-i kazf.*"⁵⁵⁹

Osmanlı uygulamasında da kazif haddinin icra edildiğini görmekteyiz. "(...) mahallesinde sakin Mehmed b. Mustafa Zernişancı marûf (...) babası merhum Mustafa zina iftira edip, beyana kadir olmamağla mezbur Mehmed'e hadd-i kazfurulmuşdur."⁵⁶⁰

7. Kazif (Nitelikli Hakaret) Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Muhsanlık sıfatı bulunmayan yani akıllı, baliğ, müslüman ve iffetli olma şartlarını taşımayan kişilere zina isnadında bulunulduğunda veya ispat şartlarındaki bir eksiklikten dolayı had cezası ta'zîr cezasına dönüşmektedir.

Osmanlı hukukunda bu tür suçlara dayak, hapis, sürgün ve para gibi farklı cezalar uygulanmaktadır.

a. Dayak Cezası

Kanunnamelerde unsurları oluşmayan kazif suçuna ta'zîr cezası öngörülmektedir.⁵⁶¹ Hanefilere göre, kazif sarîh⁵⁶² ifadelerle yapılmazsa had cezası

⁵⁵⁸ *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 86.

⁵⁵⁹ *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 86.

⁵⁶⁰ İKS, Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil, s. 440; Diğer örnekler için bk. İŞSA, İstanbul Kadılığı, d.no. 25, s. 142. akt. Tekin, Yaşar, *Şer'iyye Sicileri Işığında Osmanlı Devletinde Ta'zîr Suç ve Cezaları*, s. 100-101; KOŞS, d.no. 20, h.no. 278/2. akt. Eroğlu, Özgür, *17.Yüzyılın Son Çeyreğinde Konya Şer'iyye Sicillerine Göre Konya'da İşlenen Adi Suçlar*, s. 80; İKS, *Eyüb Mahkemesi 7 Numaralı Sicil*, s. 93; Debbağzâde, *Tuhfetü's-sukûk*, s. 289; Çavuşzâde, Mehmet Aziz, *Dürrü's-sukûk*, s. 110.

⁵⁶¹ Yavuz Sultan Selim Umumi Kanunnamesi m.5: "Eğer avret veya kız bana fûlan zina etti dese, er inkar eylese, sözlerine itibar etmeyip şahitsiz ere yemin verib avrete ve kıza ta'zîr edib iki ağaca bir akçe cürm alına. Eğer avrete ve kıza bir kişi ben zina ettim dese anlar inkar eylese, yine onlara yemin verilip ere ta'zîr edib iki ağaç başına bir akçe cürm alına. Eğer bir kişi âhare sen benim avretime veya kızıma veya cariyeme zina ettin dese, dahi isbat edemese, ta'zîr edip cerime alınmaya." Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 89.

⁵⁶² "Zina isnadı ile ilgili lafzın sarîh mi, yoksa kinaye mi olduğu hususu örfe göre belirlenir. Yani bir toplumda çoğunluğun zina anlamında kullandığı kelime ile bu kelimenin bu anlamda kullanıldığını bilen kimse tarafından isnat yapılırsa eylem kazif sayılır, başka anlamlarda da kullanılan kelimelerle isnat ise kazif fiili bakımından kinaye sayılır." Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 277.

ta'zîr cezasına dönüşür. Örneğin "*ibnu'l-kahbe* veya *kahbe*" sözleri kullanılarak yapılan hakaret had cezası gerektirmez.⁵⁶³ İbnü'l-Hümmam *Fethu'l-Kadîr* isimli eserinin ta'zîr faslında "*kahpe*" sözünü kullanan kişiye ta'zîr cezası gerekeceğini söylemektedir.⁵⁶⁴ Osmanlı toplumunda "*kahbe*", "*fâhişe*" ve "*orospu*" kelimelerinin hepsinin aynı anlamda kullanılmadığı dönemin fetva mecmuaları ve mahkeme kayıtlarındaki örneklerden anlaşılmaktadır. Fetva mecmualarında "*kahbe*"⁵⁶⁵ ve "*fahişe*"⁵⁶⁶ sözlerini kullanarak hakaret edenlere ta'zîr cezası gerekeceği ifade edilmektedir.

Bu fetvaların uygulanma örneğini 1747 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta görmekteyiz. Bir kadına "*kahpe* ve *fâhişe*" lafızlarını kullanarak hakaret eden kişiye ta'zîr cezası verilmektedir.⁵⁶⁷ Fetva mecmualarında "*orospu*" kelimesini kullanarak hakaret edenlere had cezası uygulanacağı ifade edilmektedir. "*Zeyd, zevcesi Hind ile çekişip esna-yı tehevürde Hind'e "bre orospu" diye şetmeylese Zeyd'e hadd-i kazif lazım olur.*"⁵⁶⁸ Bir fetva mecmuasında muhsana olan birine hem "*kahpe*" hem de "*orospu*" kelimelerini söyleyen kişiye hem ta'zîr hem de had uygulanacağını ifade edilmektedir. "*Zeyd muhsana olan kızkarındaşı Hind'e –bre kahpe bre rosbi zekerim fercine- dese Zeyde ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr ve hadd-i kazf.*"⁵⁶⁹

⁵⁶³ Serahsî, IX, 119; Molla Hüsrev, III, 97; Zeyla'î, III, 209; *Mv.f.*, "Kazf", XXXIII, 8; Âmir, s. 201.

⁵⁶⁴ *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, I, 111.

⁵⁶⁵ "*Zeyd zevcesi Hind'e bre or...bre kahpe çık evimden git dese şer'an ne lazım olur? Cevap: Or... diyecek hadd-i kazf, kahpe diyecek ta'zîr lazım olur.*" Akt. İnanır, s. 282.

⁵⁶⁶ "*Zeyd zevcesi Hind'e -bre fahişe- diye şetm eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap:Ta'zîr ."* *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 98.

⁵⁶⁷ "*Üsküdar'da Gülfem mahallesinde sakine Zeyneb bt. Ali nam hatun yine mahalle mezbure sükkânından olup meclis-i şer'a ihzar ettirdiği Mustafa b. Murad muvacehesinde merkum Mustafa tarih-i ilamdan bir gün mukaddem akşam vakti mahalle-i mezburede vaki menzili kapıu önünde bıçak ile üzerime hücum ve kahpe ve fahişe deyi şetm ve ırzımı hetk eyledi deyi dava eyledikte mezbur Mustafa dahi kahpe ve fahişe lafzile şetm eylediğini ikrar etmeğin ikrarı mucibince mezbur Mustafa'ya ta'zîr lazım geldiği...1160/1747."* ÜŞS, d.no. 420, h.no. 376. akt. Muzafferova, s. 206.

⁵⁶⁸ *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, I, 103. akt. Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 386; Diğer örnekler için bk. "*Zeyd Hind-i muhsanenin gıyabında "Rosbidir" dese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Hadd-i kazf.*" *Behcetü'l-fetâvâ*, s. 160; "*Zeyd Hind-i ecnebiyye ile çekişdikde Hind'e -bre rosbi- deyi şetm eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Hadd-i kazf.*" *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 82.

⁵⁶⁹ *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, I, 111.

1516 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir örnekte, “kahbe” ve “orosbu” kelimelerini kullanarak bir kadına hakaret eden şahsa ta‘zîr cezası verilmektedir. Ancak fetvaya göre hem had hem de ta‘zîr cezaları verilmesi gerekirdi. Davalının yeminden nükul etmesi davacının beyyinesinin olmaması anlamına geldiği için şahsa sadece ta‘zîr cezası verilmektedir.⁵⁷⁰ 1520 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıтта, bir kadına “orosbu” kelimesini kullanarak hakaret eden şahsa ta‘zîr cezası verilmektedir. Zanlının bu kelimeyi kullanarak hakaret ettiğini itiraf etmesine rağmen sicilde belirtilmese de muhtemelen kadının muhsanlık sıfatını düşüren bir sebepten dolayı kâzife had cezası uygulanmamaktadır.⁵⁷¹

Muhsanlık vasıflarından birisi olan müslüman olma şartının makzufta bulunmaması nedeniyle kâzife had cezasının yerine ta‘zîr cezası verileceği hem Osmanlı dönemi fetva mecmualarında⁵⁷² beyan edilmektedir hem de bu fetvanın uygulama örnekleri mahkeme sicillerinde mevcuttur.⁵⁷³

⁵⁷⁰ “Kuzu Şeyh b. Abdullah’ın Server bt. Abdullah’a **rosbu ve kahbe ve oğlun haramzadedir diye şetm ettiği** yeminden nükul ile sabit oldukça **ta‘zîr olunup**...921/1516.” İKS, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 188

⁵⁷¹ “Karye-i Köselere’den Kara Yusuf b. Ukkâşe meclis-i şer‘de Paşaali bt. Mehmedi’ye **orosbu dediğini ikrar ettikten** sonra mezkure Paşaali dahi şer‘-i şerif meclisine mezkur Yusuf Siyah’a kanlı dediğine muterife olduğu sebepten **ta‘zîr olunup**...925/1520.” İKS, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s.158.

⁵⁷² “Hind-i nasraniyye Zeyneb-i nasraniyyeye –bre zâniye- diye şetmeylese Hind’e ne lazım olur? Cevap: Ta‘zîr-i şedîd.” Behcetü’l-fetâvâ, s. 161.

⁵⁷³ “Beyoğlu’nda Çorbacı odalarında mütemekkin olup şahsı şer‘an muarrefe olan Turfanda bt. Simaîl nam Ermeniyeye ile zevci Kazer v. Ohera nam Ermeniden herbiri meclis-i şer‘a yine mahall-i merkumda mütemekkin Artin v. Karabet nam Ermeni muvacehesinde merkum Artin tarih-i ilamdan altı gün mukaddem bi’l-muvacehe beni **kahpe ve fahişe ve pezevenk diye şetm etmekle** mucib-i şer‘isini...şahadetleriyle mesfur Artin Ermeni muvacehesinde vech-i şer‘î üzere isbat etmeğin mucibiyle merkum Artin Ermeni’ye **şer‘an ta‘zîr lazım geldiği**...1180/1767.” İŞSA, Galata Mahkemesi, d.no. 385, v. 3b. akt. Tekin, s. 94.

“Karye-i Darıca’da Kasım b. Abdullah Harsi bt. Nikefor’un vekilü’ş-şer‘isi olup şer‘-i şerif meclisine Todora bt. Yani’yi ihzar edip dedi ki sen benim kızkarındaşım Harsi bt. Nikefor’a **orosbu dedin** (dört isim) şahadet edip dediler ki Todora Hatun Harsi bt. Nikefor’a **orosbu dedi diye şahadet eylediklerinden sonra ta‘zîr olunup** deftere sebt olundu. 926/1521.” İKS, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s.251.

“Şahs-ı muarrefe Hüzmüz bt. İstefan nam nasraniyye Balat mahkemesinde meclis-i şer‘de Dimitri v. Yorgi nam zimmî muvacehesinde mesfur Dimitri iş bugün bana –bre **rosbi ve kahbe- diye şetm etmekle mucib-i şer‘isini talep ederim diye bade’-dava ve’l-itiraf mucibince mesfur Dimitri’ye şer‘an ta‘zîr-i şedîd lazım geldiği** bi’l-iltimas huzur-u alilerine ilam olundu.” Debbağzâde, Tuhfetü’s-sukûk, s. 289; “Mihal b. Satura Levend kafir zimmî meclis-i şer‘de şöyle ikrar kılıp dedi ki işbu karye-i Çengel’de mütemekkin olan Istrati kafirin kızı Drani ile nice kere yattım ve durdum her ne olursa ben dahi ettim diye ikrarını gibbe’-t-talep sebt-i defter olundu.” “Mihal b. Satura

Uygulamada makzûfun muhsanlık vasıflarından birisi olan iffetli olma şartını taşınamaması nedeniyle kâzife uygulanması gereken had cezasının ta'zîr cezasına dönüşme örneğini de görmekteyiz.⁵⁷⁴

1851 CK ikinci fasıl m.1'e göre, kazif suçunun şer'an sabit olması halinde had cezasının tatbik edileceği, m.2'ye göre, kazif suçu sabit olmazsa 79 değneği aşmayacak şekilde ta'zîr cezası verileceği beyan edilmektedir.

b. Hapis Cezası

1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, farklı suçlarının yanısıra muhsana kadınlara kazif yapan kişiye yerel mahkeme muhtemelen ispat şartlarının eksikliğinden dolayı had cezası yerine sürgün cezası vermektedir. Daha sonra bu karar Divan-ı Hümayun tarafından kürek cezasına dönüştürülmektedir.⁵⁷⁵

c. Sürgün Cezası

1748 tarihli Üsküdar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, bir kadına fahişe ve kocasına pezevenk diyen kişiye mahalleden ihraç cezası verilmektedir.⁵⁷⁶

meclis-i şer' de şöyle ikrar kılıp dedi ki işbu müşarun-ileyh karye-i Çengel' de mütemekkin olan Istrati kızı Drani sabıktan ben onu ol beni sevip nice defa yatıp ve durup onunla muamele ede geldik diye ikrar ettikten meclis-i âharda ben bu sözünü Herekedone' de Yorgi b. Soludi iki yüz akçe vereyim (...) dedikte ben dahi kabul ettim diye ikrar ettikten sonra mezbure Drani dahi bu kazıyyeye bade'l-inkar yemin billâh ettirip ve karye-i mezburun ehli dahi mezbureye iftiradır biz kefil oluruz buna iftiradır dediklerinden mezbure Drani kendini halas edip Mihal b. Satura iftira edip şer'an lazım gelip ikrarıyla ta'zîr olup deftere sebt olundu. 926/1521." İKS, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 314.

⁵⁷⁴ "Ayşe bt. İsmail nam hatun meclis-i şer' de...Salih b. el-Hac Ali mahzarında mezbur Salih tarih-i ilamdan bir gün mukaddem kendi menzirimde bi-gayri hakkın bana "kerhaneci ve rosbî ve vilayetinden fiil-i şeni' ederek geldin" diye bi'l-muvacehe şetm etmekle mucib-i şer'isini talep ederim deyi...udulden idikleri ihbar olunan...nam kimesneler şahadetleriyle isbat lakin mezbure Ayşe affe olduğu müteyakkın olmayıp hadd-i kazf münderi olmakla mucibince merkum Salih'e ta'zîr lazım geldiği tescil ve huzur-ı alilerine ilam olundu. 1180/1767." İŞSA, İstanbul Kadılığı, d.no. 25, s. 137. akt. Tekin, s. 100.

⁵⁷⁵ "Kengürü beğine ve kadısına hüküm ki: Sen ki kadısın mektup gönderip; "Kasaba-i mezbure kavminden cemm-i gafîr gelip; "Mahalle-i Karataş'da sakın Yusuf nam kimesne gammaz u şerîr ü şakidir ve muhsana hatunlara; "Zina eyledüm" deyi iftira eder...yaramazlığı malumun olduğun" bildirmişsin. Buyurdum ki: Göresin; kazıyye arzettiğin gibi olup yaramazlığı şer'le sabit olup fesadı müseccel olmuş ise suret-i sicili ile mezburu yarar âdemlere kosup Südde-i Saadetim'e gönderesin ki küreğe konula...972/1565." BOA.MD, d.no. 6, h.no. 537. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 306.

⁵⁷⁶ "Üsküdar'da Hasan Ağa mahallesi sakinelerinden Amine ve Ümmühani nam hatunların ihzar-ı şer'i ettirdikleri câr-ı mülasık Bekar İbrahim Beşe ile terafularında mezbur İbrahim şaribü'l-hamr olup sekran olduğu halde tarih-i ilamdan bir gece mukaddem kabîl-i işâda mezbur Amine'nin kapısını dövüp kızı Safiyye'ye ve kendine elfaz-ı kabîha ile şetm ve mezbure Ümmühani hatun'a

d. Para Cezası

Kanunnamelerde unsurları oluşan kazif suçuna had cezasının yanısıra para cezası da verileceği ve had cezası gerektirmeyen hakaret suçlarına para cezaları verileceği beyan edilmektedir. Yavuz Sultan Selim Umumi Kanunnamesi m. 21: “Eğer bir kimesne âhara ta‘zîr lazım olacak ya had lazım olacak şetm eylese, eğer had ise üç ağaca bir akçe cürm alına, eğer ta‘zîr ise iki ağaca bir akçe cürm alına.”⁵⁷⁷

Yavuz Sultan Selim Umumi Kanunnamesi m.5: “Eğer avret veya kız bana fülân zina etti dese, er inkar eylese, sözlerine itibar etmeyip şahitsiz ere yemin verip avrete ve kıza ta‘zîr edip iki ağaca bir akçe cürm alına. Eğer avrete ve kıza bir kişi ben zina ettim dese anlar inkar eylese, yine anlara yemin verilip ere ta‘zîr edip iki ağaç başına bir akçe cürm alına. Eğer bir kişi âhara sen benim avretime veya kızıma veya câriyeme zina ettin dese, dahi isbat edemese, ta‘zîr edip cerime alınmaya.”⁵⁷⁸ Kanuni Kanunnamesi m.9 ve m.10 aynı hükümleri içermektedir.⁵⁷⁹

Bu maddelerde açıkça belirtilmese de para cezaları muhsanlık vasıflarından birini veya birkaçını kaybedenlere uygulanmaktadır. Bir önceki maddede had ve ta‘zîr ayırımı yapıldığı için bu yorumu yapmamız mümkündür.

8. Hırabe (Nitelikli Yağma) Suçu ve Had Cezası

Türkçede "eşkiyalık" kelimesi arapçadaki "hırabe" ve "kat'u't-tarîk" kelimelerinin yerinde kullanılmaktadır.⁵⁸⁰ Hırabe, güç kuvvet sahibi kişilerin silah veya başka aletlerle zor kullanarak insanları korkutup yollarını kesmeleri, canlarına ve mallarına kastetmeleri, kamu düzeni ve asayîşi bozmaya yönelik saldırılarına

fahişe ve zevcen Yusuf dahi pezevenktir deyi şetm ve ırzımızı hetk eylemişdir deyi mucibini bade'd-dava ve'l-inkar müddeiyani mezburatan müddeâlarını mahalle-i mezbure ahalisinden Hüseyin b. Ali ve diğer Hüseyin b. Halil nam kimesneler şahadetleriyle vech-i şer'î üzere isbat etmeğın mucibince mezbur İbrahim'e şer'an ta'zîr-i lazım gelüp lakin mezbur İbrahim'in mahreminden kimesnesi olmayıp bekar olmakla mahalle-i mezburede sakın olmamak üzere istirham eyledikleri bi'l-iltimas huzur-ı alilerine ilam olundu. 1160/1748.” ÜŞŞ, d.no. 420, h.no. 232. akt. Muzafferova, s. 142.

⁵⁷⁷ Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 91.

⁵⁷⁸ Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 89.

⁵⁷⁹ Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 300 .

⁵⁸⁰ Bardakoğlu, “Eşkiya”, *DİA*, XI, 463.

denir.⁵⁸¹ Mâlikiler ve Zâhiriler ırza tecavüzü de hırabe kapsamında değerlendirirler.⁵⁸² Bu suçun ayetle⁵⁸³ yasaklanması kanuni, suçun alenen ve cebir kullanılarak icra edilmesi maddi ve kasıtlı işlenmesi manevi unsuru oluşturur.

İslam hukukunda hırabe suçunun işlenmiş sayılabilmesi için suçlu, suç aleti, suçun işlenme şekli, yeri ve zamanı, suç mağduru ve suç teşkil eden fiillerle alakalı bazı şartlar aranmaktadır. Suçu işleyenlerin akıl baliğ, hür ve İslam ülkesi vatandaşı olması şartı aranır.

Hanefiler kadının yaratılışı gereği ve âdeten eşkiyalık yapamayacağı kanaatindedirler diğer mezhep mensubları kadın erkek ayrımı yapmazlar.

Hanefî ve Hanbelîler suçun ancak silahla işlenebileceğini söyler; Mâlikî ve Şâfiîler ise silah taşınmasını şart koşmazlar. Ebû Hanîfe silah tabiriyle örfen silah denilen kesici ve delici aletleri kastetmektedir. Fakihlerin çoğunluğu kullanılan aletin suç mağdurlarını zorlayıcı ve baskı altına alıcı olması özelliğinin olmasını yeterli görerek taş, sopa, kırbaç tahta parçası yumruk vb. kullanılması halinde de hırabe suçunun oluşabileceği görüşündedirler.

Hanefî fakihlerin çoğunluğu ve Hanbelîler suçun en az üç kişi tarafından şehir, kasaba ve köy gibi meskun mahaller dışında işlenmesi halinde hırabe suçunun gerçekleşeceğini söylemektedirler. Mâlikî ve Şafiiler ise suçun meskun mahallerde de işlenebileceğini hatta bir ev içinde dahi işlenebileceğini kabul etmektedirler.

Suçta konu olan malın zilyetliğinin sahih olması gerekir. Örneğin hırsızlık malının hırsızdan zorla alınmasıyla hırabe suçu gerçekleşmiş sayılmaz.

İslam hukukçularının çoğu suçun alenen ve şiddet kullanılarak işlenmiş olmasını şart koşarlar.⁵⁸⁴ Hırabe suçu saik (özel kast) ile işlenebilir yani failerin mal alma kastı ile yol kesmeleri gereklidir. Bu saik (özel kast) olmadan yol kesip

⁵⁸¹ Kâsânî, VII, 135; Karâfî, *ez-Zehîra*, XII, 123; İbn Ferhûn, II, 204; Bilmen, III, 17; *Mv.f.*, “Hırabe”, XVII, 153; Bardakoğlu, “Eşkiya”, 463.

⁵⁸² *Mv.f.*, “Hırabe”, XVII, 153

⁵⁸³ Maide, 5/33.

⁵⁸⁴ Sahnûn, VI, 303; Kâsânî, VII, 91; İbn Âbidîn, III, 213. *Mv.f.*, “Hırabe”, XVII, 153-158; Bardakoğlu, “Eşkiya”, 463-465.

adam öldürme veya müessir fiil suçu işlense, bu eylem hırabe suçu sayılmaz.⁵⁸⁵ "Hırabe suçunda başta mali saikle ve cebir-şiddet yoluyla suç işlemek üzere bir örgüt (ki amaçladıkları suçu işleme tehlikesi mevcut oldukça tek başına örgüt kurma eylemi bile suç olarak kabul edilir) oluşturmak, kamu otoritesini hiçe sayarak açıktan suç işlemeye cüret etmek ve adam öldürmek, mal yağmalamak ve ırza geçmek gibi suçları işlemek unsurları vardır."⁵⁸⁶ Bu sayılan unsurlardan biri eksik olursa işlenen suç had cezası yerine ta'zîr cezasıyla karşılık bulur.

Hırabe suçu taşıdığı özelliklerden dolayı hırsızlık ve bağı suçlarından ayrılır. Örneğin hırabeyi bağı suçundan ayıran en önemli fark hırabede mevcut siyasi iktidara başkaldırı amacının bulunmamasıdır. Hırabeyi hırsızlık suçundan ayıran fark ise hırabede suç alenen, güç ve silah kullanılarak gerçekleşir, hırsızlıkta ise malın gizlice alınması şartı bulunmaktadır. Mal, sahibinin gözü önünden onun rızası hilafına alınmışsa gasp, el çabukluğu ile alınmışsa yankesicilik suretiyle hırsızlık suçu meydana gelmektedir.⁵⁸⁷

Suçun şahitlerce ispatı ve yargılama sonucunda suçluya had cezalarından biri uygulanır. Hırabe suçuna uygulanacak ceza ayetle " *Allah ve Rasûlüne karşı savaşanların ve yeryüzünde (hak) düzeni bozmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri, ya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut da buldukları yerden sürülmeleridir*"⁵⁸⁸ açıklanmaktadır. Hz. Peygamber de bu ayet nazil olunca Ureyne kabilesinden önce müslüman olup daha sonra irtidat ederek müslüman deve çobanlarını öldüren kişilere bu ayetin hükmünü uygulamaktadır.⁵⁸⁹

Ayette zikredilen cezaların Allah-toplum hakkını ihlal ettiği için, had cezaları olduğunda ve bunların yerine başka bir cezanın verilemeyeceği konusunda ittifak vardır. Ancak hakim veya devlet başkanının hırabe suçunu işleyen kişiye bu

⁵⁸⁵ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s.399.

⁵⁸⁶ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s.388.

⁵⁸⁷ *Mv.f*, "Hırabe", XVII, 153; Bardakoğlu, "Eşkiya", 463; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 315.

⁵⁸⁸ Mâide, 5/33.

⁵⁸⁹ Kurtûbî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr, *el-Camiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 431.

cezalardan birini takdir ve seçme hakkının olup olmadığı fukaha arasında ihtilafa sebep olmaktadır.⁵⁹⁰

Genel olarak cezayı düşürücü sebepler hırabe cezası için de geçerlidir. "Ancak siz kendilerini yenip ele geçirmeden önce tövbe edenler müstesna" (Mâide, 5/34) kaydı ile eşkiyanın yakalanmadan önce, suçu işleme güç ve imkanına sahip olduğu anda kendi iradesiyle suçu işlemekten veya suça devam etmekten vazgeçmesi teşvik edilmekte böylece daha fazla kan dökülmesi, mal yağmalanması engellenmek istenmektedir. İslam hukukçuları eşkiyanın tövbe etmiş sayılabilmesi için suç işlediği mahalden ayrılması, üzerindeki silahı ve suç aletlerini bırakması, devlet güçlerine teslim olması gibi şartlar ileri sürmektedirler.⁵⁹¹ Failin tövbesi, hakkındaki kamu davasını (idam, salb, kat-ı yed ve nefy gibi ceza verme hakkı) düşürerek fiili had suçu olmaktan çıkarır. Ancak kısas, diyet, kazf cezası, tazminat ve malın iadesi gibi şahıs haklarını ilgilendiren müeyyideleri etkilemez.⁵⁹²

Osmanlı hukukunda da hırabe suçlarına had cezaları uygulanmaktadır. Osmanlı kaynaklarında "*harrâbe* veya *kuttâu't-tarîk*" tabirleri yerine "*şakî, eşkiyâ', celâlî, eşirrâ', harâmî, haramzâde, türedi, haydut* ve *uğru* kelimeleri kullanılmaktadır.⁵⁹³

Osmanlı kanunnamelerinde hırabe suçunun cezası ayete uygun şekilde maddeleştirilmektedir. Kanuni Dönemi Zü'l-Kadriyye Eyaleti Kanunnamesi m.1: "*Her kimesne kim, yol kesip haramîlik etse, siyâset oluna.*"⁵⁹⁴ Kanuni Dönemi Bozok Sancağı Kanunnamesi m.1: "*Her kim yol kesip haramîlik etse, boğazından asıp ziyâde zecr edeler.*"⁵⁹⁵

⁵⁹⁰ Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harâc*, s. 177; Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, V, 385; Sahnûn, IV, 552; Müzenî, *el-Muhtasar*, s. 346-347; Kudûrî, s. 203; Kâsânî, VII, 139; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 852; İbn Kudâme, XII, 475-476; İbn Ferhûn, II, 207; Trablusî, s. 227; Bilmen, III, 300-302; *Mv.f.*, "Hırabe", XVII, 158-160; Bardakoğlu, "Eşkiya", 465.

⁵⁹¹ Bardakoğlu, "Eşkiya", *DİA*, XI, 466.

⁵⁹² Kâsânî, VII, 96; *Mv.f.*, "Hırabe", XVII, 164; Bardakoğlu, "Eşkiya", 466.

⁵⁹³ İlgürel, Mücteba, "Eşkiya", *DİA*, XI, 467.

⁵⁹⁴ Akgündüz, *Kanunnameler*, VII, 156.

⁵⁹⁵ Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 226.

Hırabе suçunun unsurları Osmanlı dönemi fetva mecmualarında da belirlenmektedir. *"Bazı haramiler bazı müslümanların oğullarını çekip alıp gidip velileri varıp talep ettiklerinde vermeyip ve bazısının akçelerini alıp oğullarını verip ve bazı müslümanların gasben koyunlarını alıp bazı müslümanları dahi tutup kollarından asıp darb-ı şedid ve işkence edip nice akçelerini alıp aralarında taksim eyleyip zulüm ve teaddileri hadden müteceviz olsa mezburlara ne lazım olur? Cevap: Mısra (şehre) mesîre-i seferce baîd mağarada müctemî' olan kuvvet ve şevket sahipleri kıvam olup yola çıkıp müslümanlardan mallarının alıp aralarında her birine 10'ar dirhem düştiyse elleri ve ayakları kat' olunur. Eğer yola çıkıp adam katlettiler ise imam onları hadden katl eder, verese-i maktûlun affına itibar olunmaz. Eğer hem mal aldılar, hem katl-i nefis eylediler ise muhtardır, dilerse sağ ellerin ve sol ayakların kat' edip ba'dehu salb eder, ya ibtidâ katl eder... eğer yola çıkmayıp gasp ile mal aldılar ise tazmin olunup ta'zîr-i şedid ve habs-i medid olunurlar."*⁵⁹⁶

Uygulamada fetvaların gereğinin yapıldığı görmekteyiz. 1690 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, yol keserek öldürme ve mal gasbı yapanlara idam ve uzuv kesme cezaları, had uygulanmasını gerektirmeyecek suçları işleyenlere ise tedip, ta'zîr ve hapis cezalarının uygulanması emredilmektedir.⁵⁹⁷ 1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, eşkiyalık yapanlardan hadden katledilmesi gerekenlerin gecikmeksizin katledilmesi, malların tazmin edilmesi ve had cezası gerekmeyen suçluların kalebent edilmesi emredilmektedir.⁵⁹⁸ Bazen katl cezası

⁵⁹⁶ Düzdağ, s. 151.

⁵⁹⁷ "Sivas valisi olan Vezir Süleyman Paşa'ya hüküm ki: Eyalet-i i mezburede ve etraf ve civarında **Türkmen ve Ekrad ve gayri tavaif eşkiyasından bazıları kat'ı tarîk edip ebnâ-i sebilden nicelerin katl ve emval ve erzakların nehb ve garet eyledikleri mesmû'ı hümayunum olmağla sen ki vezir müşarun-ileyhsin ol makule kat'ı tarîk edip ve gayri vech ile fesad üzere olanları buldukları yerlerde bi-'eyyi hâl ele getirip bi-hasebi's-şer' katli lazım geleni katl ve kat'ı iktiza edeni kat' ve tedip ve ta'zîr ve habs gibi siyaset-i şer'iyeden cürümlerine göre müstahak oldukları cezalarını tertib edip ...1101/1690."** BOA.MD, d.no. 99, h.no. 232. akt. Çelik, Reşat, 99 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, (s.1-90), s. 193.

⁵⁹⁸ "Sivas kadısına ve Sivas mütesellimine hüküm ki: Darende kadısı Mevlana Seyyid İsmail Dergah-ı Muallam'a mektup gönderip Darende kazası muzafatından (dokuz isim) ve sairleri meclis-i şer'a varıp bin yüz senesinde konar ve göçer Ekrad taifesinden Mandalı cemaatinden (on isim) ve sair kabaileri yüzden müteceviz çadır ile karye-i mezburede sakin oldukları bağ ve bağçe ve ekinlerin içine konup dört gün sakin olup deve ve koyun ve sair hayvanatların ra'y ve itlâf eylediklerinden mâada altmış iki tarla ekilmiş buğdayını ve otuz üç tarla ekilmiş olan sair ve kırk sekiz tarla darı ve on vukıyye hınta ve dört yüz doksan altı aded...bineği ve beş abâ mükemmel eğeriyle bir kısarak ve iki menzilin cümle tahammülat-ı nühasın ihfâ eyledikleri mevzuda ahz u kabz ve gasb u garet edip külli gadr ve taaddi eyledüklerin ilhahlarıyla arz etmeğın. Sen ki Sivas kadısı

suçlunun başı kesilerek infaz edilmektedir. 1592 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Selîmiye sancağı beyi Ahmed Bey'e gönderilen hükümde, Arar isimli kişiye, ehli fesat olması yanında sancakbeyi ve yolcuları öldürmesi ve mallarını almasından dolayı başı kesilerek idam cezası verilmektedir.⁵⁹⁹

Fetva mecmualarında, insanları öldürmeden ev basarak mal gasbeden suçluların el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi gerektiği ifade edilmektedir.⁶⁰⁰ Yine bu fetvanın uygulamasını mahkeme kayıtlarında da görmekteyiz.⁶⁰¹

Mevlana-yı muma-ileyhsin. Husus-ı mezbure muti' olup mütesellim-i mezkur mübâşeretile bu fesadı eden mezburlar bi-eyy-i vechin-kân ihzar-ı şer' olunup hadden katl olunmaları lazım gelen eşkiyası bilâ-teehhür katl ve şer'an müteallikat-ı mezkureyi tazmin icab edenlerden mukteza-yı şer' üzere tazmin ettirilip ve sair memnu'ü'l-gaile (sıkıntı) olmayan ehl-i fesadı Sivas'a kalebent olmak üzere...1101/1690." BOA.MD, d.no. 100, h.no. 94. akt. Şakar, Muzaffer Fehmi, 1691-1692 Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.1-145), s.54.

⁵⁹⁹ "Selimiye sancağı beği Ahmed Beğ'e hüküm ki: Arar nam ehl-i fesâd Karamus nam sancağıbeğini katledip ebnâ-i sebili dahi katl ve nehb ü garet etmekten hâlî olmadığı ilam olunmağın mezbur her kande ise hüsn-i tedbir ve tedarikle ele getirilip itaat etmezse başı kesilip Südde-i Saadetim'e gönderilmek emredip...1592." BOA.MD, d.no. 69, h.no. 522. akt. Çiçek, s. 156.

⁶⁰⁰ "Bir mağarada bir nice zimmî kat'-ı tarîke mübâşeret edip gece ile bir nice müslümanları basıp, cümlesini mecruh edip nisaptan ziyade mallarını alıp tutsalar mezburlara ne lazım olur? Cevap: Elleri ve ayakları kesilmek lazımdır." Düzdağ, s.102;

"Eşkiyadan birkaç kimesneler geceleyin Zeyd'in menzilini basıp malını nehb ve garet edip aldıkları mezburların beyinlerinde kısmet bulunduğu takdirce herbirinin hissesine nisab miktarı isabet etse lakin katl-i nüfus etmiş olmasalar mezburların aldıkları mevcut ise alıvermek, sağ ellerini bilekten, sol ayaklarını topuktan kesmek lazım olur." Mehmed Arif Efendi, Dürriyâde, Neticetü'l-fetâvâ, s.126.

⁶⁰¹ "Kayseriye'ye tabi Gesi nam karye sakinlerinden bade'l-keşf ve'n-nazar başının iki yerinden ve sol kolunun bir yerinde kılıç yarası ile eser-i cerahat müşahede olunan Osman b. Abdurrahman nam kimesne mahfil-i kazada kuttâu't-tarîk taifesinden olup Musa b. Mustafa nam kimesne mahzarında üzerine dava ve takrir-i kelam edip...mezbur Musa cevabında filhakika tarih-i mezkur vakt-i mesfurda mevzî-i merkumda mezbur Osman'ın yolu üzerine vardım merkum Osman'ı kılıç ile başının iki yerinden ve kolunun bir yerinden çalıp mecruh edip ve attan yıkıp bir re's atını ve bir kılıcını ve iki tabancalı tüfenkini ve bir serhadî çukasını ben nehb ve garet eyledim diye tav'an ikrar ve itiraf eyledikten sonra...nam kimesneler ve sairlerinden sual olunduklarında her biri bi-ecmaihim cevaplarında filhakika mezbur Musa kendi halinde olmayıp yaramaz ve sâî bi'l-fesâd ve kuttâu't-tarîk olup ebnâi's-sebil bağ ve bağçe ve kurallarında murûr ve ubûrdan kalmıştır diye mezbur Musa'nın sûi halini ve töhmet-i sabıklarını alâ tarîki's-şahade inha ve ihbar eylediklerinden sonra mezburun Osman ve Ahmed ve Kuli ve Mirat ve Hevva fetevây-ı şerîfe ibraz edip bi'l-muvacehe feth ve kiraat ve nazar olundukta husumetten kuttâu't-tarîkden Zeyd ve Ömer ve Bekir ahz olunup meclis-i şer'de tav'an kat'ı tarîk edip müsliminden emval ve nukudunu ahz ettikte ikrar edip ve mahuzlarında olan emvalden her birinin hissesi vebali olsa şer'an merkumun Zeyd ve Ömer ve Bekir'e ne lazım olur Cevap: Allahu teâlâ a'lem elleri ve ayakları sağ olundukda sağ elleri ve sol ayakları kat' olunur diye buyurulmağın mucibiyle hükm-i...1085/1675." KŞS, d.no. 82/2, h.no. 312. akt. Solmaz, Nihal, 82/2 Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1085/M.1674-1675) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s.107.

Hanefî fakihlerin çoğunluğuna göre, en az üç kişi tarafından şehir, kasaba ve köy gibi meskun mahaller dışında işlenmesi halinde hırabe suçunun gerçekleşeceği yönündeki bilgi daha önce zikredilmişti. Osmanlı fetva mecmualarında ise Ebû Yûsufun şehir içinde de hırabe suçunun gerçekleşeceğine dair görüşü benimsenerek bu yönde fetvalar verilmektedir.⁶⁰² Bu fetvanın uygulama örneğini de mahkeme sicillerinde görmekteyiz. 1712 tarihli Edremit mahkemesi kadı defterindeki bir kayıttta, eşkiya reisi olarak bilinen Hasan'ın tek başına gündüz vakti Avaz Beşe'nin evine elinde bıçakla girmesi, katl kasdıyla saldırması, ailesinin ırzına da göz dikmesi ve mallarını da gasp etmesi nedeniyle suçlu sahips hakkında değişik fetva kitaplarından "bir kişinin dahi hırabe suçunu işleyebileceği ve cezalandırılacağı" yönünde fetvalar alınarak ve bu fetva metinleri mahkeme siciline kaydedilerek eşkiya Hasan'ın idam edilmesine karar verilmektedir.⁶⁰³ Bu örnekte Hanefî

⁶⁰² "İki şehir veya iki karye mabeynlerinde yola çıkıp mal alıp mabeynlerinde taksim edip her birine nisab-ı şer'î miktarı mal düşse yahut katl-i nefis eyleseler hükm-i şerîf niceştir? Cevap: Mal tazmin olunup tedip ve haps olunurlar. Katl-i nefis ve cerh evliya-i katil ve ve evliya-i mecruha müfdevazdır dilerse af ederler. Amma İmam Ebu Yusuf'tan rivayet vardır ki: **Eğer mısırdaki dahi kat'a kast ederlerse kuttâ-i tarîk olurlar.** Eğer taş ile ve ağaç ile haric-i mısırdaki yardım yetişmez yerde ya geceyle nefis-i Basra'da dahi katl kast ederlerse, kezalik onlar dahi kuttâ-i tarîk olurlar. Eğer taş ile ve ağaç ile gündüzün katle kast ederlerse onlara kuttâ-i tarîk hükmü icra olunmaz." Düздаğ, s. 151.

⁶⁰³ "Edremit mahallatından Cami-i Vasat mahallesi sakinlerinden Avaz Beşe b. Mahmud Beşe nam racil meclis-i şer'î şerîf-i enverde yine mahalle-i mezbure sakinlerinden iken Abbasoğlu demekle maruf **Hasan b. Mehmed nam şaki** müvacehesinde üzerine dava ve takrir-i kelam edip mezbur **Hasan reisü'l-eşkiya ve kuttâ'u't-tarîk olup** işbu tarih-i kitab günü **duha vaktinde sâi kasd ile menzîlim dahiliyesine ehl ve iyalim üzerine yedinde alet-i cerihadan yatağan tabir olunur alet ve taarruz ile dahl ve üzerimize hücum ve katl bile eyleyip ırzımı hedm ve malımı izaat ve hasaret-i azîme etmiştir sâi bi'l-fesâd şakiden sual olunup mucib-i şer'îsi icra olunmak matlubumdur dedikte gibbe's-sual akîbü'l-inkar müddei mezburdan iddiasını mübeyyin beyyine talep olunduktan udul-u müsliminden olup mahalle-i mezbure ahalilerinden (onbeş isim) nam kimesneler meclis-i makûd-ı mezbura hazırun olup fi'l-hakika...mezbur...katl ve emval ve erzaklarını nehb ve garet etmek adet-i müstemirresi olup sâi bi'l-fesâd vacibü'l-katl ve vacibü'l-izale şakidir biz bu hususa müşahitleriz ve şahadet dahi ederiz diye merhum şeyhülislâm Sunullah Efendi hazretlerinden "**Zeyd-i sipahi sefer-i hümayunda iken Amr Zeyd'in evini basıp ehl ve iyal üzerine dahil olup her birini katl ile tahvîf edip Zeyd'in bir cariyesini alıp izaat ile Amr'a ne lazım olur**" diye istifsâr olunduktan cevab-ı bâ-savablarında "**alet-i harbiyle basdı ise kuttâ'u't-tarîk ahkamı icra olunur diye iftâ buyurup ve yine merhum müşarun-ileyh hazretlerinden "Zeyd birkaç eşkiya ile nısfu'l-leylde alet-i harbiyle Amr'in evini basıp emval ve erzakını nehb ve garet eyleyeler mezburlara ne lazım olur**" diye istifsâr olunduktan cevab-ı bâ-savablarında "**emr-i veliyyülemr ile katl olunur**" diye iftâ buyurup yine merhum şeyhülislâm Ali Efendi hazretlerinden "**Zeyd'in zulm adet-i müstemirresi olup sâi bi'l-fesad olduğu şer'an sabit olsa Zeyd'in emr-i ülülemr ile katli meşru mudur**" diye istifsâr olunduktan cevab-ı bâ-savablarında "**meşrudur**" diye iftâ buyurup ve yine merkum (silik) hazretlerinden "**eşkiya ve reis olup belde-i İslâmiyyede müsliminin zulmen mallarını alıp ve aldırıp bu makule zulm ve taaddi adet-i müstemirresi olup sâi bi'l-fesad olan şaki ahz olunup kaduları def' için katl olunmak üzere huccet verdikte Amr-ı vali Zeyd'i katl ile Amr'dan Zeyd'in veresi bir nesne olmağa kadir olur mu**" diye istiftâ**

mezhebinin genel görüşüne muhalif olarak verilen fetvalara mahkemenin muvafık karar verdiğini görmekteyiz.

1858 CK m.62 zeylinde, eşkiyalık suçu şöyle tarif edilmektedir: “*Dağlarda ve kırlarda müsellağ oldukları halde gezerek, rast geldikleri yolcuları tutup soymak fazihasını irtikab eden eşhas ki kuttâ’-ı tarîk tesmiye olunurlar.*” Bu suçlulara verilecek cezalar da şöyle belirlenmektedir: “*Bu makûleler hal ve sıfatlarına ve derece-i şekavetlerine göre, muvakkat veyahut müebbed kürek cezasıyla mücâzât olunur. Fakat içlerinde bu cinâyette sabıkalı ve şekavet-i müstemirre ashâbından olanlar veyahut tuttukları eşhasa işkence ve gaddarane surette eziyet edenler veya kat’-ı tarîk yolunda adam öldürmüş bulunanların idamlarına hükmolunur.*” Bu kanun maddesinin uygulama örneğini 1887 tarihli bir kayıta görmekteyiz. İstanbul’da meydana gelen olayda eşkiyalık yapma alışkanlığı olan ve masum insanlara işkence ve eziyette bulunan şahıslara idam cezası verilmektedir.⁶⁰⁴

9. Hırabe (Nitelikli Yağma) Suçu ve Ta‘zîr Cezaları

Osmanlı hukukunda hırabe suçunun unsurları oluşmadığında suçlulara siyaseten katl, hapis ve sürgün cezaları ve güvenlik tedbiri olarak müsadere uygulanmaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

Kanunnamelerde hırabe suçundan dolayı asılma cezası alan mahkumların kaçmasına yardım edenlerin asılacağı beyan edilmektedir. Yavuz Sultan Selim Rumeli Eyaleti Kanunnameleri m.11: “*Ve salbe ve kat’ı yede ve hadde ve ta‘zîre müstahak olanlara ukûbetlerin ve siyâsetlerin edip nesnelere almayalar. Ve şol cürm ki, kanunnâmede ne alınacağı ta‘yin olunmuşdur, ziyâde alınmaya. Ve şol hırsuzlar ki, salbe müstahaktır, zindanı bozdı dedikleri mesmu’ olmaz, kaçırın âmil veya voyvoda kaçırıldığı hırsız bulalar bulmazlarsa yerine salb olunalar.*”⁶⁰⁵

olundukta cevab-ı bâ-savablarında “**olmazlar**” diye iftâ buyurup mukâtil-i mezbur binaen şaki mezbur Hasan’ın bi-hasebi’ş-şer’i şerîf katli evceb-i vücûb ile vacib idiği mütেকarrir ve zahîr ve bahîr olmağın mucibiyle bade’l-hükm...1124/1712.” EŞS, d.no. 1229, h.no. 4/4. akt. Ayas, Tuğba, 1229 Numaralı Edremit Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, s. 43.

⁶⁰⁴ Akt. Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, s.161.

⁶⁰⁵ Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 377.

Aynı hüküm Kanuni devri Bosna Kanunnamesi m.10'da da mevcuttur.⁶⁰⁶ 1568 tarihli mühimme defterindeki uygulamada da bu kanun maddesinin yürürlüğünü görmekteyiz. Eşkiyalık yaptıkları için tutuklanıp zindana konulan iki suçlunun kaçmasına sebep olan zindan görevlisine iki eşkiyaya verilecek cezanın aynısının uygulanması emredilmektedir.⁶⁰⁷

Başkalarının hanımlarını zorla boşattırma alışkanlığı olan sâî bi'l-fesad kişi olarak değerlendirilerek idam edilmesine karar verilmektedir. 1714 tarihli Antep mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Abdullah Beşe isimli yeniçeriye, Ahmet'in nikahlı eşi Ayşe'yi idlal ederek kendi evinde birkaç gün tutarak Ahmet'e hanımını zorla boşattırması ve parasını da alması yanısıra insanların mallarına ve ırzlarına saldırı alışkanlığı olmasından dolayı fetva kitaplarındaki hükümler de değerlendirilerek vacibu'l-katl olmasından dolayı idam cezası verilmektedir.⁶⁰⁸

⁶⁰⁶ Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 425.

⁶⁰⁷ "Gelibolu kadısına hüküm ki: Liva-i Gelibolu'da olan ehl-i fesadı emr-i şerîf ile ele getirmeğe hassa reislerden mübaşir tayin olunan Husâm Reis Gelibolu zindanında zindancı olan Mahmud nam kimesneyi meclis-i şer'â getirip "**Bundan akdem karye-i Maydos'da ev basıp adam öldürmede mazınna olan Bâyezidoğlu İlyas ve Anadolu'da kuttâ'u't-tarik namına olan Bektaşoğlu Mehmed ve Karaböcükoğlu Musa nam kimesneler kayd u bent ile mezbur zindancıya hıfz için teslim eyledim. Mezbur zindancı mezkurun levendlere bent urmayıp zindandan kaçıp gitmişler.**" Kazıyye mezbur zindancıdan sual olunup; "Mezburun mahbusları tomruğa urup ve boğazına zencir urup habseyledim. Gece ile bivakit boğazlarından bentlerin bozup zindanın yukarı tavanın bozup kaçdılar." deyicek ..sonra ehl-i zindandan tefahhus olunup; "Ol gece mezkur elimize ve ayağımıza bent urmadı; ancak boğazımızda zencir var idi. Zindanın içi karanlık olup birbirimizi görmedük." Nısfu'l-leyde mezbur zindancı feryad eylediği gibi zindan sakfından kendilerini aşağıya atıp firar eyledikleri sicil olunmuşdur" deyi arzettiğin ecilden **zindancı habsolunup gaybet edenlerin buldurulmasını emredip buyurdum ki: Vardıkta, emrim üzere zindancıyı habsedip ve gaybet edenleri dahi zindancıya teklif edip buldurasın. Şöyle ki; bulmaya onlara olacak hakaret zindancıya olmak mukarrerdir.** 975/1568." BOA.MD, d.no. 7, h.no. 261. akt. BOADB, 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s.139.

⁶⁰⁸ "Ayntab'da Çukur mahalle sükkanından Ahmed b. Fethi nam kimesne mahfil-i kazada mahalle-i mezbur sükkanından olup Yeniçeri zümresinden Abdullah Beşe b. Yusuf nam racil mahzarında üzerine dava ve takrir-i kelam edip tarih-i kitabdan bir sene mukaddem mezbur Abdullah Beşe zevce-i menkuhem Ayşe nam Hatunu idlal ve kendi hanesinde birkaç gün kapatıp ıtlak eyle diye bana kerh ve cebr etmekle ben dahi havfımdam naşi mezbur Ayşe'yi ıtlak etmişdim badehu mezbur Ayşe'ye otuz beş kuruş harç ve sarf eyledim diye benden cebren otuz beş kuruşumu ahz eyledi ve **ibadullahın mallarına ve ırzlarına taarruz adet-i müstemirresi olup sâî bi'l-fesad olmağla** sual olunup Ahmed'den müddeâsını mübeyyin beyine talep olundukta udul-u müsliminden (dört isim) nam kimesneler li-ecli's-şahade meclis-i şer'â hazıran olup eserü'l-istişhad bu vech üzere şahitleriz şahadet dahi ederiz diye her biri eda-yı şahadet-i şer'iyye eylediklerinde bade't-ta'dil ve't-tezkiye şahadetleri kabulde vaki olup...nam Hatunu **ıdlal ve zevcinden ıtlak ettirdiği şer'an sabit olmağla hüccet-i şer'iyye olmuşdur bundan mâada celb-i mal ve hetk-i ırz adet-i müstemirresi olmağla birkaç defa kalebent oldukda** bu vechle ıslah kabul etmeyip avaneden vacibü'l-izale şakidir diye muvacehesinde her biri alâ tarîki's-şahade haber verip **kütüb-ü fikhiyye-i mutebereden fetavâ-yı Hayriyede müfsid sâî fi'l-arz bi'l-fesad ve**

1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, İstiroki olarak da bilinen ektrat halkı, yayladan döndüklerinde Ahlat nahiyesi halkını “kızılbaş geliyor” diyerek korkutmaları ve kaçırmaları, akabinde onların geride bıraktıkları mal ve eşyalarını almalarından dolayı önce tutuklanmaları ve hapiste olan yirmi kişinin siyaset edilmesi emredilmektedir.⁶⁰⁹ Muhtemelen mahkeme tehdit ederek mal yağmalama suçunu, halkı korkutanların sayısını da dikkate alarak örgütlü suç kapsamında değerlendirerek siyaseten katli uygulamaktadır.

b. Hapis Cezası

Uygulamada eşkiyaya yardım suçuna uzun süreli hapis cezası da verilmektedir. 1690 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, haklarından gelinmesine dair ferman bulunan türedi (eşkiya) taifesine yardım edenlere habs-i medîd cezası verilmektedir.⁶¹⁰

Eşkiya çeteleri gruplar halinde gezer, genellikle sarp dağlarda yuvalanırdı. Yiyecek içecek temini, haber alma, lojistik destek sağlama uzun süreli faaliyetleri için gerekliydi. Bu eşkiya gruplarına bazen köylüler, bazen de buldukları yörenin zengin ağası yardımcı oluyor ve yardımda bulunanlara "yatak" denilmekteydi. Yatağı olmayan eşkiyanın uzun süreli barınması mümkün değildi.⁶¹¹ Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre hırabe suçuna yardım yataklık, silah taşıma ve gözcülük yaparak iştirak edenler asli failer gibi cezalandırılır. Şafiîlere göre failerle ittifak halinde

yüvekkı beyne'n-nâs icâbü'l-katl...mucibiyle...1126/1714." GŞS, d.no. 65, h.no. 97. akt. Karaçaylayan, s.215.

⁶⁰⁹ *"Van beğlerbeğisine hüküm ki: "Diyarbakir'e müteallik havass-ı hümayundan İstiroki taifesi demekle maruf Ekrad ulusu yaylakdan dönüp Ahlat nahiyesine geldiklerinde reyaya "Kızılbaş geldi" deyi havf verip reaya malların ve davarların bırakıp firar edip taife-i mezbure ol firar eden reayanın mal ü esvabların garet edip reaya dahi nefsi Bitlis'e varınca birbirin ürküdüp vilayete külli fetret salıp Bitlis Beği Haydar dame izzühü Bitlis ağası ve kul taifesiyle reyayı teskin ettirip ehl-i fesad olan Ekrad'dan yirmi neferi ele getirilip Bitlis Kalesi'nde habsolunmuşlardır deyi bildirmişsin...imdi; zikrolunan ehl-i fesaddan elegendip habsolanlara siyaset olunmasın emredip buyurdum ki: Vusul buldukda, emrim üzere ol habsolunan ehl-i fesad ü şenaatlere siyaset edip...976/1569."* BOA.MD, d.no. 7, h.no. 2261. akt. BOADB, 7 (III) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 152.

⁶¹⁰ *"İstanbul kaymakamına ve kadısına hüküm ki: ...bundan akdem Anadolu'dan Üsküdar'a gelip İstanbul'a mürûr etmek üzere iken haklarından gelinmek üzere ferman olunan Türedi taifesi firar eylerken Asitâne-i Saadetimde hala Bostancıbaşı olan (boş) mezburlara muîn oldular diye habs-i medîd ile habs ve dört aydan beri Bostancı rençberinde mahbus olup...1101/1690."* BOA.MD, d.no. 99, h.no. 129. akt. Çelik, s. 100.

⁶¹¹ İlgürel, "Eşkiya", *DİA*, XI, 467.

olan ve yardımda bulunan ancak bizzat suça iştirak etmeyenlere ta'zîr cezası uygulanır.⁶¹²

Osmanlı uygulamasında eşkiyalara yardım yataklık yapanlara verilen cezalardan birisi kürek cezasıdır. 1564 tarihli mühimme defterindeki bir kayıttan, evini eşkiyalara açarak yardım ve yataklık yapan Anderyas isimli şahsa kürek cezası uygulanmaktadır.⁶¹³ 1565 tarihli mühimme defterindeki başka bir kayıttan ise, Divane Bostan isimli şahsa, suçlulara yardım ve yataklık yapmakla meşhur olduğu için kürek cezası verilmektedir.⁶¹⁴ 1858 CK m.63'e göre, eşkiyaya yardım yataklık edenlere muvakkat kürek cezaları öngörülmektedir. 1907 tarihli bir kayıttan, eşkiyaya yol gösteren ve kılavuzluk eden bir çobana üç sene kürek cezası tatbik edilmektedir.⁶¹⁵

Osmanlı uygulamasında Hanefilerin, hırabe suçunda failinin erkek olması durumunda had cezasının uygulanacağı, fail kadın ise ta'zîr cezası verilmesi gerektiği⁶¹⁶ görüşünün pratiğe yansımaları görmektediriz. 1714 tarihli Antep mahkemesi kadı deftrindeki bir kayıttan, kadın eşkiyalara kalebentlik cezası uygulanmaktadır.⁶¹⁷

Uygulamada eşkiyalara yardım yataklık yapanlarada kalebentlik cezasının verildiğini görmektediriz. 1687 tarihli mühimme defterindeki bir kayıttan, Mentеше Sancakbeyi Süleyman Bey'e gönderilen hükümde, Zakar Nikşik nahiyesinde ikamet

⁶¹² Bilmen, III, s. 18; Âmir, s. 255; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s.405.

⁶¹³ "Anderyas nehr-i Sava yalısında sakin olmağın reayanın oğlun ve kızın haramzadeler kapıp onun evine getirip öte yakaya geçirip yatak ve şerik olup ve defeatle âdemler katlolunduğın" bildirdiğınız ecilden buyurdum ki: Hükm-i şerifim vardıkta mezkur ihzar edip onat vechile teftiş edip göresiz; arzettiğünüz gibi mezkurun evi yatak ve kendi şerik idiği bi-hasebi's-şer'-i şerif sabit ü zahir ola Südde-i Saadetim'e gönderesiz ki küreğe konula...1564." BOA.MD, d.no. 6, h.no. 611. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 348; Diğer örnek için bk. Toraman, s. 70.

⁶¹⁴ "Burdur ve Isparta kadılarına hüküm ki: Bostan yataklık ile meşhurdur..emrim üzere mezkur Bostan'ı mukayyed ü mahbus Dergah-ı Muallama gönderesiz ki küreğe konula...972/1565." BOA.MD, d.no. 6, h.no. 244. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s.155.

⁶¹⁵ Akt. Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, s.162.

⁶¹⁶ Kâsânî, V, 91; Âmir, s. 243.

⁶¹⁷ "Ayntab Kalesi dizdarına inha olunur ki: haklarında ferman-ı celilü's-şân sadır olan Kılıçlı ve Koyun oğulları ve Alıccı ve Bektaşlı eşkiyalarından on üç avret kalmağın kale-i mezburede bir mahfuz yerde hıfz eylesin ve sair kalan avretler dahi olur ise mezburların yanına vaz' edip firar ve gaybetten ihtirâz oluna diye...1126/1714." GŞS, d.no. 65, h.no. 92. akt. Karaçağlayan, s.89.

eden dokuz zimmiye, eşkiya ve isyancılara malzeme vermeleri ve kılavuzluk yaparak bazı evlerin yakılmasını sağlamalarından dolayı kalebentlik cezası verilmektedir.⁶¹⁸

1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, iki eşkiyaya, yol kesme ve öldürme alışkanlıkları olduğu için kalebentlik cezası verilmektedir.⁶¹⁹ Normal şartlarda bu suçu alışkanlık haline getirenlerin idam edilmesi gerekirdi. Hanefilerin suçun tekerrürü ile ilgili görüşüne uyulmamış.

c. Sürgün Cezası

Eşkiyaya yardım yataklık yapanlara sürgün cezaları da verilmektedir. 1617 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, eşkiyaya yardım ve yataklık yapan kişi hakkında fetva alınarak sürgün cezası uygulanmaktadır.⁶²⁰ 1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, eşkiyaya yardım yapan kişiye sürgün cezası tatbik edilmektedir.⁶²¹

d. Müsadere

Uygulamada eşkiyanın saklanmak ve barınmak için kullandıkları doğal ortamların da imha edildiğini görmekteyiz. 1690 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Cisir-i Ergene naibine gönderilen hükümde, Çökköy yakınlarındaki ormanlık alanın eşkiya barınağı olması ve yoldan geçenlerin eşkiyanın zarar vermesinden

⁶¹⁸ "Menteşe Sancakbeğine hüküm ki: Kolaşın Kalesi fukarası Divan-ı Hümayunuma mahzar gönderip Zakar Nıkşık nahiyesinde sakin (dokuz isim) nam zimmiler **hevalarına tabi eşkiya ile isyan üzere olan Katuye ve Peraş ve Onoğuşe zimmileriyle yekdül zahire verip ve önlerine düşüp varoşların ihrak ettirip fesad ve şekavet üzere oldukların ilam etmeleriyle sen ki mirlivâ-i mumaileyhsin mezburları bi-eyyi vechin kâne ahz ve Kolaşın Kalesinde kalebent eylemek için yazılmışdır. 1098/1687.**" BOA, AŞD, d.no. 10, h.no. 398. akt. Demir, Mesut, 1686-1687 (H.1097-1098) Tarihli Atik Şikayet Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, s. 327.

⁶¹⁹ "... Lek ovasının ekradından **Efkel nam şaki ile iki nefer refiki dahi kat'-ı tarik ve katl-i nüfûs adet-i müstemirreleri olmağla** bi-eyy-i vech-kâne mezburları ele getirip ve **kalebent olunmak için yazılmışdır. 1102/1691.**" BOA.MD, d.no. 100, h.no. 471. akt. Şakar, s. 229.

⁶²⁰ "Şam-ı Şerif'de Nasârâ taifesine Patrik olan İlyas'ın karındaşı Havran Ferma nam zimmî daima **şirret ü şekavet üzere olup kuttâ'u't-tarik ve haramzâde yatağı olduğundan...husus-ı mezbur şeyhülislâmdan istiftâ olundukta nefy-i beled olunmasına fetva-yı şerif verilmeğın, mezbur zimmiyi fetva-yı şerif mucibince nefy-i beled edip kale-i mezbura gönderip iskân ettiresin... 1617.**" BOA.MD, d.no. 82, h.no. 191. akt. BOADB, 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618), s. 128.

⁶²¹ "Yenişehir Fener kadısına hüküm ki:...**muhzır Ömer daima eşkiyaya muîn olup ve reaya fukarasını tahvîf ve teşdîd ile malların alıp fesad üzere olmağın merkurum Ömer medine-i mezbureden nefy olunmak için yazılmışdır. 1102/1692.**" BOA.MD, d.no. 100, h.no. 414. akt. Şakar, s. 203; BOA.MD, d.no. 6, h.no. 1436. akt. BOADB, 6 (II) Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 337.

korktukları için ormanların kesilerek temizlenmesi emredilmektedir.⁶²² 1618 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta ise eşkiyanın saklanma yeri haline gelen balıkçı barınaklarının yıkılması emredilmektedir. Yıkılmaması halinde görevli nazırın da cezalandırılacağı beyan edilmektedir.⁶²³

Uygulamadaki örneklerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı unsurları oluşan hırsabe suçlarına had cezaları vermektedir. Ta'zîr cezaları ise çoğunlukla eşkiyaya yardım ve yataklık yapanlar için uygulanmaktadır. Bir kayıta eşkiyalık ve öldürme alışkanlığı olan iki kişiye kalebentlik cezası uygulanması Hanefilerin tekerrürle ilgili görüşüne aykırı bir uygulamadır.

10. İçki İçme Suçu ve Had Cezası

Arapça'da "hamr" Türkçe'de en yaygın şekliyle "içki" ve "şarap" kelimeleriyle tanımlanan sıvıların alınması sonucunda kişinin söz ve fiillerini bilemeyecek şekilde akli melekelerin zaafa uğramasına sarhoşluk denir.⁶²⁴ Sarhoş edici sıvılar kişiye ve topluma zarar verdiği için ayet⁶²⁵ ve hadislerle⁶²⁶ yasaklanarak

⁶²² "Cisr-i Ergene naibine hüküm ki: Kaza-i mezbur ahalisi Dergah-ı Muallam'a arz-ı hal edip kaza-i mezburda vaki Çökköy nam karye kurbunde vaki ormanda daimen haydud eşkiyası tecemmü' etmekle ebnâ-i sebil mazarratlarından hâli olmamağla ebnâ-i sebil eşkiya-i mezburdan emin ve salim olmak için zikr olunan orman kat' olunup taaddileri men' ü def' olunmak rica eylediği ecilden subaşuları marifetiyle haydud eşkiyasının mazarratlarından ebnâ-i sebil emin olmak için lazım gelen mahallerin ormanı kırılıp pâk ve tathîr ettirilmek emrim olmuştur deyi hüküm yazılmışdır. 1101/1690." BOA.MD, d.no. 100, h.no. 81. akt. Şakar, s.44.

⁶²³ "Özi beğlerbeğisine ve Baba kadısına ve Tuna Nazırı Mustafa'ya hüküm ki: Kaza-i mezbura tabi bazı göller Tuna'dan ve deryadan ayrılıp Hızırilyas ve Borontha ve Suluna nam boğazlar sazlık u tenha olmağla Kazak eşkiyası bir mahalle kasdeyledikde ol mahallerde tahassun edip bu âna dek ol boğazlarda dalyan yoğiken sen ki nazırsın, senin marifetinle bazı reaya dalyan peyda etmekle ol sazlıklarda gizlenen Kazak eşkiyasıyla muamele edip sayd ettikleri balıktan zahîre verdiklerinden gayri kulavuzluk edip bazı mahalle zarar erişürmeğe sebep olup zikrolunan dalyanların Hazine'ye faydası olmayıp dîn ü devlete azîm zararı olmağla....emrim üzere ol mahallerde olan dalyanları hedm ü kal' ve yerlerin nâ-bedîd edip min-bad o makule Kazak eşkiyası tahassun edecek yerlerde dalyan kurdurmayıp men' u def' eylesin...zikrolunan dalyanların hedmine mani olmak isteyesin, azîm hakarete müstahak olursun...1618." BOA.MD, d.no. 82, h.no. 310. akt. BOADB, 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618), s. 206.

⁶²⁴ Dönmez, İbrahim Kafi, "Sarhoşluk", *DİA*, XXXVI, 43; Bozkurt, "İçki", *DİA*, XXI, 455.

⁶²⁵ "Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir, bunlardan uzak durun ki, kurtuluşa eresiniz." Maide, 5/90.

⁶²⁶ "Sarhoşluk veren şeyin azı da çoğu da yasaktır." Ebu Dâvûd, "Eşribe", 5; Tirmizî, "Eşribe", 3.

içki içenin dövüleceği yine hadislerle⁶²⁷ belirlenmektedir. Zikredilen ayet ve hadisler suçun kanuni, şarap veya sarhoş edici içkinin içilmesi maddi ve fiilde kast bulunması manevi unsurunu oluşturur.

İçki içme suçu iki kişinin şahitliği veya failin ikrarıyla sabit olur.⁶²⁸ İslam hukukçuları bu suçta had cezası mı ta'zîr cezası mı uygulanacağı konusunda ihtilafa düşmektedirler. Taberi, İbn Münzir ve Şevkânî'nin de aralarında bulunduğu hukukçular, içki içene Hz. Peygamber döneminde sayı belirtilmeden sopa vurulması, Hz. Ebûbekir döneminde sopa sayısının 40 olarak belirlenmesi ve Hz. Ömer'in bu sayıyı 80'e yükseltmesinden dolayı içki içene had cezası uygulanamayacağı söyleyerek sopa sayısını ülümle belirlediği için suçluya ta'zîr cezası verileceği düşüncesindedirler.⁶²⁹ Avcı da şürb suçuna uygulanan dayak yaptırımını, ceza çeşitlerini şema halinde tasnif ettiği bölümde ta'zîr grubuna almaktadır.⁶³⁰

Fakihlerin birçoğu ise içki içene had cezası uygulanacağı düşüncesindedirler. Ebû Hanîfe, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre; sopa sayısı 80'dir. Şâfî, Ebû Sevr, Davud ve bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel'e göre; sopa sayısı 40'dır.⁶³¹ Şâfî'nin de arasında olduğu bir gurup fakih haddin 40 olduğunu, devlet başkanı isterse sayıyı artırabileceğini ve artırılan miktarın ta'zîr olarak değerlendirileceği görüşündedir.⁶³² Hanbelîlerden İbn Teymiye (v.728/1328) ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye (v.751/1350) içki içme fiilinin dördüncü kez tekrüründe, suçluya ta'zîren katl cezası uygulanacağını savunurlar.⁶³³

⁶²⁷ Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-sahîh*, "Eşribe", 4; Ebu Dâvûd, "Hudûd", 36; Tirmizî, "Hudûd", 15; Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *es-Sünenü'l-kübrâ* "Eşribe", 41.

⁶²⁸ Mergînânî, I, 400; Halebî, , 338.

⁶²⁹ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 150-151; Behnesi, *es-Siyasetü'l-cinâiyye fi's-şerîati'l-İslâmiyye*, s. 182; Avvâ, s. 183-186; Behnesi, *el-Hamru ve'l-Muhaddarât fi'l-İslâm*, s. 75-82; Ebû Zeyd, *el-Hudûd ve't-Ta'zîrât inde İbn Kayyim*, s. 296-299; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 444; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 193.

⁶³⁰ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 247.

⁶³¹ Serahsî, XXIV, 30; Kâsânî, VII, 57; Mergînânî, I, 399; İbn Kudâme, XIII, 308; s. 299; İbnü'l-Hümâm, V, 310; Şirbînî, *Muğni'l muhtâc*, IV, 189; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, VIII, 14; Behnesi, *es-Siyasetü'l-cinâiyye fi's-şerîati'l-İslâmiyye*, s. 183; *Mv.f.*, "Sokr", XXV, 96.

⁶³² Âmir, s. 28; Ebû Zeyd, s. 299; *Mv.f.*, "Sokr", XXV, 96.

⁶³³ İbn Teymiyye, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, XXVIII, 63, 64, 116; a.mlf. *el-Hisbe*, s. 39-40; a.mlf. *es-Siyasetü's-şer'iyye*, s. 55; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-meâd fi hedyi hayri'l-ibad*, V, 56;

Türkçeye “şarap” olarak çevrilen “hamr” kelimesi üzerine yapılan tartışmalar sebebiyle, hamr içenlere farklı diğer içkileri içenlere farklı cezalar uygulanması gerektiği noktasında fakihler arasında ihtilaf olmuştur. Hanefiler dışındaki üç mezhebe göre, ismi hamr olsun veya diğer içkiler olsun azı da çoğu da sarhoş etsin veya etmesin had cezasını gerektirir. Hanefiler ise, şarabın azını ya da çoğunu, diğer içkilerden ise sarhoş edecek miktarı içenlere had uygulanacağını, diğer içkilerden sarhoşluk meydana getirmeyecek miktarda içilmesinden dolayı ta‘zîr cezası uygulanacağını kabul ederler.⁶³⁴

Osmanlı hukukunda da içki içenlere hem had hem de ta‘zîr cezaları uygulanmaktadır. Osmanlı Kanunameleri, fetva mecmuaları ve mahkeme kayıtlarında Hanefilerin hamr ve diğer içkiler ayrımının cezalara yansımaları görmektediriz.

II. Bayezid devri İçki Yasaknamesi m.4: “*Bade’t-te’kîd ve’t-tehdîd eslemeyip velîmelerde ve sâir cemîyyetlerde feseka ve fecere cem olub şürb-i müskirât ve izhâr-ı fesâdât lehv ile münkerâta irtikâb ederlerse anların cemîyyetlerin bozub ve dağıdub ve kendülerin dutub getirtip had lazım olanları tahdîd ve ta‘zîr lazım olanları ta‘zîr ve teşhir ve tedîb ve habs-i medîd eyleyip...*”⁶³⁵

Fetvalarda şarap içenlere had uygulanacağı ifade edilmektedir. “*Zeyd-i müslim menziline hamr ittihaz edip şürb-i hamr eder olsa Zeyd’e ne lazım olur? Cevâb: Hadd-i şürb ve ta‘zîr-i şedîd ile zecr u men’ olunur.*”⁶³⁶ Şarap içme suçuna had uygulanacağı, evde şarap imal etme suçuna da tazîr cezası uygulanacağı beyan edilmektedir. Başka bir fetvada ise sarhoş olup kazif yapana hem içki haddi hem de kazif haddi uygulanacağı belirtilmektedir. “*Zeyd tâian şürb-i hamr edip hamrdan*

a.mlf. *Câmiu’l-fikh*, VI, 547; İbn Ferhûn, II, 223; Buhûtî, IV, 84-86; Âmir, s. 308; Ebû Zeyd, s. 402; *Mv.f.*, “Ta‘zîr”, XII, 263, Başoğlu, “Ta‘zîr”, 201.

⁶³⁴ Kâsânî, VII, 55; Halebî, I, 338; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, s. 810; İbn Kudâme, XIII, 304; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, IV, 187; Udeh, II, 444; *Mv.f.*, “Sekr”, XXV, 92-93; a.eser. “Eşribe”, X, 23; Dönmez, “Sarhoşluk”, 43.

⁶³⁵ Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 232.

⁶³⁶ *Fetâvâ-yı Feyziye*, s. 114.

*sekrân olunca Hind-i muhsaneyeye “Rosbi” deyi kazfeylese Zeyd’e ne lazım olur? Cevâb: Hadd-i şürb ve hadd-i kazf.”*⁶³⁷

Uygulama da şarap içene had cezası verilmektedir. Örneğin 1514 tarihli Üsküdar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, şarap içenin suçu şahitlerle sabit olduktan sonra had cezası uygulanmaktadır.⁶³⁸ 1524 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta şarap içtiği şahitlerle de ispat edilen şahsa had uygulanmaktadır.⁶³⁹ 1546 tarihli Üsküdar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta ise şarap içtiklerini itiraf eden iki kişiye had cezası uygulanmaktadır.⁶⁴⁰ Uygulamadaki başka bir örnekte ise 80 adet değnek sayısı da belirtilerek had cezasına karar verilmektedir.⁶⁴¹ 1851 CK Fasıllık 2 m.5 göre: Sarhoşların içki içme suçları şer‘î usule göre sabit olduğunda had cezası, ayrıca bağırıp çağırarak etrafı rahatsız eden sarhoşlara üçten yetmişdokuz sopyaya kadar ta‘zîr uygulanacağı beyan edilmektedir.

11. İçki İçme Suçu ve Ta‘zîr Cezaları

Osmanlı hukukunda içki içme suçunun unsurları ve ispat şartlarındaki bir eksiklik veya gayrimüslimlerin alenen içki içmesi, müslümana satması, içki meclislerinde bulunma gibi içkiyle alakalı farklı suç çeşitleri için had cezası yerine dayak, hapis, sürgün ve para cezaları, teşhir ve müsadere gibi güvenlik tedbirleri icra edilmektedir.

a. Dayak Cezası

Osmanlı unsurları oluşan şürb suçuna yukarıda örnekleri geçtiği üzere had uygulamasının yanısıra bazı kayıtlarda had yerine ta‘zîr cezaları uygulamaktadır.

⁶³⁷ *Behcetü'l-fetâvâ*, s. 160.

⁶³⁸ “İshak b. Abdullah şürb-i hamr ettiğine Muhzır başı Mehmed Çelebi b. Hamza ve Ahmed b. Ali şahadet **edip had vuruldu.** 920/1514.” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, s. 134.

⁶³⁹ “Timuhan b. İsmail meclis-i şer‘de Şirmerd b. Abdullah mahzarında takrir-i müdde‘â kılıp **sen hamr eyledin, sarhoş tuttum, dedikte bi‘l-inkar cevap verip udul-u müsliminden Hacı b. Timurhan ve Hasan b. Timur şahadet ettikleri hayyiz-i kabulde vaki olup had vurulup** talepliyle deftere sebt olundu. 930/1524.” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil*, s. 59.

⁶⁴⁰ “Karye-i Kadı‘da amil olan Mahmud nam kimesne şer‘-i şerif meclisine İlyas b. Abdullah‘ı ve Kasım b. Abdullah‘ı ihzar eyleyip takrir-i meram kılıp dedi ki **ikiniz şürb-i hamr eylediniz mezkurlardan sual olacak ikrar eylediler bade ikrarihima sicil olunup had verilip** tescil olundu. 1546.” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil*, s. 135; Diğer örnek için bk. Oğuz, *Girit (Resmo) Şeriyye Sicil Defterleri (1061-1067)*, s. 394.

⁶⁴¹ *Debbağzâde, Tuhfetü’s-sukûk*, s. 290.

Hanefilerin hamr ve diğer içkiler ayırımında bazen genel kuralın dışına çıkılarak failerin şarap içtikleri veya şarabın haricindeki bir içkiden içip sarhoş oldukları iki şahitle ispat edilmesine rağmen suçlulara ta'zîr cezasının verildiğini görmekteyiz.

1525 tarihli Üsküdar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta: “*Üsküdar Emîni Timurhan b. İsmail Süleyman b. Abdullah'ı meclis-i şer'a şürb-i hamr ettin, diye ihzâr edicek serhoşluğu hamrdan idiği Hızır b. Yusuf ve Veli b. İlyas şahâdetleriyle sâbit olup ta'zîr olunduğu sebt-i sicil olundu. 931.*”⁶⁴²

Uygulamada 1549 tarihli Üsküdar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, şarap içip ağzında içki kokusunun olduğu iki şahit tarafından ispat edilmesine rağmen suçluya ta'zîr cezası verilmektedir.⁶⁴³ 1518 tarihli Üsküdar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta ise süci (bir çeşit içki) içip sarhoş olan şahsın bu hali şahitlerce ispat edilmesine rağmen had cezası yerine ta'zîr cezası uygulanmaktadır.⁶⁴⁴ Uygulamada şarap içen kadınlara da ta'zîr cezası verilmektedir. 1521 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, Satula isimli kadının sarhoş olduğu iki şahitle ispat edilmesine rağmen ta'zîr cezası uygulanmaktadır.⁶⁴⁵

b. Hapis Cezası

1517 tarihli İstanbul mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Başçı Ahmet isimli kişiye, süci içmesi ve ağzında koku olduğu gerekçesiyle hapis cezası verilmektedir. Bu örnekte Hanefilerin şarap ve diğer içkiler ayırımının uygulamaya yansıdığını açıkça söyleyebiliriz.⁶⁴⁶

⁶⁴² İKS, *Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil*, s. 112.

⁶⁴³ “*Karye-i Musalla'dan Ahmed b. Umur Beğ meclis-i şer'de şürb-i hamr ettiğine ağzında râyiha-i hamr var idiğine Ramazan b. Hüseyin ve Kara Yusuf b. Abdullah şahadetleriyle zahir olup ta'zîr olunup bi't-talep sicil olundu. 955/1549.*” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 14 Numaralı Sicil*, s. 281.

⁶⁴⁴ “*Sevindi Memi b. Hacı Veli sarhoşla mahallede haykırdığı ve sarhoş olup süci (bir çeşit içki) içdiği şuhûd-ı udul ile ikrar ile sabit oldukda ta'zîr olunup deftere sebt olundu. 924/1518.*” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, s. 313.

⁶⁴⁵ “*Üsküdar emini olan Timurhan meclis-i şer'a Satula bt. Abdullah Arab'ı ihzar edip bilfiil hamrla mükeyyef idiğine Kabil b. Abdullah ve Mehmed b. Süleyman şahadet ettiler ta'zîr olundu. 927/1521.*” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil*, s. 463; “*Suret-i mezburede mezkure Emine'nin feminde hamr olup ta'zîre müstahak olmağın ta'zîr olunduğu kayd-ı sicil olundu. 991/1581.*” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil*, s. 61.

⁶⁴⁶ “*Başçı Ahmed b. Abdullah'ın şürb edip ağzında süci râyihası olduğu Başçı Karagöz b. Abdullah ve Demirhan b. İsmail ve Mahmud b. Abdullah ve Kasım b. Abdullah şahadetleri ile habs emr olundu. 922/1517.*” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, s. 227.

1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Tolcuoğlu Hasan isimli askere, çarşıda alenen içki içmesi, bazı kişilere sövmesi ve tenasul uzvunu çıkarıp halkın üzerine tebevül etmesinden dolayı uslanıncaya kadar hapis cezası verilmektedir.⁶⁴⁷

Hanefilere göre gayrimüslimlere (zimmî, harbi, müste'men eşit) içki içmeleri ve sarhoş olmalarından dolayı ceza verilmez. Ancak alenen içki içerek kamu düzenini bozarlarsa ta'zîr cezası verilebilir.⁶⁴⁸

Osmanlı uygulamasında şarap içtiği için ta'zîr cezası alan ancak uslanmayarak bu suçu alışkanlık haline getirenlere kürek cezası uygulanmaktadır. 1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, içki içmeyi alışkanlık haline getirenlere kürek cezası uygulandığını görmekteyiz.⁶⁴⁹

Uygulama da alenen içki içen ve müslümanlara da satan gayrimüslimlere kürek cezaları verilmektedir. 1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, açıkça içki içen ve müslümanlara satan gayrimüslimlere kürek cezası verilmektedir.⁶⁵⁰

⁶⁴⁷ "Tolcuoğlu Hasan seferden geldim diye sük-ı sultanide **alenen şürb-ı hamr ve bazılarının bi-gayri't-teâlâ dîn ve ağız ve avratlarına şetm ve ırz-ı müsellereyi (?) eline alup nice müslümanların üzerine tebevül eylediği** sabit ve hüccet olunmağla salahı zahir olunca sicinde kilid olunmak babında yazılmıştır. 1102/1691." BOA.MD, d.no. 101, h.no. 13. akt. Karacan, s.130.

⁶⁴⁸ Serahsî, XXIV, 31; Kâsânî, VII, 39; Udeh, II, 445; Mv.f, "Seker", XXV, 98.

⁶⁴⁹ "Köstendil beğine ve Ustrumca kadılarına hüküm ki: "Kaza-i mezbure müsellemlerinden bazı kimesneler **müdmîn-i hamr olmağla şenaat ü şekavet üzere olup...mücerret ta'zîr ve cerime vermekle ıslah olunmadıkları** ecilden ahali-i vilayet mâ-beyninde nice fetret vaki olmuştur. Sayır deryaya karib yerlerde bu makule kimesneler **kaptan gemilerine teslim olmak için hükm-i hümayun...972/1565.**" BOA.MD, d.no. 6, h.no. 88. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 71.

⁶⁵⁰ "Kocaeli sancağı beğine, kadılarına hüküm ki: Bundan akdem nice defa ahkam-ı şerife gönderilip; "**Kefere âşikâre hamr etmeyip ve müslümanlara satmayalar.**" deyi **emrim olmuşdu.** Haliya taht-ı kazanuzda meyhaneler olup **âşikâre hamr olup ve müslümanlara satıldığı** istima olunmağın buyurdum ki: Göresiz; vaki ise şeâir-i küfri ihtiyâr caiz değildir. Bu babda mukayyed olup kefere taifesine **aleniyyen şürb-i hamr ettirmeyip ve bir ferde dahi ehl-i İslâm'a hamr sattırmayasız.** **Bade't-tenbih eslemeyenleri (umursamak)** yazıp isimleriyle arzyleyesin ki, gereği gibi haklarından gelinip **küreğe konula...976/1569.**" BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1893. akt. BOADB, 7(II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 356; Diğer örnek için bk. Karataş, Osman, 3 Numaralı Mühimme Zeyli (176-351), s. 87; "Edirne kadısına hüküm ki: ...olan kefere taifesine dahi gereği gibi tenbih ü yasağ edip **ilân-ı hamr ettirmeyip ve müslümanlardan bir ferde hamr verdirmeyesin.** Eslemeyip emrime muhalif vaz' her kimden sadır olursa sicillat edip suret-i sicili ile **küreğe gönderesin.** 972/1565." BOA.MD, d.no. 6, h.no. 691. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 392.

Uygulamada şarap içtiği itiraf veya şahitlerce ispat edilenlere de kürek cezası verilmektedir. 1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta ise sarhoş olarak bulunan ve şarap içtiğini itiraf eden kale görevlisine kürek cezası tatbik edilmektedir.⁶⁵¹ 1573 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta ise ağzında şarap kokusu olduğu sabit olan şahsa kürek cezası uygulanmaktadır.⁶⁵²

Bazı kayıtlarda ise had ile ta'zîr cezasının birlikte uygulandığını görülmektedir. Örneğin 1560 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Galata'da şarap içerken yakalanan ve suçlarını itiraf eden iki kişiye had uygulanmasının yanısıra kürek cezası da verilmektedir.⁶⁵³

1791 tarihli kalebent defterindeki bir kayıta, İstanbul'da Şişeciler Hanında sakin dört kişiye, içki içmek, sarhoş olmak ve kumar oynamak suçlarından dolayı kalebentlik cezası verilmektedir.⁶⁵⁴

c. Sürgün Cezası

1827 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, İstanbul'da Nişancı Paşa Camii imamı Abdulhamit isimli şahsa, Ramazan gecelerinde içki içmesinden dolayı sürgün cezası verilmektedir.⁶⁵⁵ Suç şahitlerce ispat edilmediği için ta'zîr cezası verilmektedir.

⁶⁵¹ "Rodos beğine ve kadısına hüküm ki: ...haric-i kalede olan bahçelerde sakin olan kimesnelere nida olunmakta hendek canibine karîb olan yalı kenarında taşlar arasında **Kale-i Rodos bölükbaşularından Sefer nam kimesneyi sarhoş bulup** hısar kapıları açıldıktan sonra mezkur Sefer'i getirtip sual olunmakta; "**Marko nam kafirin evinde hamr içtim. Hüseyin Dede nam müteveffânın mezarı olduğu bağda idim. Deryaya karîb taşlıkda yattım.**" ...arzetmeğin buyurdum ki: mezbur Sefer'i habsedip yarar âdemlere koşup Dergah-ı Muallam'a gönderesin ki **küreğe konula.** 9721565." BOA.MD, d.no. 6, h.no. 1401. akt. BOADB, 6 (II) Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 319.

⁶⁵² "Akçahisar kadısına hüküm ki: Mektup gönderip Hüseyin b. Samlu nam suhtenin **ağzında rayiha-i hamr olduğu şer' ile sabit olup** mezburu Südde-i Saadetim'e gönderesin ki **küreğe konula...** 1573." BOA.MD, d.no. 22, h.no. 102. akt. Rahman, s. 105.

⁶⁵³ BOA.MD, d.no. 4, h.no. 219. akt. Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, s.117.

⁶⁵⁴ "Çavuşbaşı Ağa'ya Seddü'l-bahr Kalesi dizdarına hüküm ki: İstanbul'da Şişeciler Hanı'nda sakin **Ömer ve Ahmed ve Mustafa nam çukadarlar ile Emin nam enderun ağası kendi hallerinde olmayıp memnuatdan olan müskirât ile müskire oldukları...Seddü'l-bahr Kalesine kalebent olunmaları fermanım olmağın...dört nefer kimesneleri...kale-i merkumede vaz' ve kalebent eyleyip...**1205/1791." Baytimur, s. 207.

⁶⁵⁵ "Çavuşbaşı ağaya ve Bursa naibine, **Nişancı Paşa Camii imamı Abdulhamid nam şahıs eyyâm-ı mübârekeye hürmet etmeyip leylem ramazanda şürb-i hamr gibi günah-ı kebâire mütecasir**

Uygulamada başkasına zorla şarap içtiren kişiye de ta'zîr cezası verilmektedir. 1580 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, bir gence cebren içki içirdiğini itiraf eden şahsa sürgün cezası verilmektedir.⁶⁵⁶

Uygulamada müslümanlara içki satmayı alışkanlık haline getirenlere katle bedel sürgün cezası verilmektedir. 1791 tarihli kalebent defterindeki bir kayıta, Galata'da meydana gelen olayda, Araboğlu Niyaki isimli zimmiye, daha önce defalarca yasaklandığı halde içki imal, alım ve satımı yaptığı için ailesiyle beraber katle bedel olarak sürgün cezası verilmektedir.⁶⁵⁷

1625 tarihli Rumeli Sadareti mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Rûmeli'nde Gügercinlik kâdısı olan Mehmed Efendi'ye, içki içmesi ve sarhoş iken sövmesinden dolayı oturduğu vakıf evinden çıkarılma cezası verilmektedir.⁶⁵⁸ Sicilde kadıya başka bir cezanın verildiğine dair bir ifade geçmemekle beraber muhtemelen had cezası ve azil yaptırımları uygulanmış olabilir.

olduğuna mebni işaret-i aliyye mucibince çavuş mübaşeretiyile li-ecli't-tedip merkumun Bursa'ya nefy u iclası babında divandan emr-i ali.1243/1827." Kavaklı, s.172.

⁶⁵⁶ "Alaiyye beğine ve kadısına hüküm ki: Nefs-i Alaiyye Kalesi kethudası olan Hasan kale-i mezbure sakinlerinden Tur Ali nam emred oğlanı haber edip şürb-i hamr ettirip...Burdur kadısı İbrahim teftiş eyledükden cebriyle hamr meclisine getirip hamr ettirdiği ikrar eylediği sabit olduğun bildirmeğin...mezkuru emrim üzere yarar âdemlere koşulub Kıbrıs'a gönderesin. 1580." BOA.MD, d.no. 43, h.no. 29. akt. Sakarya, s. 142.

⁶⁵⁷ "... ümmü'l-habâset olan hamr ve arak ve emsali müskiratın istimali zümre-i ehl-i İslâmdan men' ve def' olunmak irade-i kat'iyesiyle Asitâne-i saadet ve havalisinde vaki mecmû meygede ve kolluklar taraf-ı şeyhülislâmdan verilen fetva-yı şerife ve şeref-yafte-i sudur olan hatt-ı hümayun-ı şevket-makrunum mucibince sadır olan evamir-i şerifem mantûk-ı münîfleri üzere bundan akdem ser-medine ve bade'l-yevm zikr olunan meygede ve tevkiflerin biri açılmaması ve ehl-i İslâma katre-i vahide hamr ve arak ve emsali olan müskiratın verilmemesi müceddeden nizam-ı kaviyye rabt olunmuş iken ve bu nizamın vikayesine (koruma) leyl ve nehar memurlar taraflarından say' ve ikdam olunmakda idiği zahir iken Galata'da meyhanecilerin sergerdesi Araboğlu Niyaki nam zimmî kendi halinde durmayub...memnu' olan envâ'i müskiratın hafiyyen ahz ve i'tâ ve bey' ve şırası hususuna dahi cesaret etmekle mesfurun tedibi lazım gelmeğin mesfurun kendiyi tedib ve emsalini terhib için iyal ve evladyla katle bedel nefy ve iclasına...1205/1791." Baytimur, s. 205.

⁶⁵⁸ "...vakf-ı mezbur menzil-i merkumun süknası ulemadan meskene muhtac bir fakir ve salih şart etmiştir. Mezbur Mehmed Efendi daima şürb-i hamr ve fisk-ı fücür üzeredir evzâ' ve etvarından razı değilleriz bizi ve ehl ve evladımızı hilaf-ı şer'i şütüm eder elân dahi sekrandir menzil-i mezburdan ihrac olunmak matlubumuzdur deyi...mezbur Mehmed Efendi'ye sual olundukta mest ü lâ yeteakkal olmağla meclis-i şer'de mezbur şütüm-u galize ile şetm etmeğin mezburdan hurucu merkum Mehmed Efendi'ye tenbih olunup...1034/1625" RKS, d.no. 42, h.no. 109. akt. Karabulut, Emine, 42 Numaralı Rumeli Kazaskerliği ve Rumeli Sadareti Mahkemesi Defteri (H.1034-35/M.1625), s.96.

Uygulamada müslüman mahallesinde oturan zimmîlerin içki içmeleri ve müsümanlara rahatsızlık vermelerinden dolayı mahalleden ihraç cezası verilmektedir. Örneğin 1631 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, içki içerek müsümanları rahatsız eden zimmiler mahalleden çıkarılmaktadır.⁶⁵⁹

1667 tarihli Rumeli Bâb mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, sarhoş olduğu ve diğer suçları işlediği için mahalleden ihraç cezası verilmektedir.⁶⁶⁰ Başka kayıtlarda suçlulara içki içmelerinin yanısıra beynamaz olmaları ve kötü davranışlı olmalarından dolayı mahalleden ihraç cezası verilmektedir.⁶⁶¹

d. Para Cezası

Kanunnamelerde şarap içenlere değnek sayısına göre para cezaları öngörülmektedir. Fatih Umumi Kanunnamesi m.15 ve II. Bayezid Umumi Kanunnamesi m.19: “Eğer bir kişi hamr içse, kadı ta’zîr ede, iki ağaca bir akçe cürm alına.”⁶⁶² İçki sohbetinde bulunanlara da ta’zîr ve para cezası öngörülmektedir. Yavuz Sultan Selim m.25 ve Kanuni Kanunnamesi m.29: “Eğer bir kimesne hamr sohbetinde otursa içmese, ta’zîr edip üç ağaca bir akçe alına.”⁶⁶³

Kanunnamede içki içenlere öngörülen para cezalarının uygulandığı ve mahkeme siciline de kaydedildiği örnekler vardır. Onlardan birisi olan 1519 tarihli

⁶⁵⁹ “Akhisar kadısına hüktüm ki: “Akhisar kasabasında bazı zimmîler müsüman mahallesinde sakin olup daima şürb-i hamr etmekle müsümanlar kasabasında bazı zimmîler müsüman mahallesinde sakin olup daima şürb-i hamr etmekle müsümanlar müteezziler oldukları”... Vusul buldukda, husus-ı mezbura mukayyed olup göresin; arz olunduğu üzere ise zimmî taifesine muhkem tenbih ü tekid eyleyesin ki, min-bad müsüman mahallesinde olmayıp kadimde sakin oldukları zimmî mahallesinde sakin olalar. Bade't-tenbih mütenebbih olmayanları marifet-i şer'le müsüman mahallesinden ihrac ve kefer mahallesinde iskân ettiresin...1041/1631” BOA.MD, d.no. 85, h.no. 636. akt. BOADB, 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041/1630-1631), s. 391.

⁶⁶⁰ “İstanbul'da Hoca Hayreddin mahallesi sükkanından (beş isim) nam kimesneler meclis-i şer'-i şerîf-i enverde yine mahalle-i mezkure sükkanından Mehmed b. Mehmed nam kimesne mahzarında her biri takrîr-i kelam ve tabîr-i ani'l-meram edip mezbur Mehmed şaribü'l-hamr ve bî-namaz olduğundan mâada her gün sarhoş gelip ümm-i veledi olan Sertab nam cariyesini darp-ı şedîd ile darp ve birkaç def'a mezbureyi bey' etmek için esir pazarına götürmüştür el-hasil mezbur Mehmed'in efâl ve akvalinden müteezzileriz mahallemizden ihrac olunması matlubumuzdur deyi her biri mezbur Mehmed'in sûi halinden müteezzî ve müteşekki olmağın def'i ezâ-yı müslimin için mezbur Mehmed mahalle-i mezbureden ihrac olunmak üzere...1077/1667.” İKS, Rumeli BâbMahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 283.

⁶⁶¹ Sofuoğlu, Hadi, *İslam Hukukunun Uygulanması Açısından Manisa Şeriyeye Sicileri (1625-1650)*, s. 230; KOŞS, d.no. 54, h.no. 124/3. akt. Sevici, s. 446.

⁶⁶² Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 349; II, 232.

⁶⁶³ Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 91; Heyd, *Criminal Law*, s. 72, md. 63.

Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, şarap içtiğini itiraf eden şahsa had cezasının yanısıra para cezası da verilmektedir.⁶⁶⁴ 1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta da şarap içenlere ta'zîr ve para cezalarının uygulandığını görmekteyiz.⁶⁶⁵ Bu şahısların şarap içtikleri şahitlerce ispat edilmediği için ta'zîr cezası verilmiş olabilir.

e. Müsadere

1560 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, cami yakınındaki kilisede zimmîlerin içki içmesi, oyun oynaması, kavga etmeleri ve bundan dolayı müslümanların camide namaz kılamayacak hale gelmesi neticesinde kilisenin yıkılmasına karar verilmektedir.⁶⁶⁶ 1579 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, bir grup zimminin evlerini meyhaneye çevirmeleri ve müslümanlara içki satmaları sebebiyle evlerinin yıkılmasına hükmedilmektedir.⁶⁶⁷

Uygulamada müslümanların evlerinde şarap bulunması halinde dökülmesi, zimmîlerin evlerindeki ihtiyaç fazlası şarapların ise tuz atılarak sirkeye taşıyır edilmesi şeklinde yaptırımlar bulunmaktadır. 1565 tarihli mühimme defterinde bu şekilde kararların verildiğini görmekteyiz.⁶⁶⁸

⁶⁶⁴ "Üsküdar'da mütemekkin olan İsmail b. Abdullah **meclis-i şer' de hamr içdim diye ikrar edicek şer'an muteber görülüp mezbur İsmail'e had olup** Üsküdar amili Osman b. Gevherdaş **ale'l-kanun cerime alınıp deftere sebt olundu.** 925/1519." İKS, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s.412.

⁶⁶⁵ "Köstendil beğine ve Ustrumca kadularına hüküm ki: Sen ki Ustrumca kadısısın mektup gönderip "Kaza-i mezbure müsellemlerinden bazı kimesneler **müdmîn-i hamr olmağla şenaat ü şekavet üzere olup...mücerret ta'zîr ve cerime vermekle ıslah olunmadıkları...972/1565.**" BOA.MD, d.no. 6, h.no. 88. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 71.

⁶⁶⁶ "Vidin kadısına hüküm ki: Mehmed Beğ'in bina ettirdiği **cami-i şerîfin kurbunde vaki olan kenîsede kefere taifesi şürb-i hamr ve alet-i lehv ile gavga edip eda-i salâta mani' olup şerrlerinden müslümanlar ziyade mütezaccirü'l-ahval oldukları sabıka arz olundukda emr ile ref' olunup...967/1560.**" BOA.MD, d.no. 3, h.no. 1339. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 594.

⁶⁶⁷ "İstanbul kadısına hüküm ki: Lazari ve Büyük Botri nam kafirler Evabiş ve Yorgi ve Petro ve Koska ve Totri nam **kafirler meskenlerinin dört tarafı müslüman evleri iken meyhaneler edip fiska cem' olmağla dâima fesaddan hâlî olmayıp akşam ve yatsı namazına varmağa havf ederiz dediklerinde üzerlerine varıldıkta mahalle halkının haberlerine mutabık bulunup müslümanlara hamr bey' etmekden men' olundukda memnu olmayıp evlerinde bulunan hamr kendi nefsimiz için getirir" deyi taallül edip...zîkr olunan meyhaneleri mahalle-i mezbureden her ne vehile mümkün ise ref' edip..1579"** BOA.MD, d.no. 39, h.no. 121. akt. Akçelik, s.155.

⁶⁶⁸ "Üsküdar ve Yoros ve Adalar kadularına hüküm ki:...yalıda ve dağda olan köylerde ve Yoros'a varınca yalıda olan kurada ne miktar hamr varsa **keferede bulunan hamrın kifâyet ü hacet miktarın alıkoyup ondan mâadasına sirke olacak kadar tuz koyup ve müslümanda olan hamrın yabana akıtmasın emredip buyurdum ki:...keferede bulunan hamrın nefslerine kifayet miktarını**

f. Teşhir

1518 tarihli Üsküdar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıttta, Seyfettin isimli şahıs, sarhoş olması ve ağzında şarap kokusu olmasından dolayı teşhir edilmektedir.⁶⁶⁹ Sarhoşluğu ve ağzında şarap kokusunun bulunduğu mahkeme salonunda ispatlanmasına rağmen had cezası uygulanmamaktadır.

Osmanlının şürb suçlarında da suçun tekerrürü halinde diğer bazı ta'zîr cezalarına göre daha ağır kabul edilen katle bedel sürgün ve kürek cezaları uyguladığını görmekteyiz

Osmanlı uygulamasında içki içme suçuna had cezasının uygulandığı ancak bazen suçun ispatlanmasına rağmen had yerine ta'zîr cezaları uygulandığını da görmekteyiz. Bu konuyla alakalı üç yorum yapabiliriz. Öncelikle şunu söylemeliyiz. İncelediğimiz mahkeme kayıtlarının çok büyük bir oranında unsurları oluşan şürb suçuna had cezaları uygulanmaktadır. Çok az bir kısmında unsurları oluşan şürb suçuna ta'zîr uygulanmaktadır. Birincisi mahkeme defterlerini yazan katiplerin hatasından dolayı had yerine ta'zîr veya teşhir yazılmış olabilir. İkincisi bu nadirattan olan örnekler hukuktan sapma olarak değerlendirilebilir. Üçüncüsü de fukaha arasındaki şürb cezasının had mi ta'zîr mi olduğu konusundaki ihtilafın Osmanlı hukuk uygulayıcıları arasında da mevcut olduğu şeklinde bir yorum yapılabılır.

Şürb suçuyla alakalı dikkat çeken noktalardan birisi de iki örnekte suçun unsurları ve ispat şartları oluşmasına (birinci örnekte fail içki içtiğini itiraf ediyor ikinci örnekte ise failin ağzında şarap kokusu olduğu şeran sabit) rağmen şahıslara had cezası yerine kürek cezası verilmektedir. Bu konuyla alakalı da aynı yorumları yapmak mümkündür.

alıkoyup ondan mâadasının içine sirke olacak kadar tuz koyup sirke eylesin (tağyir) ve müslümanlarda bulunan hamrı bi'l-külliyeye yabana akıtup zâyi' eylesin. 972/1565." BOA.MD, d.no. 6, h.no. 491. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 282; Diğer örnek için bk. a.eser. s. 313.

⁶⁶⁹ *"Seyfeddin b. Ömer meclis-i şer' de Üveys Halil'i vurdum deyi ikrar ettikte mezkur hakkın talep ettikte ta'zîr olundu ve mezkur sarhoşlu meclis-i şer'a gelip ağzında rayiha-i hamr olduğu Seferşah b. Süleyman ve Demirhan b. İsmail ve Sülü? Ramazan şahadetleri ile sabit olduktan sonra teşhir olundu. 924/1518." İKS, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 328.*

12. Diğer İçecekler ve Ta'zîr Cezaları

Sarhoş edici her maddenin haram olması hadisle bildirilmektedir.⁶⁷⁰ Afyon, esrar, zaferan ve haşîş türü katı uyuşturucu maddelerin akla ve bedene zarar vermesinden dolayı mezhep farkı bulunmaksızın fakihler bunları kullanmanın haramlığı noktasında birleşmektedir. Zikredilen hadis bu tür suçların kanuni, bu maddeleri kullanmak maddi ve kasıt bulunması manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Bu uyuşturucu maddeleri bile bile kullanarak toplumun huzurunu bozacak şekilde insanlar arasında sarhoş olmuş bir şekilde dolaşmak da ta'zîr cezasını gerektirir. Bu maddeler tedavi maksadıyla az bir miktarda kullanılır ve sarhoşluk da meydana gelirse ta'zîr cezası gerekmez.⁶⁷¹ Maverdi (ö.450/1058) ve İbn Âbidîn'e (ö.1252/1856) göre, sıvı olmayan ot türü maddeleri kullananlara içki içme haddine kıyas yapılarak had cezası verilemez, ancak ta'zîr cezası verilir.⁶⁷² İbn Teymiyye (v.728/1328) ise; "sıvı olsun katı olsun sarhoş edici her madde haddi gerektirir" demektedir.⁶⁷³

Osmanlı hukukunda bu tür uyuşturucu madde kullananlara siyaseten katl, dayak, hapis ve sürgün cezaları, güvenlik tedbiri olarak müsadere uygulanmaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

Osmanlı döneminde Hocazâde Mehmed Efendi, Hocazâde Esad Efendi, Zekeriyazâde Yahya Efendi, Ahîzâde Hüseyin Efendi gibi şeyhülislâmların ve Kadızâde Mehmet Efendi ve Nakîbüleşraf Şeyhî Mehmed Efendi gibi alimlerin tütünün haram olduğuna dair fetvaları bulunmaktadır. Osmanlı alimleri tütün içenlere ta'zîr cezası verilebileceğine dair fetvalar vermektedirler. Ancak sultanlar devlet başkanı yetkisini kullanarak siyaseten katl cezaları da uygulamaktadırlar. Özellikle IV. Murad döneminde bu suçtan dolayı pek çok kimseye idam cezası verilmiştir.⁶⁷⁴

⁶⁷⁰ Buhârî, *Eşribe*, 4.

⁶⁷¹ İbn Âbidîn, IV, 43; Bilmen, III, 250-254; Başoğlu, "Uyuşturucu", *DİA*, XLII, 251.

⁶⁷² Behnesi, *el-Hamru ve'l-Muhaddarât fi'l-İslâm*, s. 145-146.

⁶⁷³ İbn Teymiyye, *Fetâvâ el-Hamru ve'l-Muhaddarât*, s. 31.

⁶⁷⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 191; Özen, Şükrü, "Tütün", *DİA*, XLII, 8.

Fetvalarda haşhaş, afyon ve esrar kullanmanın haram⁶⁷⁵ olduğu, içen⁶⁷⁶ ve satanlara çeşitli ta'zîr cezaları verileceği, helal olduğunu iddia ederek teşvik edenlerin ise siyaseten katledileceği ifade edilmektedir.

Fetva örneği şöyledir: "*Haşîş envâından gonca demekle ma'rûf olup beyne'n-nâs istimali şâyî' olan şeyin ekl ve şürbü helal midir yoksa haram mıdır? Cevap: Haramdır.*

Bu surette ol goncayı istimâl edenlere şer'an ne lazım olur? Cevap: İstimâl edenlerin bazının aklını izâle edip ve dahi nice mefâside müeddî olmakla isti'mâl edenleri ta'zîr-i şedîd ve envâ-i ukûbat ile zecr ve men' hükkâm-ı zevi'l-ihtirâma lazımdır ve bey' edenler ta'zîr-i şedîd ile zecr ve men' olunup bey' ettikleri şeyi ihrâk etmek gerekdir.

*Bu surette "Ol goncanın istimali helaldir" deyip "ekl ve şürb edenlere umûr-i gaybiye münkeşife olur" deyip ceheleyi idlâl ve ol şeyin istimaline tahrîz ve terğîb eden şahsın emr-i veliyyü'l-emr ile katli meşru mudur? Cevap: Meşrudur, katlinde ecr-i cezîl vardır."*⁶⁷⁷

IV. Murad dönemi 1638 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, tütün içenlerin diğerlerine ibret olacak şekilde haklarından gelinmesi (idam) emredilmektedir.⁶⁷⁸ Yine aynı defterde muhkem hakkından gelesin⁶⁷⁹ ifadeleri kullanılarak tütün içenlere idam cezası verilmektedir.

⁶⁷⁵ "Esrarı keyfiyet için yiyecek, kalilen ve kesîren haram mıdır? Cevap: Haramdır." Düzdağ, s.145.

⁶⁷⁶ "Esrar ekl eden kimseye şer'an ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr -i şedîd lazımdır." Düzdağ, s.145.

⁶⁷⁷ Behcetü'l-fetâvâ, s. 581.

⁶⁷⁸ "Boğazhisar kadısına hüküm ki: Kaza-i mezbur ferman-ı şerîfime mugayir şürb-i dühân olduğu istima' olunmağın imdi şer'le görülüp şürb-i dühân olduğu vaki ol makuleler ele getirilip saire mucib-i ibret için şer'le haklarından gelinmek emrim olmuştur buyurdum ki: Vusul buldukda bu babda sadır olan emrim üzere amel edip dahi husus-ı mezbure gereği gibi takayyüd ve ihtimam eyleyip göresin filvaki' şürb-i dühân olduğu muhakkak ise ol makuleleri ele getirip şürb-i dühân ettikleri üzerlerine sabit olup hak verildikten sonra şer'le haklarında lazım geleni icra eylesin ki saire mucib-i ibret...1638" BOA.MD, d.no. 88, h.no.145. akt. Ateş, Murat, 88 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1637-1638), s. 183.

⁶⁷⁹ "Beypazarı Kadısına hüküm ki: ...bey' ve şira ve istimali memnu' olan dühânın dahi alati mevcud olduğun meclis-i şer'de ihbar eylediklerin arz eylediğin ecilden mezburu ahz eyleyip hanesinde dühân alâtı bulunur ise aman verilmeyip şer'le muhkem hakkından gelinmek emrim olmuştur buyurdum ki mezburun hanesinden dühân ve alati bulunur ise asla aman vermeyip şer'le muhkem hakkından gelesin...1047/1637." BOA.MD, d.no. 88, h.no. 271. akt. Ateş, s. 248; Diğer örnek için bk. a.eser. h.no. 43, 44, 53, 139.

b. Hapis Cezası

Uygulamada afyon içilmesine ta'zîr cezası olarak sürgün, hapis ve kürek cezaları verilmektedir. *"Edirne Mollasına, Bostancıbaşısına ve Yeniçeri Zabitine hüküm ki: Haşış makulesinden gonca tabir edilen nebatın karib zamanda duhan misilli şürbüne müptela olanların müddet-i yesirede akl ü şuurlarına hıffet ve kuvve-i muhayyilelerin ifsad ile enva-i mazarrat iras eylediğinden... Asitane'de ahz olunanlardan ekseri nefy ü icla ve bazıları küreğe vaz ü ta'zîr ve habsü tazyik ile tedip ve bey ü şiradan ve istimalinden men ü tahzir olunup... sîrren ve alenen bey ü şiradan ve istimal olunmaktan men ü tehdid ile zecr edip bundan sonra dahi isga ile mütenebbih olmayanları ahz ü habs ve tedip ve iktiza ederse isim ve resimlerini arz u ilam... 1138/1726."*⁶⁸⁰

c. Sürgün Cezası

İlaç olarak kullanılan afyon şurubuna şarap ve esrar gibi maddeleri karıştırarak satan kişilere sürgün cezası verilmektedir. 1726 tarihli İstanbul mahkemesindeki kayıta bu tür hilelere başvuranlara sürgün cezası uygulanmaktadır.⁶⁸¹

d. Müsadere

1617 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, tütün ekilmesinin, çarşı pazarda satılmasının ve içilmesinin yasaklandığı emri şerifle bildirilmektedir. Bu yasağa uymayarak tarlalarında tütün ekenlerin tütün yapraklarının yakılarak imha edilmesi emredilmektedir.⁶⁸²

⁶⁸⁰ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 364.

⁶⁸¹ *"Mahmud Paşa sūku kurbunda vaki fi'l-asl deva için tabh olunan berş-i rahiki (Rahiki isimli birinin yaptığı macun) kadımden dükkan-ı müfreze mahsus ve tahrifden mahfuz ve mazbut iken...Mahmud Paşa kapısı ayağında cem'an sekiz mahalle berş dükkanları ihdas olunup dekâkin-i mezbure ashabi tabh eyledikleri berş eczasını gereği gibi bilmeyip ve keyfiyet-i tabhda adem-i hazâkatleri müteayyin olduğundan mâada bazıları hamr ve arak ile tahmîr ve bazıları esrar ve benc suyu ile ısladıp ve adem-i maharetlerinden nice eczasını ifrat yahut tenkis etmeleriyle, mübtelası olan nice ibadullahı ızrâr ve dimağını ifsad ve nice şenaate sebep olup kesret-i ameleden şey'-i kesir hasil olmağla...ilama mugayir hareket edenler ahz u tedip ve nefy ü icla olunup... 1138/1726."* İKS, *İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil*, s.97.

⁶⁸² *"Sabıka Karaman Beğlerbeğisi ve Konya kadısına hüküm ki:..."min-ba'd kimesne tütün yaprağın ekip biçmeyip ve pazarlarda bey' u şıra' etmeyip ve kahvehanelerde ve mecma'-ı nâs olan mahallerde bir ferd tütün içmeyip herkes kendi hallerinde ve kâr u kisblerinde olmaları"* fermanım olmuşken hala bazı kimesneler memnu' olmayıp rıza-yı hümayunuma muhalif bahçelerde

13. İrtidat Suçu ve Had Cezası

Ridde veya irtidat, Müslüman bir kişinin kendi iradesiyle küfrünü açık bir şekilde ifade etmesi veya küfrü gerektirecek bir söz söylemesi ya da küfrü ortaya çıkaracak bir fiil yapmasıyla meydana gelir.⁶⁸³ Hz. Aişe'ye kazfedenin aynı zamanda Kur'an ayetini inkar etmesi anlamına geleceğinden o da mürted olur.⁶⁸⁴

Kur'an'da, iman ettikten sonra küfre dönenlerin doğru yoldan sapmış oldukları, yaptıkları iyi amellerin dünyada ve ahirette geçersiz olacağı, dünya ve ahirette çetin azaba uğrayacakları ve Allah'ın gazabını hak edecekleri⁶⁸⁵ bildirilmekle beraber irtidatın dünyevi cezası ayetlerde belirtilmez. Hz. Peygamber ise hadislerde⁶⁸⁶ dinini değiştirenlerin öldürüleceğini buyurmaktadır. Ayet ve hadisler suçun kanuni, irtidatın gerçekleşmesi maddi ve kasıt bulunması manevi unsurunu oluşturur.

Cumhur kadın olsun erkek olsun dinden dönen öldürülür demektedir.⁶⁸⁷ Hanefiler ise ayetlerde mürtedin dünyevi cezasından bahsedilmemesi hadislerde ise ölümden bahsediliş şekli mürtedin öldürülmesi emri inancını terk etmesinden dolayı değil, küfründe inad etmesi Müslümanlara karşı muharip konumda olması ve Müslümanları zayıflatma imkanının olmasından dolayıdır diyerek mürted erkeklerin

ve tarlalarda tütün yaprağın ekip ve biçip pazarlarda ve dükkanlarda bey' u şıra' eylediklerindenmin-ba'd bir ferd bahçelerde ve tarlalarda tütün yaprağın ekip biçmeyip ve pazarlarda ve sair dükkan ve mecma-ı nâs olan yerlerde bey'u şıra' etmeyip ve kimesne tütün içmeyip ehl-i sanâyi' herkes kendi hallerinde ve kış ü kârlarıyla mukayyed olalar ve tütün yaprağı bulunan yerlerde ve bahçe ve tarlalarda kat'â bir ferde teallül ettirmeyip ihrâk ettiresiz...1026/1617." BOA.MD, d.no. 82, h.no. 343. akt. BOADB, 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618), s. 228.

⁶⁸³ İbn Kudâme, XII, 264; İbn Ferhûn, II, 286; Halebî, I, 384; İbn Âbidîn, VI, 354; *Mv.f.*, "Ridde", XXII, 180; Kılavuz, Ahmet Saim, "Elfâz-ı Küfür", *DİA*, XI, 26; İnce, İrfan, "Ridde", *DİA*, XXXV, 88.

⁶⁸⁴ Trablusî, s. 192; *Mv.f.*, "Sebb", XXIV, 139.

⁶⁸⁵ Bakara, 2/108; Âl-i İmrân, 3/86-91; Mâide, 5/54; Tevbe, 9/66; Nahl, 16/106; Hac, 22/11; Muhammed, 47/24-26.

⁶⁸⁶ "Her kim dinini değiştirirse onu öldürün." Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *Müsne'd*, I, 217; Buhârî, *İstîtâbetü'l-mürteddîn*, 2; İbn Mâce, *Hudûd*, 2; Tirmizî, *Hudûd*, 25; "Allah ve Rasulüne karşı savaşmak üzere dinden veya itaatten çıkanı öldürün." Ebu Dâvûd *Hudûd*, I.

⁶⁸⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 40; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 854; İbn Kudâme, XII, 264; Bilmen, IV, 9; Yiğit, Yaşar, "İrtidat Suç ve Cezasına Bakış", *İslâmiyât*, II/2, s. 130.

öldürüleceği, kadınların ise muharip olmadığı için öldürülmeyip vefat edinceye kadar hapsedileceğini söylerler.⁶⁸⁸

İrtidat suçunun bir had suçu değil, ta'zîr suçu olduğunu, dolayısıyla bu suçun cezasının ülülemrin takdirine bağlı bulunduğunu, zaman ve zemine göre değişebileceğini söyleyen hukukçular vardır. Mısırlı hukukçu Muhammed Selim el-Avvâ bunlardan birisidir. Ona göre Hz. Peygamber'in "*Her kim dinini değiştirirse onu öldürün*" hadisi emir kipiyle verilmiş bulunmakla birlikte ülülemre verilmiş bir ruhsatı ifade etmektedir. Durumun böyle olduğu bizzat Hz. Peygamber'in bazı irtidat hadiselerinde failleri ölümle cezalandırmadığını gösteren örneklerden anlaşılmaktadır.⁶⁸⁹ Ayrıca, "klasik doktrinde, irtidat eden kimsenin öldürülmesi ilke olarak benimsenmekle birlikte kaynakların önemli bir kısmında irtidatın had grubunun dışında ayrı bir başlık altında ele alınması⁶⁹⁰ ve devlet başkanına diğer hadlere kıyasla çok daha fazla yetkiler tanınması böyle bir yorumu haklı kılmaktadır."⁶⁹¹

Osmanlı kaynaklarında mürtedler için değişik isimler kullanılmaktadır. Osmanlıda ilhad⁶⁹² yani sapık inanç hareketlerine katılanlara genel olarak zındık denilmekle beraber kaynaklarda "*ehl-i ilhâd, ferîk-ı zındık ıshık tâifesi, râfizî, mülhid, kızılbaş*" gibi kelimeler de kullanılmaktadır.⁶⁹³

Osmanlı uygulamasında Hanefî görüşüne muvafık olarak erkek mürtedlere had cezası verildiğini görmekteyiz. Fetva mecmualarında⁶⁹⁴ erkek mürtedlere

⁶⁸⁸ Serahsî, X, 108-110; Merğînânî, I, 458; İbnü'l-Hümâm, VI, 72; Bilmen, IV, 9; Köse, *İslam Hukuku Açısından Din ve Vicdan Hürriyeti*, s. 100-101; Yiğit, "İrtidat Suç ve Cezasına Bakış", *İslâmiyât*, II/2, s. 130.

⁶⁸⁹ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 196.

⁶⁹⁰ Bazı hanefî fakihleri mürted konusunu had grubunun içinde değil, siyer (devletlerarası hukuk) bölümünde incelemişler; Kudûrî, s. 201; Kâsânî, VII, 134; Merğînânî, I, 458; Zeyla'î, III, 284; Halebî, I, 384; İbn Âbidîn, V, 354.

⁶⁹¹ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 411.

⁶⁹² "İlhâd, Allah'ın varlığı veya birliğini, dinin temel hükümlerini inkar etmek, bunlar hakkında kuşku beslemek veya uyandırmak, dini kuralları hafife almaktır." Sinanoğlu, Mustafa, "İlhâd", *DİA*, XXII, 90.

⁶⁹³ Kutluer, İlhan, "İlhâd", *DİA*, XXII, 95; Üzümlü, İlyas, "Kızılbaş", *DİA*, XXV, 555.

⁶⁹⁴ "*Zeyd-i zimmî şeref-i İslamla müşerref olduktan sonra mürted olsa Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ahkam-ı mürteddîn icra olunur.*" *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s.62.

uygulanacak ceza "*ahkamı mürteddin icra olunur*" denilerek haddten katledileceği açıkça söylenmeden fıkıh kitaplarına atıf yapılmaktadır. Bazı fetvalar da ise erkek mürtedin katledileceği ifade edilmektedir.⁶⁹⁵ Bazen de fetva mecmualarında erkek mürtedin tekrar İslam'a dönmesi için zorlanacağı, dönmezse katledileceği açıklanmaktadır.⁶⁹⁶ Osmanlı uygulamasında da erkek mürtedlerin katledilme örnekleri mevcuttur.⁶⁹⁷

İslam hukukuna göre Hz. Peygamber'e söven müslüman ise ihtilafsız mürted olur.⁶⁹⁸ Tövbesinin kabul edilip edilmeyeceği konusu ihtilafıdır. Ebû Hanîfe ve Hanbelîlerin bir kısmı tövbesinin kabul edileceğini, Hanbelîler ve Şâfiîlerin çoğunluğu ve Mâlikîler tövbesinin kabul edilmeyeceği görüşündedirler.⁶⁹⁹ Molla Hüsrev (v.885/1481) Peygambere söven müslümanın haddten katledileceğini, zındık olan kişinin de aynen Peygambere söven mürted gibi haddten katledileceğini söylemektedir.⁷⁰⁰

Osmanlı dönemi fetva mecmualarında da Ebû Hanîfe'nin görüşü benimsenmeyerek diğer imamların görüşüne göre hareket edilerek Hz. Peygambere söven ve zındık olanların tövbelerinin kabul edilmeyerek idam edilmeleri gerektiği açıklanmaktadır.⁷⁰¹ Fetva mecmualarında Hz. Peygambere sövenin müslüman ise

⁶⁹⁵ "Zeyd-i müslim iyâzen bilahi teâlâ mürted olsa Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: İslam arz olunup şüphesi var is keşfolunur, istimhâl ederse üç gün habsolunur. **İslama gelirse fe-bihâ ve illâ katlolunur.**" *Fetâvâ-yı Feyziye*, s. 130; Diğer fetva örneği için bk. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, I, 138.

⁶⁹⁶ "**Müslüman olduktan sonra yine kafir olan Zeyd'i zimmîye şer'an ne lazım olur? Cevap: İslam'a cebr olunur gelmezse katl olunur.**" Düздаğ, s.90.

⁶⁹⁷ "**İslam'a gelip Muhammed ismiyle tesmiye olunup...lakin halen mürted olup kendiye bi'd-defeat arz-ı İslâm ve keşf-i şübühât olundukta kabul etmeyip ısrar ve irtidâdı mütebeyyen ve muhakkak olmağın mucibince mezbur Muhammed'in üzerine ahkam-ı mürteddîn icra olunup şer'an katli iktiza eylediği...1178/1765.**" İŞSA, Kasımpaşa Mahkemesi, d.no. 54, s.158b. akt. Tekin, s. 108; Diğer örnekler için bk. "...İslam'dan rücu edip mürted olmağla merkuma İslam arz ve şüphesi keşfolundukta istimhâl etmekle üç gün imhal olunmuşken İslâmı kabul etmeyip irtidadında ısrar etmekle mürted-i merkumun şer'an katli lazım geldiği huzur-u alilerine ilam olundu." *Debbağzâde, Tuhfetü's-sukûk*, s.312; a.eser. "...irtidadında ısrar etmeğın bilâ teehhur katli lazım geldiği..." s. 312.

⁶⁹⁸ İbn Ferhûn, II, 286; İbn Âbidîn, VI, 356; *Mv.f.*, "Sebb", XII, 136; *Mv.f.*, "Ridde", XXII, 184-185.

⁶⁹⁹ İbn Âbidîn, VI, 370-373; *Mv.f.*, "Ridde", XXII, 193.

⁷⁰⁰ Molla Hüsrev, I, 299.

⁷⁰¹ "**Mahruse-i İslanbulda emr-i şer'-i şerîf üzere katl olunan Karamanlı Şeyh demekle maruf olan şahsın, katli icâb eden sebab-i şer'î ne idiği...**"

hadden katledileceği ifade edilmektedir. *"Zeyd-i müslim hâşâ sümme hâşâ sebb-i nebî aleyhisselam edip sebbettiğini tavan ikrar eylese ne lazım olur? Cevap: Hadden katlolunur."*⁷⁰²

Bu fetvaların yürürlüğünü uygulamadaki örneklerde görmekteyiz. 1768 tarihli Antep mahkemesindeki bir kayıta, Hz. Peygambere söven bir müslümanın katledildiğini görmekteyiz.⁷⁰³

Fetva mecmualarında fetva ve mahkeme kararlarına söven kişilerin dinden çıkacağı ve katledilecekleri ifade edilmektedir.⁷⁰⁴ Osmanlı uygulamasında da bu fetvanın yürürlüğünü görmekteyiz. Divan-ı Hümayundan çıkan bir kararda, hükm-i şerîf ve fetva-yı münîfe söverek dini hafife alan ve Ramazan ayında içki içen, namazı

Cevap: "Zarûriyyât-i dinden olup nusûs-ı kâtî'a ile sabit olan ahkam-ı şeriat-ı şerîfeye inkar ile zındık idîği, ve hazret-i Resulullah cenâb-ı rifatlerini tahkir vechi ile zikir ettiği tarîk-i şer'î ile sabit olduğu için katl olunmuştur."

Mesele: "Zındık olanın ve sebb edenin İslâmı ve tevbesi İmam-ı Azam katında makbul olup, katilden halas olur. Şahsı mezkur mirâren tecdîd-i iman ve tevbe etmiş iken halas olmadığına baisi nedir?"

Cevap: Zındığın tevbesi kabul olunmak kable'l-ahz vaki oluncaktır. Tutulduktan sonra vaki olan tevbeye itibar yoktur. Şahs-ı mezkurdan ne ki vaki olmuştur, bade'l ahz vaki olmuştu. Sebb edenin İmam-ı Azam katında eğerçi İslâmı ve tevbesi ile vücûb-ı katl sâkıt olur, amma sair eimme-i din katında hali üzerine bakidir. Kudat-ı memalik-i mahmiye, umur-ı dinde mubâlât etmeyenlerin tevbelerine itibar etmeyip sair eimme mezheblerince katillerine hüküm etmeğe memur ve mezunlardır. Bade'l-hüküm ol cihetten dahi vücûb-ı katl ittifaki olur." Düздаğ, s. 194.

⁷⁰² Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 82.

⁷⁰³ "Hüseyn nam kimesne meclis-i makud-u mezkurda Mehmed Emin b. es-Seyyid Osman nam şaki mahzarında üzerine dava ve takrir kelim edip...*cehren peygamberimiz alişan-u sallallahu aleyhi ve's-selam hazretlerine sebb etmekle sual olunup savb-ı şer'isi icra olunmak matlubumdur ...udul-u müsliminden (beş isim) kimesneler li-eclî's-şahâde...işbu mezkur bizim huzurumuzda cima' lafzı ile mezkur es-Seyyid Yusuf'un din ve imanına şetm ve sümme hâşâ peygamberimiz alişan hazretlerine dahi cehren sebb eyleyip biz bu hususa ber vech üzere şahitleriz ve şahadet dahi ederiz....şaki-i mezkurun bilâ iman katli ile ...1768."* GSS, d.no. 121, h.no. 67. akt. Karakuş, 121 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili H.1179-1200/M.1765-1785, s.151; Diğer örnek için bk. "Haydar nam sipahi için sebb-i Nebî ettiği husus için emr-i şerîf varid olup teftiş olundukta mezkur Haydar'dan elfâz-ı küfr sadır olup sebb-i Nebî ettiği mukarrer ü muhakkak olup... mezbura siyaset edip...1768" BOA.MD, d.no. 7, h.no. 2263. akt. BOADB, 7 (III) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 152.

⁷⁰⁴ "Zeyd Amr-ı müslimi şer'a davet eyledikte, Amr "*lanet sana ve şer'a*" dese ne lazım olur? Cevap: *Kafirdir, katli lazımdır.*" Düздаğ, s. 113; "Zeyd-i kadı çalgılı düğüne varıp -hâşâ- feseka ile meclis-i fiskta otursa, badehu Amr gelip "Zeyd-i kadıya ne lazım olur" diye fetva eyittikte, fetva-i şerîfte "ol makule kimse kazaya layık değildir" diye cevap buyurulup, Amr varıp fetva-i şerîfi gösterse, Zeyd fetvayı alıkoyup Amra vermeyip "*ben fetva ile kadı değilim, padişah beratıyla kadıyım*" deyip fetva-i şerîfi tahfîf eylese, şer'an ne lazım olur? Cevap:...*hükmi-i şer'i istihfâf etmekle kafir olur İslam'a gelmezse katl olunur.*" Düздаğ, s.135.

terketme gibi şer‘-i şerife aykırı fiiller işleyen suçlunun kazığa vurularak idam edilmesi emredilmektedir.⁷⁰⁵

Fetva mecmualarında Kur’an’ın Allah kelamı olmadığı Hz. Osman’ın icadı olduğu,⁷⁰⁶ cennet ve cehennem olmadığını⁷⁰⁷ söyleyenlerin katledileceği ifade edilmektedir.

Uygulamada dine ve dini ortaya çıkarana söven kişilere idam cezası verilmektedir. 1572 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, bu şekilde söven şahsa idam cezası verilmektedir.⁷⁰⁸

Uygulamada mürtedlerin katli bazen ateşte yakılarak infaz edilmektedir. 1568 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Beypazarı kazasında Ergayib isimli şahıs, eşkiyalık yapması ve mürted olmasından dolayı hakkındaki katli fetvasına mutabık şekilde ateşte yakılarak idam edilmektedir.⁷⁰⁹ İslam hukukunda olmayan bir infaz şeklini Osmanlı bu tür suç işlemeye meyilli olanları caydırmak için kullanmış olabilir.

⁷⁰⁵ "Midilli ve Molova kadularına hüküm ki: ...Hüseyin için zalimdir şer‘-i şerife muftî değildir. Nice kimesnelerin davası olup hükm-i şerif ve fetvâyı münif getirdiklerinde fetva-yı münif ve hükm-i şerife galiz şetm edip ve târikü’s-salâtır ve Ramazan günlerinde ekl ve şürb-i hamr etmişdir dediklerinde ilam ettiğiniz ecilden hukuk-ı nâs alınıp badehu siyaset olunmasın emr edip...kendiyi emrim üzere mahall-i hadiseden kazığa urdurup siyaset edip..." BOA.MD, d.no. 5, h.no. 351. akt. Kılınç, s. 255.

⁷⁰⁶ "Zeyd Kur‘ân-ı Azîmu’s-şân için Allah kelamı değildir Hazreti Osman icadıdır dese Zeyd’e ne lazım olur? Cevap: Kafirdir ve katli helaldir." Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 86.

⁷⁰⁷ "Bir mescidde imam olan Zeyd -hâşâ cennet ve cehennem yoktur- dese ne lazım olur? Cevap: Bilâ tevakkuf katli olunur." Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 85.

⁷⁰⁸ "Lalaya ve Alaşehir kadısına hüküm ki: ...Küçükşeyhlü nam karyede sakin Eceoğlu İlyas b. Mustafa nam kimesne ile kavga edip şer‘a davet ettiği için ağzına ve avraduna hâşâ şeriat ve şeriatı ihdas edenin ağzına ve avradına ve dinine ...edip ... benim deyi ... ettiği şer‘le sabit olup müfti-i inâm mezburun hakkında katli lazımdır deyi fetvâ verdiği bildirip...muktezây-ı fetvây-ı şerifle amel edip emr-i şer‘ ne ise eda eylesin...979/1572." BOA.MD,d.no. 10, h.no. 280. akt. Çakır, s. 50.

⁷⁰⁹ "Müşarun-ileyhe hüküm ki: Beğpazarı kazasında yörük taifesinden Ergayib nam kimesne... Harâmîlik eder; fesadınun nihayeti yokdur" deyi müslümanlar haber verip ele getirilip ahvali tefahhus olundukta "Yaramazdır. Dediklerinden eşeddır ve hem kendisinden kelime-i küfr sadır olmuştır. Elegirmeyip hakkında icra-yı şer‘ olunmamıştır. "Katlolunmasına fetva-yı şerif vardır" deyi fetva-yı şerif ve sabika olan sicili irâd edip ve bi'l-muvacehe udul-u müsliminden cem‘-ı kesir yaramazlığına şahadet edip haber verdikleri sicil olunup... İmdi: mezbur küfr-gûy (küfür söyleyen) ihrâk bi'n-nâr olunmasın emredip buyurdum ki: Vusul buldukda, mezburu ihrâk bi'n-nâr (yakarak ölüm cezasını infaz) edip emrim yerine vardığın yazıp arz eylesin. 975/1568." BOA.MD, d.no. 7, h.no. 226. akt. BOADB, 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 120.

14. İrtidat Suçu ve Ta‘zîr Cezaları

Şer‘î hukuka göre irtidat eden erkeklerin ölüm cezasına çarptırılacağını ve uygulama örneklerini biraz önce görmüştük fakat Osmanlı kanunlarında irtidat suçunu işleyenlerin karşılaşıacağı herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.⁷¹⁰ Bununla beraber fetva kitapları ve mahkeme kayıtlarında bu suçları işleyenlere siyaseten katl, uzuv kesme, dayak, hapis ve sürgün cezaları, güvenlik tedbiri olarak teşhir öngörülmektedir.

a. Siyaseten Katl Cezası

Osmanlı hukukunda siyaseten katl cezası gerektiren suçlardan birisi gayrimüslimlerin Hz. Peygambere sövmesidir. Ancak 16. yüzyıl ile daha sonraki yüzyıllarda verilen fetvalarda farklı görüşler bulunmaktadır.

16. yüzyıl fetva mecmualarında Hz. Peygambere sövmeyi alışkanlık haline getiren gayrimüslimlerin idam edileceği ifade edilmektedir. *“Amr-ı Yahudi sebbi Nebi edip istifta olundukta mutadı ise katl olunur diye fetva-yı şerîfe varit olacak, müslümanlardan bazı kimesneler hakime varıp mutadı idiği birkaç kimesneler ile malum olmaz. Bî-garaz müslümanlar “mutadıdır” deyi hakime ilam edip hakkından gelinmediğinin sebebini beyan edecek, bizim eimmemiz kavliyle amelen ta‘zîr ve habs ile iktifa olunmayıp “katl olunur” diyen eimme kavliyle amel olunmak emrolunmuştur, mutadı idiği zahir olacak katl olunur.”*⁷¹¹ Bu fetvanın yürürlüğünü mahkeme kararlarında da görmekteyiz. Örneğin 1571 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, Hz. Peygambere sövmeyi alışkanlık haline getiren zimmînin katledilmesine hükmedilmektedir.⁷¹²

17. yüzyıl fetva mecmualarında ise sövmeyi alışkanlık haline getirmese bile zimminin katledileceğini ifade edilmektedir. *“Zeyd-i zimmi hâşâ sebb-i nebî*

⁷¹⁰ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 485.

⁷¹¹ Akt. Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 483.

⁷¹² *“İspir beğine ve kâdisına hüküm ki: ...Kaza-i mezkurda melik olup emr ile ref’ olunan Biki nam zimmî kemal-i tuğyan üzere olup hâşâ sümme hâşâ Hazret-i Risâlet-penâh hazretlerine sebb ü şetm etmeği adet edinip ...haliya ahvalin kâdı-askerüm Pâye-i serîr-e arzettikte katlolunmasın emredip buyurdum ki: Arz olunduğu gibiyse mecal vermeyip siyaset edesin ve hakkından gelindiğini yazıp bildiresin. 978/1571.”* BOA.MD, d.no. 12, h.no. 523. akt. BOADB, *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572)*, s.266.

*aleyhisselam eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Katl olunur.*⁷¹³ 17. yüzyıl şeyhüliislâmlarından Feyzullah Efendi de Hz. Peygambere söven zimminin siyaseten katledileceğini söylemektedir.⁷¹⁴ 18. yüzyıl şeyhüliislâmlarından olan Yenişehirli Abdullah Efendi'nin verdiği fetvaya göre de zimmî sövmeyi itiyad haline getirmese de idam edilmektedir.⁷¹⁵

Tanzimat döneminde de Hz. Peygambere söverek mürted olan kişiye “mürtedin tevbesinin kabul edilmeyeceği ve idam cezası uygulanması gerektiği” şeklindeki fetvaya uygun olarak mürtedin idam edildiğini görmekteyiz.⁷¹⁶ Ancak önceden hristiyan olup ihtida ettikten sonra mürted olanlara ölüm cezası kararlarının 1842'den sonra Avrupa devletlerinin baskıları sonucu fiilen uygulanmadığı ve 21 Mart 1844 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletlerine vermek zorunda kaldığı taahhütten sonra bu konudaki fikhî hükümlerin tatili cihetine gidilmektedir.⁷¹⁷

Bu fetva örneklerinden yola çıkarak Osmanlı şeyhüliislâmlarının toplumsal şartlara göre fetvalarını değiştirdiklerini ve mahkeme kararlarına da bu fetvaların yön verdiğini görmekteyiz.

⁷¹³ *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 61.

⁷¹⁴ “Zeyd-i zimmî alenen –hâşa sümme hâşa- Rasûl-i Ekrem sallallahu teâla aleyhi ve sellem hazretlerine tabir ve tasrihi şeni’ ve müstehcen lafız ile sebb u şetmeylediği şer’an sabit olsa Zeyd’e şer’an ne lazım olur? Cevap: **Gerçi eimme-i Hanefiyye ta’zîr ve habs-i medîd ile iktifa eylemişler** lakin bazı müteahhirin katline iftâ eylediğinden mâada eimme-i Şâfiyye ve Mâlikiyye umûmen katline zâhib olup Ebussuûd aleyhi rahmetü’l-Vedûd hazretleri katline iftâ edip Sultan Süleyman Han aleyhi’r-rahmetü ve’l-gufrân hazretlerine maruz olan mevâddandır, halen **padîşah-ı İslam’a arz olunup katlolunmak gerekdir.**” *Fetâvâ-yı Feyziye*, s. 128.

⁷¹⁵ “Zeyd-i zimmî peygamberimiz Hazreti Muhammed Mustafa sallallahu teâla aleyhi ve selleme ...alenen **sebbeylese Zeyd’e ne lazım olur? Cevap: Bilâ-tehir katlolunur.**” [Bu surette Zeyd’n katli sebb ile nakz-ı ahd etmiş olmakla mıdır ya siyaseten midir? Cevap: **Siyasetendir.**” *Behcetü’l-fetâvâ*, s. 200; “Diyârbekir beğlerbeğisine ve kadısına hüküm ki: Cezire’den bir keşîş, **hâşâ, sebb-i nebî eylediğün...arzetmeğün mukteza-yı şer’-i kavîm üzere katlolunmasın emredip** buyurdum ki: Emrüm üzere **mukteza-yı şer’-i kavîm üzere mezburu siyaset edip** emrim yerine vardığın bildiresiz. 979/1572.” BOA.MD, d.no. 12, h.no. 523. akt. BOADB, 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s.358.

⁷¹⁶ “Şekerci Ali...sıbyan-ı merkumuna hitaben **sizin Allah’ınızın ve peygamberinizin dini diye cima lafzıyla sebb ü şetm eylediğine** (dört isim) nam kimesneler hasbeten li’llahi teâlâ şahadet eyledikleri cihetle şühûd-ı merkumun mensub oldukları canibden lede’t-tezkiye adaletleri sabit olduğu **nukûl-i şerîfe ve fetva-yı münîfe muktezâsı ve ulema ve fukahâ-yı beldenin dahi kararî üzere merdûd-ı merkumun tövbesi şer’an kabul olmadığından...şâtim-i merdûd-ı mezbur Ali’nin tövbesi şer’an kabul olmamağın mucibiyle mezbur Ali’nin katli ile hüküm olunduğu...1902.**” GŞS, d.no. 121, h.no. 126/15. akt. Çalışkan, Adem, 159 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1319-1323/M.1903-1907), s.330.

⁷¹⁷ Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, s.167.

Osmanlı uygulamasında idam cezasının verildiği suçlardan biriside ilhad (zındıklık) hareketlerinde bulunmaktır. Fetva mecmualarında ilhad düşüncesinde olanların “sâî bi'l-fesad” kategorisinde değerlendirilerek siyaseten katledilmeleri gerektiğine dair örnekler vardır.⁷¹⁸ Uygulamada da fetvaların gereğinin icra edildiğini görmekteyiz. Örneğin 1591 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Niksar kadısına gönderilen hükümde, Niksar kazasında ikamet eden üç kişiye, "Tanrımız Ali'dir, namaz ve oruç Yezide gelmiştir, namazımız kılınmış, orucumuz tutulmuştur ve bizim kabemiz Hüseyin'in mezarıdır" şeklindeki sözlerinden dolayı idam cezası verilmektedir.⁷¹⁹ 1594 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Tuzla'da İne Baba olarak bilinen kişinin kendisini "baba" olarak tanıtmaması, bazı kişilere "seni taş ederim" demesi, şahsın önünde bazı kişilerin secde etmesi yanısıra "bu gece Tanrı ve Hz. Ali ile görüşüm, bedenim yatar ben yedi kat göğü gezerim ve meleklerle arkadaşlık yaparım" şeklindeki sözlerinden dolayı tutuklanarak mahkemesi görülmek üzere İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir. Benzer davalarda olduğu gibi bu şahsa da muhtemelen idam cezası verilmektedir.⁷²⁰

Bazı mahkeme kayıtlarında mülhidler in infazının gizlice gerçekleştirilmesi veya başka bir suç isnad edilerek cezalarının infaz edilmesi istenmektedir. 1559 tarihli bir mühimme defterindeki kayıta idamın suda boğmak şeklinde infazının

⁷¹⁸ “Müslim namına olan Zeyd meşihat iddiasında olup bazı müslimine -Sana salât-ı mefrûzeyi bağışladım kılma- ve bazılarına – Savm-i mefrûzu bağışladım, tutma- deyip bunun emsali ilhad ve zandaka itikadında olduğunu izhar ve bu vecih üzere **sâî bi'l-fesad olduğu** şer'an sabit olsa Zeyd'in emr-i veliyyü'l-emr ile **siyaseten katli meşru mudur? Cevap: Meşrudur.**” Behcetü'l-fetâvâ, s.188.

⁷¹⁹ “Niksar Kadısına hüküm ki; Niksar Kazası'nda (üç isim) nam kimesneler **el-iyâzü billâh bizim tanrımız Ali'dir ve namaz ve oruç Yezid'e gelmiştir ve namazımız kılınmıştır ve orucumuz tutulmuştur ve bizim kabemiz İmam Hüseyin'in merkadidir** deyi bu makule nâ-meşru kelimât edip ve bu itikatta olanların **katli müstahaktır deyi** müftü-i zamandan **fetvâları olduğu** bildirdikleri ecilden ahvalleri şer'le teftiş olunup arz olunmasını emr edip buyurdum ki; mezkurların **ol vehile nâ-meşru kelimât eyledikleri şer'le sabit olursa ve ellerinde şer'le fetvâları var ise mucibince amel edip haklarında şer'le lazım geleni icra eylesin...** 1591” BOA.MD, d.no. 69, h.no. 107. akt. Kaya, Muhammet Samet, 69 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-168), s.151.

⁷²⁰ “Tuzla ve (Boş) kadılarına hüküm ki: ...Kaza-i mezbura tabi Uzunca Kolu nam karyeden İne Baba demekle maruf kimesne bir nice kadılık halkına **baba geçinip, kimine oğul ve kimine kız verip ve kimine “Sığırın falan yerededir ve yavı kıldığın bulamazsın” deyip ve bazaların dahi kakıyup “Seni taş ederim” deyip ve Dobruca halkı gelip gittikte önünde secde edip hâşâ “Bu gece Tanrı ve Hazret-i Ali ile söyleştim ve hem tenim yatar ben çıkıp yedi kat yeri ve göğü seyeran ve melekler ile müsahabet ederim” deyi...mezburu ele getirip ahvali arz olunduğu gibi ise mukayyed ü mahbus yarar âdemlere koşup Südde-i Saadetime gönderip...1594.**” BOA.MD, d.no. 72, h.no. 32. akt. Tanrıvermiş, s. 102.

gerçekleştiğini görmekteyiz.⁷²¹ İnfazın sessizce veya başka bir suç isnad edilerek gerçekleştirilmesinin sebebi toplumda fitne fesad çıkmasının önüne geçmek için olabilir.

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere idare-i maslahat gereği bazen yargılama aleni yapılmamakta ve topluma zarar verdiği kesin olan suçluların sessizce veya başka bir suç isnad edilerek ortadan kaldırılması emredilmektedir. Burada ülülemr suçlulara karşı meşru yetkisini kullanarak böyle bir çözüm yoluna gitmiştir şeklinde bir yorum yapabiliriz.

Osmanlı mülhidler farklı isimler kullanarak tanımlamaktadır. Bu isimlerden birisi de “kızılbaş” kelimesidir. 1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Küçük Ali isimli şahsa, kızılbaş taraflarına gidip gelmesi, hem sapması hemde başkalarını sapıtması, "kızılbaşlıktan dönmem" demesinin yanısıra birçok kadın ve kızı bir araya toplayarak onları da sapıtmasından dolayı idam cezası verilmektedir.⁷²²

Bu isimlerden birisi de “kalender” kelimesidir. 1595 tarihli Rumeli mahkemesindeki bir kayıta, Mehmed isimli kalenderin Allah’a ve Peygambere sövmesinden dolayı zındık olduğu beyan edilmektedir.⁷²³ Kalenderin zındık olduğu

⁷²¹ "Amasya beğine hüküm ki: Budaközü kazasında Süleyman Fakih demekle maruf kimesne **Yukaru Canib'in hulefâsından olup halife namına olan bazı melâhude ve müfsidîn ile ittîfâk u cemîyyet üzere olup halkı idlal eylemekten hâlî olmadığı** ilam olunmağın buyurdum ki: Vusul buldukda, mezkur Süleyman'ı sair tevâbü olan melâhude ve müfsidîn ile hufyeten tettebbu' edip dahi mezkurları hüsn-i tedarik ile elegetirip dahi kimesneye işfa eylemeden **el altında Kızılurmağ'a iletip iğrak eylesin** veyahut âhar vech-i münasib görüldüğü üzere; **"Hırsızlık haramîlik eylediler"** deyi ad eyleyip haklarından gelesin. 976/1559." BOA.MD, d.no. 3, h.no. 2067. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 54.

⁷²² "Kengırı Beği Ali Beğ'e hüküm ki: Mektup gönderip; "Hısarçık nam karyeden Küçük Ali nam kimesne **Kızılbaş'a çıkıp gelip hem dâl ve hem mudill olup nice ehl-i fesadı idlal edip** meclis-i şer'â davet olunup sual olundukta; "Vardım, ol ocağa; "Belî" dedim **Kızılbaşlık'dan dönmezem"** deyip ve bundan gayri nice kimesneler avret ü kızların cem' edip sohbet edip birbirini idlal ettiklerin müslümanlar haber verirler" deyi bildirmişsin. İmdi; mezkur Küçük Ali siyaset olunmasın emredip buyurdum ki: Vusul buldukda, tehir etmeyip **mezkur eşedd-i siyaset ile siyaset edip...976/1569.**" BOA.MD, d.no. 7, h.no. 2454. akt. BOADB, 7 (III) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s.250.

⁷²³ "Kostantiniyye subaşı...Mehmed b. Abdullah nam kalenderi ihzar ve mahzarında takrir-i kalam edip...cemm-i gafir mahfil-i şer'de eda-yı şahadet-i şer'iyye edip filvaki **mezbur kalender** bizim huzuruuzda vech-i meşruh üzere bugün **müezzinler ezana çıkdıkda "Haricîler ve Yezidler" diye sebb ve la'n edip ve cenâb-ı rabbi izzet tenezzehet zâtühû ve teâla şânühû hazretlerine ve hazret-i risâlet-penâh ve çihâr-yârî güzîne sebb etmiştir zındıkdır.** Biz bu hususa şahitleriz... 1003/1595." İKS, Rumeli Sadareti Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s.255.

sicile kaydedilmektedir. Sicilde ceza hükmü olmasa da zındıklara verilecek cezanın idam cezası olduğu fıkıh kitapları ve fetva mecmualarında açıklanmaktadır.

Bu isimlerden birisi de “ferîk-ı zındık ışıık tâifesi”dir. Kendilerine “ışıklar topluluğu” denen bir grubun ehli sünnet cemaatine düşmanca duygular beslemeleri, zaviyedeki veliye hizmet etmekle namaz kılma mükellefiyetin ortadan kalkacağını söylemeleri ve bunun benzeri ilhad düşüncelerinden dolayı hapsedilmeleri emredilmektedir. Muhtemelen buradaki hapis ifadesi tutuklama anlamında bir tedbir olarak kullanılmaktadır. Bunların muhtemel cezası idam olacaktır. Çünkü benzer söz ve hareketlerde bulunanlara idam cezası verilmektedir.⁷²⁴

Fetva mecmualarında mürted toplulukların devlete isyan etmelerinden dolayı katledilecekleri ifade edilmektedir. *"Kızılbaş tâifesinin şer'an kâtâli helal olup, katl eden gâzî ve kızılbaş tâifesinin ellerinde maktul olanlar şehîd olurlar mı? Cevap: Olur gazâ-i ekber ve şehâdet-i azîmedir. Kıtalleri helal olduğu takdirce, mahza Sultan-ı ehl-i İslam Hazretlerine bağı ve adavet üzere olup asker-i İslam'a kılıç çektiği için mi olur yahut gayrı sebebi var mıdır? Cevap: Hem bağıdırler, hem vücûh-ı kesîreden kafirdirler."*⁷²⁵

Bu fetvadan da anlaşılacağı üzere irtidat eden grupların katledilmelerinin sebebi sapık inançlarının yanısıra devlete karşı siyasi ve askeri (muharip) bir tehlike oluşturmalarıdır.

Fetva mecmualarında mahkeme basarak ve hakimi döverek şer'-i şerîfi tahkir edenlere siyaseten katl cezası verileceği ifade edilmektedir. *"Eşkiyadan olan Zeyd birkaç karyeye müstevlî olup akçelerini alıp ve şeriate davet olundukda itaat*

⁷²⁴ "Anadolu beğlerbeğisine ve Denizli kadısına: "Denizli kazasında Sarubaba Zâviyesi'nde müctemi' olan ışııklar bidat ü dalalet ehli olup gece ve gündüz saz u söz ile fisk u fücür edip Ömer ve Osman namıyla varanlara; "Bed-nâmlardır"(kötü isimli) deyi isimlerin tebdil ettireyince ziyarete ruhsat vermezler ve ziyarete varan kimesnelere evvela taşrada secde ettiriler ve kendileri daimü'l-evkat târikü's-salât olup; "Niçin namaz kılmazsınız?" diye sual olundukta; "Bu veliye hudmet ettiğimiz kifâyet eder" deyi cevap verip ol diyarin eşirrâ ve eşkiyası ekseriya onlara mürid olup ehl-i sünnet olan cemaate muhkem buğz u adavet etmişlerdir" deyi arz u takrir olunup ahvalleri görölmek lazım olmağın buyurdum ki: ...mezbur ışııkların evzâ'u etvarlarını teccüss ü tefahhus ettirip göresin; kendilerine isnad olunan bid'at ü dalaletin aslı var mıdır, nicedir? Şöyle ki; hakikati üzere ahvallerin kadı marifetiyle şer'le teftiş edip sabit olan mevâddı yazıp bildiresin. Şöyle ki; bu asıl dâl oldukları sabit olanları hapsedesin...975/1568." BOA.MD, d.no. 7, h.no. 312. akt. BOADB, 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s.166.

⁷²⁵ Düzdağ, s. 109.

etmeyip ve birkaç eşkiya ile Amr-ı kadının mahkemesini basup sopa ile başını darb-ı şedîd ile darb eylese ne lazım olur? Cevap: Aldığı alıverilip emr-i veliyyü'l-emr ile katlolunur."⁷²⁶ Bu fetvada mahkemeyi basan ve kadıya darp uygulayan kişi mürted olmadığı için haddten katledilmemektedir. Ancak diliyle söylemese de yaptığı fiiller ile mahkemeyi hafife aldığı için siyaseten katledilmektedir.

b. Uzun Kesme Cezası

Uygulamada mahkeme kararını hafife alarak hükmü yazan, getiren ve ilan edenlere söven kişiye dil kesme cezası verilmektedir. 1566 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, bu suçu işleyen subaşıya dil kesme cezası verilmektedir.⁷²⁷

c. Dayak Cezası

Fakihler müslümanların dinine söven kişinin mürted olacağı konusunda ittifak etmektedirler. Ancak müslüman bir şahsın dinine söven kişi hakkında Ebû Hanîfe, "O kimse sövmesiyle İslâm dinini kasetmeyip sövdüğü şahsın çirkin ahlâkını ve fena muamelesini kasetmiş olabilir" diye tevil etme imkânı olduğu için hemen o kişinin küfrüne hükmolunmaz ancak yine de ihtiyaten iman ve nikahını tazelemesi uygun olur demektedir.⁷²⁸

Osmanlı fetva mecmualarında da bir müslümanın dinine söven kişiye ta'zîr cezası verileceği ifade edilmektedir. "*Zeyd cima lafzı ile zevcesi Hind'in ağzına ve dinine şetm eylese, şer'an ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve tecdid-i iman lazımdır. Hind dilediği kimseye varır.*"⁷²⁹ Uygulamada da fetvalara mutabık şekilde hükümler verildiğini görmekteyiz. 1720 tarihli Antep mahkeme defterindeki bir

⁷²⁶ *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 83.

⁷²⁷ "Ağlasun kadısına hüküm ki: Haliya naib suret-i sicil gönderip kaza-i mezbura tabi karye-i Ramazan'dan İbrahim Dede b. Hacı Hamza'nın sancakbeği subaşısı üzerine cerime sabit olmadan cerime deyi akçesin alıp zulmettiği husus için hükm-i şerif îrâd edip zikr olunan hükm-i şerifin mefhûmın pazarda nida ettiğinizde sancakbeği subaşısı olan Ferhad münâdiyi habsedip muhkem azab edip sonra yazanın ve getirenin ve nidâ ettirenin ve nidâ edenin ağzına avretine şetm-i galiz ettiği şer'le sabit olduğun bildirmeğin buyurdum ki: ...mezburun mazmûnı sabit ve zahir olduktan sonra mezbur Ferhad'ın dilin kesesin ve emr-i şerifim yerin bulduğun yazıp bildiresin...977/1566." BOA.MD, d.no. 9, h.no. 197. akt. Paşazade, s.84.

⁷²⁸ İbn Âbidîn, VI, 367; *Mv.f.*, "Sebb", XXII, 90.

⁷²⁹ Düzdağ, s. 57.

kayıtta, bir müslümanın din ve imanına söven şahsa ta'zîr cezası verilmektedir.⁷³⁰ Yine 1752 tarihli Antep mahkemesindeki bir kayıtta, Seyyid Yusuf isimli şahsa, Abdullah efendinin evinin dış kapısını tekmelemesi ve ağır sözlerle din ve imanına sövmesinden dolayı ta'zîr cezası uygulanmaktadır.⁷³¹

Fetva mecmualarında mahkemeye (şeriata) gitmeyi kabul etmeyen müslümana ta'zîr cezası verileceği ifade edilmektedir. “Zeyd’in Amr ile davası olup Amr’ı şer’a davet ettikde Amr temerrüd edip gitmese Amr’a ne lazım olur? Cevap: Ta’zîr .”⁷³² Aynı ceza gayrimüslimler içinde geçerlidir. “Zeyd-i zimmî Amr-ı zimmîyi şeriate davet ettikde Amr varmasa Amr’a ne lazım olur? Cevap: Ta’zîr.”⁷³³

Bu fetvaların mahkemelerde de yürürlüğe konulduğunu görmekteyiz. Örneğin 1549 tarihli Üsküdar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıtta, Duka isimli levende, mahkemeyi hafife alması ve âmile hakaret etmesinden dolayı ta'zîr cezası verilmektedir.⁷³⁴

Fetva mecmualarında fetvaya söven,⁷³⁵ mahkemeyi ve fetvayı söz⁷³⁶ ve hareketleriyle⁷³⁷ tahkir eden gayrimüslimlere ta'zîr-i şedîd cezası uygulanacağı belirtilmektedir.

⁷³⁰ “...Hasan b. Mustafa nam kimesne meclis-i şer’i şerîf-i enverde yine mahalle-i mezbure sükkânından Mahmud b. Halil nam kimesne mahzarında üzerine dava ve takrir-i kelam edip tarih-i kitab günü vakt-ı zuhurda mezbur Mahmud kapısı önünde dinime ve imanuma şetm etmek sual olunup mucib-i şer’i icra olunmak matlubumdur dedikte...li-ecli’ş-şahade meclis-i şer’a hazıran olup eserü’l-istişhad fi’l-vaki tarih-i kitab günü vakit-ı zuhurda mezbur Mahmud b. Halil kendi kapısı önünde bizim huzurumuzda mezbur es-Seyyid Hasan’ın **din ve imanına şetm eyledi biz bu hususa bu vech üzere şahitleriz şahadet dahi ederiz diye her biri eda-yı şahadet-i şer’iyye eylediklerinde bade riayet-i şerâiti’l-kabul şahadetleri makbule olmağın mucibiyle mezbur Mahmud’un ta’zîriyle hüküm olunup...1132/1720.**” GŞS, d.no. 71, h.no. 61/2. akt. Külek, Ahmet, 71 Numaralı Gaziantep Şer’iyye Sicili Transkripsiyonu (s.1-101) (H.1132/1720), s. 178.

⁷³¹ GŞS, d.no. 109, h.no. 49. akt. Karasakal, s. 118; Diğer örnek için bk. İKS, Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil, s. 279.

⁷³² Fetâvâ-yı Ali Efendi, I, 115.

⁷³³ Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 68.

⁷³⁴ “Karye-i Çengel’e varılıp Duka nam levend karye-i meclis-i şer’a nice vechile tahfif ve teaddi edip ve amile dahi bre boğazından asıp (...?) dediği ecilden ta’zîr olunup...955/1549.” İKS, Üsküdar Mahkemesi 14 Numaralı Sicil, s. 231.

⁷³⁵ “Zeyd Amr-ı zimmiye aldığı fetva-yı şerîfeyi getirdikde Amr fetvâya cima lafzı ile şetm eylese Zeyd’e ne lazım olur? Cevap: Ta’zîr-i şedîd.” Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 67.

⁷³⁶ “Zeyd-i müslim Amr-ı zimmî ile bir hususa müteallık davası olup Amr’ı şer’a davet ettikde Amr lanet sana da ve şeriatınıza dese Amr’a ne lazım olur? Cevap: Ta’zîr-i şedîd.” Fetâvâ-yı Ali Efendi, I, 115.

Uygulamada sahabeye söven kişilere şiddetli ta'zîr cezasının verildiğini görmekteyiz. Örneğin 1858 tarihli Nefy ve İtlak defterindeki bir kayıtta, Rumeli eyaleti valisi ve Pirlepe kazası naibine gönderilen hükümde, Abdullah isimli öğrenciye, Hz. Ömer'e sövmesinden dolayı ta'zîr-i şedîd ve durumu ortaya çıkıncaya hapis cezaları verilmektedir.⁷³⁸ Sahabeye sövmenin haram olması ve sövenin fasık⁷³⁹ olduğu noktasında alimler arasında ihtilaf yoktur. Ancak sahabeye söven kişiler mürted hükmünde değildir.⁷⁴⁰

d. Hapis Cezası

Fetva mecmualarında mürted olan kadınlara İslam'a dönmezlerse ölünceye kadar hapis cezası verileceği ifade edilmektedir. "*Hind-i zimmiye, İslam'a geldikten sonra mürted olup, irtidadi üzerine musır olsa katil lazım olur mu? Cevap: Olmaz, amma zindandan asla çıkarılmaz dünya yüzü gösterilmez, ölüp gidinceye değin.*"⁷⁴¹

Uygulamada da bu fetvanın yürürlüğünü görmekteyiz.⁷⁴² Diğer bir örnekte mürted olan kadına verilen ceza hükmü kayıtta zikredilmeden olay deftere

⁷³⁷ "Zeyd hasmı Amr-ı zimmîye fetva-yı şerîfe getirdikde Amr fetvayla amel etmem deyip fetvayı Zeyd'den alıp yırtsa Amr'a ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd." Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 67.

⁷³⁸ "Pirlepe kazası naibine hüküm ki: Manastır sakinlerinden ve talebe-i ulûmdan **Abdullah nam şahıs hâşâ sümme hâşâ hazret-i Ömer'ül-faruk radyallâhu teâlâ anhü sebî cür'et eylediği bâ-ılam ve mazbata inha olunmuş ve hâbis-i merkuma ta'zîr-i şedîd lazım gelip salâhi zahîr oluncak habs ve tağribi dahi meşru idiği canib-i fetvâhaneden ilamı mezkure tahrir ve işaret kılınmış olduğundan...merkumun hususî şer'an zahîr ve sabit oluncaya değin menfasında ibkasiyla...1274/1858.**" Kılıç, Ömer, 4 Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, s. 151.

⁷³⁹ "Fâsık, terim olarak, "haktan sapan, Allah'ın emirlerine itaatten ayrılan âsi mümin veya kafir" olarak tanımlanabilir. Ebü'l-Muîn en-Nesefî fâsıkı "mutlak fâsık" ve "mümin fâsık" olarak iki kısma ayırır. Mutlak fâsık ilahî emirlere hiçbir noktada itaat etmeyen ve her bakımdan âsi olan kimsedir ki buna kafir denir. Mümin fâsık ise iman esaslarını tasdik ettiği halde tembellik, gaflet ve şehvet sebebiyle ilahî buyruklardan birine itaat etmeyen kişi olup sadece bir veya birkaç noktada fâsık içinde bulunur. Bu tür bir itaatsizlik sahib.in imanını yok etmediğinden bu manadaki fâsık mümindir. Fâsık ve fâsık terimlerinin tarifleriyle kapsamları konusunda bazı farklı görüşler benimsemelerine rağmen hemen bütün Ehl-i sünnet alimleri ehl-i kıbleden olan fâsıkın mümin olduğu noktasında ittifak etmişlerdir." Yavuz, Yusuf Şevki, "Fâsık", *DİA*, XXXV, 202-204.

⁷⁴⁰ *Mv.f*, "Sebb", XII, 140.

⁷⁴¹ Düzdağ, s. 90; Diğer fetva örneği için bk. *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 66.

⁷⁴² "Ermeni taifesinden malumetü'l-şahs **Tuti bt. Fülân nam nasraniyye tarih-i ilamdan üç ay mukaddem akile ve baliğa olduğu halde tâyiaten meclis-i şer'de şeref-i İslam'la müşerref olup talebiyle ismi Naile tesmiye olunmuşken el-iyâzu billah teâlâ halen İslam'dan rücu ve mürtedde olmakla mesfureye İslam arz olunup şüphesi keşfolundukta işğâ etmeyip irtidadında musırta olmakla ke'l-evvel İslam'ı kabul edinceye dek mesfureye şer'an habs lazım geldiği...**" Debbâğzâde, *Tuhfetü's-sukûk*, s. 313; Diğer örnek için bk. Çavuşzâde, *Dürri's-sukûk*, s. 118.

kaydedilmektedir.⁷⁴³ Muhtemelen bu kadına da fetvanın gereği olan müebbet hapis uygulanmaktadır.

Hapis cezasının uygulandığı suçlardan birisi de bir müslümanın dinine imanına sövmektir. 1692 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, Anadolu Beylerbeyine gönderilen hükümde, İsmail ve Hasan isimli şahıslara, Ali isimli şahsın dinine ve imanına sövmeleri ve fesad ehli olmalarından dolayı hapis cezası verilmektedir.⁷⁴⁴

Müebbet hapis cezası uygulanan suçlardan birisi mahkemeyi hafife almak ve kadıya itaat etmemektir. 1690 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, Radovişte kasabasında Topal Ali Paşa isimli şahsa, mahkeme salonunda sövmesi, yargılanmaya rıza göstermemesi ve kadıya itaat etmemesinden dolayı müebbet hapis cezası verilmektedir.⁷⁴⁵

Mahkemeyi ve şer‘-i şerîfi söz ve hareketleriyle hafife alan gayrimüslimlere kürek cezası da uygulanmaktadır. 1564 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, bir dava için mahkemeye başvuran zimmîye “niçin bize danışmadan şeriate gittin” diyerek mahkemeyi basan ve şeriatı tahkir eden diğer zimmîlere kürek cezası verilmektedir.⁷⁴⁶ 1589 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, şeriate razı

⁷⁴³ İKS, *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil*, s. 182.

⁷⁴⁴ "Anadolu Beğlerbeğisine hüküm ki: Karahisar-ı Sahib sakinlerinden Sipahoğlu Hasan nam kimesneler Hacı Mahmud mahallesinden Ali b. Mehmed nam **kimesneyi...dîn ve imanına şetm...** sabit ve hüccet olunmağla mezbur Sipâhoğlu Hasan'ın salâhı zahir olunca **sicinde tahlid eylesin...**1102/1692." BOA.MD, d.no. 101, h.no. 15. akt. Karacan, s. 131.

⁷⁴⁵ "Radovişte kazasına ve voyvodasına hüküm ki: Radovişte sakinlerinden Topal Ali Paşa demekle maruf nam kimesne hasmı muvacehesinde huzur-ı şer‘-i şerîfde **şetm-i galiza ile şetm edip şer‘a râzı olmayıp nâ-sezâ (uygun) ahvaller edip bir hakime ve bir zâbide serfürû‘ (itaat) etmeyip keyfiyet-i hali ahali-i kasabadan tefahhus olundukda cümlesi "Bu ana değin hakime ve zabide serfürû‘ etmeyip şer‘-i şerîfe inkıyadı yoktur"** deyi alâ-tariki ş-şahade ihbar eylediklerin ecilden mezburun **habs-i müebbet** ile ol mahallerde münasib olan yerde habs olunmak için hüküm yazılmışdır. 1101/1691." BOA.MD, d.no. 100, h.no. 342. akt. Şakar, s. 165.

⁷⁴⁶ "Görice kadısına hüküm ki:...icra-yı şer‘ olmak üzere iken **Nikola Düka ve Bayratan ve Keskö Piyo ve diğer Nikola nam zimmîler bazı eşkiya ile mahkeme-i şerîfeyi alet-i harb ile gelip basıp mezbur Dimitri Kıryaki'ye; "Niçin bize danışmadın şeriate vardın?" diye meclis-i şer‘den döge döge alıp gidip habsedip şer‘-i şerîfi ziyade tahkîr ettikleri...mahkeme-i şerîfeyi basanlar küreğe gönderilmesini emredip...1564.**" BOA.MD, d.no. 6, h.no. 431. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 251; BOA.MD, d.no. 12, h.no. 323. akt. BOADB, 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s. 240.

olmadığını ifade eden papaza ta'zîr cezası olarak kürek cezası hükmü verildiği görülmektedir.⁷⁴⁷

Uygulamada sözlü olarak mahkemeyi tahkir etmeseler de fiilen mahkemenin kararını uygulamayan müslümanlara da kürek cezası verilmektedir. 1572 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Çatalca'da meydana gelen olayda, Ali isimli şahsa, tarla davasında mahkemenin hükmünü vermesinden sonra mahkeme kararını tanımaması ve nizayı devam ettirmesinden dolayı kürek cezası verilmektedir.⁷⁴⁸ 1594 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Bolu'da meydana gelen olayda, Karkarin köylülerinden ondört kişiye, Keçibeyli köylüleri ile dava konusu olan otlak yerleri hakkında mahkemenin karar vermesi ve hüccetlerini her iki tarafa vermesinden sonra mahkeme kararını tanımamaları ve otlaklara zarar vermelerinden dolayı kürek cezası tatbik edilmektedir.⁷⁴⁹

Uygulamada müslüman oldukları halde mahkeme celbine uymayan kişilere de kürek cezası verilmektedir. 1572 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, iki köy halkına, aralarındaki davanın duruşması için çağrıldıkları halde mahkemeye gelmedikleri için kürek cezası uygulanmaktadır.⁷⁵⁰

⁷⁴⁷ "Ünye...kadularına hüküm ki: Ünye subaşısı olan Hasan karye-i mezbureden **Akalı Peraskin nam papazı meclis-i şer'a davet eyledikte itaat etmeyip "kaduların ve hakimlerin kadılığına ve hükümetine kâil değilim" deyi hilaf-ı şer' nice kelimât ettiğine müslümanlardan nice kimesneler şahadet etmişlerdir deyi...mezbur zimmînin hakkında isnad olunan hususlar vaki ise Südde-i Saadetime gönderesin ki küreğe konula...997/1589."** BOA.MD, d.no. 66, h.no. 27. akt. Aytaç, s.94.

⁷⁴⁸ "Silivri kadısına hüküm ki: Hala sipahi-oğlanlarımdan Darendе Mahmud gelip; "nefs-i Çatalca'da vaki olan evinin ahır kurbunda olan mezbeleliği hususunda bundan akdem hem-civarı olan Ayişe ve Hasan nam kimesneler ile nizâ'ı olup emr-i şerîfimle defeat ile murafaa-i şer'-i şerîf olup hak bunun olduğu şer'le sabit olup buna hüküm olunup huccet verilip faslolunmuş iken hala mezbur Ayişe'nin oğlu Ali nam kimesne nizâ'dan hâlî olmayıp...mezbur Ali'yi Südde-i Saadetim'e gönderesiz ki, küreğe konula." BOA.MD, d.no. 12, h.no. 1151. akt. BOADB, 12 (II) Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s.240.

⁷⁴⁹ BOA.MD, d.no. 72, h.no. 42. akt. Tanrıvermiş, s. 33.

⁷⁵⁰ "Karasu Yenicesi kadısına hüküm ki: Dergah-ı Muallama mektup gönderip Mehmedli nam karye halkının hususunda Kozluca ve Malferid nam karyeler ahalisi ile mülâki olan davaları için emr-i şerîf mucibince meclis-i şer'a davet olunduklarında şer'-i şerîfe itaat etmediklerini bildirmişsin imdi buyurdum ki vusul buldukda ol vechile emr-i şerîfim mucibince meclis-i şer'a gelmeyip inad ve muhalefet üzere olanları...küreğe koşub sairlere mucib-i ibret ola...979/1572." BOA.MD, d.no. 10, h.no. 456. akt. Çakır, s. 134; Diğer örnek için bk. BOA.MD, d.no. 34, h.no. 438. akt. Nacak, Süleyman, 34 Numaralı Mühimme Defteri H.986/M.1578 Transkripti ve Değerlendirmesi (s.164-326), s. 56.

Uygulamada bir müslümanın mürted olmasında çaba sarfeden zimmîlere de kürek cezası verilmektedir. 1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, bu suçlu işleyen zimmîler kürek cezasına çarptırılmaktadır.⁷⁵¹

Uygulamada mahkeme hükmüne razı olmayanlara öngörülen cezalardan birisi de kalebentlik cezasıdır. 1742 tarihli Üsküdar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, alacak verecek davasında mahkeme salonunda mahkemenin verdiği karara itiraz ederek “bu hükme razı değilim” diyen şahsa kalebentlik cezası verilmektedir.⁷⁵²

Uygulamada mahkeme basarak şeriatı tahfif edenlere de kalebentlik cezası verilmektedir. 1686 tarihli Şikayet defterindeki bir kayıta, Cumapazarı kazasında üç kişiye, mahkeme basmaları ve halkın paralarını almalarından dolayı kalebentlik cezası tatbik edilmektedir.⁷⁵³

e. Sürgün Cezası

Uygulamada ilhad benzeri sözleri söyleyenlere verilen cezalardan birisi sürgün cezasıdır. 1828 tarihli Nefy defterindeki bir kayıta, Eğirdir müftüsü Ahmet

⁷⁵¹ “Kayseri kadısına hüküm ki: Taht-ı kazandan karye-i Çukur'dan mukaddema alınan Yunus nam **acemî-oğlanı** karye-i Sarımsaklı'dan Kaya Keşiş oğlu Nikola nam zimmî mahruse-i İstanbul'dan ayardıp alıp gidip **mezbur Nikola'nun karındaşı Sarımsaklı Papazı olan Papa Pavlos nam zimmînin evine iletip mezbur oğlanı mürted ettikleri** arz olunmağın buyurdum ki: Kaya Keşişoğlu Nikola'yı ve Papa Pavlos nam zimmîyi Südde-i Saadetim'e gönderesin ki **küreğe konularlar...** 972/1565.” BOA.MD, d.no. 6, h.no. 1070. akt. BOADB, 6 (II) Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 137.

⁷⁵² “Üsküdar'da sakin Mahmud tarafından vekîl-i sabitü'l-vekâlesi Ahmed hasmı Ali ile mürâfaa-i şer'-i şerîf oldukda müvekkil-i mezbur Mahmud'un mezbur Ali zimmetinde cihet-i deyn-i şer'î den dört kuruş hakkı olduğu sabıkan Üsküdar naibi Ahmed Efendi huzurunda ikrar ile sabit ve edasına hüküm-i şer'î olduktan sonra vekîl-i mezbur meblağ-ı merkum dört kuruşu mezbur Ali'den dava ve vech-i meşruh üzere hüküm olunduğu şühud-u udulle sabit olduktan sonra meblağ-ı merkumu eda eylemek üzere mezbur Ali'ye tenbih-i şer'î olunduktan, **mezbur Ali meclis-i şer'de ben bu hükme râzı değilim, böyle hüküm olmaz diye ber-vech-i muharrer şer'-i şerîfe itaat ve inkiyad etmediğine binaen...mukteza-yı şer'-i şerîfe razı olmadığına binaen mezbur Ali ıslah-ı nefis edecek kalebent olmak...1154/1742.**” ÜŞS, d.no. 402, h.no. 387. akt. Kumdakçı, Hale, 402 Nolu Üsküdar Şer'iyeye Sicil Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1153-54), s. 331.

⁷⁵³ “Cumapazarı Kadısı'na: kaza-i mezburdan Osman ve Murad ve Yusûf ve Salih nam şakiler kendi hallerinde olmayıp daima fukarayı rencide ve hevalarına tabi ikiyüzden müteceviz **eşkiya ile cemiyet ve mahkemeyi basıp fesad ve şekavet eylediklerinden...kendilerin Galoş Kalesinde kalebent...1097/1686**” BOA, AŞD. d.no. 10, h.no. 63. akt. Demir, 1686-1687 (H.1097-1098) Tarihli Atık Şikayet Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, s. 192.

Rafi Efendi'ye, İslam dinine aykırı olarak rafz ve ilhad benzeri sözleri söylediği için sürgün cezası verilmektedir.⁷⁵⁴

Sürgün cezasının uygulandığı suçlardan birisi de mahkeme davetine icabet etmemektedir. 1573 tarihli mühimme defterindeki benzer bir kayıta, Çorum'da iki köy halkına, mera ve otlak davalarının duruşması için mahkemeye çağrıldıkları halde gelmedikleri için eşyalarıyla beraber Kıbrıs'a sürgün cezası verilmektedir.⁷⁵⁵

Benzer bir hükmü 1592 tarihli mühimme defterinde görmekteyiz. Lazkiye'de ikamet eden Hüsam ve İbrahim isimli kadılara, halka zulm etmeleri ve yargılanmak için mahkemeye çağrıldıkları halde gelmemeleri ve kaçtıkları için sürgün cezası verilmektedir.⁷⁵⁶

Sürgün cezasının uygulandığı suçlardan birisi de mahkeme basmaktır. 1576 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Hamid sancağında üç kişiye, mahkeme basmalarından dolayı sürgün cezası verilmektedir.⁷⁵⁷

1790 tarihli bir kayıta, ulema sınıfından Karacazâde İsmail Efendi'ye, fetvalara önem vermediği ve Hatt-ı Hümâyûnla alay ettiği için isminin ulema

⁷⁵⁴ "Kütahya ve Eğirdir Kazası naiblerine, *Eğirdir Kazası müftüsü Ahmed Rafi Efendi hilaf-ı şer'-i şerif ve mugayir-i rıza rafz u ilhad misilli efâl u akvali tebeyyün eylediği* sabıka Teke ve Hamid Sancakları Mutasarrıfı ve hala Haleb Valisi sadr-ı esbak Rauf Paşa Hazretleri lede't-tahkik inha etmekle merkurun li-ecli't-tedip bâ-işaret-i aliyye *Kütahya'ya nefy u iclası* babında divandan emr-i ali.1243/1828." Kavaklı, s. 118.

⁷⁵⁵ "Çorum beğine ve kadılarına hüküm ki:...kaza-i mezbura tabi Halaçlu ve Üçkuyu nam karyeler halkı ile mera ve kışlak *hususunda nizâları olup şer' ile teftiş olunmak için hüküm verilir itaat-i şer'-i şerif eylemeyip nizâdan hali olmayan...şer-i şerife davet olunduğlarında itaat eylemeyip şirret ve şekâ üzere oldukları vaki ise alakaların kat' edip cümlesin evleri ve barkları ile Kıbrıs'a sürgün edip* varıp teslim olduklarına temessük götürdüp Südde-i Saadetim'e gönderesin. 1573" BOA.MD, d.no. 22, h.no. 75. akt. Rahman, s. 90.

⁷⁵⁶ "Anadolu beğlerbeğine ve Lazkiye kadısına hüküm ki:...nefs-i Lazkiye'de sakin olan Hüsam ve İbrahim nam *kadıların zulm ve taaddisi* mukaddema ilam olundukta teftiş olunup arz olunmak için emr-i hümayunum varid olmağla mezkuran *kadılar ber-def' meclis-i şer'a ihzar olunup üzerlerine nice mevâd sabit olup sicil olup defa-i sâniyede meclis-i şer'a davet olunduğlarında itaat-i şer' etmeyip firar edip...Hüsam ile İbrahim her kande ele getirip dahi alakaların ol vilayetten kat' edip Kıbrıs'a gönderesiz...1592.*" BOA.MD, d.no. 69, h.no. 425. akt. Çiçek, s. 113.

⁷⁵⁷ "Hamid sancağı beğine hüküm ki:...Köhne naibinin karındaşı olan mezkur Süleyman ve Kurd ve Osman *bi'l-cümle mahkeme basanlar kimler ise ele getirip sabıka bu babda gönderilen emr-i şerif mucibince ol yerlerden alakaların kat' edip Kıbrıs'a sürgün eylesin...1576.*" BOA, MDZYL, d.no. 3, h.no. 566. akt. Karataş, 3 Numaralı Mühimme Zeyli (176-351), s. 55,

defterinden silinerek şeyhülislâmın da işaretiyle katle bedel Samsun'a sürgün edilmesine karar verilmektedir.⁷⁵⁸

f. Teşhir

Uygulamada mahkeme davetine icabet etmeyenlere teşhir kararı da verilmektedir. 1678 tarihli Hasköy mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, sicilde ismi zikredilmeyen şahsa, evinde gizlenerek duruşmaya gelmediği için bir çeşit teşhir olan ev mühürleme kararı verilmektedir.⁷⁵⁹

Osmanlı hukukunda irtidat suçu had cezası ile karşılık bulmaktadır. Uygulamadaki örneklerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı Hanefilerin mürted kadınlara müebbet hapis, mürted erkeklere haddin katli cezalarını uygulamaktadır.

Farklı isimler adı altında ilhad ve zındıklık hareketlerinde bulunanlara siyaseten katli cezaları uygulanmaktadır. Hz. Peygambere sövenler hakkında 16. yüzyıldan itibaren diğer mezheplerin görüşlerine göre hüküm verilmektedir. Bu örneklerden anlaşılacağı üzere Osmanlı döneminde sadece Hanefi mezhebi görüşleri yürürlükte olmamış gerektiğinde diğer mezheplerin görüşlerinden istifade edilmektedir.

Zındık ve ilhad hareketlerinde bulunanlara İslam ceza hukukundaki infaz şekillerinden olmayan kazığa oturtma ve ateşte yakma şeklinde idam infazları uygulanmaktadır. Bu şekildeki infazlara ihtiyaç duyulması bu tür suç işlemeye meyilli olan kişilere ibret olması ve benzeri suçların ortaya çıkmasını zecren men etmek için olabilir.

Başka tarihlerde değnek cezasıyla yetinilen suçlar özellikle 1550-1600 yılları arasında işlenmişse kürek cezaları verilmektedir. Ta'zîr suçlarının cezasının artırılıp eksiltilmesi ülüemrin tasarrufunda olduğu için bu dönemdeki ihtiyaca binaen yetkili otoritenin bu tasarrufları İslam hukuku açısından sıkıntılı bir durum olarak görülmemelidir.

⁷⁵⁸ BOA,HH. nr. 9767. akt. Daşcıoğlu, Kemal, *Osmanlı'da Sürgün*, s. 143.

⁷⁵⁹ "Mezbur bu defa dahi *murâfua-i şer'* olmadan *imtinâ ve kendi hanesinde ihtifâ eylediği vaki ise izn-i şer'*le çavuş mübaşeretıyla *hanesi mühürlene* diye buyruldu.1089/1678." İKS, *Hasköy Mahkemesi 10 Numaralı Sicil*, s. 91.

Bu bölümde dikkat çeken uygulamalardan birisi de suçları sabit olan ancak mahkemede yargılanması ve aleniyet oluşturması toplumda fitne ve fesada yol açabileceğinden mühlidlik yapanlara başka bir suç itham edilerek cezalandırılmaları istenmektedir. Bu uygulama yargılama usullerine aykırı olmasına rağmen sosyal şartların gerekliliği ülüemri bu şekilde bir önlem almaya sevk etmiş olabilir. Ki böyle bir tedbir alma ülüemrin idare-i maslahat gereği yetkisindedir.

15. Bağy Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Bağy, silahlı müslüman bir grubun, kendilerince haklı bir sebebe dayanarak, meşru devlet başkanına karşı, topluca ve başkaldırı esnasında kuvvet kullanarak isyan etmeleridir.⁷⁶⁰ Tanımdan da anlaşılacağı üzere bağy suçunu oluşturan dört unsur vardır.

Birincisi, bağyin meşru bir devlet başkanı veya devlet otoritesine karşı yapılması gerekir.

İkincisi, isyanda kuvvet (silah) kullanılması gerekir. Kuvvet kullanmadan devlet başkanına muhalefet etmek isyan sayılmaz.

Üçüncüsü, devlet başkanının değiştirilmesi noktasında isyancıların kendilerince haklı bir nedene dayanmaları lazımdır. Örneğin devlet başkanının gayri meşru yöntemlerle idare makamına geçtiğini söylemek veya sorumluluklarını yerine getirmediğini iddia etmek bu tür sebepler arasında sayılabilir. Böyle bir siyasi saikle hareket etmeden ayaklanma çıkarıp bozgunculuk yaparak mala ve cana kastedenler bağı değil eşkıya kabul edilirler. Dolayısıyla uygulanacak cezalar da değişmektedir.

Dördüncüsü, isyanın topluca işlenmesi gerekir. Bir kişinin devlete karşı ayaklanması iç savaş tehlikesi ortaya çıkarmayacağı için bu hareket isyan sayılmaz.⁷⁶¹

⁷⁶⁰ Mâverdî, s. 118; Ferrâ, s. 38; Kâsânî, VII, 207; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 159; Âmir, s. 31; *Mv.f*, "Buğât", VIII, 130; Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 308; Şafak, "Bağy", *DİA*, IV, 451.

⁷⁶¹ Udeh, II, 599; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 443; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 194; Şafak, "Bağy", 451-452;

Hız. Peygamberin hadisiyle⁷⁶² bağı suçunun kanuni, iktidarı ele geçirme niyetiyle devlete karşı ayaklanma suçun maddi ve özel kasıt (iktidarı ele geçirme niyeti) manevi unsurunu oluşturmaktadır.

İsyankarlara isyanlarından vazgeçip tevbe etmeleri ve meşru otoriteye itaat etmeleri istenir. Tevbe edip itaat ederlerse onlarla savaşılmaz. İsyana devam ederlerse onlarla savaşılır bu harp esnasında gerekirse öldürülmeleri caizdir. Bu harp sonunda yaralılar öldürülmez, malları ganimet sayılmaz, çocukları esir sayılmaz.⁷⁶³

Bağı suçunun had cezası mı yoksa ta'zîr cezası mı gerektireceği konusu ihtilaflıdır. Klasik hukukçular genel olarak bağı suçunu, had suçlarını işledikleri "Kitâbu'l-Hudûd" başlıklı kısımlar yerine bu konuyu daha ziyade Kitâbu's-Siyer veya Kitâbu'l-Cihâd" başlıkları altında incelemişlerdir.⁷⁶⁴ Bundan hareketle bu suç had suçları kapsamında görmedikleri söylenebilir.

Bağı suçu sabit olan ve isyancılarla savaşmak ve bu esnada onları öldürmek helal kabul edilmektedir.⁷⁶⁵ İsyancılara isyan bastırıldıktan sonra durumlarına göre devlet başkanının takdir edeceği ölüm cezası dışında hapis veya başka uygun bir ta'zîr cezası verilebilir. Ebû Hanîfeye göre, isyancıların sığınacakları bir yerlerinin olması ve tekrar isyan etme durumu belirirse yakalanan failere ölüm cezası verilebilir.⁷⁶⁶

Diğer imamlar da isyankarlar için belirlenmiş bir had cezası olmadığını söyleyerek suçlulara ölüm dışında ta'zîr cezalarının uygulanacağını kabul ederler.⁷⁶⁷

⁷⁶² "Ümmet siyasi birlik, dirlik-düzenlik içinde iken herkim onlara başkaldırırsa, kim olursa olsun boynunu vurun." Müslim, "İmâre", 59.

⁷⁶³ Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkamu'l-Kur'an*, V, 280; Kudûrî, s. 239; Mâverdî, s. 121; Kâsânî, VII, 207; Merğînânî, I, 462; İbn Kudâme, XII, 243; Kurtûbî, *el-Camiu li-ahkami'l-Kur'an*, XIX, 376; İbn Ferhûn, II, 210; Trablusî, s. 227; *Mv.f.*, "Buğât", VIII, 138; Şafak, "Bağy", 452.

⁷⁶⁴ Akman, *Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli*, s. 134.

⁷⁶⁵ Şafak, "Bağy", 452.

⁷⁶⁶ Âmir, s. 34; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 195.

⁷⁶⁷ Âmir, s. 36; Şafak, "Bağy", 452.

İsyankarlar, isyan esnasında isyanla alakalı olmayan hırsızlık, zina gibi adi suç işlerlerse, bu suçlar için öngörülen cezalar uygulanır.⁷⁶⁸

Osmanlı hukukunda devlete isyanla alakalı fiillerde bulunanlar hakkında siyaseten katl, hapis ve sürgün cezaları ile teşhir uygulanmaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

Osmanlıda bağı suçunu işleyenlere uygulanan cezalardan birisi siyâseten katl cezasıdır.⁷⁶⁹ Kanunnamelerde isyan suçunun cezası "had" terimi kullanılmadan öncelikle isyanın başını çeken kişinin katledileceği ifade edilmektedir. 1524 tarihli Kanuni Mısır Eyaleti Kanunnamesi m.81: "...*Ve bedevî Arab'ın nev'an isyânı ve memlekete teaddîsi ve tuğyânı zâhir olsa, mecâl vermeyip ele girince reisünün başın kesip atı ve sâir esbâbı ve âlâtı ol baş kesen kimesnenin ola.*"⁷⁷⁰

Osmanlı fetva mecmualarında isyan etmek ve devlet kuvvetleriyle savaşmak üzere toplanan müslüman bir grubun "had" terimi kullanılmadan katledilmelerinin gerekli olacağına dair örnekler mevcuttur.⁷⁷¹

Uygulamada da isyan edenlere "salb-u siyaset, siyaset" kelimeleri kullanılarak idam cezaları verilmektedir. 1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, isyan içerisinde olan ve itaat etmeyen zimmilerin birkaçına idam diğerlerine de kürek cezası uygulanmaktadır.⁷⁷² 1820 tarihli bir kayıta, devlete hıyanetleri sabit olan kişilerin asılarak idam edilmeleri emredilmektedir.⁷⁷³

⁷⁶⁸ Udeh, II, 619.

⁷⁶⁹ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 455; Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 308; Âmir, s. 38.

⁷⁷⁰ Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 112.

⁷⁷¹ "Memalik-i Osmaniye'den bir mahalde mütemekkin Ekrad-ı müsliminden bir taife padişahımız hazretlerine itaatten hurûc edip "el-hak meanâ ve'l-velâyetü lenâ" iddiasıyla bir mevzide müctemiler olup hilaf-ı şer'i şerîf ef'âl-i kabihalarını izhar etmeleriyle inkıyad ettirmeleri için taraf-ı sultandan tayin olunan serdar asker-i İslam'la üzerlerine vardıkda cemiyetlerini dağıtıp itaat ve inkıyad etmeleri için sadır olan emr-i sultaniyi ilam ettikde mezburlar **itaat etmeyip müheyreen li'l-kutâl cemiyetleri üzere davalarında musırr olsalar** ol halde taife-i mezburenin hükm-i şer'îsi nedir? Cevap: **Bâğiler olup kitalleri meşrudur.**" Behcetü'l-fetâvâ, s. 211.

⁷⁷² "Üsküb beğine ve Pirlepe kadısına hüküm ki:..(beş isim) nam zimmiler eşkiyadan olup bunlar sebebi ile nahiye-i mezkure zimmileri tuğyân üzere olup **itaat-i şer' etmeyip** sabıka emr-i şerîf gönderilip ele getirilmek buyurulmağın ele girmeyip gaybet etmişlerdir... zikrolunan zimmileri her kande ise ele getirip bu babda sabıka verilen hükm-i şerîfim muktezasınca **fesad u şenaatlerine göre siyasete müstahak olanlardan bir kaç neferin siyaset edip bir kaçın küreğe konmak için...**

1827 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, Mustafa isimli şahsa, devlete karşı isyan çıkmasında etkisi olduğu ve devlete karşı hainliği olduğu anlaşıldığı için idam edilmesine karar verilmektedir. Kesilen başının da İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir.⁷⁷⁴

Fetva mecmualarında isyan düşüncesinde olup halkı devlete karşı kin ve düşmanlığa tahrik etmeye çalışan devlet görevlilerine siyaseten katl cezası verileceği ifade edilmektedir.⁷⁷⁵ Uygulamada da devlet düzeninin bozulmasına yönelik hareketlerde bulunan devlet görevlilerine idam cezası verilmektedir. Örneğin 1694 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, emr-i şeriflere ve hatt-ı hümayunlara muhalefet ederek isyan içerisinde olan hac emiri Husam'ın katledilerek kesik başının İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir.⁷⁷⁶

1695 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, ağalara, devlete ihanet düşüncesi taşımaları ve isyan ettikleri için idam cezası verilmektedir.⁷⁷⁷ 1735 tarihli

972/1565." BOA.MD, d.no. 6, h.no. 197. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 129.

⁷⁷³ "**Hıyanetleri sabit olan Kıbrıs Başpiskoposu Kıryakips ile Yani Tuzla ve Krenpe Metropolitlerinin salb u siyaset edilmeleri.** 1820." Akt. Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, s. 120.

⁷⁷⁴ "Vidin Muhafızı Vezir İbrahim Paşa'ya, Saraybosna ahalisinden bakırcı İbrahim'in oğlu turnacı Mustafa nam şahıs def' u ilğa olunan yeniçeri ocağı gayretkeşliği dâiyyesiyle eyalet-i Bosna'da tekevvün eden fesadda eli u medhali olduğu...idamı husasuna irâde-i seniyye müteallik olmuş olmakla **hemen idam ve ser-i maktuunu der-saadete irsal eylemesi** babında divandan emr-i ali. 1242/1827." Kavaklı, s. 65; Diğer örnekler için bk. a.eser. s. 18, 65, 67, 330.

⁷⁷⁵ "**Devlet-i Aliyye'de nice menasib ile şeref-mend olup mazhar-i eltaf-i padişahi olan Zeyd'in sultan-i din hullidet hilafetuhu ilâ yevmi'd-din hazretleri hakkında bais-i esr-i şân-ı saltanat olur bazı nâ-sezâ ekâzib söylemek de'bi (alışkanlık) olduğundan mâada sebep-i rahat-i ibadullah olan nizam-i Devlet-i Aliyye'ye hâlel husulü için nâsı fitne ve fesada sevk ve sa'y eder müfsid olsa padişah-i İslam Zeyd'i siyaseten katletmek meşru mudur?** Cevap:Meşrudur." *Behcetü'l-fetâvâ*, s. 167.

⁷⁷⁶ "Şam Valisi olan vezir Şahin Mehmed Paşa'ya hüküm ki: Sabıkan Şam Emîru'l-Haccı olan Usam'ın mukaddema sadır olan **evamir-i şerîfime ve hatt-ı hümayunuma muhalif bağı u inad** ve huccâc-ı beyt-i harama zulm ü teaddi ve tecavüz etmekle şer'an hakkından gelinip cezası tertib olunmak lazım gelmekle **hakkından gelip cezasını tertib ve ser-i maktu der-i devlet medarına gönderesin** deyi...1105/1694." BOA.MD, d.no. 105, h.no. 5. akt. Gökbunar, Bekir, *105 numaralı Mühimme Defteri*, s. 65.

⁷⁷⁷ "Topçu kadısına ve dizdarına hüküm ki:..Azeboğlu Haseki Mehmed'in fesad ve şekavet adet-i müstemirresi olup **ihtilale bais ve dîn ü devletime ihaneti zuhur etmekle mübaşir tayin olunan beşinci bölük İbrahim Çavuş marifetiyle katl olunması**...1106/1695." BOA.MD, d.no. 105, h.no. 113. akt. Gökbunar, *105 numaralı Mühimme Defteri*, s. 124.

"Bursa zabıtına hüküm ki: Sabıkan Edirne Ağası olan Parmaksız Mustafa kendi halinde olmayıp **fesad u şekavet üzere olup ihtilale bais ve dîn-i mübîne ihanet zahir olup mezkurun katl olunması**

mühimme defterindeki bir kayıta, Orduda görevli Paşa'ya, fırsat buldukça devlete karşı hıyanet suçunu işlediği için başkalarına da ibret olsun diye idam edilmesi ve kesik başının gönderilmesi emredilmektedir. Devlet görevlisi olduğu için ayrıca mal ve eşyaları müsadere edilmektedir.⁷⁷⁸

1827 tarihli Nefy defterindeki bir kayıta, Saraybosna sakinlerinden ve kadılarından olan Mustarlı Ali ve Abdullah isimli şahıslara, şehirde çıkan fesat hareketinde elleri olduğu ve eşkiya grubuna tahrif fetvalar verdiklerinden dolayı önce sürgün cezası verilmekte daha sonra idam edilmeleri ve kesik başlarının İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir.⁷⁷⁹

Osmanlı döneminde yer alan kardeş katilleri, isyan içinde olan hanedan üyelerine uygulanmaktadır. Fatih'e kadar olan dönemdeki Osmanlı hanedan üyelerinin katledilmesinin sebebi çoğunlukla isyan şartlarının oluşmasından dolayıdır. I. Murat'ın kardeşleri Halil ve İbrahim beyleri isyan ettikleri için katletmesi ve yine I. Murat'ın, kendisi balkan seferindeyken oğlu Savcı'nın padişahlığını ilan ederek kendi adına hutbe okutması ve para bastırması ile isyan suçunun unsurlarının oluşmasından dolayı onu idam ettirmesini örnek olarak gösterebiliriz. Aynı şekilde II. Murat'ın kardeşi Mustafa ve amcası (düzmece) Mustafa'yı katlettirmesi onların isyan etmelerinden dolayıdır. Yavuz Sultan Selim'in, kardeşi Ahmet'i idam ettirmesi de isyan suçunun cezası sayılabilir.⁷⁸⁰ Ancak Fatih'ten sonraki dönemde meydana gelen kardeş katli olaylarının çoğunluğu,

lazım gelmekle...merkum Parmaksız Mustafa'yı katl edip...1106/1695." BOA.MD, d.no. 105, h.no. 112. akt. Gökbunar, *105 numaralı Mühimme Defteri*, s. 124.

⁷⁷⁸ "*Şark Canibi Ser-askeri Vezir Abdullah Paşa'ya hüküm ki...Paşa-yı merkum fi'l-asl cibilliyet-i ednası muktezasınca küfrân-ı nân u nimet ve bed-hâb-ı din-ü devlet ve derununda muzmer olan hıyanet ve hıyanetini ikâ'a daima müterassıd-ı vakt-i fırsat bir hain bed-endiş kimesne olmağla...merkumun saireye mucib-i ibret olmak için emr-i şerîfimle tenbih olunduğu ve merkumun idam ve izalesi mertebe-yi vücüb-u müntehi olduğundan...merkumun bilâ-eman cezasını tertib ve emval ve eşyasından bir hilali zayi' ve mektum kalmamak üzere cümlesini zuhura getirip ordu defterdarına ve mübaşir muma-ileyh marifetiyle kabz ve tahrir ve defter edip ser-maktuu ile emval ve eşyasının memhuren defterini icâleten rikab-ı hamiyet-nisabına irsal...1147/1735."* BOA.MD, d.no. 141, h.no. 55. akt. Külbilge, İlker, *141 Numaralı Mühimme Defteri (H.1148)*, s. 169.

⁷⁷⁹ Kavaklı, s. 66.

⁷⁸⁰ Akman, *Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli*, s. 142; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 441.

isyan suçunun oluşup oluşmadığına pek dikkat edilmeden gerçekleştiği söylenebilir.⁷⁸¹

Tanzimat döneminde de isyan hareketlerinde bulunanlara farklı cezalar öngörülmektedir. 1860 tarihli nefy ve itlak defterindeki bir kayıtta, devleti yıkmak için gizli bir teşkilata üye olan şahıslara, devlete hiyanete teşebbüs ettikleri gerekçesiyle işledikleri suçun ağırlığına göre verilecek cezalar dört kısma ayrılarak, birinci gruba; siyaseten katl, ikinci gruba; müebbed kürek ve kalebent, üç ve dördüncü gruplara; muvakkat kürek, kalebent ve sürgün cezalarına hükmedilmektedir.⁷⁸² Bu örnekte 1858 CK m.55 ve 56'da zikredilen “silahlı isyanın fiilen icrası içerisinde olanların ve reislerinin idamına”, m. 57’de zikredilen “isyanda işledikleri suçların ağırlığına göre müebbed veya muvakkat kürek cezası verilir” ve m.58’de “ isyan etme kastıyla gizli örgüt (ittifak-ı hafi) kurarak isyan teşebbüsünde bulunanlara müebbed sürgün, teşebbüs yoksa muvakkat kalebent veya hapis cezaları verilir” şeklindeki kanun maddelerinin uygulandığını görmekteyiz.

b. Hapis Cezası

Fetva mecmualarında isyan eden grup içinde olmadıkları halde isyankarlara yardım yataklık yapanlara hapis cezasının verileceği ifade edilmektedir. “*Bir tâife sultân-ı âdil taatinden hurûc edip... onlara ihtiyar ile mal verip muâvenet edenler ve kaville ve fiille muâvenet edenler... kıtalleri ve malları şer‘an helal olur mu? Cevap: "Malla ve kaville ve fiil ile muâvenet edenler, cemiyetlerinde olmayacak darb-ı şedidden sonra ve tevbe-i sahîhaları ve salah-ı halleri zâhir oluncaya değin hapis lazımdır.*"⁷⁸³

⁷⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Akman, *Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli*, s. 141-163.

⁷⁸² "Akka muhafızı ve Akka naibine hüküm ki: bazı eşhasın bir **ittifak-ı hafi teşkil etmekte** oldukları bi'l-istihbar cümlesi ahz u girift (yakalama) ile tertib olunan divan-ı mahsusda müfzeriden ve muvaceheten istintak ve muhakemeleri icra olunarak ve iktiza eden tahkikat ve tedkikat kamilen icra kılınarak terkim ve takdim olunan mazbatada tafsil ve beyan olduğu üzere **bunlar devlet-i aliyyem aleyhine aleni ihanet-i cinayata mütasaddi olduklarından** müttehimin dört dereceye münkasım olup **birinci derecede olanların siyaseten idam cezasına ikinci derecede bulunanların müebbeden kürek ve kalebentlik ve üçüncü ve dördüncü derecede olanların dahi muvakkaten kürek ve kalebentlik ve nefy ve tard cezalarına istihfafları hüküm olunmuş olduğundan...** 1276/1860." Kılıç, s.215.

⁷⁸³ Düzdağ, s. 191; Akman, *Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli*, s. 166.

Uygulamada itirafçı olup isyana katılanları haber veren kişilere katle bedel hapis cezası verilmektedir. 1827 tarihli nefy defterindeki bir kayıtta, Abdullah isimli şahsa, yeniçerileri devlete karşı isyana teşvik ve tahrik etmesinden dolayı idam cezası verilmektedir. Ancak isyana katılan esnaf ve diğerlerinin isimlerini söyleyerek itirafçı olması ve suç ortaklarını söylemesi halinde idamdan kurtulacağı söylenmektedir. İsyana katılanları söylediği için idam cezası katle bedel hapis cezasına çevrilmiştir.⁷⁸⁴

Kürek cezası fiilen isyana katılmasa da halkı devlete karşı isyan etmeye tahrik edenlere uygulanmaktadır. Örneğin 1580 tarihli mühimme defterindeki bir kayıtta, Hersek'te onbeş kişiden oluşan zimmi gruba, acemi oğlanı toplamaya gelen devlet görevlisine silah çekerek muhalefet etmeleri ve halkı tahrik ederek devlet aleyhine fesat çıkarmalarından dolayı kürek cezası verilmektedir.⁷⁸⁵

Kalebentlik cezası da halkı isyana teşvik ve tahrik edenlere uygulanmaktadır. 1695 tarihli mühimme defterindeki bir kayıtta, orduda görevli bir askere, diğer askerleri devlete isyan etmeleri için tahrik etmesinden dolayı kalebentlik cezası

⁷⁸⁴ "Dimetoka naibine ve dizdarına:...Çörekçiler kethüdası Abdullahnam şahıs ocağ-ı mülğaya gayretkeşlik dâ'iyye-i bâtilasıyla...merkum ahz u istintak olundukda fîlhakika şu maddede **mebni'-i fitne u fesad olduğunu kendisi ikrar edip katl u idamı lazım gelmiş ise de merkum vuku-ı maslahatı olduğu gece haber vermek ve şu fesadda gerek esnafından ve gerek haricden her kimler bulunmuş ise de cümlesini haber vermek şartıyla katl u idam olunmamak üzere peşin kendisine söz verilmiş ve merkum dahi erbab-ı fesadı birer birer haber vererek ve kendilerine dahi ikrar ettirilerek her birinin haklarında lazım gelen tedbât icra kılınmış olmaktan naşi mücerreden kendisine ol vechle söz verilmiş olduğuna mebni idamından sarf-ı nazar ile ebedî afv u ıtlak olunmamak ve ömrü oldukça müebbeden ikamet etmek şartıyla kavas mübaşeretiyile katline bedel Dimetoka Kalesi zindanına vaz'u bent olunmak...1242/1827." Kavaklı, s.49.**

⁷⁸⁵ "Hersek sancağibeği ve Prepolya kadısına hüküm ki:...livâ-i mezburede acemi oğlanı cem'ine gelen Dergah-ı Muallam yayabaşlarından Ahmed Prepolya kazasında Nikşik nahiyesinde oğlan talep eyledik de vermeyip muhalefet eylemeğin yarar âdemler koşulup varıp oğlan talep eylediklerinde cümlesi alet-i harb ile üzerlerine gelip oğlan vermeyip "elimizde emrimiz vardır" deyî hilaf-ı vaki taallül eyleyip ve reayayı idlal ettirip muharrik olan ehl-i fesâd...(sekiz isim): Vusul bulduk da reayayı muharrik ve idlal edip fesada bais olan eşkiyayı ele getirip mukayyed ve mahbus küreğe gönderesin.987/1580." BOA.MD, d.no. 39, h.no. 279. akt. Akçelik, s. 253.

verilmektedir.⁷⁸⁶ 1796 tarihli Kastamonu mahkemesindeki bir kayıta da halkı devlete karşı tahrik eden iki kişiye kalebentlik cezası uygulanmaktadır.⁷⁸⁷

1829 tarihli Karaman mahkemesindeki bir kayıta, Zeytuni çavuş isimli şahsa, razı olunmayan hareketlere cesaret etmesinden dolayı kalebent ve zindan cezaları verilmektedir.⁷⁸⁸

Tanzimat döneminde devlete karşı isyan etmek üzere örgüt kurmaya teşebbüs edenlere de kalebentlik cezası verilmektedir. Uygulamadaki 1868 tarihli belgede bu örneği görmekteyiz.⁷⁸⁹

Uygulamada devlet düzeni aleyhine konuşmalar yapanlara cezibentlik cezası da verilmektedir. 1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, daha önce kadıaskerlik yapan imam İbrahim Efendi ve üç akrabasına, devlet aleyhine fitne fesat çıkarmak için halka malayani sözler söylemelerinden dolayı sürgün ve cezirebentlik cezaları verilmektedir.⁷⁹⁰

Başkalarını isyana tahrik ve teşvik edenlere tomruk cezası da verilmektedir. 1834 tarihli Çanakkale mahkemesindeki bir kayıta, Terzi Kara Agop isimli

⁷⁸⁶ "Semendire Kalesi dizdarına hüküm ki: ...Mustafa nam çorbacı şaki ve **devlet-i aliyeme ihanet ile ocaklı ve neferat beynlerinde ihtilal verip** daima şekavet ve nifak üzere olmağla...mezbur **Semendire Kalesine kalebent**...1106/1695." BOA.MD, d.no. 105, h.no. 83. akt. Gökbunar, 105 numaralı Mühimme Defteri, s. 112.

⁷⁸⁷ "Anapa kalesi için Kastamonu sancağında vaki kazalarda tertib olunan altı yüz elli nefer amelenin ücret ve postal bahaları...**Gazi Beşeoğlu ve Boyacı Hafız nam iki nefer müfsidler ahaliyi tahrik ve ifsad eylediklerinde infaz-ı emr-i ali mümkün olamayıp** ve merkumlar tedib olmadıkça matlub olan amelenin ihracı ademü'l-imkan olduğu...merkuman **Gazi Beşeoğlu ve Boyacı Hafızın çavuş mübaşeretıyla Samsun Kalesine kalebent olmaları fermanım olmağın**...1796." KAŞS, d.no, 69/2, h.no. 243. akt. Aral, Neslihan, 69/2 Numaralı Kastamonu Şer'iyeye Sicili (H.1210-1211/M.1795-1796) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 176.

⁷⁸⁸ "Konya ahalisinden Zeytuni Çavuş nam şahsın **mütecasir olduğu harekât-ı nâ-merziyyesine mebni li ecli't-tedip Larend'e'ye nefy ve icla kılınmış olmağla** vüsulünde mezburu **Larend'e Kalesine vaz' ve zindan edip** tahliye-i sebiline dair diğer emrimiz varmadıkca sebil-i tahliyesinden hazer...1829" KRŞS, d.no. 296, h.no. 16/1. akt. Gürbüz, 296 Numaralı Karaman Şer'iyeye Sicili Çerçevesinde 1829-1832 Yılları Arasında Karamanda Sosyal, İdari ve Hukuki Hayat, s. 79.

⁷⁸⁹ "Heyet-i Devlet-i Aliyye aleyhinde **teşkil-i cemiyet-i ihtilaliyeye mütesaddi ve mütecasir olmalarından** dolayı müddet-i muayyene ile **kalebent edilmek** üzere Kıbrıs ve Rodos cezilerine nefy e tağrib buyrulmuş olan...1868."Akt. Avacı, Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler, s. 448.

⁷⁹⁰ "Kıbrıs valisi vezir Ali Paşa'ya ve Lefkoşa kadısına hüküm ki: Sabıka kadıasker İmam İbrahim Efendi ve damadı Hasan ve Teyfikizade ve Şayanzade **ashab-ı araziden olup nehc-i fitne ve fesad için halka mâ-lâ-ya'nî sözler söyleyip her vechle (...)** devlet-i aliyye olduklarına binaen **cezire-i Kıbrıs'a nefy olunmaları ferman olunmağın mezkurları cezirebent edip**...1102/1691." BOA.MD, d.no. 101, h.no. 231. akt. Karacan, s. 236.

zimmiye, ihtilale karışması ve başkalarını da tahrik etmesinden dolayı önce tomruk cezası verilmektedir. Ancak daha sonra fitne hareketine cesaret edebilecek kişilere ibret olması için sultaniye kalesine sürgün edilmektedir.⁷⁹¹

c. Sürgün Cezası

Uygulamada isyana hazırlık aşamasındaki eylemler için sürgün cezası verilmektedir. 1592 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Cezayir-i Garb beylerbeyine gönderilen hükümde, karışıklık çıkarmaya yönelik hareketlerde bulunan Patrik'e sürgün cezası verilmektedir.⁷⁹² Yine 1838 tarihli Karahisâr-ı Sâhib mahkemesi isyan teşebbüsünde bulunan kişiye sürgün cezası vermektedir.⁷⁹³

Devlet düzenine karşı fiili isyan içerisinde olmadan sadece devlet düzeni aleyhinde konuşanlara sürgün cezası verilmektedir. 1829 tarihli Çanakkale mahkemesindeki bir kayıta, Mehmet isimli şahsa, devlet düzeni aleyhinde konuşmasından dolayı sürgün cezası verilmektedir.⁷⁹⁴

İsyana teşvik ve tahrik suçlarına sürgün cezası da verilmektedir. Uygulamadaki bu örnekte diğer imamları da devlet aleyhine kışkırtan imama sürgün cezası verilmektedir. 1791 tarihli kalebent defterindeki bir kayıta, Mudanya Kasabası'nda orta camiinde imamlık yapan Seyyid Molla Ahmet'e, kasabada fitne

⁷⁹¹ "Kale-i Sultaniye naibine: Aydıncık Kazası mütemekkinlerinden **Terzi Kara Agop nam zimminin bu defa vuku bulan ihtilalde yed ve medhali olduğu tahkik kılınmış ve mersum der-saadetimde bulunarak ahz ve tomruğa vaz' olunmuş ise de bu misilli müfsid ve muharrik makulelerinin icra-yı tedibleriyle emsalinin terhibi lazımeden olmaktan naşi mersumun cezaya mübaşeretiyile li-ecli't-tedib Kale-i Sultaniye'ye nefy ü tağrib olunması...1249/1834.**" ÇŞS, d.no. 1131, h.no. 102. akt. Aslan, *1131 Nolu Çanakkale Şer'iyeye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, s. 185.

⁷⁹² "Cezayir-i Garb beğlerbeğisine hüküm ki: **Patrik ehl-i fesad olup bazı umuru ihtilale bais olmağla Cezayir'e gönderilmek emrim olmağın...1592**" BOA, MDZYL, d.no. 6, h.no. 139. akt. Okumuş, Osman, *Hicri 1000-1001/1592-1593 Tarihli 6 Numaralı Mühimme Zeyli Defteri*, s. 77.

⁷⁹³ "Limni Kocabaşısının Nefy Emridir...Limni kocabaşısı sabık Atnaş (?) nam zimmi ihtilal-i cezireyi müstelzim hareket-i nâ-marziyyeye ictisar eylediğine mebni **Karahisar-ı Sahib'e neyf ve iclası fermanım olmağın...1838**" KHŞS, d.no. 564, h.no. 22. akt. Durgut, İbrahim, *Karahisar-ı Sâhib'in 564 Numaralı Şer'iyeye Sicili, 1837-1839 (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, s. 87.

⁷⁹⁴ "Karababa sokağında müteveffa Hacı Nuri damadı **Mehmed nam şahıs kendi halinde olmayıp vazifesinden haric nizamât-ı Devlet-i Aliyyeme dair makâlât tefevvüh etmekte olduğu tahkik olunmağla kendiyi tedip ve emsalini terhib zımında merkumun Kale-i Sultaniye'ye nefy ü icla olunması fermanım olmağın...1829**" ÇŞS, d.no. 1131, h.no. 65. akt. Aslan, *1131 Nolu Çanakkale Şer'iyeye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, s. 138.

fesat çıkarmaya yönelik hareketlerde bulunması ve diğer imamları da tahrik etmesinden dolayı sürgün cezası verilmektedir.⁷⁹⁵

d. Teşhir

İsyan suçuna teşhir kararlarının da verildiğini görmekteyiz. Maraş'ın Fındıcak mevkiinde ikamet eden, 8 Haziran 1915 Salı günü Müslüman halka saldırarak katliam yapan, mallarını zorla ellerinden alan ve sayıları 600'e kadar çıkan Ermenilerin gerçekleştirdiği isyanın bastırılmasından sonra yüz isyancı 7 Ağustos 1915 Cumartesi günü Maraş sokaklarında gezdirilerek teşhir edilmektedir. Akabinde isyancıların bir kısmı çarşıda kurulan darağaçlarında asılarak bir kısmı da kurşunlanarak idam edilmektedir.⁷⁹⁶

Osmanlı hukukunda fiilen isyanda bulunan ve isyan sonunda ele geçirilen grubun elebaşı olan kişilere çoğunlukla siyaseten katli cezaları uygulanmaktadır. Suçlu devlet görevlisi ise idamdan sonra malları da müsadere edilmektedir. İdamın haricindeki ta'zîr cezaları ise fiilen isyan eden grup içerisinde olmayan ancak isyancılara yardım yataklık yapan, başkalarını isyana teşvik ve tahrik edenlere tatbik edilmektedir.

Fetva kitaplarındaki hükümler ve uygulamalardaki örneklerden anlaşılacağı üzere Osmanlı bağı suçunu had suçu olarak görmemektedir.

B. KISAS SUÇLARI VE CEZALARI

Kıyas, denklik, eşitlik,⁷⁹⁷ kesmek,⁷⁹⁸ manasınadır. Mutlak eşitlik, bir şeyin iki tarafının birbirine denk olması; işlenen fiile ona denk bir fiille mukabele edilmesi

⁷⁹⁵ "Mudanya ve Bozcaada naiblerine hüküm ki: Mudanya Kasabası'nda vaki Orta Camii demekle maruf caminin imamı Seyyid Molla Ahmed nam kimesne kendi halinde olmayıp fitne ve fesada ictisar birle sair eimmeyi dahi tahrik ve iğfal ederek mugayir-i rıza harekata ictisar eylediği ...ibreten li's-sairin ıslah-ı nefis edincek Bozcaadaya nefy ve icla olunmak fermanım olmağın... 1205/1791." Baytimur, s.101.

⁷⁹⁶ Kılınç, s. 295.

⁷⁹⁷ İbn-i Manzûr, V, 365.

⁷⁹⁸ Âmir, s. 38.

anlamlarına gelir.⁷⁹⁹ Suç ve ceza arasında benzerlik bulunduğundan dolayı cezaya “kısas” denilmektedir.⁸⁰⁰

Kısas, kasten öldürdüğü insana karşılık failin öldürülmesini, kasten işlediği insan yaralama fiili sonucu mağdurda bedeni-fiziki zarar meydana getiren kimsenin benzeri şekilde cezalandırılmasını ifade eder.⁸⁰¹

1. Kasten Öldürme Suçu ve Kısas Cezası

Kasten öldürme, öldürücü bir aletin (bıçak, kılıç, vb.) kullanılması ile bir kişiyi bilerek ve isteyerek öldürmektir.⁸⁰² Kasten öldürmede kısasın ayet⁸⁰³ ve hadislerle⁸⁰⁴ belirlenmesi suçun kanuni, öldürücü aletle fiilin meydana gelmesi maddi ve kastın bulunması ise manevi unsurunu oluşturur.

Kasten öldürme suçunun asli cezası kısastır. Yani katil öldürdüğü maktulün yerine öldürülür. Bu ceza, hem ayet⁸⁰⁵ hem de hadislerle⁸⁰⁶ sabittir.

Osmanlı kanunnamelerinde de kasten öldürmenin cezasının kısas olduğu belirtilmektedir. Kanuni Umumi Kanunnamesi m.16: *"Ve eğer bir kimesne adam öldürse yerine kısas edeler."*⁸⁰⁷

Osmanlı uygulamalarında kısas cezalarının icra edildiğini görmekteyiz. 1648 tarihli Kayseri mahkemesindeki bir kayıta, İdris isimli şahsı bıçakla kasten vurarak öldürmesinden dolayı Ali isimli şahsa kısas cezası uygulanmaktadır.⁸⁰⁸ 1686 tarihli

⁷⁹⁹ Bardakoğlu, “Kısas”, *DİA*, XXV, 488.

⁸⁰⁰ Bilmen, III, s. 18.

⁸⁰¹ Ömer Hilmi, *Mi'yar-ı Adalet*, s. 4; Bilmen, III, s. 18; Dağcı, “Kısas”, 488; Köse, “Osmanlıda Şer'î Cezalar”, *İslâmiyat*, II/4, s. 24; *Mv.f.*, “Kısas”, XXXIII, 259.

⁸⁰² Merğînânî, II, 443; Molla Hüsrev, II, 89; Bilmen, III, s. 12; Dağcı, “Kısas”, 489.

⁸⁰³ Bakara, 2/178.

⁸⁰⁴ Nesâî, “Muhârebe”, 14.

⁸⁰⁵ “Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı” Bakara, 2/178.

⁸⁰⁶ “Kasten öldürme suçunun cezası kısastır” Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 63; Ebu Dâvud, “Diyât”, 15; Nesâî, “Muhârebe”, 14.

⁸⁰⁷ Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 299.

⁸⁰⁸ *Türkmen taifesinden olup Fayideli Afşarı cemaatinden maktulen vefat eden İdris b. el-Hac Sarı'nın zevce-i metrukesi...Ali zevcim merkum İdris'i bıçak ile amden vurup katl eylemiş idi... müddeiye-i mezbureden takririne muvafık beyyine talep olundukta udul-u müsliminden Molla Mustafa b. Ali ve Ahmed b. Mehmed nam kimesne li-ecli'ş-şahade meclis-i şer'de hazıran olup*

Bolu mahkemesindeki bir kayıтта, kasten öldürme suçuna kısas cezası verilmektedir.⁸⁰⁹ Fetva mecmualarında müştereken katl yapanların hepsinin kısas edileceği ifade edilmektedir.⁸¹⁰ Osmanlı uygulamasında da bu fetvanın gereği yerine getirilerek katle iştirak eden iki suçluya varislerinin kısas talep etmesinden dolayı kısas icra edilmektedir.⁸¹¹

Osmanlı uygulamasında nadiren de olsa İslam ceza hukuku kurallarının dışına çıkılmaktadır. Bu örneklerden birisi kesinleşmiş kısas cezalarının kürek cezasına çevrilmesidir. Örneğin 1580 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, şer'an kısas cezası alanların küreğe gönderilmesi emredilmektedir.⁸¹²

Tanzimat dönemi ceza kanunlarında kısas cezalarına yer verilmektedir. 1840 CK Birinci Fasil m.1'e göre: "*Devlet-i Aliyye memurlarından ve ale'l-ıtlâk sâir eşhastan hiçkimse diğer birisinin canına kasedemeyeceğine binâen; farazâ vüzerâdan birisi tarafından bir çobanın bile canına kasd vukuunda ol vezîrin*

merkur Ali bizim huzurumuzda maktul-i mezbur İdris'i mevzı-ı mezkurda vakt-i mesfurda bıçak ile sol uyluğunu ve göğsünü ve boğazını ve ensesini urup katl eyledim diye ikrar eyledi biz merkur Ali'nin bu vech üzere ikrarına şahidleriz şahadet dahi ederiz diye eda-yı şahadet-i şer'ıyye eylediklerinden sonra kendi dahi vech-i meşruh üzere katlini tav'an mukurr ve muterif olmakla mucibiyle hüküm olunup kısas olunmak...1058/1648." KŞS, d.no. 57/1, h.no. 56. akt. Karaköse, s.133.

⁸⁰⁹ "*Bolu'da Göni nam karye sükkanından olup bundan akdem maktülen fevt olan...çoban baltasıyla başına urup katletmiştir. Sual olunup mucib-i şer'ıyyesi olan kısas matlubumuzdur dediklerinde ...mezbur Muharrem beni âsâ ile urdukda ben dahi çoban baltasıyla iki defa başına darp edip katl eyledim diye meclis-i şer'de bi-tav'ihî kiraren ve miraren ikrar ve ütraf eyledikte ber mucib-i ikrar kâtil-i mezbur Halil'in kısasına hüküm...1097/1686." BŞS, d.no. 835, h.no. 81a/2. akt. Şahin, 1684-1686 Yılları Arasında Bolu'da Ekonomik ve Sosyal Hayat (835 Numaralı Bolu Şer'ıyye Siciline Göre), s.371.*

⁸¹⁰ Düzdağ, s. 153.

⁸¹¹ "*Kutta'-i tarik ve eşkıya güruhundan Kazanlıklı Nikola ile Manastır'lı Bağçevan Haresto nam şahıslar Kara Paşa Mahallesi sakinlerinden İnekci Zeliha nam hatunun leylen hanesine girerek mezbureyi idam ettikleri meclis-i zabtiyede ikrarlarıyla sabit olduğu ve maktûl-u merkumenin veresesı dahi kısas iddiasında buldukları bâ-mazbata iş'ar...haklarında idam cezasına hüküm kaft görülmüş ve bu makulelerin siyaseten idamları kanun-u ceza ahkamı iktizasından bulunduğuna binaen emsaline ibret-i müessire olmak üzere...ber minval-i muharrer merkurlardan birini Karaköy Kapısı civarında ve diğerini dahi Edirne Kapısı'nda serîan salb ettirerek...1274/1857" Turan, Ali, 7 Numaralı Kısas Defteri (H.1273-1278/1857-1862), s.90. Diğer örnek için bk. a.eser, s. 96.*

⁸¹² "*Boğdan vilayetine varıp fesad ü şenaat eyleyip katl-i nefis ve garetı emval eyleyenler sizin adem-i ihtimamınızdan bilinip (...) mesul ve muâteb olunur ana göre mukayyed olup...katillerin bade's-sübüt haklarından gelip onun gibi fesad ü şenaatı sabit olan kimesneleri şer'an kısas lazım gelenleri mukayyed ve mahbus ol canibte olan kalıçelerde küreğe koyasız...1580" BOA.MD, d.no. 43, h.no. 140. akt. Sakarya, s. 127.*

hakkında dahi kısâs-ı şer'î icrâ oluna." Bu kanun maddesinden anlaşılacağı üzere Tanzimat döneminde de kısas gerektiren suçlu işleyen önemli bir devlet görevlisi bile olsa cezanın uygulanacağı beyan edilmektedir. Bu madde Osmanlı'nın Tanzimat döneminde dahi ceza adaleti ve eşitlik ilkesine ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Aynı faslın 3. maddesine göre, adam öldürme suçu İstanbul'da işlenmişse yargılama fetvahanede, 4. maddesine göre, taşrada işlenmiş ise memleket meclisinde yapılacaktır. Her iki yargılamanın sonucunda kısas cezasının infaz edilmesi padişahın onayından sonra olacaktır.

1851 CK Birinci Fesıl m. 1'göre: "...cana kast vukuunda her kim olur ise hakkında kısâs ve hükm-i şer'î icrâ oluna."

1858 CK m.170'e göre: "Bir kimsenin taammüden kâtil olduğu kanunen tahakkuk eyler ise, kanunen idamına hükmolunur." Tanzimat dönemi uygulamalarında da kısas cezaları verildiğini görmekteyiz. Örneğin 1858 tarihli bir kayıta, Alâiye şehrinde bıçakla kasten öldürme suçunun şahitlerce ispat edilmesi sonucunda faile kısas cezası uygulanmaktadır.⁸¹³

2. Kasten Öldürme Suçu ve Diyet

Maktulün velisi kısastan vazgeçerse kısas cezası diyete⁸¹⁴ dönüşür. Diyet belirli suçların işlenmesinden dolayı mağdura ve mirasçılara tazminat olarak verilmesi gereken maldır.⁸¹⁵

Osmanlı uygulamasında da kısas cezasının diyete dönüştüğü örnekleri görmekteyiz. 1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, katile kısas uygulanması veya maktulün varisleri diyet talep ederlerse diyet ödettirilmesi, varisleri yoksa kısas uygulanması emredilmektedir.⁸¹⁶ 1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta,

⁸¹³ Akt. Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, s. 98.

⁸¹⁴ Bakara, 2/178.

⁸¹⁵ Bilmen, III, s. 12.

⁸¹⁶ "...bir adamı mecruh ve bir adamı tüfenk ile urub katledip katil ele getirilip Selanik'te kalebent olunmağın...mahbus olan katil hususunda evliyâ-yı dem'in rızaları ve talepleriyle şer'ân kısas veyahut diyet talep ederlerse vech-i şer'î üzere diyet ettirilip ihkâk-ı hak oluna ve irs (mirascı) yoksa şer'an cezası verile...1102/1691." BOA.MD, d.no. 101, h.no. 239. akt. Karacan, s. 240.

Şehirköy naibine gönderilen hükümde, bir şahsın dört kişi tarafından öldürülmesinden sonra varislerden birinin katilleri affetmesinden dolayı kisasın sakıt olması ve diyet ödenmesine karar verilmektedir.⁸¹⁷

Tanzimat döneminde de diyet ödeme kararları bulunmaktadır. 1872 tarihli bir kayıta maktulun yakınlarının faili affetmesi neticesinde mahkeme diyet ödeme hükmü vermektedir.⁸¹⁸

Varisi olmayan maktulun diyetini devlet tahsil eder.⁸¹⁹ Osmanlı uygulamasında da varisi olmayan maktulun diyeti devlet tarafından tahsil edilmektedir.⁸²⁰

Osmanlı uygulamasında bazen Hanefî mezhebi görüşünden sarf-ı nazar edilerek diğer mezheplerin görüşlerinin uygulandığı örnekler bulunmaktadır. Bu örneklerden birisi şöyledir, Hanîfilere göre hakkında kisas icra edilecek mahkumun eceliyle ölmesi durumunda hem kisas hem de diyet sakıt olur.⁸²¹ İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise bu durumda diyet maktulun varislerine ödenir.⁸²² 1859 tarihli Osmanlı uygulamasında böyle bir örneği görmekteyiz.⁸²³

⁸¹⁷ "Gelibolu Şehirköy naibine hüküm ki:...Şehirköy nahiyesine tabi Müstecep nam karye ahalisi Ahmed nam müftünün veresi () meclis-i şer'a varıp karye-i merkum sükkânından Ali b. Hamdi ve karındaşı Mehmed ve diğer karındaşı Osman ve valideleri Naime nam hatun yine karye-i mezbure sakinlerinden zikrolunan Ahmed nam kimesneyi bi-gayr-i hakkın katl eylediklerinde mezbur Mehmed firar ve zikrolunan Ali ve Osman ile mezbure Naime ahz olduklarında mezbur **Ali maktûl-ı mezburun yerine katl ve sairleri kimi îânet ve kimi imsak eyledikleri şer'an sabit olup hüccet-i şer'îye verilmekle hîn-i istinâb-ı kisasda evliyâ-yı dem'den biri afv etmekle kisası diyetle minvâl-i eda...1102/191.**" BOA.MD, d.no. 101, h.no. 116. akt. Karacan, s. 177.

⁸¹⁸ Akt. Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, s. 101.

⁸¹⁹ *Mv.f*, "Diyât", XXI, 83.

⁸²⁰ "Rodos kadısına küküm ki:...taht-ı kazanda Berber Ahmed demekle maruf kimesne dergah-ı muallam yeniçerilerinden Mehmed nam yeniçeri kala-i Rodos haricinde vaki olan bağlar içinde (...) ile **urub katl eylediğine ikrar ve itiraf eylediğin...maktûl-u mezburun varisi olmamağla mîrî tarafından diyet alınmak emredip buyurdum ki...mucibince maktûl-i mezburun diyetini alıp hükm-i şerîfimle veresin mezkuru bi-t-tamam teslim eylesin ki götürüp hazîne-i âmireme teslim ve irsâl eyleye.988/1580.**"BOA.MD, d.no. 43, h.no. 119. akt. Sakarya, s. 117.

⁸²¹ Kâsânî, VII, 246; Halebî, II, 289; Bilmen, III, 99.

⁸²² Udeh, II, 137.

⁸²³ "Gönen kazasında bundan akdem katilen fevt olan...kendini tüfenk ile urdum ve ol anda fevt oldu deyi tâyi'an âkil olduğu halde ikrar etti ben bu hususa bu vechile şahidim şahadet dahi ederim deyi eda-yı şahadet-i şer'îye ettikte şahideyn-i merkumeyn sırran ve alenen bade't-ta'dil ve't-tezkiye şahadetleri makbul olmağın **kisas-ı şer'î icra olunmaktık üzere ber-mucib-i nizam-ı müstahsen mahbese ilka olunup ve mahbesde iken ecel-i mev'ûduyla fevt olup kisas-ı şer'î diyet-**

3. Kasten Öldürme Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Katil maktulun velisi tarafından diyet karşılığı veya diyet istenmeksizin affedilirse artık faile kısas cezası verilemez. Faile ayrıca ta'zîr cezasının verilip verilemeyeceği fukaha arasında ihtilaf konusu olmuştur. İmam Mâlik'e göre katile yüz değnek vurulur ve bir sene hapsedilir, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre şayet katil toplum tarafından şerli biri olarak biliniyorsa yasama organının uygun göreceği bir ta'zîr cezası verilebilir.⁸²⁴

Osmanlı hukukunda kısas cezasından kurtulan failere ve katle teşebbüs veya azmettirici olanlara siyaseten katl, dayak, hapis, sürgün ve para cezaları uygulanmaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

Siyaseten katl cezası, öldürmeyi itiyad haline getirdiği halde ispat şartlarındaki eksiklik veya af ve diyetten dolayı kısas edilemeyen şahıslara uygulanmaktadır.⁸²⁵

Osmanlı uygulamasında da öldürme alışkanlığı olan ancak affedilme veya diyet karşılığı kısas uygulanamayan suçlulara ta'zîren katl cezası verilmektedir. Örneğin 1765 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, öldürme alışkanlığı olan katile padişah onayı ile siyaseten katl cezası verilmektedir.⁸²⁶

1851 CK Birinci Fesıl m.1'e göre katil memur ise maktulun varisleri diyet olarak veya karşılıksız affetse bile o memur siyaseten ve nizamen idam edilir.

i kamileye munkalibe olmağla katil-i müteveffânın terekesinden maktûlün veresesi tarafından vekil-i mezbur Mehmed Reşîd Ağa'ya diyet-i kamilesi onbin dirhem-i şer'î sîm-i halis işbu tarih-i arz-ı dâiyânemden üç sene tamamına değin üç taksit-i şer'î ile müdde'î-i merkum Mehmed Reşîd Ağa'ya eda olunmaklık üzere katil-i müteveffânın vereselerine tenbih olunduğu... 1275/1859." BAŞS, d.no. 753, h.no. 43. akt. Tatoğlu, Mehmet Ali, 753 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre Balıkesir'de Ekonomik, Sosyal ve Dini Hayat, s. 130.

⁸²⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 774; İbn Ferhûn, II, 178; Âmir, s. 163.

⁸²⁵ Udeh, II, 161; Bilmen, III, 19.

⁸²⁶ "Terkos nahiyesinde Kostantindenbo v. Foti'nin **katl-i nüfus adet-i müstemirresi** olup hatta bundan akdem anasını tüfenk ile katl eylediğinden mâada yoğurtçular kethüdası Mustafa'nın yanaşması olan es-Seyyid Muhammed'i dahi bir ay mukaddem Terkos nahiyesinde Çamurlu dereye tüfenk ile darp ve katl ve yine yanaşması Deymo nam zimmîyi onbeş gün mukaddem yine Çamurlu dereye bıçak ile kolundan darp ve cerh eyledi diye...**katl-i nüfus adetidir** diye...**emr-i veliyyülemr ile katli meşru olduğu**...1179/1765." İŞSA, İstanbul Mahkemesi, d.no. 25, s. 53. akt. Tekin, s. 69.

b. Dayak Cezası

Fetva mecmualarında katle azmettirici olan şahıslara şiddetli ta'zîr ve hapis cezaları verileceği ifade edilmektedir. "*Zeyd Amr'a Bekir'i katl eyle diye emr etmekle Amr dahi Bekir'i aleti cerîha ile urup katl eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve salahı zahir oluncaya (kadar) habs.*"⁸²⁷

Katle teşebbüs suçuna da yine şiddetli ta'zîr ve hapis cezaları verileceği ifade edilmektedir. "*Zeyd Amr'a katl kasdıyla alet-i cerîha ile üzerine hücum eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve salahı zahir oluncaya(kadar) habs.*"⁸²⁸

c. Hapis Cezası

Fetva mecmualarında katle azmettirici olanlara hapis cezası verileceği ifade edilmektedir. "*Zeyd Amr'a "seni öldürürüm" deyü hizmetkarlar gönderip Amr'ı alet-i ceriha ile katlettirse şer'an Zeyd'e ve hizmetkarlarına ne lazım gelir? Cevap: Hizmetkarlar kısas olunur, Zeyd ise nice yıllar zindanda yatar kalır.*"⁸²⁹

Uygulamada da bu fetvanın yürürlüğe konduğunu görmekteyiz. Örneğin 1560 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, İznik ve Gölpaazarı kadılarına gönderilen hükümde, Karamanlı Hasan isimli şahsa, iki haramiyi birkaç kişiyi öldürmeleri için azmettirmesinden dolayı hapis cezası verilmektedir.⁸³⁰ 1741 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta ise birkaç kişiye para vererek katle azmettirici olmasından

⁸²⁷ Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 96.

⁸²⁸ Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 94.

⁸²⁹ Düздаğ, s. 153; "*Zeyd Amr'a Bekir'i katl eyle diye emretmekle Amr dahi Bekir'i aleti cerîha ile vurup katl eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve salahı zahir oluncaya (kadar) habs.*" Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s.96.

"*Zeyd etbândan Amr'ı Bekir'i katl için tahrik ve sevk etmekle Amr Bekir'i katl eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve habs olunur.*" Fetâvâ-yı Ali Efendi, I, 117.

⁸³⁰ "İznik ve Gölpaazarı kadılarına hüküm ki: İznik'den Akhisar'a giden tarik-ı âmm üzerinde yoldaşlarıyla maktûle olan Ayişe nam hatun husus-ı emr-i şerîf muktezâsınca...teftiş olundukda ele giren Kara Mehmed ve Resul nam haramiler bi't-tav' ve'r-rıza mezbure Ayişe Hatun ve yoldaşlarını katl ü garet ettiklerini ikrar eylediklerinden sonra: "*Husus-u mezbura defil olan Karamanlı Hasan'dır*"...mezburu habs edip...967/1560." BOA.MD, d.no. 3, h.no. 441. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 196.

dolayı Sisli Hüseyin'e kalebentlik cezası uygulanmaktadır. Katillerin de kisasına hükmedilmektedir.⁸³¹

Fetva mecmualarında katle teşebbüs edenlere de şiddetli değnek cezasının yanısıra hapis cezası da verileceği ifade edilmektedir. "*Zeyd Amr'a katl kasdıyla alet-i ceriha ile üzerine hücum eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zir-i şedid ve salahı zahir oluncaya(kadar) habs.*"⁸³²

Uygulamada da bu fetvaların yürürlüğe konulduğunu görmekteyiz. Örneğin 1665 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, katle teşebbüs eden kişiye şiddetli değnek cezasının yanında hapis cezası da verilmektedir.⁸³³ 1827 tarihli nefy defterindeki bir kayıta da katle teşebbüs suçuna hapis cezası uygulanmaktadır.⁸³⁴

1840 CK Birinci Fası 3. maddesine göre adam öldürme suçu İstanbul'da işlenmişse yargılama fetvahanede, 4. maddesine göre taşrada işlenmiş ise memleket meclisinde yapılacaktır. Her iki yargılamanın sonucunda kisas cezasının infaz edilmesi padişahın onayından sonra olacaktır. 1847 tarihli Konya mahkemesindeki bir kayıta bu kanun maddesinde her ne kadar diyetin yanısıra uygulanabilecek ta'zir cezalarının İstanbul'a sorulması istenmese de yine de İstanbul tarafından işaret

⁸³¹ "Adana valisine ve kalesi dizdarına hüküm ki...*Sisli Hüseyin bazı mütegalibeye istinad ve kuvvet-i irtişâ ile Adana mütesellimi Ali ve kethüdası Hatiboğlu Seyyid Ahmed'i itmâ'* (tamah, hırslandırmak) etmekle *merkum Hasan'ı ahz ve mücerret ibtal-i hak için hilaf-ı şer' katl eyledikleri ihbar olunmağla haber verildiği vechile filhakika merkuman mütesellim Ali ve kethüdası Seyyid Ahmed maktûl-u mezburu hilaf-ı şer' katle tasaddi eyledikleri vaki ise merkumların dahi kisasen cezaları tertib olunmak ve.. Sisli Hüseyin...kalebent olunup... 1155/1741.*" BOA.MD, d.no. 149, h.no. 401. akt. Koç, Yahya, 149 No'lu Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743) *İnceleme-Çeviriyazı-Dizin*, s. 501.

⁸³² *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 94; "Zeyd Amr'ı katl kasdıyla alet-i harb ile Amr'ın üzerine hücum edip Amr bir tarikle halas olsa Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zir-i şedid ve habs olur." *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, I, 117.

⁸³³ "Bozcaada Kadısına ve dizdarına hüküm ki: *İznikmid sakinlerinden Bozcaadalı Mehmed nam şaki sabıka kasaba-i mezburede serdar olan...nam kimesnenin gemi ile öteye gidip boğazlamak sadedinde iken elinden güç ile halas olup merkum şaki ta'zir-i şedid ve habs olmak lazım gelmekle mezburu Bozcaada'ya nefy olunmak fermanım olmakla kale-i mezburede muhkem haps olunup...1075/1665.*" BOA.MD, d.no. 94, h.no. 212. akt. Karaca, Müjge, 94 No'lu Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, s. 129.

⁸³⁴ "Varna Kalesi dizdarına: *Hasan nam şahıs mest-i lâ-ya'kul olduğu halde Şumnu kiracısı hanesine varıp kiracıbaşıyı katl sevdasıyla altına alıp zinc (?) etmek misilli fezahata ictisar üzere iken ahalisi yetişip merkumu ber-takrib yedinden tahlis etmişler...merkumun li-ecli't-tedip zindanbent olunmak üzere Varna Kalesine nefy-ü iclası babında divandan emr-i ali. 1242/1827.*" Kavaklı, s. 63.

edilebilecek ta'zîr cezasının uygulanabilmesi için yerel mahkeme suçlunun tutukluluk halinin devam etmesine karar vermektedir.⁸³⁵

1851 CK Birinci Fasil m. 15'e göre katile yardım eden kadına ıslah oluncaya kadar hapis cezası verilir.

1873 tarihli bir kayıтта, Kudüs'te meydana gelen öldürme olayında faile diyetin yanısıra 15 yıl hapis cezası verilmektedir.⁸³⁶

Osmanlı uygulamasında maktulun varislerinin katili affetmesi ve kısas cezasının düşmesinden sonra katile ta'zîr cezası olarak kürek cezası icra edilmektedir. Örneğin 1594 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, kadı tarafından idam cezası verilen ancak ceza infaz edilmeden davacıların kısastan vazgeçmeleriyle kısas cezasının yerine ta'zîr olarak kürek cezası verildiğini görmekteyiz.⁸³⁷

Uygulamada maktulun yakınları katilden davacı olmadığında da mahkeme suçluya ta'zîr olarak kürek cezası vermektedir. 1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, böyle bir örneği görmekteyiz.⁸³⁸

Osmanlı uygulamasında katle teşebbüs suçuna bazen kürek cezası verilmektedir. Örneğin 1560 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, iki kişiye iki yahudiye kılıç çekerek katle teşebbüs etmelerinden dolayı kürek cezası

⁸³⁵ "Konya'da bundan akdem katilen fevt olan Yörükân taifesinden Çakal Aşireti'nden Mehmed b. Osman'ın...kâtil-i merkum Mehmed'e kısâs icab etmişse de müdde'ıyyûn-ı mezburundan ebü'l-merkum Osman mucibi olan kısasdan affetmekle mucib-i kısas diyete münkâlib olup deyni olan onbin dirhem şer'î gümüşden kâtil-i mezburu kısasdan afv...kâtil-i merkum Mehmed ile karındaşı ibnü'l-merkum Halil Beğ'in cünha-i vakûâlarına göre icab edecek ceza-ı şer'ıye ve kanuniyenin icrası menut irade-i alıyyeden idiğinden sudur ve zuhur-ı irade-i seniyyeye müterakiben vali-yi müşarun-ileyh hazretlerinin mahbeshanesine tevkîf kılındığı...1263/1847." KOŞS, d.no. 80, h.no. 25/1. akt. Eroğlu, Savaş, 1847-1848 Tarihlerinde Konya'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (80 Numaralı Konya Şer'ıyye Siciline Göre), s. 168.

⁸³⁶ Akt. Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, s.102.

⁸³⁷ "Bender ve Akkerman beğlerine hüküm ki:...reaya taifesinden eğer Müslüman ve eğer keferedir mücrim-i galat sadır olup salb ü siyasete veya kat'-ı uzva müstahak olup hükm-i kadı lahık olup hüccet-i şer'ıyye verildikten sonra müddeileri haklarından gelmek murad edinmeyip küreğe konmağla iktifa olunan kimesneleri ne miktar ise küreğe gönderilmesini emr...1594." BOA.MD, d.no. 72, h.no. 176. akt. Tanrıvermiş, s. 132.

⁸³⁸ "Edirne kadısına hüküm ki:...arabası basılıp esvabı garet olunup Kulu nam arabacısı katlolunan İsak nam Yahudi...maktûlün babası nefsi-i Dimetoko'da sakin olup gelip dava-yı [hakk] etmediğın bildirdiğın ecilden zikrolunan kimesnelerin cümlesi küreğe koşılmasın emredip... 976/1569." BOA.MD, d.no. 7, h.no. 2542. akt. BOADB, 7 (III) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 292.

verilmektedir.⁸³⁹ 1590 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Kalkanlı kazasında İlyas ve Ali isimli şahıslara, ehl-i fesat olmalarının yanısıra defalarca Kemal Halife adlı şahsın yolunu katl maksadıyla kesmelerinden dolayı kürek cezası icra edilmektedir.⁸⁴⁰

1851 CK Birinci Fasil m.11'e göre kısas cezasından affedilme veya diyet karşılığı kurtulan katile İstanbul'da ise 5 sene kürek, taşrada ise pranga, m.14'e göre adam öldürmeye azmettiren 5 seneye kadar kürek, katile yardım edene 3 seneye kadar kürek ve pranga cezaları verilir. Osmanlı uygulamasında bu kanun maddelerinin yürürlüğünü görmekteyiz.⁸⁴¹

1851 CK Birinci Fasil m.14'e göre katile yardım edene 3 seneye kadar kürek ve pranga cezaları verilir. 1857 tarihli kısas defterindeki bir kayıta, bu kanun maddesinin uygulandığını görmekteyiz. Silistre naibi, müftüsü ve meclis azalarına gönderilen hükümde, Silistre ve civarında öldürme ve yol kesme suçlarını işleyen sekiz kişiye siyaseten idam cezası ve iki kişiye de katl olayında katillere yardım ettikleri gerekçesiyle dörder sene pranga cezası verilmektedir.⁸⁴²

1858 CK m.170'e göre kısas veya idam cezalarından affolunan katil müebbet veya 15 seneden az olmamak üzere kürek cezası alır. Bu kanun maddesinin yürür

⁸³⁹ "Akçakızanlık kadısına hüküm ki: bey' u şirâ eden Yahudi taifesinden iki kimesne pazara gelirken haric-i kazadan iki kimesne yollarına gelip **kılıç çıkarıp katl niyetine çalıp** zafer bulamayıp tutulduklarında mahfil-i şer'a getirilip müslümanlar mahzarında sual olunduğlarında biri **ikrar edip ikrarı sicil olunup** mezkurları Südde-i Saadetime gönderesin ki **küreğe konula...967/1560.**" BOA.MD, d.no. 3, h.no. 1315. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s.582.

⁸⁴⁰ BOA.MD, d.no. 66, h.no. 541. akt. Aytaç, s. 388; Diğer örnek için bk. BOA, AŞD, d.no. 10, h.no. 661. akt. Demir, 1686-1687 (H.1097-1098) Tarihli Atik Şikayet Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, s. 440.

⁸⁴¹ "İşbu emr-i ali...diyete münkalib davaların...**kâtılan-ı merkuman meccanen ve maslahaten afvetmeleriyle kısas sakıt ve sığar verese hakkında mesele-i diyete münkalıp olmuş olmağın...bu maktül-u madde-i katle muavenet-i katl bulunan merkum Hüseyin'in dahi kezalik mahbusiyeti bi'l-itibar beş sene müddetle tersane-i amirede vaz'-u kürek olunarak...1274/1857"** Turan, s. 63.

⁸⁴² "Silistre Naib ve Müftüsü'ne (on isim) nam şahısların **katl-i nefis ve kutta'-i tarik misilli fezahata mücaseretleri** ve Kıbtı Hesko ile Küçük İbrahim oğlu Hasan'ın **fezahat-i katilde merkumlara muavenetleri** sabit ve tahakkuk etmiş olduğu...**bu makule eşhas-ı muzırradan katl-i nüfus ve kutta'-i tarik fezahatına ictisar edenlerin siyaseten idamlarıyla bunlara muavenetleri tahakkuk edenlerin vaz'-ı pranga olunarak...merkumlardan (on isim) siyaseten katl ve idamları merkuman Hasko ve Küçük İbrahim oğlu Hasan'ın ber-muceb-i kanun-u ceza tarih-i habslerinden itibaren dörder sene müddetle mahallinde vaz-ı pranga olunarak...1274/1857.**" Turan, s.90; diğer örnek için bk. a.eser. s.68.

lüğünü uygulamada da görmekteyiz. 1898 tarihli bir kayıta, diyetin yanında faile 15 sene kürek cezası verilmektedir.⁸⁴³

1858 CK m.174: “Bir kimse min-gayri taammüd⁸⁴⁴ bir şahsı itlaf etmiş ise, onbeş sene müddetle küreğe vaz olunur.” 1872 tarihli kayıta bu kanun maddesinin uygulandığını görmekteyiz. Tasarlamaksızın darp ile öldürme suçunu işleyen faile 15 sene muvakkat kürek cezası verilmektedir.⁸⁴⁵

d. Sürgün Cezası

Uygulamada katle teşebbüs suçuna sürgün cezası da verilmektedir. Örneğin 1590 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta katle teşebbüs ederek birkaç kişiyi yaralayan suçlulara sürgün cezası tatbik edilmektedir.⁸⁴⁶

e. Para Cezası

Kanunnamelerde kısas cezası uygulanmadığında diyetin haricinde bir de ta‘zîr cezası olarak para cezaları öngörülmektedir.⁸⁴⁷ Fatih Umumi Kanunnamesi m.13’e göre kasten öldürme suçunda kısas cezası uygulanamıyorsa zenginden 400, orta halliden 200, fakirden 100, çok fakirden 50 akçe alınacaktır.⁸⁴⁸

⁸⁴³ Akt. Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, s.106.

⁸⁴⁴ “1858 CK’da “taammüd” plan kurma ve soğukkanlılıkla icra etme veya tasarlama anlamında kullanılmaktadır.” Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 64.

⁸⁴⁵ “merkuman Server ve Mustafa ağaların mezburan Mirok ve Beşir ağayı kayd-u bent ile **darp etmelerinden naşi Mirok’un müteessiren vefat eylediği** ve Beşir ağanın dahi iki mahdan müteceviz hasta olduğu ve Server ağanın Mirok’u kayd-u bent ve Mustafa ağanın dahi Beşir ağayı darp ettiğine vak’â-yı firarları...ve ihbaratı vakia ile tebeyyün eylediği cihetle **min-gayri taammüd bir şahsı itlaf etmiş olan kimesnelerin on beş sene müddetle küreğe vaz’ olunması hakkında olan yüz yetmiş dördüncü maddei kanuniyenin** fıkra olunmasına tevfikan **on beş sene müddetle küreğe konulmaları lazım gelir isede merkumanın bir hayli müddettir hizmeti celile-i hazreti padişahanemde bulunmuş olduklarına ve kürek cezasının kalabentliğe tebdili...1872.” Çoban, s.563.**

⁸⁴⁶ “Maraş doğancılardan (yedi isim) Halil ve Kaya ve Oruç nam **kimesnelerin katli kastına yollarına çıkıp her birini alet-i harble çalıp mecruh eyledükleri** ecilden...mezburları mukayyed ve mahbus **Kıbrıs’a sürgün eylesin...1590.**” BOA.MD, d.no. 66, h.no. 445. akt. Aytaç, s.331; Diğer örnek için bk. BOA.MD, d.no. 124, h.no. 325. akt. Bıyık, s. 324.

⁸⁴⁷ Kanuni Umumi Kanunnamesi m.42: “**Ve eğer bir kişi, iki kişi yahud ziyadeyi öldürse, yerine kısas olsa, şeriat yerine varub ayruk nesne demeyeler ve cürm almayalar. Ve eğer kısas olmasa, kadı diyet buyura, veliyy-i maktûl yetirip hakkını aldıktan sonra, kan cürmi her kandan bir cürm alalar.**” Heyd, *Criminal Law*, s.67.

⁸⁴⁸ Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 349.

II. Bayezid Umumi Kanunnamesi m.14'e göre kasten öldürme suçunda kısas cezası uygulanamıyorsa zenginden 200, orta halliden 100, çok fakirden 50 akçe alınacaktır.⁸⁴⁹

I. Selim Umumi Kanunnamesi m.12 ve Kanuni Umumi Kanunnamesi m.16'e göre kasten adam öldürenin kısas edilmesi, kısas uygulanmadığında zenginden 400, orta halliden 200, fakirden 100, çok fakirden 50 akçe alınacaktır.⁸⁵⁰

Dulkadiroğlu Alaüddeve Bey Kanunnamesi m.18'e göre kasten adam öldürmede faile kısas uygulanmadığında diyetle birlikte ayrıca 30 altın para cezası alınacaktır.⁸⁵¹ Bozok Kanunnamesi madde 18'de de aynı hüküm bulunmaktadır.⁸⁵²

Osmanlı mahkemeleri şer'î hukuka uygun olarak kısas cezası ve diyeti uygulamaktadır. Ancak 1550-1600 yılları arasında Divan-ı hümayun tarafından istisna kabul edilebilecek bazı kararlar alınarak şer'an kısas edilmesi gereken suçlulara kürek cezası verilmektedir. Bu örneği İslam hukukundan sapma olarak değerlendirebiliriz.

4. Kasten Yaralama Suçu ve Kısas Cezası

Kasten yaralama, bir kişiyi bilerek ve isteyerek bir alet veya başka bir şey ile yaralamaktır.⁸⁵³ Yaralama suçu el, ayak, vb. kesilmesi, koparılması veya bu azaların fonksiyonlarını işlevsiz (ta'til-i uzuv) hale getirilmesi, baş ve yüz yaraları (şecce) ve baş ve yüz bölgesi dışındaki yaralar olarak ayrılır. Karın, sırt ve göğüste açılan yaralara caife, kol ve bacaklar gibi yerlerdeki yaralara ise gayri caife denilir.⁸⁵⁴

⁸⁴⁹ Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 41.

⁸⁵⁰ Heyd, *Criminal Law*, s. 66; Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 90.

⁸⁵¹ Heyd, *Criminal Law*, s. 47; Barkan, *Kanunlar*, s. 121.

⁸⁵² Barkan, *Kanunlar*, s. 126.

⁸⁵³ Bilmen, III, 8.

⁸⁵⁴ Bilmen, III, 9; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 378; Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 312-313.

Kasten yaralama fiilinin suç olduğunu bildiren ayet⁸⁵⁵ ve hadisler⁸⁵⁶ suçun kanuni, bir alet veya başka şekilde icrada bulunmak maddi ve kastın bulunması da manevi unsurunu oluşturur.

Kasten yaralama fiillerinin cezasının kısas olduğu ayet⁸⁵⁷ ve hadisle⁸⁵⁸ sabittir. Yaralama fiillerinde fiil ile ceza arasında tam denklik mümkün olursa kısas gerekir. Denkliğin sağlanması için uzuvların aynı cinsten olması şarttır. Örneğin, el, ayağın yerine burun, kulağın yerine kısas olunamaz.⁸⁵⁹

Ayrıca suçlu ile mağdur arasında da denkliğin olması gerekir. Ebû Hanîfe denkliği hürriyet ve cinsiyet açısından ele alırken, İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel hürriyet ve müslüman olma açısından değerlendirir.⁸⁶⁰

Osmanlı hukukunda da kasten yaralama suçlarına kısas uygulanmaktadır. Örneğin 1724 tarihli Adana mahkemesindeki bir kayıta, kasten kırılan ve kesilen dişlerin yerine failin dişleri yontularak kısas edilmektedir. Suçluya diş kırmada yardım edenler ise tedip edilmektedir.⁸⁶¹

1851 tarihli Sivas mahkemesindeki bir kayıta, darp ile diş çıkarma suçuna kısas cezası uygulanarak suçlunun da ön dişi çıkarılmaktadır.⁸⁶²

⁸⁵⁵ Mâide, 5/45.

⁸⁵⁶ Buhârî, IV, 281.

⁸⁵⁷ “Göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılık ve cezadır). Yaralar da kısastır (Her yaralama misli ile cezalandırılır)”. Mâide, 5/45.

⁸⁵⁸ “Nadr bir cariye'nin ön dişini kırmıştı. Hz. Peygamber'e getirdiler o da kısasa hükmetmişti”, Buhârî, IV, 281.

⁸⁵⁹ Merğînânî, II, 451; Molla Hüsrev, II, 95; Avvâ, s. 289; Akşit, s. 161.

⁸⁶⁰ Merğînânî, II, 452; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 776-777; Udeh, II, 188-189.

⁸⁶¹ “Adana'da....mezbur Süleyman **bir taş ile müvekkilim mezbur es-Seyyid Ömer'in yüzünün sol canibine amden darp ve yüzünü cerh ve senaya tabir olunur fevkânî ön dişinin nısfı ve yine mezbur dişe mülahık olan dişlerinden üçünü yine fevkânî sağır dişe mülahık olan dişinin nısfını kesr edip mezburan Sufî İbrahim ve Abdulgani dahi mezbur Süleyman'a muâvenet etmeleriyle mezburun sual olunup tahrirleri tahrir ve mucib-i şer'isi icra...biz bu hususa bu vech üzere şahitleriz...şahadetleri makbule olmağın mucibiyle cerh-i mezburun bür'i tâmma tevkîf ve mezbur Süleyman'ın zikrolunan dişleri kısasen mibred (eğ, törpü) ile eyelenmek üzere hüküm ve mezburan Sufî İbrahim ve Abdulgani tedip olunmak üzere...1136/1724.”AŞS, d.no. 30, h.no. 94. akt. Yıldırım, M. Zahit, 30 Numaralı Adana Şer'iyeye Sicil Defteri (H.1115-1705/ 1171-1757), s.161.**

⁸⁶² “Sivas Eyaleti Gürhan Karyesi sakinlerinden Fatıma bt. Hamza nam hatun Ümmü Gülsüm bt. Hüseyin nam hatun...işbu mezbure Ümmü Gülsüm ... ile ağzıma bi gayri hak darp edip bir adet

5. Kasten Yaralama Suçu ve Diyet

Kasten müessir fiilde denklik olmaması, sulh veya aftan dolayı kısas cezası diyete (erş-i mukadder)⁸⁶³ dönüşür. Söz konusu uzuv bedendeki tek uzuvlardan biri ise tam diyet, çift uzuvlardan biri ise yarım diyet ödenmesi gerekir. Bazı yaralamalarda ise ceza, erş-i gayri mukadder⁸⁶⁴dir.⁸⁶⁵

Osmanlı hukukunda da kasten yaralama suçlarına kısas yerine diyet ödenmesi hükümlerinin uygulandığını görmekteyiz. Örneğin 1696 tarihli Antep mahkemesindeki bir kayıta, diş çıkarma suçunun sulh ile sonuçlanması ve diyete hükmedilmesini görmekteyiz.⁸⁶⁶ Kasten yaralamalarda bazen diyetle beraber ta'zîr cezaları uygulanmaktadır.⁸⁶⁷

6. Kasten Yaralama Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Ebû Hanîfe, Şâfî ve Ahmed b. Hanbel kasten yaralama suçlarında kısas cezasıyla beraber ta'zîr cezasının uygulanamayacağı görüşündedirler.⁸⁶⁸ Yine üç

ön dişimi ihrac eylediğinden...müdde'î mezbure iddiasını mübeyyin...Hasan b. Osman ve Salih b. İbrahim nam kimesneler şahadetleriyle müdde'î mezburenin dişini ihrac eylediklerini muayene eylediklerini bi'l-müvacehe vech-i şer'î üzere isbat eyleyip mucibiyle bir adet ön dişinin ihracıyla kısas olunmak lazım gelmekle müdde'î mezbure Fatıma'nın huzurunda kısas olunması...1267/1851." SŞS, d.no. 27, h.no. 49/1. akt. Eser, 27 Numaralı Sivas Şer'iyye Sicili (H.1267-1268/M.1851-1852), s. 145.

⁸⁶³ Uzuvlara mahsus olup miktarı şerân belirlenen diyettir. Bilmen, III, 13.

⁸⁶⁴ Miktarı şeran belirlenmediği için bilirkişinin takdiri ile belirlenmiş diyettir. Buna "hükümeti adl" de denir. Bilmen, III, 13.

⁸⁶⁵ Âmir, s. 41-42.

⁸⁶⁶ *"Ayıntab'da....mezbure Hadice benimle cidal ederken yumruk ile sol ciğerime darp edip bi-gayr-i hak işbu muayene ve müşahede olunan bir dişimi ihrac eyledikten sonra...mezbure Emine ile sulh olsun bir dişini ihrac ettim deyi huzur-u müsliminde ikrar edip...mezbure Hadice'ye şer'an nısf-ı öşr diyet (onda birin yarısı yani yirmide bir diyet –kadın için 250 dirhem- Dişlerden herbirinin erşi, sahibinin diyeti kamilesinin yirmide birine eşittir. Bilmen, III, 50.) lazım gelmeğın...1108/1696." GŞS, d.no. 129, h.no. 15. akt. Toğrul, Neşe, 129 Numaralı Ayıntab Şer'iyye Sicilinin (H.1061-1108-1142/M. 1650-1696-1729) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 27; Diğer örnek için bk. İKS, Eyüb Mahkemesi 90 Numaralı Sicil, s. 157.*

⁸⁶⁷ *"Biga müdürü sabık Hasan bazı hareket-ı nâ-marziyyesinden dolayı Tellioğlu İbrahim nam kimesneye dörtyüz değnek urdurduğunu şifahen ikrar eylediğinden mâada memhuren vermiş olduğu varakada dahi beyan ve inba etmiş olduğundan madrüb-ı merkumun cerh olunmuş ayağına müdâvât etmek üzere mezbur Hasan'dan üçbin guruş alınmasına ve eğer madrübun ayağında gadr kalır ise ol vakit deyn-i şer'iyye dahi ahzına karar verilmiş idiği...mezbur İbrahim'in ayağına müdâvât olunarak sakat kaldığı halde şer'an lazım gelen diyet tahsil olunmak üzere kanun-u ceza ahkamı mucibince müdür-ü merkumun bir sene müddetle Rodos ceziresine nefy u tağribi babında...1265/1849." Akıllı (Acar), s. 131.*

⁸⁶⁸ Udeh, II, 229.

imama göre kısasın bir şekilde düşmesi halinde diyetle beraber ta'zîr veya sadece ta'zîr cezası verilebilir. Ayrıca suçun tekrür etmesi ve verilen cezaların suçluyu suç işlemekten engellememesi halinde de ayrıca ta'zîr cezası da verilebilir.⁸⁶⁹ Kısas cezasının uygulanamadığı durumlarda, örneğin tokat atarak, yumruk vurarak, sopayla, vb. şeylerle gerçekleşen darp ve yaralama fiillerinde de ta'zîr cezası uygulanmaktadır.⁸⁷⁰

Osmanlı hukukunda kasten yaralama suçlarına, kısası düşüren bir sebep olduğunda diyetle beraber ta'zîr veya sadece ta'zîr cezası olarak siyaseten katl, uzuv kesme, dayak, hapis, sürgün ve para cezaları öngörülmektedir.

a. Siyaseten Katl Cezası

Osmanlı uygulamasında bıçakla bir şahsın yüzünü yaralayan kişiye Padişah onayı ile asılma cezası verilmektedir. “*Ve İstanbul’da bir kimesnenin alâniyyen bir oğlanın yüzünü bıçakla çalıp mecrûh edip Kadiasker Efendi teftiş edip şer’le çaldığı zâhir olacak, Padişah-ı Âlem-penâh Hazretlerine arz olunub siyâseten ol kimesneyi salb ettirdi. 908/1502*”⁸⁷¹ Bu örneği, kanunname ve fetvalarda böyle bir hüküm bulunmamasına rağmen istisnai olarak uygulanmış bir örnek olarak değerlendirebiliriz. Sebebini de bu tarihlerde bu tür suçların yaygın olabileceği ve Hükümdarın da başkalarına ibret olması açısından böyle bir karar vermiş olabileceği şeklinde yorumlayarak açıklayabiliriz.

b. Uzuv Kesme Cezası

Kanunnamelerde bıçakla yaralama suçunu alışkanlık haline getirenlerin ellerinin kesilmesi, adeti değilse kollarına bıçak saplanması emredilmektedir. II. Bâyezid Aydın-Eli Siyasetnamesi m.11: “Ve adam bıçaklayanın âdeti ise, elini keseler.”⁸⁷² Yavuz Sultan Selim Rumeli Eyaleti Kanunnameleri m.130: “Ve yan kesenin veya adam bıçaklayanın eğer bıçaklamak âdeti ise, elini keseler ve âdeti

⁸⁶⁹ Âmir, s. 169-170; Udeh, II, 229.

⁸⁷⁰ Kâsânî, V, 299; Trablusî, s.177; Âmir, s.175-176.

⁸⁷¹ Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 299; “*Ve Bursa’da bir nice suhteler, şeyh ile aseslerin üzerine gelip bir nicesini mecruh edip onu dahi Padişah-ı Âlem-penâh siyaseten salb ettirdi.*” a.eser. s.299.

⁸⁷² Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 170.

değil ise kollarına bıçak sancub gezdüreler.”⁸⁷³ Bu kanun maddelerinin uygulandığına dair örneklerini göremedik. Bu kanun maddelerinde tekerrürle ilgili Hanefî görüşünün ağırlaştırıcı sebep olarak yansımaları görmekteyiz.⁸⁷⁴

c. Dayak Cezası

Fetva mecmualarında darp suçuna değnek cezası verileceği ifade edilmektedir. “*Zeyd, Amr’ı darb-ı şedid ile darp eylese, Zeyd’e darb-ı şedid lazım olur.*”⁸⁷⁵

Uygulamada da darp suçlarına değnek cezalarının verildiğini görmekteyiz. 1549 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıtta, Nikola isimli zimmî şahsa, Odege isimli zimmî şahsı dövdüğü için ta‘zîr cezası verilmektedir.⁸⁷⁶ 1741 tarihli Kayseri mahkemesindeki bir kayıtta, faile, darp sonucu bir kişinin dişini çıkarmasından dolayı ta‘zîr cezası verilmektedir.⁸⁷⁷ Sicilde zikredilmemekle beraber davacının suçluyu affetmesi ve diyet alması neticesinde kısas uygulanmamış olabilir diye yorum yapabiliriz. Normal şartlarda suçluya kısas cezasının uygulanması gerekirdi.

Fetva mecmualarında darp ve cerh suçuna ta‘zîr cezası uygulanacağı ayrıca ilaç ve doktor masraflarının da suçluya ödetirileceği ifade edilmektedir.⁸⁷⁸ Uygumada da bu fetvanın yürürlüğünü görmekteyiz. 1649 tarihli Rumeli sadareti mahkemesindeki bir kayıtta, İbrahim b. Durak isimli şahsa, Ali b. Hüseyin isimli

⁸⁷³ Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 428.

⁸⁷⁴ İbn Âbidîn, X, 188; Âmir, s.165; *Mv.f.*, “Ta‘zîr”, XII, 263-264; Başoğlu, “Ta‘zîr”, s.201.

⁸⁷⁵ *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, I, 120. akt. Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s.379.

⁸⁷⁶ “*Karye-i Çengel’den Odege bt. Yorgi ve Nikola b. Poli nam amil meclis-i şer‘a haziran olduklarında mezbure Odege takrir-i dava edip dedi ki **beni darp etti** dedikte mezbur Nikola’dan sual olundukta inkar edip gibbe’l-inkar beyyine talep olunup Kosta b. Yani ve Mihal b. Yani nam zimmîler biz şahadet ederiz fi’l-vaki mezbure Odege’yi darp etti deyi şahadet edip **ta‘zîr olunup** bi’t-talep kayd olundu. 956/1549.” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil*, s. 97.*

⁸⁷⁷ “*Kayseri’de...es-Seyyid Ahmed b. Ali meclis-i şer‘de Mehmed Beşe mahzarında üzerine dava ve takrir-i kelam edip yumruk ile ağzımı darp etmekle bir sağ salim üst ön dişimi icrah etmeğın (iki isim) müdde-i mezburun bir üst ön dişi ihrac olunmuş deyi her biri bi’l-muvacehe ihbar emeleriyle merkum Mehmed Beşe’nin ta‘zîriyle...1154/1741.*” KŞS, d.no. 133/1, h.no. 88. akt. Öcal, *133/1 Numaralı Kayseri Şer‘iyye Sicili (H.1155/M.1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, s. 138.

⁸⁷⁸ “*Zeyd Amr’ı bi-gayr-i hak darp ve cerhettikten sonra Amr kendiye bür’ hasıl oluncaya dek ilac ve timar ettirdip ecr-i misil tabib ile sarfolunan edviyenin semen-i misilleri şu kadar akçe sarf eylese hala Amr meblağ-ı mezburu Zeyd’den talep ettikte Zeyd mücerret -bür’ hasıl olmakla sakit olur- deyip vermemeğe kadir olur mu? Cevap: **Olmaz, ta‘zîr dahi lazım olur.**” Behcetü’l-fetâvâ, s.613.*

şahsı kasten bıçakla yaralamasından dolayı ta'zîr cezası verilmektedir. Ayrıca yaralı iyileşinceye kadar doktor ve ilaç parasını da vermesine hükmedilmektedir.⁸⁷⁹

Uygulamada darp suçunu işleyen kadınlara da ta'zîr cezası verilmektedir. Örneğin 1519 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, Ayşe isimli kadına, Şaban isimli şahsı değnekle dövmesinden dolayı ta'zîr cezası tatbik edilmektedir.⁸⁸⁰

Fetva mecmualarında babasını darp eden evlada şiddetli değnek cezasının verileceği ifade edilmektedir. "*Zeyd babası Amr'ı darb eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd.*"⁸⁸¹ 1738 tarihli Konya mahkemesindeki bir kayıta, babasının sakalını yolan ve annesini de döven çocuğa ta'zîr ve tedip cezası verilmektedir.⁸⁸²

d. Hapis Cezası

Fetva mecmualarında toplumda saygınlığı olan bir kişiyi darbeden suçluya değnek cezasının yanısıra hapis cezası da verileceği ifade edilmektedir. "*Eşkiyadan Zeyd, eşraftan olup kuzattan olan Amr'ın evini basıp ala meleinnas darb-ı şedid ile Amr'ı darbeylese Zeyd'e ta'zîr-i şedîd ve haps-i medîd lazım olur.*"⁸⁸³

⁸⁷⁹ "Vilayet-i Rumeli'nde Ali b. Hüseyin nam kimesne meclis-i şer'de İbrahim b. Durak nam hayyât (terzi) muvacehesinde üzerine takrir-i dava edip işbu İbrahim tarih-i kitabdan bir gün mukaddem sol sağrınımdan (bel ile kuyruk kemiği arası) amden bıçak ile vurup beni mecruh eyledi. Sual olunup mucib-i şer'i şerif olunması matlubumdur dedikte gibbe's-sual mezbur İbrahim cevabında fi'l-hakika müdde'i-i mezbur Ali beni taciz etmekle ben dahi vech-i muharrer üzere **bıçak ile amden vurdum deyi tav'an ikrar ve itiraf etmeğin mezbur İbrahim üzerine ta'zîr ve ile'l-bür' mecruh-u mezkurun ücret-i cerrah ve kıymet-i edviyesiyle ilzâm olunup...1059/1649.**" İKS, Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil, s. 199.

⁸⁸⁰ "Mezkur Şaban Halife şer'-i şerif meclisine mütevellî Ali'nin zevcesi olan Ayşe bt. Abdullah'ı ihzar edip **beni üç defa balık çengeli ağacıyla vurdun hakkımı talep ederim dedikte mezkur Ayşe mukabele bi'l-inkar edicek gibbe'l-istişhad Mahmud b. İshak ve Çırak b. Mehmed'i ve taife-i nisâdan Hesna bt. Musa ve Hanzade bt. İlyas hazurun olup mezkur Şaban Halife'nin min külli'l-vücuha davasına muvafik eda-yı şahadet-i şer'iyye edip şahadetleri bade't-ta'dili's-şer'i ve't-tahlîfi'l-âdi hayyiz-i kabulde vaki olup mezkure Ayşe'nin ta'zîrine hükmolundu.** 925/1519." İKS, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 134.

⁸⁸¹ Fetâvâ-yı Ali Efendi, I, 117.

⁸⁸² "Konya'da Abdullah Beşe b. Hacı Mustafa ile zevcesi Salha bt. Abdülmümin nam hatun meclis-i şer'de sulbî oğlu Mustafa nam kimesne mahzarında her biri üzerine dava ve takrir-i kelam edip **oğlum merkum Mustafa daima benimle niza edip ve sakalımı yolup ve zevcem mezbure Salha'ya darp etmekle merkum Mustafa'dan razı ve hoşnud değiliz** sual olunup...Mustafa'nın mahallesini ahalisinden olup zeyl-i vesikada muharrerü'l-esâmi müsliminden keyfiyet-i ahvali istîfsâr...kendiden hoşnud ve razı değillerdir merkum Mustafa'ya **tedip ve ta'zîr layıktır deyi Mustafa'nın sûi halini ihbar etmeleriyle zabıtı marifetiyle merkum Mustafa'nın ta'zîr ve tedibine...** 1151/1738." KOŞS, d.no. 54, h.no. 50/1. akt. Sevic, s. 211.

⁸⁸³ Fetâvâ-yı Abdurrahim, I, 120. akt. Avcı, Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 379.

Uygulamada da darp ve yaralama suçları için hapis cezası örnekleri bulunmaktadır. Örneğin 1594 tarihli Rumeli sadareti mahkemesindeki bir kayıтта, Mehmed b. Hızır'a, Mehmed b. Hasan'ın yüzünü kesici aletle yaraladığı için hapis cezası verilmektedir.⁸⁸⁴ 1741 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıтта, ayak darbesiyle yaralama suçunu işleyen faile hapis cezası icra edilmektedir.⁸⁸⁵ 1716 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, bir şahsın yüzünü bıçakla yaralayan faile hapis cezası uygulanmaktadır.⁸⁸⁶

1851 CK II. Fesıl m.7'ye göre yaralayıcı aletlerden sayılmayan şeylerle birbirini darbedenlere 15 günden 3 aya kadar hapis cezası ve üçten 79 adede kadar değnek vurmakla ta'zîr edilir. 1858 CK II. Bab m.178'e göre yaralama sonucunda mağdur 20 günden fazla çalışamayacak hale gelmiş ise suçlu diyetin yanında 2 aydan 2 seneye kadar hapsedilir ayrıca çalışmadığı günlerin nafakasını ve doktor masraflarını öder.

Kanunamelerde bıçak, ok veya nacak ile yaralama suçlarına ta'zîr ve para cezaları öngörülmektedir. Kanuni Umumi Kanunnamesi m.19: "*Ve eğer bir kimesne bir kimesneyi ok ile veyahud bıçak ve nacak ile ursa, mecrûh etse, ganî olsa, ba'detta'zîr iki yüz akçe alına; ve eğer mutavassıtu'l-hâl olsa, yüz akçe; ve fakir olsa elli akçe alına.*"⁸⁸⁷

⁸⁸⁴ "Vilayet-i Rumeli muzafatından Pir Mehmed b. Hasan mecrûhan meclis-i şer'a Ayamavra sakinlerinden Mehmed b. Hızır nam kimesneyi ihzar ve mahzarında takrir-i kelam edip Mehmed gelip yanuma oturur gibi olup bir **keskin kalemtraş yüzüyle amden yüzümün sağ canibini çalıp beni mecruh eyledi** şer'le hakkım talep ederim deyi kavline Abdüllatif b. Emrullah el-kadı ve Ahmed Çelebi b. Mehmed el-kadı ve sairleri şahadet ettiklerinde mezbur Mehmed **habse tenbih olunup**...1002/1594." İKS, Rumeli Sadareti Mahkemesi 21 Numaralı Sicil, s. 159.

⁸⁸⁵ "Üsküdar'da İbrahim Çelebi b. Hüseyin nam kimesne meclis-i şer'-i şerif-i enverde Kayıkcı Ömer Beşe b. Numan nam kimesne mahzarında...mezbur Ömer Beşe **tepme ile kasığının sol tarafına amden darp ve kasığım yarılmışdır** diye bundan akdem talep ve dava eylediğimde ol dahi ikrar edip **bir sene tevkîf olmuş idi halen beynimizde muslihün tavassut edip ben dava-yı mezkuremden meccanen fâriğ olup**...1154/1741." ÜŞS, d.no. 402, h.no. 256. akt. Kumdakçı, s. 209.

⁸⁸⁶ "Sabancı kazası naipine hüküm ki...Mehmed nam kimesne mübaşir-i merkurumun etbaından **Mustafa nam kimesneyi yarak (bıçak) ile yüzünün sağ tarafından ve sol bileğinden urub cerh etmekle taraf-ı şer'den varırıp keşf ve sual olundukta ber minval-i muharrer cerhini ikrar eylediği sicil ve hüccet olunup tedibi iktizâ etmekle...mezbur Mehmed tersane zindanına vaz' olunmak**... 1128/1716." BOA.MD, d.no. 124, h.no. 53. akt. Bıyık, s. 142.

⁸⁸⁷ Akgündüz, Kanunnameler, IV, 299.

Uygulamada ise nacak ile yaralama suçuna kürek cezası verildiğini görmekteyiz. Örneğin 1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta böyle bir örnek bulunmaktadır.⁸⁸⁸ 1594 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, gece vakti bir eve girerek içerdeki kadını balta ile yaralama suçunu işleyen şahsa kürek cezası verilmektedir.⁸⁸⁹ 1631 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta ise bıçakla üç kişiyi yaralayan suçluya kürek cezası tatbik edilmektedir.⁸⁹⁰

Kanunamelerde karşılıklı kavga etme suçlarına ta'zîr ve para cezaları öngörülmektedir.⁸⁹¹ Bu türlü suçlara uygulamada kürek cezasının verildiğini görmekteyiz. 1568 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, kavga eden şahsa kürek cezası uygulanmaktadır.⁸⁹²

Uygulamada işkence suçuna da kürek cezası verilmektedir. 1571 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Hüseyin, Veli ve Yusuf isimli şahıslara, İshak isimli şahsın elini bağlayıp mak'adına ağaç sokarak yaralamalarından dolayı kürek cezası verilmektedir.⁸⁹³ 1564 tarihli Üsküdar mahkeme kaydında bir kadının fercine

⁸⁸⁸ "Gümülcine kadısına hüküm ki:...Ömer Çavuş...Muhyiddin'in kapısına varıp bargir talep ettikte müşarun-ileyh çavuşu **nacak ile urmağın mezbur hatib küreğe konulmak emredip**...976/1569." BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1742. akt. BOADB, 7 (II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 283.

⁸⁸⁹ "Kayseri Sancağı beğine hüküm ki:..Sefer b. Nikol nam kimesne karye-i mezbureden Seferiyan Ayoente nam kimesnenin **gece ile evine girip kaynatasın omuzuna ve koluna nacak ile urup mecruh ettiği şer'le sabit ve sicil olduğu ilam olunmağın mezbur ehl-i fesad küreğe gönderilmesi...1594**" BOA.MD, d.no. 72, h.no. 897. akt. Şahin, Zafer, 72 Numaralı Mühimme Defteri (H.1002-1003) (vr.271-473) İnceleme-Metin, s. 404.

⁸⁹⁰ "Rodos kaptanına hüküm ki: İstanbul'da Kumkapısı'nda Yaralı Yusuf nam kimesne mukaddema **üç nefer kimesneyi bıçakla urup mecruh etmekle tersâne-i amirem zindanına getirtilip ve haliya senin kadırganda olup...1040/1631.**" BOA.MD, d.no. 85, h.no. 537. akt. BOADB, 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041/163-1631), s. 328; Diğer örnekler için bk. BOA.MD, d.no. 5, h.no. 22. akt. BOADB, 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/156-1566), s. 6; BOA.MD, d.no. 34, h.no.540. akt. Nacak, s. 113; BOA.MD, d.no. 12, h.no. 533. akt. BOADB, 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s. 363; BOA.MD, d.no. 3, h.no. 660. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 296.

⁸⁹¹ II. Bayezid Umumi Kanunnamesi m.12'e göre "Ve eğer iki kişi birbirine yapışıp yakasını yırtsa, **kadı ta'zîr ede, cürm yok. Eğer birbirinin saçın sakalın yolsa, sabit olsa, ganî olsa, cürm 20 akçe, fakir olsa 13 akçe alına.**"Akgündüz, Kanunnameler, II, 41.

⁸⁹² "Piyale Paşa'ya hüküm ki: Südde-i Saadetim'de Kapıcılarım Kethudası Gülabi gelip "Ali nam hizmetkarım mukaddema **bazı kimesneler ile kavga eylemeğın tediben küreğe konulup bilfiil gemide mahbus olduğun**" bildirip utlak olunmasın rica etmeğın buyurdum ki: Göresin; mezkur bilfiil gemide mahbus ise utlak eyleyesin. 976/1568" BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1086. akt. BOADB, 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 542.

⁸⁹³ "Konya kadısına hüküm ki: İshak nam kimesne gelip suret-i sicil ibraz edip mazmanunda; "bundan akdem Hüseyin ve Veli ve Yusuf nam kimesneler **evin(?) basıp elin bağlayıp mak'adına**

mum sokarak işkence yapan iki kadın mahkemeye çıkarılarak yargılanmaktadır.⁸⁹⁴ Kayıtta mahkeme kararı zikredilmemekle beraber suçlulara muhtemelen uygun bir ta'zîr cezası verilmiş olmalıdır.

1858 CK m.177'ye göre uzuv kesme veya darpla uzuv tatili durumunda suçluya diyetin yanısıra 3 sene kürek cezası verilir. Bu fiilleri daha önceden tasarlayarak ve amden işlemişse diyetin yanında 10 sene kürek cezası verilir.

Bu kanun maddesinin uygulamasını mahkeme kararlarında da görmekteyiz. 1884 tarihli bir kayıтта, Musul'da meydana gelen olayda mağdurun elini bıçakla yaralayan ve başparmağını işlevsiz hale getiren faile üç sene kürek cezası verilmektedir.⁸⁹⁵

Uygulamada darp ve yaralama suçlarına kalebentlik cezası da verilmektedir. Örneğin 1741 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, darp ve kurşun ile yaralama suçuna kalebentlik cezası uygulanmaktadır.⁸⁹⁶ 1864 tarihli nefy defterindeki bir kayıтта, Sultanhisarı kazası müdürü İsmail isimli şahsa, hırsızlık yaptıkları iddia edilen üç kişinin tırnaklarına çöp sokmak, baş aşağı asmak ve geceleri uykusuz bırakmak suretiyle işkence yapmasından dolayı beş sene kalebentlik cezası tatbik edilmektedir.⁸⁹⁷

ağaç sokup teaddi eylediğin" bildirdi. Buyurdum ki: Vardıkta, mezburu Südde-i Saadetim'e gönderesin ki küreğe konula.978/1571." BOA.MD, d.no. 12, h.no. 736. akt. BOADB, 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s. 22.

⁸⁹⁴ "Üsküdar'dan Ayni bt. Hızır meclis-i şer'a Dergah-ı ali çavuşlarından Hasan Çavuş mübaşeretıyla Fatıma bt. Abdullah ve kızı Ayni'yi ihzar edip benim fercime mum sokup bana hayf eylediler şer'ıyla mucibini talep ederim dedikte mezbure Fatıma ve kızı Ayni'den sual olundukta inkar ile cevap verip mezbure Ayni'den davasına mutabık beyyine talep olundukta udulu müsliminden (dört isim) mezbure Ayni'nin fercine mesfure Fatıma ve kızı diğer Ayni mum soktuk diye bize ikrar ettiğine şahitleriz ve şahadet dahi ederiz dediklerinde şahadetleri bade't-tezkiye hayyiz-i kabulde vaki olup gibbe't-talep kayd-ı sicil olundu. 971/1564." İKS, Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil, s.295.

⁸⁹⁵ Akt. Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, s.132.

⁸⁹⁶ "Edirne bostancıbaşısına hüküm ki:..Bergos Kazası sakinlerinden Ramazan Süleyman nam kimesneyi kurşun ile darp ve cerh ettiği için zabiti marifetiyle...İnöz Kalesinde kalebent... 1155/1741" BOA.MD, d.no. 149, h.no. 401. akt. Koç, s. 501.

⁸⁹⁷ "Midilli ceziresi naibine hüküm ki: Sultanhisarı kazası mal sandığından beşbin dokuzyüz kuruş sirkat olunarak bunu zahire ihracı zımında mahsusan götürülen kimesnelerin Antakyalı Hoca İbrahim namında birer mal mebalığ-i mezbureyi kaza-yi mezbur zabtiyye neferatından Mustafa ve Mehmed ve İşkodralı Halil nam kimesnelerin çalmış olduğunu haber vermesi üzerine kaza-i mezkur müdür-i bâkî İsmail merkuamları tevkîf ederek zabtiyye nefarâtından Abidin'e emr ile tırnakları arasına çıradan mamul çöpler sokmak ve baş aşağı asmak ve geceleri uykusuz

e. Sürgün Cezası

Osmanlı hukukunda darp ve yaralama suçlarına sürgün cezası da verilmektedir. 1766 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıttta, Osman isimli şahsa, Muhammed isimli şahsı kasten bıçak çekerek yaralaması ve darb etmesi aynı şekilde Hüseyin isimli şahsı da darb etmesi, saatçi Osman'ı dükkanında tehdit etmesi ve mahalleliyi de aynı şekilde tehdit etme alışkanlığı olduğu için sürgün cezası uygulanmaktadır.⁸⁹⁸

Tanzimat döneminde de darp ve yaralama suçlarına sürgün cezaları tatbik edilmektedir. 1829 tarihli nefy defterindeki bir kayıttta, Üsküdar'da Mustafa isimli şahsa, cariyesini dövmesi ve mahkemeden gönderilen görevli kişiye de sövmesi neticesinde sürgün cezası verilmektedir.⁸⁹⁹

f. Para Cezası

Kanunnamelerde kasten yaralama suçlarına kısas cezası uygulanamadığında suçluya para cezaları öngörülmektedir. Örneğin Fatih Umumi Kanunnamesi m.18'e ve II. Bayezid Umumi Kanunnamesi m.14'e göre kasten göz ve diş çıkarmanın cezası kısastır. Kısas af veya sulh sebebiyle uygulanamıyorsa zenginden 200, orta halliden 100, fakirden 50, çok fakirden 30 akçe alınacaktır.⁹⁰⁰

bırakmak gibi işkence ve eziyetler ettirmiş olduğu...merkumlardan Mehmed'in şu işkence tesirinden ayağının baş parmakları turnakları sakat kalmış ve Mustafa'nın sol kaburgasında ve Halil'in diz kapağında ve bacağında darptan yaralar bereler olmuş olduğu varid olan mazbata ve ilam ve istintakname meallerinden müsteban olduğuna ve kanun-u cezanın yüzüçüncü maddesinde muhâkeme...İsmail'in ona dair rütbe ve memuriyetine nail olmamak üzere tarih-i habsinden itibaren beş sene müddetle kalebent olarak Midilli'ye nefy ü irsaline...1280/1864." Çoban, s.133.

⁸⁹⁸ "İstanbul'da Cebeci Osman nam mühtedî mahzarında mezbur Osman **kendi halinde olmayıp** üç gün mukaddem mezbur Muhammed'i sol tarafından **bıçak ile amden**...yine hazır bi'l-meclis saatçi Osman'ın dükkanına varıp **dükkanından çık yahud seni öldürürüm diye ihâfe** ve mücellid el-Hac Muhammed'in dükkanını açmağa mübaşeret eylediği ruyet olunmuş iken halen **efâl-ı şeni'asında ısrar ve mahalleyi ateşe verip bazılarını öldürürüm diye ihâfe** ve izrardan **hâli olmayıp** ve birkaç defa tedip ve **karib mahalle nefy olunmuş iken yine mütenebbih olmamağla...bilâd-ı baîdeye nefy...1179/1766.**" İŞSA, İstanbul Mahkemesi, d.no. 25, s. 266. akt. Tekin, s. 64.

⁸⁹⁹ "Üsküdar kadısına ve Bursa naibine, Üsküdar'da Sultaniyesi Mahallesi'nde sakin **Moravî Mustafa kendi halinde olmayıp zenciyye cariyesini darb-ı şedid ile darp u tevcî' eylediğinden başka taraf-ı şer'-i şerîfden li-ecli'n-nush gönderilen adama dahi şetm misilli harekete ictisar etmiş olduğu inha olunmakla merkumun iyal u evladıyla ibreten li's-sairin kavas mübaşeretıyla Bursa'ya nefy u iclası...1244/1829.**" Kavaklı, s. 299.

⁹⁰⁰ Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 350; Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 41.

II. Bayezid Umumi Kanunnamesi m.12'e göre: “*Ve eğer iki kişi birbirine yapışub yakasını yırtsa, kadı ta'zîr ede, cürm yok. Eğer birbirinin saçın sakalın yolsa, sâbit olsa, ganî olsa, cürm 20 akçe, fakir olsa 13 akçe alına.*”⁹⁰¹

Uygulamada da bu kanun hükmünün yürürlüğünü görmekteyiz. 1521 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, Ramazan'ı darb eden Mustafa'ya hem ta'zîr cezası verilmekte hem de para cezasına hükmedilmektedir.⁹⁰² Bu mahkeme kararı darptan dolayı ta'zîrle beraber para cezasının sicile kaydedildiği nadir örneklerden birisidir.

Uygulamada sadece para cezasının verildiği örnekler de mevcuttur. Örneğin 1519 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, birbiriyle dövüşen üç kişiye 240 akçe para cezası verilmektedir.⁹⁰³ Bu kayıt ceza miktarının belirtildiği nadir örneklerden biridir.

I. Selim Umumi Kanunnamesi m.15'e göre bir şahsı okla veya bıçakla vurup yaralayan suçluya ta'zîrle beraber zenginse 200, orta halliden 100, fakirden 50 akçe, m.18'e göre iki kişi birbirine taş veya ağaçla vurup yaralasa ta'zîrle beraber sopa başına bir akçe cürüm alınacaktır.⁹⁰⁴

Dulkadiroğlu Alaüddevle Bey Kanunnamesi m.19-26'ya göre dış çıkarandan 8, taş veya ağaçla kulağı sağır edenden, burun kesenden ve göz çıkarandan diyetin yanısıra 14 altın alınır. Kılıç, ok ya da bıçak çekenden 200 akçe alınır. Bu aletlerle karşı tarafı yaralayandan 14 altın alınır. Bu aletlerle yaralamaya teşebbüste bulunsa ancak yaralama meydana gelmese bile yine 14 altın alınır.⁹⁰⁵

⁹⁰¹ Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 41.

⁹⁰² “*Üsküdar amili Osman meclis-i şer'a nefsi Üsküdar'dan Mustafa nam kimesneyi ihzar edip Ramazan nam şahıs ile döğüştüünüz senden cürüm talep ederim dedikte gibbe'l-inkar ve'l-istişhad ve'l-acz an ikameti'l-beyyine mezkur Mustafa'ya yemin müteveccih oldukda yeminden nükul ettiği sebebden ta'zîr olunup cerimesine hükm olunup sebt-i sicil olundu.926/1521*” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil*, s. 107.

⁹⁰³ “*Nefs-i Üsküdar'ı mukataaya tutan amil Mehmed b. Süleyman meclis-i şer'de ikrar edip dedi ki Manol bostancı ve Nikola meyhaneci ve Yorgi bostancı birbiri ile döğüştüğü ecilden iki yüz kırk akçe cerime aldım deftere sebt et dediği sebebden mezkurun ikrarı deftere sebt olundu. 924/1519.*” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, s. 334.

⁹⁰⁴ Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 90-91.

⁹⁰⁵ Akgündüz, *Kanunnameler*, VII, 158.

Osmanlı uygulaması örneklerinden de anlaşılacağı üzere basit darp ve yaralama suçlarına başka dönemlerde diğer ta'zîr cezaları verilmesine rağmen 16. yüzyılın ikinci yarısında kürek cezalarının daha çok uygulandığını görmekteyiz.

II. YAPTIRIMI BELİRLENMEMİŞ OLAN SUÇLAR

A.ŞAHIŞLARA KARŞI SUÇLAR VE UYGULANAN CEZALAR

1. Şibh-i Amd (Kast/Taksir Kombinasyonu) Öldürme Suçu ve Diyet

Kâtilin öldürmeyi kastetmeksizin kesici, delici ve yaralayıcı olmayan sopa, kamçı, tokat, vb. aletlerle bir kişiyi öldürmesidir.⁹⁰⁶ Şibh-i amd katle diyet öngören hadisin⁹⁰⁷ olması suçun kanuni, müessir fiille ölüm arasında bulunan illiyet bağının olması maddi ve kastın bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Kast/taksir kombinasyonu ile insan öldürmenin asli cezası diyet-i⁹⁰⁸ muğallaza,⁹⁰⁹ (bunu suçlunun âkilesi⁹¹⁰ öder) ve kefarettir (fail öder).⁹¹¹ Ayrıca suçlu varis ise miras⁹¹² ve mûsâ leh ise vasiyetten mahrumiyet yanında ta'zîr yaptırımları ile cezalandırılabilir.⁹¹³ Hatta bu şekildeki bir suç tekerrür haline getiren katile, devlet başkanı toplum için bir maslahat görüyorsa ta'zîren ölüm cezası verebilir.⁹¹⁴

⁹⁰⁶ Kudûrî, s. 184; Merğînânî, II, 445; Molla Hüsrev, III, 91; Halebî, II, 283; Ömer Hilmi, *Mi'yar-ı Adalet*, s. 6.

⁹⁰⁷ İbn Mâce, "Diyât", 5; Nesai, "Kasame", 22.

⁹⁰⁸ Diyet, vermek ödemek anlamında kullanılır. İnsan öldürme ve yaralama suçlarında ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal veya parayı ifade eder. Bardakoğlu, "Diyet", *DİA*, IX, 473.

⁹⁰⁹ Diyet-i muğallaza, diyetin deve cinsinden verilmesi halinde iki, üç, dört, beş yaşına giren develerden 25'er tane toplam 100 adet diyet olarak deve verilmesi. Ömer Hilmi, *Mi'yar-ı Adalet*, s. 71; Bilmen, III, 48.

⁹¹⁰ Âkile, suçlu adına diyet ödemeyi yüklenen suçlunun erkek tarafından akrabası (asabe) veya divan yada benzeri meslek grubu. Aktan, "Âkile", *DİA*, I, 248.

⁹¹¹ Merğînânî, II, 445; Molla Hüsrev, III, 92; Halebî, II, 283; Udeh, II, 178.

⁹¹² Merğînânî, II, 445.

⁹¹³ Ömer Hilmi, *Mi'yar-ı Adalet*, s. 8; Bilmen, III, 58.

⁹¹⁴ İbn Âbidîn, X, 188; Âmir, s. 165.

Ebû Hanîfeye göre silah özelliği taşımayan aletlerle örneğin büyük taş ve sopayla vurma sonucunda ölüm gerçekleşirse faile kısas uygulanmaz Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre ise kısas uygulanır.⁹¹⁵

Osmanlı hukukunda ise her iki görüşe de muvafık fetva ve uygulamalar bulunmaktadır. Fetva mecmualarında bazen iki görüş birlikte ifade edilmektedir. Örneğin büyük sopayla vurularak yaralama olmaksızın gerçekleşen öldürmelerde kısas yerine diyet uygulanacağı ifade edilmektedir. "*Zeyd Amr'ın başına haşeb-i kebîr ile amden vurup lakin cerh etmeyip badehu ol darbtan Amr fevt olsa Zeyd'e kısas lazım olur mu ? Cevap: İmam-ı Azam katında olmaz. Diyet lazım olur.*"⁹¹⁶

Klasik dönem uygulamalarında Ebû Hanîfe'nin görüşü tercih edildiğini görmekteyiz. 1677 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, sopa vurularak gerçekleştirilen öldürme suçu için diyet ödeme kararı verilmektedir⁹¹⁷

Fetva mecmualarında bazen İmameynin görüşü tercih edilerek başa kasten taş ile vurma sonucunda ölüm gerçekleşirse faile kısas uygulanacağı ifade edilmektedir.⁹¹⁸ Klasik dönem fetva mecmualarında İmameyn'in görüşü zikredilmekle beraber incelediğimiz sicillerde bu görüşün genellikle Tanzimat döneminde icra edildiğini görmekteyiz.⁹¹⁹ Ancak bu dönemde Ebû Hanîfe'nin

⁹¹⁵ Merğînânî, II, 444; İbn Âbidîn, VI, 108; Âmir, s. 305-306; *Mv.f.*, "Ta'zîr", XII, 263-264; Başoğlu, "Ta'zîr", 201.

⁹¹⁶ *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 308.

⁹¹⁷ "*Beykoz nam kasaba ahalisinden Mehmed b. Abdullah nam kimesne bade'l-i-îşâ menzilimize girip babamız Melkon'un sağ kulağı üzerine odun ile darp edip ol darptan babamız Melkon helak olup...mezbur Mehmed'e sual olundukta ol dahi cevabında kazıyye minval-ı muharrer üzere olup...sağ kulağının üzerine odun ile darp ettiğimde mezbur Melkon ol darbete helak olmuş idi diye bi tav'ihî ikrar ve itiraf etmeğîn...mezbur Melkon'un tamam diyeti onbin dirhem-i şer'î fiddîyi mezbur Mehmed müdde'ün-ı mezburuna eda ve teslim etmek üzere hüküm...1087/1677.*" İKS, İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 241.

⁹¹⁸ "*Zeyd, Hind'in başına amden taşla vurup Hind'in başı yarılıp mecruh olup ol cerhten kalkmadan müteessiren fevt olsa Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Kısas olunur.*" *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 284.

⁹¹⁹ "*Harput Eyaleti Çemişgezek Kazası sakinlerinden katilen vefat eden Abdullah b. Hacı Fırat'ın ... Mehmed b. Ahmed ile meclisde...merkum Mehmed müteveffa-yı merkum Abdullah'ı katil kasdıyla kebir taş ile başına amden ve bi-gayr-ı hak darp ve cerh ederek müteessiren vefat eylediği tav'an ikrarıyla sabit ve mütehakkık ve kâtil-i merkumun kisasına hükm-i şer'î lahık olduğu bâ-mazbata...*" BOA, KD, d.no. 7, h.no. 50. akt. Turan, s. 94. Diğer örnek için bk. BAŞŞ, d.no. 753, h.no. 17. akt. Tatoğlu, 753 Numaralı Şer'îyye Siciline Göre Balıkesir'de Ekonomik, Sosyal ve Dini Hayat, s. 110; "*Hamid Sancağı dahilinde Eğirdir Kazası'nda bundan akdem mecruhen vefat eden Koca Ademoğlu Mevlana Mehmed b. Mehmed'in.. maktûl-u merkumun katili*

görüşüne göre de hüküm verilmektedir. 1853 tarihli tarihli Mardin mahkemesindeki bir kayıтта, taş vurularak gerçekleşen öldürme suçunda diyet ödenmesine hükmedilmektedir.⁹²⁰

Bu örneklerden hareketle Tanzimat döneminde mezhep içi farklı görüşlerin klasik döneme göre daha fazla uygulamaya yansıdığı şeklinde bir değerlendirme yapabiliriz.

Osmanlı uygulamasında bazı örneklerde diyetin yanında ayrıca ta'zîr cezası olarak hapis cezası verilmektedir. 1861 tarihli Mardin mahkemesi kadı defterindeki bir kayıтта, zehirleme ve tokmak vurma sonucunda katil işleyen Ayşe isimli kadın hakkında, veresininin affetmesiyle kısas sakıt olup diyet ödemesine ayrıca ta'zîr cezası olarak da, katilin kadın olmasından dolayı onbeş sene olan kürek cezasının hapis cezasına çevrilmesi ve teşhir edilmesine karar verilmektedir.⁹²¹

bulunan Hacı Ablalu Aşireti ahalisinden Mehmed b. Süleyman ile meclisde ber nehc-i (yol) şer'î hin-i tarafülünde merkurum Mehmed yedinde bulunan kebir sopa ile müteveffa-yı merkurum Mevlana Mehmed'in başına bi-gayr-ı hak amden darp ve cerh ederek müteessiren üç gün mürurunda vefat eylediği udul-u ahrar-i rical-i müsliminden ve aşiret-i merkume ahalisinden...sabit ve mütehakkık ve katil-i merkurumun icra-yı kısasına...1274/1858" BOA, KD, d.no. 7, h.no. 65. akt. Turan, s. 113. Diğer örnek bk. BOA, KD, d.no. 7, h.no. 68. "Siroz Sancağı Bala Karyesi sakinlerinden olup bundan akdem katilen vefat eden Ahmed b. Ali'nin. ..müteveffa-yı merkurum Ahmed neharen merada koyunlarını ra'î için koyuverip kendisi uyur iken merkurum Yorgi yedinde bulunan haşeb-i kebir ile alnuna ve tepesine ve sağ kulağı üzerine amden ve bi-gayr-ı hak darp ve cerh ederek müteessiren vefat eylediği tav'an ikrar etmiş olduğu karye-i mezkure ahalisinden ve Heresno v. Usezbo ve Nikola v. Elba nam kimesneler şahadetleriyle sabit ve mütehakkık ve katil-i merkurumun icra-yı kısasına hükm-i şer'î lahık olduğu...1274/1858" Akt. Turan, s. 116; Diğer örnek için bk. a.eser. s. 175.

⁹²⁰ "Mardin Sancağı Menzil karyesinde sakin iken vefat eden Ahmed b. Ahmed'in.. kimesnenin mülkü olmayan tarlada neharen taş ile katil etmiş oldukları cihetle sual olunup mucib-i şer'îsini...maktûl-ı merkurumun diyeti olan on bin dirhem şer'î gümüşün her bir sülüsü bir sene cem'an üç sene tamamına dek vermek üzere rabt olunduğu...1269/1853." MRŞS, d.no. 201, h.no. 87. akt. Akay, Veysi, 201 Numaralı Mardin Şer'îyye Sicili, s. 78; Diğer örnek için bk, GŞS, d.no. 98, h.no. 138/1. akt. Yüce, Sema, 98 Numaralı Gaziantep Şer'îyye Sicili (H.1155/M.1742-1743) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 114.

⁹²¹ "Mardin Sancağı Kök Karyesi sakinlerinden olup mesmumen ve madruben vefat eden Yusuf'un veresesi kâtilesi kız karındaşı Aişe'nin icra kılınan mürafaalarına mezbur Yusuf emvaline vaz-ı yed eylemesinden dolayı beynlerinde hasil olan münazaata mebni fare otu tabir olunan sem ile tesmîm ve kebir tokmak ile başına darp edilerek merkurumun müteahhiren fevt olduğu ikrarı ile sabit ve icra-yı kazasına hükm-i şer'î lahık olduktan sonra verese-i maktûleden validesi kâtile-i mezbureyi kısasından afv etmesiyle kısas sakıt ve verese-i saire hakkında diyete münkalıp olmuş olduğu anlaşılmiş ve ber-mantuk-i ilam maktul-ü merkurumun fiddadan diyeti olan on bin dirhem-i şer'îden verese-i sairenin hisse-i şer'îyyesini kâtile-i mezkurenin eda eylemesi lazım geleceği canib-i fetevahaneden beyan kılınmış olduğundan ve bu makule kısasdan afv olunan kâtilin müebbeden veyahut on beş seneden ekal olmamak üzere müvakkatan küreğe konulması... mezburunun husumeti haline riayeten teşhirinden ve Mardin'in merkezi olan Ergani

Fetva mecmualarında el ile darp sonucu gerçekleşen öldürmelere diyet ödeneceği ifade edilmektedir. “*Zeyd Amr’ın göğsüne yumruk ile darbedip katleyelse Zeyd’e ne lazım olur? Cevap: Diyet.*”⁹²² Uygulamada da bu tür suçlara diyet ödeme hükmü verilmektedir. 1581 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıtta, el ile darp sonucu meydana gelen öldürme suçuna diyet ödeme hükmü verilmektedir.⁹²³ Suda boğarak öldürme suçunda da diyet ödenmektedir⁹²⁴

Fetva mecmualarında iple boğarak öldürmelerde de diyet cezası ödeneceği ifade edilmektedir. “*Hind zevci Zeyd ile bir menzilde sakin iken Hind ecânibden Amr ve Bekir'i gece ile menzilimize gelin Zeyd'i katl edin deyi emr etmekle Amr ve Bekir dahi gece menzile girip badehu Zeyd yatarken Zeyd'in boğazına ip takup bir tarafına Amr ve tarafı âharına Bekir yapışup Zeyd'i boğup helak eyleseler mezburlara ne lazım olur? Cevap: Hind'e ta'zîr-i şedîd ve habs-i medîd Amr ve Bekir'e diyet lazım olur.*”⁹²⁵

2. Şibh-i Amd (Kast/Taksir Kombinasyonu) Öldürme Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Osmanlı hukukunda kast/taksir kombinasyonu ile öldürme suçlarına diyetle beraber veya sadece ta'zîr cezası olarak siyaseten katl, hapis ve sürgün uygulanmaktadır.

Madeni'ne irsalinden sarfı nazarla hükm-i mezbure tevfikân ve habsî tarihinden itibaren on beş sene müddetle mahallinde nisâyâ mahsus mahbesde tevkîf olunması...1277/1861.” MRŞS, d.no. 244, h.no. 14b/1. akt. Sağlam, Sevim, 244 Numaralı Mardin Şer'iyeye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirmesi) (H.1277-80/M.1860-63), s.37.

⁹²² Fetâvâ'yı Feyziye, s. 444.

⁹²³ “*Sadi nam kadı babam Bali nam kimesneyi dövüp onun darbından babam fevt olup muma-ileyhe diyet lazım olup iki binini verip bâkîsine oğulları Ahmed ve Ali kefil bi'l-mâl olmuşlardır... 988/1581.*” İKS, Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil, s. 346.

⁹²⁴ “*Akşam namazı merhum Tahir mezbure Şerife bt. Mehmed'i mahall-i mezkurdan câri nehr-i Fırat'a amden bi-gayri hak ilkasıyla bir kere ga'rina vasıl olup ve yine çıkup tekrar batıp garikan gaip olup bu vechile amden bi-gayri hak katl eylemiştir diye müttehidü'l-lafz ve'l ma'nâ eda-yı şahadet eylediklerinden bade't-tezkiye şahadetleri makbul olmağın diyet-i kamile lazım gelmeğın...*” HŞS, d.no. 392, h.no. 170. akt. Avcı, Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler, s.135.

⁹²⁵ Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s.305.

a. Siyaseten Katl Cezası

Hanefilere göre kast/taksir kombinasyonuyla öldürme suçunu itiyad haline getiren katile, ülülemr toplum için bir maslahat görüyorsa ta‘zîren ölüm cezası verebilir.⁹²⁶ Osmanlı fetva mecmualarında da değnek vurarak öldürmeyi itiyad haline getiren suçluya idam cezası verileceği ifade edilmektedir. “*Zeyd Amr’ı değnek ile darb ve kara bere edip ol darbdan sahib-i firâş olup kalkmadan müteessiren fevt olsa Zeyd’e ne lazım olur? Cevap: Diyet, eğer adeti ise katlolunur.*”⁹²⁷

b. Hapis Cezası

Kesici alet kullanmadan gerçekleştirilen öldürme şekillerinden birisi zehirleme suretiyle gerçekleşmektedir. Osmanlı dönemi fetva mecmualarında bu suça diyet veya şiddetli değnekle beraber hapis cezası verileceği ifade edilmektedir. Mağdur zehiri kendi eliyle içtiyse zehiri verene ta‘zîr, failin kendisi maktule içirdiyse faile diyet ödettirilir.⁹²⁸

Osmanlı uygulamasında öldürücü aletlerle gerçekleştirilmeyen öldürme suçuna ta‘zîr olarak kürek cezası verildiğini görmekteyiz. 1563 tarihli bir mahkeme kaydında kesici aletle gerçekleştirilmemiş öldürme suçuna kürek cezası verilmektedir.⁹²⁹ 1703 tarihli mahkeme kararında değnek ile gerçekleştirilen öldürme suçuna kürek cezası tatbik edilmektedir.⁹³⁰

Osmanlı uygulamasında bazen diyete ek olarak ta‘zîr cezası da verilmektedir. Örneğin 1847 tarihli Konya mahkemesindeki bir kayıta, taksirle öldürmenin darpla

⁹²⁶ İbn Âbidîn, X, 188; Âmir, s. 165; *Mv.f*, “Ta‘zîr”, XII, 263-264; Başoğlu, “Ta‘zîr”, 201.

⁹²⁷ *Behcetü'l-fetâvâ*, s. 605; Tekerrür eden öldürme fiiline siyaseten katl cezası öngörüldüğüne dair maddeler için bk. Ömer Hilmi Efendi, *Mi‘yar-ı Adalet*, m. 23, 40, 61.

⁹²⁸ “*Zeyd’in zevcesi Hind ile Amr ittifak edip Zeyd’i mezbura zehir içirip helak ettiklerini tav’an ikrar eyleseler mezburlara ne lazım olur? Cevap: Elleri ile içirdiler ise diyet lazımdır. Zeyd kendi içti ise ta‘zîr-i şedid ve haps-i medid lazımdır.*” Düzdağ, s. 154.

⁹²⁹ “*Kendi karyelerinden İstefan (adlı) bir kafiri sarhoş darp edip öldürdüğü kendi ikrarı ile hüccet olunmuştur. Silah ile katletmediği için kısas olunmayıp küreğe gönderildi. 970/1563.*” Akt. İpşirli, “XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler” *İÜFTED*, sy.12, s. 221.

⁹³⁰ “*Zimmiler kendi hallerinde olmayıp yine kaza-yı mezbure tabi Kafir nam karye sakinlerinden Mehmet nam kimesnenin başına değnek ile darp ve katl eyledikleri hüccet-i şer‘iyye ile olunmakla mezburlar ıslah-ı nefis edincek kürek çekmek üzere tersane zindanına vaz olunmak... 1113/1703.*” BOA.MD, d.no. 113, h.no. 73. akt. Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s.141; Diğer örnek için bk. GŞS, d.no. 64, h.no. 284. akt. Narinç, *64 Numaralı Gaziantep Şer‘iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1123-1124/M.1711-1712)*, s.215.

gerçekleştiği bir örnekte, hamile hanımını darp ederek ceninin düşmesine ve kadının ölümüne neden olan kocaya cenin için gurre, hanımı için diyet ayrıca ta'zîr cezası olarak da 5 yıl kürek cezasına hükmedilmektedir.⁹³¹ Tanzimat dönemindeki başka bir kayıttan hanımı Kezban'ı döverek ölümüne sebebiyet veren Hasan'a bir sene hapis cezası verilmektedir.⁹³²

1858 CK m.177 zeyli: "*Katil kastıyla olmaksızın ika edilen darptan müteessiren madrup vefat ederse, fail 5 seneden ekall olmamak üzere muvakkaten küreğe konulur.*"

c. Sürgün Cezası

Osmanlı uygulamasında değnekle darp ettirerek öldürme suçunu işleyen azmettiriciye diyetle beraber sürgün cezası da verilmektedir. 1851 yılında Konya Valiliğinden ayrılan Hasan Hakkı Paşa, kendisine Han Kazasında konaklaması konusunda gerekli hazırlığı yapmayan Kaza Müdürü Veli Ağa'yı direğe bağlattırarak 400 değnek vurdurması ve mağdurun ölümüne sebep olmasından dolayı Paşa hakkında soruşturma açılmaktadır. Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'de yargılanarak diyet cezası yanısıra görevden el çektirme ve 5 yıl süreyle Tokat'a sürgün cezası verilmektedir.⁹³³

⁹³¹ "Larende Kazası sakinelerinden müteveffiyeye Şerife nam hatunun verese-i vekaleten ve vesayeten kâtili zevci Mustafa nam ile bi't-terafu kâtil-i merhum müteveffiyeye-i mezburenin başından darp etmesiyle kulaklarından dem cereyan ve hark ve tesirinden naşi cenîn meyyit ilkâ ederek ol vechile müteveffiyeye olduğundan bahisle mucib-i şer'îsi dava ve kâtil-i merhum dahi suret-i inkarda bulunmuş ise de verese-i mezbure atıyyen beyyine ile isbat-ı müdde'â etmiş olduğundan lazım gelen gurre ve diyet-i mer'enin verese-i merhumeye edası bi't-tenbih kâtil-i merhum mahbesde tevkîf kılındığı...ol-vechile mezburenin müteveffiyeye olduğu mütehakkık olarak cenîn-i mezkurenin guresinin sene-i vâhidede ve maktûle-i mezburenin tamam-ı diyetinin üç senede verese-i mezbureye mukassten edası kâtil-i merkuma lazım geleceği canib-i fetvâhaneden ifade ve itâ kılınmış olduğundan diyet maddesinin ber-nehc-i şer'i tesviyesiyle kâtil-i merkumun dahi bu tarafa celbiyle kanun-u ceza ahkamı iktizasınca tersâne-i âmirede beş sene müddetle vaz'ı kürek olunması...1263/1847." KŞS, d.no. 80, h.no. 13/2. akt. Eroğlu, s.143.

⁹³² Akt. Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, s.125.

⁹³³ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 141.

1853 tarihli başka bir kayıta ise hamile kadını darp ederek ceninin düşmesine sebep olan suçluya *gurre*⁹³⁴ ödettilmektedir. Ayrıca sicilde kadının ölmesi durumunda suçluya müddetsiz sürgün cezası verileceği ifade edilmektedir.⁹³⁵

3. Hataen (Taksirle) Öldürme Suçu ve Diyet

Taksir terimi hata kavramını karşılamak üzere 1858 Osmanlı Ceza Kanununun yürürlükte olduğu dönemde hukukumuzda girmektedir.⁹³⁶ Taksirle öldürme, bir şahsın başka bir kimseyi yanlışlıkla öldürmesidir. Bu ya suçun madi konusunda hata, bir av hayvanına ya da düşman zannettiği birine ateş etmişken bir şahsı yanlışlıkla öldürmekle, ya da fiilde hatadır (sapma), başka bir hedefe atarken yanlışlıkla bir insanı öldürme şeklinde olabilir.⁹³⁷ Ya da bir şahsın kazdığı kuyuya bir insanın düşüp ölmesi şeklinde de olabilir. Bu şekilde meydana gelen ölümlere taksirle öldürme denilir.⁹³⁸

Hata ile öldürmenin yaptırımını ayetle⁹³⁹ belirlenmektedir. Hata ile öldürenin cezası kefarete, ta'zîr ve diyet-i muhaffefedir.⁹⁴⁰ Bu diyeti de suçlunun âkilesi öder.⁹⁴¹

Hata ile öldürmenin cezasını bildiren ayet suçun kanuni, failin fiiliyle ölüm sonucu arasında illiyet bağının bulunması maddi ve failin fiili bilerek yapması ancak

⁹³⁴ Gurre, "düşürülen ceninden dolayı verilmesi gereken mali tazminat", tam diyetin yirmide biridir. 5 deve, 50 dinar veya 500 dirhemdir. Koçak, Muhsin, "Gurre", *DİA*, XIV, 211.

⁹³⁵ "*Tersâne-i âmirem yoklama odası ketebesinden Latif'in Eyüb civarında vaki Takyeci mahallesi sakinlerinden Emine hatunun gelini Münire'yi darp ederek mütebeynü'l-hulka bir meyyit cenîn ilkâsına sebep olduğu şer'an sabit olarak cenîn-i meyyitin deyni tesviye kılınmış olmağla merkumun bu vechle vaki olan hareket-ı redîesi tedibi müstelzem idiğinden mezbure Münire bundan dolayı müteessiren müteveffîye olur ve yâhûd bür-i tâm hususla merkumeye bir nesne tahaddüs ederse anın dahi ber-nech-i şer'-i şerîf icabı icra kılınmak üzere merkumun kendisini tedip ve emsalini terhib zımında bilâ-müddet Rodos'a nefy u tağrib olunması...1269/1853.*" Akıllı (Acar), s. 334.

⁹³⁶ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 105.

⁹³⁷ Merğînânî, II, 445; Halebî, II, 284; Behnesi, *el-Kisâs fi fikhî'l-İslâmî*, s. 153.

⁹³⁸ Mâverdî, s. 304.

⁹³⁹ "Taksirle bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir" Nisâ, 4/92.

⁹⁴⁰ Diyet-i muhaffefe, diyet-i kamile de denir. İki yaşına girmiş 20 erkek deve ve 20 dişi deve, üç, dört ve beş yaşına girmiş 20 şer deve. Toplam 100 deve. Udeh, II, 176; Bilmen, III, 36.

⁹⁴¹ Mâverdî, s. 304; Merğînânî, II, 445.

neticeyi öngörememesi neticesinde mağdurun ölümüne sebebiyet vermesi manevi unsuru oluşturur.

Osmanlı hukukunda da taksirle öldürme suçu diyet ödeme ile karşılık bulmaktadır. Fetva mecmuaları⁹⁴² ve uygulamada diyet ödeme örnekleri mevcuttur. Örneğin 1861 tarihli kayıta, hataen tabanca ile öldürmede faile diyet ödettilmektedir.⁹⁴³ Benzer bir örnekte havaya atılan kurşunun yanlışlıkla ölüme sebep olmasından dolayı faile diyet ödeme hükmü verilmektedir.⁹⁴⁴ Hataen gerçekleşen trafik kazasında ölen çocuğun diyeti faile ödettilmektedir.⁹⁴⁵

4. Hataen (Taksirle) Öldürme Suçu ve Ta‘zîr Cezaları

Osmanlı hukukunda taksirle öldürme suçu diyet ödettilmesi yaptırımını yanında dayak ve hapis ile karşılık bulmaktadır.

a. Dayak Cezası

Osmanlı fetva kitaplarında taksirle öldürme suçuna şiddetli ta‘zîr cezası uygulanacağı ifade edilmektedir: *“Zeyd-i müteveffânın zevcesi Hind’den bir yaşındaki oğlu Amr ile üç yaşındaki oğlu Bekir’i Hind ile Hind’in anası Hatice’nin elinden cebren Zeyd’in babası ve kardeşleri alıp evlerine ilettiklerinde Bekir ocağa düşüp yanıp fevt olup Amr dahi inek sütü ile beslediği ecilden fevt olup ölse şer‘an Zeyd’in babası ile kardeşlerine ne lazım olur? Cevap: Ta‘zîr-i şedîd lazımdır.”*⁹⁴⁶ Bu

⁹⁴² *“Zeyd tüfenk tabancasını dürtme için tahrik eder iken tüfenk hataen atılıp kurşunu Amr’a isabet etmekle Amr fevt olsa Zeyd’e ne lazım olur? Cevap: Diyet.”* Behcetü’l-fetâvâ, s. 444.

⁹⁴³ *“Balıkesir kazası ahaliyelerinden bundan akdem katilen fevt olan Kezbân...maktûle-i mezbure Kezban’ın kâtîli olmak üzere ahz ve ihzar olunan Karakeçili cemaatinden Mehmed b. Hasan nam sabî muvacehesinde terafularında...Kavaklı Pınar nam mahalde düğün yerinde belindeki tabanca hataen ateş alıp maktûle-i mezburenin sağ kulağından kurşun isabet edip sol kulağından hurûc etmekle ol ânda müteessiren fevt olmağla mucib-i şer‘isini bi’l-asâle ve bi’l-vekalâ taleb ederiz deyi bade’d-dava ve l-istintak kâtîl-i merkum Mehmed-i sabî cevabında cerh-i mezkurun hataen kendisinden sudurunu ve cerh-i mezkurun tesirinden naşi müteessiren fevt olduğunu tav‘an ikrar etmekle mucibi olan diyet-i mer’e sîm-i halisden beş bin dirhem-i şer‘î sîm-i vârisân-ı mezburan Mustafa ve diğer Mustafa’ya eda ve teslime katil-i mezbur Mehmed’e tenbih olunduğu...1276/1861.”* BAŞS, d.no. 753, h.no. 161. akt. Tatoğlu, 753 Numaralı Şer‘iyye Siciline Göre Balıkesir’de Ekonomik, Sosyal ve Dini Hayat, s. 237; Diğer örnek için bkz. KHSS, d.no. 590, h.no. 42b/167. akt. Avcı, Abdulhamit, 590 Numaralı Karahisar-ı Sâhib Şer‘iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, s. 362.

⁹⁴⁴ MRSS, d.no. 201, h.no. 24. akt. Akay, 201 Numaralı Mardin Şer‘iyye Sicili, s. 36.

⁹⁴⁵ Çavuşzâde, Dürrü’s-sukûk, II, s. 237-238.

⁹⁴⁶ Düzdağ, s. 34.

örnekte taksirle öldürmeye sebep oldukları için diyet yerine ta‘zîr cezası öngörülmektedir.

b. Hapis Cezası

1858 CK m.182’ye göre: “Bir kimse bir şahsı hatâen itlaf eder veyahut bi-gayr-i kasdın telef-i nefisine sebep olur ise, **verese-i maktûlün hukûk-ı şer‘iyyesi bi’l-muhakeme istifâ olunduktan sonra, eğer bu cerh ve darp keyfiyeti dikkatsizlikten ve nizâmâta riayetsizlikten neşet etmiş ise, altı aydan iki seneye kadar hapis ile mücâzât olunur.**”

1851 CK I. Fasil m. 13’e göre: “Madde-i katl amden olmayıp hatâen olduğu takdirde o makûle hatâen olan maktûlün kâtili kendisinden o misillü ef‘âl vuku bulmamış kimesne olduğu ve sabıkası olmayup hakkında hüsn-i şehâdet olunarak mazinne-i sû’ olmadığı inde’ş-şer‘ tebeyyün eder ise yalnız icab-ı şer‘îsinin iktizâsıyla iktifâ olunup mazinne-i sû’ olduğu halde nizâmen bir sene müddet için küreğe veya prangaya vaz’ı râhî oluna” Bu kanun maddesindeki mazinne-i sû (sabıkalı, töhmet sahibi) olan kişiye şer‘î diyet ödetilmesinin yanısıra prangabent cezası uygulanması örneğini 1842 tarihli uygulamada görmekteyiz.⁹⁴⁷

5. Hataen (Taksirle) Yaralama Suçu ve Diyet

Yaralama fiilleri iki kısımdır ya kasten ya da hataendir. Şibh-i amd yaralama yoktur.⁹⁴⁸ Hataen (taksirle) yaralama, “yaralama kastı olmaksızın tedbirsizlik, dikkatsizlik (teseyyüp) emir ve nizamlara riayetsizlik, meslek ve sanatta acemilik sonucu bir kimsenin vücuduna acı verme, sağlığının ya da algılama yeteneğinin bozulmasına sebep olmadır.”⁹⁴⁹

⁹⁴⁷ “Kâtîl-i merkum, maktûl-u merkumu amden katletmeyip dağ hayvanı zannıyla tüfenk endaht ederek kazaen idam etmiş olduğu anlaşılmiş ve bu makule kendisine hataen madde-i katl sadır olan kimesnenin bu makule ef‘alde bir güne sabıkası olmayıp hakkında hüsnü şahadet olunarak mazinne-i sû’ olmadığı inde’ş-şer‘ tebeyyün eylediği halde yalnız **diyetle iktifa ve mazinne-i sû oldu ise yine tediye-i diyetle beraber nizâmen bir sene müddet için küreğe vaz’** ve ilka olunması...tediye-i diyetle adem-i kudretine nazaran vaz-ı kürek için bu tarafa gönderilesi lazım gelmeyerek muahharan karargir olan hüküm iktizasınca merkum Küre-i nühas madenine gönderilerek orada...tarihinden itibaren **bir sene müddet ücret-i cariye ile prangabent** olarak... 1257/1842.” BOA, AD, d.no.370, s.114. akt. Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 392.

⁹⁴⁸ Merğînânî, II, 446.

⁹⁴⁹ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 393.

Nisa (4/92) ayeti suçun kanuni, “Fiili bilerek ve isteyerek işlemesine rağmen neticeyi öngörmesi beklenirken öngörememesi sebebiyle hareketinden vazgeçmemesi, bu hareket sonucunda bir başkasının vücuduna acı vermesi veya sağlığının ya da algılama yeteneğinin bozulmasına neden olması gibi bir neticenin gerçekleşmesi”⁹⁵⁰ maddi ve “failin, fiilinden doğacak zararlı sonucu hiç istemese bile, meydana getirdiği bu zararı önceden tahmin etmek ve bundan kaçınmak mümkün olduğu halde böylesine bir sonuca sebep olan tedbirsizlik, dikkatsizlik, emir ve nizamlara riayetsizlik gibi kendisine isnad edilebilen bir kusurun mevcudiyeti”⁹⁵¹ manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Taksirle yaralamanın yaptırımı erş⁹⁵² veya diyettir.⁹⁵³ Ebû Hanîfe, Mâlik ve İbn Hazm hataen yaralamalarda ta‘zîr cezasının gerekmeyeceğini söylerler.⁹⁵⁴ Mısırlı hukukçu Abdulaziz Amir ise, tedbirsizlik, dikkatsizlik ve benzeri sebeplerden dolayı meydana gelmiş hataen yaralamaların sadece diyet veya erşle cezalandırılmasını yeterli görmez. Toplumun genel menfaati için hataen yaralamalara da ta‘zîr cezası verilmesi gerektiğini savunur.⁹⁵⁵

Osmanlı hukukunda hataen yaralamalarda diyet ödenmesine hükmedilmektedir. 1671 tarihli Eyüp mahkemesindeki bir kayıta, beygirin hataen bir cariyeyi tepelemesinden dolayı beygiri sevk ve idare eden şahsa diyet ödettirilmektedir.⁹⁵⁶ 1681 tarihli Ankara mahkemesindeki bir kayıta ise hataen cirit sopasının göz çıkarmasından dolayı faile diyet ödettirilmektedir.⁹⁵⁷

⁹⁵⁰ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 170.

⁹⁵¹ Dağcı, s. 77.

⁹⁵² Erş, şahıs aleyhine işlenen ve ölümle sonuçlanmayan yaralama ve sakat bırakmalarda mağdura ödenmesi gereken mali karşılık. Erş ile diyet bazen eş anlamlı kullanılır. Şafak, “Erş”, *DİA*, XI, 307. Yaralama ve kesmeden dolayı verilmesi gereken diyete erş denilir. Bilmen, III, 36.

⁹⁵³ Kâsânî, VII, 312; Âmir, s. 133.

⁹⁵⁴ Âmir, s. 172.

⁹⁵⁵ Âmir, s. 171.

⁹⁵⁶ “...işbu tarih-i kitab günü vakt-i subhda işbu hazıra bi'l-meclis cariyeye-i memlukem sağîre-i mezbure Rahime medine-i mezbure sükunda hamam kurbunda kendi halinde giderken merkum **Martin bir yüklü bargiri sevk ederek gelip cariyeye-i memlukem sağîre-i mezbureyi çiğneyip sağ ayağını mecruh etmekle merkum Martin'den dava ve mucibi icra murad eylediğimde merkum Martin sağîre-i mezbureyi hataen çiğnemiştir** deyi ikrar etmeğin beynimizde...**beş yüz fiddî nakd-i râyic fi'l-vakit akçe üzerine inşâ-i akd-i sulh edip...1081/1671.**” İKS, *Eyüb Mahkemesi* 82

6. Hataen (Taksirle) Yaralama Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Osmanlı hukukunda hataen yaralamalarda diyetin yanısıra ta'zîr cezası olarak hapis ve para yaptırımları öngörülmektedir.

a. Hapis Cezası

1858 CK m.183'e göre: *"Bir kimse bir şahsı hatâen cerh ve darp eder veyahut bi-gayri kasdın yaralanmasına ya berelenmesine sebep olur ise, masarîf-ı cerrahiyesi ve bir uzvun kat' ve tatilini mûcib olduğu takdirde diyet-i şer'îyyesi istifâ olunduktan sonra eğer bu cerh ve darp keyfiyeti dikkatsizlikten ve nizâmâtâ riayetizlikten neşet etmiş ise bir haftadan iki aya kadar hapis dahi olunur."* İncelediğimiz sicillerde bu kanun maddelerinin yürürlüğünü göremedik.

b. Para Cezası

Dulkadiroğlu Alaüddevle Bey Kanunnamesi m.19-26'ya göre, diş çıkarma, taş veya ağaçla kulağı sağır etme, burun kesme ve göz çıkarma fiilini hata ile yapandan diyetin yanısıra 5 altın alınır.⁹⁵⁸

7. Çocuk Düşürme ve Düşürtme Suçu ve Diyet

İslam hukukunda henüz doğmamış anne rahmindeki çocuk demek olan cenin için, hukukun çeşitli dallarıyla (nesep, miras, vakıf ve vasiyet) alakalı birçok hüküm konularak ceninin hakları ayrıntılı bir şekilde düzenlenmektedir.⁹⁵⁹ Ceza hukuku

Numaralı Sicil, s. 137; Diğer örnek için bk. İŞSA, İstanbul Bab Mahkemesi, d.no. 235, h.no. 61/b. akt. Tekin, s. 72.

⁹⁵⁷ *"Kochisar Kazası havalisinden sakin-i ekrad taifesinden Ali b. Davud nam kimesne mahfil-i kazada yine taife-i mezbureden Maksud b. Murad mahzarında üzerine dava edip tarih-i kitabdan iki sene mukaddem Kokez nam karye kurbunda **cirid oynarken mezbur Maksud'un remy eylediği ciridi hataen sağ gözüme isabet edip ihrac etmiştir** sual olunub yedimde olan fetavayı şerife mucibince lazım gelen diyetini aliverilmek matlubumdur dedikde gibbe's-sual mezbur Maksud cevabında fi'l-vaki' tarih-i merkurunda karye-i mezbure kurbunda cirid oynar iken remy eylediğim ciridim hataen mezbur Ali'nin sağ gözüne isabet edip ihrac eyledi diye bi't-tav' ikrar ve itiraf etmeğin alâ mucib-i ikrar müddei-i mezburun **hataen urub ihrac eylediği sağ gözünün şer'an lazım gelen nısf diyetini** (bedendeki çift azaların birinin diyeti yarım (50 deve) diyetdir. Halebî, II, 296.) muddei-i mezbura eda etmek üzere mezbur Maksud'a tenbih olunup...1091/1681."ANŞS, d.no. 61, h.no. 100/1. akt. Tezal, Fuat, 61 Numaralı Şer'îyye Sicil Defterine Göre "Ankara'da İctimai ve İktisadi Hayat" (1680-1682), s. 201.*

⁹⁵⁸ Akgündüz, *Kanunnameler*, VII, 158.

⁹⁵⁹ Uzunpostalcı, Mustafa, "Cenin", *DİA*, VII, 369-370.

açısından da, çocuk düşürtme ichad, ıskat ve tarh terimleriyle,⁹⁶⁰ çocuk düşürme ise imlas terimiyle karşılanarak⁹⁶¹ ceninin düşürülmesi ile ilgili hukuki hükümler söz konusudur. Annenin veya başkasının müdahalesiyle çocuğun düşmesi halinde cenin için hamilelik esnasında sabit olan miras, vasiyet ve vakıfla alakalı haklar, sağ doğduktan sonra ölen çocukta olduğu gibi mirasçılara intikal eder.⁹⁶²

Ayetler⁹⁶³ ve hadis⁹⁶⁴ suçun kanuni, hamile kadının çocuğunun normal doğum zamanından önce düşürülmesi maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturur.

Gebe bir kadını döverek veya korkutarak henüz hılkati (organları) belirmemiş bir et parçasının düşmesine neden olan şahıs, şiddetli ta‘zîr ve hapisle cezalandırılır. Şayet düşen parça hılkati belirmiş bir cenin ise faile gurre⁹⁶⁵ ödettilmesinin yanısıra ta‘zîr cezası da uygulanır.⁹⁶⁶

Cenin sağ olarak düşerde sonradan ölürse gurre değil tam diyet ödenir. Hanefilere göre, gurreyi ceninin düşmesine sebep olan kişinin âkilesi öder.⁹⁶⁷ Gurre ve ta‘zîrden başka kefarete verilip verilmeyeceği ihtilaf konusu olmuştur. Ebû Hanîfeye göre, kefarete vacip değil menduptur. Şafîîye göre ise kefarete verilmesi vaciptir.⁹⁶⁸

Osmanlı hukukunda da çocuk düşürme suçu için diyet ödettilmesi örnekleri mevcuttur. Fetva mecmualarında hılkati belirmiş çocuğun düşmesine sebep olan anneye gurre ödettilmektedir. “Zeyd’in zevcesi Hind-i hâmil Zeyd’in izninsiz ıskât-ı

⁹⁶⁰ Mv.f, “İchâd”, II, 56.

⁹⁶¹ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 394.

⁹⁶² Çeker, Orhan, “Çocuk Düşürme”, *DİA*, VIII, 365.

⁹⁶³ “Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de biz rızıklandırırız. Onların öldürülmesi büyük bir suçtur.” (İsra, 17/31) Benzer anlamdaki diğer ayetler: En’am, 6/151; Tekvir, 81/8-9.

⁹⁶⁴ Hz. Peygamberin hamile kadının çocuğunu düşüren diğer kadına gurre ödetmesini içeren hadis. Buhârî, “Diyât”, 25; Tirmizî, “Diyât”, 15.

⁹⁶⁵ Gurre, "düşürülen ceninden dolayı verilmesi gereken mali tazminat", tam diyetin yirmide biridir. 5 deve, 50 dinar veya 500 dirhemdir. Koçak, Muhsin, “Gurre”, 211.

⁹⁶⁶ Bilmen, III, 319.

⁹⁶⁷ İbn Âbidîn, X, 252; Molla Hüsrev, II, 109.

⁹⁶⁸ Merğînânî, II, 476.

cenin için ilâc etmekle Hind müstebînü'l-hulka bir cenîn-i meyyit ilka eylese Hind'e ne lazım olur? Cevap: Gurre lazım olur ki beşyüz dirhemdir.”⁹⁶⁹ 1766 tarihli bir mahkeme kaydında, İznikmid sakinlerinden olan Ebûbekir'in boşandığı karısı Ayşe'den kendisinden habersiz ilaç içerek üç kere çocuk düşürmesi sebebiyle şikayetçi olmasını ve üç çocuğunun diyetini talep ettiğini görmekteyiz.⁹⁷⁰

Fetva mecmualarında darp sonucu hılkati belirmiş çocuğun düşmesine sebep faile gurre ödettirme ve ta'zîr cezası verileceği ifade edilmektedir.⁹⁷¹ Düşen cenin ikiz ise iki gurrenin gerekeceği fetvalarda ifade edilmektedir.⁹⁷²

1714 tarihli Antep mahkesindeki bir uygulamada, zimmi bir kadının hılkati belirmiş çocuğunun düşmesine sebep olan müslüman hakkında "mucibiyle hükmedilmesi" kararı verilmektedir. Buradaki hükmün gereği gurre ödeme olmalıdır.⁹⁷³ 1676 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, çocuk düşürme davası sulh yapılarak kapanmaktadır.⁹⁷⁴

⁹⁶⁹ Fetâvâ-yı Feyziye, s. 445.

⁹⁷⁰ “İznikmid sakinlerinden olup bundan akdem zevce-i mutallakam olan Ayşe nam hatun bu kullarından izinsiz üç defa ilacla kasden hamlini meyyit düşürüp üç bile evladını itlaf-ı nesl zâyi' etmekle mezbureden ber-muktezayı şer' üç adet evladlarının dem diyetlerini talep ve ihkak-ı hak murad eylediğim...1179/1766.” BOA, C.ADL, no.80/4825. akt. Şimşek, Fatma-Eroğlu, Haldun-Dinç, Güven, “Osmanlı İmparatorluğunda Iskat-ı Cenin”, *USAD*, 2/6, s. 597.

⁹⁷¹ “Hind Zeyneb-i hamilin karnına depme ile darp edip Hind'in darbandan nâşi Zeyneb müstebînü'l-hulka bir cenin-i meyyit ilkâ eylese Hind'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr ve gurre.” *Behcetü'l-fetâvâ*, s. 608; Diğer örnek için bk. *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s.102.

⁹⁷² *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 306.

⁹⁷³ “Ayntabda Nersis v. Merat nam zimmî meclis-i şer'de mahalle-i mezbure sükkanından Abdullah Beşe b. Yusuf nam racul mahzarında üzerine dava ve takrir-i kelam edip mezbur Abdullah Beşe tûl hançer üzerime hücm edip beni darb kasd ettikte kaçıp kendi haneme girdiğimde mezbur Abdullah Beşe dahi ardımca girip zevcem işbu hazır bi'l-meclis Zümrüd bt. Evanis nam nasrânîye havfından naşi müzekker ve müstebînü'l-hulka bir cenîn-i meyyit ilkâ etmekle sual olunup mucib-i şer'îsi icra olunmak matlubumdur dedikde gibbe's-sual ve akibe'l-inkar mersum Nersisden müddeasını mübeyyin beyyine talep olundukta udul-u müsliminden (üç isim) şahitlerimiz şahadet dahi ederiz diye her biri eda-yı şahadet-i şer'iyye eylediklerinde bade riâyeti şerâiti'l-kabul şahadetleri makbule olmağın mucibiyle hüküm...1126/1714.” GŞS, d.no. 65, h.no. 405. akt. Karaçaylayan, s. 486.

⁹⁷⁴ “İstanbul'da Hüseyin Efendi b. Yusuf nam kimesne...zevcem müvekkile-i mezbure Timurhan'ı yumruk ile darp etmekle ol darpdan naşi zevcem mezbure Timurhan hamile olmağla müstebîn-i hulka bir müzekker cenîn meyyit ilkâ etmekle hala mezbur Hüseyin Efendi'ye sual olunup mucib-i şer'iyyesi icra olunmak matlubumdur dedikte...muslihun tavassut edip...beş gurus üzerine inşâ-i akd-i sulh eylediklerinde...1087/1676.” İKS, İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s.230; Diğer örnek için bk. İKS, İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s.137.

Fetva mecmualarında ceninle beraber annenin ölümüne sebep olan kişiye gurre ve diyet ödettilerileceği ifade edilmektedir. "*Zeyd zevcesi Hind-i hamilin karnına yedi ile darb edüp ol darbtan müstebînu'l-hılka bir cenin-i meyyit ilka edip akabinde Hind dahi fevt olsa Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Gurre ve diyet.*"⁹⁷⁵

Bazı fetva mecmualarında darp sonucu sağ çocuğun düşmesi ve daha sonra ölmesi neticesinde suçluya şiddetli değnek cezasının yanısıra diyet ve kefaret ödeme yaptırımları uygulanacağı ifade edilmektedir.⁹⁷⁶

8. Çocuk Düşürme ve Düşürtme Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Osmanlı hukukunda çocuk düşürme ve düşürtme suçları için diyetin yanısıra dayak, hapis, sürgün ve para cezaları öngörülmektedir.

a. Dayak Cezası

Fetva mecmualarında hilkati belirmemiş bir et parçası halindeki ceninin düşmesine sebep olan kişiye ta'zîr cezası verilmektedir. "*Hind Zeyneb-i hâмили darbetmekle Zeyneb aslen hilkati müstebîn olmayan bir kıt'a mudğa ilkâ eylese Hind'e gurre lazıme olur mu? Cevap: Olmaz, lakin ta'zîr-i şedîd lazım olur.*"⁹⁷⁷ Bu fetvanın uygulamasını 1763 tarihli bir mahkeme kararında görmekteyiz.⁹⁷⁸

Fetva mecmualarında, ceninin düşürülmesine sebep olmak için hamile kadının yiyeceğine ilaç karıştıran kişiye ta'zîr cezası verileceği ifade edilmektedir. "*Zeyd bir taama iskat-ı cenin eder deva katıp Hind-i hamile verip Hind-i hamil dahi bir ekmele içip bir cenin-i meyyit ilka eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr.*"⁹⁷⁹

⁹⁷⁵ Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 295.

⁹⁷⁶ "*Hind Zeyneb-i hamili darp edip darptandan nâşi Zeyneb bir cenin-i hay ilkâ edip cenin-i mezbur fılhal fevt olsa Hind'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve diyet ve kefaret.*" Behcetü'l-fetâvâ, s. 608.

⁹⁷⁷ Behcetü'l-fetâvâ, s. 608.

⁹⁷⁸ "*Konya'da Aişe bt. İbrahim nam hatunun menziline varub Saliha bt. Ali Beşe nam hatun demir değnekle eli ve ayağıyla batnıma bi-gayri-hak darb-ı şedîd ile darp ve eser-i darbindan iki aylık bir çocuğum meyyiten sıtk vaki olmağla sual olunup mucib-i şer'îsi icra olunmak matlubumdur dedikde gıbbe's-sual mezbure Saliha cevabında filhakika müddeiye-i mezbure Aişe'yi tarih-i mezkurda ber minval-i meşruh darp ve eser-i darbindan sıtk vaki oldu deyi itiraf eylediği... Saliha'ya ta'zîr iktiza etmekle...1763.*"Akgündüz ve Heyet, Şer'ye Sicileri, II, 119.

⁹⁷⁹ Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 295.

Osmanlı döneminde çocuk düşürmenin önlenmesine yönelik fermanlar yayınlanmaktadır. Bu fermanların ilklerinden birisi III. Selim döneminde 1789 tarihinde yayınlanmaktadır. Bu fermanda çocuk düşürmeye yol açan ilaçların tabipler ve eczacılar tarafından satışı yasaklanmaktadır.⁹⁸⁰

II. Mahmut döneminde 12 Ş 1254/1838 tarihli fermanla çocuk düşürmenin, dinen yasak olduğu da belirtilerek ülke nüfusunun azalmasının önüne geçilmesi için bu suçu işleyenlere şiddetli ta'zîr cezaları verileceği beyan edilmektedir.⁹⁸¹ Görüldüğü üzere yasak, hem müslümanlar hem de gayrimüslim tebea için geçerlidir. Çocuk düşürmenin önüne geçmek için sadece kadın değil kocası da sorumlu tutulmaktadır. Böylece suçun önlenmesinde daha etkili bir tedbir alınmak istenmektedir.⁹⁸² Kocanın tasdiki alınmadan yani bir nevi garantörlük anlaşması yapılmaksızın yetkili otorite kocayı sorumlu hale getirmektedir. Koca burada muhtemelen kendi ihmalden sorumlu tutulmaktadır. Ayrıca çocuk düşürme suçunu bildiği halde yetkililere haber vermeyenlere de ceza öngörülmektedir. Bu ferman sureti yerel mahkemelere gönderilerek bu suçu işleyenlere ceza yaptırımlarının uygulanacağı herkese duyurulmak istenmektedir.⁹⁸³

⁹⁸⁰ BOA, C.SH, no. 1026-N1204. akt. Somel, "Osmanlı Son Dönemlerinde Iskat-ı Cenin Meselesi", *KEBİKEÇ*, sy. 13, s. 71.

⁹⁸¹ "...benî âdem daima kendi nesli ve zürriyetlerini telef ü hederden vikaye ve muhafaza ile her halde killet-i nüfusa bâdi olacak halet-i nâ-marziyyeden ihtiraz ve ictinab üzere olmaları farz-ı ayn mesabesinde idiği bedihî ve bâhir iken Darü'l-Hilafeti'l-Âliyye ve Memalik-i Mahruse-i Şahanem ahalisinden bazıları mugayir-i rıza-yı Cenâb-ı Hallâku'l-Âlem ve bâdi-i **killet-i nesl-i benî âdem olan iskat-ı cenîn madde-i kerîhesini irtikab etmekde olup**...ekseriya sıkt vuku' bulur ve sıkt için bazı muâlecât-ı mühlike istimal eder iken kendileri dahi telef olmak misilli müstahakk-ı belâ-pây-ı gûna-gûn olageldikleri...bir mahallede sıkt vukuunda kazaen veyahut kasden ne vechile olmuş ise elbette konşuların veyahut âhar kimesnelerin malumu olacağına mebni kasden sıkt olduğuna her kim vâkıf olup da derhal zabitan tarafına haber vermez veyahut **bir hamile hatun kendi kendisine ilac edip iskat-ı cenîne hufyeten mütecasire olur ise ol makulelerin ve zevclerinin haklarında mücazat-ı şedîde icra olunmak** hususları tensib olunmuş ve vakıan bu misilli bu madde-i kerîhenin külliyyen def'ü ref''iyle...Buyurdum ki vusul buldukda bu babda vech-i meşruh üzere şeref'-yafta-i sudur olan ferman vacibü'l-ittibâ ve lazimü'l-intisâl mazmun-ı itaat makrunı ile amel ve hareket eyliyesiz. 1254/1838." KOŞS, d.no. 83, h. 80/1 akt. Bildik, Ferhat, 1837-1840 Tarihlerinde Konya'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (83 Numaralı Konya Ser'iyye Siciline göre), s. 259.

⁹⁸² Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 179.

⁹⁸³ Ferman sureti için bk. KHŞS, d.no. 564, h.no. 94. akt. Durgut, s. 192.

b. Hapis Cezası

Fetva mecmualarında hamile kadını korkutarak ceninin düşmesine sebep olanlara şiddetli ta'zîr yanında hapis cezasının da uygulanacağı ifade edilmektedir. *“Zeyd ve Amr gece ile Bekir'in zevcesi Hind-i hâmileye fiil-i şenî kasdıyla menzîlini basıp sayha ettikte Hind havfından müstebînü'l-hılka bir cenîn-i meyyit ilkâ eylese mezburlara ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve salahları zâhir oluncaya (kadar) habs.”*⁹⁸⁴

1858 CK 193. maddeye göre, bir kadının rızası ile veya rızası olmadan ilaç içirmekle veya başka bir yolla çocuk düşürmesine yardımcı olan kişiye altı aydan iki seneye kadar hapis cezası verilmektedir. Bu suçu işleyenler tabip, cerrah veya eczacı ise cezaları ağırlaştırılmaktadır.

Bu kanun maddesinin uygulamasını 1886 tarihli bir mahkeme kararında görmekteyiz. Hamile olan İstavri isimli kadına, ceninin düşürülmesi için ilaç vererek kadının da ölümüne yol açmakla itham edilen Fransa vatandaşlığında bulunan ebe Pruso (?) ile, yine aynı olayla ilgili olarak Dimeston Nital hakkında icra edilen muhakeme sonucunda, Pruso'nun üç sene müddetle küreğe konmasına ve medenî haklarının elinden alınmasına, Nital'in ise altı ay hapsine karar verilmektedir.⁹⁸⁵

Uygulamada hamile hanımını darp ederek ceninin düşmesine ve kadının ölümüne neden olan kocaya cenin için gurre, hanımı için diyet ödeme ayrıca ta'zîr cezası olarak da 5 yıl kürek cezası verilmektedir.⁹⁸⁶

⁹⁸⁴ Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 95.

⁹⁸⁵ Akt. Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, s. 134.

⁹⁸⁶ *“Larende Kazası sakinelerinden müteveffiyeye Şerife nam hatunun vereseşi vekaleten ve vesayeten kâtîli zevci Mustafa nam ile bi't-terafu kâtîl-i merkur müteveffiyeye-i mezburenin başından darp etmesiyle kulaklarından dem cereyan ve hark ve tesirinden naşi cenîn-i meyyit ilkâ ederek ol vechile müteveffiyeye olduğundan bahisle mucib-i şer'îsi dava ve kâtîl-i merkur dahi suret-i inkarda bulunmuş ise de verese-i mezbure atıyyen beyyine ile isbat-ı müddeâ etmiş olduğundan lazım gelen gurre ve diyet-i mer'enin (kadın diyeti erkeğin tam (100 deve) diyetinin yarısıdır. (50 deve) Halebi, II, 296.) verese-i merkurumeye edası bi't-tenbih kâtîl-i merkur mahbesde tevkîf kılındığı...ol-vechile mezburenin müteveffiyeye olduğu mütehakkık olarak cenîn-i mezkurenin guresinin sene-i vâhidede ve maktûle-i mezburenin tamam diyetinin üç senede verese-i mezbureye mukasseten edası kâtîl-i merkurum lazım geleceği canib-i fetvâhaneden ifade ve itâ kılınmış olduğundan diyet-i maddesinin ber-nehc-i şer'i tesviyesiyle kâtîl-i merkurumun dahi bu tarafa celbiyle kanun-ı ceza ahkamı iktizasınca tersâne-i âmîrede beş sene müddetle vaz'ı kürek olunması...1847.”* KOŞS, d.no. 80, h.no. 13/2. akt. Eroğlu, s. 143.

Tanzimat sonrası çıkartılan 1841 ve 1851 tarihli Osmanlı Ceza Kanunlarında çocuk düşürmeyle ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Bu suçla alakalı hükümleri 1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanununda görmekteyiz. 192. madde: “*Bir kimse darp yahut sair gûna fiil ile hamile hatunun ıskât-ı cenîn eylemesine sebep olursa diyet-i şer‘iyesi istîfâ olunduktan sonra, eğer bu teaddisi an-kasdin olmuş ise muvakkaten küreğe konulur.*” Failin eylemi kasten veya kasıtsız olsa da gurre (tazminat) gerektirmektedir. Eylem kasıtlı işlenirse ayrıca kürek cezası uygulanmaktadır.

c. Sürgün Cezası

Uygulamada çocuk düşürmeyi meslek haline getiren ebelere sürgün cezası verilmektedir. 1826 tarihli bir kayıтта cenin düşürmek için hamile kadınlara ilaç veren üç ebeye haklarında fetva da alınarak sürgün cezası verilmektedir.⁹⁸⁷ Bu hüküm ayrıca nefy defterine de kaydedilmiştir.⁹⁸⁸ Benzer bir örnekte aynı suçu işleyen Küpeli Ebe isimli Ermeni kadına sürgün cezasının verildiğini nefy defterinde görmekteyiz.⁹⁸⁹ Başka bir örnekte Yahudi bir ebeye organları belirmemiş cenini düşürttüğü için sürgün cezası verilmektedir.⁹⁹⁰

⁹⁸⁷ “*Âsitane-i aliyyede ehl-i İslâm veyahut ve nasârâdan ebelik sanatıyla me’lûf olan bazı karılar mücerret tam’ ve irtikaba mebni hamile hatunlara devâ verip ifâ-yı ıskat-ı cenîn ettirmek ve aralıkda birazının dahi helakına sebep olmakda oldukları tahkik olunup bu emr-i münkirin beher hâl men’ ve def’iyle âmme-i nasın muzırrâtın kurtarılması lazime-i zimmet-i diyanet olduğundan ol irade-i mukteza-yı şer‘iyyesi taraf-ı hazret-i fetvâ-penâhileri ledel-istifsâr ebelik dâiyesinde olan hüner hatunlara ıskat-ı cenîn için devâ verib ıskat-ı cenîne sebep olduğundan mâada bazı hatunların dahi helakına sebep olup bu fiil-i seni’yi mutâd etmekten naşi zararı olsa hüner bu fiil-i seni’den emr-i âlî evâmîr ile zecr ve men’ olunup itaat etmez ise tedib olunmağa emr-i meşru olur mu? Cevap: olur deyi fetva-yı şerîfe verilmiş ve Yahudi karlardan Kâtil Ebe demekle maruf İlya Makzi (?) makule ve kalfası mesabesinden olan Rahil Polisa (?) nam kimesneler öteden beri bu kâr-ı mekruh ile me’lûfe oldukları mütevatir ve yalnız tenbih ve tekîd ile memnu’ ve münzecir olamayacakaları zahir olduğuna binaen ibretü’s-sairin üçü birden Selanike nefy ve tağrib olunmuş...1242/1826.*” BOA, C.SH, no. 0/437. akt. Somel, Selçuk Akşin, “Osmanlı Son Dönemlerinde İskat-ı Cenin Meselesi”, *KEBİKEÇ*, sy. 13, s. 71-72.

⁹⁸⁸ Kavaklı, s. 50.

⁹⁸⁹ “*Ermeni kadınlardan Küpeli Emine nam habîse hamile hatunlara devâ verip ıskat-ı cenîn ettirmek ve aralıkda bazılarının dahi helakına sebep olmak misilli hilaf-ı şeriat-ı garrâ’ harekata ictisar eylediği tahkik olduğuna mebni Kütahya’ya nefy u tağribi...1242/1826*” Kavaklı, s. 57.

⁹⁹⁰ “*Mazalato namında Yahûd ebe karısı Latîf nam kimesnenin Mahir’e nam zenciye cariyesinin iki buçuk aylık hamlini ıskât fazihatına cüret etmiş olduğu bi’l-muhakeme tebeyyün ve tahakkuk etmiş Mazalato’yu Selânîk’e nefy u irsale...1265/1849.*” Akıllı (Acar), s. 133.

d. Para Cezası

Bozok Kanunu m.18'e göre, çocuk düşürme suçuna gurrenin yanısıra para cezası da öngörülmektedir.⁹⁹¹

9. Hakaret Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Ayetlerde insanların birbirine güzel söz söylemesi⁹⁹² emredilerek haysiyet zedeleyici davranışlar⁹⁹³ ve gıyaben çekiştirme⁹⁹⁴ yasaklanmaktadır. Hz. Peygamber de bir müslümanın diğer müslümana hakaret etmesini kötülük olarak tanımlamaktadır.⁹⁹⁵ İrtidat ve kazif (nitelikli hakaret) haddini gerektirmeyen diğer hakaretler, kural olarak ta'zîr cezası gerektirir.⁹⁹⁶

Zikredilen ayetler ve hadis ve aşağıda zikredilecek olan kanun maddeleri suçun kanuni, bu tür hakaret içeren sözlerin söylenmesi maddi ve kasıt olması da manevi unsurunu oluşturur.

Bir kişinin bir müslümana “*ey Yahudi*”, “*ey Hristiyan*”, “*ey Mecusi*”, “*ey zındık*” “*ey kafir*”, “*ey fasık*”, “*ey facir*”, “*ey münafık*” veya “*ey muhannes*” diyerek sövmesi ta'zîr cezaları gerektirir.⁹⁹⁷ “Hanefilerden İmam Muhammed’e göre hakaret suçunun faili mürüvvet ehli (iyi halli, sabıkasız) biri ise tevbih (azarlama, kınama) edilir, sıradan biri ise hapsedilir, hakareti itiyad haline getirmiş birine ise dayak ve hapis cezası verilir.”⁹⁹⁸ Hakareti ve eziyeti elleriyle, gözleriyle ve kaşlarıyla yaptığı işaretlerle gerçekleştirenlere de ta'zîr cezası uygulanır.⁹⁹⁹

⁹⁹¹ “Eğer bir avradı vurup veya korkutup vaz'ı haml ettirse sekiz altın alına.” Barkan, *Kanunlar*, s. 119.

⁹⁹² “Kullarıma söyle sözün en güzelini söylesinler. Sonra şeytan aralarını bozar” İsrâ, 17/53.

⁹⁹³ “Bir topluluk bir diğerini alaya almasın, birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakapla çağırmanın” Hucurat, 49/11.

⁹⁹⁴ “Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin” Hucurat, 49/12.

⁹⁹⁵ “Kişiye kötülük olarak Müslüman kardeşini tahkir etmesi yeter.” Müslim, “Birr”, 32.

⁹⁹⁶ Avvâ, s. 343; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 396.

⁹⁹⁷ İbnü'l-Hümâm, IV, 211; Zeyla'î, III, 208; Âmir, s. 205-208.

⁹⁹⁸ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 397.

⁹⁹⁹ Bilmen, III, 321.

Osmanlı hukukunda bu tür hakaret suçlarını işleyenlere dayak, hapis, sürgün ve para cezaları uygulanmaktadır.

a. Dayak Cezası

Fetva mecmualarında hakaret suçlarına ta'zîr cezası verileceği ifade edilmektedir. "Zeyd zevcesi Hind'e anasını fulan ettiğim deyi cima lafzyla şetm eylese Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevap: Ta'zîr."¹⁰⁰⁰ "Bir müslüman gelip çarşıdan geçerken çarşı ehli ol müslümanı tahkir edip çağrışsalar ve tahta kaksalar şer'an ta'zîre müstahak olurlar."¹⁰⁰¹

Mahkeme uygulamalarında da hakaret suçlarına ta'zîr cezası hükümleri bulunmaktadır. 1519 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, bir şahsa "köpek" diyerek hakaret eden kişiye ta'zîr cezası uygulanmaktadır.¹⁰⁰² Yine 1519 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, Aleksi'ye bir kişiye "hırsız" dediği için ta'zîr cezası verilmektedir.¹⁰⁰³ 1535 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, Makriyani isimli zimmi şahsa, Hızır isimli şahsa "bre gidi" diyerek hakaret ettiği için ta'zîr cezası icra edilmektedir.¹⁰⁰⁴ 1739 Konya mahkemesindeki hükme göre, "edebsiz ve terbiyesiz" diyen kişiye ta'zîr cezası tatbik edilmektedir.¹⁰⁰⁵

Gayrimüslimler birbirlerine hakaret ettiği zaman da ta'zîr cezası uygulanmaktadır. 1859 tarihli Sivrihisar mahkemesindeki bir kayıta, Mama isimli

¹⁰⁰⁰ Fetâvâ-yı Ali Efendi, I, 114.

¹⁰⁰¹ Akt. İnanır, s. 308.

¹⁰⁰² "Atmaca b. Abdullah Memi b. Süleyman'a **köpek diye şetm ettiği** yeminden nükulü ile sabit oldukda **ta'zîr olunup** deftere sebt olundu. 925/1519." İKS, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s.342.

¹⁰⁰³ "Mihal b. Sırakin ve Manol b. Pelman şahadetleriyle diğer cemaat ve işbu Aleksi b. Pireme **hırsız dediği sabit olup ta'zîr olundu.** 925/1519" İKS, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 120.

¹⁰⁰⁴ "Muhzır Hızır b. Ahmed şer'-i şerif meclisine Makriyani nam zimmi ile hazıran olup mezbur Ahmed takrir-i meram kılıp dedi ki işbu mezkur Makriyani bana **bre gidi** dedi deyicek mezkur Hızır'dan beyine talep olundukta Hamza b. Şaban ve Ali b. Musa mersum Hızır'ın davasına mülâyim şahadet ettiklerinden sonra bade't-tezkiyye ve't-tahlif hayyiz-i kabulde vaki olup **mezbur Yani'ye ta'zîr olundu.** 941/1535." İKS, Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil, s. 246.

¹⁰⁰⁵ "Konya'da Yenice Mahallesi sakinlerinden...Hacı Halil bana **edebsiz ve hayatsız** deyi şetm etmekle...sual olunup takrir ve tahrir ve mucib-i şer'îyesi icra olunmak matlubumdur dedikde gibbe's-sual merkur Hacı Halil ber-vech-i muharrer mezbur seyyid Ahmed'e **edebsiz ve hayatsız** dediğini ikrar etmekle mucibiyle merkur Hacı Halil'in **ta'zîrine...**1151/1739." KOŞS, d.no. 54, h.no. 109/1. akt. Sevici, s.396.

zimmî kadına, Mariyem isimli zimmî kadına ağır sözlerle sövmesi ve darb etmesinden dolayı ta'zîr cezası verilmektedir.¹⁰⁰⁶

Uygulamada ağır hakaretlere şiddetli değnek cezası verilmektedir. Örneğin 1712 tarihli Antep mahkemesindeki bir kayıтта, Ağya isimli zimmi şahsa, Hüseyin isimli şahsın ağzına ve hanımına cima lafzını kullanarak sövmesinden dolayı ta'zîr-i şedîd cezası icra edilmektedir.¹⁰⁰⁷

b. Hapis Cezası

Uygulamada cima lafzını kullanarak hakaret edenlere hapis cezası verilmektedir. Örneğin 1692 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, Mehmet isimli şahsa, diğer Mehmet'e cima lafzını kullanarak sövmesinden dolayı hapis cezası verilmektedir.¹⁰⁰⁸

Tanzimat dönemi ceza kanunameleri yürürlüğe girdikten sonra sövme ve hakaret suçlarına kısa süreli hapis cezaları uygulanmaktadır. 1858 CK m.214: "...*bir kimse diğer kimse hakkında muhill-i namus söz söyler veyahut şetmeyle ise 24*

¹⁰⁰⁶ "Sivrihisar mahallatından zimmî Asador v. Karabet nam Nasrânî'nin zevcesi Mariyem bt. Karabet nam Nasrâniye meclis-i şer'-i şerîf-i enverde ve yine mahalle-i mezbure mütemekkinlerinden Bogos v. Bogos nam Nasrânî'nin zevcesi Mama bt. Karabet nam Nasrâniye muvacehesinde üzerine dava ve takriri kelam edip **mesfure Mam bi-ğayr-i hakkın beni darp ve şetm-i galiz ile şetm eylemiş olmakla mucib-i şer'isi matlubumdur deyi bade'd-davâ ve s-sual ve akîbü'l-inkar müddaiye-i mesfure Mariyem'in davasına mutabık beyyine talep olundukta ityân-ı beyyinede izhâr-ı acz ettikde mesfure Mama'ya bi't-talep yemin teklif olundukta nükul etmekle mucibiyle **mesfure Mama'ya şer'an ta'zîr lazım geldiğine...**1275/1859." SHŞS, d.no. 1, h.no. 148/3. akt. Kalaycı, Gözde, *1 Nolu Sivrihisar Kadı Sicilinin 81-162. Sayfalarının Çeviri Yazısı ve Tahlili*, s. 272.**

¹⁰⁰⁷ "Ayntab'da es-Seyyid Hüseyin Çelebi b. el-Hac Bekir nam kimesne mahfil-i kazada Ağya v. Arakil nam zimmî mahzarında üzerine dava ve takrir-i kelam edip tarih-i kitab gecesi **ben yatsı namazına giderken mesfur Ağya önümde durub ne durursun deyi eylediğimde neûz-ı billâh cima lafzıyla ağzuma ve avratıma şetm eyledi** sual olunup mucib-i şer'isi icra olunmak matlubumdur dedikde gibbe's-sual ve akîbü'l-inkar mezbur es-Seyyid Hüseyin Çelebeden müddeâsını mübeyyine beyyine talep olundukta udul-u müsliminden (üç isim) cima lafzıyla mezbur es-seyyid Hüseyin'in ağzına ve avratına şetm eyledi bu hususa bu vech üzere şahidleriz şahadet dahi ederiz deyi her biri eda-i şahadet-i şer'iyeye eylediklerinde bade riayeti şerâiti'l-kabul şahadetleri makbule olup mesfur Ağya **şer'an ta'zîr-i şedîde lazım gelmeğın ta'zîr olunmak için...**1712" GŞS, d.no. 61, h.no. 13. akt. Çavdaroğlu, *61 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1124-1125/M.1712-1713)*, s. 41.

¹⁰⁰⁸ "Karahisar-ı Sahib kadısına hüküm ki:...Mehmed b. Hasan üç sene mukaddem yine karye-i mezburdan Mehmed b. Hüseyin nam kimesneden bi-ğayr-i hak sekiz kuruş talep ve mezbur dahi cevabında şer'-i ibraz eyledikte adam üzerinde (...) **cima edeyim şetm ettiğı mahzarında sabit ve hüccet olunmağla salahu zahir olunca sicnde kilid olunmak...**1102/1692" BOA.MD, d.no. 101, h.no. 12. akt. Karacan, s. 130-131; Diğer örnek için bk. BOA.MD, d.no. 100, h.no. 342. akt. Şakar, s. 165.

saattan bir aya kadar hapis olunur veyahut buna bedel yarım mecrediye altınından üç mecrediye altınına kadar cezay-ı nakdî alınır."

Bu kanun maddesinin uygulamasını 1895 tarihli Adıyaman mahkemesi defterindeki örnek davada görmekteyiz. Defterde bir kişiye sövüne 3 gün hapis cezası kararı verilmektedir.¹⁰⁰⁹

1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Bursa'da meydana gelen olayda, Arnavut Ali isimli şahsa, mahalle imamı hakkında kötü sözler söylediği için kürek cezası verilmektedir.¹⁰¹⁰

Fetva mecmualarında toplumda itibarı olan kişilere hakaret etme suçuna da ta'zîr cezası uygulanacağı ifade edilmektedir. "*Zeyd ulemadan Amr'a "haramzâde" deyi şetmeylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr.*"¹⁰¹¹ Uygulamadaki örneklerde ise ulemaya hakaret edenlere kalebentlik cezası verilmektedir. Örneğin 1570 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, ulema hakkında uygunsuz ve yakışsız sözler söyleyen şahsa kalebentlik cezası uygulanmaktadır.¹⁰¹²

¹⁰⁰⁹ "*Hısn-ı Mansur Kasabası'nın Hoca Ömer Mahallesi'nden Babekoğlu Karakavas'a küfür ve kötü söz eylemesinden dolayı davalı olan Hoca Ömer Mahalleli Ceren Abdullahoğlu Mehmed hakkındaki 5 Eylül 1311 tarihli şikayet üzerine mahkeme olmuşlardır. Hoca Ömer Mahallesi'nden tüccar Behisnili Toros'un oğlu Astor ve İbişoğlu Mehmed ve Karagözoğlu Kerakus'un şahitliğiyle suçu sabit görülmüştür. 11 Eylül 1311 tarihli kararlar davalı Ceren Abdullah oğlu Mehmed'e ceza kanununun 214. maddesine göre; 3 gün hapis ve 60 kuruş mahkeme masrafının ödetilmesi kararlaştırılmıştır. 1895.*" ADŞS, d.no. 259, h.no. 32. akt. Yörür, Canan, 259 Numaralı Adıyaman Kadı Sicili (H.1312/M.1895) (1-90.Sayfalar), s. 39.

¹⁰¹⁰ "*Bursa kadısına hüküm ki...Arnavud Ali nam kimesne şekavet ile maruf olup mahallesi halkını daima rencide ve mahalle-i mezbure imamı Muslihuddin nam kimesne hakkında dahi "Her kim ardında namaz kılarırsa kendi kafir avreti boştur" dediği sabit olup sicil olunduğun" bildirmişsin. İmdi; Arnavud Ali'yi yarar âdemlere koşup Südde-i Saadetime gönderesin ki küreğe konula... 976/1569.*" BOA.MD, d.no. 7, h.no. 2555. akt. BOADB, 7 (III) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 299.

¹⁰¹¹ *Fetâvâ-yı Feyziye*, s. 114.

¹⁰¹² "*Rodos beğine hüküm ki: Haliya Veli nam kimesne divânelik bahanesiyle bî-edeblik edip ulema hakkında nâ-şâyeste kelimât etmeğin Rodos'a gönderilip buyurdum ki: Vardıkta mezkuru kaleden taşra çıkarmayıp hıfz eylesesin. 977/1570.*" BOA.MD, d.no. 9, h.no. 163. akt. Paşazade, s. 72.

c. Sürgün Cezası

Uygulamada toplumda saygınlığı olan kişilere hakaret edenlere sürgün cezası da verilmektedir.1578 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, müderrise hakaret eden şahsa sürgün cezası verilmektedir.¹⁰¹³

Uygulamada hakaret eden şahsın mesleğine bakılmaksızın ceza uygulanmaktadır. Örneğin 1718 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, sâbık Anadolu kazaskeri olan Çivizâde Ataullah'a gönderilen hükümde, (bizzat kendisine hitaben) “sözlerinde büyük alimlere yakışmayacak ifadeler olduğu için sana tedip başkalarına ibret olması için Mihaliç’e sürgün edildin” denilerek sarfettiği sözlerden dolayı sürgün cezası verilmektedir.¹⁰¹⁴ 1718 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, İstanbul Şehzade camiinde vaizlik yapan Berberzâde denilen vaize, alimler, şeyhler ve ayanlar hakkında uygunsuz sözler söylemesi ve sövmesinden dolayı sürgün cezası icra edilmektedir.¹⁰¹⁵

1832 tarihli nefy defterindeki bir kayıтта, Çavuşbaşı ağaya ve Bursa naibine gönderilen hükümde, Tophane'de Muhyiddin mahallesinde ikamet eden Azize isimli kadına, mahalle halkına kötü sözlerle sövmesi ve yabancı kişileri evinde gecelettirmesinden dolayı sürgün cezası uygulanmaktadır.¹⁰¹⁶ 1863 tarihli nefy defterindeki bir kayıтта, resmi yazışmada kötü sözler ve yergi ifadeleri ile başkalarını

¹⁰¹³ “Rodos Beğine Dizdarına hüküm ki:..Alaaddin nam kimesne mahruse-i mezburede Şeyh Vefa zaviyesi müderrisinden Mevlana Abdülkerim zîde fazluhüya “**Sen ne oğlansın eski bender düklere oğlan ile senin farkın yoktur**” deyi itâle-i lisân ettiği sabit ü sicil olunmuştur deyi bildirmeğin mezbur Alaaddin Rodos’a sürülmek emr edip...1578.” BOA.MD, d.no. 34, h.no. 206. akt. Eren, Yunus, 34 Numaralı ve H. 986/1578 Tarihli Mühimme Defteri (1-164), s. 116; Diğer örnek için bk. BOA.MD, d.no. 39, h.no. 249. akt. Akçelik, s. 230.

¹⁰¹⁴ “Sabıka Anadolu kazaskeri olan Çivizade Ataullah'a hüküm ki: Sen ki Mevlana-yı muma-ileyhsin senin lisanından kibâr-ı ulema'ya layık olmayıp arzların (yazışma dili) hetk iktiza eder kelimât sarf etmekle sana tedib ve saire sebab-i ibret olmak için arpalığın olan Mihaliç'de ikamet etmek üzere Mihaliç'e icla...1130/1718.” BOA.MD, d.no. 124, h.no. 306. akt. Bıyık, s. 309.

¹⁰¹⁵ “Âsitane kaymakamına ve Limni kadısına hüküm ki:İstanbul'da Şehzade Cami-i şerifinde vâiz olan Berberzade demekle meşhur ve izinde ve meclisinde kibâr-ı ulema ve meşâiyih ve a'yân haklarında şanlarını şehre verecek kelimât-ı nâ-sezâ ile şetm-i âmiz kelimât eylediği...mezkuru Limni Ceziresi'ne icla eylemek...1130/1718.” BOA.MD, d.no. 128, h.no. 78. akt. Toraman, s. 45.

¹⁰¹⁶ “Çavuş-başı ağaya ve Bursa naibine: Tophane'de Muhyiddin Mahallesi sakinlerinden Azize nam hatun daima ahali-i mahalleye elfaz-ı kabîha ile şetm eylediğinden başka müste'cir tarikiyle bazı mechûlü'l-ahval kimesneleri dahi hanesinde beytütet ettirmekte olduğu tobucubası Tahir Paşa tarafından bâ-takrir inha olunmakla çavuş mübaşeretiyile Bursa'ya nefy u iclası...1247/1832.” Kavaklı, s. 473.

hicv (hakaret) eden şantaj yapan şahıs hakkında beş sene sürgün cezası ve rütbesinin sökülmesine karar verilmektedir.¹⁰¹⁷

Uygulamada hakaret suçlarına öngörülen cezalardan birisi de mahalleden ihraç cezasıdır. Örneğin 1662 tarihli Eyüb mahkemesindeki bir kayıтта, çevrelerindeki insanlara hakaret eden ve söven iki kadına mahalleden ihraç cezası tatbik edilmektedir.¹⁰¹⁸ 1742 tarihli Kayseri mahkemesindeki bir kayıтта, Kayseri'de Hisayunlu mahallesinde ikamet eden Halil isimli şahsa, sözleriyle halkı rahatsız etmesinden dolayı mahalleden ihraç cezası verilmektedir.¹⁰¹⁹

d. Para Cezası

Kanunnamelerde kazif ve diğer hakaret suçlarına para cezaları uygulanacağı ifade edilmektedir. Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi m.21: “*Eğer bir kimesne âhara ta‘zîr lazım olacak ya had lazım olacak şetm eylese, eğer had ise üç ağaca bir akçe cürm alına, eğer ta‘zîr ise iki ağaca bir akçe cürm alına.*”¹⁰²⁰

¹⁰¹⁷ "Ziya Paşa ve Lefkoşa naibine hüküm ki: Hassa ordu-yu hümayunum binbaşısı olup mukaddemce bab-ı zabtiye idare meclisine memur-i kazimin ve naib-i tyneti iktizasınca öteden beri istediğini hicv ve mezemmeti itibar eylediği misilli asakir-i nizamiye-i şahanem müşiranından Karadağ cihetinde bulunan düstur vezirim Derviş Paşa iclaluhû hakkında tarihsiz ve damgasız irsal eylemiş olduğu şukkada namusa dokunur bir takım nâ-sezâ türrehât ile hicvi mütaallık bir kut'a müsthecene tahririne ictisar ve onikibin gurus göndermez ise kut'a-yı mezburenin neşriyle müşarun-ileyhin hicv ve mezemmetine devam edeceğini iş'âr etmiş olduğundan icra-yı tedibi husus-ı inha ve iş'âr olunmasıyla....merkumun hâiz olduğu binbaşılık rütbesinin ref'i ve merkumu ol-tarafta beş sene müddetle menfiyyen meks u ikamet ettirip...1279/1863." Kılıç, s. 357.

¹⁰¹⁸ "Saliha ve Fatıma kendi hallerinde olmayıp fesad üzere oldukları ecilden mahallemizde bir fesad olur deyi havfımızdan mezburetân Saliha ve Fatıma'ya kendi halinizde olun dediğimizde her birimize lisanları ile nice türlü şetm ederler mezburetânın lisanlarından müteezî ve müteellimleriz...sikât-ı müslimin alâ tariki's-şahade haber verdiklerinde mezburetân Saliha ve Fatıma mahalle-i mezbureden ihrac olunmak üzere kâbel-i şer'den...1072/1662." İKS, Eyüb Mahkemesi 74 Numaralı Sicil, s. 149.

¹⁰¹⁹ KŞS, d.no. 133/2, h.no. 352. akt. Danacı, Abdullah, 133/2 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H.1155/M.1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 167; Diğer örnekler için bk. İKS, İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil, s. 512; a.eser, s. 576; KŞS, d.no. 133/1, h.no. 151. akt. Öcal, 133/1 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H.1155/M. 1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 188; GAŞS, d.no. 494, h.no. 23a/8. akt. Akbulut, Halil İbrahim, 494 No'lu Galata Şer'iyeye Sicilinin Değerlendirilmesi, s. 274; ANŞS, d.no. 857, h.no. 42. akt. Uzun, Asuman, 857 Numaralı Ankara Şer'iyeye Sicili (H.1195-1196/1781-1782), s. 78; ÜŞS, d.no. 420, h.no. 232. akt. Muzafferova, s. 142.

¹⁰²⁰ Akgündüz, Kanunnameler, III, 91.

Bu maddede kazif ve diğer hakaret suçları ayırımı yapılarak kazif haddinde üç değneğe bir akçe, diğer hakaretlerde iki değneğe bir akçe para cezası uygulanacağı ifade edilmektedir.

Bu kanun maddesinin uygulamasını mahkeme kararlarında görmekteyiz. Örneğin 1519 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, bir şahsın ağzına sövdüğünü itiraf eden faile para cezası tatbik edilmektedir.¹⁰²¹ 1519 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, Hamza'ya söven Kasım'a para cezası verilmektedir.¹⁰²² 1535 tarihli Üsküdar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, hakaret suçuna ta'zîr ve para cezaları uygulanmaktadır.¹⁰²³ Bu mahkeme kayıtları para cezalarının sicilde açıkça zikredildiği nadir örneklerdendir.

10. İftira Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Ayette iftira etmek yasaklanmaktadır.¹⁰²⁴ İftira, masum suçsuz bir kişi aleyhinde işlemediği bir şeyi işledi diyerek suç isnadında bulunmaktır. Bu iftira kazfın dışında bir isnad ise hakkında had cezası belirlenmediği için müfteriye ta'zîr cezası uygulanır.¹⁰²⁵

Zikredilen ayet suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıtlı yapılması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Osmanlı hukukunda da bu tür iftira suçlarına dayak, hapis ve sürgün cezaları uygulanmaktadır.

¹⁰²¹ “Muharrem b. Abdullah şer’-i şerîf meclisine Hamza b. Abdullah’ı ihzar edip şöyle takrir-i meram kılıp dedi ki sen bana hilaf-ı şer’î **ağzıma sövdün** dedikte mezkur Hamza dahi sövdüm diye ikrar eyledikten sonra **ta’zîr olunup cürmü eda olunduktan** sonra deftere sebt olundu. 925/1519.” İKS, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 185.

¹⁰²² “Hamza b. Mahmud meclis-i şer’a Kasım b. Abdullah’ı ihzar edip mezkur Kasım bana **hilaf-ı şer’ kelimat etti** deyicek dedim diye ikrar ettikten sonra mezkur **Hamza ta’zîrini afv edip** Üsküdar amili Osman b. Gevherdaş **cerimesin aldığı** sebebdan sebt-i sicil oldu. 925/1519.” İKS, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s.407.

¹⁰²³ “Memi b. Nasuh meclis-i şer’de ikrar edip dedi ki işbu Mustafa Beğ’e **boğazından asılası bre amil** dedim dedi mezkur ikrarını subaşı-i mezkur Mustafa Beğ talebiyle tescil olundu. Memi nam kimesne şer’-i şerîf meclisinde **ta’zîr olunup cerime hüküm olunup** tescil olundu. 941/1534.” İKS, Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil, s. 209; Diğer örnek için bk. İKS, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 55.

¹⁰²⁴ “Kim bir hata işler veya bir günah kazanır da sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, şüphesiz iftira etmiş, apaçık bir günah yüklenmiş olur” Nisa, 4/112.

¹⁰²⁵ Buhûti, IV, 76; Bilmen, VII, 384-385; Âmir, s. 258; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 440; Mv.f, “İfk”, V, 300; a.eser, “Tazîr”, XII, 281; a.eser. “İftira”, V, 277.

a. Dayak Cezası

Fetva mecmualarında iftira suçuna ta'zîr cezası uygulanacağı ifade edilmektedir. "*Hind birkaç kimesnelere bunlar esbabım sitkat etti deyip isbata kadire olmasa Hind'e şer'an iftira ettiği zâhir olacak ta'zîre müstahak olur.*"¹⁰²⁶ Bu fetvanın yürürlüğünü uygulamada görmekteyiz. Örneğin 1536 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, iddiasının iftira olduğu ortaya çıkan kişiye ta'zîr uygulanmaktadır.¹⁰²⁷

b. Hapis Cezası

Uygulamada iftira suçlarına hapis cezası da verilmektedir. Örneğin 1560 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, sancakbeylerine iftira atarak şikayet edenlerin şikayete mevzu olan konunun gerçeğe aykırı olduğunun ortaya çıkmasıyla müfterilerin tutuklanması emredilmektedir. Mahkemeleri görüldükten sonra başka cezalar uygulanabilir.¹⁰²⁸ 1690 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Recep isimli şahsa, kendisinin halka yaptığı zulmü örtmek için başkalarına iftira atması sebebiyle hapis cezası verilmektedir.¹⁰²⁹

1840 CK Üçüncü Fasil m.5: "...müfterinin iftirası tebeyyün ettikte müfteri bulunan şahıs tediben 5 günden 45 güne kadar mahpus ola." Dede Cöngi de iftira suçuna hapis cezasının uygulanacağını ifade eder.¹⁰³⁰

¹⁰²⁶ Akt. Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 441.

¹⁰²⁷ "Andon nam zimmî meclis-i şer'a gelip Ali nam amili ihzar edip üzerine takrir-i dava kılıp dedi ki zulmen koynumdan üç akçem aldı deyicek mezkurun akçesi kendi yanında bulunup **kizbi zahir olmağın ta'zîr olunup** sicil olundu. 942/1536." İKS, *Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil*, s. 328; Diğer örnek için bk. İKS, *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, s. 136, 147; İKS, *Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil*, s. 204.

¹⁰²⁸ "Haliya Kerek Şevbek kadısı sana mektup gönderip Mehmed ve Ahmed b. Besaret ve Kara Yusuf ve Canberdi nam kimesnelerden yedlerinden ahkam-ı şerife varid olup **haliya Kerek Sancağı Beği Said dâme izzuhû için yayalarımız katl edip evimiz basıp ve malımız garet kılıp bize hayf etmiştir** dedikleri ecilden hakları alınmak ferman olunmağın teftiş olundukda **hilaf-ı vaki bulunup** ve mezburlar âsî Arab ile yek-dil ü yek-cihet olup Şeriat'e itaat eylemediklerin arz eylemiş. Buyurdum ki: Vusul buldukda **mezkurları her kande ise ele getirip habs edip** arz edesin. 1560." BOA.MD, d.no. 3, h.no. 1438. akt. BOADB, *3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)*, s. 637; Diğer örnek için bk. BOA.MD, d.no. 5, h.no. 1017. akt. BOADB, *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566)*, s. 165

¹⁰²⁹ BOA.MD, d.no. 100, h.no. 120. akt. Şakar, s. 68,

¹⁰³⁰ "Müddeî olan kimesne davasında muhtıl idiği inde'l-kadı âşikâr olsa, ta'zîrin ednâ mertebesi olan bir gün habs ile ol kimesneyi tedîb eder ki, şedid'ül-husûme olan erbâb-ı tezvire ibret olup

İftira suçlarına uygulanan cezalardan birisi de kürek cezasıdır. 1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Hamza isimli şahsa, Şahruh isimli şahsı "kardeşimi öldürdü" diyerek defalarca şikayet etmesi ve kardeşinin hayatta olduğunun anlaşılması üzerine iftira atmaktan dolayı kürek cezası verilmektedir.¹⁰³¹

1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Recep isimli şahsa, Küre kadısı Mevlana Hasan'ı "gelen emirleri halka ilan etmedi" diyerek suçlaması ancak durumun tam tersi çıkması üzerine iftira ettiği için kürek cezası uygulanmaktadır.¹⁰³²

1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Eğriboz'da meydana gelen olayda, on kişilik zimmi gruba, ikamet ettikleri adanın beyini haksız yere şikayet ettikleri ve iftira attıkları için kürek cezası verilmektedir.¹⁰³³

1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Hacı isimli şahsa, Hasan isimli şahsı şikayet etmesi ancak davasına şahit getirememesi ve dava sonucu iddiasının tersi çıkmasından dolayı kürek cezası tatbik edilmektedir.¹⁰³⁴

inzicarlarına bais ola." Dede Cöngi, *Siyasetname Tercümesi* (Çev: M. Arif Efendi), Akgündüz, *Kanunnameler* içinde, IV, s. 149.

¹⁰³¹ "Hudavendigâr beğine hüküm ki: *Seferihisar kazasına tabi Tuğrayı nam karyeden Hamza nam kimesne "Bundan akdem Şahruh nam kimesne benim Nesîmî nam karındaşımı katleyledi" deyi defeatle dava edip Rikab-ı Hümayun'a ruk'a sunup şikayet eyledikde teftişi için hüküm verilip teftiş sadedinde iken mezkur Nesîmî hayatta olup Seferihisar naibi mahzarına gelip "Tekeili Sancağı Beği Murad'ın Haydar nam subaşı yanına varıp subaşılık hizmetinde idim." deyi ikrar eylediği sicil olup suret-i sicil ibraz olunmağın mezkur Hamza şirret eylediği ecilden küreğe gönderilmesi...972/1565."* BOA.MD, d.no. 6, h.no. 183. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 123.

¹⁰³² "Kastamonu beğine Küre kadısına hüküm ki: *Sen ki sancakbeğisin mektup gönderip "Nefs-i Küre'den Receb nam kimesne yedinden "Sabıka Küre Kadısı Mevlana Hasan diyar-ı aceme bakır gönderilmemek için varid olan hükmü nice zaman göstermeyip oğlu ve güveyisi ile bin batman bakır gönderdi ve sattı. Bu husus a'yân-ı vilayetten tefahhus oluna" deyi...husus-ı mezburun aslı sual olundukta "Mevlana-yı mezbura bu isnad gayr-i vakidir. Yasak için hükm-i şerif geldiği hinde izhâr u nidâ ettirdi." diye haber virdiklerin mezbur Recep küreğe konula... 972/1565."* BOA.MD, d.no. 6, h.no. 346. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s.206.

¹⁰³³ BOA.MD, d.no. 6, h.no. 369. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s.219.

¹⁰³⁴ "Silistre beğine, kadısına hüküm ki: *Akkirman Beği Hasan dâme izzühûdan şikayet edip ruk'a sunmakla...hin-i teftişde müdde'ileri zuhur eylemeyip kendi davasına dahi şahit getiremeyip hilafı çıkıp ve mezbur şerî ü şaki kimesnedir" deyi ilam eylediğiniz ecilden mezbur küreğe gönderilmesin emredip...976/1569."* BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1880. akt. BOADB, 7 (II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 349.

1579 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Kefe'de ikamet eden üç zimmiye, yaşadıkları bölgedeki halka büyük iftiralar atmalarından dolayı kürek cezası verilmektedir.¹⁰³⁵

c. Sürgün Cezası

Uygulamada iftira suçunu işleyenlere sürgün cezası da verilmektedir. Örneğin 1718 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Balıkesir'de kendisini ulema reisi olarak da tanıtan Seyyid Ahmet isimli şahsa, yalan ve iftira atmak suretiyle fitne çıkmasına sebep olduğu için sürgün cezası verilmektedir.¹⁰³⁶ 1791 tarihli kalebent defterindeki bir kayıta, mahalle imamı olan Hasan isimli şahsa, mahallesindeki bazı namuslu kişilere iftira atmasından dolayı sürgün cezası verilmektedir.¹⁰³⁷

Tanzimat döneminde de iftira suçlarına sürgün cezaları uygulanmaktadır. 1853 tarihli bir kayıta Kaymakam hakkında sahte belge yazarak iftira atan naib hakkında süresiz sürgün cezası verilmektedir.¹⁰³⁸ 1870 tarihli nefy ve ıtlak defterindeki bir kayıta, Hacı İstefan isimli şahsa, kasaba müdürü hakkında açmış olduğu dava konusunun iftira ve yalan olduğunun anlaşılması üzerine muvakkat sürgün cezası tatbik edilmektedir.¹⁰³⁹

Uygulamada iftira suçuna mahalleden ihraç cezası da verilmektedir. 1703 tarihli Kütahya mahkemesindeki bir kayıta, Kütahya'da Zamanşah isimli kadına,

¹⁰³⁵ BOA.MD, d.no. 34, h.no. 244. akt. Eren, *34 Numaralı ve H. 986/1578 Tarihli Mühimme Defteri (I-164)*, s. 138.

¹⁰³⁶ "Balıkesir kazası naibine hüküm ki: ...Seyyid Ahmed muma-ileyh celî kelimât mahza kizb ü bühâtan ve ifk ü iftira ve hezeyân olup... mezbur Seyyid Ahmed cahil ü bi-ehliyet ve müfsid ü sahib-i cemiyet bir kimesne olup medîne-i mezbureye geleli henüz bir sene tamam olmadan nice ulemanın ırzın hedm ve gûne-gun (gün) fitneler... ikaz ve bundan akdem men' olunmuş iken ben reîs-i ulema oldum deyi hevâsına tabi bazı müfsidler ile bir hafta kadar cemiyet ve nice kelimât nâ-sezâyâ cesaret etmekle şer'an sabit olup...diyar-ı âhara nefy ü icla olunmak...1130/1718." BOA.MD, d.no. 128, h.no. 175. akt. Toraman, s. 84.

¹⁰³⁷ "Çavuşbaşıağa'ya ve Tefkur Dağı naibine hüküm ki: Yazıcı mahallesi imamı Hasan nam kimesne kendi halinde olmayıp mahallesi ahalisinden bazı ehl-i ırz makulesine nefsâniyetine mebni hilaf-ı vaki ihbar ile tekdîr ve iz'âca ictisar eylediği bâ-takrir inha olunmağla imam-ı mezburun çavuş mübaşeretile li-ecli't-tedîb Tefkur Dağı'na nefy ve iclası hususuna...1205/1791." Baytimur, s. 87.

¹⁰³⁸ "Sabıkan Rumkale kazası naibi Mehmed nam kimesne kaza-yı mezbur kaymakamı İsmail Beğ hakkında sahte mahzar yazarak iftiraya cür'et etmesinden...kendisinin azliyle beraber tevbih ve terbiyesi hususu meclîs-i vâlâ-yı ahkam-ı adliyemden bâ-mazbata ifade olunmuş...merkumun li-ecli't-tedîp bilâ-müddet Antakya kazasına nefy u iclası...1269/1853." Akıllı (Acar), s. 180.

¹⁰³⁹ Çoban, s. 262.

komşularına iftira atarak komşuların birbirleriyle kavga etmesine sebep olmaktan dolayı mahalleden ihraç cezası uygulanmaktadır.¹⁰⁴⁰

1550-1600 tarihleri arasında iftira suçlarına çoğunlukla kürek cezaları uygulandığı görülmektedir.

11. Yalan Şahitlik Suçu ve Ta‘zîr Cezaları

Yalan söylemek¹⁰⁴¹ ve yalan şahitlik yapmak ayetler¹⁰⁴² ve hadislerle¹⁰⁴³ yasaklanmaktadır. Ancak naslarda bu fiillerin cezası açıklanmamaktadır.¹⁰⁴⁴ Zikredilen ayet, hadisler ve aşağıda zikredilecek olan kanun maddeleri suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıt bulunması manevi unsurunu oluşturur.

Yalan tanıklık suçunu işleyen kişiye Ebû Hanîfe’ye göre, teşhir, Ebû Yûsuf ve Muhammed’e göre, değnek ve pişmanlığı ortaya çıkıncaya kadar hapis cezaları uygulanır.¹⁰⁴⁵ Diğer üç mezheb imamına göre de devlet başkanının uygun göreceği değnek, hapis veya teşhir cezaları verilebilir.¹⁰⁴⁶

Hakimin hükmünden sonra şahitlerin yalancı olduğu ortaya çıkarsa bunlara ta‘zîr cezasıyla beraber sebep oldukları zarar tazmin ettirilmektedir.¹⁰⁴⁷

¹⁰⁴⁰ "Kütahya ahalisinden (on isim) vesairleri meclis-i şer‘-i hâtır-ı lazımt-tevkîrde işbu karye-i mezbure sakinelerinden Zamanşah bt. Ferruh nam hatun mahzarında üzerine her biri dava ve takrir-i kalam edip mezbure Zamanşah kendi üzerine lazım olacak kelimat söylemeyip daima komşuların aleyhine mütekallî‘a sözler iftira eyleyip nice defa beynel-ahali kavga ve şatime ettirip ve kendi dahi bazımıza nice (...) isnad etmekten hali olmadığından gayri gaib anil-meclis oğlunu ve kızını dahi zabt ve tedip etmeyip birkaç defa zararlarını görüp...mezbure Zamanşah muvacehesinde...müslimin ihbar etmeleriyle bade‘l-yevm mezbure Zamanşah ve kızı merkur Safiye karye-i mezbureden ihraclarına...1164/1753" KÜŞS, d.no. 1, h.no. 466. akt. Güngör, Ekrem, 1 Numaralı Kütahya Şer‘iyye Sicili (II.Bölüm)Transkripsiyonu ve Kritiği, s. 194.

¹⁰⁴¹ "O halde pislikten, putlardan sakının; yalan sözden sakının." Hac, 22/30.

¹⁰⁴² "Ey iman edenler, kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun" Nisa, 4/35; "Rahmân‘ın has kulları, yalan ve asılsız olandan yana tanıklık etmezler." Furkan, 25/72.

¹⁰⁴³ "Size en büyük günahları haber vereyim mi? Onlar; Allah‘a ortak koşmak, ana-babaya isyan ve yalan tanıklıktır" Buhârî, "Edeb", 6; Müslim, "İman", 143.

¹⁰⁴⁴ Âmir, s. 257.

¹⁰⁴⁵ Cessâs, *Ahkamu‘l-Kur‘ân*, III, 241; Serahsî, XVI, 154; Kâsânî, VI, 289; Merğînânî, II, 131-132; İbn Nüceym, *el-Bahrü‘r-râik*, V, 125; Bilmen, III, 314; *Mv.f*, "Şehadetü‘z-Zûr", XXVI, 256.

¹⁰⁴⁶ Sahnûn, VI, 203; İbn Ferhûn, II, 213; Behnesi, *Nazariyyetü‘l-isbat fî fikhı‘l-İslâmî*, s. 145; *Mv.f*, "Şehadetü‘z-Zûr", XXVI, 255.

¹⁰⁴⁷ Bayındır, Abdülaziz, *İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, s. 195.

Osmanlı hukukunda yalan şahitlik suçlarına dayak, hapis ve sürgün cezaları ve teşhir uygulanmaktadır.

a. Dayak Cezası

Kanunnamelerde yalan tanıklık yapanlara değnek cezası öngörülmektedir. Kanuni Umumi Kanunnamesi m.98: “*Ve dahi yalan şehadet edenin... muhkem hakkından geleler...ve şahid-i zûrı ta'zîr edip...*”¹⁰⁴⁸

Uygulamada da değnek cezası verilmektedir. Örneğin 1536 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, Yorgi isimli zimmiye, mahkeme huzurunda kaçak köleleri bulduğu yerler konusunda farklı ifadeler vermesi ve yalan söylediğinin ortaya çıkmasından dolayı ta'zîr cezasına hükmedilmektedir.¹⁰⁴⁹

b. Hapis Cezası

Uygulamada yalan tanıklık yapanlara hapis cezası da verilmektedir. Örneğin 1730 tarihli bir kayıta, İstanbul'da meydana gelen olayda, Berber Süleyman isimli şahsa, yalancı şahitliği alışkanlık haline getirdiği için önce teşhir yaptırımı daha sonra zindan hapsi cezasına hükmedilmektedir.¹⁰⁵⁰

1838 tarihli Askeri Ceza Kanunu 8. bend, m.2: “*Bir şahidin şahid-i zûr olduğu ihsas olunur ise reis-i divan... ol şahidi tevkif ettirip, ledet-tezkiye şahid-i zûr*

¹⁰⁴⁸ Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 303; Aynı hüküm Kanuni'nin Bosna Sancağı Kanunnamesi'nde de mevcuttur. bk. Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 470; I. Ahmed'in Umumi Kanunnamesi'nde benzer hüküm vardır; bk. Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 502;

¹⁰⁴⁹ “*İskender b. Abdullah şer'-i şerife Çengel'den Matara b. Yorgiyi ihzar edip üzerine takrir-i dava kılıp dedi ki bundan akdem iki abd-i âbıkı Çengel nam karyede tutup bağlayıp İstavros câbisine vermiş haliya talep ederim deyicek mezkur Matara'dan istisfar olundukta bi'l-mukabele cevap verip dedi ki zikr olan abd-i âbıkları İstavros bağları kurbunda buldum evirdim ilettim karye-i Çengel'de bağladım deyicek ikrar sicil olundu.*” Şuhûdü'l-hâl: Mustafa b. Abdullah, Hızır b. Ahmed, Kılavuz b. Aslıhan, Kefaloz b. Papaz, Papa Yani b. Nikola, Gore b. Demirci ve gayruhüm.

Def'a mezkur Yorgi zikr olan abd-i âbıkları Çengelköy nam mevzi'de tuttum bundan akdem ikrarım câbiden havf ettiğimden dedim deyicek ikrar sicil olundu. Mezkur yalan söylediği için ta'zîr olunması hüküm olunup sicil olundu. 942/1536.” İKS, Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil, s. 306.

¹⁰⁵⁰ “*Berber Süleyman mezbur İstanbul'da Beğçeğiz mahallesinde sakin olup keyfiyet-i hali mahalle-i mezbure ahalisinden tefahhus olundukta iki senedir Beğçeğiz mahallesinde sakin olup şahadet-zûr etmek adet-i müstemirresi olup ve bundan akdem defeatiyle ahz olunup bir tarîk ile halas olmuş atîki yalan şahididir deyi haber verdiklerin Mahmud Paşa naibi Mustafa Efendi ilam eyledikte sadır olan ferman-ı âlî mucibince teşhir olunup bade't-teşhir subaşı kulları mübaşeretüyle vaz'ı zindân olunmuşdur...1143/1730*” Akt. Kılınç, s. 326 .

olduğu tahakkuk eyledikde onun habs olunmasına hükmeyleye."¹⁰⁵¹ 1848 tarihli Adana mahkemesindeki bir kayıta, Hasan ve Süleyman isimli şahıslara, bir alacak verecek davasında yalancı şahitlik yaptıklarını itiraf ve ikrar etmeleri neticesinde teşhir yaptırımından sonra hapis cezası verilmektedir.¹⁰⁵²

Uygulamada yalan tanıklık yapanlara kürek cezası da verilmektedir. 1560 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Kaş kazasında Pir Ahmet isimli şahsa, yalan şahitlik yapmakla meşhur olmasından dolayı kürek cezası tatbik edilmektedir.¹⁰⁵³ 1565 tarihli mühimme defterindeki kayıta, tımar mevrâsı yüzünden aralarında anlaşmazlık çıkan iki kişinin şahitlerinin dinlenmesi sonucunda yalancı şahitlik yapan şahitlere kürek cezası verilmektedir.¹⁰⁵⁴ 1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Devrekani kazasında dört kişiye, ölen zengin kişilerin

¹⁰⁵¹ Akt. Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 438.

¹⁰⁵² "Mestanzâde mahallesinden Hadice hatun huzur-i şer'de Usta Osman nam kimesne ile terafu'larında bundan üç sene mukaddem merhum Osman Usta zimmetinde cihet-i emanetten matlubum olan bin kuruştan az gayri teslim bâkî altı yüz yirmi kuruş hakkım olup hatta bu vecihle olduğunu merhum ikrar dahi etmekle meblâğ-ı mezkurun aliverilmesi muradımdır deyi bade'd-da'va ve'l-inkar müddeiye-i mezbure ber vech-i muharrer ikrar müdde'asını Hurmalı mahallesi'nden Hasan b. Ahmed ve Süleyman b. Ali nam kimesne şahadetleriyle isbat ettiğinde şahidan-ı mezburan tezkîye olunmak üzere iken müddei aleyh merhum Usta Osman cevabında mezburenin bana husûmeti olmağla...bir akçe vereceğim yoktur lakin garazen bu vecihle ikrar etti deyi dava ve isbat ederim diyerek şahidân-i merhumânî bulub akçe dava eyleyerek dava-yı kazibesini tarif ve ol vechle kaziben üzerine isbat eyledi deyi davasını ve şahidân-ı merkumanın şahid-i zûr olduklarını şahidîn-i müslimin ile bi'l-muvacehe isbat eylediğinden mâada şahidânî merkuman Hasan b. Ahmed ve Süleyman b. Ali nam kimesneler şahadetlerinde kazib olduklarını huzur-u şer'ide tav'an ikrar dahi etmeleriyle alâ mucib-i ikrarîhimâ merkumeye şer'an ta'zîr-i bi't-teşhir lazım gelmekle şahid-i zûr haklarında bade't-teşhir müddet beyaniyle hapis ve def' pranga olunmak icab eylediği...1264/1848." AŞS, d.no. 73, h.no. 168. akt. Karlangıç, Osman, 73 Numaralı Adana Şer'iyeye Sicili (H.1262-1264/M.1847-1848) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 120.

¹⁰⁵³ "Kaş kadısına hüküm ki: Mektup gönderip taht-ı kazandan Pîr Ahmed nam kimesne yalan şahadet ile maruf ve müteâref olup daima şirret ü şakavetten hali olmayıp bir husus için yanında şahadet edip badehû yine rücu edip: "Şahadetimde kâzib idim" dediği tescil olunup mezkur yine kanaat etmeyip iftiraya ve telbise şürû' edip...küreğe koşula...967/1560." BOA, MHM, d.no. 3, h.no. 915. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 408; Diğer örnek için bk. BOA.MD, d.no. 5, h.no. 317. akt. BOADB, 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566), s. 58.

¹⁰⁵⁴ "Tarafeynden hangi canibin hucceti butlan üzere olup şahitlerinin kizbi zahir ola hücceti elinden alıp der-kise edip hilâf-ı vaki şahadet edenleri habsedip gönderesiz ki küreğe konula... 972/1565." BOA.MD, d.no. 6, h.no. 474. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 275; Diğer örnekler için bk. BOA.MD, d.no. 6, h.no. 491. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 284; GAŞS, d.no. 259, h.no. 65b/2. akt. Akyıldırım, s. 508; BOA.MD, d.no. 66, h.no. 430. akt. Aytaç, s. 321; BOA.MD, d.no. 24, h.no. 16. akt. Çağlıkeçecigil, Hatice, 24 Numaralı Mühimme Defteri'nin (H.981-982/M.1573-1574) (1-80 s.) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, s. 74.

veresinden pay almak için yalancı şahitlik yapmalarından dolayı kürek cezası uygulanmaktadır.¹⁰⁵⁵

Uygulamada yalancı şahitlere kalebentlik cezası da verilmektedir. 1721 tarihli kayıтта yalan tanıklık yapan üç kişiye kalebentlik cezası uygulanmaktadır.¹⁰⁵⁶

1858 CK m.210'a göre, yalan şahitlik yapan bunu para karşılığı yapmışsa parayı alana da verene de rüşvet suçunun cezası uygulanacaktır. Bu kanun maddesinin uygulamasını kayıtlarda görmekteyiz. 1863 tarihli bir kayıтта, bu suçu işleyenlere para cezasıyla beraber üç sene muvakkat kalebentlik cezası verilmektedir.¹⁰⁵⁷

Uygulamada yalan tanıklık yapanlara şehirden ihraç cezası da verilmektedir. Örneğin 1578 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, Kudüs kadısına gönderilen hükümde, Zayirci Ömer isimli kişiye, toplumda fitne çıkarmak ve yalancı şahitlik yaparak birçok kişinin öldürülmesine sebebiyet vermesinden dolayı şehirden çıkarılma cezası verilmektedir.¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵⁵ BOA.MD, d.no. 7, h.no. 2259. akt. BOADB, 7 (III) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 150.

¹⁰⁵⁶ "**Yalancı şahitliklerde bulunmalarından dolayı İstanbul ahalisinden Mahmud, Ahmed ve Abdi nam şahısların Bozcaada'ya kalebent edilmeleri hakkında buyruldu...1721**" BOA, C.ADL, no. 1928. akt. Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 437.

¹⁰⁵⁷ "**Kandiye sancağında kâin Teberkiye kazasına tabi Galata karyesi sakinlerinden Hüseyin bazı emlak münazaasından dolayı Abdüllatif nam kimesne ile şer'an bi'l-mürafaa haksız çıkararak maslahat-ı ilama rabt olunmuş iken mücerret aldatmak için yalan şahadet ettirmek üzere Rutaslı Ali Beğ namında birinin talim ve teşviki ve Molla Baltaç tarif ve muâveneti ile tedarik eylediği müy-tâb Hüseyin ve Mustafa kalfaya doksandokuz ve Ali Beğ'e yüz kırksekiz ve Molla Baltaç'a yüz gurusu vermiş olduğu esna-yı mürafaada mezbur müy-tâb Hüseyin tarafından ifade ve ihbar olunarak merkumun bu ifadesinin sıhhati ol babda cereyan eden istintak ve tahkikattan dahi anlaşılmiş olduğundan icra-yı icabı hususu inha ve isti'zân kılınmış olup yalan şahitliğini irtikab eden ve bunun zımında para almış olanlardan aldıkları akçenin bir misli dahi istibka olunduktan sonra alan ve veren haklarında mürteşî ve râşî cezalarının icrası...merkumunun almış oldukları akçeler ceza-yı nakdi olarak birer misliyle beraber kendilerinden tahsil olunduktan sonra altısar sene matrûtiyet cezasıyla beraber üçer sene müddetle kalebent olmak üzere mübaşir-i mahsusa terfikan Rodos'a nefy u irsallerine...1279/1863.**" Kılıç, s. 379; Diğer örnek için bk. "...ikame eylediği şahidler şahid-i zür idiğini ikrar ve ol babda mezkur altınları rüşvet olarak aldığını ve merkuman Viragik ve Sarafya ol vechle yalan şahidliği eylediklerini her birerleri tav'an itiraf ve tizkâr eylemiş olduklarından...merkuman Viragik ve Sarafya'nın yalancı şahidliği cezalarıyla mücazat olunmaları...1867." Çoban, s. 338.

¹⁰⁵⁸ "**Kuds-i şerif kadısına hüküm ki:...nefs-i Kuds-i şerif'de sakin olan zayirci Ömer b. Ebu'l-Lutf daima şirret ü şekavet ve fitne vü fesaddan hâl olmayıp ve yalan şahadetiyle nice kimesnelerin katline ve zulmü teaddisine sebep olup ve bir defa dahi Südde-i Saadetim'de bazı kimesneler arasında fitne bırakıp kizbi ve fesadı zahir olmağın muhkem tenbih olunup şehirden sürüldükde...1578.**" BOA.MD, d.no. 34, h.no. 305. akt. Eren, *34 Numaralı ve H.986/1578*

c. Sürgün Cezası

Uygulamada yalan tanıklara sürgün cezası da verilmektedir. 1833 tarihli bir kayıta, insanlara aslı olmayan iddialar isnad ederek yalancı şahitlik suçunu işleyenlere sürgün cezası verilmektedir.¹⁰⁵⁹ 1850 tarihli bir kayıta, bir öldürme davasında çelişkili ifadeler veren kişiye sürgün cezası tatbik edilmektedir.¹⁰⁶⁰ 1851 tarihli bir kayıta, yalan şahitlik yapan bir imam ve diğer kişiye sürgün cezası uygulanmaktadır.¹⁰⁶¹

d. Teşhir

Kanunnamelerde yalan tanıklık yapanlara değnek cezasının yanısıra teşhir de öngörülmektedir. Kanuni Umumi Kanunnamesi m.98: "*Ve dahi yalan şehadet edenin... muhkem hakkından geleler... ve şahit-i zûrı ta'zîr edip teşhir edeler.*"¹⁰⁶² Kanuni Rumeli Eyaleti Kanunnamesi m.139: "*Ve dahi yalan şehâdet edenin ve tezvîr hüccet verenin muhkem hakkından geleler. Ve şuhûd-i zûrı ta'zîr edip teşhir edeler.*"¹⁰⁶³

Tarihli Mühimme Defteri (I-164), s. 175; Diğer örnekler için bk. BOA.MD,d.no. 74, h.no. 191. akt. Taşkesenlioğlu, s. 129; KŞS, d.no. 100/2, h.no. 432. akt. Yılmaz, Emel, 100/2 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili Defteri (H.1102/M.1692) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, s. 169.

¹⁰⁵⁹ "*Gelibolu naibine, f'l-asl fesci esnafından olup mukaddema bâ-ılam tard u ihrac olunmuş olan Hacı Ali nam şahıs tezvîrâte sülûk ile halkı ızrar ve aslı olmayan davalar peydâsiyla arz odasına çıkub şahit-zûr ikamesi fazihasına ibtidar eylemiş olduğundan Gelibolu'ya nefy u tağrib olunmak...1249/1833.*" Kavaklı, s. 571; Diğer örnek için bk. "*Çavuş-başı ağaya ve Bozcaada naibine: Âsitane-i Saadet sekenesinden Mustafa İzzet ve Ali nam şahıslar Cuma günü arz odasında hilaf-ı şer'iat-ı garrâ' şahit zûrluk fazihasını irtikab eyledikleri tebeyyün etmiş merkumların li-ecli't-tedip Bozcaada'ya nefy u icmaları...1242/1826.*" Kavaklı, s. 101; Diğer örnekler için bk. a.eser. s. 235, 558.

¹⁰⁶⁰ "*Molla Ali mahallinde mezburenin merkuman taraflarından itlaf olunmadığını ikrar ederek muahharan lakırdıyı değiştirmesi kendisinin tenbihine delalet eylediğinden merkum ile mezbur Zülfikâr Beğün iki sene müddetle Niş'e nefy u tağrib olunması...1266/1850.*" Akıllı (Acar), s. 180.

¹⁰⁶¹ "*...imamı dahi çavuş-ı merkumun ifadesini tasdik ederek mühür-i şahadet-name vermiş iseler de muhtar-ı sâni ile imamın bu babda şahadet-i vakıaları kizb...olduğu cevaben varid eden mazbata ve tahriratta tebeyyün eylemiş olduğuna...imamın irtikab-ı kizb eyleyerek şahadet eylemeleri tedip ve terbiyelerini müstelzim olduğundan habsleri tarihinden itibaren birer sene müddetle nefy u tağrib olunmaları...1267/1851.*" Akıllı (Acar), s. 231.

¹⁰⁶² Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 303; Aynı hüküm Kanuni'nin Bosna Sancağı Kanunnamesi'nde de mevcuttur. bk. Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 470; I. Ahmed'in Umumi Kanunnamesi'nde benzer hüküm vardır; bk. Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 502;

¹⁰⁶³ Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 470 .

Fetva mecmualarında da yalan tanıklık yapanlara teşhir edileceği ifade edilmektedir. “Zeyd’in yalan yere şehâdet ettiği sabit olsa Zeyd’e ne lazım olur? Cevap: Ta ‘zîr bi’t-teşhir.”¹⁰⁶⁴

Diğer bir fetvada yalan şahadet ederek evli bir kadının başka biriyle nikahlanmasına sebep olan kişilerin edileceği ifade edilmektedir. “Zeyd âhar diyarda fevt oldu deyî Amr ve Bekir şehâdet etmekle zevcesi ba'de inkıdâi'l-iddet nefsinî Bişr'e tezvîc edip ba'dehu Zeyd hayyen zuhur eylese Amr ve Bekir'e ne lazım olur? Cevap: Ta ‘zîr bi't-teşhir.”¹⁰⁶⁵

Uygulamada da yalan tanıklık yapanlara teşhir yaptırımını görmekteyiz. Örneğin 1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Şehrizol Kulları Ağası Mehmed ile Emin Perviz'in arasında meydana gelen kavga ile alâkalı olarak kadı arzındaki şahitlerin ifadeleriyle Malatya beyinin arzındaki şahitlerin ifadelerinin çelişmesinden dolayı şahitlerin bir araya getirilerek durumun teftişi ile birlikte yalancı şahitlik yapanların teşhir edilmesine karar verilmektedir.¹⁰⁶⁶ 1714 tarihli Antep mahkemesindeki bir kayıta, dış kırma davasında yalancı şahitlik yaptıklarını itiraf eden Hüseyin ve İbrahim isimli şahıslar teşhir edilmektedir.¹⁰⁶⁷

¹⁰⁶⁴ Behcetü'l-fetâvâ, s. 163; Ayrıca bk. Fetâvâ-yı Ali Efendi, I, 116.

¹⁰⁶⁵ Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 91.

¹⁰⁶⁶ “Malatya beğine ve kadısına hüküm ki: Mektup gönderip “sabıka Şehrizol Kulları Ağası Mehmed ile Emin Perviz'in sabıka olan kavgaları için varid olan hükümde...Buyurdum ki: Hüküm-i şerîfîm vardıkta sabıka bu hususa şahadet edip ol arzda mestûr olanları ve haliya şahadet edenleri ihzar edip bi'l-muvacehe onat vechile mu'temedün-aleyh ve bî-garaz müslümanlardan bu hususu onat vechile teftiş edip göresin; **hilaf kangı canibde çıkar ise kizbleri zahir ola onları teşhir edip bir vechile hakaret ettiresin ki, bir dahi kimesnenin yalan şahadet eylemeğe mecali olmaya...972/1565.**” BOA.MD, d.no. 6, h.no. 681. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 386.

¹⁰⁶⁷ “...Hüseyin b. Emir ve İbrahim b. Süleyman nam kimesneler li-ecli's-şahâde meclis-i şer'a hazıran olup eserü'l-istişhad fi'l-vaki tarih-i kitabdan beş ay mukaddem mezbur Hüseyin Beşe bizim huzurumuzda karye-i mezbure kurbunda yumruk ile ağzından darp edip mezbur el-Hac Hasan'ın ağzının sağ ve aşağı taraftan işbu yedinde olan bir azu ve bir yan iki beyaz dişini ihrac eyledi bu hususa bu vech üzere şahitleriz şahadet dahi ederiz didiklerinde...müsâvât için ehl-i hibre cerrâh taifesi davet olundukta bî-farz ehl-i merkumdan el-Hac Mustafa b. Hızır ve el-Hac İbrahim b. Yusuf ve Molla Mehmed b. İbrahim nam kimesneler meclis-i şer'a gelip müddeî ve müddeî-yi ileyhın dişlerine nazar eylediklerinde müddeî-yi mezbur el-Hac Hasanın ağzında yalnız bir azu diş çürüyüp kökü yerinde sudur sair dişlerinde asla ihrac olmuş dişi olmayıp işbu yedinde olan iki diş kendi dişi değildir diye haber verdiklerinden sonra **müddeî-yi mezbur el-Hac Hasanın davası tezvîr ve lağv me'haz olduğu şahidân-ı mezburan Hüseyin ve İbrahim tekrar meclis-i şer'a ihzar ve sual olundukta biz bu hususa şahit değiliz kâziben şahadet eyledik** diye her biri meclis-i şer'de **şahid-i zur olduklarını** bi't-tavi'r-rıza lâ-bi'l-icbâr ve'l-kerh ikrar ve

Osmanlı uygulamasında teşhir yaptırımı farklı şekillerde infaz edilmektedir. İnfaz şekillerinden birisi de suçlularının isimlerinin mahkeme siciline kaydedilmesidir. Örneğin 1675 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, yalancı şahitlik yapmakla meşhur olanların isimleri mahkeme defterine kayıt edilmektedir.¹⁰⁶⁸

Osmanlı fetva mecmuaları¹⁰⁶⁹ ve mahkeme kararlarında¹⁰⁷⁰ yalancı şahitlik yaptıklarını hüküm verildikten sonra itiraf edenlere tazminle beraber teşhir yaptırımının verildiğini görmekteyiz. 1845 tarihli Adana mahkemesindeki bir kayıta, yalancı şahitlik yapanın teşhir edilmesi, şehirdeki bütün mahkemeler gezdirilerek adının mahkeme defterine kaydettirilmesi ve bir aydan bir seneye kadar kürek veya hapis veya sürgün cezası verilmektedir. İkinci defa yalancı şahitlik yapması halinde ceza da ikiye katlanak iki sene kürek veya hapis veya sürgün cezası verilmektedir.

itiraf etmeleriyle mezburana teşhir lazım gelmeğın teşhir olunup...1126/1714." GŞS, d.no. 65, h.no. 13. akt. Karaçağlayan, s. 138.

¹⁰⁶⁸ “**Defter oldur ki şahadet-i zûr ile maruf olup ahali-i mahallesinden hali istihbar olundukta şahid-i zûr olduğuna bi'l-ittifak ihbar olunan şuhûd-ı zûrdur bade'l-yevm şahadetleri gaflet ile mesmû'a olmamak için işbu sicilde beyan olundu.** Sarı Mahmud Efendi, köse, sakın der mahalle-i Gürânî kurb-ı Şeyh Vefa Sarı Sefer Efendi, kaba sakal, sakın der mahalle-i Âbid Çelebi ve Emir Buhârî Mehmed b. Şaban, müezzin-i mahalle-i el-Hac İlyas Terzi Hasan Beşe, sakın der Galata Katip Ali b. Mehmed, bodur, sakın der Süleymaniye Urum Mehmed, sakın der Darphane ve diğer kırk dört kişi. 1675.” İKS, İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 63-65.

¹⁰⁶⁹ “Zeyd Amr'dan –sana şu kadar akçe karz vermişdim- diye dava ve Amr inkar edip Bekir ve Beşir Zeyd'in müddeasına şahadet ettiklerinden sonra Bekir ve Beşir kadı **huzurunda şahadetlerinden bade'l-hüküm rücu etmeleriyle üzerlerine şer'an damânla hüküm olundukan sonra mezburlara ta'zîr bi't-teşhir** dahi lazım olur mu? Cevap: Olur. Bu surette şahadetlerinden rücu eden şahidlere ta'zîr bi't-teşhir lüzumu, mucib-i şahadetleriyle bade'l-kadâ rücularında midir yoksa kable'l-kadâ rücularında dahi ta'zîr-i merkum lazım olur mu? Cevap: **Kable'l-kadâ rücularında dahi lazım olur.**” Behcetü'l-fetâvâ, s. 426.

¹⁰⁷⁰ “...Abdullah Ağa mütemekkin olduğum odamda malımdan bin iki yüz kuruş ikrâd ve teslim ol dahi yedimden istikrâd ve kabz edip mezbur Abdullah Ağa meblağ-ı mezkuru cihet-i merkumeden zimmetinde bana deyni olduğu şuhûd-u mahdarlarında ikrar ve işhâd ve dahi eymanla talep ederim diye dava ve müddeasına udulden oldukları ihbar olunan derun-u ilam-ı mezkurede isimleri mestur **Ali b. fûlan ve Muhammed b. fûlan nam kimesneler şahadetleriyle isbat ve hüküm olunmuşken şahidn-ı mezburan işbu tarih-i i'lam günü meclis-i şer'de husus-u mezkura olan şahadetlerinden rücu etmeleriyle mucibince meblağ-ı mahkûme-yi mezkur bin iki yüz kuruş mezburan Ali ve Muhammed'den bi-tarîki'd-damân tahsil ve mezburane ta'zîr bi't-teşhir lazım geldiği huzur-u alilerine i'lam olundu.**” Debbağzâde, Tuhfetü's-sukûk, s. 288.

Üçüncü defa yapması halinde ise on sene kürek veya hapis veya sürgün cezası verilmektedir. Suçun tekrür ve itiyadında uygulanacak cezalar katlanmaktadır.¹⁰⁷¹

1858 CK m.207'ye göre, cinayet türü suçlarla alakalı yalan şahitlik yapan teşhirden sonra mukavvat kürek; yalan şahitliğe itibar edilerek sanık hakkında muvakkat kürekten daha şiddetli ceza almışsa aynı ceza yalan şahitlik yapan hakkında da icra olunacaktır, m. 208'e göre ise cünha ve kabahat türü suçlardan yargılananlar hakkında yalan şahitlik yapana bir aydan beş aya kadar hapis cezası uygulanacaktır, m.211'e göre doğru şahitlik yapmak isteyenleri engelleyen veya cebren yalancı şahitlik yaptıranlara yalan şahitlik yapanlara uygulanacak cezanın aynısı uygulanacaktır.

Osmanlı uygulamasında yalan tanıklığı ilk defa yapanlara teşhir gibi hafif yaptırımlar uyulanmaktadır. Ancak bunu itiyad haline getirenlere kürek ve zindan hapsi gibi daha ağır cezalar tatbik edilmektedir. Kürek cezaları 16.yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaşmaktadır.

¹⁰⁷¹ “Cümleye malum olduğu üzere...bir takım diyanet ve insaniyeti bilmez ve cenâb-ı Hak'dan korkmaz ve halkdan utanmaz ve her şeyden aziz olan ırz ve namusu pareye değişir eşhas-ı rezile ve şerire kemâl-i tab' ve irtikablarından naşi bizzat bilmedikleri vehîme vuku'unda **hazır bulunmadıkları davalara yalan şahitliğe cesaret ederek** ibtâl-ı hakka ve inanc-ı batıla olmakda olması ile bu yüzden nâ-hak yere itlâf-ı emval ve belki telef-i can bile vuku' bulabileceğinden ...bade zîn **şahid-i zur vukuunda haklarında ceza olunacak mücazattır ki ber vechi âli herkese ilân oluna...şahit-i zur olduğu inde's-şer'i tebeyyün eden şahsın teşhir olunması ve yalancı şahiti olduğu derun-ı şehirde ve muhakemede baliğası için yanına mahsus kavas tayiniyle mahkeme mahkeme gezdirip isim ve şöhretini sicil-i mahkemeye kayıt ettirerek bu vecihle yalancı şahit olduğu ilan kılınması ve hükkam ve zabitanın takayyudat ve nezaretleriyle yalancı olduğu tebeyyün eden eşhas kezalik ber vech-i teşhir nizamem şahsına ve maddesine göre bir mâhdan bir seneye kadar vaz'ı pranga ve kürek ve hapis ve nefy ile mücazat oluna....şahadet-i zur olduğu tebeyyün eder ise işbu habasete iki kere itibar etmiş olacağı cihetle mücazati dahi iki kata olmak lazım geleceğinden evvelkinde mesela bir sene prangaya konulmuş ise sonrakinde iki sene müddetle pranga ve küreğe vaz' veya ol müddet hapis ve nefy ile mücazat icra kılınma. Bu iki defa mazhar olduğu tedibattan mütenebbih olmayıpta üçüncü defa olarak yine yalan şahitliğe mütecasir olur ise ısrar (itiyad) edilmesi olacağı cihetle tedibi dahi teşdid olunması lazım geleceğinden mücazat-ı layıkası ne nev' ise yani evveli prangaya konulmuş ise tekrar on sene müddet için prangaya bent olmaklığına keşf olduğu halde kezalik on sene nefy ve icla oluna...1261/1845." AŞS, d.no. 73, h.no. 169. akt. Karlangıç, 73 Numaralı Adana Şer'iyye Sicili (H.1262-1264/M. 1847-1848) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 121.**

B. MALVARLIĞINA KARŞI SUÇLAR VE TAZİR CEZALARI

1. Dolandırıcılık (Aldatma-Hile) Suçları ve Ta‘zîr Cezaları

Fıkıh literatüründe "insanlarla olan münasebetlerde karşı tarafı aldatma, zarara sokma" manasını ifade etmede tağrîr,¹⁰⁷² tedlîs,¹⁰⁷³ tevriye,¹⁰⁷⁴ gaş(ğış),¹⁰⁷⁵ hud'a/hadîa,¹⁰⁷⁶ hile,¹⁰⁷⁷ ihtilâs¹⁰⁷⁸ gibi kelimeler kullanılmaktadır.¹⁰⁷⁹

Ticari ilişkilerin karşılıklı rızaya dayanması emreden ayet,¹⁰⁸⁰ aldatmayı yasaklayan hadis¹⁰⁸¹ ve aşağıda zikredilecek olan kanun maddeleri suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıtlı yapılması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Hile yaparak karşı tarafı aldatan kişilere ta‘zîr cezası verileceği konusunda İslam hukukçuları arasında görüş birliği bulunmaktadır.¹⁰⁸² Örneğin satıcıdan aldığı malın sahtesini yaparak değiştirme düşüncesiyle satıcıya iade eden ve karşılığında yeni bir mal alan kişiye malı gizlice almadığı için had cezası verilemeyeceği için ta‘zîr cezası uygulanmaktadır.¹⁰⁸³ Bir şahsa olan borcunu ödememek için iflas ettiğini ilan eden kişiye de hileli iflastan dolayı ta‘zîr cezası verilir.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁷² Tağrîr: "Satım, icâre vb. ıvazlı akidlerde taraflardan birinin ya da onunla irtibatlı üçüncü kişinin söz veya davranışı ile diğer tarafın kasten aldatılmasıdır." Günay, Hacı Mehmet, "Tağrîr", *DİA*, XL, 375.

¹⁰⁷³ Tedlîs: "Bir şeyin ayıb.ı gizlemek" *Mv.f*, "Hadîa", IX, 32.

¹⁰⁷⁴ Tevriye: "Bir şeyin gerçeğini içinde gizleyerek sahtesini dışa vurmak" *Mv.f*, "Hadîa", IX, 32.

¹⁰⁷⁵ Gış: "Bir şeyin gerçek durumunu değiştirme, hukukî işlemin konusunda veya bedelinde mevcut olmayan iyi bir özelliği varmış ya da olumsuz bir özelliği yokmuş gibi gösterme" Günay, "Tağrîr", *DİA*, XL, 375.

¹⁰⁷⁶ Hadîa: "İnsanın içinde gizlediği şeyin tersini dışına yansıtması" *Mv.f*, "Hadîa", IX, 32.

¹⁰⁷⁷ Hile: "Bir kimseyi istenen yönde bir irade beğanında bulundurmak için onda yanlış bir kanaat uyandırarak veya mevcut bulunan hatalı fikrin devamını sağlayarak yanılmak" Köse, "Hile", *DİA*, XVIII, 28.

¹⁰⁷⁸ İhtilâs: "Hile, oyun ve düzen ile karşıdaki insanın dalgınlığından dolayı bir şeyi el çabukluğu ile ele geçirmek" *Mv.f*, "İhtilâs", II, 288.

¹⁰⁷⁹ Köse, "Hiyel", *DİA*, XVIII, 170.

¹⁰⁸⁰ Nisâ, 4/29.

¹⁰⁸¹ "Bizi aldatan bizden değildir." Buhârî, "İmân", 164; Tirmizî, "Büyü", 72.

¹⁰⁸² Köse, "Hile", *DİA*, XVIII, 29.

¹⁰⁸³ Âmir, s. 215.

¹⁰⁸⁴ Bilmen, III, 316.

Osmanlı hukukunda da dolandırıcık suçunu işleyenlere siyaseten katl, uzuv kesme, dayak, hapis, sürgün ve para cezaları; teşhir, müsadere ve meslekten ihraç uygulanmaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

Uygulamada bozuk ekmek satanlara idam cezasının verilmesi dikkat çeken örneklerden biridir. III. Selim bir hatt-ı hümayununda bozuk ekmek imal eden ekmekçilerin dükkanları önünde asılmasını emretmektedir.¹⁰⁸⁵

b. Uzuv Kesme Cezası

Uygulamada dolandırıcılara verilen dikkat çeken cezalardan birisi de kulağı duvara çivileme cezasıdır. Fırıncı esnafından bazı kişilere ekmeğin hammaddesi, pişirilmesi ve gramajındaki eksiklik dolayısıyla kulaklarını duvara çivileme cezası verildiği ifade edilmektedir.¹⁰⁸⁶

c. Dayak Cezası

Kanunnamelede dolandırıcık yapanlara değnek cezasının uygulanacağı beyan edilmektedir. I. Ahmed Kanunnamesi m.252: “*Ve dahi vukiyyeleri yoklana ve her nesnenin iyisini ve kemini halt etmeyeler. Ve illa ta‘zîr edip men’ edeler.*”¹⁰⁸⁷

Uygulamada da hileli mal satanlara değnek cezası örnekleri vardır. Örneğin 1525 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıтта, pis hayvan başı satan Bayram isimli esnafa ta‘zîr cezası verilmektedir.¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁵ “Kaymakam Paşa, evvelki gün tebdilde **ekmek pek bozuk olmakla ekmekçileri sana gönderdim. Elbet kabahat hangisinde ise dükkanın önünde bugün esasın. Ben ne vakit tebdile çıksam böyle rastgeliyorum. Sen bulmuyorsun. Kabahat kapıdaki çukadarlarındır, haber veriyorlar. O eski tebdilleri değiştirip kendi etbalarından tebdiller edersen hoş olur. Anlar gezer haber verirler ve hem şeyhülislâma takrir yazasın, İslambol efendisine bir eyi tenbih etsin eğer bir dahi ekmekleri böyle eksik görürsem İslambol efendisini nefy ederim.**” Karal, Enver Ziya, *Selim III’ün Hattı Hümayunları*, s. 130.

¹⁰⁸⁶ Demirtaş, s.319.

¹⁰⁸⁷ Akgündüz, *Kanunnameler*, IX, 527.

¹⁰⁸⁸ “Üsküdar’ı mukataaya tutan Yusuf b. İskender Beğ meclis-i şer‘de Başçı şâkirdi Bayram b. Abdullah’a **murdar ser bey’ eyledin** dedikte mezkur mukir olup ikrarı muteber görülüp **ta‘zîr olunduğu sebt-i sicil olundu.** 931/1525.” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil*, s. 117.

Başka bir kayıтта, hileli ekmek üreten fırıncılara meydan dayağı atılmaktadır. “...*Ta’zîre müstahak ise ve dirliğı yok ise hemen ol mahalde alâ-melei’n-nâs yatırıp ta’zîr edeler...*”¹⁰⁸⁹

d. Hapis Cezası

Kanunnamelerde müşterisini aldatan esnafa hapis cezası uygulanacağı beyan edilmektedir. I. Ahmed Kanunnamesi m.243: “*Ve kassâblar koyunu ve keçiyi fark edip koyunu keçiyeye ve keçiyi koyuna katmayub temyiz edeler; ayrı ayrı satulur. Semizün saklayub aruğın boğazlatmayalar. Ve her zamanda halka yetiştireler. Ta’allül edip et bulmayan kassabın muhkem hakkından gelip habs edeler...*”¹⁰⁹⁰

Uygulamada da dolandırıcılara hapis cezası verilmektedir. 1535 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıтта, Hacı Ali isimli şahsa, yankesicilik yaptığı için hapis cezası tatbik edilmektedir.¹⁰⁹¹ İstanbul mahkemesindeki başka bir kayıтта, bayat ekmeğı taze ekmek diyerek satan ve müşterisini kandıran Samatyakapısı dışında bakkal dükkanı çalıştıran Hristo oğlu Yorgi isimli zimmîye hapis cezası verilmektedir.¹⁰⁹²

Uygulamada dolandırıcılık suçuna kürek cezası da verilmektedir. Örneğın 1571 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, Rodos kalesinde ikamet eden Nebi isimli şahsa, Anadolu tarafına geçerek ulağım diyerek insanları kandırması ve mallarını almasından dolayı kürek cezası verilmektedir.¹⁰⁹³

¹⁰⁸⁹ Demirtaş, s. 316.

¹⁰⁹⁰ Akgündüz, *Kanunnameler*, IX, 526.

¹⁰⁹¹ “*Hacı Ali b. Mehmed yankesici deyi tutup meclis-i şer’a getirip haps olunmasın emr olundu. 1535.*” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil*, s. 356.

¹⁰⁹² İŞSA. İstanbul Mahkemesi, d.no. 24, vr. 42-b. akt. Demirtaş, s. 323.

¹⁰⁹³ “*Rodos beğine ve kadısına hüküm ki: Kale-i Rodos'da sakin Nebi nam kimesne Anadolu'na kendi maslahatına gitmeyip yolunda müslümanların ulağım deyi davarların alıp ulak suretine girdiğı istima olunup buyurdum ki...hükmü sabit olursa yarar âdemlere koşub küreğе gönderesin. 1571*” BOA, *MHMD*, d.no. 10, h.no. 517. akt. Çakır, s. 165.

Uygulamada dolandırıcılara kalebentlik cezası da verilmektedir. Örneğin fırınlarda pişirilen ekmeğin ununa farklı maddeler karıştırılarak hile yapılmasından dolayı sürgün cezası icra edilmektedir.¹⁰⁹⁴

Benzer bir örnekte fırınlarda kullanılan unlara nohut unu gibi farklı maddeler karıştırarak ekmeğin kalitesini düşürenlere ve bu hileleri başkalarına öğreten üç fırıncı ile bir nizam ustasına kalebentlik cezası verilmektedir.¹⁰⁹⁵

e. Sürgün Cezası

Uygulamada dolandırıcılara sürgün cezası örnekleri de bulunmaktadır. 1791 tarihli kalebent defterindeki bir kayıta, Hafız Muhammed isimli şahsa, halkı dolandırarak borçlandırması ve kâr elde etmesinden dolayı sürgün cezası icra edilmektedir.¹⁰⁹⁶ 1831 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, Ispartalı Mehemmed isimli şahsa, mal dolandırıcılığı yaptığı ve halk arasında huzursuzluğa sebep olduğu için sürgün cezası verilmektedir.¹⁰⁹⁷ 1833 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, Mehmed Ali isimli şahsa, sahte doktorluk yapması ve insanlara zarar vermesinden dolayı sürgün cezası uygulanmaktadır.¹⁰⁹⁸

f. Para Cezası

Kanunnamelerde dolandırıcılık suçları değnek cezasının yanısıra para cezası ile de karşılık bulmaktadır. II. Bayezid İstanbul İhtisab Kanunnamesi m.21: *“Etmekçiler çaşni tuttuklarını narh üzere pâk işleyeler, eksik ve çiğ olmaya. Etmek*

¹⁰⁹⁴ "Ayasofya'da ekmekçi İbrahim nân-ı azizi esmerü'l-levn tabh ve imal etmekte olduğundan ahz olunup bu makule hilaf-ı rıza harekette ictisar edenlerin icray-ı tedibiyle emsalinin tertibi lazımeden olmaktan naşi mezkur li ecli't-tedib **Seddülbahr Kalesine nefy ve kalebent** olunmak fermanım olmağın..." BOA, C.BLD, no.467. akt. Demirtaş, s. 349

¹⁰⁹⁵ BOA, C.BLD, no.1183. akt. Demirtaş, s. 339.

¹⁰⁹⁶ "Midilli naibine hüküm ki: Âsitane-i saadetim sükkandan **Hâfız Mustafa nam mel' Janet-bişe ibadullâhi bazı gûna tecrîm ve tağrîm ve dolandırıcılık etmeği adet ve kâr ittihaz eylediği ihbar olunmağla çavuş mübaşeretile merkum Mustafa li-ecli't-tedib Midilli'ye nefy ve icla olunmak...1205/1791.**" Baytimur, s.178.

¹⁰⁹⁷ "Akhisar ve Ankara naiblerine, Akhisar kazası'nda sakin Ispartalı **Mehmed nam kimesne ticaret ile me'lûf ise de zâtında müfsid ü muzurluk makulesinden olduğundan iki de bir de şunun malını dolandırarak münâzaadan hâli olmadığından merkumun Ankara'ya nefy u iclası... 1246/1831.**" Kavaklı, s. 461.

¹⁰⁹⁸ "Bolu naibine, Kale-i Sultaniye sakinlerinden mühtedî **Mehmed Ali nam şahıs kendi kendiye tabâbet iddiasıyla ibadullahı verta-i (çukur) hevlnâka (korkunç) ilkâ' eylediği zahir olduğundan tababetten men' hala ser-etibba efendi tarafından inha olunmaktan naşi kavas mübaşeretile Bolu'ya nefy u icla olunması...1248/1833.**" Kavaklı, s.523.

içinde kara bulunursa ve çiğ olursa, tabanına let uralar; eksik olursa tahta külâh uralar veyahud cerime alalar. ¹⁰⁹⁹

Uygulamada da kötü ibrişimi iyisine karıştırarak hileli mal satan bezzaz esnafından bazı kişilere sopa cezası verilmesinin yanısıra her sopa için bir akçe para cezası verilmektedir. ¹¹⁰⁰

g. Teşhir

Kanunnamelerde dolandırıcılık suçuna teşhir yaptırımı öngörülmektedir. II. Bayezid İstanbul İhtisab Kanunnamesi m.40: *“Ve sirke ve yoğurda su koymayalar. Su katılmış olub bulunursa teşhir edeler veyahud tahta külâh uralar.* ¹¹⁰¹

Uygulamada da teşhirin icra edildiğini görmekteyiz. Örneğin 1573 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Mustafa isimli şahsa, insanları aldatması, sahtecilik yapması ve topluma zararlı biri olmasından dolayı eşeğe bindirilerek teşhir edilmektedir. ¹¹⁰²

h. Müsadere

Uygulamada dolandırıcıların ellerindeki malların itlaf edildiğini de görmekteyiz. İstanbul, Galata ve Eyyûb’de bulunan bazı şişeci esnafı imal ettikleri şişelerin kalitesini bozarak hileli üretim yaptıklarından dolayı şişelerin kırılması cezası verilmektedir. ¹¹⁰³ Benzer şekilde bazı bakırcıların sahte ve çürük imalat yapmalarından dolayı ferman yayınlanarak bu tür sahte kapların kırılmasına karar verilmektedir. ¹¹⁰⁴

¹⁰⁹⁹ Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 292.

¹¹⁰⁰ Demirtaş, s. 315.

¹¹⁰¹ Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 294.

¹¹⁰² *“Anadolu beğlerbeğisine ve Selendi kadısına hüküm ki: Selendi ahalisinden müderris Muhyiddin ve hatiplerden Müslümüddin ve Alaaddin ve Hayreddin ve ayanından bazı kimesneler Dergah-ı Mualla’ma muhızır gönderip Selendi reayasından Divane Umuroğlu Mustafa nam kimesne on beş yıldan mütecevazdır ki kaza-i Kula’ya gelip mütemekkin olup şirret u şekâ ve kallaplıkla ve fitne ve fesad ve aymazlıkla meşhur olup birkaç defa zahir olmakla tağrîr ü şerîr merkebe bindirilip teşhir olmuş iken memnu olmayıp...1573.”* BOA.MD, d.no. 22, h.no. 72. akt. Rahman, s. 89.

¹¹⁰³ Demirtaş, s. 296.

¹¹⁰⁴ *“...sakat ve ma’yûb olmağla ol dahi fûruht (satma) olunmayıp kesr oluna ve kazan ve güğüm ve bakracın kaynatması pâk ve sağ ve kavî ola ve tencere ve sahan ve ibrik envai ve leğen ve*

1727 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, eski ve sahte kazanların ayıbını örtmek için Bosna işi sahte kalay yaparak satmak isteyen kişilerin ellerindeki kazanları denize atılmaktadır.¹¹⁰⁵

Uygulamada dolandırıcıların dükkanlarının kapatıldığını görmekteyiz. 1726 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, sahte ve kalitesiz çivi üreterek müşterileri aldatan esnafın dükkanlarının kapatılarak hile yapmayan ustaların yanında çalışabilecekleri ifade edilmektedir.¹¹⁰⁶

i. Meslekten İhraç

Uygulama dolandırıcılık suçuna meslekten ihraç yaptırımı da icra edilmektedir. 1726 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, Hüseyin isimli şahıs, sahte kılıç kabzası üretmek ve benzeri hileleri yapmaktan dolayı meslekten ihraç edilmektedir.¹¹⁰⁷ Aynı defterdeki başka bir kayıta, nişastayı iyi pişirmedeği halde iyi pişmiş diyerek satan esnaf meslekten çıkarılmaktadır.¹¹⁰⁸ Hile yaparak sade yağın

hoşâb tası ve sair bi'l-cümle bakırlar () ve sakat ve ma'yûb olmaya ve eğer bu misillü ma'yûb bakırlar bulunursa kesr oluna...” Demirtaş, s. 296.

¹¹⁰⁵ “Bâlâda (üst, yukarı) tahrir olunan evânî-i nühasiyye kalb ve redî olmağla kâbil-i istimal olmayıp ayıbını setr için Bosna işi misilli üzerlerine sevâd ve kalay vaz' olunmuş iken kalaycılar ve bakırcılar kethüdalari yedleriyle ahz ve divan-ı âliye ihzar olundukta ber vech-i muharrer kalb ve redî olduğu zahir ve müteayyin olmağla bade'l-yevm kimesneye bey' olunmamak ve istimal olunmamak için deryaya ilkâ olunmak babında...1139/1727.” İKS, İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil, s. 341.

¹¹⁰⁶ “Enser kat' edici taifesinin kethüdalari Hızır Beşe ve taife-i mezbureden malumü'l-esâmî zimmîler meclis-i şer'de yine taife-i mezbureden ashâb-ı arzuhal...nam zimmîler sanatımız erbabından olup lakin hâm-dest olduklarından gayrı mukaddema ve hala işledikleri enser atîk enserden tavlanmış kalb ve alçak olup cedid enser namıyla tağrîr ederek ibadullaha bey' etmeleriyle ızrâr-ı âmme eyledikleri ecilden nizamımızın ihtilaline bais olmalarıyla...mu'temed ustalardan birer usta yanına halifelik ile işleyip irtikab-ı hileden muhâfazaları...müstakil dükkanda san'at-ı mezbureyi işlemekten men'...1138/1726.” İKS, İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil, s. 154.

¹¹⁰⁷ “İstanbul'da kılıççı esnafının kethüdalari Yakub b. Ali ve yiğitbaşları Ahmed b. Ali ile sair ustalarından (altı isim) nam kimesneler meclis-i şer'de hırfet-i mezbureden Hüseyin b. Hasan mahzarında mezbur Hüseyin sakız ağacından yaptığı kılıç kabzasının üzerine siyah boya ile boyayıp abanoz ağacına taklid ve bunun emsali nice nizamımıza muhil ve mugayir kalb kabza yapıp gelen müşterileri iğfâl ve tağrîr etmek adet-i müstemirresidir deyi her biri teşekkî ve mezbur bade'l-yevm ol makule kalb işlemekten men' ve içlerinden ihrac olunmak...1138/1726.” İKS, İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil, s. 109.

¹¹⁰⁸ İKS, İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil, s.152.

içine kalitesi düşük ve ucuz don yağı ve eritilmiş hayvan yağı katarak satan bazı yağcı esnafına meslekten ihraç yaptırımı uygulanmaktadır.¹¹⁰⁹

Osmanlı hukukunda dolandırıcılık yapanlara farklı ta'zîr cezaları uygulanmaktadır. Özellikle fırıncı esnafının dolandırıcılık yapmasına müsaade edilmeyerek kulak çivileme ve asılarak idam etme şeklinde ağır cezalar uygulanmaktadır.

2. Mala Zarar Verme Suçu ve Ta'zîr Cezaları

İtlaf, başkasının mütekavvim malına doğrudan veya dolaylı bir eylemle hukuka aykırı olarak ve tazmin sorumluluğu doğuracak şekilde zarar vermektir. Hırsızlık ve gasp dışındaki mala yönelik bütün haksız fiiller itlaf kapsamında değerlendirilmektedir. Bir şahsın başkasının malına verdiği zararın yanısıra hayvanların ve eşyanın verdiği zarar da bu kapsamda değerlendirilmektedir.¹¹¹⁰

Hız. Peygamber bir hadisinde “*Zarar vermek ve zararlar mukabele etmek yoktur.*”¹¹¹¹ buyurmaktadır. Bu hadis külli kaide olarak Mecelle 19. maddede zikredilmektedir. 20. madde de ise “*zarar izale olunur*” denilerek verilen zararların iade ve tazmin yoluyla karşılığının bulunması gerektiği ifade edilmektedir. Zarara haksız bir eylemin yol açması, zarar gören malın da hukuken muteber ve koruma altında olması zararın izalesi için yeterlidir.¹¹¹² Zikredilen hadis ve aşağıda zikredilecek olan kanun maddeleri suçun kanuni, eylemin icra edilmesi maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

İtlaf edilen mal mislî ise mislini, kıyemî ise değeriyle tazmin edilir. Telef edilen mal mislî olmakla beraber piyasada bulunmayan bir mal ise kıyemi mal haline gelir ve değeriyle tazmin edilmesi gerekir.¹¹¹³

"Kıyas gerektiren suçlar hariç, zarar verene aynı şekilde zarar vererek yaptırım uygulanmaz. Yani mala zarar verenin malına zarar verilmez. Zarar izale

¹¹⁰⁹ Demirtaş, s. 310.

¹¹¹⁰ Aydın, “İtlaf”, *DİA*, XXIII, 466.

¹¹¹¹ İbn Mâce, “Ahkam”, 17.

¹¹¹² Aktan, “Damân”, *DİA*, VIII, 452.

¹¹¹³ *Mv.f.*, “İtlâf”, I, 226.

olunur. İzale, iade ve tazmin suretiyle olur. Ancak sadece tazmin sorumluluğu, zarar verme fiilini engellemeyebilir. Kasten mala zarar verme aynı zamanda suç kabul edilip uygun bir ta'zîr cezası verilmesi gerekir. Başkasının malına haksız olarak ve kasten zarar vermek (itlaf), ta'zîr suçu olarak kabul edilebilir."¹¹¹⁴

Bir kimsenin evini veya ekinlerini yakan kişiye hem ta'zîr cezası verilir hem de sebep olduğu zarar tazmin ettirilir.¹¹¹⁵ Bir kimsenin evcil hayvanının kuyruğunu kesmek veya havuzundaki balıkları öldürmek ta'zîr cezası gerektirir.¹¹¹⁶

Osmanlı hukukunda da mala yönelik zarar tazminle karşılık bulur. Kanunnamelerde mala zarar verene tazmin yükümlülüğü getirilmektedir. Kanuni Erzurum Eyaleti Kanunnameleri m.37: "*Cerâim-i hayvânât dahi reayanın atı veyahud sığırtı ve bilcümle çâr-pâ cinsi birbirinin ekimine ziyanık etse, **ekin sâhibinin zararını tazmin ettirdikten** sonra davar sâhibine beş değnek urulup davarı başına beş akçe cerîme alına.*"¹¹¹⁷

III. Murad Segedin Sancağı Kanunnamesi m.67'ye göre, başkasının tarlasına girerek ekinine zarar veren hayvanların kuyruğunu kesen ve yaralayan ekin sahiplerine hayvanlara zarar verdikleri için tazmin yükümlülüğü getirilmektedir.¹¹¹⁸

Fetva mecmualarında da mala zarar vermenin tazmin gerektireceği ifade edilmektedir. "*Zeyd'in atının kuyruğunu ve saçını kesen Amr'a ta'zîr-i şedîd ve tazmin-i noksan-ı kıymet lazım olur.*"¹¹¹⁹

1514 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, sığırların bostan ve bağlara verdiği zarar bilirkişi tarafından hesaplanmaktadır. Kıymeti tazmin edilmek üzere

¹¹¹⁴ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 401.

¹¹¹⁵ Bilmen, III, 319.

¹¹¹⁶ Âmir, s. 259.

¹¹¹⁷ Akgündüz, *Kanunnameler*, V, 540.

¹¹¹⁸ "...bir kişinin öküzü ve atı ve katırı ekine girse, sahibine davar başına beşer ağaç uralar ve beşer akçe cerime alalar. Ve eğer inek girse dört ağaç sâhibine urulub dört akçe cerimesi alına. Ve dana ve buzağı girse, davar başına bir ağaç urula ve birer akçe cerime alına. Ve eğer koyun girse, iki koyuna bir akçe urula ve birer akçe cerime alına. Amma mukaddem nidâ ve tenbih edeler. Bade't-tenbih geri öldürmek ya kuyruk ve kulak kesilmek yokdur. Nihayet vech-i meşruh üzere amel oluna. Eğer tenbih ettim, davarın zabtetmedi, öldürdüm derse ya urub sakat etse şer'an ne lazım gelirse eğer kıymet ve eğer noksan tazmîn ettireler." Akgündüz, *Kanunnameler*, VIII, 299; Aynı hüküm Kanuni kanunnamesi m.59'da da bulunmaktadır.

¹¹¹⁹ Düzdağ, 143.

deftere kaydedilmektedir.¹¹²⁰ 1514 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, Süleyman'ın ineğini öldürdüğünü itiraf eden Kasım'a ineği tazmin etme kararı verilmektedir.¹¹²¹ 1535 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, hayvanların bostana verdiği zarar çobana tazmin ettirilmektedir.¹¹²²

1746 tarihli Üsküdar mahkemesindeki başka bir kayıta, tasarrufa uğrayan katır telef edilmektedir. Faile hayvanın bedeli tazmin ettirilmektedir.¹¹²³

Tarlasına giren öküzü hapsederek ölümüne sebep olan tarla sahibine öküzü tazmin kararı verilmektedir.¹¹²⁴ 1660 tarihli Eyüb mahkemesindeki bir kayıta, vakıf arazisindeki odunları keserek kömür yapan kişilere şeyhülislâmdan alınan fetva gereği tazmin kararı verilmektedir.¹¹²⁵

1840 CK Yedinci Fesil m.2'ye göre, kamu malını itlaf eden memur tazminle sorumludur.

Osmanlı hukukunda mala zarar verme suçu tazminin yanı sıra siyaseten katl, dayak, hapis ve para cezaları ve müsadere ile karşılık bulmaktadır.

¹¹²⁰ “Çengel köyü sığırtaç şeriatı gittikte ben giderim sığırınızı tumar edin diye tenbih ettiği sabit olup mütenebbih olmadıkları ecilden (...) kabağı bostanına girip ve bağına girip ziyan ettiklerinde ehl-i hibre üzerine varıp ekall sığırın ettiği ziyan iki yüz akçelik var diye şahadet eylediklerinden sonra deftere sebt olundu. 920/1514.” İKS, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 155.

¹¹²¹ “Süleyman b. Davud'un bir kara sığır ineğini Kasım b. Abdullah süngü (küçük kılıç) ile dürdüm öldürdüm diye ikrar ettiğine Hamza b. Mustafa ile ve Osman b. Musa şahadet-i sahiha-i şer'iyye eylediklerinden sonra mezkur Kasım'a öde diye hüküm olundu. 920/1514.” İKS, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 168.

¹¹²² İKS, Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil, s. 167; Diğer örnek bk. a.eser. s. 292.

¹¹²³ İŞSA, Üsküdar Mahkemesi, d.no. 415, v.27b/2. akt. Akman, Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması, s.33.

¹¹²⁴ Debbağzâde, Tuhfetü's-sukûk, s. 261.

¹¹²⁵ “...Eyüb Ağa meclis-i makûd-u mezkurda kömürcü taifesinden...muvacehelerinde üzerine dava ve takrir-i kelam edip işbu koru evkaf-ı mezbureden olup ben zabt ve rabtına memur iken merkumundan (onbir isim) benim izn ve icazetim yoğ iken işbu korunun ağaçlarını kat' ve kömür yakıp intifâ' etmeleriyle bi'd-defaat nehy ve men' eylediğimde memnu' olmamak ecilden husus-u mezburu hala şeyhülislâm hazretlerinden bir vakfın toprağında hüdây-i nâbit olan eşcarı bazı kimesneler kat' etmek istediklerinde mütevellî olan olan kimesnelere men'e kadir olur mu? deyi istiftâ olundukta olur deyi buyrulmağın ve ondan mâada bir vakfın toprağında hüdây-i nâbit olan eşcarı bazı kimesneler fuzûlen dibinden kat' edip kömür yakıp istihlâk eyleseler mütevellî ol eşcarın kâimen kıymetlerini ol kimesnelere tazmîne kadir olur mu? deyi istiftâ eylediğimde cevab-ı bâ-savablarında olur deyi buyrulmağın...1081/1660.” İKS, Eyüb Mahkemesi 82 Numaralı Sicil, s.107.

a. Siyaseten Katl Cezası

Kanunnamelerde kasten yangın çıkararak ev, dükkan ve malları itlaf edenlere idam cezası verileceği beyan edilmektedir. Yavuz Sultan Selim Rumeli Eyaleti Kanunnameleri m.132: “Şehirlerde ve köylerde ve sahralarda bir kimesne **kasd ile od yakub duduşdurub müslümanların malları ve esbâbı hark olsa, şer‘ ile sâbit olsa, hırsuzı buldurub salb eyleyeler.**”¹¹²⁶

Kanuni Rumeli Eyaleti Kanunnamesi m.135: “Eğer bir kimesne **âharin evine veya dükkanına od koyub, ol evin esbâbın yaksa, şer‘ ile sâbit olub bir kimesneye töhmet etseler, tehdîd edip hırsuzın bulduralar. Eğer kasd ile etmiş olsa, salb edeler.**”¹¹²⁷ Bu kanun maddelerinin yürürlüğünü incelediğimiz kayıtlarda göremedik.

b. Dayak Cezası

Kanunnamelerde başkasının malına zarar verenlere ta‘zîr cezası ve tazmin yükümlülüğü getirilmektedir. Kanuni Umumi Kanunnamesi m.62: “Eğer bir kimesne **âharın tavuğunu ve kelbini veya gayrı davarını öldürse, ta‘zîr ve tazmîn ettireler, cerîme alınmaya.**”¹¹²⁸

Fetva mecmualarında bir şahsa¹¹²⁹ veya kamuya ait bir mala zarar verene tazminin yanısıra ta‘zîr cezası verileceği ifade edilmektedir. “Zeyd bir kale duvarında bir taş koparıp evine döşeme etse, şer‘an bahası tazmîn olunur mu? Cevap: Kal’ olunup, birine bir yine yaptırılıp, ta‘zîr olunur.”¹¹³⁰

Uygulamada da tazminle beraber ta‘zîr cezası örneklerini görmekteyiz. Örneğin 1514 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, başkasının evinin kapısına

¹¹²⁶ Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 428.

¹¹²⁷ Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 470.

¹¹²⁸ Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 304.

¹¹²⁹ “Zeyd Amr’ın bağçesinde olan emrud ağacını dibine karîb mahalden tegallüben kat’ edip dalları kalmadıktan sonra Zeyd mülk kalemini Amr’ın izninsiz ol ağaca işleyip meyve hasıl olsa ol ağacın vakt-i kat’da olan kıymetini Amr’a dâmin olup ağacı mülkiyet üzere zabt ve hasıl olan meyveyi alsa Amr ol ağacı Zeyd’e kat’ ettirdip Zeyd’i ta‘zîr ettirmeğe kadir olur mu? Cevap: Olur.” *Behcetü’l-fetâvâ*, s. 530.

¹¹³⁰ Düzdağ, s. 150.

tekme atarak zarar veren Abdi'ye ta'zîr cezası verilmektedir. Ayrıca zararın tazmin edilmesi için üç kişi suçluya kefil olmaktadır.¹¹³¹

1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, inek, davar gibi hayvanları müslüman mezarlığına sokarak mezarlığa zarar veren hayvanların sahiplerine tazmin ve tedip uygulanmaktadır.¹¹³² 1656 tarihli Girit mahkemesindeki bir kayıta, mandıra yakan kişiye tazmin ve tedip yaptırımını tatbik edilmektedir.¹¹³³

Uygulamadaki birçok örnekte zarar verilen malın tazmininden bahsedilmeksizin ta'zîr cezası verilmektedir. 1514 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, ormanda ateş yakan kişiye ta'zîr cezası verilmektedir.¹¹³⁴ 1519 tarihli Üsküdar mahkemesi uygulamasında da başkasının bahçesindeki ağaçları kesen kişiye ta'zîr cezası uygulandığını görmekteyiz.¹¹³⁵ 1534 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, İsa isimli şahsa, Solak isimli kişinin tuvaletini yıkmasından dolayı Solak'ın elindeki fetva gereğince ta'zîr cezası verilmektedir.¹¹³⁶ 1568 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Haslar kadısına gönderilen hükümde, mezarlıklara koyun, keçi ve sığır gibi hayvanların girdirilmemesi, girdirenlerin tedip edilmesi,

¹¹³¹ “Karye-i Viran’dan Mesud b. Bâyezid meclis-i şer’a gelip Abdi Seydi’yi ihzar edip Kocaeli sancak beği huzurunda takrir-i dava kılıp dedi ki **geceyle mezkur Abdi evime gelip kapım depdi** dedikte mezkur mukırr-ı mezkuru ikrarında tasdik ettikten sonra meclis-i şer’de **ta’zîr olunup** mezkur Abdi’nin **cemî’ zararına** (üç isim) **kefil bi’n-nefs oldukları...920/1514.**” İKS, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 121.

¹¹³² “Haslar kadısına hüküm ki: **Nefs-i İstanbul dahilinde ve haricinde bazı kimesneler inek ve sâir davar besleyip vaki olan mekâbir-i müslimin aralarına salıp mekâbiri çiğnemek ile yıkıp harap edip ve davarlarının ayakları () zarar u ziyan olmaktan hâlî olmayıp vaki olan zarar şer’le def’ olunması lazım olduğu”...Bade’t-tenbih eslemeyip her kimin davarı mekâbir arasında bulunur ise mekâbire ettikleri zararı davar sahiblerine şer’le tazmîn ettirilip muhtac-ı arz olmayanları şer’le tedip edip...972/1565.**” BOA.MD, d.no. 6, h.no. 1405. akt. BOADB, 6 (II) Numaralı Mühimme Defteri, (972/1564-1565), s. 320.

¹¹³³ Oğuz, Girit (Resmo) Şer’ye Sicil Defterleri (1061-1067), s. 376.

¹¹³⁴ “Korucu Hızır meclis-i şer’a hazır gelip karye-i İstavros’dan Frenk Mihal’i ihzar edip mezkur Hızır takrir-i kelam ve sebt-i dava kılıp mezkur Mihal **koru içinde od yakmış** deyicek mezkur Mihal’e sual olundukta mukabele-i ikrar ile cevap verecek **ta’zîr olunup** deftere sebt ü sicil olundu.920/1514.” İKS, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 383.

¹¹³⁵ “Todori Arnavudî meclis-i şer’a gelip karye-i Herekedone’de olan merhum İskender Paşa bahçesinin sınırı üzerinde olan **söğüt ağaçlarının bi-gayri marifetin kesip teaddi ettiğın** ikrar edicek **ta’zîr olunup** sebt-i defter olundu. 925/1519.” İKS, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 127.

¹¹³⁶ “Üsküdar subaşı Mustafa Beğ, İsa nam kimesneyi meclis-i şer’a getirip takrir-i meram kılıp mezkur İsa, Solak nam kimesnenin **helasını yıkıp** elinde olan **fetvâ mucibince ta’zîre müstahak olup tescil** olundu.” İKS, Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil, s. 129.

islah olmazlarsa diğerlerine ibret olacak şekilde ceza verileceği beyan edilmektedir.¹¹³⁷

1661 tarihli Eyüb mahkemesindeki bir kayıta, bir şahıs, koruluğundan ağaç kesen kişi hakkında şeyhülislâmdan aldığı fetvayı mahkemeye sunarak hakkını aramaktadır. Fetvada mala zarar veren kişiye ta‘zîr cezası verileceği ifade edilmektedir.¹¹³⁸ 1727 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, mala zarar veren iki kişiye uygun ta‘zîr cezasının verilmesi için karar padişaha sunulmaktadır.¹¹³⁹

c. Hapis Cezası

Fetva mecmualarında hayvanlarını başkalarının bağına bahçesine girdiren kişiye şiddetli değnek cezasının yanısıra hapis cezasının da uygulanacağı ifade edilmektedir. “*Zeyd hayvanlarını karyesi ahalisinin bağ ve bahçe ve tarlalarına salıverip men’ için ahali-i karye emr-i sultânî alıp hakim dahi emri Zeyd’e gösterip hılâf-ı şer’dir tarla ve bağ ve bahçelere hayvanlarını salıverme diye tenbîh ettikten sonra mütenebbih olmayıp yine salıverse Zeyd’e ne lazım olur? Cevap: Ta‘zîr-i şedîd salahı zâhir oluncaya (kadar) habs.*”¹¹⁴⁰

Tanzimat dönemi ceza kanunlarında da mala zarar verme hapis cezasıyla karşılık bulmaktadır. 1858 CK m.244’e göre, başkasının tarım aletlerini, hayvan ağılını ve bekçi kulübelerini kıran veya bozan kişiye tazminden sonra 1 haftadan 6 aya kadar hapis cezası verilir. 1858 CK m.245’e göre, başkasının binek veya yük hayvanını kasten öldürene tazminden sonra hapis ve para cezası verilir. 1858 CK m.248’e göre fırın, ocak vb. ateş kullanılarak işletilen mahallerde taksirle yangın

¹¹³⁷ BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1499. akt. BOADB, 7(II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 162.

¹¹³⁸ “Osman Ağa...Mustafa Çelebi nam mahzarında üzerine taktır-i dava edip...**taht-ı tasarrufumda olan korumdan bundan akdem mezbur Mustafa Çelebi benim izin ve icazetim yokken birkaç defa kereste ve odun kat’ etmeğin ben dahi şeyhülislâm müftii’l-enâm hazretlerinden istiftâ eylediğimde cevab-ı bâ savablarında ta‘zîr ettirilirdi buyurmağla**...1072/1661.” İKS, Eyüb Mahkemesi 74 Numaralı Sicil, s. 239.

¹¹³⁹ “İstanbul’da Yedikule haricinde olan debbâğ taifesinin ahi babaları Musa’nın celeb-keşân taifesinin **mallarını itlaf ve izâ’at eyleyip, mel’anet ve habâset taliminde şeriki olan Osman kasab ve debbağ taifesi beynlerinde bais-i ihtilal olur diye mezburan Musa ve Osman’dan teşekkî ve cümle mezburanın tedip ve ta‘zîrleri hazret-i veliyyü’l-emre tefvîz olundu. el-emru li men lehü’lemlr. 1139/1727.**” İKS, İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil, s. 271.

¹¹⁴⁰ Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 104.

çıkarana veya bağ bahçe gibi yerlerde ot yakarak yangın çıkmasına sebep olan kişilere hapis ve para cezası uygulanacağı beyan edilmektedir.

Uygulamada kamu mallarına zarar veren kişilere kürek cezasının verildiğini görmekteyiz. 1559 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, mescidin duvarına kümes yapan ve mezarlığın etrafına duvar çekerek mezarlığı mülkü haline getirmeye çalışan kişiye kamu malına zarar verdiği için kürek cezası verilmektedir.¹¹⁴¹ Uygulamadaki 1566 tarihli başka bir örnekte kamu malı olan ormana hayvan sokarak ağaçlara zarar verenlerin önce uyarılmaları ısrar etmeleri halinde kürekle cezalandırılacağı bildirilmektedir.¹¹⁴² 1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, miri davarlara zarar veren Hasan'a kürek cezası uygulanmaktadır.¹¹⁴³

Uygulamada şahıs malına zarar veren kişiye de kürek cezası verilmektedir. Örneğin 1572 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, bir kişinin atının kulağını ve kuyruğunu kesen Kubad'a kürek cezası verilmektedir.¹¹⁴⁴

Osmanlı uygulamasında mala mülke zarar verme ihtimali yüksek olan tehlikeli şeyleri kullanan kişilere de kürek cezası verilmektedir. 1725 tarihli Galata mahkemesindeki bir kayıta, şehre çıralık odunları getirerek yangın çıkmasına ve

¹¹⁴¹ "Manisa kadısına hüküm ki: Mektup gönderip Mehmed nam kimesne **kendi evine muttasıl olan mescidin duvarına tavuk kümesi yapıp ve kadimden olan mezarlara duvar çekip havlusu içine aldığı şer' ile sabit ü zahir olup hedm olunması için komşusu Hacı Ahmed âdem ilettikde mezbur Hacı Ahmed'i küling ile urmak isteyip ve muhızır gönderilip muhızırı dahi urup itaat-i şer' etmediğin bildirmişsin. İmdi, buyurdum ki: Mezbur Mehmed'i küreğe koşmak için bu canibe gönderesin. 967/1559.**" BOA.MD, d.no. 3, h.no. 472. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s.209.

¹¹⁴² "Vize kadısına hüküm ki: Vize'den Midye'ye varınca ol-mâbeynde vaki olan koruya balkanın öte canibinden bazı kimesneler **davarların getirip ağaçların yukarusun davarları için kesmekle koruya külli teaddi ederler imiş buyurdum ki: Vardukta zikr olunan koruya celeb koyunundan gayrı bir ferdi koymayıp ağaçların kırdırmayasın anlamayıp muhalefet edenleri tutup küreğe gönderesin.**" BOA.MD, d.no. 5, h.no. 1292. akt. Kılınç, s. 323.

¹¹⁴³ "Yenice-i Karasu kadısına hüküm ki: ...Hasan nam kimesne bundan akdem vilayet teftişinde gaybet edip haliye gelüp şirret ü şekavetten hali olmayıp ve **koruda olan mîrî davarlara zarar u ziyân edip...küreğe konula.** 972/1565." BOA.MD, d.no. 6, h.no. 1265. akt. BOADB, 6 (II) Numaralı Mühimme Defteri, (972/1564-1565), s. 244.

¹¹⁴⁴ "Daday ve Eflani kadılarına hüküm ki: Mektup gönderip; "Daday kazasına tabi Bolad nam karyeden Musa Halife nam kimesne yedinden emr-i şerif varid olup mazmûn-ı hümayununda; **"Kubad nam kimesne yoluma gelip bir atının kulağın ve kuyruğun ve sinirin kesip teaddi eyledi."** deyi şekva eylemeğin mahall-i hadiseye varılıp şer'le tefahhus olundukta; **"Zikrolunan cerâimin cümlesi mezkur Kubad'dan sadır olmuştur. Bundan mâada fesad ü şenaatinin nihayeti yokdur"** deyi a'yân-ı vilayet haber verdiklerin...küreğe konula. 979/1572." BOA.MD, d.no. 12, h.no. 977. akt. BOADB, 12 (II) Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s. 152.

mala mülke zarar verilmesine sebep olan kişilere kürek cezası verileceği beyan edilmektedir.¹¹⁴⁵

d. Para Cezası

Kanunnamelerde başkasının ekinine tarlasına giren hayvanların sahiplerine değnek cezasının yanısıra para cezası da uygulanacağı beyan edilmektedir. III. Murad Segedin Sancağı Kanunnamesi m.67: “...bir kişinin öküzi ve atı ve katırı ekine girse sahibine davar başına beşer ağaç uralar ve beşer akçe cerîme alalar. Ve eğer inek girse dört ağaç sahibine urulub dört akçe cerîmesi alına. Ve dana ve buzağı girse davar başına bir ağaç urula ve birer akçe cerîme alına. Ve eğer koyun girse iki koyuna bir ağaç urula ve bir akçe cerîme alına...”¹¹⁴⁶

Uygulamada kamu malı olan ormanlardan ağaç kesmek yasaklanarak yasağa uymayanlara para cezası verileceği bildirilmektedir. 1535 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta bu uygulamayı görmekteyiz.¹¹⁴⁷

1858 CK m.261’e göre bir şahsın ekili arazisine kasten hayvan girdirerek zarar veren kişiye tazmin ve para cezası uygulanacaktır. Bu maddenin yürürlüğünü 1895 tarihli Adana mahkemesindeki bir kayıta görmekteyiz.¹¹⁴⁸

¹¹⁴⁵ “İstanbul ve Galata ve Üsküdar ve Haslar kadıları faziletli efendiler, İstanbul’da ve havalisinde vaki **ekmekçi ve çöreççi fırınlarına çıralık odunlar vaz’ olunup gereği gibi muhafazasına ihtimam olunmamağla iyâzü bi’llâhi teâlâ harka (yangın) bais olmağla fîma-ba’d zikr olunan fırınlara çıralık vaz’ olunmayıp...bundan sonra mütenebbih olmayanların eşyası mîrî için girift olunup kendiler dahi küreğe vaz’ olunacak...1137/1725.” GAŞS, d.no. 259, h.no. 72b/3. akt. Akyıldırım, s. 540.**

¹¹⁴⁶ Akgündüz, *Kanunnameler*, VIII, 299.

¹¹⁴⁷ “Karye-i Başbüyükli’nün etrafında funda kesilmemek tenbih olunup...zikr olan hududlar içinde **hiçbir şahıs funda kesmeyip** zabt oluna ve eğer **inad edip keserse** korucular meclis-i şer’â getirip haklarından geline ve dahi **cerime hüküm olunup** men’ oluna. 941/1535.” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil*, s. 209.

¹¹⁴⁸ “...Mam Hüso Abbas’ın oğulları Hüseyin ve Ali ve Şeyho **öküz ve hayvan-ı sairesini kasd-ı îsal vererek ra’i ettirmiş olduklarından** icrayı icabı iddia olunmuş...Hüseyin ve Ali ve Şeyho’nun iddia olunan **küşne mezruatını kasden öküz ve hayvanat-ı sairelerine ra’i ettirdikleri tebeyyün ve tahkik etmiş** ve mezburanın hareket-i vaktaları muavin vekilinin muvafık görülen mücebince kanun-u cezanın iki yüz altmış birinci madde mücebince mücazat-ı tekdiriyeyi müstelzem kabahat nevinden bulunmuş ve madde-i mefkurede (**bir kimesnenin muhrez veya mezru’ olan veyahut içinde mahsulat ve mezruat bulunan arazisine bağ ve bahçesine hayvan salıveren kimesne on beşlikten onbeş beşliğe kadar ceza-i nakdi ahzıyla mücazat-ı zarar ve ziyan tazmin ettirilir**) diye muharrer bulunmuş olduğundan ve madde-i mezkure hükmüne tevfiken merkuman Hüseyin ve Ali ve Şeyho’dan **onbeşer beşlik ceza-i nakdinin ahzına** ve... **küşne zayıyatının merkumundan mislen veyahut rayiçi vakite tatbikan bedelen...ahz ve tahsilyle**

e. Müsadere

Uygulamada mala zarar verme suçuna hedm yaptırımı da icra edilmektedir. Örneğin 1564 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, yeni yapılan hamamın vakıf binalarına zarar vermesinden dolayı hamamın yıkılmasına hükmedilmektedir.¹¹⁴⁹

Mala zara verme suçları Osmanlı uygulamasında malın tazmininin yanısıra farklı ta'zîr cezaları ile karşılık bulmaktadır. Kamu mallarına zarar veren suçlulara 16. yüzyılın ikinci yarısında çoğunlukla kürek cezası uygulanmaktadır. Kasten başkasının malına zarar vermek için yangın çıkaranların asılacağı kanunlarda ifade edilmekle beraber uygulamada örnekleri bulunmamaktadır.

3. Gasp (Basit Yağma) Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Gasp, başkasına ait bir malı zorla almaktır.¹¹⁵⁰ Gasbın hukuki terim olarak ifade ettiği anlam mezheplere ve aynı mezhep içindeki alimlere göre değişmektedir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre gasp, değerli (mütekavvim) bir malı sahibinin izni olmaksızın açıkça ve zorla alarak mâlikin zilyedliğini gidermek ve yerine haksız bir zilyedlik kurmaktır.¹¹⁵¹ Bu iki imam gasbın mala yönelik bir fiille olmasını şart koşarlar yani malın bulunduğu yerden alınıp başka bir yere intikal etmesiyle gasp meydana gelir.

İmam Muhammed'e göre ise gasp fiili, mala yönelik bir eylem olmayabilir örneğin malın taşınmasına gerek olmaksızın mal sahibinin zilyedliğini giderip malı onun kullanım alanından çıkarmak suretiyle olur. Bu eylem taşınır mallarda nakil ile taşınmazlarda el koymakla meydana gelir.¹¹⁵²

müdde'-i mezbur Ali'ye itâ ve teslimine...1895." ADŞS, d.no. 259, h.no. 37. akt. Yörür, 259 Numaralı Adıyaman Kadı Sicili (H.1312/1895), s. 128.

¹¹⁴⁹ "Selanik kadularına hüküm ki: Vezir-i Azamum iken fevt olan Ali Paşa'nun mahruse-i Selanik'de bina ettiği hamamın evkâfa zararı olduğu arz olunmağın buyurdum ki:..evkâfa zararı var idiği şer'le sabit ü zahir ola hedmedip ref' idesiz. Evkâfa ve gayra zararı yok ise arz idesiz... 971/1564" BOA.MD, d.no. 6, h.no. 1461. akt. BOADB, 6 (II) Numaralı Mühimme Defteri, (972/1564-1565), s. 349.

¹¹⁵⁰ Aydın "Gasp", *DİA*, XIII, 387.

¹¹⁵¹ Merğînânî, II, 394; Halebî, II, 189.

¹¹⁵² Kudûrî, s. 129; Kâsânî, VII, 143; İbn Âbidîn, IX, 259; *Mv.f.*, "Çasb", XXXI, 228-230; Aydın "Gasp", *DİA*, XIII, 387.

Nisâ (4/29) ayeti ve aşağıda zikredilecek kanun maddeleri suçun kanuni, malın alenen ve zorla alınması maddi ve kastın bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Gasp, hem haksız fiil hem de suç olarak kabul edilmektedir. Gasbın gerçekleşmesi için malın koruma altına alınan yerden alenen alınması gerekir. Mal gizlice alındığında hırsızlık, sahibi aldatılarak malın alınması halinde ise dolandırıcılık suçu gerçekleşmektedir.¹¹⁵³

Gasp fiilinin hukuki sonucu, gasbedilen mal mevcutsa iade, eksilmiş veya zayi olmuşsa tazmin gerekir. Ayrıca bu suçu işleyenler kamu hakkını ihlal ettileri için sopa ve hapisle ta‘zîr cezasına müstahak olurlar.¹¹⁵⁴

Osmanlı hukukunda da gasp edilen malların mahkeme kararıyla sahibine iade edildiği görülmektedir. 1767 tarihli Edremit mahkemesi defterindeki bir kayıta, haksız bir şekilde gasben paraları alınan şahısların paralarının mahkeme tarafından kendilerine iade edilmesine karar verilmektedir. Karar, iddia sahiplerinin getirdikleri fetvaya uygun bir şekilde alınmaktadır.¹¹⁵⁵

Osmanlı hukukunda gasp edilen malın iade-tazmin ettirilmesinin yanısıra suçlulara siyaseten katl, dayak, hapis, sürgün ve para cezaları ile güvenlik tedbiri olarak azil uygulanmaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

Fetva mecmualarında halkın paralarını gasben almayı alışkanlık haline getiren kamu görevlilerine idam cezasının uygulanacağı ifade edilmektedir. “Zeyd’e

¹¹⁵³ Aydın “Gasp”, 389.

¹¹⁵⁴ Mv.f, “Ġasb”, XXXI, 235; Bilmen, VII, 336; Aydın “Gasp”, 389.

¹¹⁵⁵ “Edremit kazası sakinelerinden Emine ve Fatıma ve Alime ve Rahime ve Ümmühani nam hatunlar Südde-i Saadetime arz-ı hâl edip bunlar kendi hallerinde olup hilaf-ı şer‘-i şerif teaddi olmaları icab etmez iken Kemer-i Edremit Hassı reyalarından yine kaza-i mezbure sakinlerinden Musaoğlu Mehmed nam kimesne kendi halinde olmayıp zevcesi Hamide hatun ile yek-dil ve yek-cihet ve davasına tabi ehl-i örfe istinaden bunların üzerlerine şer‘an bir nesne sabit olmadan yüz yetmiş senesinde hilaf-ı şer‘i şerif ve bi-gayr-i hak üçyüz altmış kuruşdan müteceviz **akçelerin gasben ahz** ve ol vechle ziyade gadr edildiği ve bu babda **davalarına muvafık şeyhülislâmdan fetva-yı şerifeleri olduğun** bildirip voyvodaları marifeti ve marifet-i şer‘ ile **fetva-yı şerifeleri mucibince şer‘le görülüp mezburların hilaf-ı şer‘ ve bi-gayr-i hak gasben aldıkları ahz eyledikleri ol miktar akçelerin geriye aldırıp...1181/1767.**” Akt. Öztürk, Şenay, (H.1181-1185/M.1767-1771) Tarihli Edremit Kazası Şer‘iye Sicili, s.109.

bir mîrî iş sipariş olundukda mîrîye hiyanet edip memur olduğu hizmette reâya fukarasının hilâf-i şer'-i şerîf ve mugayir-i emr-i münîf zulmen akçelerini alıp tenbîh-i hükkâm-i şer'le mütenebbih olmayıp zulmü adet-i müstemirre eylemekle sâî bi'l-fesad olsa emr-i veliyyü'l-emr ile katli meşru mudur? Cevap: Meşrudur."¹¹⁵⁶

Uygulamadaki örneklerde de bu fetvanın yürürlüğünü görmekteyiz. Örneğin 1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Sirem sancağı halkının sahip olduğu bazı malları "sizde harbi kefare malı kalmıştır" diyerek halkı zorlayarak mallarını gasbetme alışkanlığı olan kişilere idam cezası verilmektedir.¹¹⁵⁷

1803 tarihli Edirne mahkemesindeki bir kayıta ise Edirne bostancıbaşı cizyedarı olan Halil isimli şahsa, Edirne'nin civarındaki kaza ve köy halkından usulsüz ve zorla mal ve para almasından dolayı idam edilmesi, hak sahiplerinin mallarının geri verilmesi ve sahip olduğu bütün mal ve mülkünün genel müsadere edilmesine karar verilmektedir.¹¹⁵⁸

b. Dayak Cezası

Gasp suçunu işleyenlere kanunnamelerde¹¹⁵⁹ değnek cezası, fetva mecmualarında ise tazminle beraber ta'zîr cezasının uygulanacağı ifade edilmektedir.

¹¹⁵⁶ Behcetü'l-fetâvâ, s. 167.

¹¹⁵⁷ "Ahmed Paşa'ya hüküm ki: Sirem sancağı reayası, Südde-i Saadetim'e arzihal gönderip liva-i mezburda sabika bazı mukataalar olmağla emtiaları bu defa zabt ve fukaraya teaddi eyleyip ve sizde harbî kefare malı kalmıştır, deyi, her birine hilaf-ı şer'-i şerîf rencide eylediklerin bildirip men' olunmak babında emr-i şerîfim rica eyledikleri ecilden, **eminlik namıyla ibadullahın üzerine havale olup, bi-gayr-i hak şey' mutalebesi** ve ahziyle zuafayı remide ve rencide ve cevri ve teaddi eyledikleri vaki ise **adet-i müstemirreleri üzere ol makule şerr ve fesada mübaşeret edenleri ahz ve bilâ-aman salb** ve fesadları ibadullah üzerinden def' eylesin...1691." BOA.MD, d.no. 101, h.no. 26. akt. Karacan, s. 136.

¹¹⁵⁸ "...bundan akdem bâ-irade-i aliyyem **tertîb-i ceza olan bostancıbaşı muma-ileyhin cizyedarı Halil nam şakinin Edirne ve havalisinde vaki kaza ve kuradan gasb ü emval ve celb-i nukud ederek külliyetli emval olduğu tahkik olunduğundan başka maktûl-i merkumun büyüce şer' ve mugayir-i rıza-yı hümayunum aldığı cerâim ashabları istirdâdı için ref'-i def'e iştika' eylediklerine binaen maktûl-i merkumun kâffe-i muhaleffat ve nukudunun canib-i mîrîden zabtına... maktûl-i merkumun bi'l-cümle emval ve eşya ve nukud ve zimemat ve emlak ve arazi ve hayvanat ve hububat ve ismi mal ıtlak olunur her nesi var ise marifet-i şer' ve bostancıbaşı marifetiyle zahire ihrac ve bir hıralı zayi' olmaksızın mektum ve mahfi kalmayarak cümlesini canib-i mîrî için zabt ve tahrir ve nukud-ı mevcutesiyle memhur ve mümzi muhaleffat defterini Dersaadetime irsal...1217/1803." EDSS, d.no. 270, h.no. 180. akt. Karakuş, Sadık Emre, 270 Edirne Şer'îyye Sicili (1801-1803), s.359.**

¹¹⁵⁹ Yavuz Sultan Selim Kanunamesi m.28: "Eğer bir kişi dülbend kapsa veya gasb ile bir kimsenin nesnesin alsa, muhkem ta'zîr edip..." m.31: "Eğer bir kişi yoldan geçerken zulm (cebir) ile yoğurt ve etmek alsa, ta'zîr edip..." Akgündüz, Kanunnameler, III, 92.

“Zeyd Amr’ın emtiasını **gasben ahz ve istihlâk eylese Zeyd’e ne lazım olur? Cevap: Ta‘zîr ve damân.**”¹¹⁶⁰

Uygulamada da bu fetvanın yürürlüğünü görmekteyiz. Örneğin 1746 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, gasbedilen malın iadesine ve suçluya ta‘zîr cezasının verilmesine karar verilmektedir.¹¹⁶¹

c. Hapis Cezası

Gaspcılara uygulanan cezalardan birisi de hapis cezasıdır. 1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Komanova kazası martolos başı olan İvazoğlu Mehmed isimli şahsa, halktan her ay zorla aldığı paraları sahiplerine iade etme ve hapis cezası verilmektedir.¹¹⁶²

1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Ahmet isimli bölük beyine, cizyedarın odasını basarak bıçakla öldürme tehdidinde bulunması ve paraları zorla almasından dolayı hapis cezası verilmektedir.¹¹⁶³

1718 tarihli uygulamadaki başka bir örnekte ise gasbedilen mallar tahsil ve tazmin edilmediği sürece suçluların hapisten çıkarılmamaları emredilmektedir.¹¹⁶⁴

Gasp suçunu işleyenlere kürek cezası da uygulanmaktadır. Örneğin 1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Saravalos kazasında subaşı olan Pir Ali

¹¹⁶⁰ Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s.103.

¹¹⁶¹ “Sahib-i arzuhal Osman derun-ı arzuhalde mezkuru’l-isim Ahmed ile murafta-yı şer’ oldukda bir gün mukaddem menzilimden eşya-ı memlukemden bir...entari ve bir münakkaş yemeni ve bir dülbend örtümü ahz u gasb etmişdir diye bade’-d-dava ve’l-ikrar eşya-yı mezkureyi mezbur Ahmed sahib-i arzu hale red ve teslim etmekle mezbur Ahmed’e ta‘zîrden gayri şer’an bir nesne lazım gelmediği huzur-ı alilerine ilam olundu.1159/1746.” İŞSA, Üsküdar Mahkemesi, d.no. 415, v.24a/2. akt. Akman, Osmanlı Devleti’nde Ceza Yargılaması, s. 29.

¹¹⁶² “Komanova kadısına hüküm ki: ...Komanova martolos başısı olan İvazoğlu Mehmed fukaradan beher ayda beşer altışar yüz kuruş aldıktan mâada zulm ve taaddisinin nihayeti olmayıp... mezbur Mehmed’in zulmen aldığı her ne ise şer’le ashabına red ettirilip ve kendisi muhkem habs olunup..1102/1691.” BOA.MD, d.no. 100, h.no. 245. akt. Şakar, s. 123.

¹¹⁶³ “Çamlıgöl demekle maruf Ahmed dört beş nefer tevâbiyle elinde hançer odasına varıp... meblağ-ı merkumu ahz ve vech-i meşruh üzere şekaveti tescil ve hüccet olunmağla mezbur Ahmed’in salâhi zahir oluncak sicinde tahlid olunmak...1102/1691.” BOA.MD, d.no. 101, h.no. 17. akt. Karacan, s. 132.

¹¹⁶⁴ “Kütahya kadısına hüküm ki:....mukaddema ahz ve ele getirilip hala Kütahya Kalesinde kalebent olduğun bildirip...eşyasını gasb edenlerin bazıları ahz u kalebent olunmuşlar imiş mezbure reddi iktiza eden eşyası red olmadıkça utlak olunmayıp ve sebilleri tahliye olunmuş ise dahi lazım gelenlerden buldurulup şer’an tahsil olunup...1131/1718.” BOA.MD, d.no. 128, h.no. 147. akt. Toraman, s. 75.

isimli şahsa, gasben halkın altın ve paralarını alması, halkın evlerine giderek cebr ile yemek yemesinden dolayı kürek cezası verilmektedir.¹¹⁶⁵

1571 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, bir önceki kayıta ismi geçen aynı kişiye, halkın malını ve paralarını zorla almasından dolayı daha önce kürek cezası verilmiş ama bir şekilde kurtulup tekrar zulm yapmaya devam etmesinden dolayı yine kürek cezası verilmektedir.¹¹⁶⁶

1594 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Livandar kazasında Hasan isimli şahsa, ehli örfle beraber hareket ederek halkın paralarını haksız yere aldırması ve almasından dolayı kürek cezası verilmektedir.¹¹⁶⁷

Uygulamada gasp suçlusuna kalebentlik cezaları da verilmektedir. Örneğin 1570 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Karahisar-ı Şarki kazasında yeniçeri olan Mehmet isimli şahsa, halktan bazılarını dövmesi ve zorla paralarını almasından dolayı aldığı malları iade etmesi ve bu tür suçları işlemeye devam etmesi halinde kalebentlik cezası verilmesine hükmedilmektedir.¹¹⁶⁸

¹¹⁶⁵ "Saravalos kadısına hüküm ki: ...Pir Ali nam kimesne iltizam ile subaşı olup **nâ-hak yere müslümanların altın ve akçesin alıp ve evlerine varıp müft ü meccanen cebir ile yemlerin ve yemeklerin alıp** mezburu ele getirip şer'le sabit olan hukuku ashabına alıverdikten sonra mezkurı Südde-i Saadetim'e gönderesin ki **küreğe konula...972/1565.**" BOA.MD, d.no. 6, h.no. 1275. akt. BOADB, 6 (II) Numaralı Mühimme Defteri, (972/1564-1565), s. 250.

¹¹⁶⁶ "Saravalos kadılarına hüküm ki: Saravalos kazasında Kuyucuk nam karyede mütemekkin olan **Pir Ali** kadımden piyade olup...**iltizamla subaşı olup müslümanların meccanen yem ve yemeklerin aldığından mâada hilaf-ı şer' akçelerini alıp zulüm ve teaddisinden nicesi cela-yı vatan eylemişdir** deyi mukaddema arzolandukta **küreğe konulması için emr-i şerif verilir gaybet edip ele getirmemekle küreğe koşulmak müyesser olmamağın halen geri müslümanları rencide edip ve piyade taifesin dahi idlal edip...mezbur küreğe konula...978/1571.**" BOA.MD, d.no. 16, h.no. 539. akt. Bayrak, Serpil, 16 Numaralı Mühimme Defteri'nin (s.238-394) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, s. 89.

¹¹⁶⁷ BOA.MD, d.no. 74, h.no. 17. akt. Taşkesenlioğlu, s. 52.

¹¹⁶⁸ "Karahisar-ı Şarki kadısına hüküm ki: Kaza-i mezbur reayası arzihal gönderip sabıkan **kaza-i mezburda serdar olan Yılançioğlu demekle maruf Mehmed nam yeniçeri mezburların hilaf-ı şer'-i şerif akçelerini alıp ziyade gadr ve daima mezburları darp-ı şedid ile rencide eylediğın tezallüm etmeleriyle serdar-ı sâbık merkumı bi-eyyi hâl ele getirip reaya-yı merkumun ile murafaa-i şer' edip sübut olan hakları bi-hasebi's-şer'-i şerif aliverip reaya fukasasını bir vechile rencide ettirmeyip teaddisin men' ve def' eylesin şöyle ki memnu' olmaz ise mezburu kalebent...1101/1570.**" BOA.MD, d.no. 99, h.no. 193. akt. Çelik, s. 171.

1805 tarihli Antep mahkemesindeki bir kayıta, Antep ve çevresindeki bazı köy halkından boybeyilik adı altında bir ünvan türeterek halktan zorla para alan kişilere kalebentlik cezası verilmektedir.¹¹⁶⁹

d. Sürgün Cezası

Uygulamadaki cezalardan birisi de sürgün cezasıdır. 1596 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Beyşehir sancağında sakin olan Müslim isimli şahsa, bazı kişilerin mallarını mülklerini zorla ellerinden alıp kendi mülküne geçirmesi ve herkesin geçtiği yolu kapatmasından dolayı sürgün cezası verilmektedir.¹¹⁷⁰ 1851 CK Fasıllık 3 m.1'e göre, bir kişi başkasının malını cebren alırsa, mal mevcutsa bizzat malı geri vermesi, değilse ücretini ödemesi ayrıca bir sene sürgün cezası uygulanmaktadır. Suçlu kamu görevlisi ise memuriyetten azledilmektedir.

e. Para Cezası

Kanunnamelerde gasp suçuna para cezaları öngörülmektedir. Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi m.28: "Eğer bir kişi dülbend kapsa veya gasb ile bir kimsenin nesnesin alsın, muhkem ta'zîr edip ağaca bir akçe cürm alınsın." m.31: "Eğer bir kişi yoldan geçerken zulm (cebr) ile yoğurt ve etmek alsın, ta'zîr edip ağacına bir akçe cürm alınsın."¹¹⁷¹

1858 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, Kıbrıs adası Limason kazasında müdür vekili olan İbrahim isimli şahsa, halktan zorla para alması ve halkın hayvanlarını kendi işlerinde kullanmasından dolayı Rodos adasına sürgün kararı verilmekte ve halktan aldığı paranın iki katını ceza olarak ödemesine karar verilmektedir.¹¹⁷²

¹¹⁶⁹ GSS, d.no. 137, h.no. 127. akt. Acioğlu, Serpil, *137 Numaralı Gaziantep Şer'iyeye Sicilinin (H.1216-1220/M.1801-1806) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, s. 203.

¹¹⁷⁰ "Karaman beğlerbeğisine hüküm ki: Beyşehir'nde sakin olan Müslim nam...bazı ehl-i cemaatin ellerinden heybelerin bir tarik ile alıp bidat ettirip ve bazı kimesnelerin dahi malların ve mülklerin alıp ve meralarını kendi mülküne ilhak edip ve tarik-i âmî muattal edip... mezkurun vech-i meşruh üzere zulm ve teaddisi vaki ise...Kıbrıs'a sürgün eylesin... 1004/1596." BOA.MD, d.no. 74, h.no. 10. akt. Taşkesenlioğlu, s. 48.

¹¹⁷¹ Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 92.

¹¹⁷² "Kıbrıs cezaresinde Limason kazasına müdür vekili tayin olunmuş olan İbrahim hakkında vuku bulan iştika üzerine memur-u mahsus tayin ve irsaliyle muma-ileyh ashab-ı cunhadan bazılarına kırkar-ellişer değnek darp etmek ve cerime almak ve bazılarınun hayvanatını

f. Azil

Uygulamadaki cezalardan birisi de azil yaptırımıdır. Örneğin 1589 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Niş kasabasında voyvoda olan Zülfikar isimli şahsa, halktan zorla para almasından dolayı görevden azledilmektedir. Ayrıca kendisinin de İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir.¹¹⁷³

Osmanlı hukukunda gasp suçlarına malın iade ve tazmini yanında farklı ta'zîr cezaları uygulanmaktadır. Fail kamu görevlisi ve suçlu alışkanlık haline getirmişse idam cezaları uygulanmaktadır. Uygulama örneklerinde çoğunlukla kamu görevlilerinin gasp suçunu işledikleri görülmektedir.

C. EKONOMİK HAYATA KARŞI SUÇLAR VE TA'ZİR CEZALARI

Ekonomik hayata karşı suçların kapsamına karaborsacılık, narha uymama, ölçü tartıda hile yapma, faizcilik ve yasak eşya ticareti gibi suç çeşitlerini koyabiliriz.

1. Karaborsacılık Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Karaborsacılık (ihtikar), “ticaret malını pahalılaştırması gayesiyle istifleyip piyasaya arzını geciktirmek” veya “darlığı kamuya zarar verecek tüketim mallarının kıtlık yaratmak amacı ya da fiyat artışı beklentisiyle piyasadandan çekilmesi”¹¹⁷⁴ şeklinde tarif edilmektedir.

Kur'an'da ihtikar kavramı geçmemekte ancak hadislerdeki, “İhtikar yapan günahkardır”¹¹⁷⁵ ve “Muhtekir mel'undur”¹¹⁷⁶ şeklindeki rivayetler ihtikarı yasaklamaktadır.

angarya suretiyle kullanmak gibi fezahata ictisarı ve bir kıt'a tapu bedelinden dokuzyüzatmışbir gurus mektumatı olduğu misilli...adam darbıyla cerime ahzına ve bazı mertebe-i irtikabata cüreti tedibi müstelzim görülmüş...aldığı cerimesinin kendisinden istirdadıyla beraber ber mucib-i kanun-u ceza zecren bir misli daha ahz olunarak hazîne-i celileme tesliminden sonra kendisinin iki sene müddetle Rodos ceziresine nefy-i babında... 1274/1858.” Kılıç, s.113.

¹¹⁷³ “Sirem beğine ve kadısına hüküm ki: Niş Kasabası'nda vaki olan hasların zabt eden Zülfikar Voyvoda'nın reayaya ziyade teaddisi olduğu ilam olundu. İmdi mezburu voyvodalıktan ref' edip...mezkurun reayaya teaddi üzere olduğu sabit olursa bade's-sübut reayadan hilaf-ı şer'-i şerif aldığı akçeyi bî-kusur alıverdikten sonra mezkur voyvodayı yarar âdemlerinle Südde-i Saadetime gönderesin...1589.” BOA.MD, d.no. 66, h.no. 251. akt. Aytaç, s. 275.

¹¹⁷⁴ Kallek, “İhtikar”, *DİA*, XXI, 560.

¹¹⁷⁵ Müslim, “Müsakat”, 129-130; Ebu Davud, “Büyû”, 40-41.

Zikredilen hadis suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

İhtikar fiilinin müeyyidesi naslarla belirlenmediği için fakihler tarafından farklı ta'zîr cezaları öngörülmektedir. İmamların hemen hepsi “gerektiğinde yetkili merciin, muhtekire sakladığı malı pazara çıkarıp normal fiyatından insanlara satmasını emredebilir” demektedirler. Ancak muhtekirin buna yanaşmaması halinde satışa zorlanıp zorlanamayacağı konusunda görüş ayrılıkları vardır. Ebû Hanîfe dışındaki mezhep imamları, toplumun geneline sıkıntıya düşürecek bir korku varsa yetkili mercinin muhtekirin malının zorla sattırabileceği görüşündedirler. Böyle bir korku yoksa Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf muhtekirin mallarının zorla sattırılmayacağı ancak satmamakta direnirse ta'zîr cezası uygulanacağı görüşündedir. Mâlikîler, Şafîiler, Hanbeliler ve İmam Muhammed ise, “yetkili merci muhtekiri yine de zorlayabilir” demektedirler.¹¹⁷⁷

Hanefiler, Mâlikîler, Zeydiler ile bir kısım Şâfilere göre karaborsacılık yapmamaları hususunda yetkililerce nasihat ve uyarılarda bulunulmasına rağmen bunu alışkanlık haline getiren muhtekirler kamu zararının izâlesi için dayak, teşhir ve hapisle cezalandırılabilir.¹¹⁷⁸

Osmanlı hukukunda karaborsacılık suçlarına siyaseten katl, dayak, hapis ve sürgün cezaları ile müsadere uygulanmaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

III. Selim'in uygulanmak üzere vezirine gönderdiği bir hatt-ı hümâyunda, karaborsacılık yapan esnafın dükkanlarının kapısında asılarak idam edilmesi emrini görmekteyiz.¹¹⁷⁹

¹¹⁷⁶ İbn Mâce, “Ticârât”, 6; Darimî, “Büyû”, 12.

¹¹⁷⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hükümiyye*, s. 243-262; *Mv.f.*, “İhtikar”, II, 91; Kallek, “İhtikar”, *DİA*, XXI, 563.

¹¹⁷⁸ Kallek, “İhtikar”, *DİA*, XXI, 563; Bilmen, VI, 125; *Mv.f.*, “İhtikar”, II, 95; Uyanık, M. Zeki, “İslam Hukukunda İhtikar”, *İHAD*, sy. 16, s. 464-466.

¹¹⁷⁹ “Benim Vezirim: Birkaç senedir nice esbaba mebni her şey es'ar haddini tecavüz eyleyerek bir dereceye vardı ki maâzallahi teâlâ halkta geçinecek hal kalmadı. Hususan mübarek günler geldi. Her ne kadar sana yazıp tekid eyledimse hiç kimse siyaset eylemediğinden esnaf fürce (açıklık, yarık) bulup yoktur deyi olanı dahi saklayıp iki kat baha ile ibadullaha satıyorlar.

b. Dayak Cezası

Uygulamada karaborsacılık yapanlar önce bu suç işlememeleri konusunda uyarılmaktadır. 1631 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Bekir isimli şahsa, bostancıların alıp ekdiği ispanak tohumlarını kendisi bostancı olmadığı halde çarşı pazara gelen ispanak tohumlarını alarak ihtikar etmesinden dolayı ikaz edilmektedir.¹¹⁸⁰

Uygulamada karaborsacılara değnek cezası uygulanmaktadır. Örneğin 1727 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, Galata'da balmumcu esnafılığı yapan Mikel ve Rafael isimli yahudilere, balmumunda karaborsacılık yaptıkları için ta'zîr cezası verilmektedir.¹¹⁸¹

c. Hapis Cezası

1774 tarihli kayıta, karaborsacılık yapan kişilere hapis cezasının uygulandığını görmekteyiz.¹¹⁸² Midilli'de yağları piyasaya çıkarmayarak saklayan muhtekirlere de hapis cezası verilmektedir.¹¹⁸³

*Esnafa bu mecburiyet tevekkeli değildir. Akçe alırlar deyî nâs dahi levîm eyliyor. Doğrusu bu muamele bana güç geliyor. Elbette şu günlerde **erzak saklıyan muhtekirleri** ve narhından ziyade insafsız satanları **siyaset edesin** ve daima bu siyasetin üzerine olup **şey saklıyan bakkalı dükkânı önüne salb eyleyip** yoluyla tutup ibadullaha zahmet çekirtmeyesin. Böyle vakıtta siyasetsiz iş görülmeyeceğini bilip daima siyaset edesin ihmal eylemeyesin.” Karal, Selim III'ün Hattı Hümayunları, s. 106.*

¹¹⁸⁰ "Haslar kadısına hüküm ki: Hazret-i Ebu Eyyub-ı Ensari çarşı ve pazarına gelen işfenah ve sair sebzevat tohumunu bostancılar alıp bahçe vü bostanlarına ekegelmiş iken **Seydioğlu Bekir nam kimesne bostancı değil iken kasaba-i mezbureye gelen tohumları alıp ihtikar etmekle** bostancılara muzâyaka verdiği ecilden mezbur husus-ı mezkurdan men' olunup min-ba'd bu makule **ihlikarlık etmemek üzere**...mucibince **mezbura muhkem tenbih ü tekid** eyleyesin ki, min-ba'd bostancılara mahsus tohumları alıp **ihlikar etmekle bunları ta'cîz ü taziyik etmeye...** 1040/1631." BOA.MD, d.no. 85, h.no. 394. akt. BOADB, 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041/1630-1631), s. 244.

¹¹⁸¹ "Mikel ve Rafael nam yahudiler...Galata gümrüğüne gelen şem'-i asel narh-ı cârî üzere kifâyet miktarı canib-i mirî için matbah emini tarafından ahzolunduktan sonra mâadası kethüda ve ihtiyarlar marifetiyle esnafımıza tevzî' ve taksim olunup **hufyeten ahz ve der mahzen ve ihtikar şer'an ve kanunen memnu olmağla** mezburana taraf-ı şer'den bi'd-defeat tenbih olunmuş iken yine mütenebbihler olmayıp biz alıp elçilere biz veririz deyî hufyeten narh-ı cârîden ziyade baha ile gümrükden alıp **der mahzen ve ihtikar etmeleriyle**...mezburların **ta'zîr ve tedipleri**... 1139/1727." İKS, İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil, s. 283.

¹¹⁸² "İhtikara cesaret ederse müdam teccüs birle derhal mahzenlerin küşad ve derunlarında zehairi varan tüccar kayıklarına nakil ve Asitane-i aliyeme tesyir ve **kendilerini ahz ve hapis** ve lazım gelen tedbirleri icra kılınmak için...1188." Akt. Avcı, Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 450.

¹¹⁸³ BOA, C.BLD, no.5868. akt. Demirtaş, s. 324.

1610 tarihli I. Ahmed Adaletnamesi m.20'ye göre, karaborsacılık yapan kişilere müebbet kürek cezası uygulanacağı bildirilmektedir.¹¹⁸⁴

Uygulamada karaborsacılara kalebentlik cezası da verilmektedir. 1767 tarihli bir kayıta, gemilerle getirilen odunları ucuz fiyata alıp muhtekirlik yapan 18 kişiye kalebentlik cezası verilmektedir.¹¹⁸⁵

d. Sürgün Cezası

1827 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, Kayseri ahalisinden olan Hacı Ali isimli şahsa, karaborsacılık yaptığı için sürgün cezası verilmektedir.¹¹⁸⁶

Uygulamada ellerindeki malları muhtekirlere satmalarının yasak olmasına rağmen yasağa uymayanlara da sürgün cezası verilmektedir. 1827 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, Adapazarı kazası sakinlerinden olan Acı Karabet isimli zimmiye, ipek nizamına aykırı olarak ipekleri karaborsacılara satmasından dolayı kalebentlik cezası tatbik edilmektedir.¹¹⁸⁷

1580 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Aydın kazasında Hacı Veli isimli şahsa, İstanbul'a gitmesi gereken kara üzümleri ihtikar etmesi ve narhtan fazlaya satmasından dolayı İstanbul'da kasaplık yapma cezası verilmektedir. Ayrıca

¹¹⁸⁴ “*Ve nice muhtekirler ki dahi haricden satılmağa gelen mekulat ve sair metâ’i ashabı istediği yere getirip vilayet halkına satmağa komayıp karşı varıp cebren ve kahren ednâ baha ile elinden alıp dilediği yere getirip der mahzen edip vilayet halkına eksik kile ve endâze ile üç dört bahasına satmağla ashabı getirdiği mekulat ve melbusatı istediği yere satmağa ve ahali-i vilayet sahiblerinden değer bahasıyla almağa kadir olmayıp üç dört bahasına alıp bu babda dahi reaya vü berayaya zulm olurmuş...Şöyle ki muhtekirler memnu olmaz ise, mecal vermeyip muhkem habsedip mukayyed ve mahbus Dergah-ı Muallama gönderesiz ki, müebbed küreğe konula... 1018/1610.” Uluçay, M. Çağatay, *XVII Asırda Saruhan'da Eşkiyalık*, s.213; Akgündüz, *Kanunnameler*, IX, 567*

¹¹⁸⁵ BOA.C. BLD-3370, akt. Demirtaş, s. 332.

¹¹⁸⁶ “*Kayseri ahalisinden ve ocağ-ı mülga takımından Keşoğlu Hacı Ali nam şahıs muhtekir u müfsid makulesinden olduğundan bir mahale nefy u irsali ...1242/1827.*” Kavaklı, s. 80.

¹¹⁸⁷ “*Adapazarı Kazası mütemekkinlerinden Acı Karabet nam zimmi harîr nizamına mugayir hufyeten bazı erbab-ı ihtikara fûruht eylediği ve harîr kaçırarak üzere iken tutulup Dersaadet'e gönderilmiş olduğu bâ-ılam inha ve harîr-i mezkur nizamı vechle canib-i mîriyyeden zabt suretiyle sahiblerinin tedibinde iktifâ olarak mersum Karabet Kale-i Sultaniye'ye nefy u irsali ...1248/1827.*” Kavaklı, s. 560.

depoladığı kara üzümlerin İstanbul'da kullanılmak üzere narh-ı cariden satılmasına hükmedilmektedir.¹¹⁸⁸

e. Müsadere

1575 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Timurhisar kazasında ikamet eden bazı sipahi, yeniçeri ve erbabı tımar olan kişilere, halktan hasat zamanı zorla arpa ve buğdayı düşük fiyattan alarak depolamaları ve daha sonra narhtan fazlaya satmalarından dolayı ellerindeki buğdayların narh-ı cari üzerinden zorla sattırılmasına karar verilmektedir.¹¹⁸⁹ Bu kararda İmam Muhammed'in görüşüne uyulmaktadır.

Osmanlı hukukunda karaborsacılık yaparak piyasayı ve halkı zor durumda bırakanlara hattı hümayun ve adalatnamelerde idam ve müebbet kürek cezalarının uygulanacağı ifade edilmekle beraber uygulama örneklerini göremedik. Halkın sıkıntı çekmediği durumlarda bile muhtekirin elindeki mallarının zorla sattırılması kararlarında İmam Muhammed'in görüşüne göre hareket edilmektedir. İhtiyaç hissedildiğinde mezhep içi farklı görüşlerin mahkeme kararlarına yansıdığını görmekteyiz.

¹¹⁸⁸ "Aydın Beğine ve Kadısına hüküm ki: Kaza-i mezburdan Hacı Veli nam kimesne İstanbul zahîresi için olan **kara üzüm ihtikar edip ziyade bahaya fûrüht eylediği** ilam olunmağın...emval ve esvabı ile yarar âdemlere koşup İstanbul'a gönderesin ki **kasaplık hizmetinde ola** ve ihtikar eylediği kara üzümü **İstanbul'da narh-ı cârî üzere aldırıp** İstanbul'a gönderesin. 987/1580." BOA.MD, d.no. 39, h.no. 473. akt. Yazıcı, Murat, 39 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s.119-240), s. 177.

¹¹⁸⁹ "Timürhisar kadısına hüküm ki: ...kadılığımız dahilinde bazı **sipahi ve yeniçeri ve erbab-ı tımar vardır ki mâl kuvveti ile vakt-i hasadda buğdayı on beşer akçeye ve sairlerin ona göre alçak baha ile vâfir ve müstevfî tereke cem' edip evlerinin haremelerinde der-mahzen edip ekseri ile mukayyed olan anbarını açmamışdır akçemiz ile talep ettiğimizde bizim satılık nesnemiz yokdur** cebren satdırmağa da kadir değilsiz deyi cevap verirler ahvalimiz harab oldu deyi bildirdiklerinde ayân-ı vilayetten tefahhus olundukta **sipahi ve yeniçeri muhtekir olup zamanında kuvvet-i mâl ile kendiler cem' edip ziyade bahaya çıkmayınca satmazlar** deyi haber verdiklerin...Vusul buldukda vech-i meşruh üzere **muhtekir olup terekeyi der-anbar eden her kimler ise ikdam edip çıkarıp narh-ı cârî üzere bey' ettirip def-i muzayaka eyleyesin...** 982/1575." BOA, MDZYL. d.no. 3, h.no. 200. akt. Torun, s. 177.

2. Narha Uymama Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Narh, yetkili merciin toplumun menfaati gereği insanların temel ihtiyaçlarını karşılması için piyasadaki mallara bir fiyat belirlemesi ve belirlenen fiyattan satmaya zorlamasıdır.¹¹⁹⁰

Ülümre itaati emreden ayet¹¹⁹¹ ve aşağıda zikredilecek kanun maddeleri suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Narha uymayanlara verilmesi gereken ceza naslarda belirtilmemektedir. Hanefiler, Mâlikîler ve Şâfîlilere göre yetkili merciin emrine muhalefet ve ısrarla narha uymamayı alışkanlık haline getiren satıcıya celde, hapis, para cezası, müsadere ve piyasadandan ihraç gibi ta'zîr cezaları verilebilir.¹¹⁹²

Osmanlı hukukunda narha uymama suçlarına dayak, hapis, sürgün ve para cezaları ve güvenlik tedbiri olarak teşhir ve müsadere uygulanmaktadır.

a. Dayak Cezası

Kanunnamelerde narha uymayanlara ta'zîr cezası verileceği beyan edilmektedir. I. Ahmed Kanun-ı Osmânî'si m.243: "*Ve narh verdikleri nesneden eksik vereni **muhkem ta'zîr edip...***"¹¹⁹³

Fetva mecmualarında da narha uymayanlara şiddetli ta'zîr ve hapis cezalarının uygulanacağı ifade edilmektedir. "*Zeyd, onu on ikiye ve on üçe ve dahi ziyade akçeye muamele eylese, fî-zamanına emr-i sultânî ve şeyhülislâm müftî'z-zamân hazretlerinin fetâvâ-i şerifleri olub **onu onbir buçuktan ziyâdeye verilmemek üzere** deyî beyyine olunduktan sonra isgâ' etmeyip ısrar eylese şer'an ne lazım olur? Cevap: **Ta'zîr-i şedîd** ve habs-i medîd lazımdır.*"¹¹⁹⁴

¹¹⁹⁰ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 220; *Mv.f*, "Tes'îr", XI, 301; Kallek, "Narh", *DİA*, XXXII, 387.

¹¹⁹¹ Nisâ, 4/59.

¹¹⁹² İbn Teymiyye, *el-Hisbe*, s. 34-35; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, VIII, 230; Bilmen, III, 317; *Mv.f*, "Tes'îr", XI, 311; Kallek, "Narh", *DİA*, XXXII, 389.

¹¹⁹³ Akgündüz, *Kanunnameler*, IX, 526.

¹¹⁹⁴ Düздаğ, s. 161.

Uygulamada da ta'zîr örneklerini görmekteyiz. 1690 tarihli mühimme defterindeki bir kayıttta, Filipe, Tatarpazarı ve civar kadınlara gönderilen hükümde, buğdayı belirlenen narh üzerinde satanlara ta'zîr cezası verilmesi emredilmektedir.¹¹⁹⁵

1727 tarihli İstanbul mahkemesindeki başka bir örnekte, balmumcu esnafından zimmî Sidri isimli şahsa, ferman ve esnaf nizama aykırı olarak bulmumunu gizlice alarak başkalarına narhtan fazla fiyata satmaktan dolayı ta'zîr cezası verilmektedir.¹¹⁹⁶

b. Hapis Cezası

At meydanında bakkal olan Zahari isimli kişiye, peyniri piyasa fiyatının üzerinde satarak narha uymadığı için hapis cezası verilmektedir. Aynı şekilde narha uymayan kömürcülere de hapis cezası verilmektedir.¹¹⁹⁷

1609 tarihli Adaletname'de narha uymayanlara müebbet kürek cezası uygulanacağı bildirilmektedir.¹¹⁹⁸

Don yağı ticareti yapan Silistrelî Kalek Hacı Ahmed, Tophanelioğlu Hacı Mustafa ve Bakkal Hasan yağı belirlenen fiyattan satmaları konusunda uyarılmalarına rağmen yine narhtan fazlaya yağ sattıkları tespit edilince kalebentlik

¹¹⁹⁵ "Filibe ve Tatarpazarı ve civarlarında olan kadınlara hüküm ki: Zikr olunan kazalarda bundan akdem şa'rin beher kile yirmişer ve yirmi beşer liraya bey' olunup ğalâ-i si'rını (fiyat yükselmesi) mucib-i emr-i zarurî yokken makarr-ı itidalden tecavüz üzere bey' etmeleri ebnâ-i sebilin ta'ablarına sebeb olduğu mesmu-u hümayunum olmağla imdi gerek mîrî için muvafık ve gerek müür ve ubur eden tavaif-i asker ve ebnâ-i sebil için şa'rin beher keyl-i İstanbulinin şa'r-ı mutedili otuz beş akçe olup ziyade olmamak üzere her biriniz taht-ı kazanız ahalisine vech-i meşruh üzere tenbih-i ekid eyleyip bundan sonra evamir-i şerîfime mugayir ziyade bey' eder bulunur ise mahallinde ta'zîr ve tertib-i ceza eylemeniz babında...1101/1690." BOA.MD, d.no. 99, h.no. 220. akt. Çelik, s. 185.

¹¹⁹⁶ "...hufyeten ahz ve der mahzen ihtikar şer'an ve kanunen memnu iken mezbur Sidri zimmî hilaf-ı ferman ve mugayir-i nizam hufyeten alıp narh-ı cârîden ziyade baha ile bey' eder diye teşekki ettiklerinden mezbur zimmî taraf-ı şer'den ta'zîr ve tedip olunduktan sonra...1139/1727." İKS, İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil, s. 282.

¹¹⁹⁷ Demirtaş, s. 324.

¹¹⁹⁸ "Kendilerine ve davalarına bulunan mekulat kısmından ve arpa ve samandan akçeler ile narh-ı cârî üzere ihtiyarlarıyla satanlardan alıvereler. Reayadan her kim bu husularda inad ve muhalefet ederse mecal vermeyip muhkem habsedip ahvalin arz eylesesiz ki getirtilip müebbed küreğe konula..." İnalçık, "Adâletnâmeler", TTBD, c. II, sy. 3-4, s. 132.

cezası uygulanmaktadır.¹¹⁹⁹ Başka bir örnekte Üsküdar'da kasaplık yapan Mehmed'e etin vukiyyesini piyasa değeri üzerinde satmasından dolayı tenbih ve ta'zîr cezaları uygulanmasına rağmen yine narha uymadığı için kalebentlik cezası verilmektedir.¹²⁰⁰ 1767 tarihli İstanbul mahkemesi kadı defterindeki bir kayıтта, Langa Yeni Kapı iskelesinde tacirlik yapan Hasan Yazıcı ve İmam Mustafa isimli şahıslara, üzümle ri narhtan fazlaya satma alışkanlıkları olduğu için kalebentlik cezası icra edilmektedir.¹²⁰¹

c. Sürgün Cezası

1791 tarihli kalebent defterindeki bir kayıтта, Kasap Hacı Ali isimli şahsa, narhtan fazlaya et satması ve diğer kasap esnafını da teşvik etmesinden dolayı sürgün cezası verilmektedir.¹²⁰² 1827 tarihli nefy defterindeki bir kayıтта, ayakkabıcı esnafından olan Selim isimli şahsa, çarık ve pabuçları belirlenen fiyat üzerinde satmasından dolayı sürgün cezası verilmektedir.¹²⁰³

¹¹⁹⁹ "...ancak muharrerü'l-esâmî kimesneler ziyade tama'larından bu makule cemiyete bâdî oldukları için **ıslah-ı nefis edincek kalebent olunmaları...**" İŞSA, İstanbul Mahkemesi, d.no. 24, vr. 88-b. akt. Demirtaş, s. 328.

¹²⁰⁰ "...birkaç defa ahz olunup tenbih ve ta'zîr olundukda bir vechile mütenebbih olmayıp...ıslah-ı nefis edincek **Seddülbahr Kalesinde kalebent olunmak...**" BOA, C.BLD, no. 4653. akt. Demirtaş, s. 328.

¹²⁰¹ "Langa Yeni Kapısı iskelesinde sermayeci taifesinden Hasan Yazıcı ve İmam Mustafa nam kimesneler Amasya ve yerli üzümün her vukiyyesinde **narhtan on pâre ziyadeye fûruht etmekle...narha adem-i itaatlarını ve üzümü düne göre vech-i meşruh üzere narhtan ziyadeye bey'lerini ve ısrar ve taannütlerini haber vermeleriyle Muhzır Ağa kulları hapsine irsal olunmağla Boğazkesen Kalesine vaz' ile tedip buyurulmak babında...1180/1767.**" İŞSA, İstanbul Mahkemesi, d.no. 25, s. 180. akt. Tekin, s. 40.

¹²⁰² "Çavuşbaşı Ağaya ve Bozcaada Ceziresi Naibine hüküm ki: Kasab ustalarından Yırık Hacı Ali nam kimesne tama'-ı hâmindan **naşi baha ile lahm fûruhtuna cesaret eylediğinden mâada sairleri dahi ziyadeye fûruht mel'ânetine sevk ederek ihtilal-ı nizamı ve ızzar-ı ibadî mucib hâlâta ibtidar tahkik olmağla...merkum Hacı Ali'nin li-ecli't-tedib çavuş mübaşeretiyile Bozcaada'ya nefy ve iclası...1205/1791.**" Baytimur, s. 180.

¹²⁰³ "Çavuş-başı ağaya ve Bozcaada naibine, Dersaadet'de haffâf çarşısında haffâf Selim nam şahıs bir çift çarık ve papucı narh cârîsinden **altmış pâre ziyade fûruht etmek hususuna cesaret eylediğine mebni li-ecli't-tedib Bozcaada'ya nefy u iclası...1244/1827.**" Kavaklı, s. 277; Diğer örnek için bk. a.eser. s. 136.

d. Para Cezası

Kanunnamelerde narha uymayanlara para cezasının uygulanacağı beyan edilmektedir. I. Ahmed Kanun-ı Osmânî'si m.243: "...*Ve narh verdikleri nesneden eksik vereni muhkem ta 'zîr edip her dirhemine bir akçe cürm alına.*"¹²⁰⁴

Uygulamada da para cezası örnekleri mevcuttur. Örneğin 1520 tarihli Üsküdar mahkemesindeki kayıta, narhın üzerinde yağ satan esnafa para cezası verilmektedir.¹²⁰⁵

e. Teşhir

II. Beyazid devri İstanbul ihtisab kanunnamesi m.70: "*Ve her san'atı aydan aya kadı ile teftîş ede ve dahi göre ve gözede. Her kangısı kim ta 'yin olunan narhtan eksik sata, muhtesib hakkından gelib teşhir ede.*"¹²⁰⁶

Uygulamada da teşhir örnekleri mevcuttur. 1579 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, bazı yahudilerin kendilerine gösterilen yerde değilde yasak olmasına rağmen İstanbul içinde koyun ve sığır kesmeleri ve narhtan fazla fiyata satmalarından dolayı uyarılmaktadırlar. Uyarıya rağmen yasağı çiğneyenlere teşhir yaptırımı uygulanmaktadır.¹²⁰⁷

f. Müsadere

1738 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, mumcu esnafından Çağanos Vasil ve Aleksî isimli zimmîlere, aldıkları don yağlarını dükkanlara getirmeyerek

¹²⁰⁴ Akgündüz, *Kanunnameler*, IX, 526.

¹²⁰⁵ "...Üsküdar'da amil Osman şer'-i şerîf meclisine dükkandar Ali'yi ihzar edip sen üç vukiyye yağ **narhdan tecavüz edip** beş buçuk narh iken altıya bey' eylemişsin deyicek mezkur Ali dahi mezburun ikrarını tasdik edip **cerime lazım olup** deftere sebt olundu. 926/1520." İKS, *Üsküdar Mahkemesi I Numaralı Sicil*, s. 415.

¹²⁰⁶ Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 296

¹²⁰⁷ "İstanbul içinde **Yehudi taifesi koyun ve sığır boğazlayıp hufyeten narh-ı rûzîden ziyade satarlar imiş** deyi istima olundu buyurdum ki: Hükm-ü şerîfim vardık da taife-i mezbureye ve gayriye gereği gibi **tenbih ü tekid eyleyesin ki min-ba'd İstanbul içinde eğer koyundur ve eğer sığırdır boğazlamayalar.** Onun gibi boğazlamak isteyenleri **teşhir ü tedip eyleyesin...**985/1579." BOA.MD, d.no. 39, h.no. 77. akt. Akçelik, s. 128.

gizlemeleri ve narhtan fazla fiyata satmalarından dolayı güvenilir kimselere verilmek üzere dükkanlarının ellerinden alınmaktadır.¹²⁰⁸

3. Ölçü ve Tartıda Hile Yapma Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Ayet¹²⁰⁹ ve hadislerle¹²¹⁰ ölçü tartıda hile yapmak yasaklanmaktadır. Ancak bu suçun dünyevi cezası naslarda belirtilmemektedir. Ölçü ve tartı aletlerini bozarak insanları aldatanlara ta'zîr cezası uygulanır.¹²¹¹ Alışveriş muamelelerinde halka bile zarar verenler şiddetli ta'zîre müstahak olurlar.¹²¹²

Zikredilen ayet, hadisler ve aşağıdaki kanun maddeleri suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kastın bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Osmanlı hukukunda ölçü ve tartıda hile suçlarına siyaseten katl, hapis, sürgün ve para cezaları ve teşhir uygulanmaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

Uygulamada dikkat çekici cezalardan birisi de idam cezasıdır. İstanbul Mercan'da halka gramajı düşük ekmek satan tezgahtar fırının önünde idam edilmektedir. Firar eden fırıncı ustasının da yakalanıp idam edilmesi emredilmektedir.¹²¹³

¹²⁰⁸ “...Mumcu esnafının kethüdarları ve yiğitbaşı ve sair müseccelü'l-esâmî mumcular meclis-i şer' de esnaf-ı mezbureden Çağanos Vasil ve diğer mumcu çingene Aleksî nam zimmîler tevzî'imizden aldıkları don yağı hisselerini tama'larından naşi bir tarikle hufyeten ifnâ edip ve mum dökdükleri halde dahi tayinleri olan bakkal dükkanlarına götürmeyip onu dahi hufyeten narhından ziyadeye bey' edip bu tarikle dahi âhar nice hiyel ve hud'a ile sanatımızı muhtel ve nizam-ı hallerimize halel getirmeleriyle mesfuranın yedlerinde olan kârhaneleri alınıp, âhar mu'temedün-aleyh kimesnelere verilip...1150/1738.” İKS, İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil, s. 426.

¹²⁰⁹ “Ölçüyü tam yapın, eksik verenlerden olmayın, doğru terazi ile tartın, insanların mallarını ve haklarını eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.” Şuara, 26/181-183.

¹²¹⁰ “Bizi aldatan bizden değildir.” Buhârî, “Büyü”, 54; Müslim, Büyü', 38.

¹²¹¹ Âmir, s. 286; Şekerci, s.108; Mv.f, “Ğışş”, XXXI, 228; a.eser. “Tazîr”, XII, 284.

¹²¹² Bilmen, III, 317.

¹²¹³ Kal'a, Ahmet, DİA “Esnaf”, XI, s. 426.

b. Hapis Cezası

1767 tarihli bir kayıta, ekmeği eksik tartarak imal eden dört fırıncıya hapis cezası verilmektedir.¹²¹⁴

1766 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, ekmekçi esnafından Mıgırdıç isimli şahsa, gramajı düşük ekmek pişirme alışkanlığı olduğundan dolayı kürek cezası verilmektedir.¹²¹⁵

1721 tarihli bir kayıta, eksik gramajlı simit satan Hasan'a kalebentlik cezası verilmektedir.¹²¹⁶ 1766 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, Bayram Gedik Paşa firmı ekmekçilerinden bir şahsa, eksik gramajlı ekmek ürettiği için dayak ve beş gün hapis cezası verilmektedir. Tekrar aynı fiili işlediği için bu sefer kalebentlik cezası verilmektedir.¹²¹⁷ 1767 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, eksik tartan kantar kullanan şahsa önce Ağakapısında hapis cezası verilmektedir. Ancak aynı fiile devam ettiği anlaşılınca bu sefer boğazkesen kalesinde kalebentlik cezası tatbik edilmektedir.¹²¹⁸

¹²¹⁴ “Mezbur Hüseyin Kasımpaşa’da yeniçeri fırınında ekmekçi olup tabh eylediği nan-ı azîzin paralığında **kırkbeş dirhem** ve merkur Murad Kasımpaşa’da Küçük Haham kurbunda ekmekçi olup tabh eylediği nan-ı azîzin paralığında **yirmi dirhem** ve mezbur İsmail kezalik Kasımpaşa’da mahkeme karşısında ekmekçi olup tabh eylediği nan-ı azîzin paralığında **onbir dirhem** ve merkur Mehmed tersane-i âmire kapısında vaki yeni fırında ekmekçi olup tabh eylediği **nan-ı azîzin paralığında otuz dirhem noksan** olmak üzere devletlü inayettü veli nimetim efendimiz hazretlerinin tebdilen teşriiflerinde emr u fermanlarıyla ahz olunup el yevm muhzır ağa kulları hanesinde **mahbus oldukları** malum-ı devletleri buyruldukda...1180/1767.” BOA, C.BLD, no.64. akt. Demirtaş, s. 324.

¹²¹⁵ “İstanbul’da Balat kurbunda Tokmak fırında ekmekçi olan Mıgırdıç zimmînin fırınında **tabh eylediği nân-ı azîz vezn olundukta pârelikde otuz ve kırk dirhem noksan gelip ve noksan-ı merkur fahiş olduğundan mâada bu misilli noksan işlemek adet-i müstemirresi olduğunu yine esnafta ihbar ve tedibe muhtac olmağla tedip olunca küreğe vaz’ olunmak...**1179/1766.” İŞSA, İstanbul Mahkemesi, no. 25, s. 240. akt. Tekin, s.35.

¹²¹⁶ “Der-Saadet’te Çarşamba pazarında simitçi Hasan nam şahıs **dört paralık simidi on beş dirhem noksan ile ibadullaha bey’a ictisar etmekle Seddülbahr Kalesine nefy ve kalebent olunmak...** 1135/1721.” BOA, C.ZB, no. 119. akt. Demirtaş, s. 334.

¹²¹⁷ “Bayram Gedik Paşa firmı ekmekçisi işbu Receb-i şerîfin dokuzuncu günü pârelikde **beş dirhem noksan ile ahz ve orta çavuş kulları marifetiyle ta’zîr ve beş gün habsten sonra utlak olunduğu...** işbu Receb-i şerîfin yirmi üçüncü günü yine pârelikte **on dirhem noksan ile yine ahz olunup mezbur Bayram mütenebbih olmayıp fiil-i sabıkında ısrar eylediği zahir ve gereği gibi ta’zîr olunmağa muhtac olmağla Seddülbahr Kalesinde li-ecli’t-tedip kalebent olunmak...** 1179/1766.” İŞSA, İstanbul Mahkemesi, d.no. 25, s. 158. akt. Tekin, s. 35.

¹²¹⁸ “Bundan akdem Bahçekapısı’nda olan çekiler bu dâileri tarafından **vezn olundukta otuz vukiyye nakıs gelmekle kapıcı ahz ve Ağakapısı’nda habsle tedip olunmuş** iken yine bu defa ahalisi iştikasına binaen beygirler ile giden odunlardan iki hamlini ayak naibimiz dâileri vezn

c. Sürgün Cezası

1769 tarihli bir kayıta narha uymadıkları ve bozuk terazi kullanarak tartıda hile yapan kömürcülere sürgün cezası verilmektedir.¹²¹⁹

1851 CK Üçüncü Fasil m.19/1'e göre eksik ve narhtan fazlası ile satış yapan esnafa 3-79 adet sopa vurulması, suçun tekrarında hapsedilmeleri, dördüncü tekrarda ise meslekten ihraç ve memleketlerine sürülme cezası öngörülmektedir.

d. Para Cezası

Kanunnamelerde ölçü ve tartıda hile yapanlara para cezaları öngörülmektedir. Kanuni Rumeli Eyaleti Kanunnamesi m.70: “*Ve terazide hilâf edip eksik satanlardan kanun üzere cerîme alub....*”¹²²⁰ I. Ahmed Kanunnamesi m.243: “*Ve narh verdikleri nesneden eksik vereni muhkem ta 'zîr edip her dirhemine bir akçe cürm alına.*”¹²²¹

Uygulamada da para cezası örneklerini görmekteyiz. 1514 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, ekmeği eksik gramajlı üreten Cafer'e para cezası verilmektedir.¹²²² Yine aynı defterdeki başka bir hükümde unu eksik tartarak satan kişiye para cezası tatbik edilmektedir.¹²²³

için Bahçekapısı kantarcısı Veli Mustafa nam kimesneye vezn ettirdikde yüzdoksandokuz vukiyye getirmekle tekrar gümrük kantarıyla vezn olundukta yüzyetmişaltı vukiyye olan bir çekeden yirmiyedi vukiyye nakıs gelmekle tekrar çekiler dahi vezn olunup yirmi yedişer vukiyye nakıs gelip merkum kantarcı Veli Mustafa yedinde olan kantarın topuzu tağyîr ile bu hileyi irtikab etikten merkum Kapıcı Feyzullah ile maan Ağakapısı'nda habs olunup lakin bu esnada ibadullahın kesret üzere odun ve kömür iştirâ edeceği vakit olmağla saire ibreten Boğazkesen Kalesine habs ile tedip olunmak...1180/1767.” İŞSA, İstanbul Mahkemesi, d.no. 25, s. 155. akt. Tekin, s. 48.

¹²¹⁹ Demirtaş, s. 350.

¹²²⁰ Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 675; Aynı hüküm II. Bayezid İstanbul ihtisab Kanunnamesi m.70'te vardır. Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 292; Ve III. Murad devri Temeşvar eyaleti kanunnamesi madde 36'da da geçmektedir. Akgündüz, *Kanunnameler*, VIII, 586.

¹²²¹ Akgündüz, *Kanunnameler*, IX, 526.

¹²²² “*Karye-i Nerdübanlı'dan Cafer b. Hamza nam kimesnenin işlediği ekmekten bir akçelik ekmeği narhdan yüz yirmi beş dirhem eksik geldiği sebebden cürm hüküm olunup deftere ketb olundu. 920/1514.*” İKS, *Üsküdar Mahkemesi I Numaralı Sicil*, s. 147.

¹²²³ “*Üsküdar'dan Osman v. Zekeriya bir buçuk kile un satıp beş yüz dirhem eksik çıkıp bade's-sübut cürm hüküm olunduğu sebebden deftere ketb olundu. 920/1514.*” İKS, *Üsküdar Mahkemesi I Numaralı Sicil*, s. 140.

e. Teşhir

Kanuni Rumeli Eyaleti Kanunnamesi m.70: “*Ve terazide hilâf edip eksik satanlardan kanun üzere cerîme alub lazım gelürse siyâseten boynuna tahta gülle geçirip gezdireler.*”¹²²⁴ Bu kanun maddesinin uygulama örneğini incelediğimiz sicillerde bulamadık.

Osmanlı hukukunda toplumun genelini ilgilendiren ekmeğin eksik ölçülerek satılması suçlarına çok ağır ta‘zîr cezaları uygulanmaktadır. Ekmek halkın temel yiyecek maddesi olduğu için ekmekle alakalı hile durumlarında caydırıcı tedbirler alınması ülûlemin yetkisinde olan bir haktır. Nadiren de olsa uygulanan idam kararları İslam hukukuna aykırı değildir.

4. Tefecilik (Faizcilik) Suçu ve Ta‘zîr Cezaları

Faiz (ribâ), "borç verilen bir parayı veya malı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla yahut borç ilişkisinden doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacağa ek vade tanıyıp bu süreye karşılık onu fazlalıkla geri almanın veya bu şekilde alınan fazlalığın adıdır."¹²²⁵ Bu faizin bir çeşididir ve en yaygın olanıdır. Buna ribe'l-fadl denir.

Faiz hem ayetlerle¹²²⁶ hem de Hz. Peygamberin hadisiyle¹²²⁷ yasaklanmaktadır. Ancak dünyevi cezası naslarda açıklanmamaktadır. Zikredilen ayet ve hadisler suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıtlı bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Osmanlı hukukunda faizcilik suçlarına siyaseten katl, hapis ve sürgün cezaları uygulanmaktadır.

¹²²⁴ Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 675; Aynı hüküm III. Murad devri Temeşvar eyaleti kanunnamesi madde 36'da da geçmektedir. Akgündüz, *Kanunnameler*, VIII. 586.

¹²²⁵ Özsoy, İsmail, “Faiz”, *DİA*, XII, 110.

¹²²⁶ “Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, “Alım satım da ancak faiz gibidir” demeleridir. Halbuki Allah alım satımı helal, faizi ise haram kılmıştır. Ey iman edenler Allah'tan korkun ve gerçekten iman etmiş iseniz faizden kalanı bırakın. Bunu yapmazsanız Allah ve Resülü tarafından size bir savaş açıldığını bilin.” *Bakara*, 2/275-279.

¹²²⁷ “Yedi büyük günahтан sakınınız, Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak, faiz yemek.....” Buhârî, *Vesâyâ* 23, Tıb 48; Müslim, “İman”, 145; Ebu Davud, “Vesâyâ”, 15.

a. Siyaseten Katl Cezası

IV. Murad, Bursa'da tefecilik yapan ve halkı çok zor durumda bırakan Mehmet Çelebi'yi katlettirerek mallarını da müsadere ettirmektedir.¹²²⁸

b. Hapis Cezası

1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Şehirköylü sakinlerinden üç müslümani ve birkaç zimmiye, faizcilik yaptıkları için hapis cezası verilmektedir.¹²²⁹

I. Ahmed Adaletnamesi m.18'e göre, faizcilik yapan kişilere müebbet kürek cezası verilmektedir.¹²³⁰

c. Sürgün Cezası

1568 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Hasan isimli şahıs, faizcilik yapması ve halka zulm etmesinden dolayı Rodos'a sürgün edilmektedir.¹²³¹ 1568 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Mora sancağında tımar sahipleri, kale dizdarı ve reislerden oluşan 10 kişiye, faizcilik yaptıkları ve halka zulm yaptıkları için Rodos'a sürgün cezası verilmektedir.¹²³² 1691 tarihli mühimme defterindeki bir

¹²²⁸ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 449.

¹²²⁹ "Gelibolu muhafazasında olan Temür Mehmed Paşa'ya hüküm ki: Südde-i Saadetim'e mektup gönderip Gelibolu kazası muzâfâtından nefs-i Şehirköyü sakinlerinden **Osman ve müezzîn Ahmet ve Yusuf nam kimesneler ile Anton nam zimmî İsmail Ağa ribâundandır deyi yine Şehirköy zimmîlerinden Panakî ve Papa Hristo nam zimmîler umumen ahali-i nahiye tarafından hilaf inha teşekki etmeleriyle ribâ teâtisi ile marifetleriyle Anadolu Hisarı'na vaz' ve habs olunmak üzere üzere hüküm yazılmışdır. 1102/1691." BOA.MD, d.no. 101, h.no. 92. akt. Karacan, s. 164.**

¹²³⁰ "...ribâhorlardan muamele ile akçe aldıklarında bir altın ve bir kuruşu her ayda dörder ve beşer akçe fâide vermek üzere verip ekseri bin akçeyi dörtüüz ve beşüüz akçeye muamele.... **ribâhorların hilaf-ı şer'i şerîf bu vechile zulmü teaddilerinden medyûn-ı müstağrak olan reaya terk-i diyar ederler imiş...Her kim memnu' olmaz ise mecal vermeyip muhkem habsedip yarar âdemlere koşub mukayyed ve mahbus Dergah-ı Muallama gönderesiz ki, müebbed küreğe konula." Akgündüz, *Kanunnameler*, IX, 567 .**

¹²³¹ "Mora beğine hüküm ki: Hasan (?) **ribâhor olup reayayı rencide eylediğın mezkur Rodos'a sürülmek emredip...976/1568." BOA.MD, d.no. 7, h.no. 2580. akt. BOADB, 7 (III) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 311; Diğer örnek için bk. a.eser. s. 188.**

¹²³² "Vilayet müfettişi olan Narda kadısına hüküm ki: ...(on isim) nam kimesneler için; "**ribâhor olup reaya ve beraya zulmlerinden müteşekki oldukları ecilden âdem gönderilip şer'-i şerîfe davet olunduklarında itaat etmeyip gaybet ettiklerin**" ...filvaki mezkurlar **ribâhorlar olup bi-hasebi's-şer' reayaya zulm ü teaddileri sabit ü zahir olursa üzerlerine sabit olan hukuku ashabına hükmedip bî-kusur aliverdikden sonra emrüm üzere mezkurların ol yerden alakaların kat' edip yanlarına yarar âdemler koşup Rodos'a gönderesin...1568." BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1542. akt. BOADB, 7(II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s.188.**

kayıtta, Rumelili birkaç kişiye, faizcilik yaptıkları için sürgün cezası verilmektedir.¹²³³ 16 numaralı mühimme defterindeki bir kayıтта, Mora sancağındaki bazı kişilere, faizcilik yapmalarından dolayı Kıbrıs'a sürgün cezası verilmektedir.¹²³⁴ 1849 tarihli nefy defterindeki bir kayıтта, Kütahya'da ikamet eden İbrahim bey, faizcilik yaparak halka zulm yapmasından dolayı Trabzon'a sürgün edilmektedir.¹²³⁵

1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, Samakov kazasında ikamet eden Üveys isimli şahsa, faizcilik yaparak halka çeşitli zulm yapmasından dolayı İstanbul'da kasaplık yapma cezası verilmektedir.¹²³⁶ 1578 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, Üsküb'e bağlı Karacık köyünde ikamet eden Halil ve İbrahim isimli kişilere, faizcilik yaptıkları için köylerinden ihraç edilerek İstanbul'da kasaplık yapma cezası verilmektedir.¹²³⁷

Osmanlı hukukunda faizcilik yaparak halka zulm eden tefecileri yaşadığı toplumdan uzaklaştırıcı cezalar uygulanmaktadır. Faizcilere değnek ve para cezaları uygulanmamaktadır.

5. Yasak Eşya Ticareti Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Yenilip içilmesi yasaklanan maddelerin ticareti de yasaklanmaktadır. Şarabın, leşin, domuzun ve putların satımının haram olduğunu belirten hadisler mevcuttur.¹²³⁸ Zikredilen hadis suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

¹²³³ "Rumeli Beğlerbeğisi ve Pogonya kadısına hüküm ki: (onbir isim) kimesnelerden **istikrâz eyledikleri akçeye mesâg-ı şer'î yok iken ribâ namıyla asıl maldan ziyade akçelerin alıp, mezkurlar ribâ hususunda musirr olurlar ise ol diyardan ihrac ve icla edip...1102/1691.**" BOA.MD, d.no. 101, h.no. 313. akt. Karacan, s. 314.

¹²³⁴ BOA.MD, d.no. 16, h.no. 525. akt. Bayrak, *16 Numaralı Mühimme Defteri'nin (s.238-394) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, s. 78.

¹²³⁵ Akıllı (Acar), s. 120.

¹²³⁶ "Samakov kadısına hüküm ki: ...**Üveys nam ribâhor iki-üç yüz bin akçeye kadar kimesne olup (beş isim) kendiye borçlu edip...mezbur Üveys'in ne miktar mala kudreti olduğuna bi'l-muvacehe şahitler dinleyip ne denli malı varsa sicil edip dahi kasap yazıp Südde-i Saadetim'e gönderesin ki, gelip kasaplık hizmetinde ola...976/1569.**" BOA. MD, d.no. 7, h.no. 1994. akt. BOADB, *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569)*, s. 17; Diğer örnek için bk. BOA.MD, d.no. 72, h.no. 385. akt. Tanrıvermiş, s. 287.

¹²³⁷ BOA.MD, d.no. 34, h.no. 107. akt. Eren, *34 Numaralı ve (H.986/1578) Tarihli Mühimme Defteri (1-164)*, s. 62.

¹²³⁸ "Allah ve Rasulü şarap, leş, domuz ve putları satmayı haram kılmıştır...." Buhârî, "Büyu", 112; Ebu Dâvûd, "Büyu", 64.

İslam hukukçuları bu hadislerle dayanarak bu maddelerin alım satımının haram olduğuna hükmetmektedirler.¹²³⁹ Bu yasak maddelerin ticaretini yapan müslümanlara ta‘zîr cezası verilir.¹²⁴⁰

İslam ülkesinin gayrimüslim vatandaşı olan zimmîlerin alkollu içki içmeleri veya domuz eti yemeleri kendileri açısından suç oluşturmaz. Ancak bu maddeleri Müslüman toplumun içinde alenen yiyip içmeleri ve alıp satmaları yasaklanmaktadır.¹²⁴¹ Uyarılara rağmen bu suçları işlemeye devam edenlerin malları itlaf edilir tazmin gerekmez¹²⁴² ve ayrıca hapis cezası verilebilir.¹²⁴³

Gayrimüslimlere müslüman kölenin satılması da müslümanın tahkir ve aşağılanması anlamına geleceğinden caiz değildir.¹²⁴⁴

Osmanlı hukukunda yasak eşya ticareti yapma suçlarına siyaseten katl, dayak, hapis, sürgün ve para cezaları; teşhir ve müsadere uygulanmaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

1631 tarihli Manisa mahkemesindeki bir kayıta, tütün ekilmesinin, yetiştirilmesinin, alınmasının ve satılmasının yasak olduğu emredilmektedir. Tütün ekili tarlaların müsadere edilerek devlet malı haline dönüştürülmesi ve tütün eken ve kullananların en şiddetli şekilde haklarından gelineceği beyan edilmektedir. Ayrıca, tütün ekimine ve kullanılmasına müsaade eden kadıların bir daha göreve geri dönmek üzere azledilecekleri ve sürgün edilecekleri kendilerine bildirilmektedir.¹²⁴⁵

¹²³⁹ Ataseven, Asaf-Şener, Mehmet, “Domuz”, *DİA*, IX, 508.

¹²⁴⁰ Âmir, s. 285; Şekerci, s. 106.

¹²⁴¹ Kâsânî, V, 143; Ferrâ, s. 143; *Mv.f.*, “Ehlü'z-zimme”, VII, 132.

¹²⁴² *Mv.f.*, “Hinzîr”, XX, 37.

¹²⁴³ Bilmen, III, 429.

¹²⁴⁴ Dâmâd, Abdurrahman b. Muhammed, *Mecmeu'l-Enhur fî Mülteka'l-Ebhur*, II, 62; İbn Kudâme, IV, 292-293.

¹²⁴⁵ “*Dühân hususu için varid olan emr-i şerîfdir: malum olaki bundan akdem defaatle evamir-i şerîfem gönderilip birkaç seneden beri zuhur eden duhan halk-ı alemi kar ve kesblerinden tatil edip ve nice ihrak ve envâ'-ı fesada müeddî olup def' ve izalesi mühimmat-ı umurdan olmağla muhkem tenbih ve tekid olunup min ba'd bir ferd dühân yaprağı ziraat ve hureset ve bey' ve şirâ' ve isti'mâl etmeyeler...bir yerde dühân yaprağı ekilip ve içilip ve bey' ve şirâ' olunduğuna kat'en rıza-ı hümayunum yokdur...bundan sonra itaat-i emr-i şerîf etmeyenlerin*”

1638 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Cebeci Mahmud isimli şahsa, evinde alımı satımı ve kullanılması yasak olan tütün ve tütün içme aletleri bulundurduğu için ceza olarak muhkem hakkından gelinmesi emredilmektedir.¹²⁴⁶

b. Dayak Cezası

Kanunamelerde murdar hayvanların satılmaması, satanlara ceza uygulanacağı beyan edilmektedir. III. Murad Umumi Kanunnamesi m.6: “*Ve başhanelerde başların iyisini ve yavuzunu görüp gözedeler ve yaramaz pişirenlerin muhtesib hakkından gele; tedîb ede.*”¹²⁴⁷

Uygulamada murdar hayvan kullanan esnafa ta‘zîr cezaları verilmektedir. 1521 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, bozulmuş sakatat satan ve çağrıldığı halde mahkemeye gelmeyen kişiye ta‘zîr cezası verilmektedir.¹²⁴⁸

1525 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta murdar baş satan ve suçunu itiraf eden kişiye ta‘zîr cezası uygulanmaktadır.¹²⁴⁹ 1548 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, dükkan açıp alenen domuz eti satan zimmînin adı

şer‘ ve kanun ile cezaların verip emr-i şerîfimin icrasında dikkat ve ihtimam eyliyesiz bade't-tenbih bir ferdin tarlasında ve bağ ve bağçesinde ve gayri yerlerinde dühân ziraat olunmuş bulunur ise ol makule dühân ekilmiş bulunan yerleri mîrî için girift eyleyip fûruht oluna ve bu babda bir ferde himayet ve siyanet etmeyip...livâ-i mezbure'de dühân ziraat ve istimal ve bey' ve şîrâ' olunduğu ilam oluna eşedd-i siyaset ile saire mucib-i ibret için muhkem hakkından gelinir bilmiş olasız...siz ki kadıarsız şöyle ki bu emr-i şerîfimin sonra taht-ı hükümetinizde dühân yaprağı ziraat ve bey' ve şîrâ' olunduğu ilam oluna her biriniz azl-i ebed ve nefy olmanız mukarrerdir...1040/1631.” MŞS, d.no. 64, h.no. 145/1. akt. Çetin, 64 No'lu Manisa Sicili, s. 253,

¹²⁴⁶ “Beybazarı Kadısına hüküm ki:..Cebeci Mahmud nam şaki daima fisk üzere...canib-i şer'den Mustafa nam kadı müslümanlar ile mezburun evine vardıkta evinin taht-ı mebnisin meyhane eyleyip ve alat-ı şürb hazır ve müheyya ve beş altı küp içinde tahminen bin vukıyye hamr mevcut ve bey' ve şîra' ve istimali memnu' olan dühânın dahi alatı mevcut olduğun meclis-i şer'de ihbar eylediklerin arz eylediğin ecilden mezburu ahz eyleyip hanesinde dühân alatı bulunur ise aman verilmeyip şer'le muhkem hakkından gelinmek emrim olmuştur...1047/1638.” BOA.MD, d.no. 88, h.no. 271. akt. Ateş, s. 248.

¹²⁴⁷ Akgündüz, *Kanunnameler*, VIII, 110.

¹²⁴⁸ “Üsküdar'da emin olan Timurhan meclis-i şer'a hazır gelip bile Mahmud b. Abdullah'ı ihzar edip mezkur Mahmud'un **tezgahında sattığı böbrek ve paçanın murdarlığı** ve esvabın yuduğu suyun dahi nâ-paklığı malum olup kadıya davet olunup muhalefet edip gelmediği sebebden **muhkem ta‘zîr olunup** deftere sebt ü sicil oldu. 927/1521.” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, s. 422.

¹²⁴⁹ “Üsküdar'ı mukataaya tutan Yusuf b. İskender Beğ meclis-i şer'de Başçı şakirdi Bayram b. Abdullah'a **murdar ser bey' eyledin** dedikte mezkur mukur olup ikrarı muteber görülüp **ta‘zîr olunduğu sebt-i sicil** olundu. 931/1525.” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil*, s. 117.

mahkeme siciline kaydedilmektedir. Kayıtta herhangi bir ceza kararı olmamakla beraber uygun bir ta'zîr cezasının verilmiş olması muhtemeldir.¹²⁵⁰ 1726 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, İstanbul'daki bazı paçacı esnafına, murdar hayvan başı ve ayakları kullandıkları için ta'zîr-i şedîd cezası verilmektedir.¹²⁵¹

Fetva mecmualarında evinde içki üretilip satan müslümana şiddetli ta'zîr cezasının uygulanacağı ifade edilmektedir. "*Zeyd'i müslim menziline hamr ittihaz edip bey' eder olsa Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd.*"¹²⁵²

c. Hapis Cezası

1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, müslümanlara içki satılması yasağını çiğneyen gayrimüslimlere hapis cezası verilmektedir.¹²⁵³

1702 tarihli bir fermanla İncil, diğer muharref kitaplar, haç ve put gibi malzemelerin Osmanlı topraklarında alenen satılması yasaklanmaktadır. Yasağa uymamakta ısrar edenlere şiddetli ta'zîr ve hapis cezaları verileceği ifade edilmektedir.¹²⁵⁴

¹²⁵⁰ "Karye-i Kadı'dan Toma b. Yani **dükkan açıp âşikâre hunzır bey' edip bi't-talep sicil olundu.**954/1548." İKS, Üsküdar Mahkemesi 14 Numaralı Sicil, s. 215.

¹²⁵¹ "İstanbul'da paçacı taifesinin kethüdalrı olan Murad Beşe ve ustalarından Osman ve sair taife-i mezbureye mukaddema kazanlarını kalaylayıp ve tabh edecekleri baş ve ayağı ibtida ütuleyip badehu pâk ve tathir eyledikten sonra a'lâ tabh ve narh-ı câri üzere bey'a taife-i mezbureye bâ ferman-ı âli kibel-i şer'den tenbih ve mezburlar dahi vech-i meşruh üzere taahhüd ve birbirlerine kefil ve cümleye kethüdalrı merkum Murad Beşe kefil olmuşdu hala badehu yoklandıkda ke'l-evvel **kazanlarını kalaylamayıp ve laşe olan baş ve ayaklarını mülevvesen tabh ve ibadullaha bey' ile ızrâr ve hükkamı dahi iğfal ederler mezburlara şer'an lazım gelen ta'zîr-i şedîd hazret-i veliyyü'l-emre tefvîz olundu.** 1138/1726." İKS, İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil, s. 114.

¹²⁵² Fetâvâ-yı Ali Efendi, I, 116; Diğer fetva örneği için bk. Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s.102.

¹²⁵³ "Gelibolu kadısına hüküm ki: Bundan akdem nice defa ahkam-ı şerîfe gönderilip Müslümanlara hamr vermeyip ve kefere dahi alâniyyen hamr etmeyip edenleri men' u def' eylesin deyi buyurulmuşdu. Haliya memnu olmayıp **alanıyyeten müslümanlara hamr bey' olunup** daima şübh-i hamr ve fisk u fücur olunduğu istima olundu. İmdi; şeâir-i küfr câiz değildir. Buyurdum ki: Vardıkta, min-ba'd emrim muktezasınca amel edip...**müslümanlara hamr veren kafirleri habsedip...**976/1569." BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1691. akt. BOADB, 7 (II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 258.

¹²⁵⁴ "...Mosko keferesi tarafından ticaret tariki ile dar-ı İslâma gelen kefere Mosko diyarından ehl-i İslâma iştirası haram olan **incil ve kütüb-i mensûha ve salib ve esnâm götürüp dar-ı İslâmda olan zimmî keferesine alâ sebili's-şöhret ve'l-alaniyet bey' etmeleriyle ehl-i İslâm müteezzül olup sultan-ı İslâm hazretleri taraflarından hükkam-ı müslimin nehy-i münker edip mezburları men' ve def' etmişlerken memnu olmayıp emsar-ı müsliminde ol salib ve kütüb ve putları alenen izhar ve bey'de musırr olsalar mezburlara ne lazım olur. Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve hapis**

1521 tarihli Üsküdar mahkemesindeki kayıta, müslümanların kölelerine içki satışının yasaklandığı ve satanların uyarıldıkları belirtilmektedir.¹²⁵⁵

1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Edirne şehrine kaçak içki getirme, müslümanlara içki satma ve kafirlerden açıktan içki içme suçlarını işleyenlere kürek cezası verilmektedir.¹²⁵⁶ 1565 tarihli mühimme defterindeki başka bir kayıta, kaçak içki ticareti yapanların küreğe konulacağı beyan edilmektedir.¹²⁵⁷ 1567 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Yorgi isimli zimmi şahsa, satılması yasak olan sakız maddesini sattığı için kürek cezası verilmektedir.¹²⁵⁸

1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Kocaili sancağı halkına duyurulmak üzere ahkamı şerife gönderilerek, kafirlerin açıktan içki içmesinin ve müslümanlara satmalarının daha önce yasaklandığına da vurgu yapılarak bu yasalara uymayanlara kürek cezası uygulanacağı beyan edilmektedir. Bu yasağı

ile zecr ve men' etmekte hükkam sa'y-ı belîğ edip bi-eyyi-hâl bu makule münkeratı nehy ve men' lazımdır." Bozkurt, Gülnihal, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, s. 21.

¹²⁵⁵ "Karye-i İstavros'dan Yusuf b. Abdullah meclis-i şer'a hazır gelip takrir-i meram ve sebt-i kelam kılıp karye-i mezbure halkı **müslümanların abdlarına şarap satarlar ve bazı dahi bey' u şirâ ederler** kavgaya bais olurlar deyicek karye-i mezkure halkına **tenbih ve yasak olunup** deftere sebt ü sicil olundu. 927/1521." İKS, *Üsküdar Mahkemesi I Numaralı sicil*, s. 124; Diğer örnek için bk. Karataş, *3 Numaralı Mühimme Zeyli (176-351)*, s. 51.

¹²⁵⁶ "Edirne kadısına hüküm ki: Haliya mahmiyye-i Edirne zeameti iltizamda olmağla Manyas Kapısı'ndan **bir defa bir nice araba hamr şehre dühul ettiğinden gayri gece ile daima mahfi şehre hamr gelmekden hali olmadığı istima olunur...şehre asla taşradan hamr getirmeğe ruhsat vermeyip** gece ve gündüzde yolları ve gelmek ihtimali olan mevâzı'ı bekledip şer'a ve **emr-i hümayunuma muhalif hamr getirip ve getirmeye mübaşereti olanları ele getirip hapsedip** isimleriyle Südde-i Saadetim'e arzedesin ve mahmiyye-i mezburede olan kefere taifesine dahi gereği gibi tenbih ü yasağ edip **ilan-ı hamr ettirmeyip ve müslümanlardan bir ferde hamr verdirmeyesin.** Eslemeyip emrime muhalif vaz' her kimden sadır olursa sicillat edip suret-i sicili ile **küreğe gönderesin...972/1565.**" BOA.MD, d.no. 6, h.no. 691. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 392.

¹²⁵⁷ BOA.MD, d.no. 6, h.no.1310. akt, BOADB, 6 (II) Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 268; Diğer örnek için bk. BOA.MD, d.no. 5, h.no. 1292. akt. BOADB, 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1554-1566), s. 204.

¹²⁵⁸ "Sakız sancağı beğine ve kadısına hüküm ki:...cezire-i Sakız'da vaki olan sakızın hıfz u hiraseti asir olmağın kadimden müslüman ve eğer kefere yedinde sirka olunmuş sakız buldukda muhkem siyaset olunmakla zabtolunup haliya Yeniçeri Mahmud nam kimesnenin elinde **beş-altı vukıyyeden ziyade sakız bulunup** sual olunduğa; "**Jani veled-i Yorgi nam kimesneden gece ile satın aldum.**" deyi itiraf eylediği sicil olunduğun ilam ettiğın ecilden mezbur zimmi **küreğe konulmasın** emredip...975/1567." BOA.MD, h.no. 7, h.no. 1208. akt. BOADB, 7 (II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 17.

uygulamayan kadı ve sancak beylerinin de azledilmekle kalmayıp daha büyük cezalarla karşı karşıya kalacağı da ifade edilmektedir.¹²⁵⁹

d. Sürgün Cezası

1791 tarihli kalebent defterindeki bir kayıta, Galata'da meydana gelen olayda, Araboğlu Niyaki isimli zimmiye, daha önce defalarca çıkarılan emr-i şerife uymayarak içki imal, alım ve satımı yapmaya devam ettiği için ailesiyle beraber katle bedel olarak sürgün cezası verilmektedir.¹²⁶⁰

1791 tarihli kalebent defterindeki bir kayıta, Selanik ahalisinden Abdi isimli şahsa, kafire satılması yasak olan buğdayı sattığı için sürgün cezası verilmektedir.¹²⁶¹

e. Para Cezası

1519 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, kaçak içki satan zimmiye otuz akçe para cezası verilmektedir.¹²⁶² Bu sicil para cezası miktarının belirttiği nadir örneklerden birisidir.

¹²⁵⁹ "Kocaeli sancağı beğine, kadılarına hüküm ki: Bundan akdem nice defa ahkam-ı şerife gönderilüp; "Kefere aşikâre hamr etmeyip ve müslümanlara satmayalar" deyi emrim olmuşdu...kefere taifesine alaniyyen şürb-i hamr ettirmeyip ve bir ferde dahi ehl-i İslâm'a hamr sattırmayasız bade't-tenbih eslemeyenleri yazıp isimleriyle arzyleyesin ki küreğe konula...976/1567." BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1893. akt. BOADB, 7 (II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 356; Diğer örnek için bk. Karataş, 3 Numaralı Mühimme Zeyli (176-351), s. 87.

¹²⁶⁰ "...ümmü'l-habâset olan hamr ve arak (rakı) ve emsali müskiratın istimali zümre-i ehl-i İslâmdan men' ve def' olunmak irade-i kat'iyesiyle Asitâne-i saadet ve havalisinde vaki mecmû meygede (meyhane) ve kolluklar taraf-ı şeyhülislâmdan verilen fetva-yı şerife ve şeref-yafte-i sudur olan hatt-ı hümayun-ı şevket-makrunum muciblerince sadır olan evamir-i şerîfem mantuk-ı münîfleri üzere bundan akdem ser-medine ve bade'l-yevm zikr olunan meygede ve tevkiflerin biri açılmaması ve ehl-i İslâma katre-i vâhîde hamr ve arak ve emsali olan müskiratın verilmemesi müceddeden nizam-ı kavîye rabt olunmuş iken ve bu nizamın vikayesine leyl ve nehar memurlar taraflarından sa'y ve ikdam olunmakda idiği zahir iken Galata'da meyhanecilerin sergerdesi Araboğlu Niyaki nam zımmî memnu olan envâ'i müskiratın hafiyyen ahz ve i'tâ ve bey' ve şirâsı hususuna dahi cesaret etmekle mesfurun tedibi lazım gelmeğin mesfurun kendiyi tedib ve emsalini terhib için iyal ve evladiyla Sisam Adası'nda katle bedel menfiyyen meks ve ikamet ettirip...1205/1791." Baytimur, s.205.

¹²⁶¹ "Limni Ceziresi naibine hüküm ki: Selanik ahalisinden Abdi nam kimesne için kefereye hinta fûruht eder deyi mezburun cezire-i mezbureye nefy...1205/1791." Baytimur, s. 75 .

¹²⁶² "Nefs-i Üsküdar'ı mukataaya tutan amil Mehmed b. Süleyman meclis-i şer' de ikrar edip dedi ki işbu Andreyâ nam kafir mühür bozup süci sattıkda otuz akçesin alıp Ali b. Abdullah'a kefile verdim sebt-i sicillat ediverin dediği ecilden deftere sebt olundu. 924/1519." İKS, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 335.

f. Teşhir

1564 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıтта, Mısır'da meydana gelen olayda, Yusuf, Bedrettin ve Ahmet isimli şahıslar, alenen içki içmeleri ve müslümanlara ölmüş hayvan eti satmalarından dolayı teşhir edilmektedir. Daha sonra yine benzer suçları işledikleri için hapis cezası verilmektedir.¹²⁶³

g. Müsadere

1579 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, kafirlere satılması yasak olan maddeler belirlenerek yasağa uymayan kişilerin ellerindeki malların müsadere edileceği beyan edilmektedir.¹²⁶⁴

1820 tarihli Amasya mahkemesi kadı defterindeki bir kayıтта, Enfiye imal ve satışının izin verilen kişiler haricindekilere imal ve satışı yasaklanmaktadır. Bu yasağa muhalefet ederek enfiye imal eden ve satanların dükkanlarının yıkılması, mallarının müsadere edilmesi ve kendilerinin de küreğe konulmasına hükmedilmektedir.¹²⁶⁵

¹²⁶³ “Mısır beğlerbeğisine ve kadısına hüküm ki: Yusuf ve Bedreddin ve Ahmed nam kimesneler aşikâre şürb-i hamr edip ve avretleri er suretine koyup gezdirip ve müslümanlara lahm-i meyyite bey’ edip ehl-i fesâd oldukları sabit olup sabıka olan kadı marifetiyle teşhir olunmuşlar ve hala dahi Bulak halkı mezkurlardan şikayet edip huccetler ibraz ettikleri ecilden teftiş olundukta sikât ve mutemedün-aleyh kimesneler ibraz olunan huccetlere muvafik şirret ü şekavetlerin haber verdiklerinde mezburları muhkem habsedip...971/1564.” BOA. MD, d.no. 6, h.no. 449. akt. BOADB, 6 (II) Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 260.

¹²⁶⁴ “Mora Beğine hüküm ki: Mektup gönderip küffara verilmesi memnu’ olan metâ’ ve zehayir ne makule olduğu hükm-ü hümayunum verilmesin arz eylemişsin. İmdi memnu’ olan metâ’ ve yarak ve cebe ve cevşen ve barut ve at ve penbe (pamuk) ve kurşun ve bal mumu ve sahtiyan (deri) ve don yağdır. Ve meşin dahi libasları olmağın men’ olunmuşdur. Ve ruhsat verilen metâ’ harîr ve yapağı ve koyun derisi ve birinkon ve istifidedir emre muhalif memnu metâ’ asla birisine verdirmeyip memnu’ olup küffara verilen metâ’ı girift eyleyip...986/1579.” BOA.MD, d.no. 34, h.no. 460. akt. Nacak, s. 67.

¹²⁶⁵ “...enfiye bey’ ve fûruhtı merkum ve tarafından mezun âdemlerine mahsus olup hilaf-ı nizam âhari dahl ve ta’riz ve enfiye imal ve fûruht eylememek ve edenleri olur ise yedlerinde bulunan enfiyeleri ber mucib-i şurut canib-i mîrî için zabt ve kendileri zabıtları marifetiyle tedib ve tahzir olunmak üzere emr-i şerîfim sudurını...mîrî kârhanelerden mâada mukaddem ve müahhar ihdas olunan kârhaneler her nemhalde bulunur ise sed ve bent ve bulunan enfiyeleri emin ve âdemleri marifetiyle zecr ile canib-i mîrî için zabt ve girift olunup mugayir-i şurut hareket edenleri olur ise o makuleler li ecli’t-tedip ehl-i İslâmdan olur ise zabıtı marifetiyle ahz ve kalebent ve ehl-i zimmet reayadan ise vaz’-ı kürek olunmak için...1235/1820.” AMŞS, d.no. 71, h.no. 70. akt. Erdoğan, Ahmet, 71 No’lu Amasya Şeriyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, s. 85.

Fetva mecmualarında da açıktan içki satanlar satmamaları konusunda uyarıldıktan sonra, uyarıları dikkate almayanların ellerindeki yasak maddelerin itlaf edileceği ifade edilmektedir.¹²⁶⁶

Uygulamada ekilmesi satılması ve içilmesi yasaklanan tütünlerin itlaf edilmesi örnekleri mevcuttur. 1617 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, tütün ekilmesinin, çarşı pazarda satılmasının ve içilmesinin yasaklandığı emr-i şerifle bildirilmektedir. Bu yasağa uymayarak tarlalarında tütün ekenlerin tütün yapraklarının yakılarak itlaf edilmesi emredilmektedir.¹²⁶⁷

1564 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, satılması yasak içkilerin satıldığı meyhane ve bozahanelerin yıkılması emredilmektedir.¹²⁶⁸ 1631 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, Gelibolu kazasında sonradan yapılan iskelede kafirlere verilmesi yasak maddeler yüklendiği için iskelenin yıkılmasına karar verilmektedir.¹²⁶⁹

¹²⁶⁶ "Müslimin beldesinde sakin olan zimmiler belde-i mezburda bey'-ı hamrı izhar eder olsalar mezburlar izhardan men' olunmak lazım olur mu? el-Cevap: Olur." Fetâvâ-yı Ali Efendi, I, 129; "Müslimîn ve keferesi muhtelitan sakin oldukları belde keferesi belde içinde **bey'-ı hamr izhar edip hakim mezburları men' ve tenbih edip mezburlar mümteni' olmamaları ile hakim erâga (dökmek) ile ta'zîr re'y edip** içlerinden Bekr'in bir mikdar hamrını erâga eylese hakim-i mezbura daman lazım olur mu? el-Cevap: Olmaz." Fetâvâ-yı Ali Efendi, I, 129.

¹²⁶⁷ "Konya kadısına hüküm ki: Bundan akdem etraf u eknafa evamir-i şerife gönderilip; **"min-ba'd kimesne tütün yaprağın eküp biçmeyip ve pazarlarda bey' u şirâ etmeyip ve kahvehanelerde ve mecma'-ı nâs olan mahallerde bir ferd tütün içmeyip herkes kendi hallerinde ve kâr u kışblerinde olmaları"** fermanım olmuşken hala bazı kimesneler memnu' olmayıp rıza-yı hümayunuma muhalif bahçelerde ve tarlalarda tütün yaprağın ekip ve biçip pazarlarda ve dükkanlarda bey' u şirâ eyledüklerinden...**min-ba'd bir ferd bahçelerde ve tarlalarda tütün yaprağın ekip biçmeyip ve pazarlarda ve sâir dükkan ve mecma'-ı nâs olan yerlerde bey' u şirâ etmeyip ve kimesne tütün içmeyip ehl-i sanayi herkes kendi hallerinde ve kışb ü kârlarıyla mukayyed olalar ve tütün yaprağı bulunan yerlerde ve bahçe ve tarlalarda kat'â bir ferde teallül ettirmeyip ihrâk ettiresiz...1026/1617.**" BOA.MD, d.no. 82, h.no. 343. akt. BOADB, 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618), s. 228.

¹²⁶⁸ "Karahisar-ı Sahib beğine ve kadısına hüküm ki: ...min-ba'd kasaba-i mezbureye haricden bey' etmek için hamr getirmeyip **meyhane ve bozahaneleri berkedip** ehl-i İslâm'dan bir ferde şürb-i hamr ettirmeyip ve **müslümanda bulunan hamrları külliyyen yabana aktıp zâyi' idesiz...** 971/1564." BOA.MD, d.no. 6, h.no. 509. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s.292; Diğer örnek için bk. Karataş, 3 Numaralı Mühimme Zeyli (176-351), s.87.

¹²⁶⁹ "Gelibolu kadısına hüküm ki: Kaza-i mezbura tabi leb-i deryada () nam mahalde **kadimden iskele yok iken haliya mahall-i mezbura iskele ihdas olunup** lakin zikrolunan **iskeleden küffara tereke ve sair memnuattan olan eşya gitmekle** zikrolunan **mahalde ihdas olunan iskeleyi bil-küllüyye kal' u ref' edip ve min-ba'd mahall-i mezbura gemi yanaştırmayıp men' u def' eylesin...**1041/1631." BOA.MD, d.no. 85, h.no. 492. akt. BOADB, 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041/1630-1631), s. 302.

Fetva mecmualarında müslüman mahallesinde hınzır alış verişi yapan zimminin evinin zorla başkasına sattırılacağı ifade edilmektedir. "*Zeyd-i zimmî müslimîn mahallesinde hınzır iştirâ eylese hakim Zeyd'in menzilini bir müslümana bey' eylese bu cebre kadir olur mu? Cevap: Olur.*"¹²⁷⁰

D. KAMU İDARESİNE KARŞI SUÇLAR VE TA'ZİR CEZALARI

1. Casusluk Suçu ve Ta'zîr Cezaları

İslam hukukuna göre, İslam devleti lehine casusluk faaliyeti yapmak caizdir. Hatta devletin bekası için zaruret halini alırsa bu tür faaliyetlerde bulunmak farzdır.¹²⁷¹ Aksine Müslümanların aleyhine ve düşmanın lehine casusluk yapmak haram ve suç olarak kabul edilerek suçluya uygulanacak cezalar konusunda ise failin Müslim gayrimüslim oluşuna göre farklılıklar vardır.¹²⁷² Casusluk fiilinin ta'zîr suçu olduğu ittifakla kabul edilir.¹²⁷³

Casusluk yapan Müslüman ise Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlerin çoğunluğuna göre ölüm cezası uygulanmaz.¹²⁷⁴ Hanbelîlerden İbn Teymiye (v.728/1328) ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye'ye (v.751/1350) göre casusluk suçunu tekerrür haline getiren müslümana ta'zîren katl cezası uygulanır.¹²⁷⁵ Mâlikîler düşman lehine Müslümanlar aleyhine casusluk yapanın Müslüman da olsa öldürüleceği görüşündedirler.¹²⁷⁶ Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre, ona fiziki baskı, dayak ve

¹²⁷⁰ *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 58.

¹²⁷¹ Kallek, "Casus", *DİA*, VII, 164; Yiğit, "İslam Ceza Hukukunda Casusluk Suçu ve Cezası", *DİD*, XXXV/3, s. 41.

¹²⁷² Kallek, "Casus", *DİA*, VII, 165; Yiğit, "İslam Ceza Hukukunda Casusluk Suçu ve Cezası", *DİD*, XXXV/3, s. 41.

¹²⁷³ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 413; Yiğit, "İslam Ceza Hukukunda Casusluk Suçu ve Cezası", *DİD*, XXXV/3, s. 47.

¹²⁷⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, IV, 167; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, II, 242; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-meâd*, III, 115; Merdâvî, *el-İnsâf*, X, 250.

¹²⁷⁵ İbn Teymiyye, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, XXVIII, 63, 64, 116; a.mlf. *el-Hisbe*, s. 39-40; a.mlf. *es-Siyasetü's-şer'iyye fî islâhi'r-râi' ve'r-rai'yye*, s. 55; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-meâd*, V, 56; a.mlf. *Câmiu'l-fikh*, VI, 547; Âmir, s. 308; Ebû Zeyd, s. 402; *Mv.f.*, "Ta'zîr", XII, 263, Başoğlu, "Ta'zîr", 201.

¹²⁷⁶ Sahnûn, IV, 557; İbn Ferhûn, II, 204; İbn Teymiyye, *el-Hisbe*, s. 48; a.mlf. *es-Siyasetü's-şer'iyye*, s. 342; Zeydan, *Ahkamu'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menîn*, s. 240. Âmir, s. 306; Ebû Zeyd, s. 488; *Mv.f.*, "Ta'zîr", XII, 263; Başoğlu, "Ta'zîr", 201.

tevbe edinceye kadar hapis cezası uygulanır.¹²⁷⁷ Casus, gayrimüslim ise fakihlerin çoğunluğuna göre ta'zîren ölüm cezası verilebilir.¹²⁷⁸

Osmanlı hukukunda casusluk suçu için siyaseten katl, hapis ve sürgün cezaları uygulanmaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

Osmanlıda devletin güvenliği korumak için en sert yaptırımlar uygulanmaktadır. Hanefi mezhebinin görüşüne uygun olarak devlet aleyhine casusluk yapan zimmîlere fetva mecmualarında idam cezası verileceği ifade edilmektedir. "*Tüccar-i müslimîn ile bazı sefâyin bir tarafa revâne oldukda Zeyd'i zimmî çekelve (bir çeşit gemi) tabir olunur sefinesini harbilere verip müslimînin gittikleri semti harbîlere haber verip bu vecih üzere harbîler ile müşâreket ve müslimîne zarara sebep olmak adet-i müstemirresi idiği sabit olsa Zeyd'in emr-i veliyyü'l-emr ile siyaseten katli meşru mudur? Cevap: Meşrudur.*"¹²⁷⁹

Uygulamada ise casusluk ve düşmanla işbirliği yapan müslüman da olsa idam cezalarının verildiğini görmekteyiz. 1568 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, düşmanla işbirliği yaptığı için idam edilen kişinin kardeşinin de aynı suçtan idam edilmesine karar verilmektedir.¹²⁸⁰ 1568 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, İran lehine casusluk yapmak, şia mezhebine mensup olmak ve müslümanları ilhada

¹²⁷⁷ Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harac*, s. 191; Zeydan, *Ahkamu'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menîn*, s. 240.

¹²⁷⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-meâd fi heydi hayri'l-ibad*, III, 114; Âmir, s. 313; Ebû Zeyd, s. 487; Kallek, "Casus", *DİA*, VII, 165; Yiğit, "İslam Ceza Hukukunda Casusluk Suçu ve Cezası", *DİD*, XXXV/3, s. 42-43.

¹²⁷⁹ *Behcetü'l-fetâvâ*, s. 167; "*Dar-ı İslam'da bir karyede bulunan Zeyd-i zimmî harbî kefereye casusluk edip bilad-ı İslâmiyyenin bazı karyelerini bastırıp müslümanları esir ve mallarını garet ettirmeye gayret eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Emr-i veliyyü'l-emr ile katlolunur.*" *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 81; Benzer fetva örneği için bk. "*Zeyd-i zimmî harbî keferi ile yekdil ve yekcihet olup nakz-ı ahd ile darul harbe lahik olup harbîleri getirip Amr'ın karyesini bastırıp katl ettirip badehu ahz olursa Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Katl olur.*" a.eser. s.86.

¹²⁸⁰ "*Basra beğlerbeğisine hüküm ki: Sabıka düşman ile ittihadı olup emr-i şerifimle hakkından gelinen Selman'ın karındaşı Ali için dahi; "Düşman ile ittihadı vardır; onun dahi hakkından gelinmek lazımdır."* deyî Muhammed b. Osman ilam etmeğın buyurdum ki: Vusul buldukta, göresin; kazıyye arzolunduğu gibi olup mezburun dahi izalesi lazım ise hakkından gelip... 976/1568." BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1680. akt. BOADB, 7 (II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 252.

sürüklemekten dolayı Hasan isimli şahsın hakkından gelinmesi emredilmektedir.¹²⁸¹ Divan-ı hümayun bu iki örnekte Mâlikilerin görüşüne göre hareket ederek müslüman casusun öldürülmesine karar vermektedir.

Düşmana para ve mal yardımı yapmak da idam cezasını gerektirmektedir. 1568 tarihli bir mühimme defterindeki kayıta, bazı mülhidler İran elçisine vermek üzere para ve mal toplamaları sebebiyle hırsız ve harami olarak isimlendirilerek haklarından gelinmesine hükmedilmektedir.¹²⁸² 1570 tarihli bir mühimme defterindeki kayıta, düşmanla işbirliği yaparak hıyanet içinde olan kişilerin haklarından gelinmesine hükmedilmektedir.¹²⁸³

1568 tarihli bir mühimme defterindeki kayıta, bazı mülhidlere topladıkları paraları İran elçisine vermelerinden dolayı haklarından gelinmesi emredilmektedir. Ancak fitne çıkmaması için başka bir suç isnad ederek "şikayetçileri vardır, yol kesip adam öldürmüşlerdir, hırsız ve haramidirler" diyerek öldürülmelerinin gerçek sebebini açıklamadan yok edilmeleri istenmektedir.¹²⁸⁴ 1575 tarihli bir mühimme

¹²⁸¹ "Rum beğlerbeğisine hüküm ki:..sabıka diyar-ı Acem'e firar eden **Hasan nam şerîr yılda üç-dört defa Dergah-ı Mualla'ya varıp vakıf olduğu ahbarı bundan akdem diyar-ı Acem'e gönderdiğinden gayri Gâh-âbâd (?) nahiyesinde karye be-karye gezip melâhude tائفesiyle sohbet edip sabıka teftişine emr-i şerîf varid olup gaybet etmekle görülmeyip ve mukaddema Kale-i Cedîdden taş sirka ettiği Sivas Mahkemesi'nde müseccel olup ve nahıye-i mezbureden Küreoğlu demekle maruf kimesne mezbur Hasan'ın musâhibi olup Şî'a Mezhebi'nde olmağın müslümanları idlal edip tarîk-ı ilhâda şürû' ettirmekle envâ'-ı fesadata mübaşeret ettirip fesadı sabit olmağın...Hasan teftiş olunup hakkında gelinmek emredip buyurdum ki:..arz olunduğu üzere ol vechile fesâdı mukarrer ise **Hasan'ın hakkında gelip...976/1568.**" BOA.MD, d.no. 7, h.no.1881. akt. BOADB, 7 (II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s.350.**

¹²⁸² "Amasya Beği İlyas Beğ'e hüküm ki: Bundan akdem Yukarı Canib'den Âsitâne-i Saadetim'e gelen elçiye icazet-i hümayunum verilip ol caniblere teveccüh eyleyip varduklarında bazı **melâhude nüzûr ü sadakat cem' edip varıp müşarun-ileyhe teslim eyledikleri** mukaddema istima olunmağın bu makule ehl-i fesâd ism ü resmleriyle yazılıp defter olunup Dergah-ı Muallam'a arz olunmak emrolmağın defter olunup defter Südde-i Saadetim'e gelmeğın mezkurların **haklarından gelinmek için defterin bir sureti ihrac olunup aynı ile sana gönderildi.** Buyurdum ki: Varıp vusul buldukda, bu hususu kimesneye ifşa eylemeyip gönderilen defterde mestur olan kimesneleri hufyeten tettebbu' eyleyip dahi hüsn-i tedarikle ele getirip **kuttâ'-ı tarîk ve hırsız namına gereği gibi haklarından gelip cezalarını veresin.** 976/1568." BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1835. akt. BOADB, 7 (II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 328.

¹²⁸³ "İzdin kadısına hüküm ki:..karye-yi mezbure keferesinden onun gibi **Venedikli Dayan melâ'ini ile ittifak ve ittihadları olup muamele edenleri...küffâr-ı haksar ile muameleleri olduğu sabit olduktan sonra mecal vermeyip haklarından gelmelisin ki sairlerine mucib-i ibret vaki olup hıyanete cüret eylemeyeler...979/1570.**" BOAMD, d.no. 10, h.no. 210. akt. Kaygusuz, Zülfiye, 10 Numaralı Mühimme Defteri'nin (1-178) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, s. 158.

¹²⁸⁴ "Rum beğlerbeğisine hüküm ki:..bazı **melâhude nüzûr ü sadakat cem' edip varıp müşarun-ileyhe teslim eyledikleri** istima olunmağın isimleri ve resimleri ile yazılıp defter olunup defterin

defterindeki kayıta, İran lehine casusluk yaptıkları tespit edilmesi halinde iki kişinin sessizce idam edilmeleri emredilmektedir.¹²⁸⁵ 1579 tarihli bir mühimme defterindeki kayıta, Basra ve Kerbela'da casusluk yaptıkları tespit edilen yedi kişinin katledilmeleri ve mallarının müsadere edilmesi emredilmektedir.¹²⁸⁶

1617 tarihli bir mühimme defterindeki kayıta, düşman gemilerine tüfek, diğer savaş malzemeleri ve yiyecek yardımı yapan zimmî vatandaşın idam edilmesine hükmedilmektedir.¹²⁸⁷ 1694 tarihli bir kayıta, casusluk yapan kişi tutuklanarak hapsedilmektedir. Cezası infaz edilmeden önce mallarının müsadere

sureti ihrac olunup aynı ile sana gönderildi. Buyurdum ki: Vusul buldukda, bu hususî kimesneye işâ eylemeyip gönderilen defterde mestûr olan müfsidlerî hufyeten tetebbu' eyleyip dahi hüsn-i tedarikle elegetirip kuttâ'-ı tarîk u hırsız namına gereği gibi haklarından gelip cezalarını veresin. Bu hususî kimesneye işâ etmeyip defterde mestur olan melâhıdeyi; "Sikayetçileri vardır." "Yol basıp âdem katleyleyip hırsızlık ve haramilik eylemişsiz." deyi hüsn-i tedarikle ele getirip haklarından geleler ki, el-ıyâzü bi'llâh işâ olup dahi gafllet ile defaten bir fitnenin hurucuna bais olmaktan ihtiyât edip...976/1568." BOA. MD, d.no. 7, h.no. 1984. akt. BOADB, 7 (II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 12; Diğer örnekler için bk. a.eser, h.no. 1835, s. 328; h.no.1988, s. 14.

¹²⁸⁵ "Amasya Beğine hüküm ki; Bundan akdem yukarı canibe fîrar eden Atsuz Seyfeddin'in iki oğlu ve bir karındaşı oğlu muttasıl yukarı canibden varıp gelip casusluk eyledikleri ilam olunmağın mezkurlar hufyeten ele getirilip toprak kadısı marifetiyle ahvalleri teftiş olunmak emr edip buyurdum ki; Vusul buldukda mezkurları ele getirip dahi ahvallerin mukteza-yı şer'-i şerîf üzere teftiş göresin filvaki yukarı canibe varıp gelip casusluk eyledikleri sabit olursa bî-kusur kimesneye işâ eylemeyip hufyeten mezkurların haklarından gelesin...979/1575." BOA.MDZYL. d.no. 3, h.no.0 351. akt. Torun, s. 257.

¹²⁸⁶ "Mektup gönderip Ali ve diğer Ali nam kimesnelerden kızılbaş-ı evbaşa (ayak takımı) esir olup badehu bir tarikle halas olup gelirken İsfahan'da yedi kimesneye yoldaş olup Halil Han nam mel'ûnun memleketinden gemiyle Basra'ya gelip ol yedi kimesne Bağdad ve Kerbela'da meskun olup lakin kızılbaştan vazîfe tasarruf edip her sene varıp vazifeleri olup casusluk edip Basra'ya geldiklerinde yoldaşları şahadetleriyle rafzları sabit olup ve kendilerin haklarından gelinmek için emr-i şerîf talep eylediğın ecilden buyurdum ki: Vardık da filvaki zikr olan yedi nefer kimesnenin vech-i meşruh üzere şer'le katilleri icab ve rafz ü ilhadları sabit olmuşsa esvabların Basra hazinesine zabt edip kendilerin mukteza-yı şer'-i kavîm üzere haklarından gelesin...984/1579." BOA.MD, d.no. 39, h.no. 233. akt. Akçelik, s. 220.

¹²⁸⁷ "Naksa kadısına hüküm ki: "mezbur zimmî harbî kafir gemilerine tüfenk ve sair alat-ı harb ı zahîre verip fesad ü şenaat üzere olduğu" muvacehesinde takrir edip filvaki mezburun vech-i meşruh üzere fesad ü şenaati mukarrer olup reaya elinden aciz kaldığın ve her vechile izalesi lazım olduğu ve zimmî-i mezburun hakkından gelinmek...zimmî-i mezburu ref' eylesesin... 1026/1617." BOA.MD, d.no. 82, h.no. 132. akt. BOADB, 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041/1630-1631), s.89; Diğer örnekler için bk. BOA.MD, d.no.10, h.no. 219. akt. Kaygusuz, 10 Numaralı Mühimme Defteri'nin (1-178) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, s.165; BOA.MD, d.no. 10, h.no. 239. akt. Çakır, s. 69; a.eser. h.no. 473, s.141.

edilmesi emredilmektedir.¹²⁸⁸ Sicilde idam cezası belirtilmese de mallarının müsadere edilmesi failin idam edileceğine delalet etmektedir.

Tanzimattan sonraki ceza kanunlarında da casusluk suçuna idam cezası öngörülmektedir. 1858 CK m.51'e göre casusluğu yapan asker ise idam edilecektir. "*casusluk fiili yani Devlet-i Aliyye'nin tedabir-i harbiyesini düşmana bildirmek garazı tebeyyün eder... ve bu hareket ordularda vuku bulduğu halde şahs-ı müttehemîn kavânîn-i harbiyeye tatbikan idamı caiz olur.*"

b. Hapis Cezası

1559 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, casusluk yapma teşebbüsünde olanlar yakalanarak kürek cezasına çarptırılmaktadır.¹²⁸⁹ 1559 tarihli mühimme defterindeki başka bir kayıta, düşman gemilerine yardım ve kılavuzluk yapanlara kürek cezası verilmektedir.¹²⁹⁰

Tanzimattan sonra çıkarılan ceza kanunnamelerinde casusluk yapan suçlulara farklı cezalar öngörülmektedir. 1858 CK m.51: "*Eğer bir düşman devletin tebeasıyla icrâ olunan muhaberat... canibi düşmana Devlet-i Aliyye'nin veyahut mütteliklerinin ahvâl-i askeriye ve mülkiyesi hakkında mazarratı mucip olacak bazı malumat verilmiş olmasını netice verir ise, o makule muhabereyi eden kimse derece-i töhmetine göre **muvakkaten kal'abend kılınır.** Ve eğer o misillü malumat vermek casusluk fiili yani Devlet-i Aliyye'nin tedabir-i harbiyesini düşmana bildirmek garazı tebeyyün eder ise buna mütecasir olan şahıs derece-i cinâyetine göre **muvakkaten küreğe konulur.***" 1882 tarihli nefy ve ıtlak defterindeki kayıta, Zakir isimli şahsa

¹²⁸⁸ "bundan akdem sürücübaşı olan Yorgaki zimminin **hatt ve hatemi ile dîn ü devletim tarafına casusluk ile mektupları tutulup hıyaneti zahir olmağla halen tertib-i ceza için ahz ü habs olunup bi'l-cümle emval ve erzakı canib- müriden zabt olunmağın** defterlerinin iktizası ve âdemlerinin ihtiyarı mucibince **zimemi tahsil olunmak lazım gelmeğın...1106/1694.**" Kuran, Timur, *Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyıl İstanbul'unda Sosyo-Ekonomik Yaşam*, IV, 572.

¹²⁸⁹ BOA.MD, d.no. 3, h.no. 1504. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 666.

¹²⁹⁰ "Ağrıboz beğine hüküm ki: Bundan akdem **kafir kalıçesiyle ittihad üzere olup azık verip kulavuzluk eyleyen her kande ise ele getirip dahi ehl-i fesadı küreğe komak için teslim eylesin.** 979/1559." BOA.MD, d.no. 12, h.no. 977. akt. 12 (II) Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572) s. 152; Diğer örnek için bk. BOA.MD, d.no. 75, h.no. 655. akt. Keleş, s.330.

araştırma sonucunda casusluk yaptığı tespit edilerek üç sene kalebentlik cezası verilmektedir.¹²⁹¹

c. Sürgün Cezası

1570 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, yaklaşık yirmibeş kişiden oluşan bir gruba yukarı canible işbirliği yapmak, o tarafa para ve mal göndermek ve rafızı ve mülhid olmak suçlarından dolayı sürgün cezası verilmektedir.¹²⁹² Sicilde izaleleri lazım denilmesine rağmen sürgün cezasının uygulanma sebebi muhtemelen suçluların sayısının çok olması ve idam edilmeleri halinde toplumda karışıklık çıkmasına yol açabileceği düşüncesidir. Benzer davalarda idam cezaları uygulanmaktaydı.

Mahkeme uygulamalarında Hanefi mezhebinin görüşü dışına çıkılarak casusluğu müslüman da yapsa öldürülmektedir. Hatta casusluk yapanlara başka bir suç isnad edilerek cezalandırılmaları istenmektedir. Devlet otoritesinin toplumda kargaşaya fırsat vermemek için böyle bir tedbir alması normal karşılanmalıdır. Her ne kadar yargılama aleni yapılmassa da yada başka bir suç isnad edilerek infaz uygulansa da faillerin suçlu oldukları sabit olduğunda cezalandırılmaktadır.

Osmanlı hukukunda casusluk suçunu işleyenlere hafif cezalar yerine çoğunlukla idam cezaları uygulanmaktadır. Casusların sayısının çok olması durumunda toplumda fitneye sebebiyet vermemek için bazen idam yerine sürgün cezası uygulanmaktadır.

¹²⁹¹ "Selanik kazası naibine hüküm ki: Kosova vilayeti meclis idaresi azasından **Zakir nam şahsın inde'l-istintak casusluğu tebeyyün eylemesiyle** divan-ı harb-i örfiden tanzim olunan mazbata-i evrak....**merkum Zakir divan-ı alide ahval-i askeriye ve mülkiyesi hakkında casusluğu deruhde ederek...başladığı tebeyyün etmesinden dolayı mülkiye ceza kanun-name-i hümayunumun elli birinci maddesinin fıkra-i saniyesi hükmüne tevfiikan üç sene müddetle Selanik'de kalebent ettirilmesi...**1299/1882." Çoban, s. 656.

¹²⁹² "Şehrizol beğlerbeğisine ve Musul kadısına hüküm ki: Hala nefis-i Musul'da sakin olup Yukarı Canib ile muamele edip ve nüzur ü sadakat cem' eyleyip gönderenlerden (yirmibeş isim) daimü'l-evkat **Yukarı Canib ile muameleden halî olmaduklarından gayri rafz u ilhâd ile müteâref olup izaleleri lazım olduğu** ve yine nefis-i Musul'da sakin Haydar ve diğer Haydar emr-i şerifim olmadan ulak ile seğirdip reaya ve berayaya teaddi eylemekden hâlî olmadukların ilam olunmağın mezburların ahvalin onat vechile teftiş eylemek emredip buyurdum ki: Vusul buldukda mezburları ihzar eyleyip bi'z-zât ahvallerin mukteza-yı şer'-i şerif üzere teftiş eyleyip göresin; kazıyye ilam olunduğu gibi olup **mezburlar filvaki rafz u ilhâd ile meşhur ve müteâref olup Yukarı Canib'e nüzur ve sadakat cem' edip muameleleri olduğu şer'le sabit olursa ol yerlerden alakalarını kat' edip Kıbrıs'a sürgün eyleyesin...**979/1570." BOA.MD, d.no. 12, h.no. 674. akt. BOADB, 12 Numaralı Mühimme Defteri, (978-979/1570-1572), s. 435.

2. Zimmet (Gulûl) Suçu ve Ta‘zîr Cezaları

Gulul, sözlükte “gizlemek, bir şeyi gizlice almak, hırsızlık yapmak, hıyanet etmek” manalarında kullanılır. İslam hukukunda “devlet malına hıyanet etmek, özellikle de taksim edilmeden önce savaş ganimetinden bir şey çalmak” şeklinde tarif edilmektedir.¹²⁹³ “*Bir peygambere, emanete hıyanet yaraşmaz. Kim emanete (devlet malına) hıyanet ederse kıyamet günü hainlik ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir. Sonra herkese –asla haksızlığa uğratılmaksızın- kazandığı tastamam verilir*”¹²⁹⁴ bu ayete göre ganimet maldan gizlice bir şey aşımak, emanete hıyanet ve kamuya ait devlet mallarında suiistimal yapmak gulûldür. “Bu suça günümüz terminolojisi bakımından zimmet suçu demek mümkündür.”¹²⁹⁵ Kısacası gulûl, devlet malını çalmak ve devlet imkanlarını şahsi menfaatına alet etmektir.¹²⁹⁶

Zikredilen ayet ve aşağıda zikredilecek olan kanun maddesi suçun kanuni, fiili icra etmek maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Cumhura göre, devlet malını aşım (zimmetine geçiren) kişiye, suçlunun durumuna bakarak görevden atma veya başka ta‘zîr cezası verilebilir.¹²⁹⁷

Osmanlı hukukunda da zimmet suçları için tazminin¹²⁹⁸ yanısıra siyaseten katl, dayak, hapis ve sürgün cezaları ve azil uygulanmaktadır.

¹²⁹³ Koca, “Gulûl”, *DİA*, XIV, 190.

¹²⁹⁴ Âl-i İmrân, 3/161. (Bedir Savaşında elde edilen ganimetlerin taksimi sırasında, kayıp bir eşya için, münafıkların “Herhalde Muhammed almıştır” demeleri üzerine bu ayetin nazil olduğu rivayet edilir.Uhud Savaşında Hz. Peygamber’in stratejik bir noktaya yerleştirdiği okçuların, İslam ordusunun savaşı kazanma belirtisi üzerine, Hz. Peygamber tarafından “Herkesin aldığı ganimet, kendisinin olacaktır” gibi bir söz söylenebileceği zannına kapılarak görevlerini terketmeleri üzerine, onların bu zannını reddetmek için indirildiği de rivayet edilir) Türkiye Diyanet Vakfı Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, s.70.

¹²⁹⁵ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 417.

¹²⁹⁶ Demir, Fahri, *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, s. 232.

¹²⁹⁷ İbn Teymiyye, *es-Siyasetü ‘ş-şer‘iyye*, s.20; İbn Âbidîn, IV, 323; Âmir, s.449-450; Bilmen, III, 314; Şekerci, s. 117; Davudoğlu, Ahmet, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, VIII, 699; *Mv.f*, “Gulûl”, XXXI, 272; Koca, “Gulûl”, *DİA*, XIV, 192.

¹²⁹⁸ “*Yanya beği ve Bihlişte kadısına hüküm ki: Hüseyin nam kimesne zabt edip tesliminden mâada zimmetinde iki yük miktarı akçe kalıp...mezkur Hüseyin'in zimmetinde olan tahsil olup ve kefilinden dahi tahsil olunup teallül ve inad eder ise Südde-i Saadetime gönderesiz deyi...*” BOA.MDZYL, d.no. 6, h.no. 67. akt. Okumuş, s.37.

a. Siyaseten Katl Cezası

Devlet malını zimmete geçirme suçu özellikle ehl-i örf tarafından işlenen bir suç çeşididir. Kanunamelerde zimmet suçunu işleyen ehl-i örfün asılları idam edileceği beyan edilmektedir. Kanuni Mısır Eyaleti Kanunnameleri m.103-104'e göre devlet hazinesini zarara uğratan görevlinin aldığı mallar tahsil edildikten sonra asılları idam edilmesi gerektiği beyan edilmektedir.¹²⁹⁹

Uygulamada da zimmet suçunun idamla karşılık bulduğunu görmekteyiz. 1743 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Van beylerbeyi olan Ömer Paşa'ya, halka yaptığı birçok zulmün yanısıra devlet malını da zimmetine geçirmesinden dolayı idam cezası verilmektedir.¹³⁰⁰

b. Dayak Cezası

1700 tarihli Kütahya mahkemesindeki bir kayıta, Simadon isimli zimmiye, sahtecilik yaparak Bursa ve Kütahya arasındaki gayrimüslim kasaba ve köylerin vergilerini toplayarak zimmetine geçirmesi ve devlet hazinesini zarar uğratmaktan dolayı ta'zîr cezası verilmektedir.¹³⁰¹ Ancak bu suçu işlemeye devam ettiği için

¹²⁹⁹ "Haliya mevcut olan ummal ve mübaşir taifesinin nazır-ı emval ve emin-i şehir huzurlarına getirtip...mahsulün görüp ne kabz etmişlerdir. Ve makbuzatından ne teslim etmişlerdir ve baki ne kalmıştır malum edinip hesapları görüldükden sonra **üzerlerine ne zahir olursa bî-kusur tahsil eyleyip bir akçe ve bir habbe baki komayalar.** Taallül edip izhar-ı acz adenlerin emlaki ve esvabı satılıp kifayet etmezse kefilî var ise kefilinden tahsil olunup vefa etmezse amile muhkem işkence olunub mahfî ve mektum nesi var ise ikrar ettirip ve tahsil olunup hazîne-i âmireye teslim oluna. Ve mâl-ı saltanatın bel'ine ve ketmine cüret ve cesaret ettiği için beğlerbeği nazır-ı emval marifetiyle **amili salb eyleye.**"Akgündüz, Kanunnameler, VI, 116.

¹³⁰⁰ "Van Kalesinin sağ ve sol kol ağalarına hüküm ki, Van beğlerbeğisi olan Üçüncü-zade **Ömer Paşa mecbul (cibilliyet, yaratılış) olduğu habis tıynetî muktezasınca Van'a vusulünden bu âna değin reaya fukarasına ve ibadullâha eylediği cevr ü zulmü merreten bade uhrâ istid'â olunup merkum belki kabul nush ü pend ile ettiği efâl-ı şenaatten tevbe ve rucu eder mülâhazasıyla bu vakite değin tedip ve guşmalı (kulak bükme) ihmal ve tehir ve keyfiyet-i halini sırren tefahhus için mahsus adam tayin ve tesyir olunmuş idi. Bu defa varid olan tahriratınızda paşa-yı merkumun irtikab ettiği mefasid ve mel'anet ve hususen canib-i mîriye olan hasaret ve hiyaneti takrir olunmağla...idam ve izalesi bilâ-eman cezası tertib mevcut olan nukudu ve sair nakli sehîl olan emval ve eşyasıyla ser-i maktû'ını ve mümzi ve mahtum defteri ucâleten ve seriaten rikâb-ı mustetâbıma irsal...1144/1743." BOA.MD, d.no. 149, h.no. 249. akt. Koç, s. 369; Diğer örnek için bk. "... zimmette olan beytûlmâlî bî-kusur alıp alakasını kat' eyledikten sonra siyaset edip emrim yerine vardığın yazıp bildiresin..." BOA.MDZYL. d.no. 3, h.no. 435, akt. Torun, s.302.**

¹³⁰¹ "Simadon nam zimmî Yanoş nam zimmînin maktû' için sadır olan ferman-ı şerîfi bir tarikke sirkat ve Yanoş zimmî benim deyi ismini tağyir ve Bursa'dan Kütahya'ya varınca kasabat ve kuradan gezip kefereden mîrî maktûatı cem' ve mal-ı mîrî ve şart-ı iltizamına gadr etmekle mesfurun bu makule işlerde bulunmak (...) olup birkaç defa marifet-i şer'le ta'zîr ve tedib

tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir. Muhtemelen daha ağır bir ceza verilecektir.

c. Hapis Cezası

1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, vakıf mütevellileri Mustafa ve Ahmet isimli şahıslara, zimmetlerine 13 yük akçe vakıf malı geçirdikleri için hapis cezası verilmektedir.¹³⁰²

1617 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, dört kıptıye, vergi toplamaya gelen görevlileri katl kasederek yaralamaları, vergi toplanmasına engel olmaları ve devlet hazinesini zarar uğratmalarından dolayı kürek cezası icra edilmektedir.¹³⁰³

1791 tarihli kayıta miri malı zimmetine geçiren gedik sahibi Mustafa'ya, elindeki miri malın tahsil edilmesinden sonra kalebentlik cezası verilmektedir.¹³⁰⁴

1858 CK m.82: "*Herkim emvâl ve eşyây-ı mîriyeyi nakden ve aynen sirkat eder ise, sirkat etmiş olduğu şey iki kat daha kendisinden ahz ve istirdâd ve hazîne-i*

olunmuş iken ıslah-ı nefis etmemekle tayin olunan çavuş mübaşeretıyla mesfur zimmi bulunduğu yerde ahz ve Âsîâtâne-i Saadetime ihzar olunmak babında...1111/1700." KÜŞŞ, d.no. 1, h.no. 677. akt. Sarıavcı, Leyla, *1 Numaralı Kütahya Şer'iyeye Sicili (III. Bölüm) Transkripsiyonu ve Kritiği*, s.99.

¹³⁰² "*İstanbul Kaymakamı Ali Paşa'ya ve kadısına hüküm ki: ...sabık kaymakam Mustafa ve vekil-i el-Hac Ahmed nam kimesnelerin katib-i evkaf ve huddam marifetiyle muhasebeleri görülüp şer'le zimmetlerinde onüç yük akçe mal-ı vakıf sabit ve zahir olmağa edaya tenbih birle canib-i şer'de hüccet-i şer'iyye verilmeğin ol hüccete mugayir edasında taallül etmeleriyle evkâf-ı merkumeme ziyade gadr eylediklerin bildirip ol babda hükm-ü hümayunum rica etmeğin şer'an üzerlerine sabit olan mal-ı vakfi edada imtinâ ederler ise zindana vaz' olunup sicinde taziyük olunmaları babında...1101/1691.*" BOA.MD,d.no. 100, h.no. 354. akt. Şakar, s.171; Diğer örnekler bk. BOA.MDZYL. d.no. 3, h.no. 227. akt. Torun, s.192.

¹³⁰³ "*Vize kadısına hüküm ki: ..(dört isim) şakiler cem'a mani olup ve sairler dahi mani olup cem' ettirmeyip yanlarına eşkıya cem' edip çadırların basıp çeribaşlarından bir-ikisin katl kasdıyla urup başların mecruh edip ziyade fesad etmekle ahali-i vilayetten sual olundukta; "Mezbur Kıbtîler daima fesad ü şenaat üzere olup mal-i mîriye zarar u gadrleri mukarrerdir" deyi ilam eylediklerin...kendilerin muaccelen Âsîâtâne-i Saadetim'e gönderesin ki, Donanma-yı Hümayunum çıkmazdan evvel gelüp yitişip küreğe konula...1617.*" BOA.MD, d.no. 82, h.no. 202. akt. BOADB, 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618), s. 135; BOA.MD, d.no. 72, h.no. 430. akt. Tanrıvermiş, s.320.

¹³⁰⁴ "*Acem Ali Ağa-zade Mustafa mübaya'a ve tekmi hususunda kat'en takayyüd etmediğinden gayrı zimmetine geçirdiği yedibinsekizyüz guruşu...yedindeki mîrî akçeyi dahi itlaf ve izâat ve bazı dest-ramak (elinden geldiğince) olabildikçe bade't-tahsiline dahi cesaret eylediği merkumun makbuzu olan maru'z-zikr yedibinsekizyüz guruşun gönderdiği beş deveden mâada küsürü zimmetinde kalan meblağı alâ eyy-i hâl emval ve eşyasından ve eğer kazalara tevzî' etmiş ise kazalardan tahsili ve kendisini dahi Kütahya Kalesine kalebent eyleyip...1205/1791.*" Baytımur, s.106; Diğer örnek için bk. BOA.MD, d.no. 128, h.no. 52. akt. Toraman, s.34.

devlete teslim olunduktan sonra, beş seneden ekall olmamak üzere **kal'a-bend kılınıp müebbed rütbe ve memuriyetten mahrumiyet cezası dahi beraber hükmolunur.**" 1859 tarihli bir kayıta bu kanun maddesinin uygulandığını görmekteyiz.¹³⁰⁵

d. Sürgün Cezası

1591 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Temeşvar'da hazine görevlisi Hasan isimli şahsa, sahte belge düzenleyerek ulufe vermesi ve devleti zarara uğratmasından dolayı sürgün cezası uygulanmaktadır.¹³⁰⁶ 1568 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, İlbasan'da voyvoda olan Zülfikar isimli şahsa, devlet malını zimmete geçirmesinden dolayı malları tazminden sonra sürgün cezası verilmektedir.¹³⁰⁷

1858 CK m.90: "*Her ne sûretle olursa olsun zimmetine mâl-ı mîrî geçiren veyahut âhara geçmesine müsaade eden mülkiye ve maliye memurları, memuriyetinden tard ile üç aydan iki seneye kadar hapis veyahut altı aydan üç seneye kadar nefy olunur.*" 1860 tarihli bir kayıta, devlet malını zimmetine geçiren

¹³⁰⁵ "Çelebi Pazarı kazası müdürü Hafız Hasan kasaba-i mezkure müdürlüğü esnasında sandık emini Molla Abdi ve nüfus mukayyidi Numan ile ittifak ederek arazi-i merkumeyi ikibin gurus bedel ile Matu...Dilba ve Marko nam kimesnelere **hafiyen satıp** merkumların hareket-i meşruhası **mal-ı miriyyi sirkat derecesinde bir töhmet olup** bu misilli emval-i miriyyeyi sirkate mütecasir olanlardan **sirkat olunan şeyin iki katı tahsil olunduktan sonra kendileri beş seneden aşığı olmamak üzere kalebent cezasına müstahak olacağı kanun-u ceditin seksenikinci maddesi ahkamı iktizasından bulunduğu binaen merkumların almış oldukları akçe ile zecren tahsil kılınan bir mislinin **nısf-ı sahibine ve nısf-ı diğeri mal sandığına teslim olunarak** müdür-ü merkumun **rütbesi ref' ile merkum Molla Abdi ile beraber beşer** ve merkum Numan'ın derece-i töhmeti bunlar raddesinde olmamağla onun dahi kanunname-i mezkurun yirmidördüncü maddesine tevfiken **üç sene müddetle kalebent olmak üzere Travenik'e nefy olunması. 1275/1859.**" Kılıç, s.195.**

¹³⁰⁶ "Temeşvar Beğlerbeğisine hüküm ki: Temeşvar hazinesinde ruznameci ve mukabeleci olan Hasan defterlerin aynı ile bir sureti bende vardır deyî...defterdar-ı sabık asıl defteri göndermekle mezbur Hasan'ın defterleri ile mukabele oldukda **defterdarın defterine muhalif nice mevâdd ve neferat mevacibinden dahi tekrar-i tahvil olunmuş mevacibler bulunup defterdar imzasına taklid edip gedik tevcih etmekle aynı ile telbis tezkereleri bulunup tezvîr beratlar yazdırıp kendi mukabele defterine kayd edip ulufelerin verdirmekle hazîneye küllî yük akçe gadr edip müddet-i ömrün tezvîr ve telbise sarf edip her vechile izalesi lazım olduğun ilam etmekle...Hasan'ın vilayet-i mezbureden alakasın kat' edip...Cezayir-i Garb'a gönderile.1591.**" BOA.MD, d.no. 69, h.no. 43. akt. Kaya, 69 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s.1-108), s.116.

¹³⁰⁷ BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1487. akt. BOADB, 7(II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 156.

kaza müdürüne sürgün cezası verilerek bu kanun maddesinin uygulandığını görmekteyiz.¹³⁰⁸

e. Azil

Fetva mecmualarında vakıf malını zimmete geçiren kadının azledileceği ifade edilmektedir. "*Emvâl-i evkaf-ı müslimini cebren alıp ekl ve bel' eden kadıya şer'an azl-i ebedi melhuzdur.*"¹³⁰⁹

3. Rüşvet Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Rüşvet, "yetkiyi, görevi veya nüfuzu kötüye kullanarak sağlanan gayri meşru menfaat" veya dar anlamda rüşvet, "kamu görevlisinin yetkisini ya da nüfuzunu kötüye kullanarak sağladığı çıkar"¹³¹⁰ veya "bir hakkın iptali ya da bir batılın ihkaki için verilen şey"¹³¹¹ olarak tarif edilmektedir.

Rüşvet lafzı Kur'an'da geçmese de "*Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hakimlere (rüşvet olarak) vermeyin*"¹³¹² ayeti ve hadislerde rüşvet alan, veren ve aracılık eden lanetlenmektedir.¹³¹³

Zikredilen ayet ve hadis suçun kanuni, rüşvet alan ve rüşvet veren olmak üzere en az iki taraf, rüşvetle sağlanan menfaat, fiil-suç arasında illiyet rabıtası (nedensellik bağı) maddi ve suç kastının bulunması da manevi unsurunu oluşturur.

¹³⁰⁸ "Akseki kazası müdürü Hacı Mehmed'in ru'yet olan *muhasebesinde onüçbin küsür kuruş zimmet-i mîriyesi tebeyyün* eylesinden dolayı *azl olunarak yerine diğerinin tayini inha olunmuş ve her ne suretle olursa olsun zimmetine mal-ı mîriyyi geçiren veyahut âhara geçmesine müsaade eden mülkiye ve maliye memurlarının memuriyetten tard ile üç aydan iki seneye kadar habs veyahut altı aydan üç seneye kadar nefy olunması kanunun doksanıncı maddesinde muharrer bulunmuş olduğundan merkumun zimmet-i mezkuresinden tahsiliyle kendisinin mahbusuna müddet-i habsinden itibaren bir sene Isparta'ya nefy u tağribi babında...1276/1860."*

¹³⁰⁹ *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, II, 415. akt. Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s.418.

¹³¹⁰ Köse, "Rüşvet", *DİA*, XXXV, 303.

¹³¹¹ Şekerci, s. 95.

¹³¹² Mâide, 2/188.

¹³¹³ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, V, 279; İbn Mâce, "Ahkam", 2; Tirmizî, "Ahkam", 9.

Rüşvet suçunun cezası, naslarla belirlenmediği için suçlulara çeşitli ta'zîr cezaları verilir.¹³¹⁴

Osmanlı hukukunda da rüşvet suçlarına tazminin¹³¹⁵ yanısıra siyaseten katl, dayak, hapis ve sürgün cezaları ve azil uygulanmaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

Uygulamada rüşvet alan devlet görevlilerinin idam edilme örneklerini görmekteyiz. 1559 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Siverek'te kısas cezasını suçlulardan rüşvet alarak uygulamayan yetkililere idam cezası verileceği bildirilmektedir.¹³¹⁶ 1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Hisareri olan Hızır Bali isimli şahsa, suçlulardan rüşvet alarak kale zindanından kaçmalarını sağlamasından dolayı kendisine siyaset cezası verilmektedir.¹³¹⁷ 1571 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Kulp sancağındaki harami ve eşkiyaların

¹³¹⁴ İbn Teymiyye, *es-Siyasetü 'ş-şer'iyye*, s. 20; İbn Âbidîn, IV, 323; Âmir, s. 449-450; Şekerci, s. 117; Geniş bilgi için bk. Köse, "İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası", *İHAD*, sy. 11, s. 139-166; a.mlf. "Rüşvet", *DİA*, XXXV, 30; Bilmen, III, 314; *Mv.f.*, "Rişve", XXII, 226.

¹³¹⁵ "**Dava'yı rüşvet: Mahmiye-i Edirne mahallâtından Mustafa Beğ b. Ali Süleyman Beğ b. () muvacehesinde üzerine dava ve takrir-i kelam edip tarih-i kitabdan iki sene mukaddem merkur Süleyman Beğ bir tevliyyet hususu için câize deyî benden rüşvet binüçyüz riyalî kuruşum ahz u kabz eylemişdir talep ederim sual olunsun dedikte gibbe's-sual mezbur Süleyman Beğ cevabında fi'l-vaki müdde'î-i mezbur için vech-i mübeyyene üzere binüçyüz kuruş ahz u kabz eyledim deyî tav'an ikrar u itiraf etmeğin mucibince salifü'z-zikr binüçyüz kuruşu müdde'î-i mezbura teslim mezbur Süleyman Beğ'e tenbih...1073/1663.**" İKS, İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 403; Diğer örnek için bk. a.eser. s.421.

¹³¹⁶ "**Siverek beğine hüküm ki: Siverek kadısı mektup gönderip Siverek'de vaki olan Ekrad taifesi benim hatunum veya kızum fûlan nam na-mahrem ile kelimat eyledi deyî ol kimesneyi hilaf-ı şer'-i şerîf katl edip harmanların ve damların ihrak edip beğler bu makule fesad edenlerin haklarından gelmeyip cerimelerin almak ile içlerinde adet olup her senede kırk-elli nefis telef olup bu makule fesad edenlerin cerimesin almayıp yerlerine kısas edeler deyî bildirmeğin buyurdum ki: Vardıkta göresin arz olunduğu gibi ise onun gibi âdem katl eden kimesneleri ele getirip husamasiyle beraber edip ahvallerin kadî marifetiyle şer'le teftiş edip bi-hasebi's-şer' sabit ü zahir olanlara mecal vermeyip şer' ile lazım geleni mahallinde icra edip yerine koyasın; cerimelerin alıp utlak etmekden hazer edesin. Şöyle ki, ol asl âdem katl eden kimesnelerin üzerine katl hususu bi-hasebi's-şer' sabit ola mahallinde şer' ile lazım gelen icra olunmayıp akçeleri alınıp koyuverile onlara olacak ukûbet sana olmak mukarrerdir...966/1559.**" BOA.MD, d.no. 3, h.no. 120. akt. 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 62.

¹³¹⁷ "**Kastamonu beğine ve Sinob kadısına hüküm ki: ...fesad ve kuttâ'-ı tariklik ile meşhur olan suhte taifesinden Mehmed ve İbrahim nam kimesneler tutulup Sinob Kalesinde habsolunup Hızır Bâlî nam hisar-eri yatsu namazından sonra kale ve zindan kapıların açıp bentlerin giderip kimesnenin haberi yok iken kaçurduğu sabit olup...Buyurdum ki: Göresiz; arz olunduğu gibi olup mezbur Hızır Bâlî kale ve zindan kapıların açıp mahbusların akçelerin alıp bentlerin giderip kaçırıldığı sabit olursa ve ol kaçan müfsidler şer'le salbe müstahaklar ise onun gibi müfsidleri ne mahalden utlak eylemiş ise mezburu ol mahalde siyaset edip...976/1569.**" BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1899. akt. BOADB, 7 (III) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 359.

yaptıkları zulümleri rüşvet karşılığı görmezden gelen subaşı ve sancakbeylerinin idam edilmesine karar verilmektedir. Ayrıca bu kayıta hırsız ve haramilerin mahallinde kazığa vurularak ve asılarak hemen cezalarının infaz edilmesi emredilmektedir.¹³¹⁸ 1575 tarihli bir örnekte, bir çocuğa saldıran ve tutuklanarak yargılanmak üzere divan çavuşuna teslim edilen suçlu, çavuşa rüşvet vererek kaçmaktadır. Suçlunun rüşvet vererek kaçtığı anlaşılınca hem suçlu hemde rüşveti alan çavuş idam edilmektedir.¹³¹⁹

b. Dayak Cezası

Fetva mecmualarında rüşvet alma suçunu işleyenlere şiddetli değnek vurulması yanında uzun süreli hapis cezası verileceği ifade edilmektedir. "*Zeyd rüşvet alıp nice hakkın iptaline sa'y eder olsa Zeyd'e ne lazımdır? Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve habs-i medîd.*"¹³²⁰

c. Hapis Cezası

Uygulamada rüşvet vererek işledikleri suçların görmezden gelinmesini talep edenlere de ceza verilmektedir. 1589 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Gördek kazasında Hızır isimli şahsa, kazaya atanan kadılara rüşvet vererek yanına aldığı aldığı atlı ve piyadelerle köy köy gezip halktan usulsüz para ve eşya almasından dolayı kürek cezası verilmektedir. Rüşvet alan kadılara ne tür bir ceza verildiği sicilde belirtilmemektedir.¹³²¹

¹³¹⁸ "Diyarbakir beğlerbeğisine hüküm ki: ...sancakbeğlerinin subaşıları hırsıza ve haramiye muîn ü zahîr...hırsız ve haramayı tutup hakkından gelmek uhdesine lazım iken iğmâz-ı ayn edip ve tutulan hırsızların dahi akçelerin alıp halas edip siyaset etmedikleri ecilden...her kankı subaşı ki, subaşılığında onun gibi bir fesad ü şenaat ola dahi ol fesad edenleri mukayyed ü mahbus edip tutup haklarından gelmeye belki hırsıza muîn ü zahîr olup veyahut hırsızın ve haraminin hırsızlığı zahir olup bir defa tutulduktan sonra akçesin alıp halas edip bi'l-cümle hırsıza muavenet ü muzaheretü zahir olursa onlar dahi hırsız makulesindendir; onun gibileri dahi tutup siyaset eyleyip bir vechile haklarından gelesin ki, sairlerine mucib-i ibret ü nasihat olup...978/1571." BOA.MD, d.no. 12, h.no. 441. akt. BOADB, 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s.313.

¹³¹⁹ Mumcu, *Rüşvet*, s. 240.

¹³²⁰ *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 61.

¹³²¹ "Gördek kadısına hüküm ki: Kaza-i mezburdan Hızır nam kimesne varan kadılara rüşvet vermekte on beş yıla karibdir üç dört günde bir defa dört beş atıyla ve üç dört piyade ile karye be-karye gezip fukarayı tutup kendi ve âdemleri şahit olup sicil eyleyip bi-gayri hakkın cerimelerin alıp müft ü meccanen kura halkından yem ve yemeklerin alıp ve eyyam-ı şitada

1699 tarihli Lefkoşe mahkemesindeki bir kayıta, Kadıasker tezkerecesi olan Hayrullah isimli şahsa, rüşvetle iş yapmasından dolayı kazada huzursuzluk çıkardığı için kalebentlik cezası verilmektedir.¹³²²

1858 CK m.68: “*Mürteşî her kim olur ise olsun ve hangi rütbe ve mansıb ve memuriyette bulunur ise bulunsun, ibtidâ almış olduğu rüşvet, râşinin ceza-yı nakdîsi olmak üzere kendisinden istirdâd ve bir misli dahi kendüye ceza olmak üzere ol mürteşîden alındıktan sonra bu cünhayı eğer ilk defa olarak işlemiş ise, muvakkaten kalabent kılınır ve altı sene müddetle tard cezasına müstahak olur.*” Bu kanun maddesinin uygulama örneğini 1866 tarihli bir kayıta görmekteyiz. Memur olan Mustafa'nın rüşvetle iş yapması sebebiyle aldığı rüşveti geri ödemesi ve bir misli para cezası verilmesinin yanısıra kalebentliğin üç sene sürgün cezasına çevrilmesi ve altı sene memurluk yapmama cezası verilmektedir.¹³²³ 1863 tarihli kayıta hapisteki mahkumu rüşvet alarak serbest bırakan meclis azasına ceza kanununun 68. maddesine göre iki yıl kalebentlik cezası verilmektedir.¹³²⁴ 1863 tarihli kayıta ceza kanununun 69. maddesi uygulanarak üç sene kalebentlik cezası verilmektedir.¹³²⁵

odun taşıtıp ve harman zamanında harman döğdürüp bu vechile zulm ü teaddisinin eclinden mezbur küreğe konula. 997/1589.” BOA.MD, d.no. 66, h.no. 94. akt. Aytaç, s.136.

¹³²² “*Mirza Mustafa'nın tezkerecisi Hayrullah ifrat-ı irtişâ ile kazanın umuruna zall-i azîm verdiğiinden mâada meşâyih-i İslâmiyeye mahsus olan umura dahi müdahale edip mezbur Hayrullah kale-i mezburede kalebent edip...1109/1699*” LŞS, d.no. 8, h.no. 416. akt. Salman, Somer, *Lefkoşe'nin 8 Numaralı Şer'iyeye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme*, s.466.

¹³²³ “*İzmir eyaletinde zabtiye sergerdesi bulunduğu sırada rüşvet ve cerime misilli bazı irtikabata cüreti tahakkuk eylesinden dolayı hakkında kanunnen ceza tayin ve icra kılınmış olan ...kanun-u cezanın altmış sekizinci maddesinde dahi râşî ve mürteşî her kim olur ise olsun ve hangi rütbe ve mansıb ve memuriyette bulunur ise bulunsun bu cünhayı ilk defa olarak işlemiş ise muvakkaten kalebent kılınır ve altı sene müddetle tard cezasına müstahak olur deyi muharrer olduğuna merkum Süleymanın tarih-i tevkîfinden itibaren üç sene müddetle Kıbrıs'a nefy olunması...1282/1866.*” Çoban, s.305.

¹³²⁴ “*Sabık Diyarbekir Meclisi azasından Hacı Şeyh nam kimesnenin Diyarbekir'li tacir molla Hasan'dan cünha-i malumesinden dolayı vuku' bulan hapsinden yirmi mah sonra rüşvet olarak ikiyüzelli mecidiyye altını alıp kendisini salıverdiği tahakkuk eylemiş olmasına mebni kanun-u cezasının altmışşekizinci maddesi hükümünce mezkur rüşvet iki kat olarak kendisinden bi't-tahsil...biri merkum molla Hasan'a ve diğeri dahi mal sandığına teslim olunduktan sonra tarihi habsinden itibaren iki sene müddetle kalebent olmak üzere Erzurum'a nefy-ü irsaline sarf-u dikkat eylesin...1279/1863.*” Çoban, s. 60.

¹³²⁵ “*Selanik kasab esnafının dışı koyun zâyi' ve bey' etmemeleri mukavele tahtında bulunduğu cihetiyle bu babda iğmaz olunmak üzere esnaf-ı merkume tarafından Anaganus vasıtasıyla rüşvet olarak beşyüz kuruş verilmiş olduğunu...ceza kanunname-i hümyunumun altmış*

d. Sürgün Cezası

1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, mazul müderris olan şahsa halktan rüşvet ve zulümle para almasından dolayı sürgün cezası verilmektedir.¹³²⁶

1771 tarihli Edremit mahkemesindeki bir kayıta, rüşvet alarak tayin yapan naibe sürgün cezası verilmektedir.¹³²⁷

1851 CK Üçüncü Fasıl m.8'e göre rüşvet alan devlet memuru ise memurluktan azl ve tedip uygulanır. Bu maddenin uygulama örneğini 1852 tarihli nefy defterindeki bir kayıta görmekteyiz. Meclis azalarından Sıddık Bey ve Mahmut isimli kişilere, halktan rüşvet aldıkları için azalıktan azl ve sürgün cezaları verilmektedir.¹³²⁸

1570 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Eğirdir kazasında ikamet eden ve zengin olan Türk Osman isimli şahsa, rüşvetçilik yapması ve halka zulm etmesinden dolayı İstanbul'da kasaplık yapma cezası verilmektedir.¹³²⁹

e. Azil

III. Mehmed Umumi Kanunnâmesi m.17: “*Ve akçe verip mansıb alan kuzâtın akçe ile aldıkları meşhûr ve mütevâtir olacak sebep-i azl ola ki, gayra mûcib-i i'tibâr ola.*”¹³³⁰

dokuzuncu maddesinde...altı sene dahi matrud olmak üzere üç sene müddetle Selanik'de kalebent kılınması...1279/1863.” Çoban, s. 52.

¹³²⁶ “Bursa kadısına hüküm ki: ma'zûl olan Mercanzade Abdullah nam kimesne.. **irtişâ ve zulm ile aldığı mal şer'le sahiblerine aliverildiğın** arz eylediğın ecilden mezburu kat' edip Kara Amid'e **sürdüresin...976/1569.**” BOA.MD, d.no. 7, h.no. 2040. akt. BOADB, 7 (III) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 40.

¹³²⁷ “...sabıkan Midilli naibi Veliyüddin tama'-ı hâma tebaiyet ve Kemer ve Edremid voyvodası Mehmed Emin Ağa'dan **ahz-ı rüşvet ile Kemer-i Edremid tarafından Midilli ceziresine tertîb ve tayin....kendisini tedib ve emsaline ibret zımında Bursa'ya nefy ve icla olunmak** fermanım olmağın...1185/1771.” Akt. Öztürk, (H.1180-1185/M.1767-1771) Tarihli Edremid Kazası Şer'îye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme), s. 430.

¹³²⁸ “Musul eyaleti mutasarrıfı Hilmi Pâşâ'ya hüküm ki:...**Sıddık Beğ ile Mahmud'ın bazı ahaliden akçe ve rüşvet ahzına mücaseretleri cihetle meclisce muhakemeleri bi'l-icra merkumanın me'hûzları olup şer'an tebeyün eden yirmialtının gurusu bi'l-istirdad ashabına verilmiş merkumanın bi-lâ-müddet derunu eyalette münasib mahallere nefy u irsalleri...1268/1852.**” Akıllı (Acar), s. 295; Diğer örnek için bk. a.eser. s.184.

¹³²⁹ “Eğirdir kadısına hüküm ki: Kaza-i mezburda mütemekkin Türk Osman demekle maruf kimesne gelen kadıların yanına varıp **mürteş olup müslümanlara fevka'l-had zulm ü hayf eyleyip ol** diyardan **ref'i lazım olup mezburu kasaplık mühimmine lazım olan havâici ile muaccelen mahmiyye-i mezbureye gönderesin... 978/1570.**” BOA.MD, d.no. 12, h.no. 461. akt. BOADB, 12 Numaralı Mühimme Defteri, (978-979/1570-1572), s. 323.

Fetvalarda da rüşvet alan kadının azledileceği ifade edilmektedir. “*Bir beldede kadı olan Zeyd Amr’ın Bekir ile bir hususa müteallik davalarını istima eder oldukda Amr’ın rüşvet bir miktar akçesini alıp hususu mezburu Amr’a hükmeylese Zeyd’ ne lazım olur? Cevap: Aldığı akçe Amr’a red olunub azl ile ta‘zîr olunur.*”¹³³¹

Uygulamada da rüşvet suçuna azledilmektedir. 1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Aksaray’da yerli naib Muslihuddin, voyvodaların yakaladıkları suçluları rüşvet karşılığında serbest bıraktığı için azledilmektedir. Naib bu suçu defalarca işlemesine rağmen her seferinde azledilmektedir.¹³³² Normal şartlarda suçun tekerrürü halinde faile daha ağır bir ceza verilmesi gerekirdi.

Osmanlı hukukunda rüşvet suçları farklı ta‘zîr cezalarıyla karşılık bumaktadır. Rüşvet alarak suçluları serbest bırakan görevliler idam edilmektedir. Ama yaklaşık aynı tarihlerdeki hükümlerde rüşvet alarak suçluları serbest bırakan naibe sadece azil yaptırımı uygulanmaktadır. Bu örnek cezaların eşitliği ilkesine aykırı bir uygulamadır.

4. Görevi İhmal Suçları ve Ta‘zîr Cezaları

Görevi ihmal suçu, yükümlü ve sorumlu olunan vazifeleri yerine getirmemekle meydana gelir. Görevi ihmal suçları resmi görevli olmayan normal vatandaş tarafından da yapılabilir. Resmi görevli memur tarafından da yapılabilir. Örneğin “tanıklık bir kamu görevidir, mazeretsiz olarak tanıklıktan kaçınmak ta‘zîr cezası gerektirir.”¹³³³

¹³³⁰ Akgündüz, *Kanunnameler*, VIII, 635.

¹³³¹ *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, II, 415. akt. Mumcu, *Rüşvet*, s. 224; Diğer fetva örneği için bk. “*Zeyd-i kadı mahkemesinde...ahvalini ilam için gelenlere alâ melei’n-nâs hakkını almak mukâbelesinde bana ne kadar rüşvet verirsin diye teklif eylese ne lazım olur? Cevap: Bilâ tehir azl lazımdır.*” *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 193.

¹³³² “*Aksaray beğine ve kadısına hüküm ki: nefis-i Aksaray ve kasaba-i Koçhisar ve nahiye-i mezbur naibleri cümlesi yerli olup il üzerinde gezip voyvodalarımız ehl-i fesad ele getirdikte hırsız u haram-zade ile bir olup şer‘le lazım geleni icra eylemediklerinden gayri muâvenet olup akçelerin alıp halas ederler... min-ba’d şer‘-i kavîme muhalif teaddi eylemeyip ve ehl-i fesada muîn olmayalar; memnu olmazlarsa yazıp bildiresin ki niyabetten ref’ olunalar. 976/1569.*” BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1762. akt. BOADB, 7 (II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s.293.

¹³³³ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku*, s. 420.

Ülümre itaat etmeyi¹³³⁴ adaletli olmayı,¹³³⁵ verilen sözün yerine getirilmesini¹³³⁶ emreden ayetlerden sorumlulukların-görevlerin yerine getirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu ayetler ve aşağıdaki kanun maddesi suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Memurun görevi ihmal suçu ancak kendi görevi alanına giren bir hususdan dolayı meydana gelebilir. Bu da kendi vazifesinin gerekli kıldığı yükümlülüklere riayet etmemesi sonucu oluşur. Görevi terk veya ihmal ta'zîr cezası gerektirir.¹³³⁷ Örneğin, yargılama işlerini ağırdan alıp hükmü geciktiren hakime ta'zîr cezası verilir, gerekirse görevden azledilebilir.¹³³⁸ Hapis cezası da verilebilir. Tarihte bunun uygulamaları mevcuttur. Örneğin Endülüs Emevilerinde, kamu görevlisi sayılan ve duruşma sırasında mahkemede bulunması gereken “şühûdü'l-udûl”, duruşmalara geç kalmayı adet haline getirmiş veya devama riayet etmemişse hapsediliyordu.¹³³⁹

Osmanlı hukukunda görevi ihmal suçlarına tazminin¹³⁴⁰ yanısıra siyaseten katl, dayak, hapis, sürgün ve para cezaları ve azl uygulanmaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

Osmanlı uygulamasında özellikle savaşa hazırlık durumlarında ordunun ihtiyacını karşılamada ihmalkar ve kusurlu davranmak idam cezasını gerektirmektedir.

1572 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, gemi mühimmatı için kesdirilecek odunların düzgün kesdirilmesi konusunda emr-i şerif yazılarak Koyun çavuş uyarılmaktadır. Şayet verilen emri yerine getirme konusunda ihmalkar

¹³³⁴ Nisâ 4/59.

¹³³⁵ Nahl, 16/90.

¹³³⁶ İsrâ, 17/34.

¹³³⁷ Âmir, *et-Ta'zîr fi's-Şerîati'l-İslâmiyye*, s. 267-268; Şekerci, s. 95.

¹³³⁸ Serahî, IX, 80; Âmir, s. 268

¹³³⁹ Aslan, *İslam Yargılama Hukukunda Şühûdü'l-Adl Jüri Osmanlı Devri Uygulaması*, s. 48, 73.

¹³⁴⁰ “Karye-i Samandıra'dan Malkoç b. Hamza karye-i mezburun sığırtmacı olan Yorgi b. İstemad ile şer' meclisine hazır olup üzerine takrir-idava kılıp dedi ki mezkur Yorgi **bir kara sığır ineğini taksîrât edip kurda yedirdi** haliya talep ederim deyicek mezkur Yorgi'den istisfar olundukta bi'l-mukabele **taksîrâtın ikrar eyledikten sonra tazmîn olunması hüküm olunup sicil olundu.** 941/1536.” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil*, s.277.

davranıp düzgün odun kestirmezse "başın gider" ifadesi kullanılarak tehdit edilmektedir.¹³⁴¹ 1636 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, devlet görevlisine hitaben, verilen emri ihmal ederek geciktirmesi halinde başının kesileceği beyan edilmektedir.¹³⁴²

1690 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Hamid sancağı mutasarrıfı Ali Paşa ve Canik sancağı beyi Mehmet beye, bazı suçlardan dolayı önceden sabıkalı olmaları yanında ayrıca görevli oldukları devlet işlerini yapma konusunda gevşek davranmak ve kusurlu olmalarından dolayı idam cezası verilmektedir.¹³⁴³

1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Belgrad seferine çıkan ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere yol üzerindeki kadınlara emr-i şerif çıkarılmasına rağmen Varna, Balçık, Mankalya, Kili ve Vidin kadınlıklarından bu ihtiyaçları karşılama konusunda gevşeklik ve kusurlu davranan görevlilerinin idam edilmesi tehdidi yer almaktadır.¹³⁴⁴

¹³⁴¹ "Koyun çavuşa hüküm ki emr-i şerifimle gemiler mühimmâtı için kestirip gönderdiğin kerestenin başları müdevver (yuvarlak) olmadığı adem-i ihtimamundan olmağın buyurdum ki vusul buldukda min-ba'd kestirip irsal edeceğin keresteleri müdevver ve makbûl kestirip **ihmal edip** ekseri gayri makbûl kereste göndermeyesin...emr olunan keresteleri **bi'l-mu'accel bî-kusur erşirmeyesin özürün makbul olmaz başın gütmek mukarrerdir** ...979/1572." BOA.MD, d.no. 10, h.no. 482. akt. Çakır, s.145.

¹³⁴² "emr-i hümayunum vusul bulunduğu saatte bir ân eğlenmeyip kalkub fermanum olduğu mahalden Musul'a ve andan vezirim müşârun-ileyh Ahmed Paşa her kanda ise varub mülâkî olup münâsib gördüğü üzere imdad-ı hüdmette bulunasın şöyle ki üç konağı bir ederek gitmeyip yollarda eğlendiğin haber alına **ecdad-ı izâmının ervah-ı tayyibeleri için eşedd-i hakaretle cezan verilir ana göre başın sana gerek ise emrim vusul bulunduğu saat kalkıp varıp uğur-u hümayunda hizmet ve yoldaşlıkda bulunasın**...1045/1636." BOA.MD, d.no. 86, h.no. 90. akt. Alanoğlu, Murat, 86 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, s. 161.

¹³⁴³ "Sofya'da asâkir-i İslâm'a baş ve buğ olan Vezir Hüseyin Paşa'ya hüküm ki: Ber-vech-i arpalık Hamid Sancağı'na mutasarrıf olan Ali Paşa ve Canik Sancağıbeği Mehmed Beğ'in cerâim-i sabıkalarından mâada sebil-i dîn-i mübînde memur oldukları hidemâtta ziyade **tehavün ve taksirleri** zahir olup **katle müstahak** olmalarıyla **bilâ-tehir cezaları verilir**....1101/1690." BOA.MD, d.no. 100, h.no. 9. akt. Şakar, s.7.

¹³⁴⁴ "Varna ve Balçık ve Mankalya ve Kili'den Vidin'e varınca yol üzerinde vaki olan kâdırlara ve â'yân-ı vilayetin iş erlerine hüküm ki; ...taht-ı kazanızdan **asâkirü'l-İslâm için hinta ve dakik ve peksimed ve saîr ve camus ve öküz ve bi'l-cümle mühimmât-ı cepbane ve tophane ve sefâin mübâyaasına, nakline ve tesyürine memur olan mübaşirlerin adem-i takayyüdlerinden naşi, araba ve sefine ile mahall-i merkuma bu vakite değın kat'â birşey nakl olunmadığı mesmû'-ı hümayunum olup; bu emr-i azâmet her kangisinin bilâ-özür tehavün ve taksiri zahir ve mütebeyyin olur ise böyle bir mühimm azâmetin ta'vîk ve tehirine müeddî olur emre bais olanları bilâ-aman katl eyleyip**...1102/1691." BOA.MD, d.no. 101, h.no. 245. akt. Karacan, s.244.

1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, bazı firkate kaptanlarına, salyaneleri bahane ederek kendilerine tevdi edilen önemli görevin yapılmasını geciktirdikleri için idam edilmelerine hükmedilmektedir.¹³⁴⁵

Kadırlara hitaben gönderilen hükümde, kendilerine verilen görevleri ihmal etmeleri halinde haklarından gelineceği bildirilmektedir.¹³⁴⁶

1730 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, alaybeyleri uyarılarak, Gence kalesinin korunması konusunda görevlendirildikleri halde görev yerine giderken yavaş davranmaları ve gevşeklik göstermeleri halinde sadece görevden azl ile yetinilmeyeceği aynı zamanda boyunları vurularak idam edilecekleri kendilerine beyan edilmektedir.¹³⁴⁷

1742 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Anadolu'da görevli vezirler, kadılar, naibler, mütesellimler, voyvodalar, zabıtlar, kethuda erleri, yeniçeri serdarları ve ayanlar uyarılarak, yol keserek halkın canına ve malına saldırmayı adet haline getiren eşkiya gruplarının yakalanarak idam edilmesi ve kesik başlarının İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir. Bu emr-i şeriften sonra görevde gevşek davranma ve ihmalkarlıktan dolayı eşkiyanın vatandaşların malına verdiği zararın tazmin sorumluluğu mutasarrıf, zabıtalara ve ayanlara yüklenmektedir. Eşkiyalar katl yaparsa maktullerin diyetleri ödendikten sonra yöneticiler ve zabıtalının idam edileceği ve ayanlara da kalebentlik cezası verileceği beyan edilmektedir.¹³⁴⁸

¹³⁴⁵ BOA.MD, d.no. 100, h.no. 49. akt. Şakar, s. 30; Diğer örnek için bk. BOA.MD, d.no. 86, h.no. 90. akt. Alanoğlu, *86 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, s. 161,

¹³⁴⁶ "Vilayet-i Rum'da vaki olan kadırlara hüküm ki:..Şaban Çavuş taht-ı kazanuzda zuhur eden ehl-i fesâd suhteyi vesair eşkiyayı ele getirmeğe vardıkta siz dahi hhazır olup...şöyleki husus-ı mezburda **ihmal ü müsâhele eylemeyesin ki mezkur çavuş ihmal ve müsaheleniz arz eyleye cümnenizin hakkından gelinir bilmiş olasız.**" BOA.MD, d.no. 59, h.no. 223. akt. Yüce, Oğuzhan, *59 Numaralı Mühimme Defterinin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, s. 146,

¹³⁴⁷ "Erzurum Eyâeti'nin Elviye alaybeğlerine hüküm ki: Serhadd-i mansûremde vaki Gence Kalesinin muhafazası ehemmi-i mühimm-i devlet-i aliyemden olmağla...**bir türlü tehavün ve tekasülünüz zuhur edecek olur ise siz ki alaybeğlersiz kat'â bir türlü özür ve cevabınız işğâ ve azliniz ile iktifâ olunmayıp ve boynunuza eşedd-i ukûbet ile saire mucib-i ibret için bilâ tereddüd katl olunacağıınızdan kat'â iştibâh eylemeyip...1143/1730.**" BOA.MD d.no. 13, h.no. 295. akt. Kurt, Zeynep, *13 Numaralı ve (1727-1730) Mühimme Zeyli Defteri*, s.248.

¹³⁴⁸ "Üsküdar'dan Anadolu'nun yemin ve yesârıyla sağ kol nihayetine varınca vaki olan vüzerâ-yı ızâm ve kuzât ve nüvvaba ve mütesellimler ...a'yân-ı vilayete hüküm ki:... **bundan sonra her kangınızın havza-i hükümetinde eşkiyadan bir ferde zarar ve hasaret îsal eder ise vaki olan zarar mutasarrıfına ve ol kazanın zabitan ve a'yânına zecren lehüm tazmîn ve katl-i nefis vaki**

b. Dayak Cezası

Kanunnamelerde görevi ihmal suçlarına ta'zîr cezası öngörülmektedir. II. Selim Umûmi Kanunnamesi m.46: "*Eşküncinin neveti gelicek bu zıkr olan yarak ile mükemmel ve müterettib hâzır ve müheyyâ olub kullukların yerine getireler. Kulluğun koyub âhar yere gitmeyeler. Ve çeribaşları hükm-i şerîf vardiği gibi ihmâl etmeyip bunları hâzır ve müheyyâ ile subaşları gittikten sonra evinde kalup **te'hîr edip oyalananları döğe döğe sürüp çıkaralar.***"¹³⁴⁹

c. Hapis Cezası

1682 tarihinde kale dizdarı olan iki ustanın dikkatsizliğinden dolayı iki suçlunun firar etmesi sebebiyle iki ustaya hapis ve bostancıbaşıya beşyüz adet sopa cezası verilmektedir.¹³⁵⁰

1690 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, mahkeme naibine, unutkanlık ve hata sebebiyle görevi ihmal suçu işlediği için zindan hapsi cezası verilmektedir.¹³⁵¹

Uygulamada görevlerinde ihmalkar davranan piyadelere ve kale muhafızlarına kürek cezası verilmektedir. 1560 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, üç piyadeye, nöbet görevini yerine getirmediği için kürek cezası tatbik edilmektedir.¹³⁵² 1571 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, kale muhafızlarından

olur ise diyeti tahsil olunduktan gayrı hükkâm ve zabitan makuleleri katl ve a'yân-ı vilayet gürûhu kale-ı rasînedê habs ve kalebent olacakları muhakkak...1155/1742." BOA.MD, d.no. 149, h.no. 37. akt. Koç, s.186.

¹³⁴⁹ Akgündüz, *Kanunnameler*, VII, 228 .

¹³⁵⁰ "*Tersane-i Amire'de Enderun-ı Hümayun ağaları süvar olacak sandallarından bir sandalın esirleri şehir-i Receb'in 25. gecesi şeb-i tarikde süvar ve Karadeniz Boğazından firar eylediği ertesi malum u aşikar olup sem'i hümayuna ilka olunmakla Boğaz hisarlarında dizdar makamında olan iki usta dide-güşa-yı basiret olmadıklarına binaen **ahz ü habs** ve bostancıbaşıya **beş yüz değnek vurulup tedip olunmak** üzere Sadrazama ferman-ı hümayun sadır olmağla ustalar habs ve Serbostani Ağa ber mucib-i Ferman-ı Hümayun tedib olundu. 1093/1682.*" Akt. Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s.432.

¹³⁵¹ "*Filibe mollasına hüküm ki: Tatarpazarı naibi Hüseyin bundan akdem **sehv ve hatası sebebiyle Filibe zindanında habsi ferman olunup** hala islah-ı nefis etmekle sebili tahliye olunmak... 1101/1690.*" BOA.MD, d.no. 100, h.no. 187. akt. Şakar, s. 99.

¹³⁵² "*Sultanönü piyadeleri beğine hüküm ki:...vilayet defterinde isimleri mestur olan piyade taifesinden (altı isim) nam **piyadeler emr-i şerîf ile hizmet vaki olup nöbetleri gelip davet olunduklarında gelmediklerinden...vech-i meşruh üzere taallül ü nizâ edip gelmezler ise...küreğe konmak için Südde-i Saadetim'e gönderesin.**967/1560.*" BOA.MD, d.no. 3, h.no.

Mehmet isimli şahsa, kaleden ip sarkıtarak geceleri görev yerini terk etmesinden dolayı kürek cezası verilmektedir.¹³⁵³

1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Girit adası defterdarı İbrahim Bey'e, üstlendiği önemli görevi yerine yetirme konusunda ihmalkar ve kusurlu davrandığı için kalebentlik cezası uygulanmaktadır.¹³⁵⁴

1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, sipahilerin ocak kethudası olan Ali ve başçavuş Mustafa'ya, düşmanla savaş esnasında gevşeklik göstermeleri ve ordunun zor durumda kalmasında etkileri olduğu için kalebentlik cezası tatbik edilmektedir.¹³⁵⁵ 1791 tarihli bir kayıta kendisine verilen önemli bir işi tembellikten dolayı yerine getirmeyen Tatar Mehmed'e kalebentlik cezası verilmektedir.¹³⁵⁶

d. Sürgün Cezası

1791 tarihli bir kayıta görevinde tembellik, gevşeklik ve ihmalkarlık yapan naibe sürgün cezası verilmektedir.¹³⁵⁷ 1792 tarihli bir kayıta, fırıncıları kontrol etme görevinde ihmalkar davranan İstanbul kadısına görevden azl ve sürgün cezası

1316. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 583; Diğer örnekler için bk. BOA.MD, d.no. 6, h.no. 1024. akt. BOADB, 6 (II) Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 114; BOA.M, d.no. 3, h.no. 122. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 63.

¹³⁵³ BOA.MD, d.no. 12, h.no. 154. akt. BOADB, 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s. 146.

¹³⁵⁴ "Hanya muhafazasında olan vezir-i mükerrem Ali Paşa'ya hüküm ki: Sabıka Girid ceziresi defterdarı İbrahim'in memur olduğu hidemat-ı mühimmede ihmal ve kusuru zahir olmağla, mansıb ve zeameti ahara verilip, kendisini Hanya'da kalebent eylemen babında...1102/1691." BOA.MD, d.no. 101, h.no. 225. akt. Karacan, s. 234.

¹³⁵⁵ "Semendire Kalesi dizdarına hüküm ki: Zümre-i sipahiyanın ocak kethudası Ali ve başçavuşları olan Mustafa'nın bundan akdem düşman-ı dîn ile olan muharebede tekasülleri olup, asakirü'l-İslâmın perişan olmasına bais olmalarıyla, kale-i merkuma vaz' ve habs olunup, muhkem kalebent olunmak için hüküm yazılmışdır. 1102/1691." BOA.MD, d.no. 101, h.no. 325. akt. Karacan, s.277.

¹³⁵⁶ Baytimur, s. 130; Diğer örnekler için bk. BOA.MD, d.no. 128, h.no. 83. akt. Toraman, s. 47.

¹³⁵⁷ "Salina Kazası naibi olan (boş) naibin umur-ı seferiyyede tekasül ve rehavet gûna harekata ibtidar ve tatil ve tehir-i maslahat-ı mühimmeyi mucib olur menâfi-i rıza hâlâta ictisar eylediği bi'l-ihbar tahkik olunmağla mucibince naib-i mezburun umur-ı seferiyyeden tekasül ve tehirinden naşi Yanya'ya nefy ve iclası için...1205/1791." Baytimur, s. 153.

verilmektedir.¹³⁵⁸ 1851 tarihli kayıta, görevinde kusurlu ve kabahatli olan Yusuf Bey'e görevinden azl ve sürgün cezası verilmektedir.¹³⁵⁹

e. Para Cezası

1573 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, piyade olan Mürüved isimli şahsa, görev yerine gitmeyerek nöbet tutmadığı için beşyüz akçe para cezası verilmektedir. Başka piyadeleri de kandırarak şirret yaptığı sabit olursa kürek cezası da verileceği beyan edilmektedir.¹³⁶⁰

f. Azil

Fetva kitaplarında mabetlerden sorumlu görevlilerin işlerini ihmal etmesi halinde azledilecekleri ifade edilmektedir.¹³⁶¹

Uygulamada da görevi ihmal eden imamların azledildikleri görülmektedir. 1687 tarihli Antep mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Antep Şhreküsdî mahallesindeki mescidde imamlık yapan şahıs, vazifesini yapmadığı için görevden azledilmektedir.¹³⁶²

¹³⁵⁸ BOA.HH. no. 14533. akt. Daşçioğlu, *Osmanlı'da Sürgün*, s. 138.

¹³⁵⁹ "Asakir-i bahriye-i şahanem miralaylarından Yusuf Beğ'in bahriye meclisinde vuku bulan muhakemesinde **umur-ı memuresinde kusur ve kabahati tebeyyün ederek icra-yı mücazat lazım gelmiş olduğundan derece-i töhmet ve kabahatine nazaran rütbesinin ref'iyle fi-mâ-ba'd umur-ı bahriyede kullanılmamak şartıyla memleketi olan Ayas kazasına bi-lâ-müddet nefy u tağribi...1267/1851.**" Akıllı (Acar), s. 221.

¹³⁶⁰ "Karahisar-ı Sahib piyadeleri beğine hüküm ki: ...Mürüved nam piyade nöbetinde hizmet eda eylemeyip ve bazı sairleri dahi idlal edip şirret ve şekavetten hâlî olmadığın bildirmişsin...teftiş edip göresin filvaki nöbetinde hizmete varmayıp taallül eylediği sabit olup vech-i meşruh üzere şart eylediğin vaki ise onun gibi piyade taifesinin nöbetleri vaki olup hizmete varmayanlardan beşyüz akçe mîrî için cerime aldırıp dahi ol ehl-i şirretleri sabit olanları mukayyet ve mahpus küreğe gönderesin.981/1573" BOA.MD, d.no. 22, h.no. 29. akt. Rahman, s. 65.

¹³⁶¹ "Taife-i mutasavvıfa mescidde cem olup zikrullah etmeye kalkışıp ve sıçraşıp ayaklarıyla mescidin hasırlarını paralasar vakfa zararları olsa ve kayyımlar men' etmeseler hizmetlerinde kusurları olup azle müstahak olurlar." Akt. İnanır, s.324.

¹³⁶² "Ayıntabda Şhreküsdî mahallesinde vaki mağara demekle meşhur Hasan Beğ mescid-i şerîfinin imamı olup terk-i hizmet eyledikleri ecilden ref' olunan Kasım ve Mustafa yerine vazife-i muayyenesiyle mezkure tevcih olunup berat-ı şerîfim verilmek babında...1099/1687." GŞS, d.no. 37, h.no. 160. akt. Kaya, Leyla, 37 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1098-1100/M.1686-1689) (s.1-97), s. 120.

Kanunnamelerde görevini yerine getirmeyen kadıların azledilecekleri beyan edilmektedir.¹³⁶³

Uygulamada bu kanun maddesinin yürürlüğünü görmekteyiz. 1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, kafire satılması yasak olan zeytinyağının satılmasını engelleyemeyen kadının görevden azledileceği ifade edilmektedir.¹³⁶⁴

Uygulamadaki örneklerde yargılamada hassas olmayan kadıların azledildiklerini görmekteyiz. 1690 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Samakov kazası kadısı Ali isimli şahıs, ilmi ehliyetinin olmadığı ve bazı davalarda adil hüküm veremediği için görevden azledilmektedir.¹³⁶⁵

1800 tarihli Sivas mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Bozok sancağı mütesellimi Lütfullah Bey'e, vergilerin toplanmasında acizyet göstermesi ve devlet işlerinin yürütülmesinde yavaş ve uyuşuk davranmasından dolayı görevden azil yaptırımını uygulanmaktadır.¹³⁶⁶

¹³⁶³ "Ve eğer kadılar vilayette zulm olduğunu bilip def eylemezler ise ve def eylemeye kadir olmadığı vakit dergAh-ı muallAya arz eylemeyecek olur ise **sebeb-i azl ola.**" Barkan, Kanunlar, s.270.

¹³⁶⁴ "Moton kadısına hüküm ki: Haliya taht-ı kazanda yalılarda vaki olan iskelelerden kafire zeytinyağı bey' olduğu istima olundu.. Buyurdum ki: Hükm-i şerifim varıcak, şöyle ki; emr-i hümayunuma muhalif kafire zeytinyağı verilür ise men' u def' edip min-ba'd tenbih eylesin ki, kafire zeytinyağı verilmeye. Şöyle ki; bade't-tenbih **emr-i şerifime mugayir kafire zeytinyağı verildiği istima oluna azl ile konulmayıp envâ'-ı itabla muateb olursun** bilmiş olasın. 972/1565." BOA.MD, d.no. 6, h.no. 581. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 332

¹³⁶⁵ "Rumeli kadiaskeri [] efendiye hüküm ki: Samakov kazası ahalisi ordu-yı hümayunuma mahzar gönderip kaduları olan **Ali'nin ilmi olmayıp bazı davalarda müsamaha edip ibadullâh mesalihi muattal kaldığın bildirip** ol babda hükm-ü hümayunum rica etmeğin. Sen ki vezir-i müşarun-ileyhsin. **Mezbur ehl olmayıp bazı vücuhtan kendiden şikayet olunmağla mezburu azl ve ref' edip yerine bir müstahik kimesneyi kadı nash eylesin deyî hüküm yazılmışdır.** 1101/1690." BOA.MD, d.no. 100, h.no. 327. akt. Şakar, s. 158.

¹³⁶⁶ "Bozok sancağı...bir seneden beri eyalet-i mezbureye mütesellim olan Lütfullah Beğ'in müşarun-ileyh tarafına **aid olan varidat ve tayyârâtın cem'-i idaresinde aczi ve mühimme-i devlet-i aliyyemin ruyetinde dahi tekasül ve rehaveti der-kâr (bilinen) olduğuna binaen mîr-i mumaiyleh azli...** 1215/1800." SŞS, d.no. 6, h.no. 116. Akt. Özdemir, Zafer, Sivas'ın İki Yılı (6 Numaralı Sivas Şeriyeye Sicil Defteri H.1214-1215/ M.1799-1800) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 138.

1797 tarihli Afyonkarahisar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Karahisar-ı Sahib müftüsü Ali isimli şahıs, fetva verme gücünü kaybettiği için görevden azledilmektedir.¹³⁶⁷

Tanzimat'ın ilanından bir sene önce 1838 tarihinde yürürlüğe giren Tarik-i İlmiyeye Dair Ceza Kanunnamesinde memurların işleyebilecekleri suçlar arasında iş görmemek veya işleri savsaklamak da vardı. Kanunun baş tarafında halka hizmet eden büyük küçük herkesin işlerini yaparken insani ihtiyaçları ile görevlerinden başka bir işi takdim ve tercih etmemeleri gerektiği; aksi takdirde ihtar ve daha sonra da kamu hizmetinden çıkarılmalarının söz konusu olacağı yazılıdır. Yine "ihkak-ı hak"ta rehavet edenlerin mevkilerine bakılmaksızın hak ettikleri ta'zîr cezasına çarptırılacakları ifade edilmektedir.¹³⁶⁸

1858 CK m. 101'e göre bütün memurlar geçerli bir mazeretleri olmadığı sürece kanunların kendilerine yüklediği görevleri ihmal etmeden yerine getirmek zorundadır. Görevini ihmal eden memur memurluktan çıkarılır ve ihmal ettiği görevler devlete ayrıca zarar veren bir sonuç doğurursa başka cezalar da uygulanacaktır.

Osmanlı hukukunda görevi ihmal suçları ihmal edilen görevin doğurduğu sonuca göre ağır veya hafif ta'zîr cezalarıyla karşılık bulmaktadır. Savaşa hazırlık vb. önemli görevleri ihmal eden devlet görevlilerine idam cezası uygulanmaktadır. Bu örnekler bize yetkili otoritenin gerektiğinde en ağır tazir cezalarını uygulama hakkının olduğunu göstermektedir.

¹³⁶⁷ "Müftî-i esbak Süleyman Efendi bade's-selam inha olunur ki; **Karahisar-ı Sahib Müftüsü Ali nam kimesnenin fetvaya adem-i iktidarı** bâ-arz ve mahzar inha ve senin istihkakına binaen me'zuniyetini istid'â (dilekçe, arzuhal) etmeleri ile **mezbur hacr olunup** yerine belde-i mezkurede iftaya tarafımızdan sana izin verilmiştir...1211/1797" KHŞS, d.no. 557, h.no. 119. akt. Soysal, Mehmed, 557 Numaralı Afyon Karahisar-ı Sahib Sancağı Şer'îyye Sicili (H.1793-1799/M.1208-1213), s. 234.

¹³⁶⁸ "Ulema-yı kiramdan meratib-i mütefavitesinden hizmet-i ibadullahda bulunan zevat-ı fezail-i simatın rü'yetine memur oldukları hizmetlerinde umur-ı ibada zarurat-ı beşeriye ve amal-i şer'îyyelerinden gayri bir şeyi takdim ve tercih eyledikleri mütehakkak olur ise hallerine göre tenbihat-ı layıkalarıyla tenbih olunup mütenebbih olmadıkları halde **hacr olunurlar**. Büyük ve küçük her kim olur ise olsun hükümat-ı şer'îyyede bulunanlar icra edecekleri ahkam-ı şer'îyyede **hatıra riayet ile ihkak-ı haktan rehavet ederler ise ta'zîrât-ı layika ile mazhar-ı ceza ve ta'zîr... olunurlar.**" Akt. Avcı, Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 424.

5. Emre Aykırı Davranma Suçları ve Ta'zîr Cezaları

Yetkili mercilerin (ülûlemin) hukuka uygun emirlerine muhalefet ile fesad zuhuruna sebebiyet verecek davranışlardır.¹³⁶⁹ Modern hukukta daha ayrıntılı tanım yapılmaktadır. Yetkili makamlar tarafından adli işlemler nedeniyle ya da kamu güvenliği, kamu düzeni veya genel sağlığın korunması amacıyla hukuka uygun olarak verilen emirlere aykırı hareket etmek emre aykırı davranış olarak kabul edilmektedir.¹³⁷⁰

Yöneticilere itaatı emreden ayet¹³⁷¹ ve aşağıda zikredilecek olan kanun maddesi suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Yöneticilerin (ülûlemin) hukuka aykırı olmayan emirlerine muhalefet ederek fesadın ortaya çıkmasına sebep olanlara hapis veya sürgün cezaları uygulanır.¹³⁷²

Osmanlı hukukunda emre aykırı davranma suçlarına tazminin¹³⁷³ yanısıra dayak, hapis, sürgün ve para cezaları; teşhir, müsadere, azil ve meslekten ihraç uygulanmaktadır.

a. Dayak Cezası

Kanunnamelerde emir ve nizamlara aykırı hareket edenlere ta'zîr cezasının uygulanacağı beyan edilmektedir. II. Bayezid Çeltik Yasaknamesi m.1: “*Ol vilayete varan yasak kulları, kadılar marifetiyle mâ-tekaddemden olagelmış kanun ve kaide üzere zikrolan enhârda yürüyüp hilaf-ı emr iş edenlerin haklarından gelip tehdîd edeler. Amma tehdîd her kişinin cürmüne göre gerekdir ki, bazısını döğüp...*”¹³⁷⁴

¹³⁶⁹ Avcı, *Osmanî Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 443.

¹³⁷⁰ Akalan, Abdullah Recai, “Emre Aykırılık Kabahati”, *GÜHFD*, XI/1-2, s. 371.

¹³⁷¹ Nisâ, 4/59.

¹³⁷² Bilmen, III, 313.

¹³⁷³ II. Beğazid dönemi çeltik yasaknamesi m.1: “*Ol vilayete varan yasak kulları, kadılar marifetiyle mâ-tekaddemden olagelmış kanun ve kaide üzere zikrolan enhârda yürüyüp hilaf-ı emr iş edenlerin haklarından gelip tehdîd edeler. Amma tehdîd her kişinin cürmüne göre gerekdir ki, ...tazmîn ettirmek...*” Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 403.

¹³⁷⁴ Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 403.

Fetva mecmualarında içeriği dine uygun olan emir ve nizamlara itaat etmeyenlere şiddetli ta'zîr cezasının uygulanacağı ifade edilmektedir. “*Zeyd mazmûnu şer‘-i şerîfe muvâfık olan emr-i sultaniyeyi hasmı olan Amr’a gösterdikde Amr emr ile amel etmem deyip amel etmese Amr’a ne lazım olur? Cevap: Ta‘zîr-i şedîd.*”¹³⁷⁵

1765 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, kadınların bayram günlerinde emre muhalefet ederek çarşı-pazar ve sokaklarda gezmeleri halinde tedip edilecekleri kesin bir dille ifade edilmektedir.¹³⁷⁶

b. Hapis Cezası

1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, çingene topluluklarının at beslemesi ve savaş aletleri taşımaları yasak olmasına rağmen bu yasağa uymayan çingene topluluklarının at ve silahlarının müsadere edilmesi emredilmekte ve kendilerinin de hapsedilmesine hükmedilmektedir.¹³⁷⁷

III. Mehmed Adaletnamesi m.17’ye göre, altın ve gürüşün emr-i şerife muhalefet ederek belirlenen rayiç bedel üzerinden satanlara kürek cezası verileceği ifade edilmektedir.¹³⁷⁸

¹³⁷⁵ Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 99. “-Zimmîler kul ve cariye kullanmasınlar- diye emr-i şerîf var iken kullananlara şer‘an ne lazım olur? Cevap: Ta‘zîr-i şedîd ve habs-i medîd lazımdır.” Düzdağ, s. 94.

¹³⁷⁶ “İstanbul Kadısı Faziletli Efendi:...îd-ı şerîf behceti redîf eyyamda nisâ taifesinin esvak ve pazar ve mahallat aralarında geşt u güzârları bâ ferman-ı âlî memnuattan olmağla eğer îd-ı şerîf eyyamında mugayir-i ferman-ı âlî harekete cesaret ve esvak ve mahallat aralarında geşt u güzâr eden olur ise tedip olunacakları...1179/1765.” İŞSA, İstanbul Mahkemesi, d.no. 25, vr.259. akt. Tekin, s. 107.

¹³⁷⁷ “Rumeli kadılarına hüküm ki: Haliya Çingene taifesi at u yund (?) besleyip alet-i harb ile binip cemiyet ile gezip fesad ü şenaatten hâlî olmadıkları ecilden nice defa ahkam-ı şerîfe gönderilip men’ olunmuş idi...min-ba’d Çingene taifesi at u yund beslemeyip ve alet-i harb kullanmayıp cemiyet ile gezip fesad ü şenaat etmeyip kendi hallerinde ve kâr u kisblerinde olup at u yundları ve alet-i harbleri var ise bey’ ideler. Şöyle ki; bade’t-tenbih emrime muhalefet ederlerse bindikleri atlarını ve yundlarını ve alet-i harblerini mîrî için zabt ve kendilerin habsedip fesad ü şenaatleriyle Südde-i Saadetim’e arz idesiz. 976/1569.” BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1649. akt. BOADB, 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 238.

¹³⁷⁸ “Ve şeref-i selâtından biri dahi sikke-i hümayunumdur; ol diyarda altın ve kuruş rayic imiş. İmdi emr-i şerîfim mucibince min ba’d her diyarda flori yüz on sekiz akçeye ve kuruş altmış sekiz akçeye [bey’ ve şirâ edile]; ziyade ile bey’ u şirâ edenleri tutup Dersaadetime gönderesiz ki, ber vech-i tedip küreğe verile.” Akgündüz, Kanunnameler, VIII, 618

1560 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, yasak olmasına rağmen tüfek istimal eden ve kullananlara kürek cezası uygulanmaktadır.¹³⁷⁹

1571 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, yaşadıkları köyleri terk ederek başka yerlere yerleşerek iskan emrine muhalefet edenlerin tekrar eski yerlerinde ikamet ettirilmesi emredilmektedir. Bu emre muhalefet ederek eski köylerine dönmeyenlere kürek cezası verilmektedir.¹³⁸⁰

1572 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, gemilerin boğaz hisarlarından mal yükleyerek geçmeleri yasak olmasına rağmen Manol isimli zimmi şahsa, emre muhalefet ederek gemisini geçirmesi ve gümrük kurallarına uymaması sebebiyle gemisi miri için müsadere edilmekte ve kendisine de kürek cezası tatbik edilmektedir.¹³⁸¹

1572 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Bekir isimli kethuda'ya, güherçile fermanına muhalefet etmesinden dolayı kürek cezası verilmektedir. Bir

¹³⁷⁹ "Bursa beğine hüküm ki: Bundan akdem hükm-ü şerifim gönderilip reaya taifesinden ve gayrıdan kimesne tüfenk istimal etmeye deyi tenbih olunmuşdu. Haliya geri reaya taifesinden ve sairiden bazı kimesneler tüfenk kullanıp dağlarda şikar (av) ettikleri istima olundu...ferman-ı hümayunuma mugayir tüfenk istimal eden kimesneleri her kim olur ise olsun ele getirip tüfenklerin ellerinden alıp ve kendilerin küreğe konmak...967/1560." BOA.MD, d.no. 3, h.no. 986. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 440; Diğer örnek için bk. "...Dergah-ı Muallam yeniçerilerinden ve kapım kullarından gayri bir ferd tüfenk işlettirmeyip ve istimal ettirmeyip gereği gibi men' u def' eylesiz. Onun gibi men'le memnu' olmayanları elegetirip mukayyed-ü mahbus küreğe gönderesiz...979/1572." BOA.MD, d.no. 12, h.no. 945. akt. BOADB, 12 (II) Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s. 137.

¹³⁸⁰ "Edirne Mahmudpaşa ve Hasköy kadılarına hüküm ki:..Edirne ile Hasköy kazası mâ-beyninde olan Kayaboğazı demekle maruf vadiden bundan akdem **beş pare köy firar edip...**zikrolunan vadinin dört canibi işlek yoldur ve İstanbul'a koyun süren celeblerin (sığır koyun tüccarı) yoludur ve Ahyolu'dan ve Karadeniz canibinden Edirne'ye giden yoldur daim fesâd eksik olmayıp telef-i nefis ederler ve âdemler soyup ve araba basarlar ve esvabların garet ederler...İmdi...mahall-i mezburdan firar edenler **her kande firar etmişlerse onun gibileri geri yerli yerlerine getirip temekkün ü tavattun ettiresin;** gelmeyip inad edenleri yazıp arzyleyesin ki, **küreğe konulalar...**978/1570." BOA.MD, d.no. 12, h.no. 85. akt. BOADB, 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s. 112.

¹³⁸¹ "Gelibolu kadısına hüküm ki:...Manol v. Yani nam zimmi reîs..."**Boğaz Hisarları'ndan tereke ile geçmek emr ile memnu' iken mezkur reîs Gelibolu'ya uğramayıp ve gemisi yoklanmadan geçip...gemisini tereke ile memlû edip emre muhalif Gelibolu'ya uğramadan geçmiş ise gemisini mirî için girift ve terekesin bey' edip mezbur reîsi küreğe verip...**979/1572." BOA.MD, d.no. 12, h.no. 1161. akt. BOADB, 12 (II) Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s. 244.

şekilde kürek cezasından kurtulmakta ancak bu sefer şehirden ihraç cezası verilmektedir.¹³⁸²

1575 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, müslüman köle ve cariye alıp satmak yasaklandığı halde yasağa uymayanlara kürek cezası uygulanmaktadır.¹³⁸³

1579 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, mîri korularda tazı, doğan ve tüfikle avlanma yasağı getirilmektedir. Bu yasağa uymayarak avlanma yapan kişilere kürek cezası icra edilmektedir.¹³⁸⁴

1617 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Toyran gölünde balık tutan balıkçılara, kadimden olagelene muhalefet etmek ve balık tutma vergisini vermek istememeleri sebebiyle kürek cezası verilmektedir.¹³⁸⁵

1725 Galata mahkemesindeki bir kayıta, İstanbul ve çevresinde bulunan fırınlarda yakılmak üzere getirilen çıralık odunlar yangınlara sebep olmaktadır. Bundan dolayı çıralık odunların İstanbul ve çevresine getirilmesi yasaklanmaktadır. Bu yasağa uymayanların eşyaları müsadere edilmekte ve kendileri de küreğe konulmaktadır.¹³⁸⁶

¹³⁸² BOA.MD, d.no. 12, h.no. 493. akt. BOADB, *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572)*, s. 340.

¹³⁸³ "Yahudi ve Nasârâ taifesine esir bey' eyleyip satılan esirlerin bazı müslüman olup ve bazı dahi taze (genç, körpe) olup müslüman olmağa kabil iken aldıkları esirleri Yahudi ve Nasrânî eyleyip hilafî şer'-i şerîf iş eyledikleri ilam olunmağın...alan ve satan getirilip küreğe konulmak mukarrerdir." BOA.MD, d.no. 27, h.no. 409. akt. Tekin, Rahmi, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamları (1520-1670 İstanbul Örneği)*, s.200.

¹³⁸⁴ "Üsküdar ve Şile ve Yoros Kadılarına:..hala bazı kimesneler mîrî şikârgâh olan korularda tazılar ve doğanlar ile ve tüfenk ile şikâr eyledikleri ilam olunmağın...vaki olan mîrî korularda kimesneye tazı ve doğan ve tüfenk ile şikâr ettirmeyip ve muhkem tenbih ve yasak eyleyesin memnu olmazlar ise yazıp arz eyleyesin ki dirlikleri kesile ve şehirli ise küreğe konula...987/1579." BOA.MD, d.no. 39, h.no. 352. akt. Yazıcı, s. 100.

¹³⁸⁵ "Selanik ve Toyran kadılarına hüküm ki: Toyran gölünde balık sayyâdları yirmi yıldan müteceviz sayd eyledikleri balık mahsulünden üç akçede bir akçesin on akçede bir akçe veregelmele varid olan emr-i şerîf mucibince mezbur voyvodanın eline hüccet-i şer'iyeye verilmişken hala kadimden olageldiği üzere zikrolunan balık sayyadlarından ol minval üzere akçe talep olundukta vech-i meşruh üzere vermeğe inad ve saydetmeğe muhalefet etmekle hasları mahsalüne küllî noksan lazım olduğun...şöyle ki; inadlarına musırr olup balık saydına inad ü muhalefet üzere olanlar getirtilip küreğe konula...1026/1617." BOA.MD, d.no. 82, h.no. 235. akt. BOADB, *82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618)*, s. 156.

¹³⁸⁶ GAŞS, d.no. 259, h.no. 72b/3. akt. Akyıldırım, s. 540.

1817 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, Haçadur isimli zimmi esnafa, papuççu esnafı nizamına aykırı davranmak suçundan kürek cezası verilmektedir.¹³⁸⁷

1820 tarihli Amasya mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, enfiye imal ve satışının izin verilen kişiler haricindekilere imal ve satışı yasaklanmaktadır. Bu yasağa muhalefet ederek enfiye imal eden kişilerin dükkanlarının yıkılması, mallarının müsadere edilmesi ve kendilerinin de küreğe konulmasına hükmedilmektedir.¹³⁸⁸

1718 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Mardoros isimli zimmi şahsa, ispençe kanununa muhalefet ettiği için kalebentlik cezası verilmektedir.¹³⁸⁹

1791 tarihli kalebent defterindeki bir kayıta, Balcık iskelesi emini Ahmet isimli şahsa, emr-i şerifle Anadolu ve İstanbul'a yiyecek girdirilmesinin yasaklanmasına rağmen kayıklarla oralara yiyecek göndermesinden dolayı muhkem hapis ve kalebentlik cezası verilmektedir.¹³⁹⁰

c. Sürgün Cezası

Uygulamada karantina nizamına uymayan kişiye sürgün cezası verilmektedir. 1852 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, Ömer isimli şahsa, Halep'ten Adana'ya

¹³⁸⁷ "...papuççu esnafından Haçadur v. Kirkor zımmî muvacehededinde...kırmızı ve siyah sahtiyandan reaya papuççu imali bize ve sarı sahtiyandan müselleme papuççu sair papuççu esnafına mahsus olup her birimiz âharın sanatı hilafına hareket ederse vaz'ı kürek ile tedip ferman-ı ali mezkurda münderic... mersum Haçadur zımmî imal ve hufyeten bey' eder iken ahz olunmağla Haçadur zımmî ibreten li's-sairin tediben vaz'-ı kürek olunması...1195/1817 " İŞS, d.no. 123, h.no. 20a. akt. Uçar, Birsen, İstanbul'da İktisadi ve Sosyal Hayat (123 No'lu İstanbul Kadı Sicil Defterine Göre), s. 116.

¹³⁸⁸ AMŞS, d.no. 71, h.no. 70. akt. Erdoğan, 71 No'lu Amasya Şeriyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, s. 85.

¹³⁸⁹ "İnöz Kalesi dizdarına hüküm ki: Sivas beğlerinin has reayasının ispençe-i cizyesini kanun u defter mucibince ahz u kabzına Mardoros nam zımmî muhalefet eyledi deyi bundan akdem emr-i şerifimle kalebent olunup...1130/1718." BOA.MD, d.no. 128, h.no. 100. akt. Toraman, s.56.

¹³⁹⁰ "Varna Kalesi dizdarına hüküm ki:..irsali fermanım olan zehâyirden mâada Anadolu taraflarına ve âsitane-i âliyyeme zahire nakli evamir-i aliyemle memnu iken... Balcık İskelesi Emini olan yine kasaba-i mezbure sakinlerinden Servioğlu Ahmed demekle maruf kimesne hilaf-ı emr-i âli ve mugayir-i rıza Şile kayıkları tabir olunur sefinelere külliyyetle zahîre fûruht eylediği tahkik olunmağla men'-ı def'ine mübadir olundukta merkum Ahmed memnu' ve mütenebbih olmayıp adem-i itaati izhar eylediği...merkum Ahmed'i kale-i mezkureye muhkem habs ve kalebent eyleyip...1205/1791." Baytimur, s. 80.

girerken karantina şartlarına uymaması bu yüzden halk arasında korku ve huzursuzluğa neden olmasından dolayı sürgün cezası uygulanmaktadır.¹³⁹¹

1802 tarihli Edirne mahkemesindeki bir kayıta, İstanbul merkezine başka yerlerden gelerek yerleşmenin yasaklanması üzerine, Edirne civarlarından göç edenlere göz yumarak kişilerin gidişine ruhsat veren yerleşim yerlerinin kadılarına sürgün cezası verilmektedir.¹³⁹²

Uygulamada yetkili merciden izin alındıktan sonra açılması gereken dükkanı nizama muhalefet ederek çığneyenlere sürgün cezası verilmektedir. 1718 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Manos isimli zimmi şahsa, izinsiz fırın açarak diğer fırının zarar etmesi için hile ve sahtekarlığa başvurmasından dolayı sürgün cezası tatbik edilmektedir.¹³⁹³

1827 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, izin almadan havra tamiri yapan yahudi cemaatine mensub bazı kişilere sürgün cezası hükmedilmektedir.¹³⁹⁴

1852 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, Kör Muhiddin isimli şahsa, izin almadan Kur'an cüzü basmasından dolayı sürgün cezası verilmektedir.¹³⁹⁵

¹³⁹¹ "Payas kaymakamı mensubatından Ömer Beğ nam kimesne geçende Haleb'den Adana'ya avdetinde canib-i karantinaya uğramaksızın derun-ı şehre gidip bulaşık vuku' bulduğu cihetle merkum karantinaya konularak Adana'nın etrafına dahi kordon çevrilmesiyle karantina hükmünde tutulmuş ve mîr-i merkumun ol suretile nizam-ı mevzua karşı harekete mücahereti ve bir memleket ahalisinin bu vechle iz'âc ve tazyikine sebep vermesi büyük kabahat ve uygunsuz şey olarak tedibi istilzam eylemiş olduğundan merkumun altı ay müddetle Tarsus'a nefy u iclası babında...1268/1852." Akıllı (Acar), s. 300.

¹³⁹² EDŞS, d.no. 270, h.no. 30. akt. Karakuş, 270 Nolu Edirne Şer'iyeye Sicili (H.1216-1217/ M.1801-1803), s. 123.

¹³⁹³ "Âsitane kaymakamı ve Galata mollasına hüküm ki:..habbâz fırınından tabh olunan nân karye-i merkuma ahalisine kifayet edip ahar fırına muhtac değiller iken fırın-ı mezburede mübaşir olan Manos nam zimmi kanaat etmeyip kendi mülkü olmak üzere bir habbaz fırını ihdas etmekle birkaç defa emr-i şerîfîle men' olunmuşken yine kendi halinde olmayıp ihdas eylediği fırın-ı mezburu açıp kadim olan fırının tatili kasdıyla nice türlü hileye sülûk u hevasına tabi...muhdes olan fırınından ekmek tabh olunmamak üzere men' ve mesfur dahi Büyükdere'de sakın olup min-ba'd Edirneköy'de sakın olmamak üzere icla olunmak... 1130/1718." BOA.MD, d.no. 128, h.no. 32. akt. Toraman, s. 25.

¹³⁹⁴ "Edirne Kalesi dahilinde el-Hac Bedreddin Mahallesi'nde kâin millet-i yahûdinin havra ittihaz eyledikleri mahalın bazı pencere kapakları ve saçak üzeri ve bahçe duvarları gece hufyeten tamir...bilâ emr u irade havra tamirine cesaretleri kendilerine azîm töhmet olduğundan Kozluca'ya nefy u icla'ları...1242/1827." Kavaklı, s. 50.

¹³⁹⁵ "İzmid naibine hüküm ki: ... Kasımpaşa'da Kör Muhiddîn nam kimesne âmmе ve tebâreke cüz'i şerîflerini tab' etmekte olduğu tebey'yün ve tahakkuk etmiş olup merkumun bu cüzlerin

1689 tarihli Antep mahkemesindeki bir kayıta, Antep civarındaki köylerini terk ederek Antep şehir merkezine göç edenlerin hepsini ayırım gözetmeksizin tekrar eski köylerine dönmek üzere şehirden ihraç hükmü verilmektedir.¹³⁹⁶

d. Para Cezası

Kanunnamelerde emre aykırı davrananlara para cezası öngörülmektedir. I. Ahmed Kanunnamesi m.253: “*Ve küfeyle ve yük ile gelen kavun ve karpuz ve üzüm ve nar ve turunç gözlene; pazardan gayrı yerde satılmaya ve istikbal eden kimesneleri tedip edip men’ edeler. Ve mahallât arasında arpa ve buğday satanların hakkından gelip ağaç başına bir akçe alına ve alana dahi ta’zîr edeler, iki ağaca bir akçe cerîme alına. Lâkin sâbıkan esvâkda tenbîh edeler. Bادهû memnû’ olmayanı vech-i meşrûh üzere tedip edeler.*”¹³⁹⁷

1570 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, emr-i şerîfe muhalefet ederek piyâde talebini reddedip ve “isyân ederiz” diyerek asker teslimine olumsuz cevap veren aşiretlere para cezası verilmesine hükmedilmektedir.¹³⁹⁸ 1591 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, Ekmek pişirme nizamına uymayarak emre muhalefet eden ekmekçilere ta’zîr cezası ve beşer yüz akçe para cezası verileceği ifade edilmektedir.¹³⁹⁹

ne olduğunu ve tab’ının cüret-i memnuatını bildiği halde böyle tab’ına ictisar eylemiş olduğundan li eclit-tedîb bir sene müddetle İzmîd’e nefy u tağribi... 1273/1852.” Kılıç, s. 89.

¹³⁹⁶ “Ayıntab naibi efendiye inha olunur ki: ... kaza-i merkuma tabi olan kura ahalilerinden kalkıp gelip nefsi-i Ayıntabta sakın olmuş her ne kadar kura ahalileri bulunursa marifet-i şer’le ihrac edip kadîmi yerlerine iskan ettirmek babında buyruldu... 1100/1689.” GŞS, d.no. 37, h.no. 160. akt. Kaya, 37 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1098-1100/M.1686-1689) (s.1-97), s. 120.

¹³⁹⁷ Akgündüz, Kanunnameler, IX, 527.

¹³⁹⁸ “Diyarbakir beğlerbeğisine hüküm ki: Pesyân ve Bucyân ve Zilân Aşiretleri’nden **bin nefer yarar piyâde ihrac olunup** nevrûzdan mukaddem Trablus iskelesine gönderilüp dahi cezire-i Kıbrus’a geçip andan Donanma-i Hümayunum’la Girit ceziresine varılmak” ferman olunmağın... “**Biz piyâde vermeğe kadir değilüz perakende olup isyân u tuğyân ederüz**” deyi cevap verdiklerini bildirmişsin... tekrar muhkem tenbih ü te’kîd eyleyesin ki, **emr-i şerif-i sâbıkım mucibince tayin olunan piyâdeyi bî-kusûr ber-vech-i isti’câl ihrâc u irsal eyleyeler** şöyle ki; **bu def’a dahi inâd edeler onbin filori cerimeleri alınmak mukarrerdir... eğer aşîrât-i mezkure inâda musır olurlar ise emrim üzere on bin filoriyi bî-kusûr alıp Hâzîne-i Amirem için zabt u kabz eyleyesin.** 978/1570.” BOA.MD, d.no. 12, h.no. 241. akt. BOADB, 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s.197.

¹³⁹⁹ “Mahruse-i Üsküdar habbâzlarından Mehmed Beğ b. Abdullah ve Mahmud Beğ b. Abdullah Zağarcılardan İlyas Beğ ve Kethüda Simo v. İstemad ve sairleri mahfil-i kazada hazıran olup hala kesad zamandır **her gün birer ağır ekmek pişirip** ve her gün ekâbire içinde bir ağır ekmek

e. Teşhir

Kanunnamelerde emre muhalefet edenlere teşhir yaptırımı uygulanacağı beyan edilmektedir. II. Bayezid Çeltik Yasaknamesi m.1: “*Ol vilâyete varan yasak kulları, kadılar ma’rifetiyle mâ-tekaddemden olagelmiş kanun ve kâide üzere zikrolan enhârda yürüyüp hilâf-ı emr iş edenlerin haklarından gelip tehdîd edeler. Ammâ tehdîd her kişinin cürmine göre gerekdir ki, ... ba’zının sakalın kesmek ve ba’zının burnun delip bazarda gezdirmektir.*”¹⁴⁰⁰ Fatih Rumeli Eyaleti Kanunnamesi m.3: “*Ve gemi reisleri, âmil destûrunsuz gemilerden taşra davar ve metâ’ koydurmayalar. Her kim âmilden uğurlayın taşradan davar koyub ya içerüden çıkaracak olursa ki, buluna, davarların ve metâ’ların alub beğlik edip reisinin burnuna kıl geçirip şehri gezdireler.*”¹⁴⁰¹ Bu kanun maddelerinin uygulama örneklerini incelediğimiz sicillerde göremedik.

f. Müsadere

Fatih Rumeli Eyaleti Kanunnamesi m.3: “*Ve gemi reisleri, âmil destûrunsuz gemilerden taşra davar ve metâ’ koydurmayalar. Her kim âmilden uğurlayın taşradan davar koyub ya içerüden çıkaracak olursa ki, buluna, davarların ve metâ’ların alub beğlik edip reisinin burnuna kıl geçirip şehri gezdireler.*”¹⁴⁰²

1617 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Midillili bazı gemicilere, gemilerine yüklenmesi ve taşınması yasak olan balmumu, pamuk gibi eşyaları gümrük memurlarına rüşvet vererek yüklemeleri ve kafirlere götürmeleri, piyasada o malların azalması sebebiyle müslüman halkın sıkıntıya düşmesi gerekçesiyle bu türlü yasak madde taşıyan gemilerin malları indirilerek narh-ı cari üzerinden satılması ve gümrük vergisinin alınmasına karar verilmektedir.¹⁴⁰³

ki beşer münavebe ile ekline bir gün bir fırın bir gün bir fırın kethüdamız olan Simon’un izni ile ola ve her kim mezburun izniyle işlemeyip kendi bildiğine giderse muhkem ta’zîr olunup ve beşer yüz akçe cerimesi alına diye kavlı eyledikleri cümlelerin ittifâkıyla kayd olundu... 1101/1591.” İKS, Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil, s. 606.

¹⁴⁰⁰ Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 403.

¹⁴⁰¹ Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 423.

¹⁴⁰² Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 423.

¹⁴⁰³ “Midilli sancağı beğine ve Midilli kadısına hüküm ki:...*küffara memnuattan bir nesne verilmeyip men’ olunmak babında ferman-ı âlişanım sadır olmuştur. Midilli keferesinin*

1617 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, tütün ekilmesinin, çarşı pazarda satılmasının ve içilmesinin yasaklandığı emr-i şerifle bildirilmektedir. Bu yasağa uymayarak tarlalarında tütün ekenlerin tütün yapraklarının yakılarak imha edilmesi emredilmektedir.¹⁴⁰⁴

1617 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, koyun, keçi ve sığırların kadimden olagelene muhalefet edilerek izin alınmaksızın deniz kenarlarında inşa edilen binalarda kesilmesi yasaklanarak yeni yapılan binaların yıkılması emredilmektedir.¹⁴⁰⁵

1631 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Köroğlu olarak bilinen Mehmed isimli kadı olan şahsın han yapılmasının yasaklandığı bir yere han inşa etmesi neticesinde, hanın emr-i şerif ve fetva gereğince yıkılması emredilmektedir. Kadı olan şahsa herhangi bir ceza sicilde zikredilmemektedir.¹⁴⁰⁶

1663 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, Yusuf b. Hızır isimli şahsa, kadimden olagelene muhalefet ederek yiğitbaşı, ihtiyarlar ve kethüdalardan izinsiz olarak başka bir yerde dükkan açmasından dolayı yeni açtığı dükkanının kapatılması ve ihtiyarların belirlediği yerde dükkan açmasına hükmedilmektedir.¹⁴⁰⁷

gemileri yüklenüp Venedik'e gitmek istediklerinde bi-garaz müslümanlar ile gemiyi siz yoklayıp tecessüs edip göresiz; içinde emtia-i memnu'adan nesne bulunursa çıkarıp narh-ı cârî üzere müslümanlar içinde fûruht ettirip gümrüğünü mîrî için aldurasız...1026/1617." BOA.MD, d.no. 82, h.no. 222. akt. BOADB, 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618), s. 146.

¹⁴⁰⁴ BOA.MD, d.no. 82, h.no. 343. akt. BOADB, 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618), s. 228.

¹⁴⁰⁵ "İstanbul kadısına hüküm ki: Feth-i hakaniden beri İstanbul'da koyun, keçi, kuzu, sığır vesairi Ayasofya-i Kebîr Evkâfi'ndan Yedikule'de ve Edirnekapısı'nda olan salhanelerde (mezbaha) zebholunup âhar yerde zebh olmamağla zahîre mazbut olup et ü mûm sühuletle tevzî' olunmağın; "gayri yerde bir nesne zebholunmaya." deyi müekked emirler verilip men' olunmuşken bazı kimesneler İstanbul'da derya kenarlarında salhaneler ihdas etmekle Yedikule salhaneleri muattal kalıp yıkılıp harab olup...Yedikule ve Edirnekapısı'ndan gayri yerde sonradan ihdas olunan salhane ve mum-haneleri ref' edip...1027/1617." BOA.MD, d.no. 82, h.no. 241. akt. BOADB, 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618), s. 161.

¹⁴⁰⁶ BOA.MD, d.no. 85, h.no. 72. akt. BOADB, 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041/1630-1631), s. 46

¹⁴⁰⁷ İKS, İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil, s. 284; Diğer örnek için bk. BOA.MD, d.no. 128, h.no. 40. akt. Toraman, s. 29.

g. Azil

1718 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Ordu-yı Hümayundan gelen emri şeriflerin icra edilmesine muhalefet eden ve devlet görevlilerine söven ve tahkir eden naib ve voyvodanın cezalandırılmasına karar verilmektedir. Naibin görevden azledilmesine voyvodanın ise tutuklanarak merkeze gönderilmesine hükmedilmektedir.¹⁴⁰⁸

h. Meslekten İhraç

1741 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, Sütçü esnafından bazı kişilere, kendi aralarında esnaf nizamını bozarak sütleri rayiç bedelin üzerinde bir değerle satın alarak diğer sütçüleri zarara sokmaları nedeniyle dükkanlarının kapatılmasına ve meslekten ihraç edilmelerine karar verilmektedir.¹⁴⁰⁹

6. Kalpazanlık Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Toplumun zarara uğratmak için tedavüldeki paraların taklidini yaparak, paraları piyasaya sürmek kalpazanlık suçunu meydana getirir. Kalpazanlık suçunu işleyenlere şiddetli ta'zîr ve uzun süreli hapis cezası verilir.¹⁴¹⁰

Ticari ilişkilerin karşılıklı rızaya dayanması emreden ayet¹⁴¹¹ ve aldatmayı yasaklayan hadis¹⁴¹² suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıtlı yapılması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

¹⁴⁰⁸ "Eslemiyye kazası naibi ve Eslemiyye voyvodası birbirleriyle yek-dil ve hatt-ı hümayun şevket-makrunumla Rikab-ı Müstetabım'dan ve Ordu-yı Hümayunum'dan varid olan *evamir-i şerîfemin tenfiz ü icrasına muhalefet ve mübaşir tayin olunan ve Devlet-i Aliyyem huddamını dahi şetm ü darp ve tahkir ü tezlil eyledikleri yakinen ilam olunmağla naib-i mezbur merc ü tard (uzaklaştırma) ve birine ahar naib nasb u tayin olunmağla sabıka naib ile Eslemiyye voyvodası olan merkumun Rikab-ı Hümayunum'a ihzar olunmaları babında...1130/1718*" BOA.MD, d.no. 128, h.no. 54. akt. Toraman, s. 35.

¹⁴⁰⁹ "...bir kârhanenin ele geldiği mandıra ve kuranın sütlerini âhar kârhane sahibi ziyade baha ile iştirâ etmek nizam-ı kadim ve bu nizam beynimizde mer'î olmakla herkes selamet-i hâl üzere iken *çimizden hilaf-ı nizam-ı mezkur hareket ve âharın müteayyin olan sütün ziyade baha ile iştirâ eylediğinden naşi işlediğimiz yağurdlardan her birimizde zarar terettüb etmekle bi'z-zarare bâlâda mestur olan narhundan noksan işleyip, ibadullaha dahi ızrâr...kethüda ve ustaları haberi olmaksızın bir kimesne kura ve mandıradan süt pazar ve iştirâ eder ise marifet-i şer'le kârhaneyi kapatıp, min-ba'd sanat-ı merkumeden ihrac olunup...1154/1741.*" ÜŞS, d.no. 402, h.no. 126. akt. Kumdakçı, s.101.

¹⁴¹⁰ Âmir, s. 276; Bilmen, III, 316; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 415.

¹⁴¹¹ Nisâ, 4/29.

Bu suçu işleyenlerin katli hususunda fıkıh kitaplarında sarıh bir ifade bulunmasa da suçu işlediği şer‘an sabit olanlar sâî bi’l-fesâd kategorisinde değerlendirilerek toplumun menfaati için öldürülebilirler. Kalpazanlık suçu şer‘an sabit olmayanlar (örneğin ellerinde sahte para bulunanlar) hakkında ta‘zîr cezaları uygulanabilir.¹⁴¹³

Osmanlı hukukunda kalpazanlık suçlarına siyaseten katl, uzuv kesme, dayak, hapis ve sürgün cezaları, teşhir ve müsadere uygulanmaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

Kanunamelerde kalpazanlık yapanların asılarak idam edileceği beyan edilmektedir. Fatih Bosna Sancağı Kanunnamesi m.8: “*Her kanda kalbazan bulunursa, ol yerin kadısı ve subaşı katına iletip anlar dahi teftiş edip göreler. Şer‘ ile kalpazanlığı sâbit olursa hükm edeler, mezkûr kulum boğazından asıp...*”¹⁴¹⁴

Benzer hüküm II. Bayezid Maden Yasaknamesi m.8’de bulunmaktadır. “*Ve bir kimesnenin elinde kalb akçe bulunsa, kulum dutub kadı ve subaşı katına ilede. Anlar dahi şer‘ ile teftiş eyleyeler. Bi-hasebi’ş-şer‘ kallablığı zâhir olur ise, anlara hükm edeler. Kulum salb edip...*”¹⁴¹⁵

Fetva mecmualarında da kalpazanlık suçunu işleyenlere idam cezasının verileceği ifade edilmektedir. “*Birkaç kimesneler kalbazanlık etmek üzere ahzolanup yanlarında ve evlerinde kalb akçe ve kalb zolata ve müzevver tuğralı ve zincirli altın sikkeleri bulunup gereği gibi teftiş olundukta ol sanat-i habîseyi kendiler işledikleri zahir ve mütehakkık olsa sâî bi’l fesad olmalarıyla şer ve fesadlarını def için ol kimesneler siyaseten emr-i veliyyü’l-emr ile katlleri meşru olur mu? Cevap: Olur.*”¹⁴¹⁶

¹⁴¹² “Bizi aldatan bizden değildir.” Buhârî, “Îmân”, 164; Tirmizî, “Büyü”, 72.

¹⁴¹³ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 415; Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, s. 44.

¹⁴¹⁴ Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 482.

¹⁴¹⁵ Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 296

¹⁴¹⁶ *Fetâyâ-yı Feyziye*, s. 117.

Uygulamalarda da ispat edilen kalpazanlık suçunun idamla karşılık bulduğunu görmekteyiz. Örneğin 1590 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıтта, kalpazanlığı sabit olan Raziye isimli kadının siyaseten katl edilmesine hükmedilmektedir.¹⁴¹⁷ 1620 tarihli Eyüb mahkemesindeki benzer bir kayıтта, kalpazanlık yaptığı için idam edilen kişinin tereke kayıtları bulunmaktadır.¹⁴¹⁸

b. Uzun Kesme Cezası

Uygulamada kalpazanlık yaptığı şeran sabit olanlara el kesme cezaları da mevcuttur. 1568 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, ellerinde sahte para ve kalpazanlık aletlerinin bulunduğu şeran sabit olduğu için üç kişiye el kesme cezası verilmektedir.¹⁴¹⁹ 1579 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, Bursa'da meydana gelen olayda, para kestiğini itiraf eden kadına el kesme cezası tatbik edilmektedir.¹⁴²⁰

¹⁴¹⁷ "Bundan akdem **kallablıkda ahz olunup siyaseten katl olunan Raziye'nin zevci olup katil-i mezburenin sağır oğluna vası nasb olunan İmirza Reis b. Maksud nam kimesne mahfil-i kazada Üsküdar subaşı olan fahrü'l-akrân Müstedam Beğ b. Abdülmennân mahzarında ikrar ve takrir-i kalam kılıp mezbur Müstedam Beğ merkume zevcem Raziye kallablıkda tutuldukda...** 998/1590" İKS, Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil, s. 287.

¹⁴¹⁸ "Ebu Eyyub el-Ensari'de merhum Mahmut Paşa bahçesi kurbunda olan viranelikte **kallablık ederken ahz olunup emr-i pâdişâhî ile katl olunan şahsın tezkeresidir ki zikr olunur.**" İKS, Eyüb Mahkemesi 19 Numaralı Sicil, s. 134; Diğer örnekler için bk. "Mora beğine hüküm ki: Balyabadra naibi suret-i sicil gönderip; "Balyabadra Yehüdilerinden İsak Ammar nam Yehüdi'nin evinde **hayli kalb akçe bulunup kallab idiği sabit olmuştur.**" deyi bildirmeğın mezbur Yehüdi'ye siyaset emredip buyurdum ki: **Vusul buldukda, mezbur İsak Ammar'ı emr-i şerif üzere siyaset edip frman-ı hümayunum yerine vardığın yazıp bildiresin. Fi 6 Safer, sene: 975.**" BOA.MD, d.no. 7, h.no. 57. akt. BOADB, 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 27; Diğer örnek için bk. BOA.MD, d.no. 82, h.no. 361. akt. 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618), s. 238.

¹⁴¹⁹ "Müfettiş-i Uşak kadısına hüküm ki: ...kaza-i mezbure tabi Kazgancı nam karyede Ahmed nam kimesnenin evinde **akçe sikkesi bulunub** mezbur Ahmed'den sual olundukta Hacım nam karyeden Şaban ve Receb nam kimesneler bana verdiler deyi cevap vermeğın...mezburlar Ahmed ve Şaban ve Receb'i meclis-i şer'-i şerife ihzar ve ehl-i vukufa bi gârez kimesnelerden teftiş ve tefahhüs edip filvaki **mezburlar kallab olup ellerinde kalb-i sikke ve akçe bulunduğu sicil-i şer'-i şerif sabit ve zahir olursa muhtac-ı arz olanlardan ise habs ve arz eyleyesin değıllerse kat'-i yed eyleyesin.** 974/1568" BOA.MD, d.no. 75, h.no. 422. akt. Keleş, s.91.

¹⁴²⁰ "Bursa Beğine hüküm ki: Mektup gönderip Bursa ekmekçilerinden Cuma nam ekmekçinin şâkirdi Budak b. Mehmed meclis-i şer'a gelip "**Zevcem akçe kırkar**" deyi haber vermeğın şer'den âdem gönderilip bir kese içinde akçe kırıklarıyla kat'a müteallik bazı mahsus mikrâzların (makas) getirip...arz ettiğın ecilden şer'le **kallablığı sabit olanın eli kesilmesin emr edip...**986/1578." BOA.MD, d.no. 34, h.no. 277. akt. Eren, 34 Numaralı ve (H.986/1578) Tarihli Mühimme Defteri (1-164), s. 156.

c. Dayak Cezası

1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Selanik ve civarındaki halka duyuru yapılarak, kalp para kullananlara ta'zîr ve tedip cezası verileceği uygulanacağı bildirilmektedir.¹⁴²¹

d. Hapis Cezası

1594 tarihli Rumeli Sadâreti mahkemesindeki bir kayıta, Emir Cafer isimli şahıs, yanında kalp akçeler ve sahte hükümler bulunduğu için hapsedilmektedir. Nefse kefaletten dolayı hapisten çıkartılmış, ancak şehirden de ihraç edilmiştir.¹⁴²²

Fetva mecmualarında paraları kenarlarından keserek paranın değerini düşürenlere şiddetli ta'zîr cezalarının uygulanabileceği ifade edilmektedir. "*Müslim ve yahudi taifesinden birkaç kimesneler beyne'n-nâs rayiç olup tâmmü'l-vezn olan paraları düşürüp etrafından sülüs ve nısf miktarlarını kırkıp ve kırpıntıları halka neşretmeleriyle bey'u şirâ ve sair muamelâtta halka zarar ve nizam-i memlekete halel verip bu fiil-i şeni' mu'tadları olduğu şer'an sabit olsa mezburlara şer'an ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve habs-i medîd.*"¹⁴²³ Bu fetva paraların kenarlarını keserek değerini düşürenler içindir. İdam fetvası ise sahte para yapanlar için verilmiştir.

1572 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Urla kazasında meydana gelen olayda, Süleyman isimli şahsa, akçe kesip kalpazanlık yaptığı için kürek cezası verilmektedir.¹⁴²⁴

¹⁴²¹ "Selanik ve Yenisehir Fener ve Tırhala kadılarına hüküm ki:..*Darphane-i Âmirem'de kat'olunan mankırdın sikkesine mugayir sikke ile meskuk olan mankır bade'l yevm raic olmamak üzere muhkem-i tenbih ve yasağ edip lazım gelen mahallerde nida ettiresiz. Ve her kimin elinde bu makule mugayir sikkeli mankır bulunur ise ahz olunup gereği gibi ta'zîr ve tedip oluna... 1102/1691.*" BOA.MD, d.no. 100, h.no. 428. akt. Şakar, s. 208; Diğer örnek için bk. a.eser. s. 210.

¹⁴²² "Bundan akdem yedinde *dört aded telbis mühür ve elli altı aded kalb altın ve bazı hükkam imzalarına taklid olunmuş kağıtlar* bulunan Emir Cafer b. Mahmud el-Bursevi bundan akdem *habs olunmuş idi. Hala mahmiye-i İstanbul'da Gedikpaşa Hamamı kurbunda sakın Budak b. Hasan nam kaftancı mezbur Cafer'in nefesine kefil olmağın habsden utlak olunduktan sonra min ba'd İstanbul'da durmamak için muhkem tenbih ve te'kid olunduktan kayd olundu. 1002/1594.*" İKS, Rumeli Sadareti Mahkemesi 21 Numaralı Sicil, s. 168.

¹⁴²³ Behcetü'l-fetâvâ, s. 166.

¹⁴²⁴ "Urla kadısına hüküm ki:..*Urla kazasında olan vakf kura sakinlerinin vakf malların bâc ve bennak (kazanç vergisi) için verdikleri akçeler külliya cevanibi taze gelmiş bulunub malların*

1726-38 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, halk ve esnafa duyuru yapılarak kesik para kullanılmasının yasaklanması ve uyarıdan sonra kullananlara kürek¹⁴²⁵ ve müebbet kürek cezası verileceği beyan edilmektedir.¹⁴²⁶ Muhtemelen bu uyarıyı dikkate almayan bu suçu işleyen kazancı esnafından onaltı zimmiye, ellerinde kalp bakır malzemeden yapılmış kap kaçak bulduklarını için kürek cezası uygulanmaktadır.¹⁴²⁷

1858 CK m.143-145'te kalpazanlık yapanlara, piyasaya sürenlere ve bunlara yardım edenlere muvakkat kürek cezaları uygulanacaktır.

Bu kanun maddelerinin uygulama örneğini 1862 tarihli nefy defterinde görmekteyiz. Kalpazanlık suçunu işleyen Hüseyin'e 15 sene kürek cezası verilmektedir. Ayrıca ömür boyu memuriyetten men edilmektedir. İki sene kürek çektikten sonra hastalığı sebebiyle cezası kalebentliğe çevrilmiştir.¹⁴²⁸ 1866 tarihli

akçe gönderilirse kıyısı kesilmiş akçeler kestirip hala dahi bir kimesnenin elinde küllî kesilmiş akçe bulunub ihzar olunup sual olundukta Süleyman nam kimesneden aldığı ikrar edip sicil olunmuşdur onun gibi elinde kesilmiş akçe bulunub yakın kimesnelerin haklarından gelinmek babında hükm-i şerîfime rıza etmeğin göresin onun gibi akçe kırıp tezvîr edenleri şer'le sabit olanların suret-i sicillerin Dergah-ı Muallâma gönderip kendilerin küreğe koyub... 979/1572." BOA.MD, d.no. 10, h.no. 456. akt. Çakır, s. 134. Diğer örnekler için bk. a.eser. h.no. 553, s. 184; BOA.MD, d.no. 72, h.no. 250. akt. Tanrıvermiş, s. 185; BOA.MD, 6, h.no. 596. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 342.

¹⁴²⁵ "İstanbul Kadısı faziletli Efendi, Fima ba'd kesik para ahz u i'tâ olunmamak üzere men' olunup eyâdî-i nâsda bulunmak için sarraflara iki yüz kîse akçelik para verilmekle, imdi tarih-i fermanın üç güne dek bir ferdin yedinde kesik para bulunmamak ve bulunur ise bilâ-emân küreğe va'z olunmak üzere tenbih...İKS, İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil, s. 43.

¹⁴²⁶ "İstanbul kadısı faziletli Efendi, mezburlar fima ba'd kalb işlemeyip içlerinden hafiyeten kallab bulunursa ahz ve huzurumuza getirmek üzere taahhüd eylemek şartıyla fetva-yı şerîfleri tescil ve ilam eylesiz sırren ve alenen tefahhus olunup ahz olundukta müebbed ümerâ-i derya sefinelerine vaz' olunacaklarını dahi kendilerine teshîm eylesiz, kethüdaları dahi basiret üzere olup kalb iş bulunmaktan ziyade tevakkî (korunma) edip ağrâz-ı nefsanîyeye tabi ve celb-i menfaat sevdasıyla esnaf-ı mezbureyi rencide ederse bade'l-vukuf müstahak olduğu ta'zîr ile tedip olunacağı..." İKS, İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicili, s. 197.

¹⁴²⁷ "Bakırcı taifesinden olup derun-ı arzuhalde mezkurü'l-esâmî (onaltı isim) yedlerinde ve dükkanlarında kalb ve kızartma bakır bulunmayıp ve bastırma tabir olunur çekiç ile bastırılan bakırlar dahi sakat ve ma'yûb olmağla ol dahi bey' olunmayıp kesr oluna ve bi'l-cümle envâ'-ı evânî (kap, kaçak) bastırma olmayıp pâk ve cedîd ve a'lâ işlenip... on altı nefer zimmiler kazancı hırfetinden olup yedlerinde kalb bakır evânî bulunup, kethüdaları marifetiyle ahz ve huzur-ı alilerine çıkarıldıklarında tersâne-i âmire'de küreğe vaz' olunalar deyi lisanen ferman buyurulup, Tomrukda haps olunduğların divan-ı alilerine ilam olundukta..." İKS, İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil, s. 198.

¹⁴²⁸ "Cunha-i vakıasına mebni tersane-i amiremde vaz'-ı kürek olunmuş olan Hüseyin'in... kalpazanlık töhmetine ictirasından dolayı müebbeden rütbe ve memuriyeten mahrum olmak üzere on beş sene müddetle vaz'-ı kürek olduğu anlaşılmiş ve muma-ileyhin iki seneden beri

nefy defterinde de kalpazanlık yapan bir imama on sene kürek cezası verilmektedir.¹⁴²⁹

1690 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Kesriye kazasında meydana gelen olayda, iki köy halkına, kalpazanlık yapmak üzere darphaneler kurmaları ve kesik paraları piyasaya sürmelerinden dolayı kalebentlik cezası verilmektedir.¹⁴³⁰

1851 CK Üçüncü Fesıl m.12'ye göre altın ve kağıt paraların sahtesini yapan kalpazanlara ve piyasaya sürenlere 6 aydan 4 seneye kadar pranga cezası uygulanacaktır.

e. Sürgün Cezası

1577 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Kırşehir'de daha önce kadı olan Hüseyin isimli şahsa, evinde kalpazanlık aletleri bulunduğu için ailesiyle beraber Kıbrıs'a sürgün cezası verilmektedir.¹⁴³¹

1829 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, İzmir'de ikamet eden Turduzi isimli zimmiye, kalp akçeleri saf halka vererek halkın zarara uğramasına sebep olduğu için sürgün cezası uygulanmaktadır.¹⁴³² Aynı defterdeki başka bir kayıta, Kayseri'li

zfyk-i sadr (göğüs ağrısı) mübtela olmuş idiği etebbâ tarafından tasdik kılınmış idiğine...kürek cezasının kalebentliğe tahvil-i mücâz bulunmasına..1278/1862." Kılıç, s. 341.

¹⁴²⁹ "İzmir sancağında Geyve kazasında imamet hizmetinde bulunan Hasan'ın gümüş meskukat ve Devlet-i Aliyyeme takliden kalb akçe kat'ına mücasereti ihbar olduğundan...merkum Hasan daire-i mezkureye celb ile istintak olunduktan...şeytana uyup bu işe cür'etini bi't-tav'ı ikrar...on sene müddetle küreğe konulması...1282/1866." Çoban, s.295.

¹⁴³⁰ "Kesriye ve Behište kadılarına hüküm ki: Kesriye kazası ahalileri meclis-i şer'a varıp Behište kazasına tabi Nikoliç nam karye ahalileri ve Dedeli nahiyesi ahalileri darphaneler peyda ve Âsitane-i Saadetimde kat' olunan mangıra mugayir sikkeli mangır kat' ve Kesriye kazasına getirip ikisin bir akçeye fûruht ve pazara gelen zehâiri ziyade baha ile iştira ve fukaraya gadr etmeleriyle... zikrolunan karyelerden mangır kat'ı için sikke ihtirâ' edip Âsitâne-i Saadetimde kat' olunan mangır sikkesine mugayir sikke ile mangır kat' edip ihtilale bais olanları ele getirip yedlerinde bulunan mugayir sikkeli mangırı ve âlât ve mühimmatların meclis-i şer'de yazdırıp kendilerin ol tarafta bir kaleye vaz' ve habs...1101/1690." BOA.MD, d.no. 99, h.no. 285. akt. Çelik, s. 228.

¹⁴³¹ "Kırşehir Beğine ve kadısına hüküm ki: Bundan akdem Kargu kadısı olan Hüseyin kadının evinde bazı kallab alâtu bulunup mezkurun ve karındaşının alakası kat' olunup ehl ve iyalleriyle Kıbrıs'a sürülmek...984/1577." BOA.MDZYL, d.no. 3, h.no. 227. akt. Torun, s. 192.

¹⁴³² "İzmir kadısına ve Keşan naibine: Rum taifesinden Turduzi nam zimmi zahiren bölicecilik vesaiir ticaret suretiyle İzmir'de ikamet üzere ise de gizlice İzmir'de bazı kimesnelere kalb u kem ayar on ikilik altını devşirib Kayseri'ye irsal ile yazı ve sikkeden anlamaz bir takım fukaraya i'tâ ettirerek çok kimesnelerin ızrarlarına ictisar etmekde olduğu tahkik kılıldığından mersumun li-ecli't-tedib kavas mübaşeretiyile Keşan'a nefy u iclası babında...1245/1829." Kavaklı, s. 284.

Abadi isimli zimmiye, kullanımı yasaklanan para ile yakalandığı için sürgün cezası verilmektedir.¹⁴³³

f. Teşhir

1573 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Kula'da meydana gelen olayda, Mustafa isimli şahıs, kallablık, aymazlık ve fitne fesadla meşhur olduğu ancak şeran ispat edilemediği için eşeğe bindirilerek teşhir edilmektedir. İslah olmadığı ve halka zulm etmeye devam ettiği için daha sonra sürgün cezası verilmektedir.¹⁴³⁴

g. Müsadere

1585 tarihli Eyüp mahkemesindeki bir kayıta, Mahmut isimli şahsın evinde kalp para ve kalpazanlık aletlerinin bulunması, kendisinin de firari olması üzerine evindeki elbiselerin müsadere edilmesine hükmedilmektedir.¹⁴³⁵

Osmanlı hukukunda sahte para yapmak suretiyle kalpazanlık yapmak ile piyasada geçerli paraların kenarlarının kesilerek değerinin düşürülmesi şeklinde yapılan kalpazanlık aynı kategoride değerlendirilmeyerek sahte para yapan kalpazanlara idam cezası uygulanmaktadır. Para kırarak bu suçu işleyenlere ise diğer ta'zîr cezaları uygulanmaktadır. Fetvalarda ve uygulama örneklerinde görüldüğü üzere suçun şeran sabit olmasına dikkat edilmektedir. Sahte para üreten kalpazanlara idam cezasının uygulanması ülüemrin gerektiğinde ta'zîren katl verme örneklerinden biridir.

¹⁴³³ "Antalya naibine, Rum taifesinden Kayserili Abadi nam **zimmî yedinde memnu-ı ecnâs-ı akçe ile bu defa ahz u girift olunmuş** olmakla li-ecli't-tedip kavas mübaşeretiyile Antalya'ya nefy u tağrib olunması babında...1245/1829." Kavaklı, s. 286; Diğer örnek için bk. a.eser. s. 301.

¹⁴³⁴ "Kula ve Selendi kadısına hüküm ki: Divane Umuroğlu Mustafa nam kimesne on beş yıldan mütecevizdir ki kaza-i Kula'ya gelip mütemekkin **olup şirret u şeka ve kallaplıkla** ve fitne ve fesad ve aymazlıkla **meşhur olup** birkaç defa zahir olmakla tağrir ü şerîr **merkebe bindirilip teşhir olmuş iken** memnu olmayıp...**evi ile Kıbrıs'a sürüp...978/1573.**" BOA.MD, d.no. 22, h.no. 72. akt. Rahman, s. 89.

¹⁴³⁵ "Çavuş Kasım mahallesinde mülk evi olup **sabıkan evinde sikkeler ve kallab âlâtı bulunup gaib olan Mahmud nam kallabın mevcut olan esvabı tahrir olunsun deyi sabıkan ferman olunup... varılıp evinde bulunan esvabı tahrir olunup...esvabı bey' edip akçesini mîrî için zabt...992/1585**" İKS, Eyüb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 172.

7. Belgede Sahtecilik Suçları ve Ta'zîr Cezaları

TCK'nun 204. maddesinde resmi belgede sahtecilik, “failin resmi bir belgeyi sahte olarak düzenlemesi, gerçek bir resmi belgeyi başkalarını aldatacak şekilde değiştirmesi veya sahte resmi belgeyi kullanması” şeklinde tanımlanır.

İslam hukukunda sahte mühür, damga, belge yapma ve kullanma suçunun yaptırımını naslarla açıklanmadığı için belgede sahtecilik ta'zîr suçu olarak kabul edilmektedir.¹⁴³⁶

Ticari ilişkilerin karşılıklı rızaya dayanması emreden ayet¹⁴³⁷ ve aldatmayı yasaklayan hadis¹⁴³⁸ suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıtlı yapılması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Mahkeme tarafından verilen belgeleri tahrif veya sahte mühür kullanarak sahte belge üreten kişilere ta'zîr cezası uygulanır.¹⁴³⁹

Osmanlı belgelerinde geçen “tezvîr” terimi, sahte belge düzenleme, “telbîs” ise sahte belgeyle aldatma ve kandırma anlamında kullanılmaktadır.

Osmanlı hukukunda resmi belgede sahtecilik suçlarına siyaseten katl, uzuv kesme, hapis ve sürgün cezaları, teşhir ve azil uygulanmaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

1596 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Amasya'da meydana gelen olayda, Hacı Mehmet isimli şahsa, kazada bulunan medreseye sahte belge düzenleyerek müderris olması yanında sahte berat, tuğra ve fetva yazmak ve benzeri suçları işlediği için hakkından gelme (muhtemelen idam) cezası verilmektedir.¹⁴⁴⁰

¹⁴³⁶ Âmir, s. 277-278.

¹⁴³⁷ Nisâ, 4/29.

¹⁴³⁸ “Bizi aldatan bizden değildir.” Buhârî, “Îmân”, 164; Tirmizî, “Büyû”, 72.

¹⁴³⁹ Bilmen, III, 316; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 416; *Mv.f.*, “Tazîr”, XII, 283.

¹⁴⁴⁰ “Amasya beğine ve Sivas kadısına ve Havza kadısına hüküm ki: Havza'da sakin olan Hacı Mehmed nam imam Mustafa Beğ imaretinin şeyhi ve cüzhânı (kuran okuyan) olup dânişmend (kadı yanında staj yapan kişi) olamamış iken Hakla nam kazada vaki medreseye **telbis u tezvîr ile müderris olduğundan gayri telbis berat ve emir yazub tuğra çekip müzevver fetva yazub ve nice zaman naib olup zaman-ı niyabetinde görülen kuzat-ı müslimin muhtar u müşevveş olup âmme-i nâsa hazer ve ifsad eyleyip ve Alaaddin nam kimesnenin menkûhasını âhar vilayette olmağla alıp halâ taht-ı nikahunda olup ve Karaca Viran nam karyede sakin Sevindi nam**

b. UzuV Kesme Cezası

Kanunnamelerde sahte belge düzenlemeyi alışkanlık haline getirenlere el kesme cezası öngörülmektedir. Kanuni Umumi Kanunnamesi m.51: "...*Ve telbîs ve tezvîri zâhir olanın muhkem hakkından geleler. Daim âdet etse, elin keseler ve illâ âdeti değil ise, muhkem hakkından geleler.*"¹⁴⁴¹ Kanuni devri Rumeli Eyaleti Kanunnamesi m.139: "...*Ve tezvîr hüccet yazanın âdeti ise, elin keseler, değil ise muhkem hakkından geleler.*"¹⁴⁴²

Uygulamada da bu kanun maddelerinin yürürlüğünü görmekteyiz. 1578 tarihli mühimme defterindeki başka bir kayıтта, Erzurum'da meydana gelen olayda, tezvîr hüküm yazdığı iddia edilen kişilerin töhmeti sabıkaları varsa, işkence yapılması ikrar ederlerse el kesme cezası verilmesi, inkar ederlerse müebbet kürek cezası verilmesi emredilmektedir.¹⁴⁴³ 1590 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, Ali isimli şahsa, sahte emirler yazdığı için el kesme cezası verilmektedir.¹⁴⁴⁴

c. Hapis Cezası

Fetva mecmualarında sahte belge düzenleyen ve başkalarına da sahteciliği öğreten kişiye ta'zîr ve hapis cezası verileceği ifade edilmektedir. "*Bir kasaba halkına tezvîr ve telbîs ve hile ta'lîm eden Zeyde ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr ve*

kimesnenin telbis u tezvîr ile müderris olan beratı alub ve bunun emanı nice fukaraya zulm ve hayf üzeredir deyi bildirdikleri...teftiş u tefahhus eyleyip üzerine sübut bulan hukuku hükmedip ashabına alıverdikten sonra tuğra ve tezvîr-i fetva hususlarını dahi onat teftiş u tefahhus eyleyip filvaki tuğra çekip elinde müzevver tuğra ve fetvası bulunursa asla mecal vermeyip şer'le hakkından gelesin. 1004/1596." BOA.MD, d.no. 74, h.no. 151. akt. Taşkesenlioğlu, s. 106.

¹⁴⁴¹ Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 303.

¹⁴⁴² Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 470 .

¹⁴⁴³ "*Erzurum beğlerbeğisine ve kadısına hüküm ki: Mektup gönderip Mustafa nam kimesne tezvîr ahkam yazıp ele getirilip inkar ettikde bazı kimesneler şahadetleriyle sabit olup suret-i sicili ile dört kıt'â hüküm irsal oldu deyi bildirmişsin. Buyurdum ki; Vardıkta zıkr olunan müzevver ahkâmın tuğrasın eyleyen kimesne eğer mezbur Mustafa'dır ve eğer gayridir ele getirip sicil olunmuş töhmet-i sabıkaları var ise örf-i maraf ile görüp örfde ikrar ederlerse kat-ı yed olup amma telef-i nefis olmaktan hazer edesin ikrar etmezlerse Dergah-ı Muallama gönderesin ki müebbed küreğe konula. 986/1578." BOA.MD, d.no. 34, h.no. 184. akt. Eren, 34 Numaralı ve (H.986/1578) Tarihli Mühimme Defteri (1-164), s. 103.*

¹⁴⁴⁴ "*Diyarbakir beğlerbeğisine hüküm ki: Cizre eyaleti bilfiil berat ile Mîr Mehmed üzerine iken, Mîr Şerîf nam müfsid ol diyârlarda telbis ve müzevvir evamir ihrac ettirip eyaleti zabt u tasarruf ettiği ilam olunmağla ol müzevvir evamiri yazan Ali nam katibin eli kat' olunup siyaset olunmuştur...998/1590." BOA.MD, d.no. 72, h.no. 229. akt. Tanrıvermiş, s. 171; Diğer örnekler için bk. BOA.MD, d.no. 69, h.no. 117. akt. Kaya, 69 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-168), s. 157.*

habs olunur."¹⁴⁴⁵ 1848 tarihli Urfa mahkemesindeki bir kayıta, Osiko Osman isimli şahsa, sahteciliğinin aşikar olması ve mahkemedeki davalara da karışarak müzevvirlik yapmasından dolayı hapis cezası verilmektedir.¹⁴⁴⁶

1560 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, İstefe kazasında meydana olayda, Şah Ali ve Mehmet isimli şahıslara, sahte belge düzenleyerek kendi tasarruflarında olmayan ormandan kazanç sağlamaya çalışmalarından dolayı kürek cezası verilmektedir.¹⁴⁴⁷

Uygulamadaki ender örneklerden biri de elinde sahte fetva sureti bulunan kişiye de kürek cezası verilmektedir. Fetvalar mahkeme kararlarını etkileyecek önemli belgelerdendir. Kişiler davalarını desteklemek ve hükmün kendi lehlerinde verilmesi için aldıkları fetvaları mahkemeye sunmaktadırlar. 1560 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Göynük kazasında meydana gelen olayda, Mansur isimli şahsa, elinde sahte fetva sureti bulundurduğu için kürek cezası verilmektedir.¹⁴⁴⁸

Sahte belge düzenleyerek halktan usulsüz para toplayanlara da kürek cezası uygulanmaktadır. 1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Şeyhlu kazasında naib olan İsa isimli şahsa, sahte hüccet ve arz düzenlemek ve kürekçi toplama

¹⁴⁴⁵ Düzdağ, s. 142.

¹⁴⁴⁶ "Osiko Osman b. Veli Kâhya nam kimesne *ehl-i tezevir olup bazı davalarda vekaleten ve asaleten bilâ-vech-i şer'î davalara ihtilat edip gadr-ı mucib-i ibadullâha hüsrân ve zarar-ı keside ettirmiş olup hile ve tezeviratı zahir...tedibat-ı layıkası zecr ve habse ilka olunarak...1264/1848.*" UŞS, d.no. 204, h.no. 119. akt. Yıldız, Ali, 204 Numaralı Şer'iyeye Sicil Defterine Göre Urfa'da Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hayat, s. 209.

¹⁴⁴⁷ "Ağriboz sancağı beğine hüküm ki: Mektup gönderip İstefe kazasına tabi Zağra nam karye sınırında vaki olan orman hassa-i hümayunum için zabt olunup bey' olunup deyi ferman olundukda Şah Ali ve nefsi İstefe'den Mehmed nam kimesnelerden: "Kadimden tasarruffumuzdadur" deyi **suret-i defter** ibraz edip birbirine tatbik olundukda muhalif olup **telbis çıktığı** arz eylediğin ecilden **küreğe koşılmaların** emr edip...967/1560." BOA.MD, d.no. 3, h.no. 1118. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 495; Diğer örnek için bk. BOA.MD, d.no. 72, h.no. 473. akt. Şahin, 72 Numaralı Mühimme Defteri (H.1002-1003) (vr.271-473) İnceleme-Metin, s. 56.

¹⁴⁴⁸ "Göynük kadısına hüküm ki: Mektup gönderip kaza'-i mezburda Mansûr nam kimsenin elinde bir **müzevver fetvâ** bulunup **habs ettirdiğini** arz etmişsin. Buyurdum ki: **Hükm-i şerifim vusul buldukda, mezkurı Südde-i Saadetime gönderesin ki küreğe konula.** 24 Rebûlevvel 967." BOA.MD, d.no. 3, h.no. 636. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 286; Diğer örnekler için bk. BOA.MD, d.no. 34, h.no. 490. akt. Nacak, s. 83; BOA.MD, d.no. 6, h.no. 212. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 139; a.eser. h.no. 613, s. 349.

bahanesiyle halktan fazladan para alma suçlarından dolayı önce naiblikten azl ardından kürek cezası verilmektedir.¹⁴⁴⁹

Uygulamada sahte belgeyle devlet hazinesini zarara uğratanlara da kürek cezası örnekleri mevcuttur. 1568 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, Akkirman kalesinde bölükbaşı olan Mehmet isimli şahsa, sahte belge düzenleyerek kendisine ve başkalarına gedik vermesinden dolayı kürek cezası verilmektedir.¹⁴⁵⁰

Uygulamada ölmüş kişilerin terekelerine el koymak için sahtecilik yapanlara da kürek cezası örnekleri vardır. 1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, Kastamonu'da meydana gelen olayda, yalan şahitlik ve sahte belge düzenlemek suretiyle ölmüş kişilerin mallarına sahip olmak ve varislerden haksız para almaya çalışan dört kişiye önce hapis cezası verilmektedir. Hapisten bir şekilde kurtuldukları için bu kez kürek cezası verilmektedir.¹⁴⁵¹

Sahtecilik yapmakla meşhur olan devlet hazinesini ve şahısları zarara uğratan kişilere de kürek cezası uygulanmaktadır. 1594 tarihli mühimme defterindeki kayıтта,

¹⁴⁴⁹ "Şeyhli ve Uşak kadılarına hüküm ki: Şeyhli kazası halkı mektup gönderip "kaza-i mezburda naib olan İsa bundan akdem nice **telbis huccet ü arzlar peyda edip** ve kürekçi emrolundukda kürekçi başına bin iki yüz akçe hesabı üzere haneden haneye seksen altışar akçe alıp yedişer-sekizer yüze kürekçi tutup **bâkîsin kendi ekledip** ve bazı hane defterine yazılmayan kimesnelerden dahi **hane akçesi alıp kendi ekledip teaddi ettiğün**" bildirdikleri ecilden buyurdum ki: **mezkurı niyabetten ref' edip...şöyle ki; mezkurun telbis huccet ü arz peydâ edip ve kürekçi bahanesiyle reayadan ol miktar akçe aldığı bi-hasebi's-şer 'i's-şerîf sabit ü zahir olur ise Dergah-ı Muallam'a gönderesiz ki küreğe koşula...972/1565.**" BOA.MD, d.no. 6, h.no. 1131. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 168.

¹⁴⁵⁰ "Akkirman sancağı beğine ve Bender kadısına hüküm ki:..mukaddema Akkirman Kalesinde Bölükbaşı olan Mehmed b. Haydar'ın **telbisi zahir olmağla gediği Mehmed b. Yusuf'a verilir mezburun sabıka dizdar zamanında telbis mühür ile birkaç gediğün verdiği mukarrerdir ve benim zamanumda dahi telbis mühürle kendi gediğün çıkarmışdır.**" dediğün ecilden... mezkurun ol vechile telbisi şer'le sabit ü zahir olursa yarar âdemlere koşup Dergah-ı Muallam'a gönderesin ki, **küreğe konula...975/1568.**" BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1479. akt. BOADB, 7 (II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 152; Diğer örnekler için bk. BOA.MD, d.no. 7, h.no. 947. akt. BOADB, 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 473; BOA.MD, d.no. 6, h.no. 1294. akt. BOADB, 6 (II) Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 261; BOA.MD, d.no. 10, h.no. 239. akt. Kaygusuz, s. 175; BOA.MD, 6, Hüküm. 491. akt. BOADB, 6 (II) Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 284; GAŞS, d.no. 259, h.no. 65b/2. akt. Akyıldırım, s. 508; BOA.MD, d.no. 72, h.no. 590. akt. Şahin, 72 Numaralı Mühimme Defteri (H.1002-1003) (vr.271-473) İnceleme-Metin, s. 148.

¹⁴⁵¹ BOA.MD, d.no. 7, h.no. 2259. akt. BOADB, 7 (III) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 150.

kadı adına sahte arz düzenleyerek halkı ve devleti dolandırmakla meşhur olan iki kişiye kürek cezası verilmektedir.¹⁴⁵²

Tanzimat döneminde sahtecilik yapanlara kürek ve kalebentlik gibi farklı cezalar öngörülmektedir. 1858 CK m.148: “*Evâmir-i Devlet-i Aliyye’yi taklîd eden veya ettiren veyahut evâmir-i aliyeyi tağyîr eden ve ettiren ve memurîn-i devletin “sahh” ve imzasını taklîd eden ve ettiren ve Devlet-i Aliyye memuriyetlerine ve memurlarına mahsus bir mührü taklîden sahte mühür imal eden ve böyle sahte mühürü istimal eyleyen ve bilcümle hazâin ve mal sandıklarının mütedâvil olan eshâm ve tahvîlât ve sirki ve sâir her gûne senedâtını taklîd veya sahtekarlıkla tağyîr eden ve böyle sahte kavâim ve senedler istimal veyahut Memâliki Mahrûse’ye ithal eyleyen kimseler on seneden aşağı olmamak üzere muvakkaten kürek veya kal’abendlik cezasıyla mücâzât olunurlar.*”

1863 tarihli kayıta, ceza kanununun bu maddesinin uygulama örneğini görmekteyiz. Elinde sahte ferman ve buyruldu bulunduran şahsa 10 sene kalebentlik cezası verilmektedir.¹⁴⁵³

d. Sürgün Cezası

1560 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Emrullah isimli naib ile Bali isimli kişiye, sahtecilik yaptıkları için sürgün cezası verilmektedir.¹⁴⁵⁴ 1571 tarihli

¹⁴⁵² “Beypazarı kadısına hüküm ki:..Davud-oğlanı nam karyeden Mehmed ve Mustafa nam reisler on beş yıldan beri **tezvîr ü telbis ile maruf olup isnad u iftira ile reaya akçelerin aldırıp ve sen ki kadısın senin namına müzevir arzla emr-i şerîfim ihrac edip Ahmed nam eminin nice akçesin aldırıp mîrîye gadr edip ve nice kimesnelerin esvab u erzakın garet ü hasaret edip ehl-i fesadlardır** deyi...arz olunan hususlar mezburların üzerlerine şer’le sabit olursa suret-i sicilleriyle mukayyed ü mahbus Südde-i Saadetime gönderesin ki **küreğe konulalar**. 1002/1594.” BOA.MD, d.no. 72, h.no. 430. akt. Tanrıvermiş, s. 320.

¹⁴⁵³ “Dersaadetimden Rusya vapuruyla bi-lâ tezkere Mersin iskelesine çıkmış ve ahvali meşhudasından hasıl olan şüpheye mebni tutulup **yedinde sahte ferman ve buyruldu görülmesiyle oradan dahi tahte’l-hıfz bab-ı zabtiyyeye ilam kılınmış olan Tefvik nam şahsın... evamir-i devlet-i aliyeyi ve memurin olan sahh ve imzasını taklid ile sahtekarlık edenlerin on seneden aşağı olmamak üzere muvakkaten kürek veya kalebentlik cezasıyla mücazat olunması ceza kanunname-ı hümayununun yüzkırksekizinci maddesi ahkamından olduğuna mebni... merkurumun bu hükme tatbikan ve habsi tarihinden itibaren on sene müddetle Rodos’da kalebent edilmesi...1279/1863.**” Kılıç, s.370.

¹⁴⁵⁴ “Kastamonu beğine ve kadısına hüküm ki:..Emrullah nam naib ile Bâli nam kimesne **ehl-i telbis ve ehl-i tezvirdir** deyi arz eylediği...mezkur kadının arzında olan mevâddın sıhhati tefahhus olundukda mezbur kadı hak üzere arz edip filvaki mezburan kimesneler **ehl-i tezvirdir deyi a’yân-ı vilayetten cemm-i gafir haber verdiklerin arz eylediğiniz ecilden mezburların Rodos’a sürülmelerin emr edip...968/1560**” BOA.MD, d.no. 3, h.no. 1640. akt. BOADB, 3 Numaralı

mühimme defterindeki bir kayıta, Üsküdarlı Hamza isimli şahıs, gammaz ve müzevvir olmasından dolayı, önce yakın yerlere sürgün edilmekte, daha sonra aynı suçu işlemeye devam ettiği için Kıbrıs'a sürgün edilmektedir.¹⁴⁵⁵

Tanzimat döneminde de sahtecilik yapan kişilere kürek, pranga ve sürgün cezaları uygulanmaktadır. 1851 CK Üçüncü Fasil m.12: “*Taraf-ı Devlet-i Aliyye’den verilen evâmir-i aliyye ve memurin-i saltanat-ı seniyye taraflarından ita olunan evrak-ı resmiye ve senedat-ı şer’iye ve mürur tezkerelerine taklîd ve bazı mahallerini hakk ve tağyîr eden sahtekar şahıs töhmetine göre dört aydan dört sene ve sâir nâsin evrakına taklîd eden üç aydan üç seneye kadar kürek ve pranga ve şahsına göre nefy ve tağrîb ile tedib kılın.*”

1859 tarihli bir kayıta bu kanun maddesinin uygulanarak suçluya 5 ay sürgün cezasının verildiğini görmekteyiz.¹⁴⁵⁶ Bazı kayıtlarda ise kanun maddesi zikredilmeden ceza verilmektedir. 1852 tarihli nefy ve ıtlak defterindeki bir kayıta, sahte belge yazma konusunda töhmeti olan kişiye şeyhülislâmdan da fetva alınarak süresiz sürgün cezası verilmektedir.¹⁴⁵⁷

Uygulamada zengin suçlulara İstanbul’da kasaplık yapma cezasının verildiğini görmekteyiz. 1580 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Hasankeyf’te

Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 731; Diğer örnekler bk. BOA.MDZYL, d.no. 3, h.no. 588. akt. Karataş, *3 Numaralı Mühimme Zeyli (176-351)*, s. 64; BOA.MD, d.no. 101, h.no. 170. akt. Karacan, s. 177; BOA.MD, d.no. 55, h.no. 381. akt. Günay, Musa, *55 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 259; Kavaklı, s. 288.

¹⁴⁵⁵ “Kocaeli beğine İznikmid kadısına hüküm ki: “Üsküdarlı Hamza demekle maruf kimesne tezvir ü telbisden hali olmayıp bundan akdem emr ile Üsküdar’dan ve Beşiktaş’dan ve kasaba-i Ebû-Eyyûb-i el-Ensârî’den sürülüp bunda gelüp nice fesad ü fitneden hali olmadığın” haber verip... şimdi mezburun tevâbi’yla Kıbrıs’a gönderilmesini emredip...978/1571.” BOA.MD, d.no. 12, h.no. 1046. akt. BOADB, *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572)*, s. 188.

¹⁴⁵⁶ “Hoca Sinan Silki nam kimesneye terkim olunan ilamda olan maaşın miktarı mahallini hak ederek sahtekarlığa mücasereti bi’l-istintak tebeyyün ve tahakkuk etmiş ve bu makule sahtekar şahsın mertebe-i töhmetine göre dört aydan dört seneye kadar vaz’-ı kürek ve pranga ve şahsına göre nefy u tağrîb ile tedib kılınması kanunname-ı hümayununun üçüncü faslının onikinci maddesinde muharrer bulunmuş olduğundan mumaileyh Sinan’ın beş mah müddetle Gelibolu’ya nefy u iclası babında...1275/1859.” Kılıç, s. 170.

¹⁴⁵⁷ “Şile kazası naibine hüküm ki: ...el-yevm bab-ı zabtiyyede mahbus Kel camii müezzini Mehmed bazı nüsha yazmak mülabesesiyle töhmetli bulunmuş olduğundan merkumun li-ecli’t-tedib bilâ-müddet vatanı olan Şile kazasına nefy u iclası babında lazım gelen emr-i şerîfimin isdarı bilful şeyhülislâm ve müftü’l-enâm olan el-Hac Ahmed Arif Hikmet Bey’ tarafından işaret kılınmış ve ol vechle icrası hususuna irade-i aliyyem müteallik olmuş olmakla merkumu nizamı mucibince bilâ-müddet Şile kazasına nefy u irsale...1268/1852.” Akıllı (Acar), s. 285.

meydana gelen olayda, Hoca Mehmet isimli zengin olan şahsa, sahtecilik yaparak halka zarar vermesinden dolayı bütün malıyla beraber İstanbul'da kasaplık yapmak üzere sürgün cezası verilmektedir.¹⁴⁵⁸

e. Teşhir

Kanunname maddelerinde sahte belge düzenleyenlerin alınlarına damga basılarak teşhir edilecekleri beyn edilmektedir. Kanuni Rumeli Eyaleti Kanunnamesi m.139: "*Ve telbis ve tezviri zâhir olanı muhkem hakkından gelip **alnına damga basalar...***"¹⁴⁵⁹ Ancak bu maddenin uygulama örneğini incelediğimiz belgelerde göremedik.

Uygulamada farklı bir teşhir örneği olarak suçluların isimlerinin mahkeme defterine kaydedildiğini görmekteyiz. 1831 tarihli Karaman mahkemesindeki bir kayıta, Larende şehrinde meydana gelen olayda, Mustafa Ağa isimli şahsa, sahtecilikle uğraştığı sabit olduğundan dolayı kendisinin müzevir olduğu mahkeme defterine kaydedilmektedir.¹⁴⁶⁰

Benzer bir örneği 1847 tarihli Urfa mahkemesindeki bir kayıta görmekteyiz. Urfa'da meydana gelen olayda, Osiko Osman isimli şahsa, sahteciliğinin ortaya çıkması ve vekil olduğu kişinin davasında da sahtecilik yapması sebebiyle bundan sonraki davalarda vekaletten azil olmasına karar verilmektedir. Ayrıca ismi mahkeme defterine de kaydedilmektedir.¹⁴⁶¹

¹⁴⁵⁸ "*Hasankeyf kadısına hüküm ki:Hasankeyf ahalisinden Gökes-zade demekle maruf Hoca Mehmed nam kimesne elli altmış bin filoriye malik olduğundan gayrı bu diyarda **tezvir ve telbisatı zahir olup müslümanları rencide etmekten hali değildir** deyi bildirdiğin ecilden mezkurun ol yerden alakası kat' olunup mahruse-i İstanbul'da **kasaplık hizmetinde istihdâm oluna...987/1580.***" BOA.MD, d.no. 39, h.no. 339. akt. Yazıcı, s. 92.

¹⁴⁵⁹ Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 470 .

¹⁴⁶⁰ "*Larende mahallatından Dahhak Mahallesi sakinlerinden Çavuş Oğlu Mustafa Ağa nam kimesne üç defa mürafaasında **tezvirata süluku inde'ş-şer'i'l-enver zahir ve aşikar olmakla merhum Mustafa müzevir makulesinden olup** ve tezvirat ile melûf olduğu **işbu sicil-i mahfûz kayd olundu...1246/1831.***" KRŞS, d.no. 296, h.no. 66/4. akt. Gürbüz, *296 Numaralı Karaman Şer'iyeye Sicili Çerçevesinde 1829-1832 Yılları Arasında Karaman'da Sosyal, İdari ve Hukuki Hayat*, s. 197.

¹⁴⁶¹ "*Osiko Osman bazı vekalette **Abdullah'ın davalarını suret-i tezviriyle ibtal ve iğfal etmiş olarak gadr-i küllî etmiş** olduğu ekserin mahumu olup ve ihbar eylediklerinden **min ba'd vekaletinde olduğu davaları mesmû'a ve makkule olunmayup...şu mahalle kayd şud...1263/1847***" UŞS, d. no. 204, h.no. 227. akt. Yıldız, *204 Numaralı Şer'iyeye Sicil Defterine Göre Urfa'da Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hayat*, s. 283.

f. Azil

Kanuni Anadolu Eyaleti Kanunnameleri m.15: “*Ve hîn-i teftişde eğer kuzâtdan ve eğer nâiblerden telbîs zâhir olursa, emîn arz eyleye. Tâ ki, kadîden ise azl olunub nâibden ise muhkem tedip olunub niyâbetten red oluna.*”¹⁴⁶²

Uygulamada sahtecilik yapan naiblere öncelikle azil yaptırımı, suçu işlemeye devam etmeleri halinde daha ağır ta‘zîr cezaları verilmektedir.

1595 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Kütahya’da meydana gelen olayda, Kütahya mahkemesinde bazen katiplik bazen naiblik görevinde bulunan Mustafa isimli şahıs, sahte hüküm yazarak halkı zor duruma düşürmesinden dolayı naiblik ve katiplikten azledilmektedir. Bir şekilde mahkemedeki görevine geri gelirse kürek cezası verileceği beyan edilmektedir.¹⁴⁶³

1617 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Kengırı’da naiblik ve katiplik yapan Bekir isimli şahsa, sahte emir, berat, sicil ve hüccet yazmasından dolayı niyabetten azil ve sürgün cezası verilmektedir.¹⁴⁶⁴

Osmanlı hukukunda sahte belge düzenleme suçunu alışkanlık haline getirenlere el kesme ve idam cezaları uygulanmaktadır. Suçu alışkanlık haline getirmeyenlere ise diğer ta‘zîr cezaları uygulanmaktadır. Sahte belge düzenleyen kişilere 1550 ile 1600 yılları arasında genellikle kürek cezalarının verildiğini görmekteyiz.

8. Savaştan Kaçma Suçu ve Ta‘zîr Cezaları

Savaştan kaçmanın günah olduğu hem ayetlerle¹⁴⁶⁵ hem de hadislerle sabittir. Hz. Peygamber helak edici yedi büyük günahın birinin savaştan kaçmak olduğunu

¹⁴⁶² Akgündüz, *Kanunnameler*, V, 42.

¹⁴⁶³ BOA.MD, d.no. 72, h.no. 558. akt. Şahin, *72 Numaralı Mühimme Defteri (H.1002-1003) (vr.271-473) İnceleme-Metin*, s. 122.

¹⁴⁶⁴ “Kengırı beğine ve kadısına hüküm ki:..Bekiroğlu Ahmed nam kimesne kendi halinde olmayıp daima telbis ü tezvîr emr ü berat yazıp kâh naib ve kâh katip olup müslümanların hakkında müzevver sicil ü hucce ve arz u mahzar yazmağla fukaraya hilaf-ı şer‘-i şerîf teaddi eylediği mukaddema arz olundukda; min-ba‘d “niyabet hizmetinde istihdâm olunmayıp ref’ oluna.” deyi hakkında defeatle evamir-i serîfe varid olup kibel-i şer‘den tenbih olundukta memnu olmayıp....geri kendi halinde olmayıp tezvîr ü telbis emr ü berat yazdığından mezbur Kıbrıs’a sürgün olup...1026/1617” BOA.MD, d.no. 82, h.no. 173. akt. BOADB, *82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618)*, s. 116.

söylemektedir.¹⁴⁶⁶ Ancak naslarda savaştan kaçmanın dünyevi yaptırımını zikredilmemektedir. Düşmanla savaşmak farz-ı kifayedir, toplumun bir kesimi tarafından yerine getirilmesi ile diğerlerinin sorumluluğu kalkmaktadır. Ancak bir kişinin bile o sorumluluğu yerine getirmemesi toplumun hepsinin günahkar olmasına sebep olur.¹⁴⁶⁷

Zikredilen ayet, hadis ve aşağıda gelecek olan kanun maddesi suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Fakihler savaştan kaçmanın haram olduğu konusunda ittifak etmekte beraber firarilere ne tür bir yaptırım uygulanacağından bahsetmemektedirler.¹⁴⁶⁸

Osmanlı döneminde düzenli ordu askeri olup savaştan kaçma ve sefer emri çıktığı halde birliklere katılmama gibi suçları işleyen askerlere çeşitli yaptırımlar uygulanmaktadır. Osmanlı hukukunda savaştan kaçma suçlarına siyaseten katl, uzuv kesme, dayak, hapis, sürgün ve para cezaları ve teşhir uygulanmaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

Kanunamelerde savaşa gitmeyen veya kaçan askerlerin bunu alışkanlık haline getirmeleri halinde asılarak idam edilecekleri beyan edilmektedir. Kanuni Umumi Kanunnamesi m.204: *"Ve dahi sefere varmayan yayanın yasağı, kuzât ma'rifeti ile teftiş olub, şol yaya ki, sefere geldikde hizmet etmeyip hizmeti tamam olmadın destûrsuz kaçub gitmiş ola veyahud giderken yoldan kaçmış ola, eğer defe'atla böyle etmiş olsa, **salb edeler**. Ve eğer âdeti olmayub daim etmiş olmasa, kadı ma'rifeti ile kimisinin burnun ve kimisinin kulağın kesip siyâset edeler, akçe almayalar, bu babda kimesne mâni' olmaya."*¹⁴⁶⁹

¹⁴⁶⁵ "Ey müminler! İnkâr edenlerle savaşta karşı karşıya gelince onlara arkanızı dönüp kaçmayın. Kim savaş için yer değiştirmek veya başka bir birliğe katılmak amacıyla olmaksızın savaş sırasında düşmana arkasını dönüp kaçarsa Allah'ın öfkesine uğramıl olur, onun varacağı yer cehennemdir, ne kötü bir son." Enfâl, 8/15-16.

¹⁴⁶⁶ Müslim, "İman", 38.

¹⁴⁶⁷ Merğînânî, I, 424; Halebî, I, 354.

¹⁴⁶⁸ İbn Âbidîn, III, 224; Kâsânî, V, 99; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, III, 275; İbn Kudâme, XIII, 8; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, II, 65; *Mv.f.*, "Fırar", XXXII, 76; a.eser. "Cihâd", XVI, 157.

¹⁴⁶⁹ Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 319.

Uygulamada da sefere gitmekten imtina edenlere idam cezası örnekleri mevcuttur. 1686 tarihli şikayet defterindeki bir kayıta, zeamet ve tımar sahiplerinden sefer emri çıktığı halde sefere gitmek istemeyenlerin gecikmeksizin öldürülmesi emredilmektedir.¹⁴⁷⁰ 1698 tarihli Kütahya mahkemesindeki bir kayıta, sefer emri çıktığı halde yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacılar, kul oğlanları ve dirlik sahiplerinden sefere gitmek istemeyenlerin kendilerine idam cezası, malları müsadere ve evlerinin mühürlenmesi emredilmektedir.¹⁴⁷¹

b. UzuV Kesme Cezası

Kanuni Umumi Kanunnamesi m.204: “*Ve dahi sefere varmayan yayanın yasağı, kuzât marifeti ile teftiş olub, şol yaya ki, sefere geldikde hizmet etmeyip hizmeti tamam olmadın destûrsuz kaçub gitmiş ola veyahud gider iken yoldan kaçmış ola...ve eğer âdeti olmayub daim etmiş olmasa, kadı ma’rifeti ile kimisinin burnunu ve kimisinin kulağını kesip siyâset edeler, akçe almayalar, bu babda kimesne mâni’ olmaya.*”¹⁴⁷²

İncelediğimiz sicillerde bu kanun maddesinin yürürlük örneğini göremedik. Burada dikkat çeken nokta kadı marifeti ile bu uzuv kesme cezanın uygulanması istenmektedir. İslam hukukunda böyle bir infaz şeklinin olmamasına rağmen Osmanlının bunu kanun maddesi olarak yasalaştırması muhtemelen caydırıcı olması amaçlanarak yapılmaktadır. En azından incelenen belgeleri değerlendirdiğimize bu

¹⁴⁷⁰ “*Semendire Sancağı'nda vaki kadılara ve Pojerafça kadısına hüküm ki, Hala Sikloş Kalesi üzerine düşman-ı din müstevli olduğu istima olmağla imdi livâ-i mezbure vaki zeamet ve tımar tasarruf edenlerin cümlesi kale-i mezbure imdadına memur olmalarıyla tayin olunan gedikli çavuş marifetiyle cümlesin evlerinden zeâmet ve tımarları kuralarından ihrac ve ber-vech-i tacil tavâif-i askere baş ve buğ olan Sivas Valisi Vezir Ahmed Paşa'nın yanında hazır ve mevcut ettirilip re'yi münasib gördüğü üzere hareket eylesin. Şöyle ki mezburlardan bir ferd gitmekten imtina ederler ise o makuleye asla amân vermeyip bilâ-tehir katl eylesin ki saire dahi mucib-i ibret ola...1097/1686.” BOA.AŞD. d.no. 10, h.no. 357. akt. Demir, 1686-1687 (H.1097-1098) Tarihli Atik Şikayet Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, s. 301. Diğer örnek için bk. a.eser. s. 337.*

¹⁴⁷¹ “*...sefer-i hümayuna memur olan yeniçeri ve cebeci ve topcı ve top arabacılar ve kul oğlanları ve mumaddema dirlik iddiasında olup sonradan inkar edenlerden evlerinden ve yerlerinden ihrac ettirtip tarafımızdan kudretü'l-emasil ve'l-akran mübaşir tayin ve irsal olunmuşdur vusulünde gerekdir ki hatt-ı hümayun mucibince sefer-i hümayuna memur olup gitmeyenleri teftiş ve tefahhus ve ele getirip kendileri katl malları mîrî için girift ber mucib-i hatt-ı hümayun etmedikleri ecilden dahi evleri mühürlenip... 109/1698” KÜŞS, d.no. 1, h.no. 528. akt. Güngör, 1 Numaralı Kütahya Şer'iyeye Sicili (II. Bölüm)Transkripsiyonu ve Kritiği, s.263.*

¹⁴⁷² Akgündüz, Kanunnameler, IV, 319.

şekilde bir mahkeme kararının olmaması bu uygulamanın yürürlüğe girmediği sadece caydırıcı bir hüküm olarak kanunda yerini aldığı söyleyebiliriz.

c. Dayak Cezası

Fetva mecmualarında savaştan kaçan askerlere şiddetli ta'zîr uygulanacağı ifade edilmektedir. "*Harbî kefare bilâd-i İslamiyeden bazı beldeye müstevlî olmakla padişah-i İslam hullidet hilâfetuhu ilâ yevmi'l-kıyâm hazretleri taraf-ı şeriflerinden kefare-i mezbure ile mukâtele ve mukabeleye memur olan taifeden bazı itaat ve imtisâl etmeyip bilâ-özü-i şer'î gitmeseler ol kimesnelere ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd olunurlar...*"¹⁴⁷³

d. Hapis Cezası

1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Ali isimli yeniçeriye, seferden kaçması, seferden kaçanlara yataklık yapmasından dolayı hapis cezası verilmektedir.¹⁴⁷⁴

1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, seferden firar eden görevlilere hapis cezası uygulanmaktadır.¹⁴⁷⁵

1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Çirmen kadısına gönderilen hükümde, evlerinde oturarak sefere gitmeyen akıncılara kürek cezası icra edilmektedir.¹⁴⁷⁶ 1578 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, para cezası ödeyerek

¹⁴⁷³ Fetâvâ-yı Feyziye, s. 116.

¹⁴⁷⁴ "Karahisar-ı Sahib kazasına tabi Erikci nam karyeden Maden b. Ali nam yeniçerinin memur olduğu sefere gelmeyip fuzuli serdarlık mutalibi iddiasında olduğundan gayri seferden firar eden yeniçerilere sahib çıkıp serdar İdris Çavuş'un odasında cemiyet ve itaat-i şer' etmeyip taraf-ı şer'den adam gelirse katl ederiz deyi bais-i fesad olduğu sabit ve hüccet olmağla salahu zahir olunca mezburun sicinde kilid olunmak babında...1102/1691." BOA.MD, d.no. 101, h.no. 14. akt. Karacan, s. 131.

¹⁴⁷⁵ BOA.MD, d.no. 100, h.no. 502. akt. Şakar, s. 242; a.eser. s. 207.

¹⁴⁷⁶ "Çirmen kadısına hüküm ki: Çirmen Sancağı Beği olup Akıncı Beği olan Süleyman dâme izzühü âdem gönderip; "bu defa vaki olan sefer-i hümayuna akıncıları çıkmayıp evlerinde kaldığın" bildirmeğin buyurdum ki: Hükm-i şerifim vusul buldukda, tehir eylemeyip kaza-i mezburede vaki olup yazılı olan akıncıları sefer-i hümayuna ihrac eylesin muhalefet edenleri sicillat edip suret-i sicilleriyle gönderesin ki küreğe konula...972/1565." BOA.MD, d.no. 6, h.no. 1223. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 223; Diğer örnekler bk. BOA.MD, d.no. 72, h.no. 631. akt. Şahin, 72 Numaralı Mühimme Defteri (H.1002-1003) (vr.271-473) İnceleme-Metin, s. 182; BOA.MD, d.no. 39, h.no. 58. akt. Akçelik, s. 115. BOA.MD, d.no. 3, h.no. 784. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 350.

sefere gitmeme cezasından kurtulacaklarını söyleyen eşkinici taifesine kürek cezası verilmektedir.¹⁴⁷⁷

1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Sofya kadısına gönderilen hükümde, izinsiz seferden kaçanlara kalebentlik cezası verilmiştir.¹⁴⁷⁸

e. Sürgün Cezası

1850 tarihli nefy defteri'ndeki bir hükümde, kur'aya riayet etmemek ve asker kaçaklarını saklamaktan dolayı memuriyetten azl ve sürgün cezası verilmektedir.¹⁴⁷⁹

f. Para Cezası

1570 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, sefer emri çıktığı halde sefere gitmeyenlere, biner akçe para cezası ayrıca kürek cezası da verilmektedir.¹⁴⁸⁰ 1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, sefer emri geldiği halde sefere gitmeyen

¹⁴⁷⁷ "Vize Yörükleri subaşına hüküm ki: Hala Südde-i Saadetime âdemin gönderip "**Eşkinici taifesi ferman olunan hizmete varmayıp kanun üzere cerime verir halas oluruz** deyi taallül eyleyip ol sebep ile hizmete az kimesne gelip hizmet avk olur" deyi bildirmişsin. İmdi nöbeti olup hizmete varmayanlar cerime ile halas olmayıp siyaset olunmaları mukarrerdir buyurdum ki **cerime verip halas oluruz deyi taallül eyleyen varsa ele getirilip küreğe konmak mukarrerdir...986/1578.**" BOA.MD, d.no. 32, h.no. 605. akt. İzgi, Şuayip, 986 (1578) tarihli 32 Numaralı Mühimme Defteri, s. 144.

¹⁴⁷⁸ "Sofya kadısına hüküm ki: Bu sene sefer-i hümayunuma memur olan Ekrâd ve Türkmen ve esnaf-ı askerden sair ehl-i fesad livâ-ı hazret-i Resûlullah'ı bırakıp **fırar etmeleriyle, o makule bilâ-izn fırar edenler her kim olur ise olsun ahz edip muhkem kalebent eylesin...1102/1691.**" BOA.MD, d.no. 101, h.no. 318. akt. Karacan, s. 274; Diğer örnek için bk. BOA.MD, d.no. 100, h.no. 131. akt. Şakar, s. 73,

¹⁴⁷⁹ "Güzelhisar-ı Aydın kazası naibine hüküm ki: Saruhân sancağına tabi Timurcu kazası dahilinde sakin Atavseli aşireti Beği **Battal Beğ'in kur'a ve fırası neferâtını ketm ve ihfa etmekte olduğu...bu misilli uygunsuzluğa cesaret edenlerin töhmet ve kabahatlerinin derecesine göre altı aydan üç seneye kadar nefy ile tedibleri mukarrer bulunduğundan** ve merkumun sabıkası olduğu dahi gösterilmiş idiğinden **memuriyetinden çıkarılarak bir sene müddet Güzelhisar'a nefy ve icla kılınması babında...1268/1850.**" Akıllı (Acar), s. 263; Diğer örnekler için bk. a.eser. s. 170; Baytimur, s. 57.

¹⁴⁸⁰ "Zagra-i Atık kadısına hüküm ki: Selanik Yörüklerinin Çeribaşısı olan Sadık gelüp "**Zikrolunan yörüklerin bir nevbetlülere kırk altı nefer kimesne olup haliya vaki olan Kıbrıs Seferi'ne ancak on iki neferi varıp mülâkî olup otuz dört neferi emre inkıyad etmeyip varmamışlardır...emr-i şerîfim üzere sefere varmayıp muhalefet eyleyenleri ele getirip biner akçe cerime alduktan sonra kayd ü bent ile yarar âdemlere koşup Südde-i Saadetime gönderesin ki küreğe konula...978/1570.**" BOA.MD, d.no. 12, h.no. 64. akt. BOAD, 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s. 100.

müsellemlere sadece para cezası değil aynı zamanda kürek cezası uygulanmaktadır.¹⁴⁸¹

g. Teşhir

Kanunnamelerde sefere katılmakta üşengeç davranıp geç gidenlerin sakalları kesilerek teşhir edilecekleri beyan edilmektedir. Kanuni Umumi Kanunnamesi m.205: “*Ve dahi sefere geç varan ve kulluğa geç varan yayanın sakalın keseler.*”¹⁴⁸²

Uygulamada da orduya katılmama konusunda inat edenlere teşhir yaptırımı icra edilmektedir. 1566 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, akıncı birliğine katılmamak üzere inat eden kişiler teşhir edilmektedir.¹⁴⁸³

Osmanlı hukukunda savaştan kaçma suçlarına farklı ta‘zîr cezaları öngörülmektedir. Bu suçu işlemeyi alışkanlık haline getirenlere idam cezası uygulanmaktadır. Alışkanlık haline getirmeyenlere diğer ta‘zîr cezaları uygulanmaktadır. 1550-1600 tarihleri arasında kürek cezalarının yoğunlaştığını 1600'lü yıllardan sonra sefere gitmeyenlere diğer ta‘zîr cezaları uygulandığını görmekteyiz.

E. AİLE HAYATIYLA İLGİLİ SUÇLAR VE TA‘ZİR CEZALARI

Tarafların meşru nikah yapmaması, eşlerin karşılıklı hak ve sorumlulukların yerine getirmemesi, eşlerin birbirlerine kötü davranması gibi konular aile hayatıyla ilgili suçların kapsamına girmektedir.

1. Evlenilmesi Yasak Olan Kadınlarla Evlenme Suçu ve Ta‘zîr Cezaları

İddeti bitmeyen bir kadınla evlenmek ayetle¹⁴⁸⁴ yasaklanmaktadır. Hanefiler iddet dönemi içinde gerçekleşen nikahı fasid nikah olarak değerlendirirler. Taraflar

¹⁴⁸¹ “Çirmen beğine hüküm ki: Livâ-i mezbur müsellemlerinin bazısı fevt olup yerleri sipahi ve sipahizade ve sair reaya eline düşmekle...bu defa vaki olan sefer-i hümayunuma gelmeyen müsellemler cerime ile halas olmayıp küreğe konulmak mukarrerdir...977/1569.” BOA.MD,d.no. 9, h.no. 54. akt. Paşazade, s. 24.

¹⁴⁸² Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 319.

¹⁴⁸³ “Rumeli kadularına hüküm ki: akıncı ihracı için varan âdemlerine gereği gibi muavenet etmeyip inad edenleri kadimden olagelen adet ü kanun üzere teşhir ve hakaret edesin... 973/1566” BOA.MD, d.no. 5, h.no. 1305. akt. Kılınç, s. 319.

¹⁴⁸⁴ “Farz olan bekleme müddeti dolmadan (iddet beklemekte olan kadınlarla) nikah yapmaya kalkışmayın” Bakara, 2/235.

arasında zıfaf gerçekleşmişse akid şüphesinin olmasından dolayı taraflara uygulanacak olan had cezası düşmektedir.¹⁴⁸⁵ Kur'an-ı Kerim'de sütanne ve sütkızkardeşle evlenmenin yasak olduğu bildirilmektedir.¹⁴⁸⁶ Aynı şekilde Hz. Peygamber de hadislerinde emzirme sebebiyle evlenme yasağının oluşacağını bildirmektedir.¹⁴⁸⁷

Zikredilen ayetler ve aşağıda zikredilecek olan kanun maddesi suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Osmanlı hukukunda evlenilmesi yasak olan kadınlarla nikah kıyma suçunu işleyenlere dayak, hapis ve para cezaları uygulanmaktadır.

a. Dayak Cezası

Fetva mecmualarında bu suçu işleyen kişiye dayak cezasının uygulanacağı ifade edilmektedir. "*Zeyd'i müteveffâ'nın zevcesi Hind, iddeti munkatîe olmadan nefsinin Amr'a tezvîc ettikde Amr bilirken Hind'i vat' eylese Amr'a ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd.*"¹⁴⁸⁸

Uygulama da fetvanın yürürlüğünü görmekteyiz. 1519 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, ölüm iddeti olan dört ay on gün süre bitmeden nikahlanan kadın ve adama ta'zîr cezası verilmektedir.¹⁴⁸⁹

¹⁴⁸⁵ Apaydın, H. Yunus, "Fesad", *DİA*, XII, 419; *Mv.f.*, "Muharremâtü'n-nikah", XXXVI, 220.

¹⁴⁸⁶ Nisa, 4/23.

¹⁴⁸⁷ "Nesep sebebiyle haram olanlar emzirme sebebiyle de haram olur." Buhârî, "Şahadet", 7; Müslim, "Radâ", 9.

¹⁴⁸⁸ *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, I, 110. Diğer fetva örneği için bk. *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s.101.

¹⁴⁸⁹ "Hızır nam kimesne canibinden Servi nam Hatun (...) nikah ettirdikten sonra haliya Taşköprü'de naibü'ş-şer' olan **Ali Fakih mezkur Hızır'ı ve avreti aranızda nikah yokdur diye muhkem ta'zîr etmiş** imdi gerektir ki tefahhus edip kazıyyeyi onat vechile teftiş edip vakia mezkur mezbureye şer' ile nikah ettirdiği şer'le sübut bulup mevâni'i şer'iyeden ve örfiyeden nikahında nesne yoksa sıhhat-i nikaha hüküm edip eline hüccet-i şer'iyeye veresin ve illâ mufassal yazıp arz edesin...Ali Fakih cevap verip ol senin, menkuhumdur diye (...) ettiğin avretin sabika zevci olan Çalış nam kimesne... fevt olup...nikah ettirmişsin bu takdirce **nikah iddet içinde olmuş ola cem' olman diye tenbih ettiğimden sonra itaat etmeyip cem' olduğunuz sebebden ta'zîr ettim dedikte...mabeyni hesab olunup dört ay olmuş bulunup iddetten on gün evvel nikah olunduğu tamam-ı zahir ve malum olup zikr olan nikahın adem-i sıhhati azher mine'ş-şems münkeşif olacak Ali Fakih'in ta'zîri sahîh bulunup...925/1519.**" İKS,Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s.178.

Fetva mecmualarında sût kardeşiyle nikah yapan kişiye ta'zîr-i şedîd uygulanacağı ifade edilmektedir. "*Zeyd radâen kız karındaşı Hind'i kendine haram idiğini bilirken tezevvüc ve duhûl* eylese bade't-tefrîk Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: *Ta'zîr-i şedîd.*"¹⁴⁹⁰

Üç talakla boşadığı karısını şer'î şartları yerine getirmeden tekrar nikahlayan kocanın haram işlediği ayetle sabittir.¹⁴⁹¹ Osmanlı dönemi fetva mecmualarında bu yasağa uymayanlara şiddetli ta'zîr cezasının uygulanacağı ifade edilmektedir. "*Zeyd zevcesi Hind'i üç talak ile tatlık ettikten sonra Hind'e hüлле ettirmeden Hind'e tezevvüz ve vat' eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd.*"¹⁴⁹²

Erkeğin gayrimüslim olması evlenme engellerinden birisidir. Fetva mecmualarında kızını gayrimüslimle nikahlayan babaya ta'zîr cezasının uygulanacağı ifade edilmektedir. "*Zeyd-i müslim zevcesi Hind-i nasraniyyeden olan kızı Zeyneb'i Amr-ı zimmiyeye tezvîc eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr olunup Zeyneb Amr'dan tefrik olunur.*"¹⁴⁹³

b. Hapis Cezası

1579 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Temaşvar'da meydana gelen olayda, Gazi, Mustafa ve Seydi isimli şahıslara, Gazi'nin fasid nikah yapması kardeşi ve babasına da fasit nikahın gerçekleşmesine yardım ettikleri için hapis cezası verilmektedir.¹⁴⁹⁴

¹⁴⁹⁰ *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s.107.

¹⁴⁹¹ "Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helal olmaz. Eğer bu kişi de onu boşarsa (her iki taraf da) Allah'ın sınırlarını muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde yeniden evlenmelerinde beis yoktur." Bakara, 2/230.

¹⁴⁹² *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, I, 109; Şeyhülislâm Minkarizâde Yahya Efendi fetva mecmuasında üç talakla boşadığı hanımıyla hüлле ve yeni nikah yapmadan cebren cinsel ilişkiye giren kocaya had uygulanacağını söylemektedir. "*Zeyd talâk-ı selâse ile tatlık eylediği Hind'i iddeti munkadiye olup tahlîl ve tecdîd-i nikah etmeden cebren vat eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Had olur.*" *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s.86.

¹⁴⁹³ *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s.102

¹⁴⁹⁴ "Tımişvar ve Lipova Kadılarına hüküm ki: Saray-ı Amirem kethudası olan Osman gelip hemşiresi olan Saliha nam kızın velâyeti kendiyeye müttahid iken müşarun-ileyhin **izn ü icazeti olmadan Seydi nam sipahinin oğullarından Gazi nam kimesne hîle ve hud'a eyleyip validesi bana nikah ile vermişdir deyi evine alıp** kendini hususun teftişi için sabıka gönderilen hüküm-i şerîfim mucibince Sudak beği ile siz ki kadılsız teftiş eyleyip **filvaki nikahı fasid olduğu verilen fetvâ-i şerîfe muktezasınca sabit olmağın şer'le tefrik olunup** mezkure hemşiresi

c. Para Cezası

Kanunnamelerde iddeti bitmeyen kadınla nikah yapana ve nikahı kıyana para cezası öngörülmektedir. Yavuz Sultan Selim Umumi Kanunnamesi m.40: “*Ve dahi iddeti tamam olmadın nikâh eylese, hakkından gelip ağaç başına bir akçe altına ve nikâh edenin bilib etti ise ana dahi böyle edeler...*”¹⁴⁹⁵

2. Eşlerin Sorumluluklarını Yerine Getirmeme Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Kadının kocası üzerinde üzerinde mehir, nafaka, barınak vb. hakları olduğu gibi kocanın da karısı üzerinde kendisine itaat etmesi, istemediği kişileri eve almaması, izinsiz evden çıkmaması ve evlilik gereklerini yerine getirmesi gibi birtakım hakları vardır.¹⁴⁹⁶

Eşlerin birbirlerine olan haklarından bahseden hadisler¹⁴⁹⁷ suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Osmanlı uygulamasında sorumluluklarını yerine getirmeyen eşlere hapis ve tenbih yaptırımları icra edilmektedir.

1583 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, Ahtolum isimli kadın, kocasına eziyet ettiği ve itaat etmediği için kocasının isteği üzerine tedip edilmektedir.¹⁴⁹⁸

badehu defter kethudası olan Ahmed Kethuda ona emanet konup ve mezbur Gâzi ve karındaşı Mustafa ve babası Seydi habs olunduğun...986/1578.” BOA.MD, d.no. 34, h.no. 56. akt. Eren, 34 Numaralı ve (H. 986/1578) Tarihli Mühimme Defteri (1-164), s. 34.

¹⁴⁹⁵ Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 93.

¹⁴⁹⁶ *Mv.f*, “Zevc”, XXIV, 56-59.

¹⁴⁹⁷ Buhârî, “Nikah”, 80, Müslim, “Radâ”, 18.

¹⁴⁹⁸ “*Tatar taifesinden Ahtolum bt. İkbâlât nam avrat mahfil-i kazada zevci Hasan b. Hacı muvacehesinde takrir-i kelam edip, mezkur Hasan bana muhkem let vurup ve talak verdi lüzumun talep ederim dedikte, gibbe’s-sual inkar ile mukubele edip muddeye-i mezbure beyyineden âcize olup mezkur Hasan’a yemin teklif olunup darp etmediğine ve talak vermediğine yemin billâh ettikten sonra Hamza b. Mehmed ve Ali b. Allahverdi nam kimesneler kabahat avratındır daima cefa üzeredir emrine mu’î’a değildir tedibi lazımdır deyi şahadet eylediklerinde mezkure Ahtolum zevci Hasan talebiyle tedip olunduğu...991/1583.” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil*, s. 206.*

a. Hapis Cezası

Fetva mecmualarında hanımının mehrini imkanı olduğu halde vermeyen kocanın hapsedileceği ifade edilmektedir. “*Zeyd Hind’i şu kadar akçe mehr-i müeccel tesmiyesiyle tezevvüc ve duhul ettikten sonra Zeyd Hind’i tatlik edip badehu Hind mehr-i müsemâyı Zeyd’den talep ettikde Zeyd mûsir iken edâdan imtinâ eylese Hind Zeyd’i hakime hapsedtirmeye kadir olur mu? Cevap: Olur.*”¹⁴⁹⁹

b. Tenbih Cezası

1676 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, kocasıyla ezvac muamelesinden imtina eden kadın uyarılmaktadır.¹⁵⁰⁰ 1766 tarihli Galata mahkemesindeki bir kayıta, hanımına nafaka vermeyen ve döven koca tenbih edilmektedir.¹⁵⁰¹

3. Eşlerin Birbirine Kötü Davranma Suçu ve Ta‘zîr Cezaları

Eşler arasında meydana gelen darp fiilleri ta‘zîr yaptırımları gerektirmektedir. Osmanlı hukukunda aile içi darp suçlarına dayak, hapis ve sürgün cezaları uygulanmaktadır.

¹⁴⁹⁹ Fetâvâ-yı Ali Efendi, I, 278.

¹⁵⁰⁰ “Pazarıcı Ali b. Ebubekir meclis-i şer‘i şerîfde...Ayşe zevce-i menkuhem olmuşken hala mezbure Ayşe benim ile ezvâc muamelesinden imtinâ’ etmemek üzere tenbih olunmak matlubumdur dedikte.....sırrın ve alenen ta’dîl ve tezkîyye olunduklarından sonra şahadetleri makbule olmağın mucibince müdde’î-i mezbur Ali ile ezvâc muamelesinden imtinâ’ etmemek üzere mezbure Ayşe’ye tenbih olunup ...1087/1676.” İKS, İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 291; Diğer örnekler için bk. GAŞS, d.no. 494, h.no. 22b/6. akt. Arslan, Taybe, 494 Numaralı Galata Şerîye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, s. 264; BEŞS, d.no. 196, h.no. 57. Çetin, Sadık, 196 Numaralı Besni Şerîye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, s.117; BOŞS, d.no. 337, h.no. 121, Tepeli, Hikmet, 337 Numaralı Bozkır Şerîye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, s.245.

¹⁵⁰¹ “Galata’da Mumhane kapısı hâricinde mütemekkin olup şahsı şer‘an muarrefe olan Kofuta bt. Banha nam nasrâniye meclis-i şer‘de Girokalo veled-i Masko nam zimmî muvacehesinde merkum Girokalo zevcem olup beni görüp gözetmediğinden mâada bi gayr-i hak beni darp eder diye teşekkî eylediğinde ol dahi bade’l-yevm infâk ve iksâyâ ve bi gayr-i hak darp etmeğe taahhüd eyleyip...1180/1766.” İŞSA, Galata Mahkemesi, d.no. 385, v.48b. akt. Tekin, s.107.

a. Dayak Cezası

1520 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, eşini dövdüğünü itiraf eden kocaya ta'zîr cezası verilmektedir.¹⁵⁰² 1720 tarihli Gaziantep mahkemesindeki bir örnekte de yine karısını dövdüğünü itiraf eden kocaya ta'zîr cezası uygulanmıştır.¹⁵⁰³

Mahkeme kayıtlarında kocalarını döven kadınlara da ta'zîr cezalarının uygulandığını görmekteyiz. 1766 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, kocasına kötü sözler söyleyen ve ona itaat etmeyen kadına ta'zîr cezası verilmektedir.¹⁵⁰⁴ 1670 tarihli Konya mahkemesindeki bir kayıta, kocasını sürekli döven ve sakalını yolan Nesli isimli kadın mahkemeye çıkarılarak şahitlerin de ifadelerinden sonra durum tespit edilerek olay mahkeme defterine kayıt edilmektedir. Defterde karar yazılmamakla beraber kadına ta'zîr cezası verilmiş olabilir.¹⁵⁰⁵

b. Hapis Cezası

Uygulamadaki 1791 tarihli kalebent defterindeki bir kayıta, Belcikoğlu Ahmet isimli şahsa, nişanlısı olan kızı çarşıda tutması, saçını kesmesi ve daha sonra

¹⁵⁰² "Karye-i Davudlu'dan Mahmud b. İvaz **avreti Rabia (...) bî-günah yere döğüp let ettiğine meclis-i şer'de itiraf edip ta'zîr olundu.** 925/1520." İKS, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 167.

¹⁵⁰³ "Ayıntab'da Şehreküstü Mahallesi'nde Fatma bt. el-Hac Süleyman nam hatun zevci İbrahim b. Mustafa nam kimesne mahzarında üzerine dava...kendi halimde **menzîlimde darp etmekle sual olunup...mezbur İbrahim cevabında fi'l-vaki vakt-i mezkurda zevcesi mezbure Fatma'yı bi-gayr-ı veh darp eylediğini** ikrar ve itiraf etmeğin mucibiyle mezbur İbrahim'in **ta'zîrine hüküm olunup...1132/1720.**" GŞS, d.no. 71, h.no. 69/1. akt. Külek, 71 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu (1-101 Sayfalar-H.1132/1720), s.151.

¹⁵⁰⁴ "Üsküdar'da Şücağ Bağı mahallesinde sakin kıptî Hasan b. Mahmud mahfel-i babda halen zevce-i medhûlun bihası zat-ı muarrefe Saliha bt. Hüseyin nam kıptiyye mahzarında **zevcem mezbure Saliha elfaz-ı kabîha ile daima bana şetm ve iznim olmayan mahallere gidip itaat etmemekle** mucibini talep ederim diye dava ettikde gibbe's-sual mezbure Saliha cevabında zevci müdde'î mezbur Hasan'ın minvâl-i meşruh üzere müddeasını ikrar etmeğin mucibince **mezbure Saliha'ya zabuta marifetiyle ta'zîr lazım geldiği...1178/1766.**" İŞSA, Galata Mahkemesi, d.no. 385, v. 49b. akt. Tekin, s.106.

¹⁵⁰⁵ "Konya'da Mehmed b. Sefer meclis-i şer'-de zevcesi Nesli bt. Nuh nam hatun mahzarında dava ve takrir-i kelam edip **zevcem merkume Nesli beni mukeddema ve hala darp edip sakalımı yoldu** diye bir miktar sakal ibraz edip sual olunsun didikde gibbe's-sual ve akîbe'l-inkar ve bade'l-istişhad udûl-i müsliminden (beş isim) nam kimesneler li-ecli's-şahade meclis-i şer'a hazırun olup eserü'l-istişhad fi'l-vaki **merkume Nesli zevci mezkur Mehmed'i her bâr darp eder biz gördük diye alâ tarîki's-şahâde haber vermeğin...1081/1670.**" KOŞS, d.no. 14, h.no. 159/2. akt. Küçük, Fatih, 14 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (1080-1081/1669-1670) (Değerlendirme ve Transkripsiyon), s.248.

nişanlısının ırzına tasaddi (saldırma) ihtimali olmasından dolayı kalebentlik cezası verilmektedir.¹⁵⁰⁶

c. Sürgün Cezası

1850 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, Celal isimli şahsa, hanımını dövmesi ve kötü davranmasından dolayı hanımını boşamayı da reddetmesinden Bolu'ya sürgün edilmesine ve hanımına da nafaka vermesine karar verilmektedir.¹⁵⁰⁷

4. Kocanın Hanımına Zahri Cima (anal ilişki) Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Kocanın kendi eşine livata yapması (anal ilişki) çeşitli ta'zîr cezalarını gerektirir. Hatta bu suçu alışkanlık haline getiren kocaya siyaseten katl cezası da verilebilir.¹⁵⁰⁸ Osmanlı hukukunda bu suçta dayak ve hapis cezaları öngörülmektedir.

a. Dayak Cezası

İncelediğimiz mahkeme kayıtlarında örneğini göremediğimiz ancak fetva mecmualarında, hanımına livata yapan kocaya ta'zîr-i şedîd ve hapis cezaları uygulanacağı ifade edilmektedir. “Zeyd zevcesi Hind’e livata eylese Zeyd’e ne lazım olur? Cevap: Ta’zîr-i şedîd ve habs.”¹⁵⁰⁹

¹⁵⁰⁶ “Kütahya Kalesi dizdarına hüküm ki: Yenişehir-i Bursa Kazası’ndan varid olan ilamın hülasa-i mefhumunda kaza-i mezbur sakinlerinden **Belcikoğlu Ahmed nam kimesne el-Hac Ahmed Ağa** demekle maruf kimesnenin kerîmesine nişan edip bazı mevâfi zımında akd olunup merkum Ahmed kendi halinde olmadığından mezbureyi sâkda ahz ve bir miktar saçını kat’ ve firar ve eyalet-i mezbure dahilinde geşt-ü güzâr ve gelip hetk-i ırz dâîyesinde olacağı ilam-ı... **Belcikoğlu Ahmed bulunduğu mahalde ahz ve li-ecli’t-tedip Kütahya Kalesine kalebent olunmak fermanım olmağın...1205/1791.**” Baytımur, s.188.

¹⁵⁰⁷ “Bolu naibine hüküm ki: **Celal Beğın hanımı hakkında vukua gelen cevr u ezâsı istihbar kılınmış olduğundan...mîr-i muma-ileyhin bu vechle vaki olan zulm ve teaddisi ve darp ve tekdîri şer’an caiz olmadığından livâ-yı mezbur meclîsinde bi’l-cümle ulema ve a’zâ-yı meclîs hazır oldukları halde mîr-i muma-ileyh celb ile zevcesinin tatlıki hususu kelimât-ı mükni’a ile teklif olunmuş ise de adem-i kabul ile kavlinde inad ve isrâr üzere olduğu inha ve iş’âr kılınmış olup mîr-i muma-ileyhin malından zevce-i mîr-i mumaileyhâya münasib miktar nafaka tayin olunduktan sonra muma-ileyhin li-ecli’t-tedip Bolu’ya nefy u iclası...1266/1850.**” Akıllı (Acar), s. 151.

¹⁵⁰⁸ İbn Âbidîn, VI, 108; Udeh, II, 312; Behnesî, *el-Cerâim fi fikhi’l-İslâmî*, s. 104; Âmir, s. 305-306; Mv.f, “Ta’zîr”, XII, 263-264; Başoğlu, “Ta’zîr”, 201; Bilmen, III, 208.

¹⁵⁰⁹ *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, I, 110.

b. Hapis Cezası

Başka bir fetva mecmuasında hanımına cebren livata yapanın şiddetli şekilde cezalandırılacağı ifade edilmektedir. "*Zeyd zevcesi Hind'e cebren livata eylese Zeyd boş olur mu? Cevap: Olmaz lakin ta'zîr-i şedîd ile ta'zîr olunup zindanda habs olunur.*"¹⁵¹⁰

F. DİĞER TAZİR SUÇLARI ve CEZALARI

Osmanlı hukukunda yukarıda zikrettiğimiz ta'zîr suçları tasnifinin dışında kalan diğer ta'zîr suçlarına da çeşitli yaptırımlar uygulanmaktadır.

1. Mabetlerin Tahribi ve İbadeti Engelleme Suçları ve Tazir Cezaları

Mescitlerin tahrip edilmesi ve ibadetin engellenmesi için çaba sarfedenlerin günah işledikleri ayetle bildirilmektedir.¹⁵¹¹ Zikredilen ayet suçun kanuni, filin icrası maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Osmanlı hukukunda bu tür suçları işleyenlere dayak, hapis ve sürgün cezaları, müsadere ve azil uygulanmaktadır.

a. Dayak Cezası

Osmanlı hukukunda ibadet eden müslümanları rahatsız edenler öncelikle uyarılmaktadırlar.¹⁵¹² Aynı suçu işlemeye devam etmeleri halinde başka ceza yaptırımları devreye girmektedir.

¹⁵¹⁰ *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 93.

¹⁵¹¹ "*Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan ve onların harap olması için çalışandan daha zalim kim olabilir. Bunlar için dünyada rezillik, ahirette de büyük azap vardır.*" Bakara, 2/114.

¹⁵¹² "...İstinye nam karyenin müslimin ahalisi ve sefâ'in ashâbı sütte-i saadetime arz-ı hâl edip Galata kazası muzâfâtundan İstinye nahiyesinde Tarabya nam karyede bir tarafı makâbir-i müslimin ve bir tarafı leb-i derya ve iki canibi tarîk-i âmm ve mevzi'inde Meryemzade Abdülbâkî Çelebi nam sahibü'l-hayrullâh bir mescid-i şerîf bina edip ahd-i karîbe değin cemaat-i müslimin derununda rahat ile eda-yı salat ederler iken yine karye-i mezburede dört beş sene mukaddem ihdas olunan Ram keferesi âyin-i batılların icra vakdinde çan çalmalarıyla cemaat-i müslimin mescid-i mezbur derununda vakt-i salatta bî-huzur olundukların bildirip fimâ-ba'd çan çalınmayıp ilan-ı küfr olunmamak mesfurlara tenbih-i ekîd olunup kadime mugayir hareket-i şeni' men' ve def' olunmak...fimâ-bad kadime mugayir çan çalınmayıp ol vechle ilan-ı küfr etmemek üzere mesfurlara muhkem tenbih ve tekîd eyleyip kadime mugayir hareket-i şeni'leri men ü def' eyliyesiz...1138/1726." GAŞS, d.no. 259, h.no. 66b/1. akt. Akyıldırım, s. 510.

Fetva mecmualarında camiye girmeyi engelleyen ve orayı kirleten kişiye şiddetli ta'zîr ve hapis cezası uygulanacağı ifade edilmektedir. *"Bir karyede sakin Zeyd-i şakî, karye-i mezburede vakı' mescidin içine saman doldurup kapısını kilitleyip ahali-yi mezbureyi mescidde namaz kılmaktan men edip bu vechile mescidi ta'til eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Mescid tefrîğ ettirilip ta'zîr-i şedîd ve salâhî zahir olunca (ya kadar) hapis."*¹⁵¹³

Başka bir fetvada, mescide sadece saman dolduran kişiye ta'zîr cezasının verileceği ifade edilmektedir.¹⁵¹⁴

Diğer bir fetvada, caminin duvarına bevleden zimmîye şiddetli ta'zîr cezası uygulanacağı ifade edilmektedir.¹⁵¹⁵

Uygulamadaki 1579 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, caminin minberini ve minaresine tebevül ederek kirleten gayrimüslimlerin yakalanması emredilmektedir. Muhtemelen bu kişilere fetvalarda ifade edilen ta'zîr cezaları uygulanmaktadır.¹⁵¹⁶

1577 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta ise cami ve mezar taşlarını sökerek kendi binasında kullanan kişinin durumunun araştırılarak mahkeme çıkarılması ve hakkı olanların haklarının verilmesi emredilmektedir.¹⁵¹⁷

¹⁵¹³ *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, I, 106 akt. Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 458.

¹⁵¹⁴ *"Zeyd bir mescidin içine saman doldursa Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Saman ihrac ettirilip ta'zîr olunur."* *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 97.

¹⁵¹⁵ *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, I, 113.

¹⁵¹⁶ *"Gerniş ve (?) Kadularına hüküm ki; Sabıka Selanik kadısı olup Mora'da müfettiş olan Mevlana Abdurrauf mektup gönderip Gerniş kadısı ve cemaat-ı müslimin gelip nefis-i kasaba keferesinin bir gece cami-i şerîfi açıp hâşâ minber ve minareye tebevül (?) edip badeha Mushaf-ı şerîfin evrâkın el-ıyâzen billâhi teâlâ necaset üzere bırakıp ve müslümanlar makberesi üzerine tebevül edip ol denlü ihanet ederler...emr-i şerîfim ne vechile olursa mucibi ile amel oluna ol babda dikkat ü ihtimam üzere olup melâhide-i mezbureler ele getirmekte sa'y ü ikdâmın... 986/1579."* BOA.MD, d.no. 34, h.no. 667. akt. Nacak, s. 193.

¹⁵¹⁷ *"Kudüs-i şerîf kadısına hüküm ki:..erbab-ı timardan Hasan nam sipahi...mescidlerin ve mekabir-i müsliminin taşların çıkartıp kendi binasına sarf edip zulümden hali değildir deyi... mezburdan hak talep edenlerin davaları şer'le teftiş edip bade's-subût ashabına hüküm edip aliveresin...984/1577."* BOA.MDZYL, d.no. 3, h.no. 218. akt. Torun, s. 186.

b. Hapis Cezası

Fetva mecmualarında, mîrî arazi üzerindeki kilisenin yangından dolayı yok olması ve yerine yapılan mescidin içinde namaz kılındıktan sonra gayrimüslimler tarafından yıkılması halinde, faillere şiddetli ta'zîr ve uzun süreli hapis cezaları verileceği ifade edilmektedir.¹⁵¹⁸

Osmanlı uygulamasında ayinlerine mugayir hareket eden gayrimüslimlere de yaptırım uygulanmaktadır. 1828 tarihli nefy defterindeki bir kayıtta, Papa Estoyintos isimli rahibe, ayinlere ve rahiplik mesleğine uygun olmayan hareketler yapmasından dolayı kalebentlik cezası verilmektedir.¹⁵¹⁹

c. Sürgün Cezası

1828 tarihli nefy defterindeki bir kayıtta, Alasonya metropoliti Şemoil isimli rahibe, ayinlere ve rahiplik mesleğine uygun olmayan hareketler yapmasından dolayı manastırbent edilmek üzere sürgün cezası verilmektedir.¹⁵²⁰

Fetva mecmualarında bir mahalledeki mescidin çevresindeki evlerin gayrimüslimlere ait olması ve mescidin boş hale gelmesinden dolayı gayrimüslimlerin o mahalleden çıkarılabilecekleri ve diğer gayrimüslim mahallesinde iskan ettirilebilecekleri ifade edilmektedir.¹⁵²¹

Uygulamada da bu fetvanın yürürlüğünü görmekteyiz. 1617 tarihli bir mühimme defterindeki kayıtta, mahallede yahudi cemaatin çoğunluğu sağlaması ve cami cemaatinin azalmasına neden oldukları için yahudilerin mahalleden

¹⁵¹⁸ Düzdağ, s. 105.

¹⁵¹⁹ "Petríc naibine ve Dimetoka Kalesi dizdarına, Petríc Kazası mütemekkinlerinden Papa Dimitri oğlu Papa Estoyintos nam rahib meslek-i ruhbâniyyete ve ayinlerine mugayir-i hareket-ı nâ-hemvâreye ibtidar eylediğinden ve terbiyesi lazım geldiğinden mersumun mübaşir tayiniyle Dimetoka Kalesine nefy u kalebent olunmak babında...1243/1828." Kavaklı, s. 144.

¹⁵²⁰ "Alasonya ve Dırama naiblerine: Alasonya ve tevâbii metropolidi Şemoil nam rahib ayinlerine ve meslek-i ruhbâniyyete mugayir-i hareket-ı nâ-hemvâreye ibtidar eylediği hasebiyle kendisine bi'd-defaat nush u pend olunmuş ise de yine isgâ' etmeyip tedib-ü terbiyesi lazım geldiğinden...Koskaniçe Manastırı'na manastırbent olunmak üzere nefy u icla olunup 1243/1828." Kavaklı, s. 125.

¹⁵²¹ "Bilad-i İslamiyeden bir beldede vaki müslimin sakin oldukları mahallede olan menzilleri iştira edip sakin olmalarıyla ol mahallede vaki mescid-i şerîfin cemaati kalmayıp muattal olsa belde-i mezburede hakimü 'ş-şer' olan Zeyd ol zimmîleri mahalleden ihrac edip müslimin olmadığı başka mahallede iskana kadir olur mu? Cevap: Olur." Behcetü'l-fetâvâ, s.184.

çıkarılmalarına hükmedilmektedir.¹⁵²² 1817 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, Camiye yakın evde kafir grupların toplanması ve cami cemaatinin azalmasına sebep olan ev sakinlerinin evden çıkarılmasına hükmedilmektedir.¹⁵²³

d. Müsadere

Osmanlı uygulamasında camiye gidişi ve ibadeti engelleyen binaların yıkıldığını görmekteyiz. 1577 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, camiye bitişik olan değirmenin camiye zarar vermesinden dolayı yıkılmasına karar verilmektedir.¹⁵²⁴ 1580 tarihli bir mühimme defterindeki kayıta, camiye gidiş ve gelişlere engel olan duvarın yıkılması emredilmektedir.¹⁵²⁵

1631 tarihli bir mühimme defterindeki kayıta, müslüman mahallesinde inşa edilen meyhanelerin camiye gidiş ve gelişlere engel olmalarından dolayı meyhanelerin yıkılması emredilmektedir.¹⁵²⁶

¹⁵²² "Edirne kadısına hüküm ki: Mahmiye-i İstanbul'da İbrahimpaşa-yı Atık ve Mollagurâni ve Çelebioğlu mahallelerinde vaki hane olan evlerin ekserine Yehûdiler gelip sakin olup zikrolunan mahallelerin cemaati kalmayıp mescidlerinin ekser evkatta kapıları açılmaz. Bundan akdem husus-ı mezburu ilam ettiklerinde; vaz'-ı kadime muhalif sakin olup hilaf-ı şer'-i şerif mescidlerin killet-i cemaati tatiline bais olan Yehûdiler mahalleden ref' u ihrac olunmak için... huccet-i şer'iyeye mucibince bi-hasebi's-şer' lazım geleni ihrac eyleyesiz... 1026/1617." BOA.MD, d.no. 82, h.no. 220. akt. BOADB, 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618), s. 145

¹⁵²³ "...Kostantin nam zımmî...cami-i şerife karib olup taklîli cemaat dahi sebep olup şer'an memnu' olduğundan mâada bu makule kadim müslüman menziline küfür taifesinin temkinleri bâ ferman-ı âli dahi memnu olmağın mersum Kostantin zımmî menzili mezburdan huruc ile yine ber müselleme kat'iyyen ferağ etmek üzere kendiye tenbih olunmak....sekiz güne değin menzili mezburu bir müslümana kat'î ferağ eyledikde ve ser hurucu...1817." İŞS, d.no. 123, h.no. 13a/3. akt. Uçar, s.79.

¹⁵²⁴ "Trablus beğine hüküm ki: Nefs-i Trablus'da ırmak kenarında vaki olan cami-i şerif altında olan değirmenin seddi havale olmağla yağmûr yağdıkdı yahud ziyade su geldikde cami-i şerif haremine girip küllî zarar ettiği ilam olunmağın...değirmen bi'l-küllîye ref' olmayınca mümkün değil ise zarar-ı şer'isi olan değirmeni bi'l-küllîye ref' ettirip...984/1577." Karataş, 3 Numaralı Mühimme Zeyli (176-351), s. 18,

¹⁵²⁵ "Kütahya kadısına hüküm ki: Vezir iken fevt olan Hüsrev Paşa'nın nefsi-i Kütahya'da bina ettiği musallada Bali nam kimesne bir duvar bina eyleyip müslümanlar musallaya gelip gittüklerinde küllî müzayaka çekdikleri ilam olunmağın buyurdum ki vardıkta şöyleki ol mahall musalla olup müslümanlar id-i şerifde bayram namazın eda ederlerken mezkur şer'-i şerife muhalif duvar ihdas edip müslümanlar müzayaka verdiği vaki ise şer' ile hedm ettirip vaki olan zararın ref' eyleyesin.1580" BOA.MD, d.no. 43, h.no. 169. akt. Sakarya, s. 72.

¹⁵²⁶ "Galata kadısına hüküm ki: Kasımpaşa'da Yeldeğirmeni Mahallesi'nde vaki mescid-i şerif civarında müteveffâ Kurdağa Mahallesi mescidi beyninde müslüman mahallesinde bazı zımmî taifesi meyhane ihdas eylemekle evkat-ı hamsede cemaat-i müslimin mescid-i şerife varıp gelmekte acz ü ıztırab çekmeleri...zikrolunan meyhanelerin cümlesin mahalle-i mezbureden

1631 tarihli bir mühimme defterindeki kayıta, iki cami arasına sonradan yapılan kilisenin ibadete engel olması sebebiyle yıkılması emredilmektedir.¹⁵²⁷

Fetva mecmualarında mescidin etrafında müslüman evi kalmaması ve cami cemaatinin azalmasından dolayı o evlerin müslümanlara piyasa değerinden zorla sattırılacağı ifade edilmektedir.¹⁵²⁸

1569 tarihli bir mühimme defterindeki kayıta, Şam'da ikamet eden yahudilerin müslümanlara zulm ve teaddi yapmaları sonucunda bu saldırıların engellenmesi istenmiş ancak bu saldırılara devam etmeleri sebebiyle ve yahudi mahallesi içerisinde kalan caminin atıl hale gelmesi sebebiyle mahalledeki yahudi evlerinin zorla müslümanlara sattırılması emredilmektedir.¹⁵²⁹

1579 tarihli bir mühimme defterindeki kayıta, gayrimüslimlerin evlerinin bir bölümünü meyhaneye çevirmesi ve evlerde toplanarak çeşitli suçlar işlemeleri ve camiye giden cemaati rahatsız etmeleri sebebiyle önce evlerin yıkım kararı alınmakta ancak evlerin altı meyhane üstü ev olarak kullanıldığı için yıkım kararından

def' u ref' u hedm ettirip...1041/1631" BOA.MD, d.no. 85, h.no. 440. akt. BOADB, 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041/1630-1631), s.270.

¹⁵²⁷ "Bursa monlâsına hüküm ki:...mahalle-i mezburede Karaağaç demekle maruf iki cami mâbeyninde Ermenî taifesi sonradan bir kilise bina ihdas edip ehl-i İslâm'un evrâd ü ezkârına mani olup ve zarar etmeleriyle...sonradan ihdas olunup müslümanlara şer'an zararı mukarrer ise şer'le hedmettirip...1041/1631." BOA.MD, d.no. 85, h.no. 704. akt. BOADB, 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041/1630-1631), s. 432.

¹⁵²⁸ "Bir mescidin etrafında asla müslüman evi olmayıp kefere ihata eylese imam müezzin mahza vazifeleri için varıp mescide imamet edip ve müezzin ezan okuyup namaz kılsalar şer'an aldıkları vazife kendilerine helal olur mu? Cevap: **Ol evleri bahaları ile cebr ile müslümanlar alıp** elbette asla tehir etmeyip mübaşeret etmek lazımdır." Düzdağ, s.95. "Sabıkan ehl-i İslâm mahallesi olan mahalle kurbunda olan evleri ve meyhaneler olmağın müslümanlar fısktan ve fücürdan bî-huzur olup ve nicesi evlerin kefereye bey' edip âhar mahalleye göçse halen mahallede kalan "mescidimizde cemaat kalmadı" diye mescid-i şerif kurbunda olan kefere evlerin ehl-i İslâma bey' ettirmeğe kadir olurlar mı? Cevap: **Cebir ile kıymetleriyle bey' ettirilmek meşru ve lazımdır.**" Düzdağ, s.97.

¹⁵²⁹ "Şam kadısına hüküm ki: Vilayet-i Şâm'da Hazret-i Ömer radıyallâhu anhu'ye mensub bir cami-i şerif bulunup kadimi cami olduğu şer'le sabit olup Yehûd'dan alınıp termim ve tamir olunup etrafı Yehûd mahallesi olmağla muattel olduğu etrafında olan Yehûd evleri müslimine sattırıla deyi hüküm-i hümayun varid olup...cami-i mezbur etrafında olan Yehûd evlerin mukteza-yı şer'î şerif üzere değer baha ile müslümanlara bey' edip...977/1569." BOA.MD, d.no. 9, h.no. 127. akt. Paşazade, s. 56.

vazgeçilerek evlerin piyasa değerinden başkalarına zorla sattırılma kararı alınmaktadır.¹⁵³⁰

1589 tarihli bir mühimme defterindeki kayıta, evlerini meyhaneye çevirerek fisku fücür için orada toplanmaları, müslümanların hamama gitmekte zorlanmaları ve gece vakti camiye gidişe engel olmaları sebebiyle evlerinin müslümanlara sattırılması emredilmektedir.¹⁵³¹

e. Azil

Fetva mecmualarında mescitlere zarar verilmesini engellemeyen görevlilere azil yaptırımını uygulanacağı beyan edilmektedir. "*Taife-i mutasavvıfa mescidde cem olup zikrullah etmeye kalkışıp ve sıçraşıp ayaklarıyla mescidin hasırlarını paralar (zarar vermek) vakfa zararları olsa ve kayımlar men etmeseler, hizmetlerinde kusurları olup azle müstahak olurlar.*"¹⁵³²

Osmanlı hukukunda mabetlere zarar veren ve ibadeti engelleyen suçlulara çeşitli ta'zîr cezaları uygulanmaktadır. Osmanlı sadece müslümanların değil gayrimüslimlerin de ibadet hürriyetlerini koruma altına almaktadır. Gayrimüslimlerden kendi ayinlerine muğayir hareket ederek diğerlerini rahatsız edenlere de farklı ta'zîr cezaları uygulanmaktadır.

2. Çevreyi Kirletme Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Hz. Peygamber hadislerinde beden temizliği, kalp temizliğinin yanısıra çevre temizliğinin de öneminden bahsederek "evleriniz gibi avlularınızı da temiz tutun"

¹⁵³⁰ "İstanbul kadısına hüküm ki: Hala Dergah-ı Muaallam'a mektup gönderip bundan akdem mahruse-i İstanbul'da Kumkapı'sı dahilinde vaki **Muhsine Hatun mahallesinde sakin olan kefer eveler meyhane edip fiska cem' etmekle fesaddan hâlî olmayıp akşam ve yatsı namazına varmak murad eden Müslümanlara ehl-i fesad icra ettikleri...bu fesadın def'i zikr olunan küffar evleri değer baha ile ehl-i İslâm'a bey' olunmaktan gayri tarik ile mümkün değildir** deyi bildirdiğin ecilden buyurdum ki: Varduk da arz ettiğin üzere zikr olunan meyhane evlerin değer bahaları ile Müslümanlara sattırıp min bâd küffar elinde ol evlerden ev komayıp...987/1579." BOA.MD, d.no. 39, h.no. 141. akt. Akçelik, s. 168.

¹⁵³¹ BOA.MD, d.no. 66, h.no. 299. akt. Aytaç, s. 251.

¹⁵³² Akt. İnanır, s. 324.

buyurmaktadır.¹⁵³³ Naslarda çevreyi kirletme suçunun yaptırımını belirtilmediği için yetkili otorite failere uygun bir ta'zîr cezası verebilir.

Zikredilen hadis ve aşağıda zikredilecek olan kanun maddesi suçun kanuni, fiilin icra edilmesi maddi ve kasıtlı yapılması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Osmanlı hukukunda çevreyi kirletme suçlarına siyaseten katl, hapis ve sürgün cezaları, teşhir ve müsadere uygulanmaktadır.

Uygulamada bu suçu işleyenler öncelikle uyarılmaktadır. 1670 tarihli Konya mahkemesindeki bir kayıta, kasaplar kesdikleri hayvanların atıklarını cami ve dükkanların bulunduğu yere atarak pis kokuların gelmesine sebep olmaktadır. Bundan dolayı çevreyi kirletmemeleri konusunda uyarılmaktadırlar.¹⁵³⁴ Başka bir örnekte suları kirleten yahudiler tenbih edilmektedir.¹⁵³⁵ Uyarıları dikkate almayanlara diğer ta'zîr cezaları verilmektedir.

a. Siyaseten Katl Cezası

Kanunnamelerde çevreyi kirletenlerin hakkından gelineceği ifade edilmektedir. Kanuni Rumeli Eyaleti Kanunnamesi m.154: "*Ve hammâm önünde ve*

¹⁵³³ "Allah güzeldir, güzel olan şeyleri sever; temizdir, temiz olan şeyleri sever; ikram sahibidir; ikram edenleri sever; cömerttir, cömert olanları sever. Siz de evleriniz gibi avlularınızı temiz tutunuz." Tirmizi, "Edeb", 41.

¹⁵³⁴ "Konya'da Atpazarı Kapısı taşrasında vaki cami-i şerif ve bakkal dükkanları kurbuna ve yol üzerine kasaplar kanara döküp rayiha-i kabîhasından müslümanlar cami-i mezburda namaz kılamayıp ve dükkanlarda ve evlerimizde oturamayıp bundan akdem kasaplara kanara (kesim artıkları) dökmen diye canib-i şer'den tenbih olunmuş iken mütenebbih olmayıp... mezburun kasaplar mevzi'-i mezbura kanara döküklerini ikrar etmekle dökükleri kanarayı kaldırmağa ve bade'l-yevm dökmeğe tenbih olunup...1081/1670." KOŞS, d.no. 14, h.no. 159/2. akt. Küçük, s. 315.

¹⁵³⁵ "Bursa'da vaki merhum Bâyezid Paşa Mahallesi'nde üst yanında bazı Yahudiler evleri olup mescidimiz ve evlerimiz cârî olan sularımız Yahudiler evlerine uğramağın mezbur Yahudiler karizlerine akıtmağla sularımız kâh cârî kâh kesilir suya küllî muzayakamız olup ve cârî olduğu zamanda dahi mezburlar suyun içinde necâsetli nâ-pak esbâb gasl eyleyip telvîs ettikleri ecilden içilmekten ve abdest caiz olacak mertebeden kalmıştır....nâ-pak esbab gasl olunup suyu telvis edip ve su küplerinin ağzı açık olup ve alçakda olmağla kelbler ve tavukları değmekle cârî olan suların televvüsü ve nâ-pak olmağla içilmek kabil olmayıp ve abdest almak caiz olmadığı mukarrer ve muhakkak olmağın mezkurun Yahudilere zikr olunan mâ-i cârîleri karizlerine akıtmayub ve küplerinin ağzını muhkem yapmakla kapayıp telvîslerini def' u ref' etmelerine tenbih olunduktan" Akt. Yediyıldız, M. Asım, "Osmanlı Toplumunu ve Çevre", UÜİFD, XVII/ 2, s. 153.

hammâm yolunda cem'iyet edip oturmazlar ve makbere içinde ve yol üzerinde tebevül etmeyeler. Memnû' olmayanı muhkem hakkından geleler."¹⁵³⁶

Galata voyvodasına gönderilen 1645 tarihli bir buyruhduda, çevreyi kirletenlerin kapısı önünde salb edileceği ifade edilmektedir.¹⁵³⁷

b. Hapis Cezası

1594 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, evlerinin yanından müslümanların oturduğu tarafa giden suyu kirleten yahudiler önce suyu kirletmemeleri konusunda uyarılmaktadırlar. Ancak suyu kirletmeye devam ettikleri için kürek cezası verilmektedir.¹⁵³⁸

c. Sürgün Cezası

1836 tarihli buyruhduda, sokaklarının ve dükkanlarının önlerini temiz tutmayanlara sürgün cezası verileceği beyan edilmektedir.¹⁵³⁹

d. Teşhir

Kanuni Rumeli Eyaleti Kanunnamesi m.12: "*Dahi onat vechile görüp gözetip cîfeden ve sâir mezbeleden pak ettire. Ve at ölüsün ve sâir davar cîfesin halk incidiği*

¹⁵³⁶ Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 471.

¹⁵³⁷ "Sen ki Galata voyvodasının buyurıldı sana vardıği saat İstanbul iskelelerinden yukarı Boğaz hisarlarına varınca iki tarafta olan yalıların ashabına muhkem tenbih ve sipariş eylesin ki bugünden gayri **evleri önünde ve yalıları kenarında ve kapıları karşısında bargir ve köpek ve kedi leşleri var ise** fi'l-hâl kaldırıp herkes semtlerin pâk ve tathîr eyleyeler şöyle bu gûna **bu makule leş buluna** her kim olur ise **kapısı önünde salb olunur...**1645." Gedikli, Fethi, "Osmanlı'da Çevreyi Kirletme Suçu ve Salb Cezası", *Türkler*, c. 10, s. 613.

¹⁵³⁸ "Bursa kadısına hüküm ki: Mahruse-i mezburede Kayabaşı mahallesinde sakin olan müslümanların evlerinin üst yanında bazı Yahudi ve kefare taifesinin dahi evleri olup Müslüman mahallesinde cârî olan su Yahudi ve kefare mahallesine uğrayıp gelmekle **Yahudi ve kefare taifesi üstü açık küplerden bazı nâ-makul esbâb yumağla müslümanlara cârî olan su pâk olmadığı ilam olunmağın...suyun pâk olması için tedarik edip ehl-i İslâm'a hilaf-ı şer' tevâif-i mezbureden taaddi olmaktan hazer eylesin** Şöyle ki geri yoklanıp görüldükde hilaf-ı şer' ve mugayir emre iş ettikleri zahir ola. Asla mecal vermeyesin muhkem kayd ü bent edip Südde-i Saadetime gönderesin ki **küreğe konulup** hakklarından geline. 1003/1594" BOA.MD, d.no. 72, h.no. 664. akt. Şahin, 72 Numaralı Mühimme Defteri (H.1002-1003) (vr.231-473) *İnceleme-Metin*, s. 215.

¹⁵³⁹ "Havass-ı Ref'ia kadısı faziletlü efendi...her bir mahallin pâk ve temiz tutulmasına cümle tarafından tekayyüd vâcibeden olduğuna binaen herkes hanelerinin sokak taraflarını temiz ve pâk tutmaya memur...**herkes kendi hane ve dükkanları önlerini sulayıp ve süpürüp daima pâk ve temiz tutulmasına ve sokaklarda taaffün eder şey görülür ise sahibi her kim olur ise olsun şediden tedip yani sahihen nefy ve tağrib kılınması...**1836." Gedikli, "Osmanlı'da Çevreyi Kirletme Suçu ve Salb Cezası", *Türkler*, c. 10, s. 613.

yerde kodurtmaya. Gereği gibi yasak edip men' eyleye. Her kim ki, eslemeyip temerrüd ederlerse, ol cîfenin başın kesip bırakan kimesnenin boynuna takıp şehri teşhir edip men' edeler."¹⁵⁴⁰

e. Müsadere

1670 tarihli Eyüp mahkemesindeki bir kayıta, suyoluna yakın yerde yapılan tuvaletler ve hamam çeşme sularını kirlettiği için yıkılmaktadır.¹⁵⁴¹ 1708 tarihli Edirne mahkemesindeki bir kayıta, vakıf dükkanlarının yanına sonradan yapılan tuvaletin çevreyi rahatsız eden pis kokusundan dolayı yıkılmasına hükmedilmektedir.¹⁵⁴²

1564 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, daha önce umumi yol olarak kullanılan yere bina yapılarak hamama gidilen kısa yol kapatılmaktadır. Sonradan yapılan binanın yıkılmasına hükmedilmektedir.¹⁵⁴³

Mahalle aralarında nişasta imal ederek çevreye kötü kokular yayılmasına neden olan nişastacıların dükkanlarının kapatılmasına karar verilmektedir.¹⁵⁴⁴

Osmanlı hukukunda çevreyi kirletme suçları için idam gibi ağır cezalar uygulanması dikat çekmektedir. Böyle ağır yaptırımlar uygulanması Osmanlı'nın

¹⁵⁴⁰ Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 542.

¹⁵⁴¹ "Çömlekçi Hamamı demekle maruf çifte hamama...mezburun zikr olunan **su yoluna karib kenifler ihdas etmeğin fazalâtları ol su yoluna girip hamam-ı mezkur ve çeşme-i mezbura suyunda râyiha-i keriha şem eylediğimiz ecilden zikr olunan hamamda gusl ve o çeşme suyunu şürbden istikrâh etmişizdir...her birinin kenifleri suyoluna karib olmağla zararı muhakkak ve mukarrerdir diye bade'l-icmâ' ve'l-ittifâk her biri keniflerini kaldırıp suyoluna baid olan mahalde bina etmek üzere merkumûna tenbih...1081/1670." İKS, *Eyüb Mahkemesi* 82 Numaralı Sicil, s.170.**

¹⁵⁴² EDŞS, d.no. 138, h.no. 66. akt. Samıkıran, Oğuzhan, *138 Numaralı Edirne Şer'iyeye Sicili* (H.1119-1169/M. 1701-1748), s. 172.

¹⁵⁴³ "İstanbul kadısına hüküm ki: ...İstanbul'da Sulumanastır'da Ermeniler Kenisesi kurbunde **Luka nam kafirin taş duvarının altı yanında vaki olan kârgîr bodrumun içi sabıka tarîk-ı âmm idi. Bodrumun içinden her kimesne geçip Sulumanastır'da Mustafa Paşa'nun vakıf bostanına varırlardı. Otuz yıl miktarı vardır ki zikrolunan bodruma duhul edecek mevzı'a ev bina olunmağla bodrumun içinden geçilmez olmuştur.**" deyi cemaat-i müslimin şekvâ eyledikleri ecilden..."**Zikrolunan bodrumun içi sabıka tarîk-ı âmm idi. Her kim murad edinirse bodrumun içinden mürûr ederdi. Kadimden tarîk-ı âmm idiğine şahadet ederiz.**" deyi mezkur tarîkin üzerinde bilfiil evi olan Kirkoz nam zimmînin muvacehesinde şahadet ettiklerin arzeyeleğin buyurdum ki: **Hükm-i şerîfim varıcak göresin arz olunduğu gibi ise zikrolunan bodrumu hedmedip...**972/1564." BOA.MD, d.no. 6, h.no. 1264. akt. BOADB, 6 (II) Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 244.

¹⁵⁴⁴ Özcan, Tahsin, *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı*, s. 317.

çevre temizliğine verdiği önemi ve gerektiğinde yetkili otoritenin ta'zîr cezası uygulama hakkını en sert şekilde yerine getirdiğini göstermektedir.

3. Kumar Oynama Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Ayette kumar ve şans oyunları yasaklanmakta ancak dünyevi müeyyidesi belirtilmemektedir.¹⁵⁴⁵ Kumar oynayana toplumun genel ahlakını bozduğu için ta'zîr cezası verilir.¹⁵⁴⁶ Bu suçu işleyenin adalet vasfı yok olduğu için şahitliği de kabul edilmez.¹⁵⁴⁷ Zikredilen ayet suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıtlı yapılması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Osmanlı hukukunda kumar oynama suçu için hacrin¹⁵⁴⁸ yanısıra hapis cezası uygulanmaktadır.

Hapis Cezası

1858 CK m.242'ye göre, kumar oynamayı meslek haline getiren ve bir mekanda kumar oynatan şahıslara ve piyango düzenleyenlere 1 aydan 6 aya kadar hapis, 1-50 mecrediye altın para cezası ve mekandaki bütün para ve eşyaların müsadere edileceği ifade edilmektedir.

1851 CK İkinci Fasl m.5: *“Alâmetiyle tutulan kumarbazlara dahi cünhalarına göre mesûğ-ı şer'î olduğu vechile öldüresiye olmayarak kâimen üçten yetmiş dokuz adede kadar değnek darbıyla ta'zîr kılın. Ve bu surette bulunan edepsiz ve kumarbazların bir iki defaya kadar tutulur ise yine haklarında ta'zîr-i mezkûr icrâ olunup ondan sonra fezâhatı mezkûreyi ihtiyar eder ise isrâr demek*

¹⁵⁴⁵ “Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.” Maide, 5/90.

¹⁵⁴⁶ Bilmen, III, 317; *Mv.f.*, “Meysir”, XXXIX, 408; Bardakoğlu, “Kumar”, *DİA*, XXVI, 365.

¹⁵⁴⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 515; İbnü'l-Hümâm, VIII, 132; İbn Kudâme, XIV, 154; *Mv.f.*, “Meysir”, XXXIX, 408; Bardakoğlu, “Kumar”, 365.

¹⁵⁴⁸ “Ayıntab mahallâtından Dügmece Bölüğü mahallesi ahalisinden olup malını beyhûde yere sarf ve itlaf ederek nef' ve zararını ve hayr ve şerrini fark ve temyiz etmeyip on beş seneyi müteceviz müddetten beri diyar-ı âharda lehv ve lu'biyât ve kumar misilli a'mâl-i nâ-meşrua ile işiğal ederek evlad ü iyalini bilâ-nafaka ve lâ-münfak-ı şer'î burada terk ile şurada burada imrar-ı vakit etmekte olan Kenanzade Hasan malını sarf ve itlâf masarîfatında tebzîr ve isrâf eylediğine mebni tasarrufat-ı kavliyyeden hacr olunmasını sulbî kebîr oğlu Mustafa tarafından bâ-istidâ talep olunduğu...muhrerü'l-esâmi müsliminin ihbarlarıyla bi'l-muvacehe lede-ş-şer'î'l-enver zahir ve tahakkuk etmekle merhum Hasan tasarrufât-ı kavliyyeden şer'an mahcûr olmağın...GŞS, d.no. 159, h.no. 77. akt. Çalışkan, s. 459.

olacağından ol vechile isrârı takdîrinde kendi de nedamet ve tevbe-i sahîha oluncaya kadar Dersaadet'te ise küreğe ve taşrada ise prangaya vaz' oluna."

1791 tarihli kalebent defterindeki bir kayıta, İstanbul'da meydana gelen olayda dört kişiye, içki içme ve kumar oynama suçlarını işledikleri için kalebentlik cezası verilmektedir.¹⁵⁴⁹

4. Hürriyeti Tahdit Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Savaş haricinde esir etmenin yasaklanması¹⁵⁵⁰ ve boşanmış kadınların zorla evlerde tutulmasını yasaklayan¹⁵⁵¹ ayetler suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıt olması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Hürriyeti engelleme suç olarak kabul edilmektedir. Bir kimseyi haksız yere zincirleyerek veya kapalı bir yerde hapsederek suç işleyen kimseye hapis ve ta'zîr cezası verilir.¹⁵⁵² Cumhura göre, hür birini köle diye satan ve onu alana ta'zîr cezası verilir.¹⁵⁵³

Osmanlı hukukunda hürriyeti tahdit suçlarına siyaseten katl, dayak, hapis ve sürgün cezaları uygulanmaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

Fetva kitaplarında hür kişileri köle diye satanlara şiddetli ta'zîr ve hapis cezası uygulanacağı belirtilmektedir. "*Zeyd'in, ahrârı idlâl ve bey' eder olduğu şer'an sabit olsa Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve habs-i medîd, adeti ise siyaseten katlolunur.*"¹⁵⁵⁴

¹⁵⁴⁹ "Çavuşbaşı Ağa'ya Seddü'l-bahr Kalesi Dizdarı'na hüküm ki: İstanbul'da Şişeciler Hanı'nda sakın Ömer ve Ahmed ve Mustafa nam çukadarlar ile Emin nam enderun ağası kendi hallerinde olmayıp memnuattan olan müskirat ile müskire oldukları halde mucib-i töhmet olan kumar bahsiyle dahi iştiğal eyledikleri ve beynlerinde nizâ zuhuruyla merkumlar ahz ve habs olunmuş oldukları...dört nefer kimesneleri li-ecli't-te`dîb Seddü'l-bahr Kalesine irsal ve kalebent eyleyip...1205/1791." Baytimur, s. 207.

¹⁵⁵⁰ Enfâl, 8/67.

¹⁵⁵¹ Bakara, 2/231.

¹⁵⁵² Bilmen, III, 317; a.eser. VII, 348.

¹⁵⁵³ Kâsânî, VII, 67; Merğînânî, I, 410; İbn Kudâme, XII, 422-423; İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, XI, 336-337; Udeh, II, 484.

¹⁵⁵⁴ *Behcetü'l-fetâvâ*, s. 167.

1686 tarihli bir kayıta, düşmanla işbirliği yaparak müslümanların esir olmasını sağlayan ve bu müslüman esirleri satın aldık diyerek yalan söyleyen ve isyan hareketlerinde de bulunmalarından dolayı şeyhülislâmdan da fetva alınarak bu suçları işleyen zimmîlerin katledilmesine karar verilmektedir.¹⁵⁵⁵

b. Dayak Cezası

Fetva mecmualarında kölesini itlak ettikten sonra köle olarak satan kişiye ta'zîr cezasının verileceği ifade edilmektedir. "*Zeyd cariye-i memlûkesini i'tak ettikten sonra Hind rîk(köle)dir deyi bey' eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîre müstahak olur.*"¹⁵⁵⁶ Aynı şekilde başkasının hanımını cebren bir yerde alıkoyma suçuna da şiddetli ta'zîr ve hapis cezası uygulanacağı ifade edilmektedir. "*Zeyd ve Amr'dan her biri Hind'i tezevvüce talib olup Hind nefsinin Amr'a vech-i şer'î üzere tezvîc ettikten sonra Zeyd nehâren Hind'in menziline girip cebren menzilinden ihrâc ve kendi menziline götürüp – Elbette Amr'dan boşanıp nefsinin bana tezvîc eyle- deyi birkaç gün Hind'i menziline alıkoyup beynlerinde fîl-i fâhiş vaki olmaksızın Hind Zeyd'in yedinden halâs olsa Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve habs.*"¹⁵⁵⁷

129 nolu Antep mahkemesindeki bir kayıta, Mehmet isimli şahsa, başkasının hanımını zorla kendi evinde alıkoyarak hürriyeti tahdit suçunu işlediği için ta'zîr cezası verilmektedir.¹⁵⁵⁸

¹⁵⁵⁵ "Akdeniz'de vaki İnöz adasının zimmî ahali harbi kefare ile ittîfak ve ittihad ve cizyelerin vermeyip, sefâin ile mürûr u ubûr eden ebnâ-i sebîli ahz u esîr ve harbi kefereden iştirâ eyledik deyi bahane kat' ve fesad ve şekavet edip isyan ve tuğyan üzere oldukları ilam olunmağla birkaç karyenin zimmîleri nakz-ı ahd ve isyân edip ve cizyelerin edadan imtinâ' eyleyip harbi kefare ile ittihad ve ehl-i İslâm ile muharebe ve nicesin esir eder olalar ol zimmîlerin vilayetleri urulup esir olanların katl ve istîrkâk olunmaların caiz olur mu deyi bilfiil şeyhülislâm ve müftî'l-enâmım olan Mevlana Ali mukaddema istiftâ olundukta olur deyi fetvâ-i şerîfe verilmekle sen ki vezîr-i muşarun-ileyhsin Donanmâ-yı hümayunumla rû-yı deryâya azîmet olundukta a'dâ-i mezbur ahâlisin ve sair bu makule isyan ve tuğyan üzere olan adalar ahâlisinin fetvâ-i şerîfe mucibince şer' ile haklarında lazım geleni icra eylemek babında yazılmışdır.1097/1686." BOA.AŞD. d.no. 10, h.no. 8. akt. Demir, 1686-1687 (H.1097-1098) Tarihli Atik Şikayet Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, s. 301; Diğer örnek için bk. a.eser. s. 168.

¹⁵⁵⁶ Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s.105.

¹⁵⁵⁷ Behcetü'l-fetâvâ, s. 164.

¹⁵⁵⁸ "...işbu mezbur Mehmed sakın olduğum karye-i mezburede benim indimde...ecîrim (işçi) olup tarih-i kitabdan on üç gün mukaddem işbu zevcem Emine bt. Ömer nam hatun Haleb'e iplik satmağa gittikte merkum Mehmed dahi bir husus için Haleb'e gidip mahmiye-i mezburede zevcem mezbureyi bulub idlal eyleyip mahmiye-i mezbureden medine-i mezbureye getirip üç

c. Hapis Cezası

Fetva mecmualarında hürriyeti engelleme suçuna şiddetli ta'zîr ve hapis cezası uygulanacağı ifade edilmektedir. "*Zeyd ulemâdan ve sülehâdan olan Amr ve Bekir'e zulmen zencir takub bir müddet habs eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve habs olunur.*"¹⁵⁵⁹ Başka bir fetvada ise hür olan kişiyi köledir diyerek satana şiddetli ta'zîr ve uzun süreli hapis cezalarının uygulanacağı ifade edilmektedir. "*Zeyd-i reis hür olan Amr'ı sefinesiyle daru'l-harbe götürüp Amr-ı hürrü bey' ve teslim eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve habs-i medîd.*"¹⁵⁶⁰

1858 CK m.203: "*Her kim olur ise olsun memurîn-i hükümetin emri olmaksızın... bir şahsı hapis veya tevkîf eyler veya rehin suretiyle saklar ise altı mahdan üç seneye kadar hapis ile mücâzât olunur.*"

1591 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Kendre kazasında Aleksî isimli zimmiye, düşmana yardım ederek müslümanların mallarını aldırması ve kendilerini de esir ettirmesi ve akabinde de para alarak serbest bıraktırması suçlarını işlediği için kürek cezası verilmektedir.¹⁵⁶¹

günden beri mezbure Emine ile işbu merkur Mehmed bir menzilde Sakin olmakla sual olunup mucib-i şer'îsi icra olunmak matlubumdur dedikte gibbe's-sual mezbur Mehmed cevabında fi'l-hakika mezbure Emine müdde-i merkur Mahmud'un zevcesi olduğunu ve ber vech-i muharrer merkur Mahmud'un indinde ecîri iken mahmiye-i mezbureye varıp mezbure Emine'yi idlal ve hala medine-i Ayıntab'a getirip on üç günden beri menzilde maan sakin olduğunu ikrar ve itiraf etmeğîn alâ mucib-i ikrara mezbure Emine'yi zevci mezbur Mahmud'a teslim ve merkur Mehmed'in ta'zîrine..." GŞS, d.no. 129, h.no. 168. akt. Toğrul, s. 174.

¹⁵⁵⁹ *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, I, 117; Diğer örnek için bk. "*Zeyd-i muhtesip ihtisabı kendi zapt etmeyip Amr-ı zimmîye ber vech-i maktu verip Amr nice salih müslümanları habsedip...enva-yı kabayih eylese Amr-ı kafir ta'zîr-i şedîd ve habs-i medîd olunup, Zeyd-i muhtesibin azli vacip olur.*" Akt. Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 44.

¹⁵⁶⁰ *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 101; Diğer fetva örneği için bk. a.eser. s. 67.

¹⁵⁶¹ "*...Aleksi Nasi nam zimmî üç sene evvel karye-i mezbureye gelip bir yerde mütemekkin ve daima bağlarına ve küffâr-ı haksâr gemilerine delîl olup reyanın ve gayrının ve bir de olan koyunlarını ve nice Müslümanları küffâra aldurup badehu bu kadar akçe verin muhlis edeyim diye esir olan Müslümanların müteallikâtından nice akçe cem' edip mufassal bunun gibi hile ve fesaddan hali olmadığından...vusul buldukda mezburu Südde-i Saadetime getiresin ki taş küreğe koşulub cezaya verile...1591"* BOA.MD, d.no. 69, h.no. 204. akt. Kaya, *69 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-168)*, s. 204. Diğer örnek için bk. BOA.MDZYL, d.no. 6, h.no. 267. akt. Okumuş, s. 135.

d. Sürgün Cezası

1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Ohri'de meydana gelen olayda, nikahla aldığı kızı başkasına satan bir sipahiye, tımarı elinden alma ve sürgün cezası verilmektedir.¹⁵⁶²

5. Gayri Meşru Eğlence Suçu ve Ta'zîr Cezaları

İslam dini toplumun ahlakını ve edebini bozacak her türlü fiili yasaklamaktadır. Örneğin çalgı çalan, şarkı söyleyen kişilere ta'zîr cezaları öngörülmektedir.¹⁵⁶³

Fuhuş ve münkeri yasaklayan ayet¹⁵⁶⁴ ve aşağıda zikredilecek olan kanun maddesi suçun maddi, fiilin yapması maddi ve kastın bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Osmanlı uygulamasında gayri meşru eğlence suçlarını işleyenlere dayak ve sürgün cezaları güvenlik tedbiri olarak teşhir uygulanmaktadır.

a. Dayak Cezası

Kanunnamelerde kötü bidatleri yaşatmaya çalışanlara ta'zîr cezasının yanısıra para cezası uygulanacağı ifade edilmektedir. Kanuni Mısır Eyaleti Kanunnameleri m.191: "*Ve zaman-ı kadîmden bir âdet-i kabîha ve bir sünnet-i seyî'e-i fazîha varmış kim, bir kişi düğün edip kızın çıkarmak istedikde bir gece cem'iyet edip her tâifeden bir nice levend cem' olub fîsk u fücûr ederken gelin olacak kız yedi defa' her defa'da bir türlü vaz'la ve libâsla yedi türlü sûrete girip ol meclise gelip nice türlü lu'b ve lehv ve raks eyleyip cemî' ehl-i meclis suratına akçe yapışdırurlarmış. Bu dahi hilâf-ı muktezây-ı şer'-i mutahhar olmağın ref' olundu. Min ba'd gerekir ki muhkem yasağ olunub men' oluna; ba'de't-tenbîh eslemeyeni subaşı dutub ta'zîr ve*

¹⁵⁶² "Ohri beğine ve Debri kadısına hüküm ki:..nam zimmînin kızını nikahla alduktan sonra **İlbasan kazasında satıp...**sabit ü zahir olmuşdur deyi ilam eylediğın ecilden **tımarı alınıp** ve kendisin **Rodos'a sürmek** emredip...976/1569." BOA.MD, d.no. 7, h.no. 2504. akt. BOADB, 7 (III) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 274.

¹⁵⁶³ Serahsî, XXIV, 32; Âmir, s.281.

¹⁵⁶⁴ Nahl, 16/90.

teşhir ettikten sonra kız atasından ve güyegüden vâfir cerîme alına. Bu âdet-i kabîhalarından gayrı edegeldükleri âdetce düğünlerin edeler."¹⁵⁶⁵

Fetva mecmualarında da çalgı çalanların dayak ve hapisle cezalandırılacakları ifade edilmektedir. "*Zeyd-i müslim çalıcı olup, kefereye kopuz çalıverse ona ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve habs ile zecr lazımdır.*"¹⁵⁶⁶

Uygulamada da bu tür suç işleyenlere ta'zîr cezalarının verildiğini görmekteyiz. 1559 tarihli mühimme defterindeki bir kayıttta, Edirne kadısına gönderilen hükümde, bayram ve aşure günlerinde bazı fasıkların davul zurna çalarak yasaklanan oyunları oynamasından dolayı bu türlü çalgıların çalınması ve oyunlar yasaklanmaktadır. Uyarılara rağmen yasağı çiğneyerek çalgı çalan ve oyun oynamaya devam edenlere ta'zîr cezası verileceği beyan edilmektedir.¹⁵⁶⁷

1838 tarihli mahkeme kaydındaki bir buyruhduda, düğünlerde gelin arabası ve gelin hamamı hazırlama şeklinde icat edilen adetin kötü bir adet olduğu ifade edilerek yasaklanmasına karar verilmektedir.¹⁵⁶⁸

¹⁵⁶⁵ Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 130.

¹⁵⁶⁶ Düzdağ, s. 202.

¹⁵⁶⁷ "Edirne kadısına hüküm ki:....bundan akdem Memalik-i mahrusemde olan a'yâdda bazı kimesneler hilaf-ı şer' lu'b ü lehvle meşgul olup ol ecilden nice fîsk u fücür olmağın onun gibi a'yâdda hilaf-ı şer' iş etmeyeler deyi emr olunup **ol makule efâl-i şeni'a men' u def' olunup tenbih ü tekîd olmuş idi.** Haliya taht-ı kazanda id-i sâbıkda bazı feseka şer'-i şerîfe muhalif ve emre mugayir üslûb-i sabık üzere tabl u nakkare ve zurnalar çalıp niçe melâib ü menâhiye irtikab olunup andan gayrı bida'-ı merfûadan eyyâm-ı aşûrâda ıfak taifesi dahi sancaklar kaldırıp kôs (büyük davul) ve nakkare ve dakk (küçük davul) u dübelekler (darbuka) ile alaniyyen şehirde gezip.. min-ba'd...men' ile memnu' olmayanları bi-hasebi's-şer' i's-şerîf tedip edip...966/1559." BOA.MD, d.no. 3, h.no. 239. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 113.

¹⁵⁶⁸ "Düğün hususîcün Dilâver Paşa tarafından gelen buyruldu:...Karahisar ahalisinden bir şahıs tehhül edeceği vakitte adet-i belde hükmüne konulmuş olan **cihaz arabası tanzîmi ve gelin hamamı tehiyye ve tertîbi maddeleri bir adet-i kabîha** ve tarafeyne beyhûde bir takım masârîfât-ı kesîreyi mucib ve bu keyfiyet fukaradan bulunanların hasârâtını müstevcib ve herkes bu maddeye ahd-kâr olamayıp resm-i mezburun icra olunmadıkça tehhül edecek adamların işbu davadan tekevünlerine ve çok kimesneleri azillerine bâdi ve bais olmakda olduğu tarafımıza ihbar olunmuş ve **işbu adet meşru olmayıp men' ve def'i tasvîb görülmüş**...işbu adet-i kabîhayı fima-ba'd Karahisar ahalisinden bir kimesneye yaptırmayıp ve **ederi olur ise marîfet-i şer' ve marîfetiniz ve cümle ittîfakıyla men' ve def' eylemek hususuna mübaderet**...1254/1838." KHŞS, d. no. 564, h.no. 72. akt. Durgut, s. 153.

b. Sürgün Cezası

1827 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, 24 kadına daha önce uyarılmalarına rağmen darbuka çalma ve enşele isimli oyunu oynamaya devam ettikleri için sürgün cezası verilmektedir.¹⁵⁶⁹

Fetva mecmualarında çalgı çalan ve başkasına çalmayı öğreten kişiye başka bir suç işlemese de mahalleden ihraç cezası verilebileceği ifade edilmektedir. *“Bir hâtun sâzende olup kimi kendinin ve kimi âharın câriyelerine saz talîm eylese kimse ile kavgası olmasa mücerred talîm etmekle mahallesi halkı mezbureyi mahalleden ihrâca kadir olur mu? Cevap: Şer’le kadirlerdir.”*¹⁵⁷⁰

c. Teşhir

1726 tarihli İstanbul mahkesindeki bir fermanda, gayrimüslim kadınların vücut hatlarını belli eder şekilde giydikleri elbiselerin müslüman kadınlar arasında da yaygınlaşması sonrası bu tür elbise giymek yasaklanmaktadır. Bu elbiselerin yaygınlaşmasına aracılık vazifesi gören terzi ve şeritçi esnafının elbiselerinin yakaları kesilmek suretiyle önce teşhir edilecekleri, uslanmazlarsa sürgün cezası verileceği bildirilmektedir. Şeriate uygun olmayan bu tür bidatler yasaklanarak giymeye devam eden kadınlara da ta’zîr cezaları uygulanacağı beyan edilmektedir.¹⁵⁷¹

¹⁵⁶⁹ “Çavuşbaşı ağaya ve Bursa naibine: Der-saadet’de Lanka Kapısı dahilinde Alaca Mescidi civarında sakine (dokuz isim) nam avretler bahr-ı yevm kendilerinden başka on beş yirmi kadar zencîyi dahi cem’ ile darbuka tabir olunur çalgıyı çalmak ve enşele oynamak misilli hilaf-ı rıza harekete ictisar ve her ne kadar kendilere tenbih olunmuş ise de yine hareket-ı sabıklarında ısrar eyledikleri mahalle-i mezburanın imam ve ahalisi tarafından bâ-arzuhal inha... mezburelerin cümlesini Bursa’ya nefy u teb’idleri babında divandan emr-i âlî. 1242/1827.” Kavaklı, s. 97.

¹⁵⁷⁰ Düzdağ, s. 202.

¹⁵⁷¹ “Edirne’de bulunup umur-ı mühimmeye iştiğal ile tesâmuh olunmakla bazı yaramaz avratlar intihaz-ı fırsat ve sokaklarda halkı idlal kasdına izhâr-ı zîb ü zînet ve libaslarında gûna-gûn ihdas-ı bid’at ve kefere avratlarına taklad serpuşlarında ucûbe heyetler ile nice üslûb-ı ma’yûb ibdâ’ ve âdâb-ı ismet bi’l-küllîye meslûb olacak mertebe kıyâfetler ihtirâ’ etmeleriyle bundan akdem men’ olunmuş iken...yine hetk-i perde-i namustan tehâşî etmeyip ve türlü türlü heyet-i şeni’ ve kıyâfet-i fazîhaya mütesaddi ve birbirini görerek bu haleti ehl-i ırz ve ismet olanlara da adet olmak mertebelerine müeddî olmağla ümmet-i Muhammed’i idlal ve ifsada sebeb ve ehl-i ırz ve sâhibe-i ismet olanlara dahi icâd-ı kıyâfetten nâşî şenaatleri sirayetine bâdî olduğundan...bade’l-yevm nisvan taifesi bir şibrden ziyade kebîr yakalı ferace ve üç değirmi miktarı hadd-i ütîdalden ziyade yemeni ile sokağa çıkmayıp ve bir parmakdan ziyade şerid istimal etmemek üzere mahalle imamlarına muhkem tenbih ve tekid ve bu güne bida’-i fahişenin

6. Borç Ödememe Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Ahidlerin yerine getirilmesi emreden ayet¹⁵⁷² suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kastın bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır. Fakihler mali gücü yetmeyen borçlunun hapsedilmesini uygun görmemektedirler. Ancak imkanı olduğu halde borcunu ifa etmek istemeyen kişinin hapsedilerek borcunu ifaya zorlanabileceği görüşündedirler.¹⁵⁷³

Osmanlı hukukunda borcunu ifa etmek istemeyenlere hapis cezası ve teşhir uygulanmaktadır.

a. Hapis (Hapsen Tazyik)

Fetva mecmualarında imkanı olduğu halde borcunu ödemeyen borçluların hapsedileceği ifade edilmektedir. *“Zeyd-i zimmî Amr-ı müslim zimmetinde olan şu kadar akçe hakkını Amr'dan taleb ettikde Amr'ın eda-i deyne kudreti var iken mümâtele eylese Zeyd Amr'ı hakime hapsedtirmeğe kadir olur mu? Cevap: Olur.”*¹⁵⁷⁴

Uygulamada da fetvanın yürürlüğünü görmekteyiz. 1676 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, Fethullah isimli müslüman bir kişi zimmî esnafa borcunu ödemediği için hapsedilmektedir ancak daha sonra zimmî şahıs müslümandaki hakkından feragat ederek hapisten çıkarılmasını talep etmektedir.¹⁵⁷⁵

amelesi olan terzilere şeridçilere dahi zecr ve teşdîd eyleyip ve ederler ise yakaları kat olunmakla tenbih ve inzâr bundan sonra dahi mütenebbih ve mütayakkız olmayıp kîraren müşahede olunursa ahz ve diyar-ı âhara nefy ü icla ile tedip olunacakları...min ba'd eslemeyenlerin ceza-i sezâları tertîb ve nisvandandan kâinen men kân mütenebbih olmayanları ta'zîr ve tedip eyleyip müsamaha ve tekasülden ihtirâz ve müslime ve kafire ve salihâ ve fâcîreyi kıyâfet-i nâ-meşruadan men' ve zecr ve mesâğ-ı şer'î olmayan bid'atlerini men' ü def' eylemeniz babında ferman-ı âlîşânım sadır olmuştur.1138/1726.” İKS, İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil, s. 99.

¹⁵⁷² İsrâ, 17/34.

¹⁵⁷³ Merğînânî, II, 104; Halebî, II, 72; Aydın, “Borç”, *DİA*, VI, 288.

¹⁵⁷⁴ *Fetâvâ-yı Feyziye*, s. 234.

¹⁵⁷⁵ “Macuncu'da uncu taifesiinden Andriye v. Hırdık mahfil-i kazada sicn-i sultânide haps olan el-Hac Fethullah nam kimesnede **iki bin sekiz yüz akçe hakkım var idi** utlak olunsun dediğini kayd şud. 1676.” İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 966. “Valide Sultan Han'ında sakın acem taifesiinden Arakil v. Bogos nam Ermeni meclis-i şer'de Gozavaz nam Ermeni'de **kırk beş kuruş bir rub' hakkım var idi zindana komuş idim** utlak eyledim dedikte kayd şud.1676.” İKS, İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 966.

1649 tarihli Rumeli Sadareti mahkemesindeki başka bir örnekte, borcunu ödememekte inad eden Menteş isimli kişiye hapis cezası verilmektedir.¹⁵⁷⁶

Uygulamada kadınların da erkekler gibi borçlarından dolayı hapsedildiklerini görmekteyiz. 1570 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, Fati isimli kadına borcunu ödemediği için hapis cezası verilmektedir.¹⁵⁷⁷

1594 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, defalarca mahkemeye çağrıldığı halde mahkemeye gelmeyen ve borcunu ödememekte inad eden Yorgi isimli Papaza kürek cezası verilmektedir.¹⁵⁷⁸

1718 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, borcunu ödememekte inad eden Seyyid Ali isimli kişiye kalebentlik cezası uygulanmaktadır.¹⁵⁷⁹

b. Teşhir

Mahkeme tarafından belirlenen sulh bedelini ödemeye söz verdiği halde ödeme yapmadan kaçan sabık kadının evinin mühürlenmesine karar verilmektedir.¹⁵⁸⁰

¹⁵⁷⁶ “İstanbul’da İbrahim Çelebi b. Musa meclis-i şer’de, Sinori cemaatinden Takyeci Menteş v. Mosi nam Yahudi muvacehesinde üzerine takrir-i dava edip işbu Menteş’e bundan akdem **beş bin fiddî-i cedîd rayic fi’l-vakit akçe ikrâz ve teslim eyledim** ol dahi iktirâz ve tesellüm ve mesarifine sarfla meblağ-ı mezbur **beş bin akçe zimmetinde hakkımdır edada taannüd eder** sual olunup aliverilmek talep aderim dedikte gibbe’s-sual mezbur Menteş müdde’i-i mezbur İbrahim Çelebi’den vech-i meşruh üzere **beş bin cedîd akçe iktirâz ve kabz eyledim** deyi **zimmetinde deyn olduğunu tav’an ikrar ve itiraf ve badehû edada taannüd edicek** mezkur Menteş üzerine ilzam olunduktan sonra **li ecîl-edâ** kibel-i şer’-i kavînden **habsine emr olunup...1059/1649.**” İKS, Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil, s. 44.

¹⁵⁷⁷ “Dergah-ı âlî yeniçerilerinden Mahmud b. Abdullah nam yeniçeri **yirmi üç filori deyni için habs ettirdiği Fati nam hatunu...987/1570.**” İKS, Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil, s. 65.

¹⁵⁷⁸ “...Yorgi nam papaz eşirradan olup Apostol ve Konstantin nam zimmilerin **ber-vech karz dört bin akçelerin alıp talep eylediklerinde inad eyleyip vermemekle şer’i şerîfe davet olunup âdem gönderildikde yine itaat-ı şer’ etmediği** ilam olunmağın buyurdum ki: Vardıkta mezburu bu defa dahi şer’-i şerîfe davet edip dava-yı hakk eyleyip...bu defa dahi **itaat-ı şer’ etmez ise suret-i sicileri ile yarar âdemlere koşup Südde-i Saadetime gönderesin ki küreğe konula...1003/1594.**” BOA.MD, d.no. 72, h.no. 511. akt. Şahin, 72 Numaralı Mühimme Defteri (H.1002-1003) (vr.231-473) İnceleme-Metin, s. 85.

¹⁵⁷⁹ “Haleb muhassılı Osman Uncubaşı Seyyid Ali nam kimesne zimmetinde **bin guruşdan müteceviz hakkı olup edada taallül etmekle...mezbur hüccet-i şer’iyyesi mucibince teveccüh eden hakkı tahsil ü edada taallül eder ise Ruha Kalesi’nde kalebent olunmak...1130/1718.**” BOA.MD, d.no. 128, h.no. 82. akt. Toraman, s. 47.

¹⁵⁸⁰ “**Marîfet-i şer’ ile evi mühürlene deyi buyruldu.** Arzuhal-i fukara budur ki bu fukara kulları Kütahya kazasından olup sabıkan kadımız Abdullatîf Efendi ile **mürâfaa-i şer’i şerîf olup**

Osmanlı hukukunda borcunu ödemeyenlere İslam hukukuna muvafık olarak çoğunlukla hapis cezası uygulanmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısında ise bu suçta kürek cezası verilmektedir.

7. Dini Vecibelerin Yerine Getirilmemesi Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Namaz kılmak ayetlerce¹⁵⁸¹ emredilmekle beraber bu emri yerine getirmeyenlerin dünyevi cezası beyan edilmektedir. Zikredilen ayetler ve aşağıda zikredilecek kanun maddeleri suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Allah hakkı olan namazı terkeden ve ramazanda mazereti olmaksızın oruç tutmayanlara ta'zîr cezası uygulanır.¹⁵⁸² Ebû Yûsuf'a göre namazı terkederek cemaate katılmayan kişiye de ta'zîr cezası uygulanır.¹⁵⁸³

Osmanlı hukukunda dini vecibeleri terk suçunu işleyenlere dayak ve para cezaları ve teşhir uygulanmaktadır.

a. Dayak Cezası

Fetva mecmualarında bazen namaz kılan çoğunlukla farz namazları terk eden kişiye ta'zîr cezasının verileceği ifade edilmektedir. "*Zeyd-i müslim ekser evkatte salavât-ı mefrûzayı tekâsülen terk eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr.*"¹⁵⁸⁴

Fetvalarda hiç namaz kılmayanlara daha şiddetli ta'zîr cezalarının uygulanacağı ifade edilmektedir. "*Amden ve keslen târiku's-salât olan Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve habs.*"¹⁵⁸⁵ 1535 tarihli Üsküdar

bade's-sübut teveccüh eden hakkımızı almak sadedinde iken mezbur Abdullatîf Efendi sulhe râğîb olmağın huzur-ı müsliminde bizim ile sulh olup üç güne değin bedel-i sulh vereyim deyi mehîl verilip mezbur efendi şimdi firar etmekle bize külli gadr ve hayf olmuştur. Bâkî ferman sultânım hazretlerininindir. Bendegân-ı fukarâ-i Kütahya." İKS, İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 618.

¹⁵⁸¹ İsrâ, 17/78; Meryem, 19/31.

¹⁵⁸² Mv.f, "Ta'zîr", XII, 260.

¹⁵⁸³ Zeyla'î, III, 208.

¹⁵⁸⁴ Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 91.

¹⁵⁸⁵ Fetâvâ-yı Ali Efendi, I, 116.

mahkemesindeki bir kayıta, cuma namazı kılmayan kişiye ta'zîr cezası verilmektedir.¹⁵⁸⁶

Fetva mecmualarında camide namaz kılmayı terk edenlere de ta'zîr cezası uygulanacağı ifade edilmektedir. *“İkâmet-i hamseyi menziline münferiden kılmak âdeti olup min ğayr-i özrin terk-i cemaat eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr.”*¹⁵⁸⁷

1814 tarihli Tokat mahkemesindeki bir kayıta, yayınlanan fermana, beş vakit namazın cami ve mescitlerde eda edilmesi gerektiği, cemaati terk edenlere ta'zîr cezası uygulanacağı beyan edilmektedir.¹⁵⁸⁸

1839 tarihli Sivas mahkemesindeki bir fermana, ezan okunur okunmaz herkesin işini gücünü bırakıp farz namazları camide eda etmesi emredilmektedir. Namaz vaktinde sokaklarda özürsüz olarak dolaşanlara ta'zîr cezası verileceği beyan edilmektedir. Bu ferman sureti farklı kadılıklara gönderilerek mahkeme defterlerine kaydedilmektedir.¹⁵⁸⁹

¹⁵⁸⁶ “Üsküdar emini olan Mustafa meclis-i şer‘a gelip Hasan b. Ali ihzar edip üzerine takrir-i dava kılıp dedi ki **Cum‘a‘ya varmayan kişinin ta‘zîr olunup...1535.**” İKS, Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil, s. 375.

¹⁵⁸⁷ Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s. 103.

¹⁵⁸⁸ "...malum ola ki evkat-ı hamsede salavatın mefrûziyyeti nusûs-i celile-i sübhânehû ve cemaatle eda olunmasında derkâr olan fezâili ahâdis-i şerîfê-i nebeviyye...kavî olduğuna mebni **cemî‘i ümmet-i Muhammed namazlarını cevâmî‘i şerîfe ve mesacid-i münifede cemaatle eda eylemek lazıme-i zimmet-i diyanet...bir müddetten beri bu hususlara dikkat olunmadığından akaidinde zaaf olan nâs binay-ı İslamda...savm ve salate riayet etmez olmuş ve belki bazı chele indinde terk-i salat maazallah mübah derecesine vararak evkat-ı hamsede ve bi‘l-cümle cevâmî‘ ve mesacid cemaattan hali kalmış...her kim ki cevâmî‘i şerîfe varıp cemaate devam eylemez ise o makulelerin tedip...1229/1814.**" TŞS, d.no. 18, h.no. 117. akt. Asıl, Harun, 18 Numaralı Tokat Şer‘iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, s. 204.

¹⁵⁸⁹ "...salâvât-ı mefrûzâtı cemaatle edaya müdâvemem dahi sünnet-i seniyye-i müekkede olduğu cihetle fi-mâ-b‘ad kâffe-i ehl-i İslâm **ezân-ı Muhammedi kıraat olduğu gibi işini bırakıp kurbu civarında olan cevâmî ü mesacide bi‘l-azîme salâvât-ı mefrûzâta cemaatle eda eylemeleri** ve bu emr-i ehemmi vülât ü zabûân-ı bilâd taraflarından daimen ve müstemiren itina ve dikkat olunarak namaz vakti olduğu gibi sokaklarda camiye gitmemiş adam gördükleri halde **sebebini saal ile bilâ-özr târiku‘s-salât olduğu anlaşıldıkda ol şahs her kim olur ise olsun hakkında şer‘an iktizâ eden ta‘zîr icra kılınması...1255/1839.**" ŞSS, d.no. 20, h.no. 19. akt. Başol, Ömer, 20 Numaralı Sivas Şer‘iyye Sicilinin Transkripsiyonu, s. 95; Diğer örnek için bk. KHŞS, d.no. 564, h.no. 2. akt. Durgut, s. 40; TRŞS, d.no. 150, h.no. 123. akt. Şahiner, Ayşegül, 1964/150 No‘lu Trabzon Şer‘iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Tahlili, s. 174; KOŞS, d.no. 83, h. 93/1 akt. Bildik, s. 283.

b. Para Cezası

Kanunnamelerde namaz kılmayanlara teşhir ve değnek cezalarının yanısıra para cezasının da uygulanacağı beyan edilmektedir. Kanuni Umumi Kanunnamesi m.54: “*Ve dahi namaz kılmayanları mahalle be mahalle köy be köy teftiş edip muhkem ta’zîr edip iki ağaç başına bir akçe cürm alına.*”¹⁵⁹⁰

Bazı nüshalarda cuma namazı ve oruç ibadeti zikredilerek hüküm yazılmaktadır. Heyd’in nüshasında “*Ve cuma namazı vâcib olup terk edenin ve kasd ile orucun yiyenün muhkem hakkından gelip ba’de’t-ta’zîr iki ağaca bir akçe cürm alına.*”¹⁵⁹¹

c. Teşhir

II. Bâyeazid İstanbul İhtisab Kanunnamesi m.65: “*Ve Ramazan ayında oruç dutmayanın gereği gibi hakkından gelip teşhir edeler.*”¹⁵⁹²

I. Ahmed Kanunnamesi m.271: “*Bî-namazı mahalle be mahalle teftiş edip namaz kılanı ve kılmayanı gözede; bî-namazı dutup teşhir edip muhkem hakkından geleler.*”¹⁵⁹³

Ebûssuud Efendi de namaz kılmamayı alışkanlık haline getiren ve ta’zîr cezasıyla da uslanmayan kişilerin bir tabut üzerinde şehirde dolaştırılarak teşhir edileceğini söyler.¹⁵⁹⁴

1519 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, mahallelerde namaz kılmayan 28 kişinin ismi mahkeme defterinde kaydedilmektedir.¹⁵⁹⁵ Bu işlemi teşhir olarak değerlendirebiliriz.

¹⁵⁹⁰ Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 303.

¹⁵⁹¹ Heyd, *Criminal Law*, s. 82, md. 102.

¹⁵⁹² Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 296.

¹⁵⁹³ Akgündüz, *Kanunnameler*, IX, 529.

¹⁵⁹⁴ Düzdağ, s. 60.

¹⁵⁹⁵ “**Mahallelerde olan bî-namazı beyan eder ki zîkr olunur.** Boğdan Hamza, Çoban Atmaca, Çalapverdi, Kara Hüseyin, Tatar Mustafa.....925/1519.” Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 435; Diğer örnek, “**Zîkr olunan imam ve cemaat baisü'l-hurûf Hasan nam kimesneyi namaza gelmez ve bî-namazdır diye haber verdikleri kayd olundu.** 1000/1592” İKS, Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil, s. 247.

8. Silah Taşıma Tehdit ve Korkutma Suçları ve Ta'zîr Cezaları

Hz. Peygamber, “Bir kimse kardeşine demirle (silahla) işaret ederse, melekler ona lanet eder.”¹⁵⁹⁶ buyurmaktadır. Zikredilen hadis ve aşağıda zikredilecek olan kanun maddesi suçun kanuni, fiilin icra edilmesi maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Bir kimseyi yaralamak kastıyla kılıç, bıçak veya silahını çekerek hücum eden fakat vurmayan, yaralamayan kimseye, bu tehdidi ve saldığı korku sebebiyle hapis ve dayak cezası uygulanır.¹⁵⁹⁷

Osmanlı hukukunda silah taşıma ve tehdit suçunu işleyenlere siyaseten katl, hapis ve sürgün cezaları uygulanmaktadır.

a. Siyaseten Katl Cezası

Kanunnamelerde silah taşıyanların idam edileceğı beyan edilmektedir. Kanuni Mısır Eyaleti Kanunnameleri m.19: “*Ve hisar eriyle azebden veya atlı tüfenkçiden gayrı kimesneye tüfenk satılmaya; âhar kimesnede tüfenk olsa getirip beğlerbeğiyeye ve nâzır-ı emvâle arz oluna ki, değer bahâsiyle beğliğe alına. Şöyle ki, bade't-tenbîh getirmeyip elinde bulunursa girift olunduktan sonra sahibini salb edeler.*”¹⁵⁹⁸

b. Hapis Cezası

1690 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Eflani kazasında görevden azledilen kadı, iki kardeşi ve diğere üç kişiye, halkı “şu kadar para vermezseniz evinizi yakarlar” diyerek tehdit etmeleri ve halktan zorla para almaları yani gasp suçunu işlemelerinden dolayı kalebentlik cezası verilmektedir.¹⁵⁹⁹

¹⁵⁹⁶ Müslim, “Birr”, 125.

¹⁵⁹⁷ Serahsî, XXIV, 37; Bilmen, III, 318.

¹⁵⁹⁸ Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 103.

¹⁵⁹⁹ “Limni kadısına ve kalesi dizdarlarına hüküm ki: Eflani kazası ahalisi gelub ber-vech-i te'bid kadıları olan Ahmed ve karındaşları Mehmed ve Fazlullah bundan akdem şakilerden olan Emrullah kadioğlu Mehmed ve Kulaksız Ali nam şakiler ile yekdil ve mezburun şakilere şu kadar akçe verirseniz hoş vermezseniz sizin hanenizi ihrâk-ı bi'n-nâr ederler diye tahvîf ve cebren iki bin beş yüz gurusların aldıklarından ecilden mezburun Limni Kalesi'nde ıslah-ı nefis edincek kalebent olunalar...1101/1690.” BOA.MD, d.no. 99, h.no. 25. akt. Çelik, s. 55.

1858 CK m.179 zeyli: “*Katl kasdıyla olmayarak mücerred ihâfe için birine silah çeken kimse bir haftadan altı aya kadar hapis olunur.*”

c. Sürgün Cezası

1849 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, silah taşımak ve teşhir etmekten dolayı dört kişiye birer sene müddetle sürgün cezası verilmektedir.¹⁶⁰⁰ 1850 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, Gürcü Salih ve Adanalı Osman isimli şahıslara, silahla dolaşarak bazı kişileri yaralamaları ve bazı kişileri de “sizi katl ve idam ederiz” diyerek tehdit etmelerinden dolayı şeyhulislâmdan da fetva alınarak sürgün cezası verilmektedir.¹⁶⁰¹

9. Hayvanlara Kötü Davranma Suçu ve Ta‘zîr Cezaları

Hız. Peygamber hadislerinde hayvanlara kötü davranmayı yasaklamaktadır.¹⁶⁰² Zikredilen hadis ve aşağıda zikredilecek kanun maddesi suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

Evcil zararsız hayvanları öldürmek, eziyet etmek, kapalı bir yere kilitleyerek aç ve susuz bırakmak, hayvanın kuyruğunu kesmek, zehirlemek gibi masiyetlere belirlenmiş bir had cezasının olmadığı için bu suçları işleyen faile ta‘zîr cezası uygulanır.¹⁶⁰³

Osmanlı hukukunda hayvanlara kötü muamelede bulunanlara tazminin yanısıra dayak ve hapis cezaları uygulanmaktadır. Kanunnameler, fetva mecmuaları ve uygulamada hayvanlara zarar veren kişiye tazmin sorumluluğu yüklenmektedir.

¹⁶⁰⁰ "Ankara naibine [] eşhas-ı merkumeden teşh'r-i silaha ibtidar eden Helvacı Topaloğlu Ali ve Hasan oğlu Hasan ve Mustafa Pehlivan ve İskilibli Hacı Ömer nam dört nefer eşhasın dahi birer sene müddetle Ankara'ya nefy u irsalleri...1265/1849." Akıllı (Acar), s. 102.

¹⁶⁰¹ "Akka kadısına hüküm ki:...Gürcü Salih ve Adanalı Osman nam şahıslar kendi ırz ve edebleriyle meşgul olmayıp daima esliha ile geşt u güzâr ve bazı kesâna adâvet ederek icra-yı ırz zımnında cerha ibtidar ile talebe-i ulûma gayr-ı layık harekât-ı nâ-marziyyeye ictisar ede geldiklerinden bazı mertebe nush u pend dâ'iyyesinde olanlara cevaplarında nefyle tedip olunsak dahi derhal firaren gelip hasmımız olanları katl ve idam ederiz diye...merkumları Akka Kalesi'nde menfiyyen meks ve ikâme ettirip...1266/1850." Akıllı (Acar), s. 169.

¹⁶⁰² "Bir kadın kedisini hapsedmiş, ona yiyecek ve içecek vermemiş, haşerelerden yemesini de hapsederek engellediği için ölmesine sebep olmuş yani ihmali davranışla onu öldürmüş böylece kedi yüzünden azabı hak etmiştir." Müslim, "Birr", 134.

¹⁶⁰³ Âmir, s. 259; Mv.f, "Ta‘zîr", XII, 281.

III. Murad Segedin Sancağı Kanunnamesi m.67: “...bir kişinin öküzi ve atı ve katırı ekine girse sahibine davar başına beşer ağaç uralar ve beşer akçe cerîme alalar... Amma mukaddem nidâ ve tenbîh edeler. Ba'de't-tenbîh gerü öldürmek ya kuyruk ve kulak kesmek yokdur. Nihayet vech-i meşrûh üzere amel oluna. Eğer tenbîh ettim davarını zabtetmedi öldürdüm derse ya urub sakat etse şer'an ne lazım gelürse eğer kıymet ve eğer noksan tazmîn ettireler.”¹⁶⁰⁴

Fetva mecmualarında da hayvanlara zarar vermenin hem ceza hem tazmin gerektireceği ifade edilmektedir. “Zeyd'in atının kuyruğunu ve saçını kesen Amr'a ta'zîr-i şedîd ve tazmin-i noksan-ı kıymet lazım olur.”¹⁶⁰⁵

1551 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, tarlasına giren öküzü kesici aletle öldüren kişiye öküzün kıymetini tazmin kararı verilmektedir.¹⁶⁰⁶

a. Dayak Cezası

Uygulamada hayvanlara eziyet edenlere ceza verilmeden önce tenbih yapılmaktadır. 1591 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, develere fazla yük yükleyenlere, develere adet-i kadime muhalif fazla yük vurmamın diye tenbih yapılmaktadır.¹⁶⁰⁷

1829 tarihli bir belgede İstanbul'da odun, kömür, kereste vb. yükleri taşıyan atlarla alakalı şu uyarı yapılmaktadır. Hamalların cuma günleri hayvanları dinlendirmeleri, hayvanlara iyi bakmaları, yüklerini boşalttıktan sonra dahi

¹⁶⁰⁴ Akgündüz, *Kanunnameler*, VIII, 299.

¹⁶⁰⁵ Düzdağ, 143.

¹⁶⁰⁶ “Karye-i Salihli'den Ömer b. Karlı ve Ali b. Bayram meclis-i şer'a hazıran olduklarında mezbur Ömer takrir-i dava kılıp benim öküzüm çalıp öldürdün tazmîn et dedikte mezbur Ali'den sual olunup gece ile bir sığır tarlama girip ben dahi çaldım bilmedim dedikte mezbur Ali'ye tazmîn etmek emr olunup...958/1551.” İKS, *Üsküdar mahkemesi 17 Numaralı Sicil*, s. 269; Diğer örnek için bk. İKS, *Üsküdar Mahkemesi 14 Numaralı Sicil*, s. 251.

¹⁶⁰⁷ “...min-ba'd kanun-u kadime ve olagelmîşe muhalif develere yük vurulmayıp Mezebreb nam menzile hüccâc vardıkta mîrî canibinden deve alıp tahmîl edenler her kim olursa olsun bineğine altmış batman ve tamam yük tahmîl edenlerin yüz yirmi batman yükü vurulup bundan ziyade yük vurdurulmamak babında emr-i şerîf verilmek ricasına arz eyledikleri ecilden... vusul buldukda bu hususta her biriniz bizzat mukayyed olup mîrî canibinden deve alıp yük tahmîl edenlere muhkem tenbih eylesin ki onun gibi develere yük tahmîl ettiklerinde adet-i kadime üzere tahmîl edip kadımden olagelmîşe muhalif ziyade yük vurmayalar. 1591” BOA.MD, d.no. 69, h.no. 22. akt. Kaya, *69 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s.1-168)*, s. 106.

hayvanlara binmemeleri tenbih edilerek buna uymayanlar hakkında gerekli tedbirlerin alınması istenmektedir. Ayrıca İstanbul'daki hamalların ikindiden sonra atları çalıştırdıkları ve dahası yükün üzerine bindikleri ifade edilerek bunun önlenmesi istenmektedir. Yüklü hayvanların üzerine binilmemesi için yük beygirlerinin semerlerinin tam ortasına üç adet çivi çakılması istenmektedir. Bu emre uymayanların şiddetli şekilde cezalandırılacakları beyan edilmektedir.¹⁶⁰⁸

Nalsız beygirlere yük yükleyen kişilere tedip ve ta'zîr cezaları uygulanmaktadır. Ayrıca hayvanlara devlet adına el konulmaktadır.¹⁶⁰⁹ 1811 tarihli bir emirle yavrulama zamanı olan mart aylarında avlanmak yasaklanmaktadır.¹⁶¹⁰

b. Hapis Cezası

1572 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Daday kazasında Kubad isimli şahsa, Musa isimli şahsın atının kulağı, kuyruğu ve sinirini kesmesinden dolayı kürek cezası verilmektedir.¹⁶¹¹ 1579 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, mîri korularda tazı, doğan ve tüfekte avlanma yasağı getirilmektedir. Bu yasağa uymayarak avlanma yapan kişilere kürek cezası verilmektedir.¹⁶¹²

10. Konut Dokunulmazlığın İhlal Etme Suçu ve Ta'zîr Cezaları

Başkasının evine izinsiz girmek dinin korunması emrettiği can mal ve ırz gibi değerleri tehlikeye düşürmektedir. Başkalarının evine izinsiz girilmesi ayetle¹⁶¹³ yasaklanmaktadır. Ayette bu yasağı işleyenlere bir yaptırımdan bahsedilmediği için bu şekilde meydana gelen konut dokunulmazlığı ihlalleri ta'zîr cezası gerektirir.¹⁶¹⁴ Zikredilen ayet suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

¹⁶⁰⁸ Özdemir, İbrahim, "Osmanlı Toplumunda Çevre Anlayışı", *Türkler*, c. 10, s. 598-609.

¹⁶⁰⁹ Demirtaş, s. 314.

¹⁶¹⁰ Yediyıldız, "Osmanlı Toplumunu ve Çevre", *UÜİFD*, XVII/2, s. 153.

¹⁶¹¹ BOA. MD, d.no. 12, h.no. 977. akt. BOADB, 12 (II) Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), s. 152.

¹⁶¹² BOA.MD, d.no. 39, h.no. 352. akt. Yazıcı, s. 100.

¹⁶¹³ Nur, 24/27. "Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selam vermeden girmeyin."

¹⁶¹⁴ Âmir, s. 261; *Mv.f.*, "Ta'zîr", XII, 281.

Osmanlı hukukunda konut dokunmazlığını ihlal suçunu işleyenlere dayak ve para cezaları uygulanmaktadır.

a. Dayak Cezası

Fetva mecmualarında konut dokunulmazlığını ihlal edenlere ta'zîr cezasının verileceği ifade edilmektedir. "*Zeyd Amr'ın gece ile haremine girip içeride ahz olunsa Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr ve habs.*"¹⁶¹⁵

1667 tarihli Bab mahkemesindeki bir kayıтта, Rıdvan isimli şahsın evine izinsiz giren Mahmud'a ta'zîr cezası verilmektedir.¹⁶¹⁶ 1766 tarihli Bab mahkemesindeki başka bir kayıтта, yine başkasının evine izinsiz girerek evdekileri korkutan zimmîye ta'zîr cezası verilmektedir.¹⁶¹⁷

b. Para Cezası

1492 tarihli bir mahkeme kaydında, Terzioğlu Zekeriya isimli kişiye, gece vakti bir gayrimüslimin evine bacasından girerken yakalanması ve mahkeme edilmesi sonucunda yetmiş akçe para cezası verilmektedir.¹⁶¹⁸

11. Esnafın Temizliğe Dikkat Etmemesi Suçu ve Ta'zîr Cezası

Osmanlı hukukunda temizliğe dikkat etmeyen esnafa para cezası uygulanmaktadır. Kanuni Bağdâd Eyaleti Kanunnameleri m.24: "*Ve ekmekçilerin ve aşçıların kabın kacağın temiz tutmayanların hallerine göre birer mikdâr cerîmelerin alınır.*"¹⁶¹⁹

Bu kanun maddesi suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıt bulunması da manevi unsurunu oluşturmaktadır.

¹⁶¹⁵ *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 92.

¹⁶¹⁶ "...dava ve takrir-i kelam edip tarih-i kitab gecesi vakt-i mağribde mezbur Mahmud Beşe mahalle-i mezburda *sakin olduğum menzilin kapısını açıp benim iznim yok iken menzilime girip mezburu menzirim içinde sekran buldum husus-u mezbur sual olunup mucib-i şer'îsi icra olunmak matlubumdur dedikte...şahadetleri makbule olmağın mucibince mezbur Mahmud Beşe'nin ta'zîrine hüküm olunup...1077/1667.*" İKS, *Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil*, s.875.

¹⁶¹⁷ "...tarih-i ilamdan dört gün mukaddem *menzilimize duhul edip biz tağaddî etmekle ekl eylediğimiz anda her birimiz sahib-i firâş olmamız ile mucibi şer'îsini talep ederiz diye dava...mucibince mesfur zimmîye şer'an ta'zîr iktizâ eylediği...1179/1766.*" İŞSA, *Bab Mahkemesi*, d.no. 235, v. 23b. akt. Tekin, s. 70.

¹⁶¹⁸ Benli, Abdullah, *İslam Hukukunda Manevi Tazminat*, s. 101.

¹⁶¹⁹ Akgündüz, *Kanunnameler*, V, 235.

Uygulamada bu kanunun yürürlüğünü görmekteyiz. 1535 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıтта, ekmeççi kethüdası Mehmet'e, ekmeğinin içinde bir eski bez parçası bulunduğu için para cezası verilmektedir.¹⁶²⁰

12. Gayrimüslimlerin Müslümanlara Boykot Suçu İşlemesi ve Ta'zîr Cezası

Osmanlı hukukunda müslümanlara dolaylı zarar vermek isteyen kişilere yaptırım uygulanmaktadır. 1604 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, Selanik kadısına gönderilen hükümde, Selanik'teki birçok dükkanın gayrimüslimler tarafından işletildiği, gayrimüslimlerin müslümanlara inaden dükkanlarını açmamaları ve müslümanların bu yüzden sıkıntı çekmeleri üzerine onlara ta'zîr ve diğer gerekli cezanın verilmesi emredilmektedir.¹⁶²¹

¹⁶²⁰ "Ekmeçciyân kethüdası olan Mehmed'in ekmeği içinde bir pâre köhne bez bulunup cerime hüküm olunup subaşı talebiyle tescil olundu...941/1535." İKS, Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil, s. 215.

¹⁶²¹ "Selanik kadısına hüküm ki: Selanik'de olan ekser dekâkin keferede olup me'külat ve melbûsât vesayir havaic mezburlardan iştira olunup lakin Macar keferesi isyan üzere olalıdan beri kefereden erbab-ı dekâkin mücerret müslimine ihaneten pazar ve gayrı günlerimiz vardır deyi nice eyyam dükkanların açmamağla âmme-i müslimin hususen âyende ve revende nice havaicden muzayaka üzere oldukları arz olundukda filvaki özürleri olmadan mücerret inaden ve ihaneten dükkanların açmazlar ise ol makuleleri tedip ve şer'le müstahak olduklarına göre cezaların veresin...1604 " BOA.MD, d.no. 75, h.no. 647. akt. Keleş, s. 247.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Osmanlı ceza hukuku literatür örneklerini bitirdikten sonra şimdi teori ve pratikteki bu verilerden Osmanlı ceza hukuku ile ilgili genel değerlendirmemizi yapalım. Yalnız şu açıklamayı da yapmamız gerekir. Bizim ulaşabildiğimiz mahkeme kayıtları ulaşamadığımız kayıtlar yanında büyük bir ağacın bir yaprağı kadardır. Dolayısıyla değerlendirmemiz ulaşabildiğimiz kayıtlar çerçevesinde olacaktır. Daha geniş çaplı ve daha fazla kaynağa müracaat edilerek yapılacak çalışmalar Osmanlı ceza hukuku ile ilgili daha objektif değerlendirme imkanı sunacaktır.

Osmanlı hukuk mevzuatını teori yani kanun maddeleri ve pratiği yani mahkeme uygulamalarını ayrı ayrı ele alırsak daha net bir değerlendirme yapmamız mümkün olabilir.

Kanunnameler bilindiği üzere şer'î hukukun boş bıraktığı alanlarda ceza hukuku açısından ise ta'zîr suç ve cezalarını belirlemek amacıyla ihdas edilmiştir. Ve bir ihtiyaçtan dolayı kanunnameler ortaya çıkmıştır. Bunu özellikle vurgulamak gerekir. Yani şer'î hukukun alternatifi ve ona rağmen çıkmamış ve onun tekrarı olan maddelerden oluşmamıştır. Değişen zamanın ihtiyaçları ve yeni ortaya çıkan yeni suç tiplerine uygun cezalar belirlemek için oluşturulmuştur.

Osmanlı'nın kanunnameler bağlamında en çok tartışıldığı noktası şer'î cezaları iptal ederek onun yerine para cezaları ihdas ettiği şeklindeki iddialar çerçevesinde olmaktadır. Bu iddiaların geçersiz olduğunu zina bölümünde ayrıntılı şekilde inceledik.

Ancak bununla beraber bazen kanunname maddelerinde İslâm hukukuna ters maddeler bulunmaktadır. Böyle hükümlerin olduğu ancak yapılan itirazlar sonucunda bunların kaldırıldığı da bilinmektedir. Örneğin kapitülasyonlarla Osmanlı vatandaşı olmayan gayrimüslimlerin (müste'men) şahadetlerinin kabul edilmesine Şeyhülislâm Ebussuud Efendi "Nâ meşru olan nesneye emr-i sultânî olmaz" diyerek açıkça karşı çıkmıştır.¹⁶²²

¹⁶²² Heyd, *Criminal Law*, s. 191-192.

Kanunname maddelerinde dikkat çeken noktalardan birisi işkencenin “İslâm yargılama hukukunda hiçbir zaman bir usul kurumu olarak mevcut olmadığı, yani sanığın ikrarını sağlamaya yönelik bir ifade alma tekniği olarak meşrulaşmadığı”¹⁶²³ halde suçun ispat yollarından biri olarak kullanılmasının kanun maddesi¹⁶²⁴ halinde düzenlenmesidir. Bu kanun maddesinin yürürlüğe girdiğini de kayıtlarda görmekteyiz.¹⁶²⁵

Kanun maddelerinde görüldüğü üzere zanlıya işkence yapılması özellikle suçun yan delilleri bulunması halinde istenmektedir. Uygulama örneklerinde de aynı şekilde zanlının töhmeti sabıkası varsa işkence yapılmaktadır. Suç alameti yan deliller ve töhmeti olmayan kişilere işkence uygulanmamaktadır. Osmanlı kayıtlarında sabıkası olmayan veya aleyhine karine ve belirti bulunmayan kimselerin işkenceye tabi tutulmasına yönelik bir bilgi ve belge henüz bulunmamaktadır.¹⁶²⁶

Kanunname maddeleri ve Divan-ı Hümayun kararları bu yönde olmakla beraber yerel mahkemeler, şeyhülislâm ve müftüler işkenceye karşı tavır

¹⁶²³ Avcı, “Hukuk Tarihimizde Hukuka Aykırı Deliller Sorunu: İşkence (Örf-i Maruf) Uygulaması”, *TDAV*, sy.147, s. 28.

¹⁶²⁴ II. Bayezid Umumi Kanunnamesi m.39: “*Ve hırsız taifesi işkencede ikrar etse ve alâim dahi ikrar eylese, ol ikrar muteber ola.*” Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 44; Yavuz Sultan Selim Rumeli Eyaleti Kanunnameleri m.128: “*Bir kimesnenin elinde veya evinde uğurluk nesne bulunsa, satın aldı ise satanı bulduralar ve bulmayacak, müttehem ise işkence edeler. Amma işkencede ihtiyât edeler, kable's-sübut telef-i nefis olmaya. Amma işkencede telef-i nefis vaki olacak olur ise, davası sorulmaya.*” Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 427. Kanuni Umumi Kanunnamesi m.47: “*Ve eğer hırsız işkencede ikrar etse, alâmeti dahi bulunursa, onun ikrarı muteberdir, suçuna göre siyaset edeler.*” m.48: “*Eğer hırsız bir kişiye “şerikimdir” dese, ol kişi bunda müttehem kimesne ise, işkence edeler; eğer değil ise, hırsızın sözüne amel etmeyeler.*” Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 303.

¹⁶²⁵ “*...töhmət-i sabıka ile müttehem olup müseccel olanlardan mucib-i örf olanların ahvallerin örf-i maruf ile görüp...ve kable's-sübut telef-i nefis olmaktan hazer edip...976/1569*” BOA.MD, d.no. 7, h.no. 2121. akt. BOADB, 7 (III) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 81. BOA.MD, d.no. 6, h.no. 296. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 182; BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1693. akt. BOADB, 7 (II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 259. BOA.MD, d.no. 3, h.no. 1172. akt. BOADB, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 520. BOA.MD, d.no. 6, h.no. 308. akt. BOADB, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 188. BOA.MD, d.no. 34, h.no. 184. akt. Eren, 34 Numaralı ve (H.986/1578) Tarihli Mühimme Defteri (1-164), s. 103.

¹⁶²⁶ Avcı, “Hukuk Tarihimizde Hukuka Aykırı Deliller Sorunu: İşkence (Örf-i Maruf) Uygulaması”, *TDAV*, sy.147, s. 29.

almaktadırlar. “Osmanlı tarihi boyunca kadılar, ehl-i örfün keyfi ceza verme arzularıyla devamlı bir mücadele içinde olmuşlardır.”¹⁶²⁷

Şeyhülislâmların verdikleri fetvalarda işkence uygulamasına karşı olduklarını görmekteyiz.¹⁶²⁸ Hatta fetvalarda töhmeti sabıkası olan biri işkenceden dolayı ölürse kanunname maddelerinin¹⁶²⁹ aksine işkence yapanın diyet ödemesi gerektiği ifade edilmektedir¹⁶³⁰ Yerel mahkeme kadıları da işkence uygulamasının yanında olmamakta ve ellerinden geldiğince işkenceyi engellemeye çalışmaktadırlar.¹⁶³¹

İşkence uygulamalarını özellikle 16. yüzyılda Divan-ı Hümayun kararlarında görmekteyiz. İncelediğimiz sicillerde 16. yüzyıldan sonra işkence kararlarına rastlamadık. Ayrıca ne 16. yüzyıl ne de daha sonraki tarihlerde yerel mahkeme kararlarında işkence örneklerine rastlamadık. Örneğin 1716¹⁶³² ve 1833¹⁶³³ tarihli kayıtlarda hırsızlık töhmeti olanlara işkence yapılmamaktadır.

Osmanlının işkence uygulamasıyla alakalı şöyle bir değerlendirme yapabiliriz. İslam hukukunda yeri olmamasına rağmen 15. ve 16. yüzyıllarda ehl-i örf suçlarıyla daha iyi mücadele etmek ve devlet düzeninin korunması amacıyla töhmeti sabıkası olanlara işkence etmeyi alışkanlık haline getirmiştir. Hatta bu kural kanunname maddelerinde de yerini bulmuştur. Ancak 17. yüzyıldan itibaren ehl-i örfün önceki nüfuzunu kaybetmesiyle işkence uygulamalarının bittiğini söyleyebiliriz. Osmanlı altı yüzyıllık döneminin her safhasında işkence uygulamış ve İslam ceza hukukundan sapmıştır şeklinde bir yorum yapmak haksızlık olacaktır.

Kanunnamelerde dikkatleri çeken maddelerden birisi de uzuv kesme cezasıdır. Kanunnamelerde tecavüz kasdıyla zorla kız veya oğlan kaçıran veya

¹⁶²⁷ Avcı, “Hukuk Tarihimizde Hukuka Aykırı Deliller Sorunu: İşkence (Örf-i Maruf) Uygulaması”, *TDAV*, sy.147, s. 28.

¹⁶²⁸ *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 308.

¹⁶²⁹ Akgündüz, *Kanunnameler*, III, 427.

¹⁶³⁰ Düzdağ, s. 139.

¹⁶³¹ BOA.MD, d.no. 6, h.no. 625. akt. BOADB, *6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565)*, s. 354.

¹⁶³² BOA.MD, d.no. 124, h.no. 3. akt. Bıyık, s. 104.

¹⁶³³ Kavaklı, s. 538.

kaçırma kasdıyla eve girenlerin tenasül uzuvlarının kesileceği belirtilmektedir.¹⁶³⁴ Kanuni Kanunnamesini yayınlayan Heyd'in eserinde zina eden kadının fercinin dađlanması¹⁶³⁵ ve Kanuni Umumi Kanunnamesi m.204'de sefere katılmayan askerlerin burnunun ve kulağının kesilmesini emreden maddeler bulunmaktadır.¹⁶³⁶ Irza geçenin tenasul uzvunun kesilmesi zina eden kadının fercinin dağlanması Şer'ı cezalardan sapma örneklere olarak değerlendirilmektedir.¹⁶³⁷ Sefere katılmayan askerlerin burun ve kulaklarının kesilmesi bir çeşit msle (işkence) kabul edilebileceğinden bunlar da Şer'ı cezalardan sapma örneklere olarak değerlendirilebilir.

İncelediğimiz sicillerde bu kanun maddelerinin yürürlük örneğini göremedik. İslam hukukunda böyle bir infaz Şeklinin olmamasına rağmen Osmanlı'nın bunu kanun maddesi olarak yasalaştırması muhtemelen caydırıcı olması amaçlanarak yapılmaktadır. En azından incelenen belgeleri değerlendirdiğimizde bu Şekilde bir mahkeme kararının olmaması bu uygulamanın yürürlüğe girmediği sadece caydırıcı bir hüküm olarak kanunda yerini aldığını söyleyebiliriz.

Klasik İslâm hukukunda had suçlarının kapsamına hangi suçların girdiği ihtilaflıdır. Bu ihtilafın Osmanlı hukukuna yansımalarını görmekteyiz. Osmanlı, hırsızlık, zina, kazif, hırab ve irtidadı had suçu olarak görmekte ve bu suçların unsurları ve ispat Şartları oluştuğunda had cezalarını oluşmadığında ise ta'zır cezalarını uygulamaktadır. Bağy suçunu had suçları dışında görmektedir. Şürb suçunda ise net bir tavır alamamıŐ olarak görünmektedir. Osmanlı, örneklere gördüğümüz üzere unsurları oluşan Şürb suçuna çoğunlukla had cezası bazen de ta'zır cezaları uygulamaktadır.

¹⁶³⁴ II. Bayezid Umumi Kanunnamesi m.26'da "Kız ve oğlan çeken (zorla kaçıran) kişinin ve hiyânet ile bir ecnebinin evine giren kimsenin ve avret ve kız çekmeye varan kimesnenin içmeği kesile." Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 43; Kanuni Umumi Kanunnamesi m.5: "Ve eğer oğlan çeken veya kız çeken kimesnelerin, hiyanet ile evine girenin ve avret-kız çekmeğe bile varanın siyaset için zekerlerin keseler." Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 297.

¹⁶³⁵ "Eğer bir kişi avret veya kız kapsa... eğer avret veya kız razı olup ondan taşra gitseler onların ferclerini dağlayalar" Heyd, *Criminal Law*, s. 59, md. 11; Akgündüz, *Kanunnameler*, II, 40.

¹⁶³⁶ Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 319.

¹⁶³⁷ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku zel Hükümler*, s. 265.

Osmanlı, suçun unsur ve şartları oluştuğunda kısas ve diyet hükümlerini uygulamaktadır. Oluşmadığında ise ta'zîr cezaları devreye girmektedir. Ancak incelediğimiz kayıtlarda istisna kabul edilebilecek bir örnekte şer'an kısas cezası alanların küreğe gönderilmesi emredilmektedir.¹⁶³⁸ Bu istisna örneğin tarihi 1580 yılıdır. 1560 tarihinde Cerbe deniz savaşının yapılması 1572 tarihinde Osmanlı'nın İnebahtı (Lepanto) deniz savaşında Venediklilere yenilmesi ve donanmanın çok fazla kürekçiye ihtiyaç hissedildiği yıllarda (1550-1600 yılları arasında) Osmanlı, kürek cezalarına ağırlık vermiştir.

Bu dönemde kürek cezası, siyaseten idamı gerektiren suçları işleyenlerden suyu kirletme suçunu işleyenlere kadar küçük büyük bir çok suç çeşidine uygulanmıştır. Örneğin 1572 tarihli yıllardaki bir çok mühimme defterinde asılarak idam edilmesi gereken suçluların küreğe gönderilmesi emredilmektedir.¹⁶³⁹ Bu örneklerin yanısıra hakaret, mahkeme basma, hırsızlık töhmeti taşıma, mahkeme kararına uymama, mahkeme celbine uymama, müslümanın mürted olması için çaba sarfetme, balta ve nacak ile yaralama, karşılıklı kavga, iftira, iddiasına şahit getiremememe, yalan tanıklık, halkı devlete karşı isyana teşvik etme, dolandırıcılık, hırsıza yardım yataklık etme, mescid ve mezarlık duvarına zarar verme, kamu ağaçlarına ve davarlarına zarar verme, hayvanın kulağını kuyruğunu kesme, gasp, kaçak içki ticareti, kaçak sakız ticareti, casusluk teşebbüsü, rüşvet, görev yerini terk, tüfek imali, iskan emrine muhalefet ederek köyleri terk etme, gümrük kurallarına uymama, güherçile fermanına muhalefet, müslüman köle ve cariye alıp satmak, mîri korularda avlanma yasağını çiğnemek, akçe kırarak kalpazanlık yapmak, sahte belge düzenleme, sahte fetva sureti bulundurma, sefere gitmemek, su kirletme, borç ödememekte inat etme gibi farklı suç tiplerine kürek cezaları uygulanmaktadır. Hatta 1594 tarihli mühimme defterindeki bir kayıtta, genel bir ifade kullanılarak idam

¹⁶³⁸ "...*fesad ü şenaati sabit olan kimesneleri şer'an kısas lazım gelenleri mukayyed ve mahbus ol canibde olan kalıçelerde küreğe koyasız...1580.*" BOA.MD, d.no. 43, h.no. 140. akt. Sakarya, s. 127.

¹⁶³⁹ "...*salb u siyasete müstahak olan mücrimler küreğe vermek emredip buyurdum ki...979/1572*" BOA.MD, d.no. 10, h.no. 542. akt. Çakır, s. 176; Diğer örnek a.eser. s. 144. "...*cürm-i galizi sabit olup salb ve siyasete müstahak olanları ve sair mücrimleri telef etmeyip küreğe koyup 979/1572.*" BOA.MD, d.no. 10, h.no. 134. akt. Kaygusuz, s. 119.

cezası uygulanacak suçluların haricindeki bütün suçluların ağır hafif, büyük küçük suç ayırımı yapılmaksızın küreğe gönderilmesi emredilmektedir.¹⁶⁴⁰

Yetkili otoritenin ta'zîr cezalarını ağırlaştırma, hafifletme hatta affetme yetkisinin olduğunu da gözönüne aldığımızda Osmanlının bu tür uygulamaları eleştirilecek bir husus değildir. Devletin ve memleketin maslahatı gereği bu tür kararların alınması Osmanlı ülüemrinin gerektiğinde kendilerine tanınmış hakkı kullandıklarını da göstermektedir. Ancak yukarıda zikredilen kısas edilmesi gereken suçluların da küreğe gönderilmesi bu dönemin şartlarında istisna ve hukuka aykırı bir örnek olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu iddianın bu dönemde gerçekliğinin olduğu ve bu uygulamaların yanlış olduğunu yine Divan-ı Hümayun kararından öğrenmekteyiz. 1690 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, İstanbul kaymakamına ve kadısına gönderilen emr-i şerifte, “had ve kısas cezası gerektiren suç tipleri şer‘î kadim üzere yargılama yapılmaksızın had ve kısas cezaları yerine suçlulara kürek cezası verildiğinin” duyulduğu ifade edilerek “had ve kısas cezalarını hakedenlere bu şer‘î cezaların verilmesi, ta'zîr cezası gerektiren suç tiplerine de ta'zîr cezalarının uygulanması” emredilmektedir. “Şer‘-i şerife aykırı hareket edilmemesi” emredilmektedir.¹⁶⁴¹ Ancak bu örneği had ve kısas cezalarının tamamen

¹⁶⁴⁰ "Hüdavendigâr ve Karesi ve Biga sancaklarında vaki olan kadılara hüküm ki:..bi-hasebi's-şer' salb ü siyasete müstahak olanlardan mâadasın...küreğe verileler...1002/1594." BOA.MD, d.no. 72, h.no. 250. akt. Tanrıvermiş, s. 184.; Diğer örnekler için bk. a.eser, s. 244, 298.

¹⁶⁴¹ "İstanbul kaymakamına ve kadısına hüküm ki: Vaki olan cerâim ve cinayet ahkamı muktezası şer'-i kadim üzere icra olunmayıp hilaf-ı şer'-i şerif mücrim ve cânî olanlar tersâne-i âmirem gemilerine ve ümerâ-i derya sefinelerine küreğe vaz' olunmağla hudûd-ı şer'iyye ibtâl ve nice (...) ve mâtem ashabı dahi müstahak olmadığı ukûbet ile muâkab olduğu mesmû'-ı hümayunum olmağla devlet-i Aliyyemde iyâzen billâhi teâlâ ahkam-ı ilâhîye muhalif umurun suduruna rıza-i şerifim yoktur min ba'd cürm ve cinayet ashabının ahvali muktezây-ı şer'-i mütahhere üzere icra ve cinayeti hasebiyle hadden ve kısasen katl mi olunmaludur yoksa kat' mi olunmalıdır veyahut habs ve nefy gibi vücûh-i ta'zîrden bais-i inzicâr olur bir vecihle mi muâhaze olunmalıdır ukûbât-ı meşrua ile muâkab ve ahkam ve hudud-ı şer'iyye ikame olunup evâmîr-i hakka muhalif ol makule bid'atlerin istimrâr ve istikrarına müsamaha ve iğmâzdan bi'l-küllîye i'râz olunmak babında hatt-ı hümayunum olmağın imdi sen ki vezir-i muşarun-ileyh ve mevlana-yı muma-ileyhsin vech-i meşruh üzere tersâne-i âmirem gemilerine ve ümerâ'-i derya sefinelerine kürek çekmek üzere vaz' olunan o makule ashâb-ı cinâyâtı emîru'l-'ümerâi'l-kirâm kaptan vekili olan Ahmed dâme ikbâluhû marifetiyle ihzar edip her birinin cürmü ne idiği teftiş ve tefahhus eyleyip sabit olan cinâyetlerin hesabıyla hadden ve kısasen katl olunmağı iktiza eder yoksa kat' mi icab eder yoğsa habs ve nefy gibi bâis-i inzicâr olur vücûh-ı ta'zîrden biriyle muâhaze olunmağı iktiza eder mucib-i şer'îsi ne ise hükm-ü şer'î olunduktan sonra icra edesin ukûbât-ı meşruadan vücûh-ı mezkurenin birisiyle şer'an muâhaz ve muâkab olunmak iktiza etmeyenlerin sebilini tahliye eyleyip mucib-i şer'îsinden gayri vecihle muâhaze ve şeriat-i mütahharaya muhalif bir ferde tertib-i cezadan beğâyet

küreğe çevrilmesi değil, had ve kısas suçu işleyen ve yargılaması hali hazırda yapılmayan tutukluların ağır işlerde çalıştırılmasına müsaade edilmemesi emri olarak değerlendirilmek de mümkündür.

Osmanlı yönetimi zikrettiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere maslahata binaen gerektiğinde ta'zîren kürek cezalarını belli bir dönemde yoğunlaştırdığı gibi ihtiyaç anında şeyhülislâmların da Hanefî mezhebi içi farklı görüşlere hatta diğer mezheplerin görüşlerine göre fetva verdikleri görülmektedir. Böylece mahkemeler kararlarını yeni fetvalara göre değiştirmektedir.

Mezhep içi farklı görüşlerin kullanılmasına yönelik örneklerden birisi hırabe suçuyla ilgili olanıdır. Hanefî fakihlerin çoğunluğuna göre, üç veya daha fazla kişi tarafından şehir, kasaba ve köy gibi meskun mahaller dışında işlenmesi halinde hırabe suçunun gerçekleşeceği yönündeki bilgi daha önce zikredilmişti. Osmanlı fetva mecmualarında ise Ebû Yûsuf'un şehir içinde de hırabe suçunun gerçekleşeceğine dair görüşü benimsenerek bu yönde fetvalar verilmektedir.¹⁶⁴² Bu fetvanın uygulama örneğini de mahkeme sicillerinde görmekteyiz.¹⁶⁴³

Mezhep içi farklı görüşlerden faydalanarak mahkemelerin karar verdiği konulardan birisi de karaborsacılık yapanlarla alakalıdır. Toplumun genelini sıkıntıya düşürecek bir korku yoksa Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf muhtekirin mallarının zorla sattırılmayacağı görüşündedir. İmam Muhammed ise, “yetkili merci muhtekiri yine de zorlayabilir” demektedirler.¹⁶⁴⁴ 1575¹⁶⁴⁵ ve 1580¹⁶⁴⁶ tarihli mahkeme kararları İmam Muhammed'in görüşüne göre verilmektedir.

Diğer mezheplerin görüşüne göre de fetva verilmektedir. Bunun örneklerinden birisi Hz. Peygambere söven zimmilerle alakalı fetvanın zamanla

ihtiraz ve ictinab eyleyesin diye yazılmıştır. 1101/1690." BOA.MD, d.no. 99, h.no. 167. akt. Çelik, s. 124.

¹⁶⁴² Düzdağ, s. 151.

¹⁶⁴³ EŞS, d.no. 1229, h.no. 4/4. akt. Ayas, Tuğba, *1229 Numaralı Edremit Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, s. 43.

¹⁶⁴⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hükmiyye*, s. 243-262; *Mv.f*, “İhtikar”, II, 91; Kallek, “İhtikar”, *DİA*, XXI, 563.

¹⁶⁴⁵ BOA, MDZYL. d.no. 3, h.no. 200. akt. Torun, s. 177.

¹⁶⁴⁶ BOA.MD, d.no. 39, h.no. 473. akt. Yazıcı, s. 177.

değiştirilmesi örneğidir. 16. yüzyıl fetva mecmualarında Hz. Peygambere sövmeyi alışkanlık haline getiren gayrimüslimlerin idam edileceği ifade edilmektedir.¹⁶⁴⁷ Bu fetvanın yürürlüğünü mahkeme kararlarında da görmekteyiz.¹⁶⁴⁸

Ancak 17. ve 18. yüzyıl fetvalarında sövmeyi alışkanlık getirmese bile Şâfiî ve Mâlikî mezhebinin görüşlerine göre fetva verilerek zimminin katledileceği ifade edilmektedir.¹⁶⁴⁹

Diğer mezheplerin görüşlerine göre mahkemelerin karar verdiği konulardan birisi de casusluk suçuyla alakalıdır. Casusluk yapan Müslüman ise Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlerin çoğunluğuna göre ölüm cezası uygulanmaz.¹⁶⁵⁰ Mâlikîler ise düşman lehine Müslümanlar aleyhine casusluk yapanın Müslüman da olsa öldürüleceği görüşündedirler.¹⁶⁵¹ Osmanlı uygulamasında Mâlikîlerin görüşlerine göre hareket edilmektedir. Örneğin 1568 tarihli iki mahkeme kaydında müslüman casusların öldürülmesi yönünde karar verilmektedir.¹⁶⁵²

Diğer mezhep görüşlerine göre karar verilen örneklerden birisi de şöyledir, Hanefîlere göre hakkında kısas icra edilecek mahkumun eceliyle ölmesi durumunda hem kısas hem de diyet sakıt olur.¹⁶⁵³ İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise bu

¹⁶⁴⁷ “Yahudi Amr, Peygamber’e sövüp istifta olundukta...bizim imamlarımız kavliyle amelen ta‘zîr ve habs ile iktifa olunmayıp “katl olunur” diyen imamlar kavliyle amel olunmak emrolunmuştur, mutadî idiği zahir olacak katl olunur.” Akt. Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 483.

¹⁶⁴⁸ BOA.MD, d.no. 12, h.no. 523. akt. BOADB, *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572)*, s. 266.

¹⁶⁴⁹ *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 61; Diğer örnekler için bk. *Behcetü'l-fetâvâ*, s. 200; “Zeyd-i zimmi alenen –hâşa sümme hâşa- Gerçi eimme-i Hanefiyye ta‘zîr ve habs-i medîd ile iktifa eylemişler lakin bazı müteahhirîn katline iftâ eylediğinden mâada eimme-i Şâfiyye ve Mâlikiyye umûmen katline zâhib olup *Fetâvâ-yı Feyziye*, s.128

¹⁶⁵⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, IV, 167; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, II, 242; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdu'l-meâd*, III, 115; Merdâvî, *el-İnsâf*, X, 250.

¹⁶⁵¹ Sahnûn, IV, 557; İbn Ferhûn, II, 204; İbn Teymiyye, *el-Hisbe*, s. 48; a.mlf. *es-Siyasetü's-şer'iyye*, s. 342; Zeydan, *Ahkamu'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menîn*, s. 240; Âmir, s. 306; Ebû Zeyd, s. 488; *Mv.f.*, “Ta‘zîr”, XII, 263; Başoğlu, “Ta‘zîr”, 201.

¹⁶⁵² BOA.MD, d.no. 7, h.no.1881. akt. BOADB, *7 (II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569)*, s. 350.

¹⁶⁵³ Kâsânî, VII, 246; Halebî, II, 289; Bilmen, III, 99.

durumda diyet maktulun varislerine ödenir.¹⁶⁵⁴ 1859 tarihli Osmanlı uygulamasında bu iki imamın görüşüne uygun karar verildiğini görmekteyiz.¹⁶⁵⁵

Bu örneklerden birisi de zındıkların tövbesi ile alakalı fetvadır. Osmanlı dönemi fetva mecmualarında Ebû Hanîfe'nin görüşü benimsenmeyerek diğer mezheplerin görüşüne göre hareket edilerek Hz. Peygambere söven ve zındık olanların tövbelerinin kabul edilmeyerek idam edilmeleri gerektiği açıklanmaktadır.¹⁶⁵⁶

Zikredilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı topraklarında genellikle Hanefî mezhebi yürürlükte olmasına ve hatta kadılarına Hanefî mezhebine göre hüküm vermeleri konusunda emir verilmesine¹⁶⁵⁷ rağmen ihtiyaç hissedildiği durumlarda hem klasik hem de tanzimat döneminde hem mezhep içi diğer görüşlerden hem de diğer mezheplerin görüşlerinden istifade edilmektedir. Böylece Osmanlı ceza hukuku alanında dinamik bir yapı oluşmuştur.

Kanun maddelerinde olmamasına rağmen idam cezasının bazı infaz şekilleri de dikkat çekmektedir. Bunlardan birisi kazığa vurarak idam etme şeklindedir. İncelediğimiz kayıtlarda iki adet bu şekildeki infaz kararlarına rastladık. Birinci örnekteki fail fetvalara söven ve dinin şeahirine hakaret eden şahıstır.¹⁶⁵⁸ İkinci örnekteki fail ise eşkiyalık yapan bir şahıstır.¹⁶⁵⁹

Farklı infaz şekillerinden birisi de suçlunun yakılarak idam edilmesi şeklindeki infazdır. İncelediğimiz kayıtlarda bununla alakalı bir örneğe rastladık. Mürted ve eşkiyalık yapan kişi hakkında idam fetvası da bulunduğu için ateşte

¹⁶⁵⁴ Udeh, II, 137.

¹⁶⁵⁵ BAŞS, d.no. 753, h.no. 43. akt. Tatoğlu, Mehmet Ali, *753 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre Balıkesir'de Ekonomik, Sosyal ve Dini Hayat*, s. 130.

¹⁶⁵⁶ *"Zındık olanın ve sebb edenin İslâmî ve tevbesi İmam-ı Azam katında makbul olup, katilden halas olur... sair eimme mezheblerince katillerine hüküm etmeğe memur ve mezunlardır."* Düздаğ, s. 194.

¹⁶⁵⁷ "...eimme-i haneftiyeden muhtelefun fihâ olan mesaili kemâ yenbeği tetebbu edip esahh-ı akvali bulup onunla amel eyleye..." Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 91.

¹⁶⁵⁸ BOA.MD, d.no. 5, h.no. 351. akt. Kılınç, s. 255.

¹⁶⁵⁹ BOA.MD, d.no. 12, h.no. 441. akt. BOADB, *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572)*, s. 313.

yakılarak infaz gerçekleştirilmektedir. Ancak fetvada sadece katledilmesi zikredilmekte infaz şeklinden bahsedilmemektedir.¹⁶⁶⁰

Her iki infaz şekli de İslam ceza hukukunda olmamasına rağmen Osmanlının bunu nadiren de olsa kullanması cezaların caydırıcı olması gerektiği yönü dikkate alındığında Osmanlının muhtemelen bu tür suçları işlemeye meyilli olanları caydırmak için bu infaz şekillerini kullandığı söylenebilir.

Osmanlı bazen de suç ceza dengesi sınırlarını aşacak derecede bazı hafif denilebilecek suçlara çok ağır ta'zîr cezaları uygulamıştır. Örneğin çevreyi kirletenlerin kapısının önünde asılması,¹⁶⁶¹ karaborsacılık yapanın dükkanının önünde asılması,¹⁶⁶² gramajı düşük ekmek satan fırıncının dükkanının önünde idam edilmesi,¹⁶⁶³ bozuk ekmek imal eden fırıncının fırınının önünde asılması,¹⁶⁶⁴ faizcilik yapanın katledilmesi¹⁶⁶⁵ bunlar arasındadır.

Suç çeşitlerini gözönüne aldığımızda burada dikkat çeken yön, suçların toplumun geneline karşı işlenmiş ve toplumun düzenini bozan suçlar olduğu görülmektedir. Ülülemin toplumun genel maslahatını düşünerek bu tür ağır ta'zîr cezalarını uygulama yetkisi bulunduğu için bu örnekleri İslam hukukundan sapma uygulamaları olarak değerlendiremeyiz. Dikkat çeken örneklerden birisi de hırsızlığa teşebbüs eden failin katledilmesidir.¹⁶⁶⁶ Bu örnekte fetva alınarak failin başkalarına ibret olması için siyaseten katledildiğini görmekteyiz. Bıçakla yüz yaralayanın asılması,¹⁶⁶⁷ örneğinde de diğerlerine ibret olması amaçlanmış olabilir.

Dikkat çekmemiz gereken hususlardan birisi de Osmanlı, ceza hukukuyla alakalı davalarda İslam ceza muhakemesi usullerine titizlikle dikkat etmektedir.

¹⁶⁶⁰ BOA.MD, d.no. 7, h.no. 226. akt. BOADB, 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 120.

¹⁶⁶¹ Gedikli, "Osmanlı'da Çevreyi Kirletme Suçu ve Salb Cezası", *Türkler*, c. 10, s. 613.

¹⁶⁶² Karal, *Selim III'ün Hattı Hümayunları*, s. 106.

¹⁶⁶³ Kal'a, *DİA "Esnaf"*, XI, s. 426.

¹⁶⁶⁴ Karal, *Selim III'ün Hattı Hümayunları*, s. 130.

¹⁶⁶⁵ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 449.

¹⁶⁶⁶ Menekşe, s. 128.

¹⁶⁶⁷ Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 299.

Yani davacının iddiasını beyyineler ile ispat etmesi, davalının kendini savunması, duruşmanın aleni yapılması gibi usullere riayet edilmektedir. Mahkeme kayıtlarında bu durum çok açık bir şekilde görülmektedir. Ancak bazı uygulamalarda ceza muhakemesi usullerine riayet edilmemiştir.

Bunlardan birisi casusluk ve mülhidlik yapanlara başka bir suç isnad edilerek cezalandırılmaları istenmesidir. Zanlıların suçlu olduğu kesin olarak bilinmekle beraber onlara başka bir suç isnad edilerek infaz edilmeleri istenmektedir. Örneğin 1568 tarihli bir mühimme defterindeki kayıta, bazı mülhidlere topladıkları paraları İran elçisine vermelerinden dolayı haklarından gelinmesi emredilmektedir. Ancak fitne çıkmaması için başka bir suç isnad ederek "şikayetçileri vardır, yol kesip adam öldürmüşlerdir, hırsız ve haramidirler" denilerek öldürülmelerinin gerçek sebebi açıklanmadan yok edilmeleri istenmektedir.¹⁶⁶⁸ Benzer bir örnekte yine aynı şekilde hareket edilmektedir.¹⁶⁶⁹ Bu iki örnek istisna olarak görülmelidir. Ve keyfi bir uygulama da değildir. Mahkeme defterine de kaydedildiği üzere toplumda fitne ve fesada yol açmamak için bu şekilde bir çare düşünülmüştür.

İncelediğimiz örneklerden yola çıkarak Osmanlı hukukunun geneli hakkında şöyle bir değerlendirme yapmamız mümkündür. Osmanlı hukukunun kendine has bir özellik taşıdığını söylemeliyiz. Osmanlı hukuku şer'î ve örfî hukuktan meydana gelmektedir.

Yukarıda da zikredildiği üzere bu ikili hukuk yapısı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Osmanlı kanunnamelerinde yerini bulan had cezaları ile alakalı bazı maddelerin şer'î cezalardan sapma olarak değerlendirilmesi iddiasına katılmamız mümkün değildir. Ancak bazı kanun maddelerinde had cezaları ile alakalı olmayan örneğin uzuv kesme, işkence gibi düzenlemelerin de şer'î cezalar dışındaki düzenlemeler olduğunu görmek lazımdır.

Osmanlı hukukunun ikili yapısı ve ehl-i örfle ehl-i şer'in rekabet halinde olması uygulamada da bazen ikiliğin oluşmasına yol açmıştır. Bazen şer'î bazen de

¹⁶⁶⁸ BOA. MD, d.no. 7, h.no. 1984. akt. BOADB, 7 (II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 12.

¹⁶⁶⁹ BOA.MD, d.no. 7, h.no. 1835. akt. BOADB, 7 (II) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 328.

örfi uygulamalar öne geçmiştir. Buna işkence uygulamalarını örnek gösterebiliriz. Osmanlının ilk yüzyıllarında ehl-i örfün daha güçlü olmasından dolayı işkence uygulama örnekleri mevcuttur. Ancak zamanla ulemanın güçlü hale gelmesinden dolayı işkence uygulamaları sona ermiştir.

Tanzimat döneminde ise yeni ceza kanunların çıkarılması ile kısas ve diyet hükümlerinin ehli şer‘ tarafından verilmesine devam edilmekte diğer suç çeşitlerine yeni ihdas edilen mahkemelerin karar vermesiyle ehli şer‘in nüfuzunun tanzimat döneminde azaldığı söyleyebiliriz.

Osmanlı hukukunun kendine özgü yapısından dolayı bazı istisna teori ve pratik hukuk mevzuatı dışındaki diğer ceza hukuku mevzuatı İslam hukukunun yaklaşık altı asırlık (Klasik Dönem 1299-1839 Tanzimat Dönemi 1839-1923) bir uygulaması olduğu düşünüldüğünde klasik İslam ceza hukukuna ilişkin genel değerlendirmenin Osmanlı hukuku için de geçerli olduğu ifade edilmelidir.

İslam ceza muhakemesinin genel amacı belirli ilkeleri kullanılarak suçlu ile suçsuzu birbirinden ayırt etmek ve suçlu kişinin yargılama sonucunda hak ettiği cezayı tam olarak çekmesini sağlamaktır. Osmanlı ceza hukukunda da özellikle had ve kısas cezalarını gerektiren suçların mahkeme süreci İslam ceza muhakemesi usullerine uygun olarak titiz bir şekilde yürütülmektedir. Yani suçun unsurları ve ispat şartlarına riayet konusunda çok titiz davranılmaktadır. En ufak bir şüphe halinde klasik İslam ceza hukukunda olduğu gibi had ve kısas cezaları uygulanmamaktadır. Bunların yerine diğer ta‘zîr cezaları devreye girmektedir.

Osmanlı, ceza hukukunu bütün vatandaşlarına eşit bir şekilde uygulamaktadır. Yani gayrimüslim vatandaşlarına (zimmî) ayrımcılık yapmamaktadır.

Ta‘zîr suçlarının yapısı ve Osmanlı örfi hukukunun kendine has yapısından dolayı ta‘zîr suçlarının mahkeme süreci ve uygulanacak ta‘zîr cezalarında esnek uygulamalar görülmektedir. Bu esneklik bazen failin şahsi durumu bazen toplumsal şartlar bazen de ülüemrin şahsi tasarrufundan kaynaklanmaktadır.

Osmanlı, devletin ve toplumun maslahatine binaen gerektiğinde suçlulara en ağır ta‘zîr cezalarını uygulamaktan çekinmemektedir.

Osmanlı, altı yüzyıllık döneminde İslam hukukunu uygulama gayretinde olmuştur. Bazen ehl-i örfün baskın olması bazen ehl-i şer'ın baskın olmasından dolayı farklı uygulamalar da olmuştur.

Osmanlı'nın altı yüzyıllık döneminde bazen şer'î hukuktan sapma olarak değerlendirilebilecek çok az örnekler bulunsa da Osmanlı, örfî ve şer'î hukuku beraberce kullanarak İslam hukukunu çok büyük oranda uygulamayı başarmıştır diyebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdullah Efendi**, Yenişehirli (v.1156/1743), *Behcetü'l-fetâva*, (haz. Süleyman Kaya-Betül Algın-Zeynep Trabzonlu-Asuman Erkan), İstanbul 2011
- Abdurrahim Efendi**, Menteşzâde (v.1128/1716), *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, İstanbul 1827.
- Acioğlu**, Serpil, *137 Numaralı Gaziantep Şer'iyeye Sicilinin (H. 1216-1220/M.1801-1806) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (GÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2012.
- Afyoncu**, Erhan, "Nişancı", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 156-158.
- Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed (v.241/855), *el-Müsned*, Kâhire 1955.
- Akalan**, Abdullah Recai, "Emre Aykırılık Kabahati", *GÜHFD*, XI/1-2, Ankara 2007, s.369-387.
- Akay**, Veysi, *201 Numaralı Mardin Şer'iyeye Sicili* (MÜTAE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.
- Akbulut**, Halil İbrahim, *494 No'lu Galata Şer'iyeye Sicilinin Değerlendirilmesi* (MÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010.
- Akçelik**, Erhan, *39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-118)*, (AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2013.
- Akgündüz**, Ahmed, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukûku Külliyyâtı*, İstanbul 2011.
- *Osmanlı Kânunnâmeleri ve Hukûkî Tahlilleri*, İstanbul 1992.
- "Kânunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer'î Tahlili", *İs.Ar.* sy. XII/1, Ankara 1999, s. 1-16.
- "Osmanlı Hukukunda Şer'î Hukuk-Örfî Hukuk İkilemi ve Yasama Organının Yetkileri", *İAD*, XII/2, 1999, s. 117-121.
- "Osmanlı Kanunnamelerinin Şer'î Sınırları", *Osmanlı*, VI, s. 401-412.
- Akgündüz/Heyet**, Şer'iyeye Sicilleri: *Seçme Hükümler*, İstanbul 1989.
- Akgündüz**, Ahmed-**Öztürk**, Said, *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul 1999.
- Akgündüz**, Said Nuri, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması* (MÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010.

- Akıllı (Acar)**, Tuğba, 3 Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin (s.1-100) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (GOPÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2006.
- Akman**, Mehmet, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, İstanbul 2004.
- "Örf", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 93-94.
- *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, İstanbul 1997.
- Akşit**, M. Cevat, *İslam Ceza Hukuku ve İnsanı Esasları*, İstanbul 2004.
- Aktan**, Hamza, "Kazf", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 148-149.
- "Damân", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 450-453.
- Akyıldırım**, Taylan, *259 Numaralı Şer'iyye Sicili Defterine Göre Galata* (MSGSÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010.
- Alanoğlu**, Murat, *86 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1046-1048/1637-1638)* (AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2010.
- Altan**, Mehmet, *1748-1749 Yılında Konya'da Sosyal ve İktisadi Hayat (57 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre)* (SÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007.
- Âmir**, Abdulazîz Musa, *et-Ta'zîr fi's-Şer'i'ati'l-İslâmiyye*, Kahire. 1969.
- Apaydın**, H. Yunus, "Fesad", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 417-421.
- "Siyâset-i Şer'iyye", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 299-304.
- Aral**, Neslihan, *69/2 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicili (H. 1210-1211/ M. 1795-1796 Transkripsiyon ve Değerlendirme)* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006.
- Arslan**, Taybe, *494 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (NÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir 2013.
- Asıl**, Harun, *18 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006.
- Aslan**, Nasi, *İslam Yargılama Hukukunda Şühûdü'l-Adl Jürî Osmanlı Devri Uygulaması*, İstanbul 1999.
- "Klasik Dönem Ceza Kanunnâmeleri Bağlamında Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine", *ÇÜİFD*, III/2, s.17-44.

- “Osmanlı Hukuku’nun Oluşumunda Fetvâ ve Kazâ Münasebeti”, *DAD*, II/4, Adana, 1999, s. 85-100.
- Aslan, Serkan**, *1131 Nolu Çanakkale Şer’iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Ç18MÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 2006.
- Âşık Paşazade Tarihi** (Haz. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç), İstanbul 2003.
- Atar, Fahrettin**, “Azil”, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 326-327.
- “Fetva”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, 486-496.
- “Kaza”, *DİA*, Ankara 2002, XXV, 113-117.
- Ataseven, Asaf-Şener, Mehmet**, “Domuz”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 507-509.
- Ateş, Murat**, *88 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1637-1638)* (YYÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2008.
- Avcı, Abdulhamit**, *590 Numaralı Karahisâr-ı Sâhib Şer’iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi* (AKÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar 2010.
- Avcı, Mustafa**, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Konya. 2014.
- *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, Konya. 2014.
- *Hukuk Tarihimizde Hapis*, Ankara 2014.
- "Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik, Kürek ve Prangabentlik", *TTTAD*, sy.45, Ankara 2002, s. 128-147.
- *Türk Hukuk Tarihi*, Konya 2017.
- "İslam’ın Ceza Hukukuna Katkısı", *İHAD*, sy. 8, Konya 2006, s. 113-148.
- “Hukuk Tarihimizde Hukuka Aykırı Deliller Sorunu: İşkence (Örf-i Maruf) Uygulaması”, *TDAV*, sy.147, Ankara 2003, s. 45-76.
- Avvâ, Muhammed Selim**, *Fî Usûli'n-nizâmi'l-cinâi'l-İslâmî*, Kahire 2006.
- Ayas, Tuğba**, *1229 Numaralı Edremit Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (BÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir 2015.
- Aydın, Mehmet Akif**, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul. 2012.
- “Borç”, *DİA*, İstanbul 1992, VI, 285-291
- "Ceza", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 478-482.
- “İtlaf”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 466-469.

- "Gasp", *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 387-392.
- "Osmanlı Hukuku'nun Genel Yapısı ve İşleyişi", *Türkler* (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), c.10, s. 15-20, Ankara 2002.
- "Kanunnâmeler ve Osmanlı Hukuku'nun İşleyişindeki Yeri", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 24, İstanbul 2004, s. 37-46.
- "Osmanlıda Hukuk" *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (haz. Ekmeleddin İhsanoğlu), c. I, İstanbul 1994, s. 375-438.
- "İslam Hukuku'nun Osmanlı Devleti'nde Kanun Hukukuna Doğru Geçirdiği Evrim", *THTAD*, sy. 1, 2006, s. 11-21.
- Aynî**, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa (v.855/1451), *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, Beyrut 1990.
- Aytaç**, Reyhan, *66 Numaralı (H.997-998/M.1589-1590), Mühimme Defteri (İnceleme-Metin)* (MÜTAE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014.
- Bâbertî**, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmud (v. 786/1384), *el-İnâye*, Beyrut ts.
- Bâcî**, Ebû'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd b. Eyyûb (v. 474/1081), *el-Müntekâ* (thk. Muhammed Abdulkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1999.
- Baktır**, Mustafa, "İçki", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, 458-462.
- Balcı**, Alparslan, *Örfî Hukukun Mahiyeti ve Osmanlı Ceza Tatbikatı Yönünden İncelenmesi* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2015.
- Bardakoğlu**, Ali, "Ceza", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 470-478.
- "Had", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 547-551.
- "Hapis", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 54-64.
- "Hırsızlık", *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 384-396
- "Garâmet", *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 359-361.
- "Eşkiya", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 463-466.
- "İkrah", *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 30-37.
- "Kumar", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 364-367.
- "Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine", *Yeni Türkiye*, Osmanlı Özel Sayısı, Ocak-Şubat 2000, sy. 31, s. 709-714.
- Barkan**, Ö.Lütfî (ö.1979), *XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Kanunlar*, İstanbul 1945.

- "Osmanlı İmparatorluğu Teşkilat ve Müesseselerinin Şer'iliği Meselesi", *İÜHFM*, XI/3-4, İstanbul 1945, s. 203-224.
- "Kanunnâme", *İA*, İstanbul 1977, VI, 185-196.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı**, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), Ankara 1993.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı**, 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566), Ankara 1994.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı**, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), c. 1, Ankara 1995.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı**, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), c. 2, Ankara 1995.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı**, 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), c.1, Ankara 1998.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı**, 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), c.2, Ankara 1999.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı**, 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), c.3, Ankara 1999.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı**, 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), c.4, Ankara 1999.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı**, 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), c.1, Ankara 1996.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı**, 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), c.2, Ankara 1996.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı**, 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618), Ankara 2000.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı**, 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041/1630-1631), Ankara 2002.
- Baçoğlu**, Tuncay, "Ta'zîr", *DİA*, İstanbul 2011, XL, 198-202.
- "Uyuşturucu", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 248-253.
- Başol**, Ömer, 20 Numaralı Sivas Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu (GOPÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2010.

- Bayındır**, Abdülaziz, *İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, İstanbul 1986.
- Bayrak**, Serpil, *16 Numaralı Mühimme Defteri'nin (238-394) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2016.
- Baytimur**, Suha Oğuz, *25 Numaralı Kalebend Defteri (H.1205 / M. 1790-1791)* (FÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2005.
- Bebek**, Adil, "Ceza", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 469-470.
- Behnesî**, Ahmed Fethi, *el-Ukûbe fî fıkhi'l-İslâmî*, Beyrut 1983.
- *et-Ta'zîr fî'l-İslâm*, Kâhire 1988.
- *es-Siyâsetü'l-cinâiyye fî'ş-şerîati'l-İslâmiyye*, Beyrut ts.
- *Medhal el-Fıkhu'l-cinâi'l-İslâmî*, Kâhire 1989.
- *el-Cerâim fî Fıkhi'l-İslâmî*, Kâhire 1988.
- *el-Hamru ve'l-Muhaddarât fî'l-İslâm*, Kâhire 2003.
- *el-Kısâs fî fıkhi'l-İslâmî*, Kâhire 1989.
- *Nazariyyetü'l-İsbât fî fıkhi'l-İslâmî*, Kâhire 1989.
- Benli**, Abdullah, *İslam Hukukunda Manevi Tazminat* (EÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 1997.
- Bıyık**, Ömer, *124 Numaralı Mühimme Defteri (H.1128-1130)* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2001.
- Bildik**, Ferhat, *1837-1840 Tarihlerinde Konya'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (83 Numaralı Konya Ser'iyye Siciline göre)* (SÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2010.
- Bilmen**, Ömer Nasûhî (v.1971), *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul 1976.
- BOA Ayniyat Deteri**, No. 370.
- BOA Hatt-ı Hümayûn (HH.)**, No. 9767, 10845
- BOA Cevdet Adliye (C. ADL.)**, No:1928 -80/4825
- BOA Cevdet Zaptiye (C. ZB.)**, No. 119
- BOA Cevdet Belediye (C. BLD.)**, No. 467, 1183, 3370, 4653, 5868
- BOA Cevdet Sıhhiye (C.SH.)**, No. 0/437, 1026-N 1204.
- Boynukalın**, Mehmet, "Suç", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 453-457.

- Bozkurt**, Gülnihal, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, Ankara 1996.
- Bozkurt**, Nebi, "İçki", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, 455-456.
- "Fuhuş", *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 211-214.
- Buhârî**, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (v.256/870), *el-Câmi'u's-sahih* (thk. Muhyiddîn el-Hatîb), Kahire 1980.
- Buhûtî**, Mansur b. Yunus b. İdris (v.1046/1642), *Keşşâfü'l-kinâ' an metni'l-İknâ'* (thk. Muhammed Emîn ed-Dinnâvî), bsy. ts.
- Büyükşahin**, Şefika, *Kayseri Şeriyeye Sicillerine Göre Kayseri'de Kadın (1688-1697)* (NÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir 2013.
- Canan**, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, Ankara ts.
- Cessâs**, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (v.370/981), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, bsy. ts.
- Cin**, Halil-**Akgündüz**, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2011.
- Çağatay**, Neşet, "İslam Hukukunun Anahatları ve Osmanlıların Bunun Bazı Kurallarını Değişik Uygulamaları" *Belleten*, c.LI/200, Ankara 1987, s.625-636.
- Çağlıkeçecigil**, Hatice, *24 Numaralı Mühimme Defteri'nin (H.981-982/M.1573-1574 s.1-80) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2014.
- Çakır**, İbrahim Ethem, *10 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.179-356)* (AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2006.
- Çalışkan**, Adem, *159 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1319-1323/M.1903-1907, s.1-242)* (GÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2011.
- Çalışkan**, İbrahim, "İslam Ceza Hukuku'nda Ceza Kavramı ve Had Cezaları", *AÜİFD*, XXXI/1, Ankara 1989, s. 367-397.
- Çatalcalı Ali Efendi** (v. 1103/1692), *Fetavâ-yı Ali Efendi*, İstanbul 1311.
- Çavdaroğlu**, Mustafa, *61 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1124-1125/M.1712-1713)* (GÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2013.
- Çavuşzade**, Mehmet Aziz (vtb), *Dürrü's-Sukuk*, İstanbul 1277.

- Çeker**, Orhan, “Çocuk Düşürme”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 363-364.
- Çelik**, Reşat, *99 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.1-90)* (BEÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bitlis 2015.
- Çetin**, Sadık, *196 Numaralı Besni Şer‘iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (GÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2011.
- Çetin**, Selman, *64 No'lu Manisa Şer‘iyye Sicili* (CBÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2013.
- Çiçek**, Fatih, *69 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.169–336)* (AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2011.
- Çiftçi**, Adem, *İslam Ceza Hukukunda Suça Teşebbüs* (NEÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2015.
- Çoban**, Harun, *5 Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2010.
- Dağcı**, Şamil, *İslam Ceza Hukuku'nda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*, Ankara 1996.
----- “Kıyas”, *DİA*, Ankara 2002, XXV, 488-495.
- Dalkılıç**, Emine, *Kayseri Kadı Sicillerine Göre Zimmiler (1650-1665)* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2010.
- Dâmâd**, Abdurrahman b. Muhammed (v. 1078/1667), *Mecmeu'l-Enhur fî Mülteka'l-Ebhur*, İstanbul ts.
- Danacı**, Abdullah, *133/2 Numaralı Kayseri Şer‘iyye Sicili (1155/1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2010.
- Dârimî**, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behram (v.255/870), *Sünenü'd-Dârimî* (thk. Hüseyin Selim Esed), Riyad 2000.
- Daşcıoğlu**, Kemal, *Osmanlı'da Sürgün*, İstanbul 2007.
- Davudoğlu**, Ahmet, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1977.
- Dede Efendi (Cöngi)**, Minkârizâde İbrahim Kemâleddîn, *Siyasetnâme Tercümesi* (Çev: M. Arif Efendi), İstanbul 1859.
- Demir**, Fahri, *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, Ankara 2003.

- Demir**, Hatice, *Şer‘iyye Sicillerine Göre, XIX. Yüzyıl’ın İlk Yarısında Çankırı’da Aile* (ÇKÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çankırı 2013.
- Demir**, Mesut, *1686-1687 (h.1097-1098) Tarihli Atık Şikayet Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (MÜTAE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010.
- Demir**, Şaban, *10 Numaralı Tokat Şer‘iyye Sicili’nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi* (GOPÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2010.
- Demirtaş**, Mehmet, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, Ankara 2010.
- Desûkî**, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe (v.1230/1815), *Hâşiyetü’ d-Desûkî ale’ş-Şerhi’ l-Kebîr*, Kâhire ts.
- Dönmez**, İbrahim Kafi, “Sarhoşluk”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 141-145.
----- “Meşru Müdafaa”, *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 383-387.
- Dönmezer**, Sulhi-Erman, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, İstanbul 1997.
- Durgut**, İbrahim, *Karahisâr-ı Sâhib’in 564 Numaralı Şer‘iyye Sicili, 1837-1839 (Transkripsiyon ve Değerlendirme)* (AKÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar 2010.
- Durhan**, İbrahim, "Osmanlı Hukukunun Yapısı Üzerine Bir Etüd", *AÜEHFD*, III/1, s.215-232, Erzincan 1999.
- Düzdağ**, M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebüssuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1972.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. Eş’as b. İshak el-Ezdî (v. 275/889), *es-Sünen* (thk. Sıtkı Cemîl el-Attâr), Beyrut 2001.
- Ebû Ruhayye**, Macit Muhammed, “İslam’da Mali Ta‘zîr Cezası” (Çev: Nihat Dalgın) *OMÜİFD*, sy. 11, s. 314-334, Samsun 1999.
- Ebû Yûsuf**, Yakub b. İbrahim b. Habib el-Ensârî (v.182/798), *Kitâbu’l-Harâc*, Beyrut 1979.
- Ebû Zehra**, Muhammed (v.1974), *el-Cerîme ve’l-ukûbe fi fikhi’l-İslâmî*, Kâhire 1998.
- Ebû Zeyd**, Bekr b. Abdullah *el-Hudûd ve’t-Ta‘zîrât inde İbn Kayyim*, Riyad 1995.
- Ekinci**, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, İstanbul 2008.

- Erbilici**, Eyüp, *1715 Tarihinde Gaziantep'te Sosyal, Siyasi ve İktisadi Yapı (66 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicilleri Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (K7AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 2014.
- Erdoğan**, Ahmet, *71 No'lu Amasya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (OMÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2010.
- Eren**, Yunus, *34 Numaralı ve H. 986/1578 Tarihli Mühimme Defteri (1-164)* (MÜTAE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011.
- Eroğlu**, Özgür, *17. Yüzyılın Son Çeyreğinde Konya Şer'iyye Sicillerine Göre Konya'da İşlenen Adi Suçlar* (GÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.
- Eroğlu**, Savaş, *1847-1848 Tarihlerinde Konya'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (80 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre)* (SÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007
- Esen**, Hüseyin, *İslam Hukukunda Mali Cezalar*, İzmir 2006.
- "Zina", *DİA*, İstanbul 2013, LIV, 440-444.
- Eser**, Mustafa, *27 Numaralı Sivas Şer'iyeye Sicili (H.1267-1268/M.1851-1852) Değerlendirme ve Transkripsiyon* (SÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009.
- eş-Şâzelî**, Hasan Ali, "Cinayet", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 14-15.
- Ferrâ**, Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'la (v. 458/1066), *el-Ahkâmu's-sultâniyye* (thk. Muhammed Hamid Fıkî), Beyrut 2000.
- Feyzullah Efendi**, (v.1115/1703), *Fetâvâ-yı Feyziye* (haz. Süleyman Kaya), İstanbul 2009.
- Gedikli**, Fethi, "Osmanlı'da Çevreyi Kirletme Suçu ve Salb Cezası", *Türkler*, Ankara 2002, X/10, s. 611-615.
- Gökbilgin**, M. Tayyib, "Nişancı", *İA*, İstanbul 1964, IX, 299-302.
- Gökbunar**, Bekir, *105 numaralı Mühimme Defteri* (SÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 1996.

- Gökçen**, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri* (İÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1987.
- Günay**, Hacı Mehmet, “Tağrîr”, *DİA*, İstanbul 2010, IXL, 375-376.
- Günay**, Musa, *55 Numaralı Mühimme Defteri* (OMÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 1996.
- Güngör**, Ekrem, *1 Numaralı Kütahya Şer‘iyye Sicili (II. Bölüm)Transkripsiyonu ve Kritiği* (DÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya 2006.
- Gürbüz**, Sevda, *296 Numaralı Karaman Şer‘iyye Sicili Çerçevesinde 1829-1832 Yılları Arasında Karamanda Sosyal, İdari ve Hukuki Hayat* (SÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009.
- Halebî**, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim (v. 956/1550), *Mülteka’l-Ebhur* (thk. Vehbî Süleyman el-Ulbânî), bsy. 1986.
- Hattâb**, Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Muhammed Abdirrahmân Ruaynî (v.954/1547), *Mevâhibu’l-celîl li şerhi Muhtasarı Halil*, Beyrut 1995.
- Heyd**, Uriel, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Oxford 1973.
- *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler* (Çev. ve Derleme: Ferhat Koca), Ankara 2002.
- “Eski Osmanlı Hukukunda Kanun ve Şeriat” (Çev. Selahattin Eroğlu) s. *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*, s. 45-65. Ankara 2002.
- Heytemî**, Şihâbuddîn Ahmed b. Hacer (v.974/1566), *Tuhfetu’l-muhtâc bi şerhi’l-minhâc*, Beyrut 1989.
- Huleyfi**, Nâsır Ali Nâsır, *ez-Zurûfu’l-müşeddide ve’l-muhaffife fi ukûbeti’t-ta’zîr fi’l-fikhi’l-İslâmî*, Riyad 1992.
- İbn Âbidîn**, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî (v. 1252/1836), *Reddü’l-muhtâr ale’d-dürri’l-muhtâr*, Riyad 2003.
- İbnu’l-Arabî**, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (v. 543/1148), *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Beyrut 2002.
- İbn Ferhûn**, Ebû’l-Vefa Burhaneddin İbrâhim b. Ali b. Muhammed (v.799/1397), *Tebziratü’l-hükkâm fi usûli’l-akdiye ve menâhici’l-ahkâm*, Beyrut 1995.
- İbn Hazm**, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd (v.456/1064), *el-Muhallâ bi’l-âsâr* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Kâhire ts.

İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr (v.751/1350), *Câmiu'l-fikh* (thk. Yüsri es-Seyyid Muhammed), Mansûra 2000.

----- *Zâdu'l-meâd fi hedyi hayri'l-ibâd*, Beyrut 1994.

----- *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti'ş-Şer'iyye* (thk. Nâif b. Ahmed el-Hamed), bsy. ts.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed (v.620/1223), *el-Muğnî* (thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî-Abdülfettâh Muhammed el-Hulv), Riyad ts.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid er-Rebe'î el-Kazvînî (v.273/887), *es-Sünen* (thk. Muhamed Fuad Abdülbâki), bsy. ts.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensâfî (v.711/1311), *Lisânu'l-Arab* (thk. Abdullâh Ali el-Kebîr), Kâhire ts.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrahim el-Mısrî (v.970/1563), *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Beyrut 1997.

İbn Rüşd (el-Hafîd), Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (v.595/1198), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Beyrut 2006.

İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim (v.728/1328), *es-Siyâsetü'ş-şer'iyye fi'İslâhi'r-râi' ve'r-rai'yye*, Beyrut 1973.

----- *el-Hisbe fi'l-İslâm*, Beyrut 2003.

----- *Mecmûatü'l-Fetâvâ* (thk. Abdulkerim b. Abdurrahman el-Ğanim), bsy. 1992.

----- *Fetâvâ el-Hamru ve'l-Muhaddarât* (thk. Ebû Mecd Ahmed), bsy. ts.

İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid (v.861/1457), *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut ts.

İlgürel, Mücteba, "Eşkiya", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 466-469.

İnalcık, Halil, "Osmanlı Hukukuna Giriş, Örfî Sultânî Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *AÜSBFD*, c. 12, 1958, s. 102-126.

----- *Osmanlı'da Devlet Hukuk Adalet*, İstanbul 2000.

----- "Kanun", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 324-327.

----- "Adâletnâmeler", *TTBD*, c. II, sy. 3-4, Ankara 1965, s.49-145.

İnce, İrfan, "Ridde", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 88-91.

- İnanır**, Ahmet, *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslam Hukuku* (İÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008.
- İpşirli**, Mehmet, "Ehl-i Örf", *DİA*, İstanbul 1994, X, 519-520.
- "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler" *İÜEFTEDE*, sy.12, İstanbul 1982, s. 203-248.
- İsfehâni**, Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal (v.425/1035), *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân* (Çev. Abdalbaki Güneş, Mehmet Yolcu), İstanbul 2006.
- İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil**, (1077/1666-1667) (haz. Rıfat Günalan), c. 17, İstanbul 2011.
- İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil** (1102/1691) (haz. Hüseyin Kılıç-Yılmaz Karaca-Rasim Erol-Salih Kahrıman-Fuat Recep-Sabri Atay), c. 20, İstanbul 2011.
- İstanbul Kadı Sicilleri Balat Mahkemesi 2 Numaralı Sicil** (970-971/1563) (haz. Murat Uluskan-Talip Mert-Yüksel Çelik-Rıfat Günalan-Fatih Akyüz), c. 11, İstanbul 2011.
- İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil** (993-995/1585-1587) (haz. Baki Çakır- Ayşe Seyyide Adıgüzel- Zeynep Trabzonlu- Hilal Kazan), c. 22, İstanbul 2011.
- İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi 74 Numaralı Sicil** (1072-1073/1661-1662) (haz. Hüseyin Kılıç-Salih Kahrıman-Fuat Recep-Sabri Atay-Rasim Erol- Yılmaz Karaca), c. 28, İstanbul 2011.
- İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi 82 Numaralı Sicil** (1081/1670-1671) (haz.Talip Mert-Rıfat Günalan), c. 29, İstanbul 2011.
- İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi 90 Numaralı Sicil** (1090-1091/1679-1680) (haz. Fuat Recep-Hüseyin Kılıç-Rasim Erol-Sabri Atay-Salih Kahrıman-Yılmaz Karaca), c. 31, İstanbul 2011.
- İstanbul Kadı Sicilleri Hasköy Mahkemesi 10 Numaralı Sicil** (1085-1090/1674-1679) (haz.Tahsin Özcan), c. 30, İstanbul 2011.
- İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil** (1073-1074/1663-1664) (haz. Rasim Erol-Salih Kahrıman-Fuat Recep-Sabri Atay -Hüseyin Kılıç Yılmaz Karaca), c. 16, İstanbul 2010.

- İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil**, (1138-1151/1726-1738) (haz. Fuat Recep-Sabri Atay-Hüseyin Kılıç-Yılmaz Karaca-Rasim Erol-Salih Kahriman), c. 21, İstanbul 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil** (1086-1087/1675-1676) (Haz. Salih Kahriman-Fuat Recep-Sabri Atay-Hüseyin Kılıç-Yılmaz Karaca-Rasim Erol), c. 18, İstanbul 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil** (1027/1618) (haz.Yılmaz Karaca- Rasim Erol- Salih Kahriman- Fuat Recep- Sabri Atay-Hüseyin Kılıç), c. 13, İstanbul 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri Rumeli Sadâreti Mahkemesi 21 Numaralı Sicil** (1002-1003/1594-1595) (haz. Rasim Erol-Hüseyin Kılıç), c. 12, İstanbul 2011.
- İstanbul Kadı Sicilleri Rumeli Sadâreti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil** (1057-1059/1647-1649) (haz. Fuat Recep-Rasim Erol), c. 15, İstanbul 2011.
- İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil** (919-927/1513-1521) (haz. Bilgin Aydın-Ekrem Tak), c. 1, İstanbul 2008.
- İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil** (924-927/1518-1521) (haz.Rıfat Günalan-Vildan Kemal-Özlem Altıntop- Hatice Ayyıldız Bahadır) c. 2., İstanbul 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil**, (930-936/1524-1530) (haz. Yasemin Dağdaş-Zeynep Berktaş), c. 3, İstanbul 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil** (940-942/1534-1536) (haz. Kenan Yıldız), c. 4, İstanbul 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 14 Numaralı Sicil** (953-955/1546-1549) (haz. Nuray Güler), c. 5, İstanbul 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil** (956-963/1549-1556) (haz. Orhan Gültekin), c. 6, İstanbul 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil** (970-971/1562-1563) (haz. Rıfat Günalan), c. 7, İstanbul 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil** (987-999/1579-1580) (haz. Rıfat Günalan), c. 8, İstanbul 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil** (990-991/1582-1583) (haz. Hilal Kazan-Kenan Yıldız), c. 9, İstanbul 2010.

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (999-1000/1590-1591) (haz. Rifat Günalan), c. 10, İstanbul 2010.

İŞSA, İstanbul Mahkemesi, Defter no. 25.

----- Kasımpaşa Mahkemesi, Defter no. 54.

----- Rumeli Kazaskerliği Mahkemesi, Defter no 128.

----- Bab Mahkemesi, Defter no: 235.

----- Galata Mahkemesi, Defter no. 385.

----- Üsküdar Mahkemesi, Defter no. 415.

İzgi, Şuayip, (986/1578) tarihli 32 Numaralı Mühimme Defteri (MÜTAE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

Kal'a, Ahmet, "Esnaf", DİA, İstanbul 1995, XI, s. 423-430.

Kalaycı, Gözde, *1 Nolu Sivrihisar Kadı Sicilinin 81-162. Sayfalarının Çeviri Yazısı ve Tahlili* (EOGÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2015.

Kallek, Cengiz, "Casus", DİA, İstanbul 1993, VII, 163-166.

----- "İhtikar", DİA, İstanbul 2000, XXI, 560-565.

----- "Narh", DİA, İstanbul 2006, XXXII, 387-389.

Kankal, Ahmet, "Osmanlı Ceza Hukukuyla Alakalı İlginç Bir Belge" *OTAM*, sy.4, Ankara 1993, s. 197-203.

Karâbîsî, Esad b. Muhammed el-Hüseyn en-Nîsâbûrî el-Hanefî, *el-Furûk* (thk. Muhammed Tamum), bsy. 1982.

Karabulut, Emine, *42 Numaralı Rumeli Kazaskerliği ve Rumeli Sadareti Mahkemesi Defteri (H.1034-35/M.1625)* (MÜTAE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014.

Karaca, Müjge, *94 No'lu Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2008.

Karacan, Tuba Meryem, *101 No'lu Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya 2010.

Karaçağlayan, Naime Yüksel, *1714-1715 Tarihleri Arasında Gaziantep'te Sosyal, Siyasi ve İktisadi Yapı (65 Numaralı Gaziantep Şer'iyeye Sicili Metin*

- Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*) (K7AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 2011.
- Karâfi**, Ebû'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. İdris b. Abdîrrahman (v.684/1285), *ez-Zehîra* (thk. Muhammed Huccî), Beyrut 1994.
- Karaköse**, Murat, *57/1 Kayseri Numaralı Şer'iyeye Sicili (H.1058-1059/M.1648-1649) Transkripsiyon ve Değerlendirme* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2010.
- Karakuş**, Hasan, *121 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicili H.1179-1200 /M.1765-1785* (FÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2006.
- Karakuş**, Sadık Emre, *270 Nolu Edirne Şer'iyeye Sicili (1801-1803)* (FÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2011.
- Karal**, Enver Ziya, *Selim III'ün Hattı Hümayunları*, Ankara 1988.
- Karaman**, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul 2001.
----- "Fıkıh", *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 1-14.
- Karasakal**, Mehmet, *109 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1165/M.1752)* (GÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2010.
- Karataş**, Osman, *3 Numaralı Mühimme Zeyli (176-351)* (MÜTAE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010.
- Karlangıç**, Osman, *73 Numaralı Adana Şer'iyeye Sicili (H.1262-1264/M.1847-1848) Transkripsiyon ve Değerlendirme* (HÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 2007.
- Kâsânî**, Alâüddîn Ebû Bekir b. Mesûd (v.587/1191), *Bedâi' u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, Beyrut ts.
- Kavaklı**, Sibel, *929/A Numaralı Nefy Defterinin (1826/1833) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi* (GOPÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2005.
- Kaya**, Leyla, *37 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi H. 1098-1100/ M. 1686-1689 (s.1-97)* (GÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2010.

- Kaya**, Muhammet Samet, *69 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-168)* (AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2013.
- Kaygusuz**, Zülfiye, *10 Numaralı Mühimme Defteri'nin (1-178) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2006.
- Kazıcı**, Ziya, "Osmanlı Devletinde Din ve Hukuk", *İSTEM*, sy.1, s.63-83, Konya 2003.
- Keleş**, Adem, *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.172-331)* (AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2011.
- Kılavuz**, Ahmet Saim, "Elfâz-ı Küfür", *DİA*, İstanbul 1996, XI, 26-27.
- Kılıç**, Ömer, *4 Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2010.
- Kılınç**, Ahmet, *Mukayeseli Hukuk ve Hukuk Tarihinde Teşhir Cezası*, Ankara 2014.
- Kırlı**, Hacer, *Kürek Cezası ve Osmanlı Uygulaması (966-981/1558-1574)* (MÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015.
- Koca**, Ferhat, "Gulûl", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 190-192.
----- "Fetvahâne", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 496-500.
- Koca**, Uğur, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre Hicri 1182-1188 (M. 1768-1774) Yılları arasında Osmanlı Devletinde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar* (MSGSÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015.
- Koç**, Yahya, *149 No'lu Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743) İnceleme-Çeviriyazı-Dizin* (İÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011.
- Koçak**, Muhsin, "Gurre", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 211-212.
- Konan**, Belkıs, "Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu", *OTAM*, Ankara 2011, sy. 29, s.149-172.
- Koşum**, Adnan, *İslam Hukukunda Cezayı Ağırlaştırıcı Nedenler* (MÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1999.
----- "Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri", *SÜİFD*, II/17, Isparta 2006, s. 146-160.

- Köprülü**, M. Fuad, “Fıkıh”, *İA*, İstanbul 1964, IV, 601-622.
- *İslam ve Türk Hukuku Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul 2006.
- Köse**, Hızır Murat, “Siyaset”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 294-299.
- Köse**, Osman, “XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devletinde Bir Uygulama: İstanbul’da İçki ve Fuhuş Yasağı”, *Turkish Studies*, II/1, İstanbul 2007, s. 104-123.
- Köse**, Saffet, *İslam Hukuku Açısından Din ve Vicdan Hürriyeti*, İstanbul 2003.
- “İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası”, *İHAD*, sy. 11, Konya 2008, s. 139-166.
- “Osmanlıda Şer’î Cezalar”, *İslâmiyat*, II/4, Ankara 1999, s. 23-32.
- “Hile”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 28-29.
- “Hiyel”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 170-178.
- “Lukata”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 223-225.
- “Rüşvet”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 303-306.
- Kudûrî**, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer (v.428/1037), *el-Muhtasar* (thk. Kamil Muhammed Uveyda), Beyrut 1997.
- Kumdağcı**, Hale, *402 Nolu Üsküdar Şer’iyye Sicil Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1153-54)* (MÜTAE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009.
- Kuran**, Timur, *Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyıl İstanbul’unda Sosyo-Ekonomik Yaşam*, İstanbul 2011.
- Kurt**, Zeynep, *13 Numaralı ve (1727-1730) Mühimme Zeyli Defteri* (FÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2005.
- Kurtûbî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr (v.671/1273), *el-Câmi’u li-ahkâmi’l-Kur’ân* (thk. Abdullah b. Abdilhasen et-Türkî), Beyrut 2006.
- Kutluer**, İlhan, “İlhâd”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 93-96.
- Küçük**, Fatih, *14 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (1080-1081 / 1669-1670)* (Değerlendirme ve Transkripsiyon) (SÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2013.
- Külbilge**, İlker, *141 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1148)* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2002.

- Külek**, Ahmet, *71 Numaralı Gaziantep Şer'iyeye Sicili Transkripsiyonu (1-101 Sayfalar- H. 1132/1720)* (YYÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2010.
- Maden**, Fahri, *18. Yüzyılın Sonlarında Kastamonu (Şer'iyeye Sicillerine Göre)* (OMÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2010.
- Maşalı**, Münteha, "Ölüm Cezası", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 40-43.
- Mâverdü**, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb (v.450/1058), *el-Ahkâmu's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye*, Beyrut 1999.
- Mehmed Arif Efendi**, Dürrizâde (v.1215/1800), *Netîcetü'l-fetâvâ maa'n-nukûl*, İstanbul 1822.
- Menekşe**, Ömer, *XVII ve XVIII Yüzyılda Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçu ve Cezası* (MÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1998.
- "Osmanlıda Zina Cezası Olarak Recm", *Marife*, III/2, 2003, s. 7-18.
- Merdâvî**, Alâuddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Süleyman b. Ahmed (v.885/1480), *el-İnsâf fî ma'rîfeti'r-râcih mine'l-hılâf* (thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî-Abdulfettah Muhammed el-Hulv), bsy. 1993.
- Mergînânî**, Ebü'l-Hasan Burhânüddîn Ali b.Ebî Bekr b. Abdilcelil (v. 593/1197), *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, Beyrut ts.
- Mevsılî**, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd (v.683/1284), *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtar* (haz. Muhammed Adnan Derviş), Beyrut ts.
- el-Mevsû'atü'l-Fıkhiyye**, "Buğât", *Vizâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye*, Kuveyt 1986, VIII, 130-158.
- "Cihâd", Kuveyt 1989, V XI, 124-164.
- "Celd", Kuveyt 1989, XV, 242-249.
- "Cinâyet", Kuveyt 1989, XVI, 59-63.
- "Diyât", Kuveyt 1992, XXI, 44-95.
- "Ehlü'z-zimme", Kuveyt 1986, VII, 120-139.
- "Eşribe", Kuveyt 1986, V, 11-30.
- "Fırâr", Kuveyt 1995, XXXII, 74-76.
- "Ğarâmet", Kuveyt 1994, XXXI, 147-148.
- "Ğasb", Kuveyt 1994, XXXI, 227-256.
- "Ğışş", Kuveyt 1994, XXXI, 218-228.

- "Ĝulûl", Kuveyt 1994, XXXI, 272-278.
- "Habs", Kuveyt 1989, XVI, 282-330.
- "Hadîa", Kuveyt 1990, IXX,32-35.
- "Hinzîr", Kuveyt 1990, XX, 32-38.
- "Hudûd", Kuveyt 1990, XVII, 129-152.
- "Hirâbe", Kuveyt 1990, XVII, 153-164.
- "İchâd", Kuveyt 1983, II, 56-64.
- "İfk", Kuveyt 1986, V, 299-300.
- "İftira", Kuveyt 1986, V, 277-278.
- "İhsân", Kuveyt 1983, II, 222-229.
- "İhtikâr", Kuveyt 1983, II, 90-95.
- "İhtilâs", Kuveyt 1983, II, 288-289.
- "İtlâf", Kuveyt 1983, I, 216-231.
- "İkrâh", Kuveyt 1986, VI, 98-112.
- "Kazf", Kuveyt 1995, XXXIII, 5-26.
- "Kısas", Kuveyt 1995, XXXIII, 259-279.
- "Livât", Kuveyt 1995, XXXV, 339-342.
- "Meysir", Kuveyt 2000, IXL, 404-408.
- "Muharremâtü'n-nikâh", Kuveyt 1996, XXXVI, 209-225.
- "Nefy", Kuveyt 2002, XLI, 118-132.
- "Ridde", Kuveyt 1992, XXII, 174-180.
- "Rişve", Kuveyt 1992, XXII, 219-227.
- "Sebb", Kuveyt 1990, XXIV, 133-144.
- "Sekk", Kuveyt 1992, XXV, 90-104.
- "Serîka", Kuveyt 1990,XXIV,292-347.
- "Şehâdetü'z-zûr", Kuveyt 1992, XXV, 253-260.
- "Ta'zîr", Kuveyt 1988, XII, 254-287.
- "Tes'îr", Kuveyt 1988, XI, 301-311.
- "Ukûbe", Kuveyt 1994, XXX, 269-272.
- "Zevc", Kuveyt 1990, XXIV, 56-60.
- "Zina", Kuveyt 1990, XXIV, 18-47.

- Meydânî**, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde (v.1298/1881), *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, Beyrut 1999.
- Minkârizâde Yahya Efendi** (v.1088/1677), *Fetâvâ-yı Yahya Efendi* (El Yazması, Nuruosmaniye Ktp, nr.2055)
- Molla Hüsrev**, Muhammed b. Ferâmuz (v.885/1481), *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*, İstanbul 1978.
- Mumcu**, Ahmet, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara 2007.
----- *Divan-ı Hümayun*, Ankara 2007.
----- *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*, İstanbul 2005.
- Muzafferova**, Saadet, *Üsküdar Kadılığı 420 Numaralı Şerhiye Sicili Defteri* (MÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2012.
- Müslim** b. el-Haccâc Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî (v.261/875), *el-Câmi'u's-sahîh* (thk. Halil Me'mûn Şihâ), Beyrut 2005.
- Müzenî**, İbrâhim İsmâil b. Yahya b. İsmâil (v.264/878), *el-Muhtasâr*, Beyrut 1998.
- Nacak**, Süleyman, *34 Numaralı Mühimme Defteri H. 986-M. 1578 Transkripti ve Değerlendirmesi (s.164-326)* (MÜTAE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011.
- Narınç**, Ökkeş, *64 Numaralı Gaziantep Şerhiye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1123-1124/M.1711-1712)* (K7AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 2010.
- Nesâî**, Ebü Abdirrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb (v.303/915), *es-Sünenü'l-kübrâ* (thk. Abdülgaffar Süleyman Bündârî-Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1991.
- Oğuz**, Mustafa, *Girit (Resmo) Şerhiye Sicil Defterleri (1061-1067)* (MÜTAE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2002.
- Okumuş**, Osman, *1000-1001/1592-1593 Tarihli 6 Numaralı Mühimme Zeyli Defteri* (MÜTAE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2013.
- Ongan**, Halit, *Ankara'nın İki Numaralı Şerhiye Sicili*, Ankara 1974.
- Ortaylı**, İlber, *Osmanlı Devletinde Laiklik Hareketleri Üzerine*, Ü. Yaşar Doğanay'ın Anısına Armağan, c. I, İstanbul 1982 s. 498-500.
----- "Kadı", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 69-73.

- Öcal**, Süleyman, *133/1 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (1155/1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2010.
- Ömer Hilmi Efendi** (v.1307/1889), *Mi'yar-ı Adalet*, İstanbul 1884.
- Önder**, Ayhan, *Ceza Hukuku Dersleri*, İstanbul 1992.
- Özbilgen**, Erol, *Osmanlı Hukukunun Yapısı*, İstanbul 1985.
- Özcan**, Tahsin, *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafta*, İstanbul 2004.
- Özdemir**, İbrahim, "Osmanlı Toplumunda Çevre Anlayışı", *Türkler*, c.10, s.598-609, Ankara 2002.
- Özdemir**, Zafer, *Sivas'ın İki Yılı (6 Numaralı Sivas Şer'iyye Sicil Defteri (1214-1215/1799-1800) Transkripsiyon ve Değerlendirme* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2010.
- Özen**, Şükrü, "Tütün", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 5-9.
- Özer**, Abdullah, *İslam Hukuk Literatüründe Ta'zîr Risaleleri ve Şeyhulislâm Muhyiddin Mehmed b. İlyas Çivizâde'nin Risâle Müeallika bi't-Teâzîr Adlı Eseri* (MÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010.
- Özsoy**, İsmail, "Faiz", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 110-126.
- Öztürk**, Şenay, *(H.1181-1185/M.1767-1771) Tarihli Edremid Kazası Şer'iyeye Sicili* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2012.
- Paşazade**, Orhan, *9 Numaralı Mühimme Defteri (977-978/1569-1570)* (MÜTAE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014.
- Rahman**, Şahin, *22 Numaralı Mühimme Defteri'nin (981-1573) Transkripsiyon ve Değerlendirme* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2014.
- Remlî**, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-Ensârî (v.1004/1596), *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, Beyrut 2003.
- Sağlam**, Sevim, *244 Numaralı Mardin Şer'iyeye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirmesi) (1277-1280/1860-1863)* (BÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Batman 2014.
- Sahnûn** b. Abdisselâm b. Said et-Tenûhî (v.240/954), *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Beyrut 1994.

- Sakarya**, Sevilay, *43 Numaralı Mühimme Defteri (H.988/M.1580) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s.1-108)* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2014.
- Salman**, Somer, *Lefkoşe'nin 8 Numaralı Şer'iyye Sicili, Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2010.
- Samıkıran**, Oğuzhan, *138 Numaralı Edirne Şer'iyye Sicili H.1119-1169/M. 1701-1748* (FÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2006.
- Sarıavcı**, Leyla, *1 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili (III. Bölüm) Transkripsiyonu ve Kritiği* (DÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya 2007.
- Serahsî**, Şemsü'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed (v.483/1090), *el-Mebsût*, Beyrut ts.
- Sevici**, Hatice, *54 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili'nin (1-190) Değerlendirme ve Transkripsiyonu (1150-1152/1738-1740)* (SÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2011.
- Sezer**, Musa, *78/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (1078-1079/1668) Transkripsiyon ve Değerlendirme* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2008.
- Sıddıkî**, Abdurrahîm, *el-Cerîme ve 'l-ukûbe fi 'ş-şer'iatil İslâmiyye*, Kahire 1989.
- Sinanoğlu**, Mustafa, "İlhâd", *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 90-92.
- Sofuoğlu**, Hadi, *İslam Hukukunun Uygulanması Açısından Manisa Şer'iyye Sicilleri (1625-1650)* (DEÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2010.
- Solmaz**, Nihal, *82/2 Kayseri Şer'iyye Sicili (1085/1674-1675) Transkripsiyon ve Değerlendirme* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2010.
- Somel**, Selçuk Akşin, "Osmanlı Son Dönemlerinde Iskat-ı Cenin Meselesi", *KEBİKEÇ*, sy. 13, Ankara 2002, s.65-88.
- Soysal**, Mehmed, *557 Numaralı Afyon Karahisar-ı Sahib Sancağı Şer'iyye Sicili (1208-1213 /1793-1799)* (FÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2005.
- Sunullah Efendi** (v.1021/1612), *Fetâvâ-yı Sunullah*, Süleymaniye ktp. Raşid Efendi. nr.269.
- Şafak**, Ali, "Bağy", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 451-452.

- “Erş”, *DİA*, İstanbul 1991, XI, 307-308.
- Şâfiî**, Muhammed b. İdris (v.204/820), *el-Ümm* (thk. Rif'at Fevzi Abdulmuttalib), bsy. 2001.
- Şahin**, Erdinç, *1684-1686 Yılları Arasında Bolu'da Ekonomik ve Sosyal Hayat (835 Numaralı Bolu Şer'iyeye Siciline Göre)* (SÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008.
- Şahin**, Zafer, *72 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1002-1003), (vr. 231-473) İnceleme-Metin* (MÜTAE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014.
- Şahiner**, Ayşegül, *1964/150 No'lu Trabzon Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Tahlili* (OMÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2007.
- Şakar**, Muzaffer Fehmi, *1691-1692 Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.1-145)* (MÜTAE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.
- Şâtübî**, Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed (v.771/1369), *el-İ'tisâm*, (Çev. Ahmet İyibildiren), İstanbul 2009.
- Şebrâmellisî**, Ebü'z-Ziya Nûruddin Ali b. Ali el-Kâhirî (v.1087/1676), *Hâşiye alâ Nihâyetü'l- Muhtâc*, Kahire 1984.
- Şekerci**, Osman, *İslam Ceza Hukukunda Ta'zîr Suçları ve Cezaları*, İstanbul 1996.
- Şemseddin Sami**, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul 1996.
- Şentop**, Mustafa, *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*, İstanbul 2005.
- Şevkânî**, Muhammed b. Ali Muhammed (v.1250/1834), *Neylü'l-evtâr min esrârî Münteka'l-ahbâr* (thk. Ahmed Muhammed Seyyid), Beyrut 2005.
- Şimşek**, Fatma-**Eroğlu**, Haldun-**Dinç**, Güven, “*Osmanlı İmparatorluğunda Iskat-ı Cenin*”, *USAD*, II/6, 2009, s. 593-609.
- Şirâzî**, Ebû İshak Cemalüddîn İbrahim b. Ali b. Yusuf (v.476/1083), *el-Mühezzeb fî fikhi'l-imam eş-Şafîî*, Beyrut 1995.
- Şirbînî**, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb (v.977/1570), *Muğni'l-Muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut 1997.
- Tahtâvî**, Ahmed b. Muhammed (v.1816), *Tercümetü't-Tahtâvî ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, İstanbul 1287.

- Tanrıvermiş**, Abdullah, *72 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1002-1003) (vr. 1- 230) İnceleme-Metin* (MÜTAE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014.
- Taşkesenlioğlu**, Cihat, *74 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (s.1-117)* (AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2012.
- Tatoğlu**, Mehmet Ali, *753 Numaralı Şer‘iyye Siciline Göre Balıkesir’de Ekonomik, Sosyal ve Dini Hayat* (MÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.
- Tekin**, Rahmi, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamları (1520-1670 İstanbul Örneği)* (AÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2008.
- Tekin**, Yaşar, *Şer‘iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devletinde Ta‘zîr Suç ve Cezaları* (MÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995.
- Tepeli**, Hikmet, *337 Numaralı Bozkır Şer‘iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (SÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2010.
- Tezal**, Fuat, *61 Numaralı Şer‘iyye Sicil Defterine Göre "Ankara’da İctimai ve İktisadi Hayat" (1680-1682)* (SÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2006.
- Tirmizî**, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî (v. 279/892), *el-Câmi’u’s-sahîh* (thk. Halil Me’mûn Şihâ), Beyrut 2002.
- Toğrul**, Neşe, *129 Numaralı Ayıntab Şer‘iyye Sicilinin (H. 1061, 1108, 1142/M. 1650,1696, 1729) Transkripsiyon ve Değerlendirme* (GÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2010.
- Tomar**, Cengiz, “Müsâdere”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 65-67.
- Toraman**, Leyla, *128 Numaralı ve 1717-1718 Tarihli Mühimme Defteri* (FÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2005.
- Torun**, Murat, *III Numaralı (H. 983-984/M. 1575-1576) Tarihli Mühimme Zeyli Defteri’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi(s.1-175)* (MÜTAE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014.

- Trablusî**, Alaeddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Halîl (v.844/1440), *Muînü'l-hükkâm fî mâ yeterreddü beyne'l-hasmeyni mine'l-ahkâm*, bsy.ts.
- Turan**, Ali, *7 Numaralı Kısas Defteri (H.1273-1278/1857-1862)* (FÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2007.
- Tursun Bey** (v.1500), *Tarih-i Ebü'l -Feth* (Haz. Mertol Tulum), İstanbul 1977.
- Tümer**, Günay, "Fuhuş", *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 209-211.
- Türcan**, Talip, "Sürgün", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 164-166.
- "İslam Hukukunda İki Farklı Geçerlilik Alanı: Kazâî ve Diyânî Hüküm Ayırımı", *İAD*, XIX/1, 2006, s. 159-167.
- Uçar**, Birsen, *İstanbul'da İktisadi ve Sosyal Hayat (123 No'lu İstanbul Kadı Sicil Defterine Göre)* (İÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008.
- Udeh**, Abdulkâdir (v.1954), *et-Teşrîu'l-cinâiyyi'l-İslâmiyye mukârinen bi'l-kânûni'l-vad'i*, Beyrut 1998.
- *Mukayeseli İslam Ceza Hukuku* (Çev. Ali Şafak), İstanbul 2012.
- Uğur**, Yunus, "Şer'iyce Sicilleri", *DİA*, İstanbul 2010, IXL, 8-11.
- Uluçay**, M. Çaçatay, *XVII Asırda Saruhan'da Eşkiyalık*, İstanbul 1944.
- Uyanık**, M. Zeki, "İslam Hukukunda İhtikar", *İHAD*, sy. 16, Konya 2010, s. 433-476.
- Uzun**, Asuman, *857 Numaralı Ankara Şer'iyce Sicili (1195-1196/1781-1782)* (FÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2004.
- Uzunçarşılı**, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988.
- *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara 1970.
- *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 2011.
- Uzunpostalcı**, Mustafa, "Cenin", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 369-370.
- Üçok**, Coşkun, "Osmanlı Kanunnâmelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *AÜHF*, III/1, Ankara 1946, s.125-146.
- Üçok**, Coşkun-**Mumcu**, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 1993.
- Ünal**, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 1997.
- Üzüm**, İlyas, "Kızılbaş", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 546-557.

- Vad'ân**, Muhammed b. Fehd, *Ziyâdetu'l-ukûbeti't-tazîriyyeti alê'l-mukadder fi cerâimi'l-hudûd* (Naif Arab Üni. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Riyad 2002.
- Yaman**, Ahmet, "Osmanlı Pozitif Hukukunun Şer'îliği Tartışmalarına Eleştirel Bir Katkı", *İslâmiyât*, VIII/1, s.113-125.
- Yaşaroğlu**, Kamil, "Livata", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 198-200.
- Yavuz**, Yusuf Şevki, "Fâsık", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 202-205.
- Yazıcı**, Murat, *39 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s.119-240)* (AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2013.
- Yedi yıldız**, M. Asım, "Osmanlı Toplumunu ve Çevre", *UÜİFD*, c.17, sy. 2, 2008, s.147-158.
- Yıldırım**, M. Zahit, *30 Numaralı Adana Şer'iyeye Sicil Defteri (H.1115/1705, 1171/1757)* (İÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 1996.
- Yıldız**, Ali, *204 Numaralı Şer'iyeye Sicil Defterine Göre Urfa'da Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hayat* (MÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010.
- Yılmaz**, Caner, *H.1060-1061/M.1650-1651 Tarihli 100 Nolu Manisa Şer'iyeye Sicili* (CBÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2005.
- Yılmaz**, Emel, *100/2 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili Defteri (1102/1692) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2010.
- Yılmazçelik**, İbrahim, *392 Numaralı Harput Şer'iyeye Sicili (H.1260-1264/1844-1848)* (AÜTİTE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1987.
- Yiğit**, Yaşar, "İslam Ceza Hukukunda Casusluk Suçu ve Cezası", *DİD*, XXXV/3, 1999, s. 39-50.
- "İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Perspektifinden İrtidat Suç ve Cezasına Bakış", *İslâmiyât*, II/2, Ankara 1999, s. 121-135.
- Yörür**, Canan, *259 Numaralı Adıyaman Kadı Sicili (1312/1895) (1-90.Sayfalar)* (KSÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 2006.

- Yüce**, Sema, *98 Numaralı Gaziantep Şer'iyeye Sicili (H.1155/M.1742–1743) Transkripsiyon ve Değerlendirme* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2010.
- Yüce**, Oğuzhan, *59 Numaralı Mühimme Defterinin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2007.
- Zeydan**, Abdulkerim (v.2014), *el-Medhal li'd-dirâseti'l-şer'îati'l-İslâmiyye*, Beyrut 2002.
- *Ahkâmu'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menîn*, Beyrut 1982.
- Zeyla'î**, Fahrüddin Osman b. Ali b. Mihcen (v.743/1342), *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Bulak 1313/1896.

ÖZGEÇMİŞ

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	MEHMET KOÇ	İmza:		
Doğum Yeri:	KARAIŞALI/ADANA			
Doğum Tarihi:	25.01.1977			
Medeni Durumu:	EVLİ			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	YEŞİLOBA		ADANA	1987
Ortaöğretim	ADANA İMAM- HATİP ORTAOKULU		ADANA	1993
Lise	ADANA İMAM HATİP LİSESİ		ADANA	1996
Lisans	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ	İLAHİYAT	ADANA	2002
Yüksek Lisans	ÇUKUROVA Ü. SOSYAL BİLİMLER	TEMEL İSLAM İSLAM HUKUKU	ADANA	2008
İş Deneyimi:	13 YILDIR DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DİN GÖREVLİSİ (İMAM, VAİZ, UZMAN VAİZLİK, HALEN İLÇE MÜFTÜSÜ)			
İlgi Alanları:	KİTAP OKUMAK, YENİ YERLER GEZMEK GÖRMEK			
Aldığı Ödüller:	4 ADET BAŞARI BELGESİ, 1 ADET ÜSTÜN BAŞARI BELGESİ			
Tel:	0 544 874 87 88			
Adres	SEYİTALİLER MAH. MEHMET GÖKSU CAD. NO.18 NURHAK KAHRAMANMARAŞ			
Ekleme istediğiniz hususlar				